

JOANNIS
CASSIANI
OPERA OMNIA,

CUM

AMPLISSIMIS COMMENTARIIS ALARDI GAZÆI

IN HAC PARIENSI EDITIONE, CONTRA QUAM IN LIPSIENSI,

TEXTUI CONTINENTER

AD MAJOREM COMMODITATEM LECTORIS SUBJACENTIBUS.

EDITIO ACCURATISSIME RECOGNITA.

PRIX : 14 FR. LES 2 VOL.

TOMUS PRIOR.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
NUNC INTRA VERO MOENIA PARISIINA.

—
1874.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

**OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE
ECCLESIASTICORUM**

**QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD USQUE INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;**

RECUSIO CHRONOLOGICA ŒMNIUM QUÆ
EXISTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM
PRIORA ECCLESIE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES, ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN
QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ
TEXTUS COMMENTATI SINT,

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM
AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS
FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE, *Cursuum Completorum* IN SINGULOS SCIENTIÆ
ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS XLIX.

JOANNIS CASSIANI TOMUS PRIOR.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
NUNC INTRA VERO MŒNIA PARISIENSIS.

1874.

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

De Cœnobiorum institutis libri duodecim.

Col. 53 — 477

Viginti quatuor collationes.

477 — 1328

ERRATUM.

Col. 544, lin. 14 : *inquietati*; lege *inquietari*.

vitiis libros expediens. Digessit etiam Collationes cum Patribus Ægypti habitans : et ad extremum rogatus a Leone archidiacono, postea urbis Romæ episcopo, scripsit adversus Nestorium de Incarnatione Domini libros septem; et in his scribendi apud Massiliam, et vivendi finem fecit, Theodosio et Valentiniano regnantibus.

S. Fulgentius :

S. Fulgentius Ruspensis episcopus, ut scribit auctor vitæ ejus, Ægyptiorum monachorum vitas admirabiles legens Institutionum simul atque Collationum spiritali meditatione succensus, memoratas terras navigio petere statuit, duabus videlicet ex causis, ut vel ibi deposito nomine abbatis, sub Regula viveret in humilitate; vel districtioris abstinentiæ legibus subderetur.

Cassiodorus ad suos monachos Vivariensis cœnobii lib. de Institutione divia. lect. cap. 29 :

Cassianum presbyterum, qui scripsit de Institutione fidelium monachorum, sedulo legite, frequenter audite; qui inter ipsa sancti propositi initia, octo principalia vitia dicit esse fugienda. Hic noxios motus animorum ita competenter insinuat, ut excessus suos hominem prius videre faciat, et vitare compellat, quos antea confusione caliginis ignorabat : qui tamen de libero arbitrio a B. Prospero jure culpatus est. Unde monemus ut in rebus talibus excedentem sub cautela legere debeat.

Idem in expositione psalmi LXIX ^a :

Hunc locum facundissimus Cassianus in decima Collatione, plurima de ejus utilitate disserens, tanto honore concelebrat, ut quidquid monachi assumpserint, sine hujus versiculi trina iteratione non inchoarent.

Joannes Climacus gradu 4 suæ Scalæ :

Ex obedientia humilitas nascitur; ex humilitate discretio, ut a magno quoque Cassiano in eo sermone quem de discretione conscripsit, venustissime, atque altissime disputatum est.

Gregorius Turonicus lib. x Histor. Franc. cap. 29, agens de Pelagia matre S. Aredii.

Cœnobium (inquit) fundavit, in quo non modo Cassiani, verum etiam Basilii, et reliquorum abbatum, qui monasterialem vitam instituerunt, celebrantur Regulæ; beata muliere victum atque vestitum singulis ministrante.

Photius episcopus Constantinop. Bibliothecæ cod. 197^b

Cassiani monachi Regulæ monachorum Ægypti^c; De octo vitiosis cogitationibus; Libellus trium Collationum. Lectus libellus quo Cassiani Monachi (patria^d Romani) libro duo continebantur : eorum alter Castori cuidam episcopo nuncupatur, qui hunc ab illo scribi postularat. Formas autem ac regulas præscribit, ex quarum præscripto vivunt in Ægypto

^a Quod scilicet incipit, *Deus, in adjutorium meum intende, etc.*

^b Ex versione P. Andreae Scotti.

^c Sic iste libros Cassiani inscripsit, quos vidit Græce translatos.

A monachi, per cœtus illos distributi, quos ex vocis origine petita ratione cœnobio nominant. Alter quoque liber eidem inscriptus ab octo illis (vitiosis cogitationibus) titulum mutuatur, quibus gulam, luxuriam, avaritiam, iram, invidiam, acediam, inanem gloriam, atque superbiam attribuit; utilissima vero, si quæ alia, hæc iis sunt pronuntiata, qui religionem inire vitam cupiunt. Et vero tanta iis vis inest, ac quasi divinitas, ut et in hunc usque diem, si quis monachorum conventus hæc ex forma, et hisce præceptionibus gubernetur, revera tantisper floreat, cæterisque præluens virtutum esse officina cernatur : cum qui hæc repudiarit cœtus, parvis quibusdam virtutum reliquiis instructus, veluti in fluctibus jactetur, vel etiam naufragium faciat. Quare expedit nihil eorum, quæ ibi traduntur, contemnere. Nam Dominicæ hæc legis sunt, atque Evangelicæ disciplinæ expositio et explanatio. Cæterum sensibus ipsa quoque apud eum respondet elocutio, ut quæ non perspicuitatem solum afferat, sed ea insuper sit facultate prædita, ut facile ac sine ulla vi hominum animis imprimatur, quin et eosdem pervadere atque ad institutum suum attrahere queat. Immo sapienter adeo sunt omnia, et dextrè temperata atque efformata, ut nec tropologiis liber secundus destituatur, sed multa contineat quæ demulceant atque afficiant : ac plura etiam, quæ cum metum ac terrorem incutiant, tum poenitentiam commovendi vim habeant. Tertium his adjunctum libellum legimus, quem a Castoris episcopi morte inscripsit cœnobii illius moderatori, cujus cœnobii causa, et Regulæ illæ prius missæ fuerant. Qui quidem libellus iis quos jam annumeravimus assimilis est. Docet enim in primis qui discretio sit, etc. Vide cætera apud eundem.

Rabanus ad c. 38 Regulæ D. Benedicti :

Sicut et Cassianus ait : Reficientibus fratribus sanctæ lectiones legantur, etc.

Burchardus episcopus Vormatiensis lib. VIII cap. 77, ex Concilio Moguntino cap. 6 :

Sanctimoniales in monasterio constitutæ omnibus diebus ad capitulum et ad Collationes veniant, et regulam a SS. Patribus illis constitutam diligenter observent.

Iisdem fere verbis apud Ivonem part. VII c. 95 profertur canon 59 concilii secundi Cabilonensis, quo præcipitur ut sanctimoniales omnibus diebus ad Collationem veniant.

Petrus Damiani cardinalis episcopus Ostiensis :

Petrus Damiani lib. V epist. 19, ubi de vestitu monachorum et clericorum agit : Quod si vobis dubium videtur, saltem vestrarum partium testimonio aurem accommodate : legite Collationes Patrum, quas Eucherius Lugdunensis episcopus elimato sermone abbreviare studuit : et si nobis credere non vultis,

^d An quia inter Latinos Massiliæ vixit? Nam Scytham natione fuisse ait Gennadius.

Ita Scottus. Ego puto mendum esse, vel ab alio additum.

saltem illius litteræ credite. Nam nos, eo doctore, A hanc paginam exaravimus.

S. Dominicus^a :

S. Dominicus, ut in ejus vita legitur, satagens perfectorum imitari vestigia, et ad virtutum fastigia contendere, librum illum, qui Collationes Patrum inscribitur, studiose legendum suscepit, deditque operam ut lecta intelligentia comprehenderet, affectu sentiret, effectu exsequeretur, didicit enim ex eo puritatem cordis, contemplationis viam, omniumque virtutum perfectionem.

Vincentius Bellovacensis, in opere, *Specul. historial. lib. xx, § 18^b* :

Claruit eo tempore (Honorii imper.) vir illustris, prudens et facundus, Joannes Eremita, qui et Cassianus. Hic multa scripsit : inter quæ etiam vitas B Patrum in Ægypto compertas, doctrinasque et regulas datis ad plurimos libris exposuit. (Et infra :) Certe hujus opuscula multam ædificationem continent animarum, et luculento sermone nitescunt : nec inter multa antiquorum opuscula quidquam ad spirituales profectus, atque perfectionis apicem tendenti utilius arbitror me legisse. Nam et B. Pater noster Dominicus, ut in ejus vita legitur, librum illum qui Collationes Patrum inscribitur, studiose legens, ac vigilanter intelligens, salutis in eo rimatus semitas, magnum perfectionis apicem apprehendit. Agit siquidem liber iste de cordis puritate, de vitiis, et de omnium perfectione virtutum : cujus frequens lectio Christi discipulum ad multam cordis puritatem et ad contemplationis arcem, et totius spiritualis disciplinæ perfectionem, gratia opitulante, provexit.

S. Thomas Aquinas^c :

Est hoc quoque in sancto viro memorabile, quod cum ei esset integrum, libenter solitus fuerit aliquid in Patrum Collationibus lectitare, ne ex rerum subtilium speculatione affectus ejus non nihil tepesceret, possetque se rursus facilius ad divina contemplanda colligere et erigere. Et in hoc quidem S. Dominicum sectatus est, quem in ejus libri lectione constat magnopere fuisse delectatum et ad magnam vitæ perfectionem incitatum atque promotum.

Quam libenter ac frequenter idem S. Thomas in sua *Summa Theologica* Cassianum citet, et ex eo vel argumenta depromat, vel suas conclusiones confirmet, videbit lector, si placuerit, in meis notationibus, in quibus si non omnia, certe pleraque loca notata reperiet.

Joannes a Turrecremata cardinalis tract. 107 in *Regulam D. Benedicti, tractans verba supra citata ex cap. 42* :

Hoc, inquit, recte et sanctissime constitutum est, quia sic ex lectione illa monachi materiam ædificationis et devotionis haurire possunt, unde ad contemplationis altitudinem, silentii tempore valeant promoveri : et ad hæc recte electi sunt libri

^a Apud Surium 5 Augusti.

^b Idem habet S. Antonin. archiepisc. Florentinus part. 11 Hist. tit. 10.

Collationum, et vitæ Patrum sanctorum, in quibus doctrina totius perfectionis, et ædificationis, ac sanctimonie continetur.

B. Dionysius Carthusianus :

Quid de Joanne Cassiano ejusque scriptis senserit Dionysius Carthusianus, in præfationibus suæ paraphrasis satis ostendit. Nam in prima quidem inter venerabiles, ac devotissimos Patres æterna memoria dignos, Joannem Cassianum et Climacum annumerat. In secunda Collationibus præfixa, eundem illustrissimum Patrem nominat. In tertia Collationi undecimæ præmissa, cum aliis Doctoribus ecclesiasticis, quorum scripta obscuriora et difficiliora conferens : « Inter hujusmodi, inquit, libros reputantur ac eminent volumina illustrissimi Patris præcipuique Doctoris omnium religiosorum, Joannis Cassiani. »

Joannes Trithemius in *Catalogo Illustrum Virorum* :

Joannes Cassianus, natione Scythia, beati Joannis Chrysostomi Constantinopolitani episcopi quondam auditor atque discipulus, et ab eo diaconus ordinatus, post aliquot annos ab eodem, nescio propter quam causam expulsus, apud Massiliam presbyter consecratus, duo monasteria, virorum, scilicet, ac mulierum condidit : in quibus regularis disciplinæ fervor magnus pluribus annis permansit. Scripsit experientia magistra plura opuscula, in quibus etiam apud interpretem eloquii venustas conspicitur ; e quorum numero feruatur :

C De incarnatione Domini adversus Nestorium hæreticum lib. septem, quos scripsit rogatus a Leone archidiacono, postea Romanæ urbis episcopo.

De institutis monachorum, libri quatuor.

De octo capitalibus vitiis, libri octo.

Collationes SS. Patrum viginti quatuor.

In his Collationibus SS. Patrum, utilis et necessaria monachorum institutio est ; sed quia per B. Prosperum de arbitrii libertate, in certis reprehenditur, opuscula ejus inter apocrypha numerantur. Moritur tandem post multorum editionem librorum apud Massiliam, non sine opinione sanctitatis, Theodosio Valentiniano regnantibus, anno Domini 435.

D Petrus episcopus Equilinus, vulgo de Natalibus dictus, in *Catalogo Sanctorum lib. vii cap. 59* :

S. Cassianus presbyter, de quo frater Vincentius et Gennadius, claruit tempore Honorii Imper., vir illustris et facundus, alio nomine dictus Eremita. Qui de Ecclesia^d Constantinop. per hæreticos ejectus in Massilia Gallie presbyter ordinatus, duo condidit monasteria, virorum et mulierum, etc.

Cardinalis pie memorie Bellarminus libro de *Scriptoribus Ecclesiasticis* :

Joannes Cassianus, S. Joannis Chrysostomi olim diaconus, et postea ad Gallias accedens ibique se-

^c Apud Surium in vita ejus 7 Martii.

^d Raphael Volaterranus habet (Hierosolymitana) *Anthropol. lib. xiv.*

consilium dedignatur; recte etiam tu his eruditus exemplis, beatissime ^a papa Castor, verum ac rationabile Deo templum, non lapidibus insensibilibus, sed sanctorum virorum congregatione, nec temporale et corruptibile, sed æternum atque inexpugnabile ædificare disponens, vasa etiam pretiosissima Domino cupiens consecrare, non multo auri metallo, argenteve conflata, quæ post rex Babylonius capta concubinarum suarum ac principum deputet voluptati (*Daniel. v*), sed animabus sanctis quæ innocentie, justitie et castitatis integritate fulgentes, regem Christum in semetipsis circumferant commorantem, egenum me, omnique ex parte pauperrimum, ad communionem tanti operis dignaris adsciscere. ^b In provincia siquidem tua cœnobiorum experte, Orientalium maximeque Ægyptiorum volens instituta fundari, cum sis ipse cunctis virtutibus scientiaque perfectus, et universis ita refertus divitiis spiritualibus, ut perfectionem quærentibus satis abundeque non modo tuus sermo, sed etiam sola vita sufficiat ad exemplum, me quoque elinguem et pauperem sermone atque scientia, ut aliquid ad explementum tui desiderii de inopia sensus mei conferam, precor, præcipisque ut instituta monasteriorum, quæ per Ægyptum ac Palæstinam custodiri conspeximus, ita ut ibi nobis a patribus tradita sunt, quamvis imperito digeram stylo, non leporem sermonis inquirens, in quo ipse apprimere es eruditus, sed sanctorum simplicem vitam

A simplici sermone fratribus in novello monasterio tuo cupiens explanari. Cui rei quantum me pius ardor desiderii tui provocat obedire, tantum multiplices æstuum moles volentem obtemperare deterent. Primum quia nec vitæ meæ ita æquiparant merita, ut confidam me res tam arduas, tam obscuras, tam sanctas, digne posse animo ac mente complecti. Secundo quod ^c ea quæ a pueritia nostra inter eosdem constituti atque ipsorum incitati quotidianis adhortationibus et exemplis vel agere tentavimus, vel didicimus, vel visu percepimus, minime jam possumus ad integrum retinere, tot annorum circulis ab eorum consortio et imitatione conversationis abstracti; præsertim cum harum rerum ratio nequaquam possit otiosa meditatione doctrinaque verborum, vel tradi, vel intelligi, vel memoria contineri: totum namque in sola experientia usque consistit. Et quemadmodum tradi nisi ab experto non queunt, ita nec percipi quidem vel intelligi, nisi ab eo qui ea pari studio ac sudore apprehendere elaboraverit, possunt: quæ tamen si collatione jugi spiritalium virorum frequenter discussa non fuerint, et polita, cito rursus mentis incuria dilabuntur. Tertio quia idipsum quod utcumque non pro merito rei, sed pro præsentis temporis statu possumus reminisci, imperitior sermo congrue non valet explicare. Huc accedit, quod super hac re viri et vita nobiles, et sermone scientiaque præclari, multa jam opuscula desudarunt, sanctum Basilium et Hierony-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Papa, seu πάππς Græcè ex primitiva origine vox est puerorum, seu infantium balbutientium, ac suos patres balbutiendo compellantium (*Colinus Rhodig. lib. xi Lect. antiq. cap. 21*); hinc παπάζειν apud Homerum (*Odys. vi*), vel παπάζειν (*Onuphr. de Eccles. voc.*), seu papissare, apud Comicos, est infantium more, blandeque patrem compellere: quorum exemplo, et quadam imitatione primi Christiani pro evangelica simplicitate et modestia patrem spiritualemente blando isto vocabulo papam appellare cœperunt. Inde vero factum est, ut in nomen transiret dignitatis, utque hoc nomine insignirentur honoratioribus tantummodo clerici (*Baron. in notis ad Martyrolog. 10 Januar.*), ut notavit Walfridus Strabus, lib. de Rebus Ecclesiast. cap. 7, Papa, inquit, cujusdum paternitatis nomen est, et clericorum congruit dignitati. Postea tamen in usu ecclesiastico cœpit hæc nomenclatura peculiaris esse episcoporum, ut iidem omnes, et soli papæ dicerentur, ut ex epistolis D. Cypriani, Hieronymi, Augustini, Sidonii, aliorumque est manifestum. Hoc igitur sensu Cassianus hic, et in altera præfatione ad Collationes Patrum, hunc Castorem papam nuncupat, hoc est, patrem, vel episcopum, ut Dionysius Carthus. exposuit. Verum posterioribus sæculis usus Ecclesiæ obtinuit, ut nomen papæ, sicut et epitheton, Beatissimi, soli Romano Pontifici tribuatur (*Belarm. lib. ii de Rom. Pontif. cap. 31*). Cum enim episcopi quidam schismatici in odium Romani pontificis nomen papæ superbe sibi arrogarent, Gregorius VII anno 1077 in synodo Romana decrevit, ut papæ nomen in orbe Christiano unicum esset; nec liceret alicui hanc appellationem sibi vel alteri ascribere. Qua de re vide plura apud Baronium et alios. Quis porro fuerit iste Castor, et ejus loci episcopus, cum Cassianus non expresserit, haud facile erat assequi, et certo definire. Verum in tandem

C edocuit epistola liminaris in vetusto codice ms. quem a monasterio Elnonensi, sive Amandino commodatum serius accepimus, his Institutionum libris præfixa; quam etsi nusquam alibi repertam, multisque mendis ac lituris obscuratam, tamen quoad licuit, ab iis expurgatam, et suæ integritati restitutam huic operi præmittendam, et e tenebris eruendam ac producendam duximus: cujus titulo hic Castor episcopus Aptensis diserte nominatur, a quo hæc epistola ad Cassianum scripta asseritur. Est vero Aptensis episcopus, id est, Aptæ-Julie civitatis in Gallia Narbonensi (*Plin. lib. iii Histor. c. 4*), unus e suffraganeis Aquensis, sive Taurinensis archiepiscopi, ut refert Anto-Demochares (*Lib. de Sacrif. Miss. c. 30*). Fuisse autem hunc Castorem virum sanctitate conspicuum, et insigni zelo pietatis et religionis præditum, docet tum ejus epistola memorata, tum hæc Cassiani elegans et luculenta præfatio.

^b Provincia illa scilicet Aptensi, de qua supra *Cœnobiorum experte*, i. e. Monasteriis vacua. Nam primum cœnobium ipse Castor episcopus fundasse hic perhibetur. Unde et novellum monasterium infra appellatur. Pro *experte* legebatur in quibusdam *ex parte*, duabus voculis et nullo sensu.

^c Ex hac sententia, aliisque similibus in præfatione nostra ad lectorem productis, perspicue ostendimus Cassianum non demum cœpisse monasticam excolere aut profiteri, postquam legatione pro Joanne Chrysostomo sibi delata perfunctus esset, ut videtur sensisse Baronius (*Tomo V Annul. Anno Domini 400*): sed eam ab ineunte ætate et pueritia excoluisse, et inter monachos educatum, et primis tum religionis Christianæ, tum monasticæ institutionis rudimentis institutum: inde per Ægypti solitudines inter anachoretas diu versatum, et eorum doctrina imbutum fuisse, quam postea scriptis traditam posteritati transmisit.

num dico, aliosque nonnullos, ^a quorum anterior sciscitantibus fratribus super diversis institutis vel quæstionibus non solum facundo, verum etiam divinarum Scripturarum testimoniis copioso sermone respondit : ^b Alius vero non solum suo elucubratos ingenio edidit libros, verum etiam Græca lingua digestos, in Latinum vertit eloquium : post quorum tam exuberantia eloquentiæ flumina, possem non immerito præsumptionis notari, si aliquid stillicidii hujus inferre tentassem; nisi me ad hæc fiducia tuæ sanctitatis animaret, et sponsio, quod vel tibi hæc nugæ forent acceptæ qualescumque sint; vel eas congregationi fratrum in novello tantum monasterio commorantium deputares. Qui si quid a nobis minus forsitan caute prolatum fuerit, et pie relegant, et cum venia indulgentiore sustentent, fidem potius mei sermonis, quam venustatem eloquii requirentes. Quapropter, beatissime papa, unicum religionis et

A humilitatis exemplar, tuis precibus animatus, secundum vires ingenii mei opus quod injungis aggreddiar, et ea quæ omnimodis intacta relicta sunt ab anterioribus nostris, utpote qui audita potius quam experta describere tentaverunt, velut rudi monasterio et veritatem sitientibus intimabo. Nec plane mirabilem Dei, signorumque narrationem studebo contexere : quæ quamvis multa per seniores nostros et incredibilia non solum audierimus, verum etiam sub obtutibus nostris perspexerimus impleta : tamen his omnibus prætermisissis, quæ legentibus præter admirationem nihil amplius ad instructionem perfectæ vitæ conferunt, instituta eorum tantummodo, ac monasteriorum regulas, maximeque principalium vitiorum, quæ octo ab eis designantur, origines et causas, curationesque secundum traditiones eorum, quantum Domino adjuvante potuero, fideliter explicare contendam. Propositum siquidem mihi est,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Duos clarissimos Ecclesiæ doctores nominatim expressit, Basilium et Hieronymum, qui paulo ante ejus ætatem floruerunt : et ille quidem in Oriente, hic in Occidente, monachorum institutum et scriptis et factis mirifice illustrarunt et propagarunt. Quorum, inquit, anterior, sanctus videlicet Basilius Magnus, archiepiscopus Cæsariensis in Cappadocia, D. Hieronymo anterior, sive antiquior : sub Valentis enim imperio floruit, et sub Gratiano obiit, ut testatur idem Hieronymus in lib. de Script. Eccles. Inter ejus præclara opera exstant Regulæ, seu Institutiones monasticæ duplicis generis; nam aliæ fusius disputatæ, aliæ breviores et compendio explicatæ dicuntur; et in ustrisque variæ quæstiones, de rebus ad vitam monasticam et perfectam pertinentibus a monachis proponuntur, quibus sigillatim respondet D. Basilius. Ex prioribus illis collecta videtur Regula D. Basilii a Rufino Latinitate donata, vel potius paraphrasticè exposita, multis detractis et mutatis : quæ vulgo inter quatuor Regulæ SS. Patrum ab Ecclesia approbatas circumfertur : cujus et meminit D. Benedictus extremo cap. suæ Regulæ : necnon septima synodus et Innocentius secundus pontifex a Gratiano citati. Sub Regula item Basilii omnes Græci, seu Orientales monachi militare dicuntur.

^b S. Hieronymus presbyter et Ecclesiæ doctor præcipue florebat, et scribebat anno 14 Theodosii imper., ut ipsemet testatur in libro illo de Script. Eccles. extremo : et obiit Honorio imperante, anno Dom. 422 secundum Prosperum Chronicon, vel 420 secundum Baronii sententiam. Ejus scripta toto orbe clarissima, partim proprio ejus ingenio, ut hic dicitur, exprompta et elucubrata, partim e Græco translata, multa continent quæ ad monachorum institutionem spectant : quorum elenchum, quo lectoris studio et facilitati consulam, breviter hic indicabo.

In tomo primo. — Epistola prima, ad Heliodorum, qua eum ad solitariam vitam hortatur.

Epist. secunda, ad Nepotianum, de vita clericorum : ubi multa etiam ad monachorum statum pertinentia luculenter exponit.

Epist. tertia, ubi monachos quosdam divitiis inhiantes perstringit.

Epist. quarta, ad Rusticum monachum, cui vivendi formam prescribit, et veri monachi munus describit.

Epist. octava, ad Demetriadem, de servanda virginitate, quæ monachis et monialibus maxime congruit.

Epist. decima tertia, ad Paulinum, quæ de mona-

chi institutione inscribitur.

Epist. vigesima secunda, ad Eustochium virginem et sanctimoniam, ubi monachorum Ægyptiorum tria genera recenset, et eorum mores et instituta enarrat.

Epist. vigesima septima, ad eandem Eustochium, ubi vitam Paulæ matris ejus, sanctitate et religione plenam, describit, et multa de monialibus ea institutis tradit.

Epist. quadragesima septima, ubi nonnulla etiam de voto, tonsura et clausura monialium.

Vitæ eremitarum Pauli, et Hilarionis, et Malchi monachi captivi plenæ sunt optimis documentis et instrumentis monachorum.

Tomo secundo. — Liber primus contra Jovinianum : ubi multa de excellentia castitatis et virginitatis præ matrimonio.

Liber secundus sub finem nonnulla habet de officio monachi, et laude eremi.

Tomo tertio. — Epist. centesima tertia, ubi Paulinum in dimittendis et distrahendis pro Christo facultatibus tardiorum, et in dies procrastinantem, ut ad Christum nudum nudus evelet, vehementer hortatur.

Tomo quarto. — Videatur ejus commentarius in illud Hieremiæ : *Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua* (Thren. 111). Ubi conferuntur cœnobitæ cum anachoretis, et vita contemplativa activæ præfertur.

Hæc sunt præcipua loca D. Hieronymi, quibus de monachis et monachorum institutis agitur, in ejus operibus propriis et germanis.

In iis vero quæ a Græcis auctoribus scripta Latine reddidit, quorum auctor etiam hic meminit, non aliud reperio quod ad monasticum institutum attineat, nisi vitam S. Antonii a S. Athanasio Græce scriptam, et ex Baronii sententia (*Baron. tom. III. An. 358. et in Martyrol. 17 Januarii*), etiam a D. Hieronymo Latine translata : et Regulam S. Pachomii abbatis, quam huic operi, Deo favente, succiemus, scholiis et notis elucidatam : quam ipse D. Hieronymus e Græco in Latinum sermonem a se conversam testatur in præfatione eidem Regulæ præfixa. Fertur quidem sub nomine D. Hieronymi Regula monachorum : itemque alia Regula monacharum, sive monialium. Verum illa non ab ipso Hieronymo composita, sed ex scriptis ejusdem excerpta et compilata : quæ et a Martino V pontif. fertur approbata : hæc vero a prudentioribus e catalogo operum D. Hieronymi expuncta, et in angulum rejecta, ut spuria et ei falso ascripta.

non de mirabilibus Dei, sed de correctione morum nostrorum et consummatione vitæ perfectæ, secundum ea quæ a senioribus nostris accepimus, pauca disserere. In eo quoque præceptis tuis satisfacere studebo, ut si quid forte non secundum typum majorum antiquissima constitutione fundatum, sed pro arbitrio uniuscujusque instituentis monasterium, vel diminutum, vel additum in istis regionibus comprobavero; secundum eam quam vidimus monasteriorum regulam, per Ægyptum vel Palæstinam antiquitus fundatorum, fidei sermone, vel adjiciam, vel recidam [Al. rescindam]: ^a Nequaquam credens rationabilis quippiam, vel perfectius constitutionem novellam in occidentis Galliarum partibus reperire

A potuisse, quam illa sint instituta, in quibus ab exordio prædicationis apostolicæ a sanctis ac spiritualibus patribus fundata monasteria ad nos usque perdurant. Illam sane moderationem opusculo huic inserere præsumam, ut ea quæ secundum Ægyptiorum regulam, seu pro asperitate aerum, seu pro difficultate ac diversitate morum impossibilia in his regionibus, vel dura vel ardua comprobavero, institutis monasteriorum, quæ per Palæstinam vel Mesopotamiam habentur, aliquatenus temperem: quia si rationabilis possibilem mensura (γνώμη) servetur, eadem observantiæ perfectio est etiam in impari facultate.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vetus lectio: Nequaquam enim credus, etc.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De habitu monachi.

^a De institutis ac regulis monasteriorum dicturi unde competentius, donante Deo, quam ab ipso habitu monachorum sumemus exordium? Quorum interiorum cultum consequenter tunc poterimus expo-

B nere, cum exteriorum ornatum sub oculorum depinxerimus obtutibus.

CAPUT II.

De cingulo Monachi.

Itaque ^b monachum ut militem Christi in procinctu semper belli positum, ^c accinetis lumbis jugiter oportet.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Horum occasione verborum monendus es, lector, plures titulos, vocibus quidem diversos, sed sensu eosdem, aut certe in idem spectantes, duodecim hisce libris a diversis auctoribus ascribi.

Quidam, *De Institutis Renuntiantium*, omnes inscribunt. Ita Ciaconius, credo, ex Vaticanis exemplaribus, Editio Lugdunensis, etc.

Alii, *De Institutis Cenobiorum*. Ita passim D. Thomas in Summa sua Theologica, Basileensis, Cuychius, etc.

Alii, in plures titulos particulares partiuntur, nempe:

Monasticarum Institutionum lib. IV.

De capitalibus vitiis lib. VIII. Trithemius, Cuychius, etc.

Alii ex Geonadio sic: *De habitu monachorum, et de canonico orationum et psalmodiarum modo lib. III. Institutionum lib. I.*

De origine et remedio octo principalium vitiorum lib. VIII.

Alii denique *duodecim Institutionum libros* nominant, atque hoc titulo *Institutiones a Collationibus* distinguunt.

^b Elsi omnes Christiani generali quadam ratione Christi milites dicantur, quorum armaturam describit Apostolus Ephes. VI his verbis: *Accipite armaturam Domini, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare: stete ergo succincti lumbos vestros in veritate, induiti loriceam justitiæ, et calceati pedes in preparationem Evangelii pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, et guleam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Tamen multo specialius religiosi hunc titulum merentur, utpote tribus votis, velut triplici sacramento, huic militiæ spirituali addicti et astricti: cujus militiæ arma, secundum eundem apostolum, non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionemmunitionum, ad destruenda consilia, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam

Dei, ad captivandum omnem intellectum in obsequium Christi (II Cor. X), quod præcipue fit per obedientiæ votum et exercitium. Quam ob causam monachi a Græcis Patribus (*Basil. de Vita solit. et epist. 63*) vocantur ἀσκηταί, id est, pugiles, seu exercitatores: eo quod tota eorum exercitatio et conversatio velut quædam virtutum palæstra esse debeat; cum alii homines exerceantur in bello, in mercatura, in causis forensibus, etc. Unde D. Basilius sermones suos de rebus monasticis vocat asceticos; et monasteria ipsa, asceteria antiquitus dicta sunt, utpote spiritalium exercitiorum officinæ ac domicilia. S. item Benedictus initio Regulæ monachum quasi militem sic alloquitur: *Ad te, inquit, nunc meus sermo dirigitur, quisquis abrenuntians propriis voluntatibus, Domino Christo vero regi militaturus, obedientiæ fortissima atque præclara arma assumis; et cap. I dicit cœnobitas sub regula vel abbate militare.*

^c Similia habet D. Basilius in Regulis fusius disputatis e. 22, et in Regula monach. a Rufino translata cap. 12, ubi Eliæ, Joannis, Petri et Pauli exempla similiter recenset, et rationem hanc insuper addit, cur monachos accinctos seu præcinctos esse oporteat. *Videmus, inquit, a Domino præcipi Job, se ut præcingat. Perinde enim quasi hoc animi strenui, et ad rem gerendum expediti signum sit: Accinge, ait, sicut vir, lumbos tuos* (Job. XXXVIII). *Sane etiam discipulis Domini familiarem fuisse zonæ usum ex eo intelligitur, quod interdictum ipsis fuerit ne es haberent in zonis suis.* Hæc Basilius. Quibus exemplis poterant et alia ejus generis adjungi e Scripturis, ut Eliæ, qui præcinctis lumbis currebat ante Achab (III Reg. VIII); Elizæi, qui Giezi puero suo dixit: *Accinge lumbos tuos, et tolle baculum meum in manu tua, et vade* (IV Reg. IV); angeli Raphaelis, qui Tobię juniore præcinctus et quasi ad iter paratus occurrit (Tob. V); et Salvatoris nostri, qui cum a postolis in ultima cœna pedes lavare vellet, linteo præcinctus se legitur (Joan. XII). Eodem etiam spectant similes

bos suos. Petro etiam in custodiam carceris ab Herode detruso, et ad necem die postero producendo, angelo assistente, præcipitur: *Præcingere et calceate calligas tuas* (Aetor. XII). Quod ut faceret nequaquam monuisset eum Angelus Dei, nisi vidisset eum ob refectionem nocturnæ quietis paulisper defecta membra solita cinguli obstructione laxasse. Paulum quoque ascendentem Hierosolimam, et protinus a Judæis in vincula mittendum Agabus propheta reprensus Cæsareæ, sublato ejus cingulo, manus suas ligans ac pedes, ut gestu corporis sui passionis ejus præfiguraret injurias, ait: *Hæc dicit Spiritus sanctus*:

A *Virum cujus est zona hæc, sic alligabunt Judæi in Jerusalem et tradent in manus gentium* (Aetor. XII). Quod utique a propheta proferri minime potuisset, et dici, virum cujus est zona hæc, nisi Paulus eam lumbis suis indesinenter solitus fuisset aptare.

CAPUT III.

De veste monachi.

^a Vestis quoque sit monachi quæ corpus contegat tantum, et repellat nuditatis verecundiam, et frigoris retundat injuriam: non quæ seminaria vanitatis aut elationis enutriat, ita eodem apostolo prædi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*mum opus aggreditur. Mortificati quoque corporis signum est. Mortificare enim desideria nostra debemus: præsertim ea quæ a venibus procedunt. De quibus Apostolus dicebat: Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, etc. (Coloss. III). Hæc ille. Cæterum aliis quibusdam monachis zona lineæ in usu fuit. Nam de Pachomianis id testatur D. Hieronymus in præfatione Regulæ S. Pachonii: *Balteolum, ait, unusquisque habebat lineum*. Aliis vero cingulum laneum magis placuit, quod tali cingulo Christus usus credatur. Ea enim cingulorum materies apud Palæstinos vulgaris fuit, a quorum communi more cultuque Christus non recessit. Unde D. Hieronymus Marcellæ, quæ Palæstinam incoluit, e lana cingulum commendat. *Sit, inquit, cingulum laneum, et tota simplicitate purissimum: quod possit magis astringere vestimentum, quam scindere*. Nonnullos autem fune præinctos legimus. Nam præter illos Ægyptios, de quibus Cassianus c. 6 hujus libri, alios item monachos Paulinus Nolanus describit (Epist. 7), non balteo, sed restè succinctos. Cujusmodi cingulorum genus, videlicet e funibus contextum, tamquam vilissimum, et infimis mancipiis congruum, S. pater Franciscus, mundi contemptor et paupertatis amator eximius, sibi suisque fratribus utendum delegit. Porro quod ad Benedictinos attinet, exstat etiam Constitutio Clementis V pont. de zonis, aliisque eorum gestaminibus in hæc verba: *Nullus zonam, cultellum, calcaria, cum ornatu deferre, aut cum sella clavorum ornata decorata superfluo, vel nimis alias sumptuosa, sive cum freno ferraturam ad ornatum habente equitare præsumat*.*

^a Post cingulum, quo monachum, ut Christi militem succinctum esse decet, agit Auctor de veste monachi, in qua has conditiones præcipue requirit, et commendat exemplo veterum monachorum. Prima conditio est, ne sit superflua, sed sufficiens ad tegendam corporis nuditatem, et repellendam frigoris injuriam. Ita D. Basilius in Regula a Rufino translata (Cap. 12), eandem Apostoli sententiam cum Cassiano allegans: *Sufficenter, ait, Apostolus in hujusmodi usus brevi sermone regulam posuit dicens: Habentes autem victum et vestitum, his contenti simus. Ostendit indumento solo, quo contegamur, indigere nos, et non varietate aliqua vestis, et ornamento. Sed et primus ille indumenti usus hæc eadem indicat, cum dicitur Deum fecisse primis hominibus tunicas pelliceas. Sufficiebat enim ad confusionem tegendam hujusmodi indumenti usus. Verum quoniam nobis profectus in indumentis etiam calefieri et foveri necessarius videtur, ad utrumque usus ipse temperetur: quo et cooperiri nuditas videatur, et vis frigoris vel omne quod exterius lædit, arceri. Et D. Benedictus: *Vestimenta, inquit, (Cap. 55 Reg.), fratribus secundum locorum qualitatem, ubi habitant, vel aerum temperiem dentur: quia in frigidis regionibus amplius indigetur: in calidis vero minus*. Secunda conditio, ut sit vilis, non pretiosa, aut ad pompam et ostentationem composita, qua de re B. Basilius ibidem et Augustinus cap. 23 suæ*

B Regulæ, et Benedictus ubi supra. Tertia, ut sit honesta et munda, non affectate sordida. Sic D. Hieronymus admonet non uno in loco. Ad Nepotianum scribens: *Ornatus, ut sordes, pari modo fugiendæ sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet* (Epist. 2). Et ad Eustochium: *Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis: ne ad te obviam prætereantium turba consistat, et digito monstreris* (Epist. 22). Idem in Epitaphio Nepotiani: *Cultus ipse provinciam morem sequens nec munditiam, nec sordibus notabilis* (Epist. 3). Auctor Vitæ S. Bernardi: *In vestibus ei paupertas semper placuit: sordes nunquam: mirum animi fore indices videbat aut negligentis, aut foris gloriam affectantis humanam* (Lib. III, cap. 2). Quarta conditio, quam hic tangit Auctor (quæ tamen eodem fere recidit), ne sit vestis singularis, aut aliqua insolita diversitate notabilis, ut ait D. Hieronymus; quod vitium singularitatis tum in aliis rebus, tum speciatim in vestibus a præcis monachis improbatum et damnatum hic refert Cassianus: et vetuit S. Pachomius angelo ipso dictante, *in vestimento et habitu aliquid novi, præter cæteros, causa decoris invenire* (Reg. art. 55). At de vestibus monachorum alias sæpius erit dicendi locus. Cur autem religiosi proprio et peculiari habitu a sæcularibus distincto utantur, duas rationes affert D. Basilius q. 22, ex diffuse disputatis, quarum prior est, ad designandam propriam professionem et statum, seu conditionem vitæ. *Ordinarius, inquit, habitus Christiani esse dicitur is, qui secundum propositum ac professionem ejus aptus intelligitur. Sicut enim est alius habitus militis, alius senatoris, ex quo intelligitur vel quod iste senator est, vel quod iste miles, ita etiam monachus habere debet congruum suæ professioni indumentum*. Altera ratio, ut religiosi vel inviti cogantur religiose vivere. *Si enim, inquit, quis videat hominem aliquem obscurum cœdentem alium, aut verberantem publice, aut turpiter proclamantem, aut in tabernis, aut ganeis agentem; nec observabit quidem facile hujusmodi hominem, vel notabit, sciens eum consilimenter in reliqua vita sua agere. Si vero eum, qui religiosam vitam proficitur, viderit quis vel parvum aliquid contra quam condecet, facere, observant omnes, et increpant, et ad religionis opprobrium ducunt. Itaque veluti pædagogus est infirmioribus habitus religiosus, ut etiam invitos eos ab opere inhonesto et indecenti custodiat. Hæc D. Basilius. Cur autem vestem mutant religiosi in sua professione dicitur alio loco (Lib. IV, c. 5). Porro vestes monachales, quas hoc loco commemorat Cassianus, totamque adeo suppellectilem monachorum Ægyptiorum brevi compendio complexus est D. Hieronymus, quod hic retulisse juvabit. Sic enim scribit: *Nihil habent in cellulis, præter psithirum, et duo lebitonaria (quod Ægyptiis monachis genus vestimenti est sine manicis); et unum jam attritum ad dormiendum, vel operandum, et amictum lineum, cucullasque duas, et caprinam pelliculam, quam melotem vocant, balteolum, et caligas, ac baculum itineris socium. Hæc D. Hieronymus, præfatione in Regulam S. Pachonii.**

cante : ^a *Habentes autem alimenta et operimenta, his contenti simus* (I Tim. VI). Operimenta, inquit, non vestimenta, ut in quibusdam Latinis exemplaribus non proprie continetur, id est, quæ corpus operiant tantum, non quæ amictus gloria blandiantur : ita vilia, ut nulla coloris vel habitus novitate inter cæteros hujus propositi viros habeantur insignia : ita studiosis accuratioribus aliena, ut nullis rursus sint affectatis per incuriam sordibus decolorata. Postremo sic ab hujus mundi separentur ornatu, ut cultui servorum Dei in omnibus communia persevereant. ^b Quidquid enim inter famulos Dei præsumitur ab uno vel paucis, nec catholice per omne cor-

pus fraternitatis tenetur, aut superfluum, aut elatum est, et ob id noxium judicandum est, magisque speciem vanitatis quam virtutis ostentans. Et idcirco hæc quæ nec a veteribus sanctis qui hujus professionis fundamenta jecerunt, neque a Patribus nostri temporis, qui eorum per successiones instituta nunc usque custodiunt, tradita videmus exempla, ut superflua et inutilia nos quoque resecare conveniet. Quamobrem ^c cilicinam vestem velut circumspetam a cunctis atque notabilem, et quæ ex hoc ipso non solum nulla spiritui possit emolumenta conferre, sed etiam elationis concipere vanitatem, quæque ad necessarii operis exercitium, in quo mona-

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Vulgata versio : *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur* (I Tim. VI), Græce *σκιώματα*, i. tegumenta, seu integumenta; quod latius patet quam vestimenta, et notum est. Nam *σκιώματα* generale vocabulum est comprehendens non solum vestes, quibus induimur; sed etiam domicilium, quo tegimur et protegimur, juxta illud Eccles. XXIX, quod huic sententiæ Apostoli respondet : *Initium vite hominis aqua, et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem*. Proinde minus apte ab aliis Latinis interpretibus redditum arguit Cassianus : *Habentes alimenta et vestimenta*. Quod quidem verum est, seu vim vocis *σκιώματος* spectes, seu morale documentum, quod hoc generali vocabulo de industria videtur ab Apostolo insinuatam; quod hic ab Auctore declaratur, et a D. Basilio, ubi supra. Cæterum cum illis verbis voluerit Apostolus ea nominatim exprimere, quæ omnibus in universum hominibus necessaria sunt, idque simpliciter et absolute, et non ad certos fines duntaxat; in quibus haud dubie principem locum obtinent alimenta et indumenta : idcirco D. Hieronymus et alii sæpenumero ita legunt et citant : *Habentes victum, et amictum, vel vestitum*; magis ad mentem Apostoli, et communem intellectum, quam ad vim vocabuli Græci attendentes (*Epist. 22 ad Eustochium, et lib. 11 in Jovinian. et epist. 26*). Unde etiam manavit illa consuetudo in plerisque religionibus, ut professori religiosi quid petant, interrogati, respondeant : *victum, et amictum* (Cassianus lib. VII c. 29). Est porro hic etiam observandum, quod ex hoc Cassiani loco, et aliis quibusdam probant nonnulli hos libros, non Græce, ut quidam opinati sunt, sed Latine ab eo conscriptos esse (*Clacon. in sua præfat.*). Dum enim illam sententiam Apostoli melius ex Græco in Latinum ita verti ostendit, quam ut in quibusdam Latinis exemplaribus habetur, haud obscure indicat se Latine scribere, non Græce.

^b Notanda sententia, quam inter alias selectiones sub finem operis suo ordine recensebimus. Cui respondet octavus humilitatis gradus a D. Benedicto assignatus : *Si nihil agat monachus, nisi quod communis monasterii Regula, vel majorum cohortantur exempla* (Cap. 7 Reg.). Itemque alia ejusdem haud dissimilis sententia : *Quod sine permissione patris spiritualis fit, præsumptioni deputabitur, et vanæ gloriæ, non mercedi* (Cap. 49).

^c Cilicium (a quo cilicina vestis) a Cilicibus populis dictum, apud quos cilicia primum confecta (*Varro l. 11 de Re rustic. cap. 11*). Vestis est horrida et aspera ex pilis camelorum, aut hircorum tonsilibus contexta; ejus frequens et multiplex usus in sacris litteris memoratur et commendatur. Primum in luctu et deploratione mortis aut calamitatis alicujus. Sic Jacob patriarcha, visa tunica Joseph filii sui, primum omnium legitur, *indutus cilicio lugens filium suum multo tempore*. Gen. XXXVII. Et David in exsequiis Abner. II Reg. III. Et Mardocheus lib. Hester cap. III.

Deinde vero, et præcipue in signum pœnitentiæ, seu ad agendam vel prædicandam pœnitentiam, ad Dei vindictam avertendam, ad carnem macerandam, ad mundi contemptum designandum : quo modo David, Achab, Joram, Ninivite, plerique prophetæ, atque alii ciliciis, sive saccis induti leguntur. Denique ad victoriam, liberationem ab hostibus, aliaque Dei beneficia impetranda, ut Judith cap. VIII, et Hester cap. IV. Est autem observandum quod etsi saccus pro cilicio in multis Scripturæ locis sumatur (unde et Cassianus hoc loco dicit Ninivitas cilicii asperitate velatos, quos Scriptura dicit saccis indutos), et ubicumque in veteri Testamento cilicium vertit interpretes, Hebraice habeatur *sac*, dictio Germanis etiam usitata (unde a Græcis et Latinis nomen *σάκκος*, *saccus* mutuatum) : alibi tamen videntur hæc non obscure ita distingui, quod cilicium intrinsecus et super nudum indueretur, causa afflictionis et macerationis carnis : saccus vero, ut vilis et sordidus habitus, extrinsecus gestaretur duntaxat humilitatis et confusionis ergo : præsertim a principibus, et illustribus personis : quod duplici exemplo probari potest. Nam de rege Achab IV Reg. II legitur quod *operuit carnem suam cilicio, jejunavitque, et dormivit in sacco, et ambulavit demisso capite*. Ubi vides quatuor officia pœnitentiæ particulim distincta. Et de Joram IV Reg. VI : *Cum scidisset vestimenta sua, vidit omnis populus cilicium quo vestitus erat ad carnem*, quod de sacco nusquam reperies; sed vel operiri, vel indui, vel præcingi, accingi, et similia, quæ ut plurimum extrinsecus fieri solent. Porro in novo Testamento Joannes Baptista, primus pœnitentiæ præco, primus itidem congruum suæ prædicationi vestimentum, nempe cilicium, ut pœnitentiæ symbolum, prætulit : *habebat enim vestimentum de pilis camelorum*, ait Evangelista (*Matth. III*). Unde constat pro vestimento illi fuisse cilicium de pilis camelorum contextum; non autem pellem cameli, aut ejusvis animalis; sicut Apostolus ad Hebræos dicit quosdam circumvisse *in melotis, in pellibus caprinis*. De quibus infra. Horum igitur exemplo, et iisdem de causis cilicium inter Christianos, præsertim vero inter monachos et eremitas, quovis tempore fuit usitatissimum, et constat ex D. Basilio cap. 69 Regulæ, et ex Vitis Sanctorum. At non idem cilicii usus apud omnes fuit. Nam alii hæc sola veste tecti et contenti, nullum alium habitum exteriori præferebant : quod hic non probat Cassianus, et monachis Ægyptiis non placuisse dicit ob periculum ostentationis et inanis gloriæ : tum quia hominem exercitiis manualibus minus aptum promptumque redderet : alii vero sub aliis vestibus occultabant, ut solent nunc religiosi et pii Christiani : quod nullatenus improbandum, immo saluberrimum esse satis indicat Auctor sub finem capituli. Vide plura de cilicio et stratu cilicino in notis ad Collat. 1, cap. ult.

chum semper impigrum expeditumque oportet incedere, inhabilis atque inepta sit, omnimodis refuturunt. Quod si quosdam hoc amictu circumdatos audivimus probabiles exstitisse, non ex eo nobis monasteriorum est regula sancienda, vel antiqua sanctorum Patrum sunt perturbanda decreta, quod pauci præsumentes aliarum virtutum privilegio, ne in his quidem quæ non secundum catholicam regulam ab eis usurpata sunt, reprehendi debere creduntur. Generali namque omnium constitutioni, paucorum non debet præponi nec præjudicare sententia. Illis enim debemus institutis ac regulis indubitam fidem, et indiscussam obedientiam per omnia commodare, non quas paucorum voluntas intulit, sed quas vetustas tantorum temporum, et numerositas sanctorum Patrum concordia definitione in posterum propagavit. Nec hoc sane præjudicare nobis debet ad quotidianæ conversationis exemplum, quod vel Joram sacrilegus rex Israel catervis hostium circumseptus, scissa veste, cilicium habuisse perhibetur intrinsecus (IV Reg. vi), vel quod Nivivite ad mitigandam Dei sententiam quæ in eos lata fuerat per prophetam, cilicium asperitate velati sunt (Jonæ iii), cum et ille ita intrinsecus latenter indutus eo fuisse monstretur, ut nisi scisso desuper indumento a nemine prorsus potuisset intelligi, et isti eo tempore operimentum

A cilicii ostentarent, quo cunctis super imminente urbis eversione lugentibus, eodemque amictu circumdatis, nullus posset a quoquam ostentatione [Al. ostentationis] notari. Quia nisi insolens sit diversitas, non offendit inæqualitas.

CAPUT IV.

De cucullis Ægyptiorum.

Sunt præterea quædam in ipso Ægyptiorum habitu non tantum ad curam corporis, quantum ad morum formulam congruentia, quo simplicitatis et innocentie observantia, etiam in ipsa vestitus qualitate teneatur. Cucullis namque perparvis usque ad cervicis humerorumque demissis confinia, quibus tantum capita contegant, indesinenter diebus utuntur ac noctibus, scilicet ut innocentiam et simplicitatem parvulorum jugiter custodire etiam imitatione ipsius velaminis commoveantur. Qui reversi ad infantiam Christi cunctis horis cum affectu ac virtute decantant: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elatis oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: sicut ablactatus est super matre sua (Psalm. cxxx).*

CAPUT V.

De colobis Ægyptiorum.

^b Colobis quoque lineis induti, quæ vix ad cubi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cucullus, vel cucullio, vel minus Latine, cuculla, genus est vestimenti, seu amictus, caput et humeros circumambiens et protegens; unde cucullatus, id est, cucullo vel cuculla indutus (D. Ambrosius serm. ult., Sidonius lib. vii epist. 16, Petr. Cluniacensis, l. iii Epist. 28). Porro cucullis utebantur monachi Ægyptii, non tam ad corporis curam, ait Cassianus, quam ad monasticæ simplicitatis, et innocentie symbolum, quod etiam testatur B. Dorotheus loco superius citato: *Ferimus, inquit, et cucullum, quod innocentie signum est et puritatis. Pueri enim parvuli cucullum ferunt, non viri perfecti. Nos igitur cucullum ferimus, ut parvuli simus malitia; quemadmodum monet Apostolus: Nolite sensibus parvuli esse; malitia autem parvuli estote.* Sozomenus lib. iii Histor. cap. 13 de iisdem monachis agens: *Caput, inquit, integumento, quod cucullum (κρυβάλλιον) appellare solent, operiebant: quo ostenderent se vitam perinde simplicem et sinceram agere, atque pueros lacte nutritos, quorum caput ejusmodi tiaris involvunt, ut tegatur simul et foveatur.* Addit Nicephorus (Lib. ix c. 14 Histor.) tegmen illud, seu amictum acuminatum fuisse. Palladius in Historia Lausiacæ cap. 37 scribit monachos Tabennenses sub Pachomio abbate cucullas habuisse crucis purpureæ figura notatas; et eos cum sola cuculla ad communionem accedere solitos, ut superius notavimus, et cap. 41 dicit etiam virgines sanctimoniales, suo sæculo cucullis uti consuevisse. D. Hieronymus in Testamento Hilarioris cucullam nominat, sic enim scribit: *Omnes divitias suas ei relinquens, Evangelium scilicet, et tunicam saccam*, cucullam, et palliolum.* Et communiter solent monachi cucullam vocare, non cucullum; ut et D. Benedictus cap. 55 Regulæ, ubi duplicem sive geminam assignat cucullam, alteram in hieme villosam, alteram in æstate simplicem et tenuem. In quem locum annotavit Turcrematus cucullam diversimode accipi a diversis: *Aliqui, inquit, videlicet Ultramontani, cucullam dicunt*

* Nota tunicam saccam pro sacro, vel cilicio, de quo supra. Vide Sidon. lib. vii epist. 16, et Pet. Cluniacensis. lib. iii.

habitu longum et amplum, sed manicas non habentem; sicut videtur Clemens papa accipere in Clementina prima de statu monachorum; flocum vero dicit habitum, qui longas habet manicas. Alii vero cucullum nominant cum habitu qui apud alios dicitur flocus, videlicet habitum cum caputio ex omni parte clausum, longisque manicis manicatum. Hæc ille.

^b Colobium, secundum Græcam derivationem, simplici, non gemino, scribendum (Alcuin. lib. de div. Offic. cap. 35). Est autem tunica manicis defecta, exstantibus extra eam brachiis: ἀπὸ τοῦ κολόβου, quod breve, mutilum, seu mancum significat. Porro Cassiani colobia, quibus utebantur monachi Ægyptii, non omnino manicis carebant; sed ea infra cubitum desinebant (Sophron. in Prato spirit. cap. 92, 120 et 124); vel, ut ipse loquitur, fore ad cubitorum extrema pertingebant, non humero tenus extertæ, ut Cuychio visum est. De quibus Sozomenus aliam etiam rationem tropologicam seu moralem assignans lib. iii cap. 13 scribit, Ægypti monachos κλιτῶνας ἀχιροδοτούς, hoc est, tunicas sine manicis habuisse; ut eo signo ostenderent manus se ab injuria et contumelia inferenda habere penitus alienas (Idem S. Dorotheus ubi supra). Porro hujusmodi colobis similes in vestibus sacris Dalmaticas, seu tunicellas videmus (Alcuinus ubi supra cap. 37). De quibus Anselmus decretorum collector, hæc tamquam ex Eusebio (sed incertum quo) citat: *A sancto Sylvestro et presbyteris ejus colobiorum usus sumpsit initium, et Marcus, ac Julius, et Liberius ex ordine sunt usi. Post hos autem colobia in dalmaticas commutata sunt.* Hæc ille. Dicitur autem colobium alias libitonarium, vel levitonarium, Isodoro teste lib. xix Etymolog. cap. 22: *Libitonarium, inquit, est colobium sine manicis, quali monachi Ægyptii utuntur.* Meminit et D. Hieronymus præfatione in Regulam sancti Pachonii. Dicebatur et lebeton, vel lebitum eodem significatu; unde in Vita ejusdem Pachonii hæc habentur: *In tanta vero vestimentorum penuria se conepist. 28, Tract. 21 in Regulam D. Bened.*

torum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus, ut amputatos habere eos actus et opera mundi hujus suggerat abscissio maniearum, et ab omni conversatione terrena mortificatos eos velami-

nis linei doceat indumentum, audiantque per hoc Apostolum quotidie dicentem sibi: *Mortificate membra vestra, quae sunt super terram* (Coloss. III). Illud quoque ipso habitu protestante, *Mortui enim estis,*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

strinxerant, ut nunquam lebetone alio uterentur; nisi cum indumenti sordes necessitas coegisset eluere. Lebeton autem linea vestis erat instar colobii, qua monachi utuntur hodie per Thebaidem et Egyptum. Hæc ibi. Sed et inter Institutiones ejusdem Pachomii apud Palladium in Lausiaciis habetur: *Noctu habeant lebetones lineos, succinti.* Cur autem lineis potius colobiis quam laneis uterentur illi monachi in illa eremi austeritate, causa multiplex et obvia esse potuit, vel quod vestes lineæ, ut viliores et abjectiores, ita etiam calidis illis regionibus fuerint aptiores, et commodiores; vel quod ab exemplo et traditione Apostolica id acceperint. Certe Eusebius lib. I Histor. cap. 24 scribit ex Egesippo Jacobum apostolum fratrem Domini nunquam induisse laneam vestem, sed sola sindone lineam usum. Rationem aliam, eamque moralem, indicat Cassianus, quod lineo illo habitu, seu velamine significaretur eos ab omni conversatione terrena mortificatos, et mundo mortuos esse; quandoquidem mortuorum corpora lineis involvi soleant: sicut et Christus pro nobis mortuus legitur involutus in sindone munda (Matth. XXVII). Eo enim spectare videtur Cassianus ex sententiis Apostoli ab eo citatis. Cujus etiam significationis ratio est, quia linum, ut in telam redigatur, multis rationibus maceratur, tunditur, torquetur, ac suo modo mortificatur. Probabile etiam vestibus lineis uti voluisse propter munditiam et candorem, ad designandam innocentiam et puritatem, quam sectabantur, juxta illud Ecclesiastæ cap. IX: *Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Cæterum de colore colobiorum, aut aliarum vestium curiosus inquirere non videtur operæ pretium; cum constet pauperes illos, et summæ paupertatis cultores eremicos in illa vitæ austeritate non nisi quæ simplicissimis et vilissimis indumentis uti potuisse, nec uno eodemque habitu omnes universim ac perpetuo usos fuisse; sed pro diversitate locorum, temporum, facultatum, aut varia traditione majorum, vel seniorum, diversis. Primum enim therapeutæ illi Alexandrini, hoc est antiquissimi monachi apostolorum discipuli candidati, i. albis induti, a Philone describuntur. *Ubi vero, inquit (Lib. de Vita contempl.), convenerit candidati, i. albis induti, a Philone describuntur. Ubi vero, inquit (Lib. de Vita contempl.), convenerit candidati, i. albis induti, a Philone describuntur. Ubi vero, inquit (Lib. de Vita contempl.), convenerit candidati, i. albis induti, a Philone describuntur.* Testis etiam Clemens Alexandrinus (Lib. II Pedag. c. 10, et lib. III c. 11) Egyptiis albis fere uti solere, ritu genti peculiari, idemque vestes albas utpote naturales, non tinctas, et fullonem, ut ait interpres, non experta Christianis maxime commendat, easque tincturis omnibus præfert (Lib. de Pallio). At e diverso multa sunt, quæ monachos doceant atris vestibus olim usos fuisse. Nam imprimis Christianos perfectioris vitæ cultores pallio indutos fuisse more philosophorum testatur, sibi que hoc nomine gratulatur Tertullianus peculiari libro de hac reedito. At pallium philosophicum, et ad Christianos translatum nigrum fuisse, subindicat D. Hieronymus epist. 23, ubi de Christianis agens, qui propter viliores habitum a gentilibus, nonnumquam etiam a pseudo-Christianis riderentur: *Nos, inquit, quia serica veste non utimur, monachi vocamur: si tunica non canduerit, statim illud e trivio: impostor, et Græcus est.* At multo clarius id constat ex vetere historia (Apost. Surium tom. VI cap. 9). Nam in Vita SS. Gallactionis et Epistami martyrum, qui sub Decio passi sunt, hæc scriptor. *Eos, inquit, qui sunt nigro pallio induti, dixit similes esse angelis, nimirum qui se a mundo separant, et ab his quæ sunt mundi: et servant virginitatem, et elegerunt habere vitam Christo consimilem. At*

hæc pullam et fuscam vestem, ut monachis et sanctimonialibus maxime usitatum commendat Patres, D. Hieronymus epist. 15 ad Marc. Iam. *Tunicam, inquit, fusciorum induta se repente Domino consecravit.* Et Augustinus epist. 199 ad Ediciam indicat fuscam vestem quam vocat nigellam, fuisse tunc insigne continentiam profitentium. Denique D. Bernardus lib. ad sororem: *Nigra vestis insinuat humilitatem mentis.* Et ad eundem Bernardum scribens Petrus Cluniacensis: *Visum est, inquit, magnis Patribus illis nigrum hunc, de quo agitur, colorem, magis humilitati, magis penitentiae, magis luctui convenire.* Quibus studiis quæ totiam monachicam vitam invigilare oportet, decreverunt, ut color moribus, vestes virtutibus, qua possent cognitione jungerentur, etc. His accedit quod a colore vestium Benedictini, in Jure Canonico et passim apud Canonistas monachi nigri nuncupantur: quo etiam colore in habitu usum esse D. Benedictum testatur Raphael Volaterranus lib. XXI Anthrop. et Chronicon cassinense lib. IV cap. 115, idemque confirmant Patres Cassinenses in declaratione Regulæ (Cap. 55) his verbis: *Propter hanc causam in statu monastico variis inolevit mos, et color vestium: nos autem assumpsimus colorem nigrum, beatiss. patrem nostrum Benedictum sectantes, qui (ut legimus) nigro usus est colore.* Hæc illi. Est porro observandum, quod D. Basilius epist. I ad Gregorium Nazianzenum et in Regolis fusius disputatis quæst. 22 multa dicit de habitu monachorum; at de colore nihil: nisi ut concolor et uniformis sit habitus: sicut nec Cassianus toto hoc libro, quo habitum monachorum describit. Unde D. Benedictus, veterum illorum monachorum et anachoretarum exemplis et institutis egregie imbutus, suos canobitas monet (Cap. 55 Reg.), *ne de colore aut grossitudine vestium, aut varum hujusmodi causentur* (hoc est, querantur, aut murmurent); *sed quales, inquit, inveniri possunt in provincia qua degunt, aut quod vilis comparari potest.* Cæterum quid posterioribus sæculis de vestibus Benedictinorum earumque coloribus, et aliis conditionibus statutum sit, latius in celebri Constitutione Clementis V, cujus hæc sunt verba memoriam commendanda: *Ne in agro Dominico, sacra videlicet Monachorum Nigrorum religione, indecorum aliquid obrepit, aut vitiosum quidquam perniciosum in segetem coalescat; sed ut in illa potius flores honoris et honestatis fructus in ubertate succrescant: eis in vestibus inordinatum omnem, seu exquisitum ornatum, aut cultum, necnon in cibis, et potibus, equitaturis, et lectisterniis quemvis notabilem interdicentes excessum, statuimus, ut superior vestis ipsorum habitus (i. floco, cucullæ, vel scapulari, sicut glossa) proxima (nempetoga) nigri, bruni, aut albi coloris existat juxta morem apud eos servari solitum in regione, qua degunt: nec in qualitate panni regularis excedatur modestia, nec queratur quod pretiosius, aut subtilis, sed quod utilius valet inveniri, etc.* Ubi glossographus ad illa verba: *Nigri, bruni, aut albi: Hos tres, inquit, colores permittendo, alios omnes, vel misculos prohibet, quod multi non ponderant. Quod ergo dicit Regula (nempetoga) de colore non causentur monachi, non intendit quod omnibus coloribus liceat eis uti: nam etiam secularibus clericis sunt quidam interdicti Devita et honest. Clerici, cap. Clerici, lib. III Decretal. tit. I). Sed hoc intendit, quod non causentur inter colores permittos, quod iste sit faxior, pulchrior, vel melior illo. Subdit deinde glossographus rationem, cur illi colores præ aliis sint permitti. Isti colores sine tinctura ex lana possunt haberi, et ideo magis approbati. Hæc ibi, quæ hic ex occasione referre operæ pretium duxi.*

et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (Col. III). Et iterum: Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. Mihi quidem mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. II).

CAPUT VI.

De rebrachiatoriis.

^a Gestant etiam resticulas duplices, laneo plexas subtegmine, quas Græci ἀναβολὰς, nos vero succinctoria, seu redimicula, vel proprie rebrachiatoria possumus appellare. Quæ descendencia per summa cervicis et e lateribus colli divisa, utrumque alarum sinus ambiunt, atque hinc inde succingunt, ut constringentia latitudinem vestimenti ad corpus contrahant atque conjungant, et ita constrictis brachiis impigri ad omne opus expeditique reddantur, illud

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Locus subobscurus, et voculis nimis multis, quasi synonymis, ad rem eandem explicandam adhibitis, obscuratus potius, quam illustratus: quarum singulæ proinde explicandæ (Vide Nicephor. lib. IX c. 15). Resticulas duplices laneo plexas subtegmine interpretor funiculos, seu fasciolas filo laneo textas hinc inde sub axillis dependentes, quibus illi monachi vestes inferiores et laxiores circa pectus et lumbos succingebant et constringebant, ut Cassianus ipse exponit, quod Galli dicunt, *trouser les vestemens*, ut solent Franciscani vestes cingulo aut fune coercere, ne impedimento sint opus aut iter agentibus. Est enim resticula diminutivum a *reste*, id est, fune, ut notum est. Subtegmē, vel, ut Junio Nomenclatori placet, *subtemen*, quod stamini subeat, filum dicitur, quod inter stamina discurrit, vel quod stamini in-textitur: unda et trama dicitur, quia telam trameat: Gallis *trame*, ou *trame du tisseraud*. Succinctorium, idem quod succingulum, quo vestes colligebant et succingebant, ut dictum est. Redimiculum poetis dicitur fasciola a mitra muliebris, seu sacerdotali dependens; Græci τριβίβρυ vocant. Virgil. IX Æneid.:

Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.

Et Ovid. x Metam.:

Redimicula pectore pendent.

Sed magis apposite ad hunc locum exponit Isidorus in hunc modum: *Redimiculum est quod succinctorium seu brachile nuncupamus, quod descendens per cervicem, et a lateribus colli dimissum utrumque alarum sinus ambit, atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem vestiat corpus, atque conjungendo componat; hoc vulgo brachile, quasi brachiale, vocant, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit cingulum*. Hæc Isidorus (Lib. XIX Etymol. c. penult.). Ex quibus colligo rebrachiatoria Cassiano idem significare quod Isidoro brachile, seu brachiale; quamquam brachialia proprie dicuntur brachiorum ornamenta, sicut frontalia frontis, et tibialia tibiarum. Porro neque his vocabulis contentus Cassianus etiam Græcum addidit ἀναβολὰς, pro quo in plerisque vetustioribus exemplaribus legitur *anabobys*: Dionysius vero Carthusianus habet *anabore*; utrumque mendosum ac barbarum (Vid. Suid. verb. ἀναβολή). Est autem ἀναβολή idem quod remora, aut suspensio, ut notum est, qua significatione cum illis synonymis apte congruit. Alii legunt ἀναβόλαια vel ἀναβόλαια, eadem derivatione et significato: etsi *anaboladium* Isidorus (Ubi supra) exponit *amicetorium lineum feminarum, quo humeri operantur, quod Græci et Latini sindonem vocant*. Porro his affine vocabulum *anabalus* exstat apud B. Dorotheum in doctrina prima; at significatione longe ab his diversa. Is enim vestes monachorum commemorans, earumque rationes et mysteria exponens;

A Apostoli præceptum studentes omni virtute complere. Quia non solum mihi, sed etiam his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ, neque gratis panem ab aliquo manducavimus, sed in labore et fatigatione nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravavimus (Actor. XX). Et, Si quis non vult operari, nec manducet (II Thessal. III).

CAPUT VII.

De mafortibus eorum.

Post hæc angusto palliolo tam amictus humilitatem quam vilitatem pretii, compendiumque sectantes, colla pariter atque humeros tegunt, quæ ^b mafortes tam nostro quam ipsorum nuncupantur eloquio, et ita ^c planetarum atque birrorum pretia simul, ambitionemque declinant.

B *Habitus noster, inquit, is est, tunica absque manicis, et zona pellicea, analabus et cucullus*. Quid vero sit *anabalus*, sive *anabalus*, infra exponit. *Anabalus in crucis modum ponitur. Super humeros autem nostros crucis signum deferimus, ex eo quod dicitur: Tolle crucem tuam, et sequere me*. Rursus infra: *Habemus et analabum, id est, scopulare ab humeris pendens, quod est crux*.

^b In plurali; mafors, vel mavors in singulari, alias maforte, vel mavorte. De qua Isidorus: *Stola, inquit, Græce vocatur, quod supermittatur; eadem et ricinium Latino nomine appellatur, eo quod dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgo mavortem dicunt*. Hæc ille (Lib. XIX Etymol. cap. 25). Sozomeni interpres vocat *humeralē* (Lib. III Hist. cap. 13). Meminit et D. Hieronymus epist. 22, ad Eustochium, ubi virgines quasdam laxiore utentes mavorte perstringit his verbis: *Et per humeros hyacinthina læna mavorte voltans*. Habes etiam appellatam *maphortem*, seu *mavortem*, in Actis martyrii S. Pauli apostoli, quæ feruntur Lini nomine, cum agitur de Plautillæ velamine, *maphorte* dicto, Paulo exhibitio. In Actis insuper sanctorum martyrum Faustæ et Evisasii, quorum fragmentum recitat Beda in Martyrologio 20 Septemb. hæc de *maphorte*: *Jussit Faustam nudam, et sine maphorte flagellatam, incarceratam, caput terrobrari*, etc. Quid autem sit mafors, vel mafors satis clare depingit Cassianus, angustum scilicet pallium, quo colla atque humeros tegebant; quod non absimile videtur fuisse ad eo palliolo, quod nunc abbates et alii quidam religiosi gestare solent, quod et Itali maforetam vocant, affini certe nomenclatura.

^c Planetas alii, Dionysius *planicas* exponit. Videtur mihi planetica diminutivum a planeta, quæ in vestibus sacris alio nomine casula dicitur, quasi parva casa, quia totum hominem, instar casæ, antiquitus tegebat (cujusmodi etiamnum in quibusdam monasteriis exstant planetæ, seu casulæ: omni ex parte clausæ, et rotundæ). Hujus ergo similitudine planetica sive planica, dicebatur vestis ampla et splendida, ad pompam et ostentationem composita, et in modum planetæ seu casulæ totum hominem circumdans, quam putant nonnulli derivatam a verbo *πλανίζομαι*, quod est vagor, seu erro; eo quod sua prolixitate et amplitudine undique diffunderet, et velut oberraret. Unde Isidorus: *Casulas, inquit, Græci planetas dictas volunt, quia oris errantibus evagantur, sicut stellæ, planeta, id est, vagæ, suo errore, motuque discurrunt* (Lib. XIX cap. 24). Planetam itaque merito opponit Cassianus mavorti, utpote simplici et angusto palliolo. Et Isidorus in Regula planetas semiliter et birros suis monachis interdixit, ut notavit Ciaconius. Porro birrus et birrum masculino et neutro genere dictum reperitur; de quo Cælius Rhod. (Lib. XVI cap. 10) in antiquis Lectionibus:

CAPUT VIII.

De melote, et pelle caprina.

Ultimus est habitus eorum pellis caprina, quæ

A^a melotes, vel pera appellatur, et baculus, quæges nt ad imitationem eorum qui professionis hujus præfiguravere lineas in veteri Testamento (Vide supra

ALARDI GAZELI COMMENTARIUS.

Romanam fuisse vestem Græci scribunt, et confirmat lib. IV Martianus historicus. Birrus, inquit, et tunica nomen vestis habent. Verum quænam, aut cujusmodi vestis fuerit, non omnes consentiunt. Nonnulli birrum exponunt sericam, aut pretiosam vestem, ut Zonaras et Theodorus interpretantes canonem duodecimum Concilii Gangrensis, in quo de birris fit mentio, quem refert Gratianus dist. 30 his verbis: Si quis virorum putaverit sancto proposito, id est, continentia convenire, ut pallio utatur, tanquam ex eo justitiam habeat, et reprehendat et judicet eos qui cum reverentia birris utuntur, vel alia veste communi, quæ in usu est, anathema sit. Probabilius alii censent birrum fuisse genus pallii brevioris, ecclesiasticis etiam id temporis usitatum; et hunc canonem editum esse adversus quosdam monachos Eustatianos, qui palliis oblongis more philosophorum induti, eoque habitu, quasi sanctitatis aut sapientiæ nota gloriose et superbientes, cæteros etiam ecclesiasticos aspernabantur et condemnabant, qui birris aut alio breviori uterentur indumento. Fuisse autem hujusmodi habitum etiam clericalem et ecclesiasticum, et non modo clericis inferioribus, sed et episcopis usitatum, declarant in primis Acta martyris D. Cypriani, in quibus legitur ipsum, cum jam decollandus esset, primum exuisse se birro, vel, ut alia Acta habent, lacerno birro; inde vero spoliasset se dalmatica vel tunica, atque in linea remansisse, et sic expectasse spiculatorum. Ex quibus colligit card. Baron. (An. 261) episcoporum fuisse antiquum habitum, ut primo vesti communi superinduerent lineam, sive lineum indumentum, quod vulgo rochetum vocant: deinde vero solutam tunicam manicatam, alio nomine dalmaticam, ac denique palliolum breve, seu birrum humeros tantum et brachia tegentem quo itidem habitu hodie uti videmus, qui ex regularibus ad eam dignitatem provehuntur. Constat præterea testimonio sancti Augustini clericos in Africa uti consuevisse lineam tunicam, et birro; sed episcopos birro pretiosiore. Nam ser. 50 de diversis, quo suorum clericorum disciplinam componit, hæc ait: Nemo det birrum, vel tunicam lineam, vel aliquid, nisi in commune. De communi accipiam mihi ipsi. Et paulo post: Affer mihi birrum pretiosum: forte decet episcopum; quamvis non deceat Augustinum pauperem, de pauperibus natum. Hæc Augustinus. Notum etiam ex Gregorio Turonensi (Lib. II Hist. cap. 1) S. Bricium episcopum falso accusatum ad probandam suam innocentiam prunas ardentem in birro suo detulisse ad sepulcrum usque S. Martini, birro prorsus inusto et illæso. Eandem quoque consuetudinem viguisse in Ecclesia Orientali, ut episcopi super tunicam birro induerentur, ex iis quæ scribit Palladius (Laus. cap. 51, ut citat Baronius ubi supra) de S. Athanasio episcopo Alexandrino possumus colligere, dum ait eum tunica, birroque vestitum secessisse. Porro birrum vile, aut pretiosum, ad libitum cujusque esse potuisse ex sententia D. Augustini superius recitata certum est: pretiosiores vero fuisse birros Atrebatenses et Canusinos Flavius Vopiscus in Carino imperatore testatur, ubi inter alia scribit: Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti, donati birri Canusini. Quibus verbis indicat Atrebatenses in Galliis, birros, seu βίρους (ut alii legendum putant) pretiosos in turpes sceniorum usus turpiter profudisse: quo etiam spectat illud D. Hieronymi in Jovinianum: Nunc lineis et sericis vestibus, ac Laodicæ indumentis ornatus incedis (Lib. II, cap. 13). Ubi Marianus in Scholiis addit: Delicata mollesque lineæ vestes apud Atrebatenses et Laodicenses fiebant; qua gloria insignes sunt etiam hodie aliqui inferioris Germaniæ populi, ut Lillo op-

pidum, et Hollandia provincia. Suidas ἀτραβάτια, γλαμύδας vocat, pro quo Robert. Stepha. correxit: ἀτραβάτιας. Sulpitius quoque Severus, ubi in ecclesiasticorum quorundam luxum invehitur, nominat birrum rigentem, et fluentem lacernam (Dial. III, c. 14). Hujusmodi ergo birros aut byrros hoc loco notatos intellige, pretiosos scilicet, et sumptuosos, quos Sulpitius rigentes vocat, quorum pretia ambitionemque monachi Egyptii declinantes, iis rejectis capita sua mavortibus vilibus tegebant: cum alioqui birrus a mavorte quoad formam brevitatemque parum aut nihil differret: unde et birretum diminutivum a birro Gallis est parvum pileum: sicut et mavortes, quibus Egyptii monachi utebantur, ad declinandum pretia birrorum, capitis quoque erant tegumenta.

^a Melotes, vel melota, Græca vox pellem ovinam, aut caprinam simul cum lana corpori detractam significans; aut vestem ex ejusmodi pellibus aptatam et confectam: μέλον enim Græce, Latine ovis dicitur (Niceph. lib. IX, c. 15). D. Hieronymus in Vita Hilarionis alio nomine pellicum epeodytem nuncupat, quem alii penulam, alii tunicam interpretantur. In hujusmodi pellibus, seu melotis scribit Apostolus quosdam patres veteris Testamenti circummisse, hoc est, oberrasse, ut profugos, aut peregrinos (Hebr. XI) : haud dubie respiciens ad prophetas, potissimum ad Eliam, et pallii ejus hæredem Elisæum. Nam pallium Eliæ Septuaginta μελωτέον appellant, III Reg. IX et IV Reg. II. Unde et ipse homo pilosus dicitur est IV Reg. I, quod non tam de barba et coma, quam de veste intelligendum. Hinc D. Hieronymus epist. 28, Helias, inquit, igneo curru raptus ad caelum, melotem reliquit in terris. Horum exemplo melotem etiam habuisse legitur sanctus Antonius, de qua jam mortuus dixit: Melotem et pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date, quod novum ipse detulerat. (Athanas. in Vita S. Antonii). Eodemque imitandi studio Sozomenus lib. III cap. 13 monachos Egyptios pellibus indutos fuisse commemorat, quos διεθίρας vocat, hoc est, penulas pelliceas, seu lacernas scortas et villosas; hujusque indumenti rationem exponit his verbis: Isti ad exemplum Eliæ Thesbæitis pellibus se induebant, ut singuli ex pelle corpori circumjecta virtutem prophete semper in memoriam revocantes strenue contra cupiditates vanae confligerent. Hæc ille. In Regula etiam S. Pachomii apud Palladium legitur hic articulus: Habet unusquisque pellem ovillam albam laboratam, absque ea neque comedant, neque dormiant (In Lausia. c. 38). Idemque confirmat D. Hieronymus præfatione in eandem Regulam. Denique etiam P. N. S. Benedictum melote usum fuisse plane colligit ex Dialogo D. Gregorii Magni (Lib. II, cap. 7), ubi refert quod cum S. Maurus ad jussionem abbatis super aquas ambulasset, ut puerum ex aquis eriperet, et hoc miraculum S. Benedictus non suis meritis, sed illius obedientia deputaret, in hac mutua humilitatis amica contentione, puerum illum veluti arbitrum intercessisse, ac dixisse: Ego cum ex aqua traherer, super caput meum melotem abbatis videbam, atque ipsum me ex aquis educere considerabam. Hæc ibi. Porro mirum videri potest quod Cassianus melotem non solum hoc loco, sed et Collat. II, cap. 3, peram appellasse videtur: Cum accepissemus, inquit, peram et baculum, ut ibi moris est, monachis universis iter agentibus. Sed et Isidorus eodem modo peram pro melote interpretatur: Melotes, inquit, quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina a collo pendens præcincta usque ad humeros, etc. (Lib. XIX. Etymol. cap. 34). Quibus tamen non obstantibus in eam opinionem propendeo, ut peram pro penula hic et alibi positam existimem, vitio scripto-

cap. 2). De quibus Apostolus : *Circumierunt* (inquit) *in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ* (Hebr. xi). Qui tamen habitus pellis caprinæ significat mortificata omni petulatum carnalium passionum debere eos in summa virtutum gravitate consistere, nec quidquam petuleum vel calidum juventutis ac mobilitatis antiquæ in eorum corpore residere.

CAPUT IX.

De baculo.

Nam et ^a baculum gestasse eosdem viros, etiam Elisæus, qui unus ex ipsis est, docet, cum dicit ad Giezi puerum suum, mittens eum ad suscitandum filium mulieris : *Tolle baculum meum, et currens vade,*

A pone eum super faciem pueri, ut vivat (VI Reg. iv). Quem utique non dedisset ei propheta gestandum, nisi eum manu sua solitus esset jugiter circumferre. Cujus gestatio spiritualiter monet, nunquam debere eos inter tot oblatrantes vitiorum canes, et invisibiles nequitiarum spiritualium bestias, inermes incedere (de quibus beatus David liberari postulans dicit : *Ne tradas, Domine, bestiis animam confitentem tibi* (Psal. LXXIII), sed irruentes eas retundere crucis signaculo, ac longius propulsare, atque, adversum se sævientes, jugi memoria Dominicæ passionis, et imitatione illius mortificationis exstinguere.

CAPUT X.

De calceamentis eorum.

Calceamenta vero velut interdicta evangelico ^b præcepto recusantes, cum infirmitas corporis, vel

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rum aut librariorum; ac proinde legendum esse : *melotes, quæ penula appellatur* (Cap. 10). Quis enim credat monachos illos tam religiose aut scrupulose a calceamentis abstinuisse, quod putarent illa Dominico præcepto fuisse interdicta, ut infra dicitur : *peram vero pro melote et familiari indumento habuisse; cum iisdem locis ac sententiis Evangelicis pera simul cum calceamentis prohibeatur* (Matth. x, et Lucæ x)? Præsertim cum apud probatos auctores tum sacros, tum profanos pera nihil aliud significet quam loculum aut sacculum, in quo pastores aut viatores cibum diurnum seu viaticum recondere solent : quo etiam modo accipitur in Evangelio Lucæ x : *Nolite portare sacculum, neque peram*. Et Lucæ XXII : *Quando misi vos sine pera et baculo, et alibi. De penula vero hæc habet Nic. Perottus, et ex eo Ambr. Calepinus, quæ satis ostendunt penulam cum melote convenire : Penula, inquit, vestis densa ac vilis, quæ nebuloso ac pluvioso tempore supra tunicam assumitur loco pallii, ad arcendas a corpore pluvias : hæc si ex pellibus erat, scortea vocabatur. De qua Martialis lib. XIV :*

Ingradiare viam colo licet usque sereno;
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Hæc, et alia apud ipsos, et alios auctores.

^a Monachos Thebaidis baculum itineris socium habuisse testatur D. Hieronymus præfatione in Regulam S. Pachomii (In Vita Hilarionis). Et S. Antonius, eodem Hieronymo teste, baculum gestare solitus : unde et baculo instructus pungi solet. Quod si moralia requirit lector, multa hujusmodi, et Cassiani dictis admodum consona petere poterit ex Petro Berchorio, qui multiplicem baculi moralis speciem ex diversis Scripturæ locis satis apposite et ingeniose, rudi licet stylo, colligit et exponit (In Dictionario, verbo Baculus). Alia itidem satis consentanea de baculo ejusque significationibus habet Pagninus in Isagoge lib. I cap. 18.

^b Illo nimirum, quod apud Matthæum et Lucam exprimitur his verbis : *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta* (Matth. x, Luc. x). Quæ verba monachi illi sic accipiebant, ut inde colligerent calceamentorum usum apostolis et eorum sectatoribus, id est, monachis et perfectioris vitæ cultoribus fuisse interdictum; et proinde nudis et discalceatis pedibus incedendum esse. Ita illi suo more, et pro suo captu, et simplicitate verba Scripturæ nimis rigide et secundum litteram, ut dicitur, seu verborum sonum interpretari soliti : more etiam primorum Christianorum, qui quidquid ex Evangelio audirent, vel ex fervore, vel ex simplicitate tamquam præceptum amplectebantur, nihil de consiliorum

et præceptorum distinctione cogitantes. Verum aliis prudentioribus parum solida et probabilis visa est ista sententia. Nam ut vere diceretur hoc præceptum apostolis pro tempore, hoc est, initio prædicationis fuisse impositum, non tamen sequeretur fuisse perpetuum; maxime cum a Christo videatur postea revocatum in nocte cœnæ; quando dixit eis : *Quando misi vos sine pera et calceamentis, etc.* (Luc. xxii), ut notat D. Chrysostomus homilia 9 in Epist. ad Philippenses : multo minus ad alios extendi debere, tamquam universale præceptum. Neque vero credibile est aut Christum ipsum aut apostolos nudis omnino pedibus incessisse : cum de Christo dixerit Joannes Baptista Matth. iii : *Fortior me est; cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Sed et Marcus, veluti præcavere volens ne quod Matthæus scripserat, perperam intelligeretur, scripsit sandalia apostolis fuisse concessa. *Sed calceatos, ait, sandaliis*. Quibus verbis indicat Christum voluisse, aut certe permisisse apostolis calceatos esse sandaliis. Unde et Petro apostolo dixit angelus Act. xii : *Calceate caligas tuas*, ubi Græce habetur *συνδάλια*. Hinc D. Augustinus lib. II de Consensu Evangel. cap. 30 et alii censent illa tantummodo calceamenta apostolis fuisse prohibita, quæ totum pedem tegerent, quæque proprie *σποδήματα*, sive calceamenta vocarentur : sandalia vero pro more illius regionis illis fuisse concessa, quibus sola pedis planta tegebatur, superiore parte nuda et detecta. Hujusmodi enim calceamenti genus vocari sandalia et soleas indicat Augustinus. Quia ergo Christus et apostoli, ut est verisimile, pro more illius gentis maxime a pauperibus recepto, utebantur sandaliis, noluit Dominus suos discipulos in prædicationem ituros mutare sandalia, aut de calceis comparandis esse sollicitos; ut hoc etiam habitu humilitatem, poenitentiam, et rerum humanarum contemptum exhiberent. Hoc igitur exemplo et ratione adducti monachi illi, cum in Evangelio legerent calceamenta apostolis fuisse prohibita, sandalia vero minime, verbis Scripturæ simpliciter inhærentes, et aliquid etiam spirituale, seu morale, quod hic tangitur, in eis attendentes, a calceamentis velut interdictis Evangelico præcepto, religiose abstinebant, et eorum usu repudiato sandaliis utebantur, vel, ut Cassianus loquitur, *caligis suos muniebant pedes*; quibus verbis et sequentibus aperte indicat se caligas pro sandaliis, hoc est, pro pedum, non tibiærum tegumentis, accipere juxta prædictum Scripturæ locum (Vide Baron. t. I. Annal. an. 57, et Molinum lib. de Pict. et Imag. c. 82). Eadem vero imitatione consuevisse plerosque monachos olim sine calceis, seu nudis pedibus, vel tantum soleis incedere testatur D. Gregorius Nazian-

matutinus hiemis rigor, seu meridiani aestus fervor A exegerit, tantummodo caligis suos muniant pedes : hoc interpretantes usu earum vel Dominica permissione signari, ut si in hoc mundo constituti cura et sollicitudine carnis hujus omnimodis exuti esse non possumus, nec ab ea penitus prævaletur absolvi; saltem occupatione levi et implicatione tenui necessitatem corporis explicemus, neve animæ nostræ pedes, qui expediti ad spiritualem cursum, et prædicandam Evangelii pacem semper esse debent parati, quibus post odorem unguentorum Christi currimus (Cant. 1), et de quibus David : Cucurri, inquit, in siti (Psalm. LXI) Et Jeremias : Ego autem non laboravi te sequens (Jerem. XVII), morticinis hujus sæculi

curis patiamur involvi, de his scilicet cogitantes, quæ non ad supplendam necessitatem naturæ, sed ad superfluum noxiamque pertinent voluptatem. Quod ita implebimus, si secundum Apostolum carnis curam non fecerimus in desideriis (Rom. XIII). Quibus tamen caligis quamquam licito utantur, utpote Domini mandato concessis, nequaquam tamen pedibus ea inhærere permittunt, cum accedunt ad celebranda, seu percipienda sacrosancta mysteria, illud æstimantes etiam secundum litteram custodiri debere, quod dicitur ad Moysen, vel ad Jesum filium Nave : Solve corrigiam calcamenti tui; locus enim in quo stas, terra sancta est (Exod. III, Josue V).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

zenus orat. 1 de pace, ubi inter exercitia monachorum ponit pedes nudos apostolicis similes. Idemque haud obscure indicat D. Hieronymus, dum Joviniana-

num monachum apostatam ita suggillat : Antea nudo eras pede : modo non solum calcato, sed et ornato.

LIBER SECUNDUS.

DE CANONICO NOCTURNARUM ORATIONUM ET PSALMORUM MODO.

CAPUT PRIMUM.

^a Duplici igitur hoc, quod diximus, cingulo Christi miles accinctus, interim qui modus canonicarum orationum psalmodiarumque sit in partibus Orientis a sanctis patribus antiquitus statutus, agnoscat. De qualitate vero earum, vel quemadmodum orare secundum Apostoli sententiam (I Thess. V), sine intermissione possimus, suis in locis cum seniorum Collationes cœperimus exponere, quantum Dominus dederit, proferemus (Coll. 9 cap. 3, 6 seq., et Coll. 10 cap. 7).

CAPUT II.

De diversitate numeri, qui ad decantandos psalmos per universas provincias sit statutus.

Multos namque comperimus per alias regiones

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nempe corporali et spirituali, de quibus supra (Cap. 2 et ult. lib. 1) : corporali quidem, quo succinctus monachus ad omnes usus et opera externa sit expeditior ; spirituali, hoc est, mortificatione membrorum, in quibus luxuriæ seminaria continentur.

^b Typum alias canonem vocat; alias regulam aut constitutionem, alias modum et rationem; sicut etiam accipit S. Ambrosius epist. 68, cum ait : Possit typum aliquem reperiri, quo possit auferri fratrum discordia.

^c Cur in officis diurnis Primam quam vocamus, hic et alibi obmiserit, et solummodo Tertiam, Sextam et Nonam nominarit (L. III, c. 3 et 4), ratio esse videtur, quod Prima tunc temporis apud Orientales vel non erat in usu, ut infra dicitur plenius, vel simul cum Laudibus jungebatur, et uno nomine Matutinæ solemnitate, seu matutinalis officii censebatur. Quo quidem tempore constat tres istas horas canonicas propriissime diurnas fuisse appellatas. Nam vespere quodammodo mediæ erant, cum extrema parte diei, et completo, sive complente, ac desinente die; Completorium vero sub initium noctis, et primis se-

pro captu mentis suæ habentes quidem, ut ait Apostolus (Rom. X), zelum Dei, sed non secundum scientiam, super hac re^b diversos typos ac regulas sibi met constituisset. Quidam enim vicenos, seu tricenos psalmos, et hos ipsos antiphonarum protelatos melodiis et adjunctione quarundam modulationum debere dici singulis noctibus consueverunt: alii hunc modum etiam excedere tentaverunt; nonnulli decem et octo; atque in hunc modum diversis in locis diversum canonem agnovimus institutum, totque propemodum typos ac regulas vidimus usurpatas, quot etiam monasteria cellasque conspeximus (Vide infra ad cap. 8 hujus lib.). Sunt quibus in ipsis quoque diurnis orationum officis, id est, Tertia, Sexta,

jam noctis tenebris intendentibus celebrandum esset; teste D. Basilio in Regulis fusius disput. quæst. 37. Porro circa nomina istarum horarum, ut earum ratio cognoscatur, tria sunt hoc loco notanda documenta, scitu necessaria (Bellarm. lib. 1 de Bon. Oper. in partic. cap. 11). Primum nomina horarum canonicarum proprie ad eas horas accommodata esse, quæ apud veteres erant in usu, quæque inæquales et antiquariæ dici solent, quarum initium ducebatur ab ortu solis; ita ut prima hora dicebatur, quæ erat prima ab ortu solis; secunda, quæ erat secunda ab eodem solis exortu, et sic deinceps. Dicuntur autem inæquales, quoniam cum per totum annum in duodecim horas diem artificialem veteres distribuerent, et in totidem noctem; necessario fiebat, ut in æstate longiores essent horæ diurnæ nocturnis; et contra in hieme nocturnæ diurnis. Secundum, officium trium horarum, scilicet Tertiæ, Sextæ, Nonæ, illis ipsis horis regulariter et canonice celebrandum esse. Quoniam autem horæ illæ inæquales jam non sunt amplius in usu, propterea tempora illa accipienda sunt, quæ horis illis in nostra

Adrianus
psalmodia

Nonaque id visum est, ut ^a secundum horarum modum in quibus hæc Domino redduntur obsequia, psalmorum etiam et orationum putarent numerum cœquandum : nonnullis placuit senarium numerum singulis diei conventibus deputari. Quapropter necessarium reor antiquissimam patrum proferre in medium constitutionem, quæ nunc usque per totam Ægyptum a Dei famulis custoditur, quo^b novelli monasterii in Christo rudis infantia antiquissimorum potius patrum vetustissimis institutionibus imbua- tur.

CAPUT III.

De uniformis regulæ per totam Ægyptum custodia, et de electione eorum qui fratribus præponuntur.

Itaque per universam ^c Ægyptum et Thebaidem, B ubi monasteria non pro uniuscujusque renuntiantis instituuntur arbitrio, sed per successiones ac traditiones majorum, usque in hodiernum diem vel permanent vel mansura fundantur, legitimum oratio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

supputatione respondent. Quod nullo negotio fiet, si quis advertat in quas horas solis ortus, et occasus, et merides incidant. Nam hora sexta inæqualis, quæ est hora orationis sexta, semper incidit in meridiem. Hora tertia inæqualis semper incidit in illud tempus, quod est medium inter solis ortum et meridiem. Hora nona inæqualis in illud tempus, quod est medium inter meridiem et solis occasum, hoc est in horam tertiam pomeridianam. Dicitur ergo hora Tertia, sive officium Tertie, quia hora tertia, ab ortu solis; et officium Sextæ, quia hora sexta; officium Nonæ, quia hora nona celebrari debet. Tertium documentum, tempus canonicum et legitimum persolvendi officia harum horarum non esse, posteaquam ipsæ horæ finitæ sunt et exactæ; sed posteaquam labi cœperunt, et adhuc labuntur; hoc est, non esse in termino, seu fine, sed in toto spatio et lapsu, sive decursu earundem. Quod ex eo probatur, quia constat officium Laudum Matutinarum non esse celebrandum hora noctis duodecima completa, i. orto jam sole, sed hora duodecima et postrema currente : ac per hoc in aurora; ut infra docebimus. Pari ergo ratione officium Primæ celebrandum est non hora prima exacta, sed labente, id est, paulo post ortum solis : et ex consequenti idem dicendum de officiis Tertie, Sextæ, Nonæ, videlicet celebranda esse horis illis labentibus, necdum completis. Hæc fere Bellarminus. Cur autem horæ istæ potius quam aliæ, divinis officiis sint deputatæ, dicitur infra suo loco (*Lib. III c. 2*).

^a Id est, ut tertia quaque hora ab ortu solis tres itidem psalmos in singulis officiis diurnis Domino offerrent, sicque numerum psalmorum numero horarum exæquarent; vel, ut secundum numerum, seu augmentum horarum, numerum itidem psalmorum augerent, hoc est, hora Tertia tres psalmos, Sexta sex, Nona novem persolverent, quod proprie est horarum et psalmorum numerum exæquare.

^b Novellum monasterium vocat illud monasterium, quod Castor episcopus (cui hos libros dicavit) recens, ac primum fundaverat in sua provincia antea monasteriis et cœnobiis vacua, de quo in præfatione.

^c Ægyptus Africæ, vel, ut aliis placet, Asiæ regio in Scripturis notissima, ad occidentem Judææ sita, dividitur in duas partes : altera inferior, quæ et Delta a figura triangulari, quam Nilus dextra lævaque divisus suo ambitu efficit, nuncupatur. Hanc

A num modum in vespertinis conventibus seu nocturnis vigiliis vidimus retentari. Non enim quisquam conventiculo fratrum, sed ne sibi quidem ipsi præesse conceditur priusquam non solum universis facultatibus suis reddatur externus, sed ne sui quidem ipsius se esse dominum, vel potestatem habere cognoscat. Ita namque renuntiantem huic mundo quibuslibet facultatibus ac divitiis præditum necesse est cœnobiis commorationem expetere, ut in nullo sibi ex his quæ reliquit, aut intulit monasterio, blandiatur : sic obedire cunctis, ut redeundum sibi secundum sententiam Domini (*Matth. XVIII*) ad infantiam pristinam noverit, nihil sibi consideratione ævi vel annorum numerositate præsumens, quam in sæculo inaniter consumptam se reputat perdidisse; sed pro rudimentorum merito et tyrocinii novitate, quam se gerere in Christi militia recognoscit, subdere se etiam junioribus non moretur. Operis quoque et sudoris assuetudinem ita subire compellitur, ut ^d propriis manibus, juxta Apostoli

videtur auctor Ægypti nomine designare, cum eam a Thebaide distinguat, quæ superior Ægyptus, appellatur. Porro de monasteriis et monachis Ægypti, quorum ritus observationesque in divinis officiis, et canonicis orationibus exponere aggreditur Cassianus, sciendum est sanctum Antonium tempore Constantini Magni imperatoris, et initio quarti sæculi, monasticam disciplinam in Ægypti partibus primum a sancto Marco evangelista fundatam et institutam, sed postea gravius persecutionum procellis exortis labefactam ac pene extinctam, restituisse ac restaurasse, atque adeo cœnobiticae vitæ prima quodammodo jecisse fundamenta; tantamque monachorum multitudinem brevi tempore aggregasse, ut et Thebaidis et totius Ægypti deserta monasteriis complerentur. De quibus hæc inter alia scribit D. Athanasius : *Erant in monte monasteria, tanquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, tantumque jejunandi ac vigiliarum ardorem cunctorum mentibus sermo ejus (Antonii) afflaverat, ut futuræ spei aviditate ad mutuam charitatem, et misericordiam indigentibus exhibendam jugi studio laborarent, quo infinitam regionem a mundana conversatione sejunctam, plenam pietatis et justitiæ videbantur incolere, etc.* Quæ plane consonant iis quæ in hoc capite de operibus et exercitiis monachorum Ægyptiorum a Cassiano dicuntur. Quam vero illustrata esset Ægypti cremus illis sanctorum monachorum cœtibus D. Chrysostomus refert his verbis : *Si quis nunc ad Ægypti veniat solitudines, paradiso quovis omnem illam cremum videbit digniorem, et innumerabiles Angelorum cœtus in corporibus fulgere mortalibus. Non ita variis astrorum choris cælum refulget, ut Ægypti cremus innumeris monachorum ac virginum distinguitur atque illustratur tabernaculis.* Hæc Chrysostomus (*Homil. 8 in Matth.*). Cæterum hujusmodi monachorum in Ægypto degentium non idem fuit genus omnium, et institutio, nec eadem vitæ perfectio. Nam nonnulli declinantes ab Antonii institutis aliam inierunt vitæ rationem. Unde D. Hieronymus de his agens in epist. ad Eustochium scribit suo tempore tria fuisse in Ægypto genera monachorum : primum cœnobitarum, id est, in communi viventium; secundum anachoretarum; tertium, quod vocat deterrimum, haud absimile illi, quod D. Benedictus nominat Sarabaitarum. Sed de his plura alio loco (*Vide Collat. 18 cap. 4 et seq.*).

^d Fuit hæc institutio et consuetudo fere omnium

præceptum, quotidianum victum, vel suis usibus, vel advenientium necessitatibus præparans, et fastus vitæ præteritæ possit, et delicias oblivisci, et humilitatem cordis, contritione laboris acquirere. Ideoque nullus congregationi fratrum præfaturus eligitur, priusquam idem qui præficiendus est, quid obtemperaturis oporteat imperari, obediendo didicerit, et quid junioribus tradere debeat, institutis seniorum fuerit assecutus. Bene enim regere vel regi, sapientis esse pronuntiant, summumque donum et gratiam sancti Spiritus esse definiunt. Nam neque salutaria præcepta quempiam posse obtemperantibus præstitueri, nisi eum qui prius universis virtutum disciplinis fuerit instructus, nec obedire

quemquam seniori posse, nisi eum qui consummatus timore Dei et humilitatis fuerit virtute perfectus. Ideoque diversitates typorum ac regularum per cæteras provincias cernimus usurpatas, quod plerumque seniorum institutionis expertes monasteriis præesse audemus, et abbates nos antequam discipulos professi, quod libitum fuerit, statuimus; promp- tiores nostrorum inventorum exigere custodiam, quam examinatam majorum servare doctrinam. Sed dum orationum modum qui potissimum debeat custodiri, volumus explicare, institutis patrum avidius provocati, narrationem quam suis reservabamus locis, propero excessu prævenimus. Nunc itaque ad propositum revertamur.

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

antiquarum religionum, ut labori manuum vacarent, et propriis manibus laborando quotidianum victum tam sibi quam hospitibus et peregrinis ad se venientibus compararent. D. Hieronymus in epist. ad Rusticum monachum testatur *Egyptiorum monasteria hunc morem tenuisse, ut nullum absque operis labore susciperent*. Idemque D. Basilus in Regulis fusi- us disputatis cap. 37 et 38. D. Augustinus lib. I de Moribus Eccles. cap. 31, et noster itidem Cas- sianus pluribus in locis confirmant. D. etiam Benedi- ctus suos coenobitas certis temporibus occupari voluit in labore, et horas diurnas ab opere Dei, seu officio divino vacantes ita distribuit, ut aliæ lectioni et meditationi, aliæ operi manuum impendantur. Monet etiam, ut non contristentur fratres, si ob necessitatem, seu inopiam ad colligendas fruges per se occupentur: *quia tunc, inquit, vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivant; sicut Patres nostri, et Apostoli*. Causam vero hujus institutionis et consue- tudinis referre videtur Cassianus in præceptum illud Apostoli I ad Thessal. IV: *Operamini manibus vestris, sicut præcepimus vobis*. Et II Thessal. III: *Si quis non vult operari, nec manducet*. Verum constat hæc, et hujusmodi præcepta omnibus Christianis esse communia, nec religiosos magis quam alios obligare; et (quod magis ad rem facit) non esse absoluta, sed conditionata, ut vocant (Vide S. Thom. 2-2, q. 187, a. 3). Nusquam enim præcepit Apostolus absolute operari; sed sub hypothesi, videlicet vel ad quaerendum victum necessarium, si alia ratione haberi non possit, quo spectat illud: *Qui non laborat, non manducet*: vel ad vitandum furtum, et ad eleemosynas faciendas, juxta illud Ephes. IV: *Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis; ut habeat, unde tribuat necessitatem pauperi*: vel ad vitandum scandalum, et aliorum offendiculum, juxta illud I Thessal. IV, *ut honeste* (id est, sine scandalo) *ambuletis ad eos qui foris sunt, id est, apud infideles: vel denique ad vitandum otium, et carnis tentationes superandas, secundum illud Ecclesiastici XXXIII: Mitte servum tuum in operationem, ne vacet: Multam enim malitiam docuit otiositas*. Unde sequitur eos, qui possunt aliunde victum habere, et furtum, scandalum, otium et his similia evitare absque opere manuum, et labore corporali, Apostolico præcepto ad id nullatenus obligari; nisi se voto, aut propriis Regulis, et institutis ad opus manuum obligarint, sicut illi veteres monachi. Cur autem hujusmodi Regula sibi constituerint, duas causas tangit D. Hieronymus loco citato, quarum prior fuit inopia, et victus parandi necessitas: non enim poterant aliter sustentari, cum non haberent prædia, et possessiones sibi relictas, nihilque secum in monasterio inferrent (Bellarmin. Lib. II de Monachis c. 42), teste Cassiano lib. IV, cap. 4. Neque ipsis elemosynæ sufficere potuissent, cum in uno loco

sub uno Abbate degerent terna, ut minimum, monachorum millia, ut scribit D. Augustinus lib. I de Moribus Eccles. cap. 31. Altera ratio, ad vitandum otium, et, ut loquitur D. Hieronymus, *ne mens periculosis cogitationibus vagaretur*. Quam causam etiam allegat D. Benedictus (Ubi supra). Cum enim prisci illi monachi non essent clerici, sed laici omnes, excepto abbate, et paucis aliis, ut alibi ostendimus; plerique etiam omnis litteraturæ expertes; non erant satis occupati: ideoque ad fugiendum otium, necessarium eis erat laborare. Alias rationes, sed eodem fere spectantes insinuat Cassianus, nempe macerationem corporis, et humilitatis exercitium: *Ut fastus, inquit, vitæ præteritæ possit, et delicias oblivisci, et humilitatem cordis contritione laboris acquirere*. His adde relaxationem animi pro exercitiis spiritualium et corporalium vicissitudinem et varietatem; de qua item Cassianus cap. 11 hujus libri: *Semper, ait, æquanimis quælibet castigatio sustinetur, et sine fastidio labor impenditur, si interjecta ei vicissitudo quædam, vel operis immutatio qualiscumque succedat*. Sensit hoc, et probe intellexit divinitus edoctus mag- nus ille Antonius, qui (ut in Vitis Patrum legitur) quodam tempore cum in eremo resideret, solitudinis tædio quodam affectus exclamasse fertur: *Domine, salvari cupio: sed cogitationes meæ me perturbant. Mox vidit angelum habitu monastico modo sedentem et operantem: modo ad orationem genua flectentem: inde rursus ad opus assurgentem, et calathos texentem: a quo et hujusmodi documentum accepit: Et tu fac similiter, et salvus eris*. Quo ille oraculo confirmatus, et eidem obsecutus, salutem quam quaerebat invenit. Sed hæc modo sufficiant: nam alibi rursus de opere manuum fusius agendum erit (Lib. X Instit. cap. 7 et seqq.).

^a Vide qualis esse debeat, qui in abbatem eligitur: de quo D. Benedictus cap. 2 et 64 Regulae, ubi vide Turrecrematum. Et nota textum huic consimilem in Jure Canonico tit. de Electione cap. Cum in magistrum, ubi dicitur: *In magistrum assumi non debet, qui formam discipuli non assumpsit: neque præficiendus est, qui subesse non didicit*. Ita Zosimus PP. ad Hesygium cap. 1: *Si enim, inquit, officia secularia principem locum, non vestibulum actionis ingressis, sed per plurimos gradus examinatis temporibus deferunt: quis ille tam arrogans, tam impudens invenitur, ut in caelesti militia, quæ propensius ponderanda est, et sicut aurum, repetitis ignibus exploranda, statim dux esse desiderat, cum tyro ante non fuerit, et prius velit docere, quam discere? Et Coelestinus PP. Galliarum episcopis cap. 3: *Debet enim antea esse discipulus, quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere, quod didicit*. Ruricius lib. II epist. 25: *Prius enim quilibet debet discere, quam docere, quia præpropere doctoris usurpat supercilium, nisi discipuli suscepterit ante famulatum*.*

CAPUT IV.

Quod per universam Ægyptum et Thebaidem duodenarius psalmodiarum numerus observetur.

Igitur per universam, ut diximus, Ægyptum et Thebaidem ^a duodenarius psalmodiarum numerus tam in vespertinis, quam in nocturnis solemnitatibus custoditur, ita dumtaxat ut post hunc duae lectiones, veteris scilicet ac novi Testamenti, singulae subsequantur. Qui modus antiquitus constitutus, idcirco per tot sæcula penes cuncta illarum provinciarum

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Magna consideratione dignum videtur, quod hoc capite et sequentibus refert Cassianus, non humana inventione, sed cœlitus angelico ministerio apud illos monachos institutum fuisse, ut duodecim psalmi tam in vespertinis quam in nocturno officio canerentur. Verum quo clarius et facilius percipiantur ritus et instituta veterum illorum monachorum in officio divino celebrando, de quo hic agitur, libet hic summam colligere, et paucis comprehensa lectori proponere, quæ sparsim et prolixè toto hoc libro, et ex parte etiam sequenti ea de re a Cassiano traduntur. Primum igitur moris apud illos fuit singulis diebus bina vice in chorum, seu oratorium pariter convenire, nempe ad Vesperam, seu completo die, ut ait D. Basilus (*In Reg. fusiùs disputat. cap. 37*), quam vocabant horam lucernalem, quia tunc lucernas accendebant lumine diei deficiente, ut inferius dicetur (*Lib. III, cap. 3*): et hanc vocabant vespertinam solemnitatem, sive synaxim: deinde circa mediam noctem; et tunc celebrabant officium nocturnum, sive nocturnam solemnitatem et synaxim. Secundo, in utroque conventu, et officio tam vespertino, quam nocturno psalmi duodecim canebantur; quem numerum ab angelo cum insigni miraculo didicerant observandum. Itaque vespertinum officium, pro quo nunc Vesperas dicimus, duodecim psalmis complebant; similiter et suos nocturnos, sive nocturnum officium. Tertio, hos psalmos unus dumtaxat lector (*Cap. 5 et 10*), aut cantor in medio fratrum assurgens suaviter decantabat, et clara ut sonora voce recitabat (quales lectores, sive cantores requirit etiam D. Benedictus (*Cap. 18 Regula*), qui scilicet ædificent audientes). Cui tamen, ne cantando deficeret, alii vicissim succedebant, tres, aut quatuor ad summum, qui duodenarium psalmodiarum numerum ita partiebantur, ut si duo tantum essent, singuli senos; si tres, singuli quaternos; si quatuor, singuli ternos psalmos occiderent, *cap. 11*. Quarto, summum interea silentium; cæteris humi sedentibus, et in psallentis verba tota animi attentione defixis; ac mente, non voce psallentibus; adeo ut nec oscitatio, nec tussis, nec exscreatio, nec strepitus ullus audiretur; immo nec quisquam alius præter canentem adesse crederetur, *cap. 10 et 12*. Quinto, psalmos quosque, præsertim longiores, non continue et uno tractu ad finem usque percurrebant; sed quibusdam intersectionibus, post denos scilicet, aut duodenos versus, paulisper pausando, brevi orationi, aut meditationi insistebant. Sexto, psalmus quisque non versiculo illo Latinis usitato: *Gloria Patri*, etc., terminabatur, sed alia brevi oratione: post finem vero psalmi duodecimi respondebatur, *Alleluia* (*Cap. 5 et 11*). Septimo, finitis psalmis duæ lectiones sequebantur, una de veteri Testamento, altera de novo, exceptis diebus Dominicis et Sabbatinis, quibus utraque de novo sumebatur (*Cap. 7 et 11*). Octavo his præactis omnes in genua procedebant, Deo gratias agentes, ac statim omnibus erectis abbas, sive sacerdos, qui congregationi præerat, velut omnium fratrum vota precesque in unum colligens, ac Deo offerens publica oratione officium terminabat. Unde Collectarum in officio ecclesiastico appellatio et usus manasse videtur. De quo vide Du-

A monasteria intemeratus nunc usque perdurat: quia non humana adinventione statutus a senioribus affirmatur, sed cœlitus angeli magisterio patribus fuisse delatus.

CAPUT V.

De duodenario psalmodiarum numero Angeli traditione suscepto.

Nam cum in primordiis fidei pauci quidem, sed probatissimi, monachorum nomine censerentur, qui sicut a beatæ memoriæ evangelistæ ^b Marco, qui pri-

randum in Rationali, lib. IV cap. 15. Atque hoc modo officia, quæ vocabant vespertina et nocturna ab illis agebantur. Non enim videntur alia habuisse officia nocturna canonica et ordinaria, quantum ex Cassiani narratione colligere licet: cum nec Laudum, nec Matutinæ, seu Primæ, nec Completorii in hoc libro, quo de Ægyptiorum ritibus et officiis agit, mentionem faciat; quinimmo idcirco eos excusare quodammodo videtur *cap. 12*, quod tam breve aut modicore officium psalmodiæ nocturnæ habuerint; videlicet propter nimiam orationum, operum, jejuniarum, vigiliarum assiduitatem (quam vocat inimitabilem disciplinæ rigorem lib. III cap. 1). Nono, finitis psalmis et vigiliis nocturnis, singuli monachi ad suas cellulas revertentes, et residuo noctis spatio excubantes orationi pariter et operi manuum vacabant: donec adveniente aurora nocturno operi, ac meditationi operatio diurna succederet *cap. 2, 13 et 14*. Decimo, reliqua officia diurna, nempe Tertiarum, Sextarum, et Nonarum singuli privatim in suis cellulis persolvebant, et in singulis tres psalmos cum oratione recitabant; quibus tamen alias preces et orationes privatas ita assidue intermiscabant, ut totum diei tempus ad vespem usque in his officiis consumerent; nec tamen ab opere manuum interea vacarent, orationi et operationi pariter insistentes. Non enim plusquam semel in die simul conveniebant, ut dictum est; exceptis diebus Sabbatinis et Dominicis, in quibus hora tertia solebant ad ecclesiam, sive oratorium convenire, ibique divina mysteria celebrare (*Cap. 2 et 3 lib. III*). Atque hæc de monachis Ægypti, eorumque ritibus et exercitiis retulisse sufficiat.

^b Sanctus Marcus evangelista a B. Petro in Ægyptum destinatus Evangelium a se conscriptum Alexandriæ prædicavit, Ecclesiamque Alexandrinam primus instituit, ac rexit, et multis in ea regione tum Judæis, tum aliis ad fidem conversis, et ardentiori perfectionis studio accensis monasticæ vitæ normam tradidit, quam ab apostolis acceperat, et quam a primis fidelibus Hierosolymitanis observatam S. Lucas commemorat (*Act. IV*). Id in primis testatur Eusebius lib. II Hist. Eccles. cap. 15 et 16, ubi multis argumentis ostendit eorundem monachorum, non aliorum vitam, mores, instituta a Philone Judæo fuisse tunc temporis accurate descripta in libello, quem de vita theoretica, sive contemplativa supplicum inscripsit, ubi eos duplici hac nomenclatura exornat. *Θεραπευτὰς* et *ἱερέας* vocans; *Θεραπευτὰς* quidem, hoc est, cultores, aut curatores, vel quod Deum diligentissime colerent, vel quod animas suas sedulo excolerent, et curarent a morbis vitiorum: *ἱερέας* vero, hoc est, supplices, a præcipuo munere, quod est orare, et laudare Deum. Cui sententiæ suffragatur D. Hieronymus in libro de Scriptoribus Eccles., ubi primum de S. Marco inter alia ita refert: *Marcus assumpto Evangelio, quod confecerat, perrexit in Ægyptum, et primus Alexandriæ Christum annuntians constituit Ecclesiam, tanta doctrina et vitæ continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret. Denique Philo disertissimus Judæorum videns Alexandriæ primam Ecclesiam adhuc judaizantem, quasi in*

12 psalmi
in vespertinis
Vigil.

mus Alexandrinæ urbi pontifex præfuit, normam suscepere vivendi, non solum illa magnifica retinebant, quæ primitus Ecclesiam vel credentium turbas in Actibus Apostolorum (Cap. IV) legimus celebrasse (*Multitudinis scilicet credentium erat cor unum, et anima una: nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia; quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum: dividebatur autem singulis prout cuique opus erat*); verum etiam his multo sublimiora cumulaverant. Etenim secedentes in secretiora suburbiorum loca, agebant vitam tanto abstinentiæ rigorem districtam, ut etiam his qui erant religionis externæ, stupori esset tam ardua conversationis eorum professio. Eo enim fervore Scripturarum divinarum lectionibus, orationique et operi manuum diebus ac noctibus incubabant, ut nec escarum quidem appetitus vel memoria, nisi alio tertio die corporis interpellaret inedia, cibumque ac potum non tam desideratum quam necessarium sumerent, et ne hunc quidem ante solis occasum ut tempus lucis cum spiritualium meditationum studiis, curam vero corporis cum nocte sociarent,

aliaque his multo sublimiora perficerent. De quibus etiam is qui minus indigenarum relatione cognovit, ecclesiastica historia^a poterit edoceri. Ea igitur tempestate cum Ecclesiæ illius primitivæ perfectio penes successores suos adhuc recenti memoria inviolata duraret, fervensque paucorum fides necdum in multitudinem dispersa tepuisset; venerabiles patres pervigili cura posteris consulentes, quoniam modus quotidiano cultui per universum fraternitatis^b corpus decerni deberet, tractaturi conveniunt, ut hæreditatem pietatis ac pacis etiam successoribus suis absolutam ab omni dissensionis lite transmitterent: verentes scilicet ne qua in quotidianis solemnitatibus inter viros ejusdem culturæ consortes [dissonantia, vel varietas exorta, quandoque in posterum erroris, vel æmulationis, seu schismatis noxium germen emitteret. Cumque pro suo unusquisque fervore infirmitatis immemor alienæ id statui debere censeret, quod contemplatione fidei ac roboris sui facillimum judicabat, parum discutiens quid generaliter plenitudini fratrum possibile esset, in qua necesse est infirmorum quoque partem maximam reperiri, diversoque modo enormem psalmodiarum numerum instituire pro animi sui virtute certarent^c, et alii

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

laudem gentis suæ, librum super eorum conversatione scripsit. Hæc ibi. Ac rursus de Philone postea hæc addidit: *Philo Judæus natione Alexandrinus de genere sacerdotum idcirco a nobis inter scriptores ecclesiasticos ponitur, quia librum de prima Marci evangeliste apud Alexandriam scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est; non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Eo quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse videntur, et cupiunt; ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper; patrimonialia egentibus dividantur; orationi vacent, et psalmis; doctrinæ quoque, et continentia, quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes.* Hactenus D. Hieronymus. In eandem sententiam D. Epiphanius Hæresi 29 de hoc libro Philonis loquens: *Monasteria ipsorum, inquit, in vicinia circa Maream paludem recensens, non de aliis narravit, quam de Christianis.* Sed et Cassianus hoc loco idipsum haud obscure confirmat, dum monachorum illorum, quos a S. Marco institutos asserit, austeritatem sanctitatemque commemorat, et extollit. Unde enim hæc potuit didicisse, nisi ex illo libro Philonis, ex quo Eusebius, Hieronymus, et alii eadem describere? Quod autem Philo in illis ascetis (quos sub Essenorum nomine describit) etiam diei sabbati observationem commendat, non mirabitur lector, si attendat initio nascentis Ecclesiæ multas observationes Judaicas inter Christianos, immo inter apostolos, ut eorum Acta testantur, aliquamdiu obtinuisse, ac perdurasse (*Josephus lib. II de Bello Jud. cap. 7, et lib. VIII Antiquit. cap. 2*). Quam ob causam provide scripsit D. Hieronymus: *Videns Philo primum Ecclesiam adhuc judaizantem, etc.* Cæterum an iidem sint Esseni apud Philonem et Josephum, non est hujus loci disquirere (*Vide Bellar. lib. II de Monach. cap. 5*).

^a Nempe Eusebii Cæsariensis lib. II cap. 15 et 16, Sozomeni lib. I cap. 12 et 13, Palladii Historia Lausiaca, Cassiodori Histor. Tripart. lib. III cap. 1, Niphori lib. I cap. 16, et lib. IX cap. 14.

^b Corpus pro collegio, cœtu, seu universitate sub-

inde accipi satis notum est, frequens, ac familiare Tertulliano in Apologetico cap. 39, et lib. de Præscrip. adversus hæret. c. 3. Nec mirum cum et Apostolus dicat: *Multi unum corpus sumus, et in unum corpus baptizati sumus*: I Corin. X et XII. Corpus ergo fraternitatis hic dicitur universitas, seu universus cœtus monachorum, fraternitas dicta, quod se mutuo fratres vocarent, et fraterna charitate diligerent. Hanc paulo post vocat plenitudinem fratrum.

^c Psalmodiam, seu psalmodiarum cantum ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio, in conventibus ecclesiasticis primas partes obtinuisse colligitur primum ex Scriptura, I Corin. XIV: *Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet.* Et ad Ephesios V: *Implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et canticis.* Quod totidem verbis repetit Apostolus ad Coloss. III. In quibus verbis observanda tria contineri, quæ potissimum in officio divino continentur; videlicet psalmos, lectiones, et cantus, ut ex quibusdam dictis B. Hieronymi tradit Amalarius de Officiis Eccles. lib. IV: *In lectionibus enim tam majoribus, quæ in vigiliis nocturnis leguntur, quam minoribus, quæ dicuntur ad alias horas, et capitula appellantur, laudem Dei agimus, et promuntiamus. Omnis autem laus Dei largo nomine hymnus dicitur. Antiphonæ autem, responsoria, et metrici hymni manifeste cantica sunt: quia altiori voce per notulas diversificentur. Si igitur in dictis verbis Apostoli per hymnos, lectiones et capitula, atque orationes; per cantica, antiphonas, responsoria, et laudes Dei metricas, quas vulgariter hymnos appellamus, intelligere volumus, omnia divinarum laudum officia habemus. Ita Radulphus Tangrensis. Secundo multis exemplis et auctoritatibus Patrum probari potest psalmodiarum recitandum et canendum usum in Ecclesia perpetuum fuisse: e quibus pauca delibasse suffecerit. Tertullianus lib. de Velandis Virginibus extremo: *Quantum, inquit, castigationem merebantur illæ, quæ inter psalmos et in quacumque Dei mentione relecta perseverant!* Eusebius lib. II Histor. cap. 17 ex Philone docet primos illos monachos, seu therapeutas Alexandrinos, quos S. Marcus evangelista apud*

quinguenos, alii sexagenos psalmos, nonnulli vero ne hoc quidem numero contenti excedi eum debere censerent, essetque inter eos pro religionis regula piæ contentionis sancta diversitas, ita ut tempus solemnitate vespertinæ sacratissimæ succederet quæstioni, quotidianos orationum ritus volentibus celebrare, ^a unus in medium psalmos Domino cantaturus exurgit. Cumque sedentibus cunctis (ut est moris nunc usque in Ægypti partibus) et in psallentis verba omni cordis intentione defixis, undecim psalmos orationum interiectione distinctos contiguos ver-

A sibus parili pronuntiatione cantasset, duodecimum sub *Alleluia* responsione consummans, ab universorum oculis repente subtractus, quæstioni pariter, et cæremoniis finem imposuit.

CAPUT VI.

De consuetudine duodecim Orationum.

Ex hinc venerabilis patrum senatus intelligens angeli magisterio congregationibus fratrum generalem canonem non sine dispensatione Domini constitutum, ^b decrevit hunc numerum tam in vespertinis quam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Alexandriam instituerat, in canendis Deo psalmis et hymnis die noctuque se exercuisse. S. Athanasius in Apologia de fuga sua sub finem psalmodiam in Ecclesia celebrari consuetam manifeste indicat. Enarrans enim quomodo irruptione Ariæorum militum in Ecclesiam facta, ut caperetur, manus inimicorum effugisset : *Manebam, ait, in cathedra : diacono jussu, ut psalmum recitaret, et post recitationem quisque domum abiret, etc.* S. Chrysostomus, Homil. 6 de penitentia quærit et admiratur quare præ cæteris veteris Instrumenti novique Scripturis librum Psalmorum David, Christiani omnes sic adamarunt, atque hunc solum ore versari voluerunt : *Ecclesiis, inquit, pernoctantibus et primus, et medius, et novissimus est David. Diluculo quærentur hymnorum modulationes? et primus, et medius, et novissimus est David. Si pompæ in funeralibus defunctorum, primus et medius, et novissimus est. In monasteriis sanctis, choris angelicarum acierum, et primus, et medius, et novissimus David. In cænobii virginum grege Mariam imitantium et primus, et medius, et novissimus est, etc.* S. Hieronymus in Epitaphio Paulæ : *Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio, per ordinem psalterium cantabant.* S. Augustinus lib. 1X Confess. cap. 7 scribit ab Ambrosio institutum fuisse, ut, juxta morem Orientalium Patrum, psalmi atque hymni in Ecclesia Mediolanensi canerentur : atque hunc usum inde ad alias Occidentis Ecclesias dimanasse. Quod non sic accipiendum docet card. Bellarminus (*Lib. 1 de Bon. Oper. cap. 16*), quasi psalmodia aut cantus ecclesiasticus ante Ambrosii tempora ignotus fuerit. Contrarium enim testantur Patres ante citati : *Sed fortasse, inquit, loquitur Augustinus, non de cantu absolute, sed de cantu totius populi. Antea siquidem Psalmum cantabat unus tantum, audientibus aliis, ut patet ex Cassiano. Unde est illud Hieronymi in epist. ad Rusticum monachum : Dicis psalmum in ordine tuo. Fortasse etiam soli clericis, ut nunc fieri videmus, cantabant. Ambrosius autem ad leniendum mororem populi in persecutione Justinæ, instituit ut totus populus caneret. Quod etiam fecit Chrysostomus in simili occasione apud Constantinopolim, ut refert Socrates lib. VI Hist. cap. 8.* Denique Cassianus hoc loco, et fere toto hoc libro et sequenti per multa capitula docet antiquos Patres in Oriente psalmos potissimum in officiis divinis frequentasse, et certum numerum in singulis officiis persolvisse, et alios quidem plures, alios pauciores, donec cœlitus angeli magisterio numerus duodenarius in nocturnis et vespertinis officiis præscriberetur ab omnibus observandus. Quod autem aliqui scribunt a Damaso institutum, ut psalmi die noctuque canerentur, Baronius falsum esse asserit (*Baron. tom. IV pag. 429*) ; cum constet ab initio viguisse in Ecclesia cum cantu diurnam nocturnamque psalmodiam : sed fortasse aliquam formam a Damaso præscriptam ; vel emendatam a S. Hieronymo Psalterium Septuag. Interpretum a Damaso canendum Ecclesiis Occidentalibus traditum. De utilitatibus psalmodiæ in Ecclesia institutæ, vide Radulphum Tungren. et Bellarminum locis supra notatis.

B ^a Psalmos Davidicos in officiis divinis, seu horis canonicis non sedendo, ut plerique solent; sed stando decantari olim solere discimus tum ex hoc loco, tum ex aliis quam plurimis antiquitatis testimoniis, et SS. Patrum et monachorum exemplis, quorum nonnulla hic in medium afferre opportunum videtur. In primis Philo de therapeutis illis, seu monachis Alexandrinis a S. Marco institutis loquens (*Lib. de Vita contemp.*) : *Exstant, inquit, hymni inter sacra canendi a stantibus.* Et iterum : *Nocte canebant hymnos ad auroram stantes;* ubi psalmos vocat hymnos, ut et Cassianus infra, Athanasius lib. de Virginitate : *Media nocte surgit et psalmos dicit, quantum potes, stans.* D. Basilius in epist. ad Neocæsarienses : *Facta, inquit, ad Deum confessione tandem a contemplatione surgentes ad psalmodiam instituntur.* Chrysostomus homil. 14 in primam ad Timotheum : *Cum ante lucem gallus emittit vocem, omnes cum reverentia, discusso sopore consurgunt a presule excitati suo; astantque sacro choro, protinusque expansis manibus sanctos concinunt hymnos.* Loquitur de Syriæ monachis, qui non modo stantes et erecti, sed manibus etiam expansis psallebant, quod et de Ægyptiis monachis testatur Cassianus infra (*Cap. 7*). Denique hunc ipsum standi ritum servavit, et docuit angelus ille, de quo hic agitur, qui psallendi modum suo exemplo Patribus illis Ægyptiis præscripsit, dum in medio fratrum, quibuscum residebat, psalmos decantaturus exsurrexit. Quod si quis objiciat ex hoc eodem loco et cap. 11 monachos illos non stantes, sed sedentes psalmodiam celebrasse; responsio ex eodem in promptu est, Patres illos non recitasse quidem psalmos, sed solummodo unicum psallentem auscultasse, et, ut hic habetur, in psallentis verba omni cordis intentione defixos tacuisse (*Cap. 11 et 12*). Ita ex hoc loco utrumque habetur, et psallentem stetit, et non psallentes consedis. Unde orta consuetudo, quæ etiam nunc observatur, ut qui legit sacram Scripturam, sanctorum vitas, martyrologium, capitula aut lectiones et alia hujusmodi, ipse quidem lector stando legat : reliqui omnes sedentes auscultent : unde *μεσοχοροι* dicti, i. in medio choro stantes, apud Sidonium Apollinarem (*Lib. 1 epist. 2*). Ex his intelligimus angelum illum duo documenta hoc suo facto Patribus reliquisse : primum ut duodecim psalmos tam in vespertinis quam in nocturnis officiis decantarent, de quo infra. Secundum, ut stantes, et erecti psallerent, et psallentes starent : quem morem et ritum monachi deinceps retinendum et observandum decreverunt.

^b Duodenarium numerum psalmodiarum in nocturnis vigiliis; quem illi SS. Patres ab angelo docti, et insigni miraculo, quod superius relatam est, commoniti receperunt, D. etiam Benedictus ad quotidianas noctis vigiliis, vive nocturnum officium, quod abusive matutinum vocamus, quovis tempore retinendum, et a suis cænobitis decantandum censuit (quibus tamen cantica pro tertio nocturno superaddidit diebus Dominicis et festis), ut videre est cap. 13 Regulæ, ubi disposito ordine psalmodiæ diurnæ, statuit, *Ut reliqui omnes psalmi, qui supersunt, æqua-*

n nocturnis conventiculis custodiri,^a quibus lectiones geminas adjungentes, id est, unam veteris, et aliam novi Testamenti, tamquam a se eas traditas et velut extraordinarias, volentibus tantum, ac divinarum Scripturarum memoriam possidere assidua meditatione studentibus addiderunt.^b In die vero

A sabbati vel Dominico ustrasque de novo recitant Testamento, id est, unam de Apostolo, vel Actibus apostolorum, et aliam de Evangeliiis. Quod etiam totis^c Quinquagesimæ diebus faciunt hi quibus lectio curæ est, seu memoria Scripturarum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

liter dividantur in septem noctium vigiliis (nempe totius hebdomadæ) partiendo omnes, qui prolixiores sunt (uti apud nos fieri solet), et duodecim psalmi per unamquamque constituentur noctem; atque omnibus modis id attendatur, ut omni hebdomada psalterium ex integro numero centum quinquaginta psalmodum psallatur; et Dominico die semper a capite repetatur ad vigiliis; quia, inquit, nimis iners devotionis suæ servitium ostendunt monachi, qui minus psalterio cum canticis consuetudinariis per septimanam circum psallunt; cum legamus sanctos Patres nostros uno die strenue implevisse, quod nos tepidi utinam septimana integra persolvamus. Quibus verbis sanctos illos Patres et monachos innuere videtur, de quibus Cassianus scribit cap. 2 hujus libri, eos de numero psalmodum in quotidianis officiis, sive solemnitatibus, ut vocat, instituendo pia contentione certasse, dum alii quinquagenos, alii sexagenos, alii vero ne hoc quidem numero contenti excedi cum debere censerent. Verum aliam rationem tropologicam istius institutionis D. Benedicti, de numero scilicet psalmodum duodenario in nocturnis decantando, scite expressit Durandus Mimatensis his verbis: *Beatus Benedictus aliter officium noctis ordinavit; non tamen dissentiens a præmissa Ecclesiæ ordinatione, vel illi in aliquo contradicens; sed ordini suo quiddam peculiare constituens. Ipse namque instituit semel diei: Deus, in adiutorium meum intende. Et ter: Domine, labia mea aperies, propter reverentiam Unitatis et Trinitatis. Deinde Psalmum: Domine, quid multiplicati, eo quod a somno surgens dicit in eo: Ego dormivi, et somnum cepi, etc. (Psalm. 131). Deinde in primo nocturno sex psalmos et quatuor lectiones cum totidem responsoriis cantari instituit: et totidem in secundo; per hoc vitam contemplativam innuens, et activam. Senarius enim psalmodum numerus vitam designat activam, in qua sex opera misericordiæ convenit exerceri, si quis ad contemplativam perfectionem voluerit pervenire, quæ per quatuor Evangelia designatur, et per quatuor lectiones similiter figuratur. Quaternarius quidem numerus apud monachos quadratam stabilitatem, et Evangelicam in sanctis exprimit; seu quadruplicem sensum Scripturarum, propter quadrigas Aminadab, id est historicalem, allegoricam, tropologicam, et anagogicam. In tertio vero nocturno tria Cantica cantari instituit, in laudem Trinitatis, a qua nobis vitæ perfectionem daricum charitate credimus et speramus, etc. (Lib. v Rational. cap. 3, et ex eo Joan. Seletus in explic. Offic. cap. 23). Hæc ille. Quem et ejus abbreviator Joan. Seletus secutus est. Porro cur in Vesperis, seu Officio vespertino non duodecim psalmi, similiter ut in nocturno, sed pauciores a D. Benedicto, et ab aliis præscripti sint, causa fuisse videtur, quod illorum loco Completorium post Vesperas institutum et introductum fuerit. Nam officium Completorii non esse æque antiquum, ac aliarum horarum officia, recte observavit Radulphus Tungrensium in libro de Canonum observatione propos. 14. Indicat quidem tempus Completorii subobscurè S. Ambrosius lib. III de Virginibus. Sed expressa mentio invenitur primum apud Græcos in Regulis D. Basilii fusius disputatis q. 37. Apud Latinos autem et nomen et tempus Completorii primum invenitur in Regula D. Benedicti cap. 16.*

^a Usus lectionum antiquissimus esse in officio ecclesiastico, præsertim nocturno, perspicuum est non ex hoc tantum loco, sed ex multis aliis antiquitatis

testimoniis. Justinus Martyr in Apologia secunda sub finem dicit: *Lectiones ex apostolis, et prophetis in conventu fidelium legi solitas.* Concilium Laodicenum ante annos mille ducentos celebratum statuit, ut psalmis lectiones interponerentur. S. Augustinus initio expositionis in primam Joannis Epistolam, meminit lectionum quæ in ecclesia certis diebus recitari solebant: *Quæ, inquit, ita sunt annuæ, ut alia esse non possint.* Porro in nocturno officio leguntur lectiones vel ex sacris libris veteris, aut novi Testamenti, ut hic habetur: vel ex homiliis Patrum, vel ex Vitis et gestis sanctorum. Unde in concilio Carthaginensi III præscribuntur lectiones non tantum ex Scripturis, sed ex Actis et Passionibus martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur. De lectionibus vero ex homiliis Patrum, testatur D. Hieronymus in libro de Scriptor. Eccles., ubi dicit sermones B. Ephrem legi consuevisse in ecclesia post lectiones apostolorum et prophetarum. Et D. Benedictus cap. 9 Regulæ: *Codices, inquit, legantur in vigiliis, tam veteris Testamenti quam novi, divinæ auctoritatis: sed et expositiones earum, quæ a nominatissimis doctoribus orthodoxis et catholicis Patribus facta sunt.* De ordine vero, numero et tempore lectionum plura Gelasius pontifex apud Gratianum, dist. 15, can. *Sancta Romana*, et Gregorius septimus in concilio generali. Unde exstat canon in hæc verba: *In die Resurrectionis usque ad sabbatum in Albis, et in die Pentecostes usque in sabbatum ejusdem, tres psalmos tantum ad nocturnos, tresque lectiones antiquo more cantamus et legimus. Omnibus diebus aliis per totum annum, si festivitas est, novem psalmos et novem lectiones dicimus. Aliis vero diebus duodecim psalmos et tres lectiones recitamus. In Dominicis diebus octodecim psalmos (excepto die Paschæ et Pentecostes) et novem lectiones dicimus. Illi autem qui in quotidianis diebus tres tantum psalmos et tres lectiones celebrare volunt, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio et negligentia probantur hoc facere.* Hæc ibi.

^b Suspiciari quis posset diem sabbati pro eodem, nempe die Dominico synonymos hic accipi, ob conjunctionem (vel) qua alterum ab altero videtur exponi. Et quia sabbatum Judæorum in diem dominicum apud Christianos mutatum sit. At non ita esse satis aperte colligitur ex aliis Cassiani locis cum hoc collatis, quibus sabbatum cum die dominico ita conjungitur, ut tamen duos diversos dies, non unum, fuisse significetur: et utrumque diem apud Ægyptios monachos in pari honore ac veneratione habitum et fere eisdem cæremoniis observatum fuisse: utroque enim lectiones ex novo Testamento recitabant, videlicet in signum Evangelicæ prædicationis, ut hic habetur: utroque jejunia solvebant, Lib. III cap. 9. Utroque similiter ad refectionem, sine psalmodia accedebant. Lib. III cap. ult. Utroque solemniter ad ecclesiam conveniebant, ad orandum, sacrificandum, communicandum. Lib. III cap. 2.

^c Quinquagesimam hic vocat auctor, quam Græc Pentecosten, spatium illud quinquaginta dierum a resurrectione Domini, usque ad adventum Spiritus sancti; utiturque hæc voce rursus, et eodem significatu lib. II cap. 18, et Collat. 21 cap. 8. Rabanus hanc vocat Quinquagesimam Paschalem, ad distinctionem alterius Quinquagesimæ, quæ est ante Quadragesimam: et de utraque hæc alio loco subnota-

CAPUT VII.

De disciplina orandi.

Has igitur prædictas orationes hoc modo incipiunt, atque consummant, ut finito psalmo, non statim ad incurvationem genuum corruant, quemadmodum facimus in hac regione nonnulli, qui necdum bene finito psalmo, in orationem procumbere festinamus ad ^a celeritatem missæ quantocius properantes. Cujus dum volumus excedere modum qui

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

vit: Notandum quod a Quinquagesima jejunium incipere apud Romanos Telesphorus papa constituit, ut per septem hebdomadas ante Pascha corpus jejunii castigemus; et alias septem post Pascha usque in Pentecosten in lætitia a jejunio relaxari voluit, ut priorem Quinquagesimam in pœnitentia peccatorum nostrorum exigamus, ad promerendam misericordiam; et in secunda laudibus et orationibus operam dantes studeamus pervenire ad promissam Spiritus sancti gratiam. Hæc ille.

^a Hoc est, ad finem, seu accelerationem officii divini festinantes, aut tendentes, ut infra ait; non, ad celebritatem missæ, ut habet Dionysius. Nam missa hoc loco et passim apud Cassianum non accipitur pro sacrificio liturgico, quod sacrificium Missæ appellatur; sed pro missione, seu dimissione, quæ fiebat peracto officio divino, psalmodia, vel oratione, ad quam monachi conveniant, sive interdiu, sive noctu: quemadmodum collectam dixit Cæro pro collectione stipis; remissam S. Cyprianus pro remissione peccatorum; probam alii pro probatione, et id genus alia. Sed et mittere, et missum facere pro dimittere satis vulgatum est. Itaque missa nocturna, de qua in argumento capituli 13, non aliud est quam dimissio illa, quæ noctu peracta oratione publica fiebat, quando quisque monachorum dato signo ad cellulam suam se recipiebat. Et in titulo, cap. 15, missa orationum est ipsa dimissio ab oratione. Rursus, lib. III cap. 7, is qui tardiuscule ad oratorium accedit, jubetur pro foribus totius congregationis missam præstolari. Et cap. 8: *Contenti somno qui nobis post vigiliarum missam usque ad lucis adventum indulgetur.* Quibus locis missa vigiliarum aut congregationis est ipsa dimissio a vigiliis et congregatione, dum iis absolutis cuique ad sua reverti licebat. Rursus libro undecimo, capite decimo quinto, *Missæ catechumenorum* est ipsa dimissio, qua diaconus lecto Evangelio in Missæ sacrificio catechumenos exire jubebat, priusquam sacerdos tremenda mysteria aggrediret. Sanctus quoque Benedictus in Regula sua (Cap. 17) missam sic intellexit, cum post præscriptum officium subjungit: *Et missæ fiant, vel, missæ sint*, id est, Officio absoluto dimittantur fratres. Hinc etiam (ait Cuyehius) a gemina missione, quæ in sacrificio eucharistico olim fiebat, in quarum priore catechumeni, et qui vel suo, vel Ecclesiæ iudicio, communionem corporis Christi consebantur indigni; posteriore autem dicente ministro apud Græcos, *λαοὶ ἀπειροί*, et apud Latinos, *ITE, MISSA EST*, universus populus dimittebatur; ab hac, inquam, gemina missione, seu dimissione Missam appellatam fuisse docti plerique sentiunt; ea scilicet ratione, qua totum a parte denominatur. Cujus rei indicium est, quod olim in diebus pœnitentiæ, quando finito sacrificio adhuc continuabatur oratio publica, populo assistente, non diceret diaconus: *Ite, missa est*; sed ejus loco: *Benedicamus Domino*, quod etiam hodie servatur in Quadragesima, Adventu, et diebus feriatis. Qua de re juverit hic Micrologum audire hæc referentem libro de Ecclesiast. Observation., capite quadragesimo sexto: *Congruè, inquit, et in festis diebus, ITE, MISSA EST, dicitur: quia tunc*

A antiquitas a majoribus statutus est, supputantes residuorum psalmodiarum numerum, ad finem tendere perurgemus, de refectione potius lassæ corporis cogitantes, quam orationis utilitatem et commoda requirentes. Apud illos ergo non ita est, sed antequam flectant genua, paulisper orant, et stantes in supplicatione majorem temporis partem expendunt. Itaque post hæc puncto brevissimo procidentes humi, velut adorantes tantum divinam clementiam, summa velocitate consurgunt, ac^b rursus erecti

generalis conventus celebrari solet, qui per hujusmodi denuntiationem licentiam discedenti accipere solet. Ad quotidiana autem Missarum solemnia non generaliter ab omnibus, sed a religiosis convenitur, qui plus spiritualibus negotiis quam sæcularibus invigilant, qui et reliqua, dum licet, officia quotidie frequentant. Ergo convenienter illis post Missam, ut non statim discedant, sed ut Dominum benedicant, denuntiatur. Hinc assertioni et ecclesiastica consuetudo videtur astipulari, quia cum *ITE, MISSA EST, dicimus, ad populum vertimur, quem discedere jubemus: cum autem BENEDICAMUS DOMINO, dicimus, non ad populum, sed ad altare, id est, ad Dominum vertimur, nosque ipsos non ad discedendum, sed ad benedicendum Domino adhortamur.* Hæc Micrologus, ad hujus loci aliorumque elucidationem, et ad vocabuli Missæ intelligentiam peropportuna. Vide, si lubet, Durandum lib. IV Rationa. cap. 57.

^b Adverte diversos gestus et corporis situs veterum monachorum in divinis officiis celebrandis, et precibus fundendis, quorum præcipui quatuor hic notantur. Nam orantes et psallentes modo stettes, erecti nimirum in pedes, manibus etiam in altum sublatis et expansis; modo genua flexisse; modo in terram procubuisse, et proni jacuisse; modo denique in humillimis sedibus consedissee perhibentur. Et quidem ad primum illum et secundum orandi ritum quod attinet, utrumque jam inde ab apostolorum temporibus in Ecclesia usitatum fuisse, et Christianos modo stantes, modo flexis genibus adorare consuevisse ex veterum traditione constat: servata tamen distinctione temporum pro ratione divinorum mysteriorum quæ eisdem commemorantur. Nam sicut die dominico, qui Resurrectioni Domini est consecratus, ita et Quinquagesimæ tempore, quod a Paschate usque ad Pentecosten protenditur, non nisi stantes fideles in publico orare, aliis vero temporibus genua flectere docuit antiquitas, ut infra dicitur pluribus. Sunt qui putent Judæorum etiam morem fuisse, ut stantes orarent, quod pluribus in locis qui orant, dicantur stare. Marci XI: *Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem.* Et Lucæ XVIII: *Pharisæus stans hæc apud se orabat.* Verum ex aliis locis perspicuum est in more potius fuisse, ut flexis genibus orarent. Nam de Salomone dicit Scriptura: *Utrumque genu in terram fœverat, et manus expanderat in cœlum.* III Reg. VIII Christus etiam flexis genibus orasse legitur. Lucæ XXI. Stephanus positus genibus clamavit voce magna. Act. VII. Petrus ponens genua oravit dicens, *Tibitha surge.* Act. IX. Cum hæc dixisset Paulus, positus genibus oravit cum omnibus illis. Act. XX et XXI. Porro standi verbum in sacris Litteris non semper statum corporis, sed aliquando solum præsentiam significat. Matt. XVI. *Sunt quidam de hic stantibus*, id est, præsentibus. Proinde stare ad orandum non est stantem orare; sed præsentem adesse ad orandum, vel orationi incumbere. Ita S. Cyprianus lib. de Orat.: *Cum stamus, inquit, ad orationem, invigilare, et incumbere ad preces toto corde debemus.* Et D. Benedictus eodem spiritu et sensu: *Sic stemus ad psallendum, ut mens nostra con-*

expansis manibus eodem modo quo prius stantes A
oraverant, suis precibus intentius immorantur. Humi
nanque diutius procumbentem, non solum cogita-
tionibus aiunt, verum etiam somno gravius impu-
gnari. Quod etiam nos verum esse utinam non ex-
perimentis, et quotidiana consuetudine nosceremus,
qui saepenumero hanc eandem incurvationem mem-
brorum, non tam orationis quam refectionis obtentu
in terram prostrati optamus diutius prolongari. Cum
autem is qui orationem collecturus est, e terra sur-
rexit, omnes pariter eriguntur; ita ut nullus, nec
antequam inclinetur ille, genua flectere, nec cum e

terra surrexerit, remorari praesumat, ne non tam
secutus fuisse illius conclusionem qui precem colli-
git, quam suam celebrasse credatur.

CAPUT VIII.

De subsequente oratione post psalmum.

Illud etiam ^a quod in hac provincia vidimus, ut
uno cantante in clausula psalmi, omnes astantes
concinant cum clamore, *Gloria Patri, et Filio, et
Spiritu sancto*, nusquam per omnem Orientem au-
divimus, sed cum omnium silentio ab eo qui cantat,
finito psalmo orationem succedere. ^b Hac vero glo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

cordet voci nostræ, ubi paulo ante dixerat: *Cum ad
opus divinum assistimus*. Stamus ergo ad orandum
aut psallendum, quando sumus in oratione aut
psalmodia, sive erecti, sive genua flexi, sive sedentes,
sive jacentes, ait doctor Navarrus lib. de Oratione
cap. 4. De tertio corporis habitu, seu prostratione in
terram, exemplum præbuere viginti quatuor seniores, B
quos vidit Joannes procedentes ante sedentem in throno,
et adorantes viventem in sæcula sæculorum. Apoc. iv.
Ad hoc etiam invitabat Psalmista regius dicens: *Veni-
te, adoremus et procidamus ante Deum*, etc. Psalm.
xciv; idque imitata Christianorum militum legio,
quæ sub Marco Aurelio Antonino sic Deum precata,
hostibus interfectionem, et Romanis militibus ultimo
discrimine laborantibus salutem obtinuit. Testatur
etiam Justinus Martyr hanc veteris Ecclesiæ fuisse
orandi consuetudinem, genibus positis, manibus cadentibus
pectus, et facie humi volutante, sive voluta-
ta. Porro de sessione, quam inter gestus, seu habitus
orantium et psallentium quarto loco posuimus,
quamvis Tertullianus sedendo adorare extra disciplinam
esse testetur, contrarium tamen docet exemplum
veterum monachorum, de quibus hic agitur; quos ea
varietate ad tollendum fastidium, et sublevandam
corporis infirmitatem usos fuisse commemorat
Auctor, ut modo stantes, modo prostrati, modo
sedentes orarent et psallerent. Quam etiam varietatem
in officiis ecclesiasticis peragendis communis Eccle-
siæ usus et observatio hactenus approbavit. Ex quibus
intelligendum et interpretandum venit card. Tur-
recrematus, qui in locum regulæ supra allegatum
annotavit, *Psallendi disciplinam*, ex sententia D. Be-
nedicti, in tribus consistere: *quæ sunt*, inquit, *status
reverentia, attentionis vigilantia, cantus disciplina*. Nam
status reverentia non modo erectum corporis statum,
sed et genuflexionem, et prostrationem, et sessionem,
et omnem debitam, congruam et religiosam
compositionem pro ratione et exigentia temporis et
officii comprehendit.

^b Provincia nempe Narbonensi, alias Phocensi,
ubi Massilia, apud quam, teste Gennadio, Cassianus
agens tam Institutionum quam Collationum libros
conscriptis. Hinc patet Cassiani sæculo in Gallicanis
Ecclesiis, ut et in Ecclesia Romana, solere in clau-
sula sive post finem cujusque psalmi decantari ver-
siculum illum: *Gloria Patri, et Filio*, etc. De quo infra.
Per Orientem vero et apud Orientales monachos se-
cus, ut hic dicitur.

^b Ita legendum, ut legit et citat Baronius ad an-
num Domini 325. Sic enim postulat sententia, qua
voluit Auctor indicare discrimen ac diversum ritum
Orientalium a Latinis et Occidentalibus: quæ qui-
dem diversitas in eo consistit, quod apud Orientales
et Aegyptios, ut erant illi monachi, versus ille: *Gloria
Patri, et Filio, et Spiritu sancto* (quam vocat glori-
ficationem Trinitatis) non diceretur in fine psal-
morum, ut solet in Ecclesia Latina, sed in fine an-
tiphonarum. Verum operæ pretium fuerit eundem
Baronium de hoc versu, ejusque antiqua institutione,

et additamento illo: *Sicut erat in principio*, etc.,
audire disserentem: *Illud*, inquit, *in primis mone-
ndum putamus, ejusmodi hymnum glorificationis sic a
majoribus dictum, nequaquam (ut alii putant) in-
ventum esse a Nicæno concilio, sed ab ipsis apostolo-
rum temporibus fideles, cum in nomine Patris, et Filii,
et Spiritus sancti baptizarentur, easdem tres personas
sanctissimæ Trinitatis ejusmodi hymno conglorificare
cassisse. Quod quidem ex majorum traditione, absque
aliquo scripto, sibi Ecclesiam vindicare, pluribus affir-
mat S. Basilium ad Amphilochem scribens de Spi-
ritu S., etc. Ita Baronius, significans in Ecclesia Dei
ejusmodi glorificationem ex eo tempore quo ab apo-
stolis promulgatum est Evangelium, et cum (ut dixi-
mus) sacrum baptismum ab eisdem jussu Domini in
nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti collatum
est, a fidelibus occinceptam, et absque scripto fi-
delibus traditam, pluribus idem inferius docet; eam-
demque pronuntiandam [esse] monet, ut a Domino
accepti Ecclesia. Et infra subjicit Baronius: *Porro
quod attinet ad decreta Nicæna synodi, sicut nullo
modo dicendum est glorificationis sanctissimæ Trini-
tatis hymnum ab ea primum inventum, ita nec ut in
fine cujusque psalmi caneretur, esse statutum putamus.
Equidem si magna synodus id statuisset, uniformem
regulam (sicut in cæteris) Ecclesiis omnibus pariter
præscripsisset, a qua nullus unquam deviare, vel la-
tum unquam præterire aliquando præsumpsisset: cum
tamen videamus diversas ea de re fuisse diversarum
Ecclesiarum consuetudines, ritusque dissimiles. Sic
namque Cassianus ait: « Illud etiam (quod in hac
provincia vidimus) ut uno cantante, in clausula psalmi,
omnes astantes concinunt cum clamore: GLORIA PATRI,
ET FILIO, ET SPIRITU SANCTO, nusquam per Orientem
audivimus: sed cum omnium silentio, ab eo, qui can-
tat, finito psalmo orationem succedere; hac vero glori-
ficatione Trinitatis tantummodo solere antiphonam
terminari. » Hæc ipse: ex quibus etiam, sicut ex mul-
tis aliis, commentitia plane detegitur epistola illa Hi-
eronymi nomine ad Damasum consignata, quæ merito
ab eruditissimis Hieronymi res accuratius expendentibus,
ut adulterina, jure exploditur, in qua hæc leguntur:
« Precatur ergo cliens tuus, ut vox ista psallentium in
Sede tua Romana, die noctuque canatur, et in fine
psalmi cujuslibet, sive matutinis, sive vespertinis horis
conjugi præcipiat Apostolatus tui ordo: GLORIA PA-
TRI, ET FILIO, ET SPIRITU SANCTO; SICUT ERAT IN
PRINCIPIO, etc. » Si enim in Oriente nusquam se au-
disse inquit Cassianus, ut in fine psalmi diceretur:
GLORIA PATRI, etc., quomodo ex Orientis more de
ejusmodi psallendi genere Hieronymus potuit Damasum
monuisse: cum antea tam in Occidentali Eccle-
sia, quam in Orientali, ejusmodi psallendi usum vi-
guisse idem affirmet? Qui tamen eadem epistolæ fidem
adhibuerunt, ex S. Hieronymi monitu id sancitum a
Damaso existimarunt. Quod igitur ante concilium Ni-
cænum, ex traditione (ut vidimus) apostolorum, vige-
ret usus in Ecclesia, ut a fidelibus glorificationis dic-
tus hymnus occineretur ubique, licet diverso ritu, alia**

rificatione Trinitatis tantummodo solere^a antiphonam terminari.

CAPUT IX.

De qualitate orationum.

Et quia nos^b ad orationum canonicarum modum consequenter institutorum ordo provexit, quarum plenior tractatum licet in collationes seniorum reservemus, ibidem plenius digesturi, cum de earum qualitate seu jugitate verbis eorum disserere cœpe-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

occasione recens accepit additamentum. Nam cum Ariani blasphemantes dicebant Filium a Patre in tempore factum, et fuisse tempus quando non erat, placuit sanctæ synodo adversus ejusmodi hæresim addi ad antiquum glorificationis hymnum: GLORIA PATRI, etc., illam appendicem, qua dicitur: SICUT ERAT IN PRINCIPIO, ET NUNC ET SEMPER, ET IN SÆCULA SÆCULORUM. AMEN. Hucusque Baronius huic Cassiani loco elucidando peropportune, ut mihi videbatur, adhibendus. Vide plura apud Joan. Durandum de ritibus Ecclesiæ lib. III cap. 15.

^b De antiphona duo occurrunt hic notanda. Primum antiquitas et institutio; tum etymologia et significatio. Antiphonarum primitivam originem et institutionem referunt plerique ad B. Ignatium Antiochenum, episcopum et martyrem, qui, ut refert Socrates, vidit angelorum choros S. Trinitatem hymnis et antiphonis collaudantes. Unde Græci, ait Durandus, antiphonas primo composuerunt, et eas cum psalmis in choro decantari ordinarunt. Apud Latinos primus beatissimus Ambrosius, teste Isidoro, antiphonas instituit, Græcorum exemplum imitatus. Ex hæc in cunctis regionibus Occidentis earum usus increvit. Unde legitur in Chronicis quod S. Ambrosius ritum antiphonarum primus a Græcis transtulit ad Latinos. Ita ille. Quod ad etymologiam et significationem attinet, ἀντιφωνία Græce, nihil aliud sonat Latine quam vocem reciprocā, seu cantum reciprocum et alternum. Dicitur enim antiphona a verbo ἀντιφωνεῖν, quod est contra clamare, seu vicissim et ex adverso respondere. Unde Echo ἀντιφωνος, id est, vicissim resonans, aut reclamans dicitur. Hinc Isidorus antiphonas ex eo dictas asserit, quia duo chori alternatim concinunt, et vicissim reciprocando melodiā cantum alternant, quasi duo seraphim, inquit, duoque testamenta invicem sibi conclamantia, ideoque (ait Durandus) clerici antiphonas cantantes non vertunt vultus ad altare, sed se invicem versis vultibus respiciunt. Atqui hæc ratio antiphona generale sortitur acceptionem, ut et hymnos et alias officii ecclesiastici partes complectatur. Nam etiam invitatoria D. Benedictus appellat antiphonas. Sed et psalmi ipsi, dum a pluribus alternatim recitantur aut canuntur, antiphonæ generali vocabulo dici possunt, ut ex Isidoro colligitur. Unde non satis constare videtur ex illa historia sancti Ignatii, cujusmodi antiphonæ intelligendæ sint, cum illas laudes S. Trinitatis ab angelis decantatas modo hymnos, modo antiphonas interpretes tum Soeratis, tum Nicephori Latine nominent. Verum strictius usu ecclesiastico, et vulgari loquendi modo, antiphonæ vocantur sacræ cantiones, seu cantilenæ, quæ psalmis concinendis in horis canonicis præmittuntur: nam antiphonæ, ut plurimum, cum psalmis conjunguntur; aliquando tamen etiam seorsum canuntur. Hinc et Cassianus, supra, duplicem antiphonarum usum antiquitus observatum insinuat, primum ut psalmis Davidicis in officio canonico interponerentur, et cum modulatione aliqua et melodia canerentur. Atque inde petitam earum rationem et etymologiam docet Durandus his verbis: *Dicuntur, inquit, antiphonæ respectu ad psalmodiam, cui respondent, sicut responsoria respectu ad historiam; unde antiphona dicitur, quasi*

antiphona: necessarium tamen reor pro opportunitate loci ac narrationis ipsius, quoniam ita obtulit sese occasio, etiam in præsentī pauca perstringere, ut formantes interim exterioris hominis motus, et velut quædam nunc orationis fundamenta jacentes, minore post hæc labore cum cœperimus de statu interioris hominis disputare, orationum quoque ejus fastigia construamus. Illud ante omnia providentes, ut si nos ab illa narratione quam cupimus opportuno

ante psalmum sonans. Hæc Durandus, qui pro *ante*, ἀντι, contra, seu ex adverso, melius dixisset. Eandem porro rationem spectasse et insinuasse videtur Amalarius lib. IV de Offic. Eccl. cap. 7, eamque tropologicè etiam exponit in hunc modum: *Antiphona dicitur vox reciproca: antiphona enim inchoatur ab uno unius chori, et ad ejus symphoniam psalmus cantatur per duos choros; ipsa enim antiphona conjunguntur simul duo chori.* Et paulo post: *Videtur nobis virtus dilectionis esse, quæ conjungit opera duorum fratrum simul: psalmi ad opera referuntur; antiphona ad illam dilectionem qua unusquisque fratri suo porrigit suum opus.* Hæc ille, et quæ sequuntur in eandem sententiam. Ex quibus omnibus facile est colligere duplicem antiphonæ etymologiam, seu nominis analogiam et relationem: alteram ad ipsos cantores inter se alternantes et reciprocantes melodiam, ut Isidorus et alii annotarunt; alteram ad psalmodiam, seu psalmorum Davidicorum concentum, cui quasi ex adverso respondent antiphonæ, quasi alterius generis voces et cantilenæ; sicut responsoria respondent historiis, id est, lectionibus, ut exponit Durandus.

^b Nota hic triplicem nomenclaturam preceationum et laudum divinarum, quæ publice in Ecclesia, et solemniter a ministris Ecclesiæ celebrantur. Primo dicuntur orationes canonicæ, ut hoc loco, et alias sæpius, vel preces horariæ, horæ canonicæ, ut apud Bedam in Commentar. ad cap. VIII Lucæ, et apud omnes auctores qui de horis canonicis scribunt. Dicuntur autem hæc preces et laudes horæ canonicæ, quia certis horis recitari debent juxta canones et regulas SS. Patrum; sive quia ex præscripto canonum certis horis in Ecclesia, die noctuque, canuntur: vel, ut ait Turrecrematus in cap. 16 Regulæ D. Benedicti, *vocantur istæ horæ canonicæ, id est, regulares, quia a SS. Patribus regulariter observate.* Unde secundum hunc librum inscripsit Cassianus, *De Canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo; tertium vero, De Canonico diurnarum orationum modo.* Secundo appellantur officium divinum, seu, quod idem est in Regula D. Benedicti, *opus Dei.* De quo ait cap. 43: *Ad horam divini officii, mox ut auditum fuerit signum, relictis omnibus, quælibet fuerint in manibus, summa cum festinatione curratur, etc.* Ergo nihil operi Dei præparatur. Ubi vides prius officium divinum postmodum opus Dei appellari. Hujus autem nomenclaturæ ratio est, quia hæc orandi formula continetur id quod erga Deum præstare debemus. Siquidem orare et laudare Deum proprium est officium Christianorum: sed maxime clericorum et monachorum. Exstat porro hoc nomen officii divini etiam in concilio Aquisgranensi cap. 131, et in concilio Lateranensi, ex quo sumptum est cap. Dolentes, lib. III Decretal., tit. De celebratione Missarum. Tertio dicuntur etiam officium ecclesiasticum, tum quia auctoritate præsulum Ecclesiæ institutum; tum quia ecclesiasticis, seu Ecclesiæ ministris indictum ac præscriptum, ut proprium eorum munus et officium. Officium enim ab efficiendo dictum, ait D. Ambrosius (*Lib. I Offic.*), quasi efficium, quod sit illud quod quemque pro conditione suæ personæ facere deceat.

Deo volente digerere, praeveniens vitae nostrae finis A
excluserit, vel initia vobis rei praesertim tam neces-
sariae hoc opere relinquamus, quibus pro ardore
desiderii totum tardum est : ut dum nobis hujus
commorationis tribuantur induciae, saltem quasdam
tantisper orationum vobis lineas praesignemus, qui-
bus hi vel maxime, qui in cenobiis commorantur,
valeant aliquatenus informari. Simul etiam prospic-
ientes his qui forsitan huic tantummodo occursuri
libro, ad illum pervenire non poterunt, ut instruc-
tione hujus erga orationis qualitatem vel ex parte
reperiantur imbuti, et quemadmodum sunt de ha-
bitu et amictu exterioris hominis instituti, ita etiam
qualiter eum ad offerenda spiritalia sacrificia de-
beant exhibere non nesciant. Siquidem hi libelli quos
in praesenti eundem Domino adjuvante disponimus,
ad exterioris hominis observantiam et institu-
tionem cenobiorum competentius aptabuntur; illi
vero ad disciplinam interioris ac perfectionem cor-
dis, et ^a anachoretarum vitam atque doctrinam
potius pertinebunt.

CAPUT X.

Quanto silentio et brevitate orationes apud Aegyptios
colligantur.

Cum igitur praedictas solemnitates, quas illi ^b sy-
naxes vocant, celebraturi conveniant, tantum ^c a
cunctis silentium praebetur, ut cum in unum tam

innuenerit fratrum multitudo conveniat, praeter il-
lum qui consurgens psalmum decantat in medio,
nullus hominum penitus adesse credatur : ac praeci-
pue cum consummatur oratio, in qua non sputum
emittitur, non excreatio obstrepit, non tussis inter-
sonat, non oscitatio somnolenta dissotis malis et
hiantibus trahitur, nulli gemitus, nulla suspiria
etiam astantes impeditura promuntur, nulla vox,
^d absque sacerdotis precem concludentis, auditur,
nisi forte haec quae per excessum mentis claustra
oris effugerit, quaeque insensibiliter cordi obrepserit,
immoderato scilicet atque intolerabili spiritus fer-
vore successo, dum ea quae ignita mens in semet-
ipsa non praevalet continere, per ineffabilem quam-
dam gemitum ex intimis pectoris sui conclavibus
evaporare conatur. Ilum vero qui constitutus in
tempore mentis cum clamore supplicat, aut aliquid
horum quae praediximus, e faucibus suis emittit aut
praecipue oscitationibus praevenerit, dupliciter pec-
care pronuntiant : primo quod orationis suae reus
sit, quod eam videlicet negligenter offerat Deo; se-
cundo quod indiscipline strepitu, alterius quoque,
qui forsitan intencius orare potuit, intercipit sen-
sum. Ideoque praecipunt eam celeri sine concludi,
ne forte immorantibus nobis in ea, redundantia
quandam sputi seu phlegmatis interrumpat nostrae
orationis excessum. Et idcirco dum adhuc fervet,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ἀναχώρησις secedo, ἀναχώρησις secessio : inde
anachoretae dicti sunt, qui pietatis studio ab homi-
num consortio secedebant, et se in solitudines ab-
debant, ut rerum divinarum contemplationi liberius
vacarent. D. Hieronymus epistola 22 ad Eustochium :
Anachoretae, inquit, qui soli habitant per desertum, et ab
eo quod procul ab hominibus recesserunt, nuncupantur.
Hos etiam ἡσυχαστάς, hoc est, in quiete et silen-
tio degentes, appellari solitis scribit Justinianus
novella quinta. Alii eremitas, Cassianus solitarios
passim vocat, et de eorum origine et instituto pec-
uliariter agit collat. 18.

^b Vox synaxis frequens apud ecclesiasticos scri-
ptores tum Graecos, tum Latinos : et quidem duplici
significatione. Primum pro conventu, seu congrega-
tione fidelium, ut hic, monachorum, ad orationem,
aut psalmodiam, vel ad sacrosancta mysteria cele-
branda, vel ad Dei verbum audiendum : dicitur enim
synaxis a verbo συνάγειν, quod est colligere, seu
congregare; et hanc vocem variis nominibus Latine
reddidit Cassianus, collectam, conventum, conven-
ticulum, congregationem, canonicum officium, vel
orationem, solemnitatem, celebritatem, et Missam
canonicam, aliis atque aliis locis appellans. Quo ite-
dem sensu D. Benedictus cap. 17 Regulae : *Vesper-
tina*, inquit, *synaxis* quatuor psalmis cum antiphonis
terminatur, id est, *solemnitas*, vel *curus vespertinus*,
sive *Turrescrematum*. Alias vero synaxis dicta est sacra
Eucharistiae communio, et hoc nomine frequenter a
SS. Patribus nuncupatur (Joan. Damasc. lib. IV de
Orthod. fide cap. 14; Basil. in Reg. brev. cap. 71),
sive quod Christianis in unum convenientibus cele-
brari hoc sacramentum et sumi solet; sive quia
pacis et unionis symbolum est, et sacramentum.

^c Mirum, et singulare exemplum regularis silentii
in choro, et in officii divini observandi : de quo
etiam D. Benedictus cap. 52 Regulae, et Innocentius
III, cap. Cum ad monasterium, de Sta. monach. Quam
severe autem punierint veteres Patres sacri silentii

in loco orationis violatores, narrat Joannes Climacus
his verbis : *Ad orationem plerumque stantibus nobis
animadvertit Pater sanctus quosdam invicem collo-
quentes : quos ante fores ecclesiae stantibus jussit ut
per septem dies cunctis intrantibus et exeuntibus pro-
sternerentur (Gradu 4)*. Haec minor severitas, et si-
lentii restrictio apud Pachomianos monachos servata
fuit, Regula ita decernente : *Si acciderit ut psallendi
tempore, vel orandi, aut in medio lectionis aliquis lo-
quatur aut rideat; solvet cingulum, et inclinatae cervicis
manibus ad inferiora depressis, stabit ante altare, et a
principio monasterii increpabitur. Hoc idem faciet et in
conventu fratrum, cum ad vesendum pariter conce-
nerint*.

^d Absque, id est, nisi, vel praeterquam sacerdotis,
etc. Precem autem, sive officium concluderebat
sacerdos, seu abbas brevi quadam oratione, qua
omnium vota precisque colligere dicebatur : unde
Collectarum nomen sumptum supra monuimus, ut
earum antiquitas etiam hinc probari possit. Collecta
enim dicta, ut declarat Micrologus (de Observat.
Eccles. cap. 3), eo quod sacerdos, qui legatione fun-
gitur pro populo ad Dominum, omnium petitiones in
oratione colligat atque concludat. Illae tamen orationes
specialius Collectae vocari videntur, quae apud Romanos
super collectam populi (id est, collectum populum)
fiunt; dum colligitur, ut procedat de una ecclesia in
aliam ad stationem faciendam. Haec ille. Sumitur ta-
men collecta etiam pro conventu fidelium seu mo-
nachorum apud Cassianum, et pro collectione pe-
cuniae pauperibus erogandae, quae in ejusmodi con-
ventu fieri solebat, ut in aliis locis dicitur. Ex hoc
item loco dicimus Abbates, seu Patres illorum
monachorum, ut plurimum fuisse sacerdotes, sive
presbyteros : quod etiam ex plerisque Collationibus
fit manifestum; praesertim ex Col. 4 c. 1, et Col. 18
c. 15. Sed id quidem fuisse ordinarium, non tamen
perpetuum alibi etiam opportunius docebitur.

velut e faucibus inimici velociter rapienda est. Qui proculdubio cum sit nobis semper infestus, tum maxime adsistit infestior, cum contra se offerre nos preces Domino velle perviderit, cogitationibus, seu diversis humoribus excitatis, abducere mentem nostram a supplicationis intentione festinans, et per hoc eam tepescere a cœpto fervore contendens. Quamobrem utilius censent breves quidem orationes, sed creberrimas fieri: illud quidem ut frequentius Dominum deprecantes jugiter eidem coherere possimus; hoc vero, ut insidiantis diaboli jacula, quæ intelligere nobis tunc præcipue, cum oramus, insidit, succincta brevitate vitemus.

CAPUT XI.

Qua disciplina apud Ægyptios psalmi dicantur.

Et idcirco ne psalmos quidem ipsos, quos in con-

ALARDI GAZÆI

« Orationes intelligit, quas monachi illi, dum unus in oratorio psalmos decantaret, cæteris audientibus, ut hic habetur, ex devotionis spiritu, et fervore tacite concipientes Deo offerrebant, et quasi in cœlum ejaculabantur: unde et jaculatoriæ dicuntur. Sed et illas orationes spectare videtur (quas *Collectas* vocamus), quibus officium quoddam sive diurnum, sive nocturnum terminabatur; ut ex pluribus hujus libri capitibus licet animadvertere (Cap. 7, 10, 11, 12). Utrasque enim breves, non prolixas habebant, ob rationem optimam hic expressam. Quam illorum monachorum consuetudinem notavit etiam D. Augustinus in epist. ad Probam ita scribens: *Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes sed eas tamen brevissimas, et raptim quodammodo jaculatas: ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, productiones moras evanescat, atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest; ita si perduraverit, non cito esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa locutio; sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multum loqui est in orando rem non necessariam superfluis agere verbis: multum autem precari est eum, quem precamur, diuturna et pia cordis excitatione, pulsare. Et plerumque plus gemitibus quam sermonibus agit, plus fetu quam affatu.* Hæc D. Augustinus. Quibus consonat illa D. Benedicti moniti cap. 20 Regula: *Ideo brevis debet esse, et pura oratio: nisi forte ex affectu inspirationis divina gratiæ pretendatur. In conventu tamen omnino brevietur oratio; et facta signo a Priore, omnes pariter surgant.* Hoc autem non est accipiendum, ait Turcrematum, de oratione canonica, quæ certa habet capitula, versus et psalmos: hæc enim nullo pacto abbrevianda est: sed de oratione privata, qua quisque apud se orat in conventu, sive oratorio, sicut in fine officii religiosi prostrati aut inclinati soliti sunt facere orationem aliquam usque ad signum, quod fit a prælato. Hanc orationem abbreviandam dicit ut facta signo omnes pariter surgant. Ita ille. Quod etiam ex Cassiano, et ab exemplo veterum monachorum acceptum est. Sic enim refert Auctor cap. 7: *Cum autem is qui orationem collecturus est (nempe Superior, aut senior), e terra surrexerit, omnes pariter eriguntur; ita ut nullus nec antequam inclinetur ille, genua flectere, nec cum e terra surrexerit, remorari præsumat: nec non tum secutus fuisse illius conclusionem, qui preces colligit, quam suam celebrasse credatur.* Porro non prohibet D. Benedictus, ubi supra, privatim orare in ecclesia, absoluto officio divino: immo studiose commendat hujusmodi orationes, et vetat eas impediri sicut et D. Augustinus in sua Regula. Sic enim alibi ait: *Expleto opere Dei omnes cum summo silentio exeant, etc., ut frater qui*

gregatione decantant, continuata student pronuntiatione concludere: sed eos pro numero versuum duabus vel tribus intercisionibus cum orationum interjectione divisos distinctim, particulatimque consummant. Non enim multitudine versuum, sed mentis intelligentia delectantur^b; illud tota virtute sectantes: *Psallam spiritu, psallam et mente* (1 Cor. XIV). Ideoque utilius habent decem versus cum rationabili assignatione cantari, quam totum psalmum cum confusione mentis effundi. Quæ nonnumquam pronuntiantis festinatione generatur, dum residuorum psalmorum qui decantandi sunt, modum numerumque considerans, non distinctionem sensuum audientibus studet pandere, sed ad finem synaxeos properat pervenire. Denique si quispiam juniorum, vel pro fervore spiritus, vel pro eo quod necdum institutus

COMMENTARIUS.

forte sibi (id est, apud se secreto) et peculiariter (id est privatim) vult orare, non impediatur alterius improbitate. Sed si quis vult sibi forte secretius orare, simpliciter intret (id est, absque strepitu, in oratorium), et oret; non in clamorosa voce sed in lacrymis et intentione cordis. Hæc ibi. Quomodo vero superius dixerit, ut omnes exeant, exponens ita concludit: Ergo qui simile opus (scilicet orationis, aut meditationis) non facit, non permittatur expleto opere Dei remorari (id est, remanere in oratorio) ne alius impedimentum patiat. Vide Turcrematum.

^b Est hoc documentum Apostolicum I ad Cor. Cap. XIV, suadens dandam esse operam, ut non solum spiritu, sed et mente oremus et psallamus. Ubi spiritum multi recipiunt pro sermone externo, et voce quæ aere et spiritu constat; ut idem sit orare et psallere spiritu, quod orare et psallere voce; vel alia phrasi Scripturæ, *Deum labiis honorare* (Isaie xx, Matth. v). Sic enim sermonem definit Lactantius lib. IV Institutionum cap. 8: *Sermo spiritus est cum voce aliquid significante prolatus.* Sed et alii Scripturæ locis spiritus pro voce ponitur, ut psalm. XXXI: *Non est in spiritu ejus dolus.* Et psalm. ultimo: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Alii per spiritum intelligunt piæ devotionis affectum, quo quis erga Deum et Dei cultum fervet. Ut Lucæ XI: *Quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se!* et ad Ephes. VI: *Orantes omni tempore in spiritu.* Mentem vero intellectum, seu intelligentiam interpretantur. Quo sensu psallere spiritu, est pie et devote psallere: psallere mente est ea quæ psallimus, mente et intelligentia consequi, et attente considerare. Monet itaque Apostolus, et suo exemplo provocat, ut, quantum in nobis est, studeamus non solum devote, pio scilicet affectu, et cum fervore, sed etiam attente et intelligenter orare et psallere; ut ea quæ oramus et psallimus, saltem aliquatenus pro nostro capto assequamur. Et rationem addit: *Nam si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est.* Hoc est, affectus quidem in Deum elevatur, et spiritali dulcedine reficitur: mens autem suo cibo et pabulo spiritalis intelligentiæ, non reficitur, quia non intelligit quæ dicit. Hoc igitur sancti et sapientes monachi tota virtute sectabantur, hoc est, toto studio, et animi contentione conabantur assequi, ut non solum spiritu, id est, voce et affectu orarent et psallent; sed et mente, et intelligentia psalmorum sensum et mysteria meditando et ruminando penetrarent ac perciperent. Qui quidem optimus et perfectissimus est orandi et psallendi modus: ideoque non totos psalmos continue et uno tractu ad finem usque pronuntiabant, ut dictum est; sed quibusdam intersectionibus et parvis intervallis post denos aut duodenos versus paulisper subsistebant, animo revolventes quæ dicta et pronuntiata erant.

est, cœperit modum decantationis excedere, psallentis progressio senioris interdicitur [Forte interdicitur] plausu, quem dans manu sua in sedili quo sedet, cunctos facit ad orationem consurgere, illud omnibus modis providens, ne quod sedentibus tædium generetur prolixitate psalmodum, qua [Forte quo vel ne] is qui decantat, non modo per seipsum intelligentiæ fructum amittat, sed etiam per illos incidat detrimentum, quos fastidium synaxeos nimitate sua fecit incurere. Illud quoque apud eos omni observantia custoditur, ut in responsione *Alleluia* nullus dicatur psalmus nisi is, qui in titulo suo *Alleluia* inscriptione prænotatur. Prædictum vero duodenarium psalmodum numerum ita dividunt, ut si duo fuerint fratres, senos psallant; si tres, quaternos; si quatuor, ternos. Quo numero nunquam minus et congregatione decantant; ac proinde quantalibet multitudo convenerit, nunquam amplius psallunt in synaxi, quam quatuor fratres.

CAPUT XII.

Cur uno psallente, cæteri in synaxi sedeant, vel quali

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Psalmi, qui pro titulo habent *Alleluia*, sunt numero viginti: nempe CIV, CV, CVI, CX, CXI, CXII, CXIII, CXIV, CXV, CXVI, CXVII, CXVIII, CXXXIV, CXXXV, CXLV, CXLVI, CXLVII, CXLVIII, CXLIX, CL, quos idcirco SS. Patres Hieronymus et Augustinus vocant *Alleluia-ticos*; nec aliam rationem istius inscriptionis afferunt, quam quod psalmi isti singularem ac festivam Dei laudem præ aliis contineant, quam titulus ipse indicat. *Alleluia* enim duobus vocabulis, *laudate Deum cum júbilo, lætitia, et cantu, sive, jubilate Deo*, sonat. Unde in cælo, ubi læta sunt omnia, perpetuum est *Alleluia*. Apoc. XIX. Et in Ecclesia lætis dumtaxat temporibus canitur jam inde ab Apostolico sæculo, ut testatur D. Augustinus in psalm. CVI. Usus autem canendi hanc vocem in Ecclesia ex Aggæo propheta manasse, qui primus omnium cantavit *Alleluia*, cum novam templi structuram vidit, testatur S. Epiphanius lib. de prophetæ vita et interitu c. 20, idque secundum Tobie prophetiam c. XIII, cum alioqui multi psalmi, quos notavimus, *Alleluia* titulo inscripti, ante illorum tempora haberentur (Concil. Tolosa. IV, Can. 10). Notandum vero quosdam psalmos duplici *Alleluia* prænotari, quorum alterum volunt nonnulli ad finem superioris psalmi pertinere. Quod Augustinus refellit dicens: *Ubi cumque, post numerum psalmi sive semel, sive bis conscriptum invenimus Alleluia, secundum celeberrimam Ecclesiæ consuetudinem, ei psalmo esse tribuendum, qui eodem numero prænotatur*. Porro ad hujus institutionis veterum illorum monachorum imitationem videtur etiam D. Benedictus instituisse (Cap. 9 et 11 Reg.), ut post duodenarium psalmum, qui est ultimus secundi nocturni, canatur *Alleluia*, extra Septuagesimam diebus feriatis; post cantica vero diebus dominicis.

^b Vides hic sedilia jam tum in usu fuisse in ecclesiis, seu oratoriis monachorum. Unde etiam intelligitur monachos subinde in officiis divinis sedere consuevisse. Quod etiam ex Regula D. Benedicti clarum est. Nam cap. 9 statuit, ut diebus feriatis ad nocturnos sedentibus omnibus in scamis, legantur vicissim a fratribus super analogium tres lectiones: post tertiam vero lectionem dicatur, *Gloria Patri*; quam dum incipit cantor dicere, mox omnes de sedilibus suis surgant ob honorem et reverentiam S. Trinitatis. Et cap. 11: *Residentibus cunctis disposite, et per ordinem in subselliis, etc.* Quare non satis juxta apparet

A post hoc studio per cellulas suas usque ad lucem vigiliis extendant.

Hunc sane canonicum, quem prædiximus, duodenarium psalmodum numerum tali corporis quiete relevant, ut has easdem congregationum solemnitates ex more celebrantes, absque eo, qui dicturus in medium psalmos surrexerit, cuncti^b sedilibus humillimis insidentes, ad vocem psallentis omni cordis intentione dependeant. Ita namque jejuniis et operatione totius diei, noctisque lassescunt, ut nisi hujuscemodi refectione adjuventur, ne hunc quidem numerum stantes implere prævaleant. Nullum^c enim tempus ab operis exercitatione vacuum transire concedunt; quia non solum ea quæ diei splendor admittit, omni instantia manibus exercere contendunt: sed etiam illa operationum genera sollicita mente perquirunt, quæ ne ipsius quidem noctis densissimæ tenebræ valeant impedire, credentes se tanto sublimiorem spiritualium contemplationum puritatem mentis intuitu quæsituros, quanto diutius fuerint erga operis studium ac laboris intenti. Et idcirco mediocrem canonicarum orationum^d numerum judi-

diligent

Tertulliani reprehensio (Lib. de Oratone cap. 12, et ibi notas Pameli), qua huic sedendi ritum in choro et officiis ecclesiasticis damnare aut improbare videtur, ut superius notatum; nisi ad illos referatur, qui vel ex irreverentia, vel socordia et ignavia sedendo orant aut psallunt: vel illius distinctionis et varietatis in divinis officiis observandæ, de qua supra, rationem non habent, id est, sedent, quando standum aut flectendum esset: quod quidem extra disciplinam esse, hoc est, ab instituto SS. Patrum alienum nemo negaverit: nam et D. Benedictus jubet (Cap. 50 Reg.) fratres etiam in itinere constitutos opus Dei, id est, officium divinum statutis horis persolvere cum tremore divino flectentes genua. Vide Navarrum lib. de Oratone cap. 4.

^c Sunt hæc commode et hyperbolicis intelligenda. Nam certum est excipi tempus quod divinis officiis impendebatur, quodque refectioni, somno, aliisque necessitatibus concedendum fuit.

^d Nempe duodenarium illum psalmodum numerum tam in vespertinis, quam in nocturnis officiis angeli magisterio et documento institutum, de quo supra (Cap. 5 et 6). Viderint hæc imperiti quidam, et importuni, qui totos dies in psalmodia et cantu insuendos putant; quasi vero nihil aliud pensi nobis incumberet: cum exemplo veterum monachorum et nostræ etiam Regulæ instituto (Cap. 48 Regulæ) constet tria esse, in quibus vita monachi versari debeat, videlicet orationem, lectionem, et laborem manuum: et proinde horas diurnas sic esse distinguendas et distribuendas, ut aliæ lectioni, aliæ orationi, aliæ operationi tribuantur. Unde de istis tribus dicit Isidorus lib. de Summo bono. *Servum Dei sine intermissione legere, orare, et operari oportet*. Turrecrematus in illum locum Regulæ: *Considerandum, inquit, quod ex his quæ jam dicta sunt de distributione horarum diei, lectionis, et laboris, et orationis, manifestum est quantum aberrant, et temere devient ab intentione et institutis Regulæ beatissimi Patris Benedicti, qui tempus assignatum lectioni et labori, totum in oratione expendunt: sicut quidam faciunt, qui sensum suum rectitudini Regulæ, et sanctorum Patrum prudentiæ præponentes, in quibusdam monasteriis neglecta lectione et dimisso labore divinum officium adeo prolongarunt, quod fere totum diem in eo occupant. In qua re quam manifeste contra men-*

cant divinitus moderatum; ut ardentioribus fide, spatium quo se virtutis eorum infatigabilis cursus extenderet, servaretur, et nihilominus fessis aegri- que corporibus minime gigneretur de nimietate fastidium. Ideoque cum fuerint orationum canonicarum functiones ex more finitæ, unusquisque ad suam recurrrens cellulam (quam aut solus, aut cum alio tantum inhabitare permittitur, quem scilicet societas operationis, vel discipulatus, et disciplinæ imbutio copulavit, vel certe quem similitudo virtutum comparem fecit) idem rursus orationum officium velut peculiare sacrificium studiosius celebrant. nec ulterius quisquam eorum in requiem somni resolvitur; donec superveniente diei splendore, nocturno operi, ac meditationi operatio diurna succedat.

CAPUT XIII.

Quare post missam nocturnam dormire non oporteat.

^a Quem laborem præter illam rationem, qua tota industria annitentes sacrificium Deo de fructu manuum suarum offerre se credunt, duabus ex causis cum omni observatione custodiunt. Quod nos quoque si perfectioni studemus, eadem diligentia convenit observare. Prima^b ne forte purificationem nostram nocturnis psalmis et orationibus acquisitam, invidus inimicus livens puritati nostræ, cui maxime insidiatur semper, et indesinenter infestus est, quadam somni illusionem contamineat. Qui post

ALARDI GAZÆI

tem beatissimi Patris et ejus Regulam veniant, facile est videre unicuique qui ejus Regulam etiam parum legit. Ita ille.

^a Illum nempe, de quo in fine cap. præcedentis: Nocturno operi ac meditationi operatio diurna succedat.

^b Vides quanto studio et sollicitudine pii illi monachi et puritatis amatores studeverint nocturnas illusiones et pollutiones opera diaboli procurari solitas præcavere: ut hanc ob causam reliquum temporis post nocturnam missam (ut habet titulus hujus cap.), i. e. post nocturnum officium, nemini ad somnum redire liceret: sed orationi, vel operationi assidue omnes vacarent. Quod etiam æmulatus D. Benedictus statuit (Cap. 8 Regulæ), ut hiemis tempore, quod restat post vigiliis, i. post nocturnum, quod vulgo dicimus matutinum officium, a fratribus meditationi inserviat.

^c Eas nimirum, quas superius (Cap. præced.) dixit privatas excubias, id est, privatas, et spontaneas orationes, meditationes, exercitationes spirituales, quas pii illi monachi, postquam absolutis vigiliis, seu officiis nocturnis ad suas cellulas se receperant, privatim ex devotione simul cum opere manuali, quantum humana fragilitas patiebatur, exercebant; ne quid sibi temporis absque fructu et gustu spirituali deperiret, vel otiosis aut vacantibus somnus obreperet. Ita namque ab eis incessanter operatio manuum privatim per cellulas exercebatur, ut psalmodiarum quoque, vel cæterarum Scripturarum meditatio nunquam penitus omitteretur; ut auctor repetit et inculcat lib. III cap. 2, et D. Hieronymus in epist. 18 de monasterio et monachis Bethleemiticis loquens: In Christi, inquit, villa tota rusticitas est: extra psalmos silentium est: quocumque te vertas, arator stivam tenens Alleluia decantat; sudans messor psalmis se avocet, et curva attendens vites falce vitator aliquid Davidicum canit. D. Augustinus lib. de Opere monachorum c. 17: Cantica, inquit, divina cantare etiam

A illam satisfactionem, quam pro negligentis seu ignorantibus nostris obtulimus, et confessionis nostræ veniam profusis gemitibus implorata, sollicitus nos, si tempus quietis invenerit, maculare festinat, tunc præcipue fiduciam nostram dejicere atque enervare contendens, cum ferventius nos ad Deum tendere orationum nostrarum puritate perviderit: ita ut nonnumquam quos per totum noctis spatium sauciare non potuit, sub illius horæ brevissimo tempore dehonestare conetur (Vide Collat. 22, quæ est de nocturnis illusionibus). Secunda vero, quod tametsi nulla talis verenda diaboli emergat illusio, intercedens etiam purus sopor inertiam monacho mox evigilatur parturiat, segnemque torporem inferens menti, per totum diei spatium vigorem ejus obtundat, illamque hebetet perspicaciam sensus, et pinguedinem cordis exhauriat, quæ nos possit per totum diem adversus omnes insidias inimici cautiore robustioresque servare. Quamobrem canonicis vigiliis privata ab eis subjunguntur^c excubiæ, ac majore illis observatione succedunt, ut et illa purificatio quæ psalmis et orationibus est acquisita, non pereat; et intentior sollicitudo diligentius nos per diem custodia, præparetur meditatione nocturna.

CAPUT XIV.

Quemadmodum in cellulis suis opus manuum et orationes pariter exerceant.

Et ideo eas cum adjectione operis exsequuntur,

COMMENTARIUS.

C manibus operantes facile possunt, et ipsum laborem tamquam divino celebritate consolari. An ignoramus opifices quibus vanitatibus, et plerumque etiam turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda, et linguas suas, cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit servum Dei manibus operantem in lege Domini meditari, et psallere nomini Altissimi: ita sane ut ad illa discenda, quæ memoriter recolat, habeat seposita tempora? Hæc SS. Patres. Ex quibus colligo orationem, præsertim mentalem, non semper impediri opere externo, et manuali, ut vocant; et non modo licitum, sed et pium, ac salutare esse inter operandum aliquid pii meditari; aut psalmos, et alias preces recitare; modo tale opus non sit, quod omnem excludat attentionem (S. Thom. II, q. 83, a. 14; Navar. de Orat. c. 18 et 21). Nam in omni oratione vocali, etiam libera et spontanea, requiritur aliqua attentio et reverentia interna, ut colligitur ex illa celebri Hieremiæ sententia: Maledictus homo, qui facit opus Dei negligenter [Hier. 48, ex Hebræo, fraudulentem, LXX, ἀμελῶς, negligenter]. Si enim, ait D. Benedictus, cum hominibus potentibus aliqua volumus suggerere, non præsumimus, nisi cum humilitate et reverentia: quanto magis Domino Deo universorum, cum omni humilitate et pietatis devotione supplicandum est! Quod si in oratione etiam privata et libera locum habet, multo magis in oratione publica et præcepta, puta in horis canonicis et officiis ecclesiasticis observandum: qua de re infra, loco huic persimili agemus pluribus (Lib. III c. 2). Porro orationi mentali, seu meditationi deesse non potest attentio, cum ipsa attentio sit ipsissima oratio (Sotus lib. x de Just. q. 5, a. 5). Proinde repugnat mente orare, et non attendere, ut per se notum est: nam cum primum mens vagari incipit, orare desinit. Itaque sola vocalis oratio est, quæ attentione carere potest, dum cogitatione ad alia defluente, lingua dat sine mente sonum.

private magis
foculus in officio

magis
magis magis
magis magis
magis magis

ne velut otiosis valeat somnus irrepere. Sicut enim ^A nullum ferme ab eis otii tempus excipitur, ita nec meditationi quidem spiritali finis imponitur. Nam pariter exercentes corporis animæque virtutes, exterioris hominis stipendia cum emolumentis interioris exæquant, lubricis motibus cordis et fluctuationi cogitationum instabili, operum pondera, velut quamdam tenacem, atque immobilem anchoram præfigentes, cui volubilitas ac pervagatio cordis innexa intra cellæ claustra, velut in portu fidissimo valeat contineri; atque ita spiritali meditationi tantum, et custodiæ cogitationum intentæ, non modo ad consensum pravæ cujusque suggestionis pervigilem mentem corrumpere non sinat, verum etiam ab omni superflua, otiosaque cogitatione custodiat; ita ut quid ex quo pendeat, haud facile possit a quoquam discerni, id est, utrum propter meditationem spiritali inaccessabile manu opus exercent, an propter operis jugitatem tam præclarum spiritus profectum, scientiæque lumen acquirant.

CAPUT XV.

Qua lege modestiæ post orationem missam unusquisque ad suam cellulam redeat, et cui subdatur increpationi is qui aliter fecerit.

Fiatis itaque psalms, et quotidiana congregatione, sicut superius commemoravimus, absoluta, ^a nullus eorum vel ad modicum subsistere, aut sermocinari audeat cum altero: sed ne quidem per totum diei spatium e cella sua progredi, aut deserere opus quod in ea solitus est exercere, præsumit, nisi forte cum fuerint ad officium necessarii cujusque operis ^C

evocati. Quod ita explent fores egressi, ut nulla inter eos sermocinatio penitus conseratur. Sed sic unusquisque opus exsequitur injunctum, ut psalmum vel scripturam quamlibet memoriter recensendo, non solum conspirationi noxiæ, vel consilis pravis, sed nec otiosis quidem colloquiis, ullam copiam vel tempus impartiat, oris pariter et cordis officio in meditatione spiritali jugiter occupato. ^b Summa namque observantia custoditur, ne quisquam cum alio, ac præcipue juniores [*Al. juniore*], vel ad punctum temporis pariter substituisse, aut uspiam secessisse, vel manus suas invicem tenuisse deprehendantur. Si qui vero contra hujus regulæ disciplinam, reperti fuerint aliquid ex his quæ interdicta sunt, admisisse, ut contumaces, ac prævaricatores mandatorum, non levis culpæ rei pronuntiati, suspicione etiam conjurationis, pravique consilii carere non poterunt. Quam culpam nisi in unum cunctis fratribus congregatis publica diluerint pœnitentia, orationi fratrum nullus eorum interesse permittitur.

CAPUT XVI.

Quod nulli orare cum illo, qui fuerit ab oratione suspensus, liceat.

Sane si quis pro admissio quolibet delicto fuerit ab oratione suspensus, nullus cum eo prorsus orandi habet licentiam, antequam ^c submissa in terram pœnitentia, reconciliatio ejus, et admissi veniæ coram fratribus cunctis, publice fuerit ab abbate concessa. Ob hoc namque tali observantia semetipsos ab orationis ejus consortio segregant, atque secerunt, quod ^d credunt eum qui ab oratione suspendi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Exemplum religiosæ modestiæ et silentii in oratorio, in cella, in claustris, dormitorio, de quo plura dicemus Collatione 14.

^b Prudentissime id constitutum et observatum; quod et Angelus S. Pachomius dictavit in hæc verba: *Ad alterius cellam intrare nullus audeat. Idem etiam D. Benedictus observari voluit, ut ne quis frater ad fratrem jungetur horis incompetentibus: Cujusmodi sunt horæ, quibus lectioni, aut labori manuum fratres debent incumbere, ait Turrecrematus. Eodem vero spectat, ne quis officinæ operariorum ingredi audeat absque licentia; præterquam si qui hujusmodi officinis, operisque sunt præfecti. Qua de re D. Basilii ita sanxit: *Si quis importune venit in culinam, aut in cellarium, exceptis designatis, aut his qui discipline hujus ordinis curam gerunt, careat benedictione.* Et S. Pachomius Basilio pene coætanæus: *Ad officinas, inquit, diversarum artium soli pergant præpositi, ut accipiant quod necessarium est.**

^c Eadem utitur phrasi lib. III capite 7. Et qualis ea fuerit pœnitentia, declarat lib. IV cap. 16 his verbis: *Cunctis in synaxi fratribus congregatis tandiu prostratus in terram veniam postulabit, donec orationem solemniter consummetur; impetraturus eam, jussus fuerit Abbatis judicio de solo surgere.* Similia habet D. Benedictus cap. 43 et 44 Regulæ.

^d Suspensum ab oratione pro excommunicato hic accipi satis evidens est. Tradi enim Satanæ secundum sententiam Apostoli is dicitur (1 Cor. V), qui a corpore Christi, id est, Ecclesia, præscinditur, et a communione fidelium excluditur: ac per hoc potestati et tyrannidi diaboli quodammodo relinquitur; sicut Ecclesia hæreticos convictos potestati sæculari relinquit. Unde Augustinus: *Omnis*

Christianus, inquit, qui a sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur: quomodo? quia extra Ecclesiam diabolus est; sicut in Ecclesia Christus; ac per hoc quasi Satanæ traditur, qui ab Ecclesiastica communione removetur. Unde illos quos tunc Apostolus Satanæ esse traditos prædicat, excommunicatos a se esse demonstrat (1 Cor. I et V). Hæc Augustinus (De verb. Apost. sermo, 68). Suspensi itaque ab oratione censebantur excommunicati, ac proinde Satanæ traditi. Quo etiam modo D. Benedictus hunc Cassiani locum, ut opinor, imitatus (Cap. 24, 25 et 44), duas suspensionis species magis distincte expressit; alteram pro culpis gravioribus, qua suspenditur quis a mensa simul, et ab oratione: quod idem esse declarat, ac excommunicari et tradi Satanæ secundum terribilem Apostoli sententiam; alteram pro levioribus culpis, a mensæ tantummodo participatione. Porro cum illiusmodi suspensionis, sive excommunicationis pœna secundum evangelicam doctrinam nemini infligenda sit, nisi qui Ecclesiam audire noluerit (Matth. XVIII): ac proinde nemo excommunicandus ob quæcumque culpam graviorem, et mortiferam, nisi ei conjunctum sit inobedientiæ peccatum, quo quis nolit audire Ecclesiam, id est, obtemperare Ecclesiæ, seu prælato ecclesiastico legitime præcipienti: par est existimare neminem fratrum sic ab illis patribus fuisse ab oratione suspensum, sive excommunicatum (illa nimirum excommunicatione, quam majorem distinctionis causa nominamus); nisi gravius culpæ reus judicatus, eam tamen regulari, et statuta pœnitentia, et satisfactione diluere, ut ait Auctor, ac emendare recusaret. Tunc enim demum censebatur ab oratione, et oratorio, et officis divinis suspensus; ut nec ipsi cum aliis,

tur, secundum Apostoli sententiam tradi Satanæ: **A** et si quis orationi ejus, antequam recipiatur a seniore, inconsiderata pietate permotus, communicare præsumperit, complicem se damnationis ejus efficiat, tradens scilicet semetipsum voluntarie Satanæ, cui ille pro sui reatus emendatione fuerat deputatus, in eo vel maxime gravius crimen incurrens, quod cum illo se vel confabulationis, vel orationis communione miscendo, majorem illi generet insolentiae fomitem, et contumaciam delinquentis in

pejus enutriat. Perniciosum namque solatium tri-
buens, cor ejus magis ac magis faciet indurari, nec humiliari eum sinet ob quod fuerat segregatus; et per hoc, vel increpationem senioris non magni pendere, vel dissimulanter de satisfactione et venia cogitare.

CAPUT XVII.

*Quod is qui ad orationem exsuscitat, hora solita
debeat eos commonere.*

^b Is autem cui religiosi conventus commonitio,

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

nec aliis cum ipso communem orationem facere liceret. Proinde sic exponi debet cap. 25 Regulæ D. Benedicti, ubi dicitur: *Is autem frater, qui gravioris culpæ noxa tenetur, suspendatur a mensa simul et ab oratorio: nullus ei fratrum jungatur in ullo consortio, etc.* Nam si de vera, et Ecclesiastica excommunicationis, aut suspensionis censura hic agatur, sicuti plane indicant verba sequentia: *Persistens in penitentia luctu, sciens illam terribilem Apostoli sententiam dicentis: Traditum hujusmodi Satanæ, in interitum carnis, etc.* Necesse est gravioris culpæ nomine ipsam inobedientiam, sive contumaciam intelligi, quæ vel sola ad infligendam excommunicationem sufficit; ut manifeste indicat cap. 23 dicens: *Si quis frater contumax, aut inobediens, aut superbus, aut murmurans, vel in aliquo contrarius existens sanctæ Regulæ, et præceptis; si seniorum contemptor repperit fuerit, hic secundum Domini nostri præceptum admonetur semel, etc.,* aut certe culpam graviorem, et mortiferam, cui inobedientia accesserit, vel conjuncta sit. Neque tamen requiritur, ut culpa sit ex se, sive ex genere suo mortalis: sed sufficit ut talis sit, vel ex sola vi præcepti et inhibitionis; rei gravitate, et justa causa id suadente, aut permittente. Quandocumque enim sive a lege, sive ab homine sub pœna excommunicationis aliquid legitime præcipitur, aut prohibetur, intelligitur peccatum mortale esse tali præcepto, aut prohibitioni non obedire; etiamsi ejus transgressio alias, et secundum se non esset mortalis. Unde sumendum judicium de illis culpis, quas superiori capite Auctor commemorat, aliisque similibus. Atqui ex hujus loci argumento colligere licet duo veluti corollaria scitu, et notatu digna. Primum abbates, aliosque monasteriorum præfectos habere potestatem suspendendi suos monachos, non solum ab oratione, id est, ab officiis divinis, et externo convictu, et consortio fratrum; verum etiam præcedendi a corpore Christi, quod est Ecclesia, et tradendi Satanæ: quam merito vocat D. Benedictus *terribilem sententiam* (Cap. 25); quia non solum externa privat communicatione; sed animam haud dubie attingit, quam diaboli tyrannidi subjicit, et obnoxiam reddit; ut merito dicatur jumentum, aut mancipium diaboli. Secundo observa antiquum monasticæ disciplinæ vigorem, et rigorem, quo solebat interdum monachi contumaces suspendi ab oratione, id est, excommunicari a suis abbatibus, et superioribus, licet fortasse non sacerdotibus; hujusmodi enim facultatem in monachos sibi subditos habere possunt et habent abbates, etiam non benedicti, nec presbyteri; modo legitime instituti, et confirmati. Verum de his satis.

^a Vides antiquum vigorem disciplinæ, et censuræ ecclesiasticæ etiam apud veteres et Orientales monachos observatum. Qua de re exstant canones aliquot apud Gratianum 11, q. 3, ac præcipue canon undecimus Apostolorum, quem Fabianus papa epist. 1 citat in hæc verba: *Sic apostoli statuerunt dicentes: Et si quis cum excommunicatis, aversando Regulæ, scilicet, saltem in domo (id est, sub eodem tecto, ait Glossa) locutus fuerit, vel oraverit; ille communione prietur.* Cui similis est canon sub nomine

Isidori a Gratiano et a Smaragdo citatus (11 q. 3, cap. Cum excommunicatio). Hoc igitur sanctorum Patrum institutum, veterum etiam monachorum exemplo confirmatum merito D. Benedictus suæ Regulæ ascribendum duxit. Nam cap. 26 ita statuit: *Si quis frater præsumperit, sine jussione abbatis fratri excommunicato quolibet modo se jungere, aut loqui cum eo, aut mandatum ei dirigere; similem sortiatur excommunicationis vindictam.* Ubi notandum, ait Turrecrematus, quod S. Pater non loquitur de illicita illa participatione cum excommunicato in eodem crimine, propter quod est excommunicatus; dando ei consilium, auxilium, vel favorem: quia talis participans ipso facto secundum jura incurrit eandem sententiam; secundum quod habetur in capitulo Nuper, de sentent. excom. Sed loquitur de participatione in loquendo, vel comedendo, vel secum orando; quæ cum fit contra manifestam prohibitionem Superioris, tamquam peccatum mortale inter graviores culpas connumeratur; et per consequens simili vindicta venit ferienda. Ideo S. Pater ait, quod *similem sortiatur excommunicationis vindictam.* Hæc ille, manifeste indicans secundum mentem D. Benedicti non esse statim excommunicatum (majore scilicet excommunicatione: nam de minore hic non agitur) qui cum fratre excommunicato communicat, colloquendo, comedendo, aut orando: sed esse excommunicatione dignum. At ex Cassiano satis apparet apud illos monachos lege, aut statuto cautum fuisse, aut consuetudine introductum; ut qui fratri excommunicato in oratione, aut officiis divinis communicaret, eo ipso eandem excommunicationis pœnam incurrisse censeretur. Est præterea advertendum hic supponi præsumptionem, tum apud Cassianum, tum apud D. Benedictum. Si *præsumperit*, inquit; qua parte excipitur ignorantia excusabilis. Est enim consolatorius in Sexto Canon Bonifacii papæ: *Ut animalium periculis obvietur; sententiis per statuta quorumcumque Ordinarium prolatis ligari nolumus ignorantes: dum tamen eorum ignorantia crassa non fuerit, aut supina* (De Constit. cap. 2). Excipiuntur et aliæ causæ legitimæ, aut licitæ communicationis cum excommunicato extra divinam a Jure concessa, et vulgato illo versiculo simul cum ignorantia comprehensæ:

Utile, lev, humile, res ignorata, necesse.

De quibus videndi sunt, qui de casibus conscientie pertractant.

^b Id est, qui curam habet excitandi, aut convocandi fratres ad officium nocturnum, ut solent in quibusdam cœnobiis diaconi. Conferendum etiam hoc caput cum cap. 47 Regulæ D. Benedicti, cui titulus, *De significanda hora operis Dei*, ubi et Smaragdus abbas similem ejusdem antiqui Patris constitutionem refert his verbis: *Horas ad cursum procurare juxta dispensationem abbatis debet, cuicumque ordinatum fuerit, id est, qui mente sollicito et impigra ad hoc opus idoneus fuerit inventus: ut opus Dei non tardetur: qui non qua hora illi libitum fuerit fratres ad vigiliam suscitare præsumat; sed sic totam congregationem ad officium orationis invitet; ne in utroque inve-*

vel synaxeos cura committitur, non passim, ut libitum est, nec prout nocte fuerit expegetus, aut opportunitas eum somni proprii seu insomni coarctaverit, fratres etiam ad quotidianas vigiliis exsuscitare praesumit. Sed quamvis eum consuetudo diuturna, hora solita evigilare compellat, tamen sollicite, frequenterque stellarum cursu praestitutum congregationis tempus explorans, ad orationum eos invitat officium, ne in utroque inveniatur incautus, si vel oppressus somno statutam noctis transgre-

diatur horam; vel eandem dormiturus, atque festinus ad somnum anticipet, et non tam officio spiritali, vel quieti omnium deservisse, quam requies suae satisfecisse credatur.

CAPUT XVIII.

Quod a vespera Sabbati usque ad vesperam diei Dominicae genua non flectantur.

Hoc quoque nosse debemus, a vespera sabbati, quae lucescit in diem dominicum, usque ad vesperam sequentem apud Aegyptios genua non cur-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

niatur incautus: id est, ne vel oppressus somno statutam noctis transeat horam; vel eandem festinus anticipet. Hæc ille. Sed ne quid hic prætereatur, quod ad juniorum instructionem, et nostri instituti elucidationem pertinere videatur; libet etiam illud addere, quod in c. 11 ejusdem Regulæ habetur singulare, et ad hoc idem argumentum spectans. Ibi postquam S. Pater N. disposuit qualiter vigiliæ, id est, officium nocturnum diebus dominicis peragatur, subdit: *Qui ordo vigiliarum omni tempore tam æstatis, quam hyemis æqualiter in die dominico teneatur; nisi forte (quod absit) tardius surgatur: et tunc aliquid breviandum est de lectionibus, aut responsoriis. Quod tamen omnino caveatur, ne proveniat. Quod si contigerit, digne inde satisfaciatur Deo in oratorio, per cujus id evenerit neglectum.* Ubi Turcrematum exponens quomodo aliquid breviandum de lectionibus, aut responsoriis: *Non quidem, inquit, in numero: quia semper duodecim dicenda sunt; sed in quantitate: ut breviores dicantur, quam deberent: brevitatem autem responsiorum non est accipienda in numero: ut dicantur pauciora, quam duodecim; aut in quantitate, ut dicantur breviora, sed quoad notam accipienda est; ut dicantur expeditius, nota breviori.*

^A Hanc phrasim mutuatus est auctor ex Matthæi XXVIII capite: significatque vesperam, quæ diem dominicum immediate antecedit: quo sensu nonnulli sic interpretantur lucescere in primam sabbati, ut idem sit, ac in diem dominicum proxime sequentem inclinari (Walfred. de Reb. Eccles. cap. 25. Amalar. lib. 1 cap. 26).

^B Hic primum observa antiquum ritum curvandi, seu flectendi genua certis temporibus in officiis ecclesiasticis: cujus etiam meminit D. Benedictus cap. 50 Regulæ. Duo autem tempora hic designantur, quibus genua non flectuntur; primum, ut auctor loquitur, a vespera sabbati, quæ lucescit in diem dominicum, usque in vesperam sequentem; quod communiter dicimus a primis Vesperis usque ad secundas Vesperas cujuslibet Dominicæ; vel, si malis, in vesperam diei Dominicæ, ut comprehendatur etiam Completorium secundum, totis Quinquagesimæ diebus, quod vulgo dicimus, toto tempore Paschali, hoc est, a Paschate usque ad Pentecosten, quod hic Quinquagesima vocatur, ut alias monuimus (Cap. 6 supra). Quam ritum communiter omnibus Christianis olim usitatum fuisse scribit Tertullianus lib. de Corona militis cap. 3: *Die dominico, inquit, nefas ducimus de geniculis adorare; eadem immunitate a die Paschæ in Pentecostea usque gaudemus.* In concilio item Nicæno can. 20 in vulgatis exemplaribus, vel 29 sec. Turrianum, sancitum fuit in dominico die, et in ipsis diebus Pentecostes, sive Quinquagesimæ Paschalis non esse flectenda genua in oratione, sed cunctos in omnibus locis stantes orare, et inclinari. Can. Quoniam, De consecrat., dist. 3. Quæ quidem constitutio totidem verbis existat in concilio Carthaginensi can. 20. S. Ambrosius serm. 61 de Pentecoste: *Scire, inquit, debet sanctitas vestra hanc sanctam Pentecostes diem qua ratione curemus, vel cur istorum quinquaginta dierum numero sit nobis jugis, et continuata festivitas: ita ut hoc omni tempore*

neque ad observandum indicamus jejunia; neque ad exorandum Deum genua succidamus; sed sicut dominica solemus facere, erecti et feriatu Resurrectionem Domini celebramus. S. Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos: *Die dominico, et per omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et jejunia solvere, multaque alia, quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit (Cap. 4).* Idem in proemio epist. ad Ephesios: *Permansit Paulus Ephesi usque ad Pentecosten, tempus lætitiæ atque victoriæ, quo non flectimus genua, nec curvamus in terram; sed cum Domino surgentes ad alta sustollimur.* Denique Alexander III pontifex hæc in sua Decretali: *Diebus autem dominicis, et aliis præcipuis festivitibus, sive inter Pascham et Pentecosten, genuum flexio nequaquam debet fieri; nisi aliquis ex devotione id velit facere in secreto (Lib. II Decretal. c. Quoniam).* Hujus porro institutionis et consuetudinis causam et rationem plenius explicat auctor ille, qui apud Justinum ad hæc interrogata respondit: *Si genuum incurvatio in precationibus magis peccatores Deo commendat, quam si stantes orent, magisque ea res divinam permovet misericordiam; quapropter diebus dominicis, et a Paschæ feriis ad Pentecosten usque precantes genua non flectunt? Unde etiam in Ecclesia talis consuetudo?* Respondet deinde auctor ille: *Quia utriusque nos convenit jugem obtinere memoriam, et ipsius per peccatum lapsus nostri, et gratiæ Christi Domini nostri, per quam a lapsu resurreximus. Ea propter genuum per sex dies inclinatio symbolum et nota est lapsus per peccata nostra: quod vero die dominico genua non flectimus, signum est et designatio Resurrectionis, per quam gratia Christi a peccatis et a morte liberati sumus. A temporibus autem apostolorum talis consuetudo accepit initium, prout ait B. Irenæus martyr, et episcopus Lugdunensis in lib. de Paschate, ubi quoque mentionem facit Pentecostes, in qua genua non inflectimus, quoniam pari est cum die Dominico potestate (Justin. in quæst. 4, 115. Vide Turcrematum in il-lum Canonem Quoniam, De Consecr. dist. 3).* Hæc apud Justinum. In eandem sententiam Rabanus de hujus Quinquagesimæ, quam Paschalem vocat, peculiari ritu et prærogativa, ita scribit: *Idcirco, inquit, totius Quinquagesimæ dies post Domini Resurrectionem, resoluta penitentia, in sola lætitia celebrantur, propter figuram futuræ resurrectionis; ubi jam non labor, sed requies erit lætitia. Ideo his diebus nec genua in oratione flectuntur; quia sicut quidam sapientum ait, inflexio genuum penitentia et luctus indicium est. Unde etiam per omnia eandem in illis solemnitate, quam Dominico die custodimus, in qua majores nostri nec jejuniis agendum, nec genua esse flectenda ob reverentiam Dominicæ Resurrectionis, tradiderunt (Lib. II de Instit. Cleric. cap. 4).* Hæc ille. Ex quibus tria colligi possunt huic Quinquagesimæ peculiariter: quæ tametsi satis nota, tamen non abs re fuerit hic annotare. Primum toto hoc tempore creberrime cantatur et frequentatur Alleluia, in signum lætitiæ et exultationis. De quo D. Benedictus cap. 15 Regulæ, et ibidem Turcrematum. Secundo non flectuntur genua in officiis, seu horis canonicis, ut hic habetur, perinde ac si perpetua esset domi-

religiosis sunt officiis deputata. In his siquidem pro-
missionum perfectio, et summa nostræ salutis est
adimpleta: ^a Hora namque tertia repromissus olim per
prophetas Spiritus sanctus super apostolos in ora-

tionum officio constitutos descendisse primitus com-
probatur. Nam cum propter elocutionem lingua-
rum, quæ ab eis infusione Spiritus sancti proflue-
bat, gens incredula Judæorum obstupescens pariter

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et mysterium redemptionis, tertia mysterium sanc-
tissimæ Trinitatis. Primo enim institutæ sunt horæ
canonicæ, et beneficio creationis quotidie comme-
moremus, ut pro eo perennes laudes, et gratiarum
actiones conditori rerum omnium referamus, ut
perspicue ostendunt hymni feriales Vesperarum.
(Bellarm. lib. 1 de bon. Oper. cap. 13.) Ideo enim
sunt horæ septem diurnæ: quoniam septem diebus
creavit Deus cælum et terram, et omnia quæ cæli
ambitu continentur. Additur autem hora octava, id
est, officium nocturnum, pro spe et expectatione
resurrectionis, quæ per diem octavam significari
solet: noctu autem futuram resurrectionem Domi-
nus ipse admonuit Lucæ XVII: *In illa nocte erunt
duo in lecto uno; unus assumetur, alter relinquetur,*
et Matthæi XXV: *Media nocte clamor factus est; ecce
sponsus venit, exite obviam ei.* Secunda ratio, etque
potissima, quam reddunt Patres, Clemens, Basilus,
Cassianus, et alii, ad memoriam redemptionis et
reparationis nostræ conservandam. Nam præcipua
redemptionis nostræ, et passionis Dominicæ myste-
ria his horis completa esse noscuntur. De quibus
exstant illi versiculi memoria digni, et a junioribus,
quorum gratia eos refero, memoriæ commendandi:

Hæc sunt, septenis propter quæ psallimus horis
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat.
Prima replet sputis: causam dat Tertia mortis.
Sexta cruci necit: latus ejus Nona bipertit.
Vespera deponit: tumulo Completa reponit.

Sed et aliorum beneficiorum et mysteriorum repa-
rationis nostræ memoriam, gratamque cum laude
recordationem iisdem horis profiteamur, puta Incar-
nationis, Navitatis, Resurrectionis, missionis Spi-
ritus sancti, vocationis gentium, etc., quæ certis
temporibus, quibus officium horarum respondet,
contigisse in Scriptura, et antiquitate memorantur.
Tertia ratio, ut in honorem sanctissimæ Trinitatis,
tertia quaque hora Deum laudemus, et Trinitatis
mysterium, quod nostræ fidei est fundamentum,
trinis quibusque horis profiteamur. Hanc rationem
insinuat D. Cyprianus his verbis: *In orationibus
celebrandis invenimus observasse tres pueros cum Dani-
ele, horam tertiam, sextam, nonam; sacramento sci-
licet Trinitatis, quæ in novissimis temporibus mani-
festari debeat. Nam et prima hora in tertiam veniens,
consummatum numerum Trinitatis ostendit: Itemque
ad sextam quarta procedens, declarat alteram Trinita-
tem. Et quando a septima nona completur, per ternas
horas Trinitatis perfecta numeratur (Lib. de Oratione
Dominica sub. finem).* Hæc Cyprianus, indicans sin-
gulis horarum ternariam diem, quam noctis, Deum
publice, et solemniter in ecclesia laudari, ad mys-
terium Trinitatis designandum, et honorandum.
Solebant enim veteres totum diem in quatuor partes
dividere; quarum unaquæque tribus horis constabat;
sic et noctem in quatuor vigilias distribuebant,
quarum unaquæque tres horas continebat. Et sicut
ex duodecim horis nocturnis tertia quæque habebatur
potissima, videlicet tertia, sexta, nona, et duo-
decima, in quibus quatuor vigilie nocturnæ termi-
nabantur. Ita etiam ex diurnis tertia, sexta, nona,
et duodecima, sive vespertina plerumque nominari,
et ad insigniora quæque negotia deputari solebant;
ideoque insigniores habebantur; quod diem in qua-
tuor partes æquales dividerent, ut dictum est. Vere
ergo asserit Cassianus hæc tempora, sive has horas
communi hominum usu potiores, et insigniores habi-
tas; sed multo magis tot mysteriis illustratas, et

consecratas, non immerito ab Ecclesia fuisse divinis
officiis specialius deputatas.

^a De horis, sive officiis diurnis acturus, eorum-
que mysteria, sive rationes et significationes expli-
caturus, a tertia initium sumit, ommissa prima, ob
rationem superius indicatam, et sequenti cap. plenius
explicandam: quæ quidem tertia ob mysterii
dignitatem et eminentiam, vulgo apud Italos aurea
hora nuncupatur: in Jure autem Canonico hora
sacra dist. 44 can. ult., ubi dicitur: *non oportere
clericos, vel laicos religiosos ante sacram horam diei
tertiam inire convivium (Apud Gratia. ex concilio Mar-
tini papæ).* Sacra autem appellata videtur, quia sa-
ceris Missarum solemnibus dicata, ut probe conjicit
Joan. Durantus de Ritibus Eccles. lib. III cap. 8.
Hujus horæ tertiæ duo præcipua mysteria in Scriptura
commemorantur, et a Patribus celebrantur, quorum
alterum ad passionem Christi pertinet, alterum ad
missionem, sive adventum Spiritus sancti. De priore
mysterio D. Clemens lib. VIII Constitut. Apost. cap.
40: *Preces, inquit, vestras facite hora tertia, quoniam
illa hora Dominus sententiam Pilati accepit.* Idemque
astruit S. Ignatius epist. 8 ad Trallianos: *Hora ter-
tia, inquit, sententiam Christus accipit a Pilato. S.
Athanasius lib. de Virginitate: Sol exoriens videat
librum in manu tua: post tertiam horam peragito
communione; quoniam hac hora adductum est lignum
crucis.* De altero mysterio, quod hic explicat Auctor,
Tertullianus lib. de Jejunio: *In commentario, ait,
Lucæ, et tertia hora orationis demonstratur, sub qua
Spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur.* D. Cyprianus de Oratione Dominica: *Nam super discipulos
hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam
repromissionis implevit.* S. Basilus serm. 1 de Instit.
Monach.: *Quin et Spiritus sancti adventum circiter
horam diei tertiam fuit, sicut ex Actis accepimus: quo
tempore cum propter variam illam linguarum efficacem
vim Pharisæi discipulos irriverent, negavit Petrus eos
ebrios esse, qui ea loquerentur: siquidem horam Ter-
tiam illam fuisse. Item in Regulis fusius disputatis
interrog. 37: Tertia vero hora, ut in ea ad orationem
surgetur, fratresque omnes in unum congregentur; licet
diversis in locis, alii in aliis operibus sint occupati;
idque ea re, ut admoniti domi Spiritus, quod circiter
hanc horam apostolis datum fuit, uno, eodemque animo
cuncti illum venerent, ab eoque petant, ut et ipsi
digni sint, qui sanctificationem suscipiant, etc.* S. Hieronymus in cap. VI Danielis: *Tertia hora descendit
Spiritus sanctus super Apostolos: Hactenus SS. Patres
de duplici horæ tertiæ mysterio distincte, et
separatim disserentes. Utrumque vero simul com-
plexus est Rabanus his verbis: Tertiæ horæ officium
ideo fit, quia tertia hora Christi passio capit, cum per
Judæorum linguas tunc Dominus crucifixus est. Et
post resurrectionem ejus in die Pentecostes tertia hora
Spiritus sanctus super apostolos descendit (Lib. II de
Institut. Cleric. c. 4).* Similiter et Rupertus Tuitiensis
lib. 1 de divin. Offic. cap. 3: *Hora, inquit, tertia
duplici ratione splendet insignis. Namque hac hora
Dominus Jesus spinis coronatus, et linguis Judæorum
crucifixus est, juxta illud: Filii hominum, dentes eorum
arma, et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus
(Psal. LVI). Videlicet, quia Pilato judicante, illum fir-
maverunt sibi sermonem nequam, pertinaciter cla-
mando: Crucifige crucifige (Luc. XII). Et Spiritus
qui in remissionem peccatorum non fuerat datus, ante-
quam Jesus esset glorificatus, super nascentem Eccle-
siam in igneis linguis effusus est, et est impletum disci-
pulis promissum Domini dicentis: Vos autem baptiza-
mini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. 1),*

et irridens diceret eos musto repletos, stans Petrus A in medio eorum ait : *Viri Israelitæ et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea : Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia ; sed hoc est quod dictum est per prophetam Joel : Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae ; et juvenes vestri visiones videbunt, et senes vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt (Act. II. Joel. II).* Quæ omnia hora tertia videmus impleta, sanctique Spiritus vaticinium per prophetas adventum eodem tempore super apostolos commesse (Coloss. II).
^a Hora autem sexta immaculata hostia, Dominus B noster atque Salvator oblatu est Patri, crucemque pro totius mundi salute conscendens, humani generis peccata diluit : et ^b exspolians principatus ac potestates traduxit palam, universosque nos obnoxios, atque constrictos insolubili chirographi debito liberavit, tollens id de medio, et crucis suæ affigens tropæo. Eadem quoque hora Petro in excessu mentis vocatio gentium omnium per submissionem vasis Evangelici delati cælitus, et purificatio omnigenum animantium in eodem consistentium, delata ad eum voce divinitus revelatur, dicente ei : *Surge, Petre,*

occide, et manduca (Act. x). Quod vas quatuor iniitiis de cælo summissum, non aliud quam Evangelium designare manifeste cognoscitur. Licet enim quadriformi evangelistarum narratione distinctum quatuor videatur habere principia : unum tamen Evangelii corpus est ; ejusdem scilicet Christi natiuitatem pariter ac deitatem, miracula quoque, passionemque complectens. Pulchre autem non ait linteum, sed quasi linteum. Linteum quippe mortificationis indicium est (Psalm. xv). Quoniam igitur mors Dominicæ passionis non humanæ naturæ lege, sed propriæ voluntatis subitur arbitrio, quasi linteum dicitur. Mortuus enim secundum carnem, non est secundum spiritum mortuus : quia nec derelicta est anima ejus in inferno, nec caro ejus vidit corruptionem. Et rursus : *Nemo (inquit) tollet animam meam a me ; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponere eam, et potestatem iterum habeo sumere eam (Joan. x.).* In hoc itaque Evangeliorum vase cælitus destinato, id est, a Spiritu sancto perscripto, omnes gentes quæ quondam extra legis observantiam positæ, habebantur immundæ, per credulitatem fidei confluentes, ut ab idolorum cultu salubriter immolentur [Fort. avertantur], atque ad salutarem escam proficiant, Petro purificante, voce Dominicæ deferuntur. ^c Hora vero nona inferna penetrans, inextricabiles tartari tenebras coruscatione

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Horæ Sextæ duo peculiariter tangit sacramenta, sive mysteria, alterum itidem ad Passionem Domini spectans, alterum ad vocationem gentium Petro apostolo per vas e cælo demissum, plenum omni genere animalium adumbratam, et denuntiata : quorum utrumque etiam a Patribus astruitur, et commendatur, iisdem locis supra citatis : ubi omnes indubitanter affirmant Christum circa horam sextam fuisse crucifixum : in cujus memoriam officium Sextæ fuerit institutum. Nam illud plane, et aperte refert Joannes evangelista cap. xix : *Erat, inquit, Parasceve Paschæ, hora quasi sexta : et dixit Pilatus Judæis : Ecce rex vester. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Et paulo post : Tunc dimisit eum illis, ut crucifigeretur.* Quam sententiam præter supradictos auctores, et nostrum hic Cassianum, aliosque innumeros, Ecclesia in crucis officio, et precibus confirmat (Vide Joan. Durantum ubi supra). Alterum etiam mysterium in vocatione gentium, quod B. Petro in excessu mentis posito hora sexta demonstratum est, egregie hoc loco explicatur : cui et iidem astipulantur Cyprianus de orat. Dominica : *Hora, inquit, sexta Petrus in tectum superius ascendens, signo pariter, et voce Dei momentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret.* Et S. Hieronymus in cap. vi Danielis : *Sexta, ait, volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in convicium.* De aliis horæ sextæ mysteriis vide plura apud auctores, qui de officiis ecclesiasticis tractant.

^b Verba Apostoli ad Colossenses : *Et vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso (Coloss. II).* Ubi chirographum decreti vocat Apostolus reatum illum, sive debitum, quo se,

C suosque posteros per esum ligni vetiti, Adam aternæ morti reddiderat obnoxios, juxta decretum, et sententiam Dei dicentis : *Quicumque hora comederitis, morte moriemini (Gen. II).* Traducere autem hoc loco pro infamia afficere, et velut exemplum, et spectaculum omnibus proponere sumitur : quomodo in triumphis per urbem circumagere captivos victores solent : ita Christus victor in cruce diabolicis potestatibus spolia detraxit, et in semetipso de illis triumphum agens, confidenter, et palam illos traduxit, ignominiose superatos omnibus ostentans : *Quomodo superioribus anni velut trophæum circumvevit imperator, et populis ostentavit ducem Saxoniarum, et Lantgravium, ait Adamus Sasbout, insigni, et noto omnibus exemplo.*

^c De hora nona tres affert rationes, cur inter horas canonicas instituta, et officio ecclesiastico sit illustrata. Primum ob memoriam sacratissimæ mortis Christi, et descensus ejus ad inferos. Nam Christum hora nona in cruce exspirasse testantur omnes evangelistæ, eademque ejus animam ad inferos descendisse, ut Patres inde liberaret, constans est Ecclesiæ traditio. Ita ex sententia B. Clementis hora nona preces facimus, quod tum omnia mota et tremefacta sunt Domino crucifixo : quia horrenter audaciam impiorum Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent. Tertullianus ubi supra : *In eam usque horam celebranda pressura est (id est, abstinentia, sive afflictio Domini observanda) in qua a sexta contenebratus orbis, defuncto Domino, lugubre fecit officium, ut tunc et nos revertamur ad jucunditatem, cum et mundus recepit claritatem.* S. Cyprianus : *Et Dominus, inquit, hora sexta crucifixus, ad nonam peccata nostra sanguine suo abluat, et ut redimere, et vivificare nos posset, tunc victoriam suam passione perfecit.* S. Athanasius : *Nona hora rursus in hymnis, et glorificationibus eris, cum lacrymis, et confessione peccatorum tuorum, Deo supplicabis, quoniam hac hora Dominus in cruce pendens reddidit spiritum.*

sui splendoris exstinxit, portasque ejus aëreas effringens, ac seras ferreas contereas, captivitate sanctorum, quæ clausa tenebris immitis tenebatur inferni, salubriter captam transvexit secum ad cælos; igneque romphæa summtota, antiquum incolam paradiso pia confessione restituit. Eadem quoque hora Cornelius centurio in precibus solita devotione persistens, commemorationem orationum, et elemosynarum suarum ante Dominum factam, angelo sibi colloquente cognoscit, palamque ei hora nona vocationis gentium sacramenta panduntur, quæ Petro in excessu mentis hora sexta fuerant revelata

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

S. Basilius serm. 1 de Institut. Monach. : Porro nona Dominicæ passionis memoriam refert illius, quæ vitæ nostræ causa suscepta est. Rabanus Maurus : Nona hora inde consecratur, quia in ea Dominus pro inimicis postulans, in manus Patris spiritum commendavit : quia videlicet fideles quosque oportet, ut se Deo commendent cum devota oratione, qua caput suum cognoscant propriam animam Patri suo commendasse, ut in ejus corpore coadunati cum ipso regnum possint intrare perpetuum (Lib. 11 de Institut. Cleric. 6 cap.). Rupertus Tuitiensis : Nona quoque hora jure in laudem Dei clamamus, quando clamans Dominus voce magna, emisit Spiritum : latrone admissio in paradysum, et venia, quamvis sero, veraciter penitentibus, et confidentibus dedicata. Tunc etiam latere ejus perforato formanda Ecclesiæ profuissent sacramenta, sanguis quo redimimur, aqua qua abluimur (ubi supra). Altera causa institutionis, et observationis horæ nonæ hic assignatur ex illustri conversione Cornelii centurionis, qui hac hora ab angelo monitus, ut Petrum accerseret, ab eodem fidei mysteriis imbutus, et cum tota domo sua baptizatus primitias vocationis gentium dedicavit. Tertia ratio, et prærogativa horæ nonæ ab exemplo apostolorum Petri et Joannis, qui in Actis ascendisse leguntur ad horam orationis nonam; Græcè ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἑνάτην, hoc est, ad horam illam orationis, quæ erat nona : hoc enim significat repetitio illa articuli Græci, quæ et nonam orationi consecratam, et alias esse orationis horas præter nonam aperte demonstrat. Hinc D. Basilius in Regulis fusius disput. interrog. 37 : Quod ea, inquit (scilicet nona), ad orationem nobis necessaria sit, id apostoli ipsi declararunt in Actis, in quibus est quod Petrus et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam. Et S. Hieronymus in cap. vi Danielis : Tertiam, inquit, horam, sextam, et nonam Ecclesiastica traditio intelligit. Et infra : Nona Petrus et Joannes pergebant in templum.

^a Allusio ad locum Geneseos, ubi primis parentibus e paradiso expulsis, et exclusis, dicitur Deus collocasse ante paradysum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium, atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ. Ubi pro gladio flammeo D. Hieronymus passim legit romphæam flammeam. Sic epist. 3, ad Heliodorum : Flammea illa romphæa custos paradisi, et præsentia foribus Cherubim, Christi restincta et reserata sunt sanguine. Et epist. 25 : Necessum paradisi januam Christus effregerat; necdum flammeam illam romphæam, et vertiginem præsentium Cherubim sanguis ejus exstinxerat. Unde et Abraham, licet in loco refrigerii, tamen apud inferos fuisse scribitur. Rursus in cap. ix Amos : Posuit Deus Cherubim, et flammeam romphæam, quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ; ut qui ejectus fuerat de paradiso, nequaquam illuc ingrederetur indignus. Similiter et D. Gregorius in Moralibus : Post culpam, inquit, primi hominis, ad paradysum aditum romphæa flammea posita esse memoratur, quæ et versatilis dicitur, pro eo quod quandoque veniret tempus, ut etiam removeri potuisset

(Act. x). Alio quoque loco de eodem tempore in Actibus Apostolorum ita narratur : Petrus autem et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam (Act. 111). Quibus liquido comprobatur, non immerito a sanctis et apostolicis viris has horas religiosis obsequiis consecratas, a nobis quoque observari similiter oportere : qui nisi velut lege quadam solvere hæc pietatis officia saltem statutis temporibus adigamur, totum diei spatium oblivione, aut desidia, vel occupationibus involuti, absque orationis interpellatione [Al. interpolatione] consumimus. ^b De vespertinis autem sacrificiis quid dicen-

(Lib. xii c. 7). Hæc SS. Patres, quæ huic loco belle conveniunt. Porro Joannes Apocalypsis secundo scribit : Hæc dicit, qui habet romphæam utraque parte acutam. Est enim romphæa gladius utrimque acutus, et oblongus, qui Latine framea dicitur. Unde et D. Hieronymus alibi pro romphæa frameam legit. In cuius, inquit, (paradisi) custodia Cherubim, id est scientiæ multitudo, et ignita framea posita est, ut servarent viam ligni vitæ : ne in peccato positus Adam, necdum suæ delicta cognoscens comederet ex eo, et impenitentiae, desperationisque, ac superbiæ morte moretur (In Esa. cap. 65). Isidorus Etymol. lib. xvii cap. 5 : Framea, inquit, gladius ex utraque parte acutus, quam vulgo spatham vocant. Ipsa est et romphæa. Framea autem dicta est, quod ferrea est. Sic ipse. Ego potius dixerim, quia flammea, sive ignea, vel ignita, ut supra ex D. Hieronymo, et Gregorio.

^b De vespertinis, seu officio Vesperarum (quæ hic vespertina vocantur sacrificia in lege veteri adumbrata) quatuor occurrunt hic notanda : 1° antiquitas, sive institutio a Patribus approbata. 2° ratio istius institutionis. 3° tempus celebrandi officium vespertinum. 4° modus, seu forma officii. Quod ad primum attinet, hujus horæ vespertinæ meminerunt præter S. Clementem et Basilium ubi supra, concilium Laodicenum ante annos mille ducentos celebratum can. 18, ubi dicitur quod semper (i. e. quotidie) supplicationes orationum ad nonam, et vesperam oportet celebrari. Chrysostomus homil. 59 ad pop. Antiochen., ubi de diurnis monachorum precibus agens : Tertiam, inquit, sextam, nonam, et vespertinas orationes celebrant, et in quatuor partes diem dispartiti, dum singula partes implentur, psalmodiis et hymnis Deum venerantur. Hieronymus in epist. ad Eustochium de custodia virginitatis : Horam tertiam, inquit, sextam, nonam, diluculum quoque, et vesperas nemo est qui nesciat. Et epist. 27 de Obitu Paulæ : Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio per ordinem psalterium cantabant. Hæc de antiquitate. Ratio autem institutionis horæ vespertinæ, seu officii vespertini triplex hoc loco assignatur. Prima in memoriam et ad imitationem sacrificii vespertini antiquæ legis, quæ legis novæ sacramenta, et mysteria adumbrabat. Isidorus lib. i de Offic. Eccles. cap. 20 : Vespertinum, inquit, diurni finis officium, diurnæ, et alternæ lux occasus est, cuius ex veteri Testamento sollemnis est celebratio. Siquidem hoc tempore veterum sacrificia offerri, adolerique altario aromata, et thus, mos erat. Cujus rei testis est hymnicus ille regio ac sacerdotali functus officio, dicens : Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo : elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Psal. cxi). Quæ totidem verbis retulit Rabanus lib. ii de Institut. Cleric. cap. 7. Porro notandum in lege veteri duplex fuisse sacrificium vespertinum, et utrumque quotidianum : sed alterum eruentum, quod erat immolatio agni immaculati, de quo agitur Exodi xxix; alterum incruentum, nempe thymiamatis super altare aureum. De quo Exodi xxx, et Numer. xxviii, ad quod respexit

duatur monasterii vestimentis, ut per hoc se non A
solum universis rebus suis antiquis noverit spolia-
tum, verum etiam omni fastu deposito mundiali,
ad Christi paupertatem et inopiam descendisse, jam-
que opibus sustentandum non sæculi arte quæsitis,
nec de infidelitate pristina reservatis; sed de sanctis
ac piis monasterii largitionibus militiæ suæ stipendia
percepturum, atque inde se deinceps vestiendum
alendumque cognoscens, et nihil habere; et nihilo-
minus de crastino non esse sollicitus secundum
Evangelii discat sententiam, nec erubescat pauperi-
bus, id est, corpori fraternitatis æquari, quibus
connumerari Christus, et quorum se fratrem non
erubuit nuncupare (*Matthæi*, VI): quin potius glorie-
tur domesticis ejus factum se esse consortem.

CAPUT VI:

*Qua de causa vestimenta Renuntiantium, cum quibus
ingressi sunt monasterium, a dispensatore ser-
ventur.*

Illa vero quæ deposuit vestimenta, œconomus con-
signata, tamdiu reservantur, donec profectus, et
conversationis ejus, ac tolerantia virtutem diver-
sis tentationibus ac probationibus evidenter agnos-
cant. Et si quidem posse eum inibi perdurare
tempore procedente perspexerint, et in eodem, quo
cœpit, fervore persistere, indigentibus eadem lar-
giuntur: Sin vero quoddam ex eo murmurationis
vitium, vel parvæ cujuslibet inobediendiæ culpam
processisse deprehenderint, exuentes eum monaste-
rii quibus indutus fuerat, vestimentis, et antiquis
restitutum, quæ fuerant sequestrata, depellunt.
Nullum etenim fas est cum illis quæ accepit, absc-
dere, nec quemquam patiuntur illis adhuc indui,
quem semel ab institutionis suæ regula tepuisse
perviderint. Unde etiam copia nulli penitus palam
discedendi conceditur, nisi aut in morem servi fu-
gacis captans densissimas tenebras nocte diffugiat;

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Notet lector monachos, seu Religiosos, ex veteri
more et instituto posse ob aliquas causas ejici ut
dimitti a religione, quod etiam ex Regulis D. Au-
gustini et D. Benedicti comprobatur (*Lib. III Decr.
cap. ultim. de Regular.;* S. Thom. quodlib. 12, qu.
ult.; August. c. 20 Regula; Basil. in Regula c. 7 et 8;
Benedict. c. 28 et 58). Et quidem multo severius ac
frequentius apud veteres illos monachos id fieri soli-
tum, etiam ex causis levioribus, puta pro qualibet
inobediendiæ, aut murmuratione, ut indicat Cassia-
nus. Quamvis enim hoc loco non de professis, sed
de novitiis adhuc in probatione constitutis agere vi-
deatur; tamen idem etiam de professis, seu veris
monachis, intelligendum satis indicat D. Benedictus
supra, ubi de monacho jam professo agens, et plane
consentaneæ ad hunc locum: *Mox ergo, inquit, in
oratorio exuatur rebus propriis, quibus vestitus est, et
induatur rebus monasterii: illa autem vestimenta, quibus
exuatur, reponantur in vestiario conservanda: ut
si aliquando suadenti diabolo consenserit, ut egredia-
tur monasterio (quod absit), tunc exutus rebus monaste-
rii proficiatur.* De hac porro expulsionem monachorum,
et monachis expulsis, sive ejectis, videndus Navarrus
in commentario de Regularibus (*Commen. 2*).

^b Sic et S. Isidorus in Regula cap. 4: *Qui renun-
tians sæculo ad monasterium venerit, non statim in
cæcum deligendus est monachorum: vitam enim unius-*

aut certe hoc ordine et professione judicatus in-
dignus, cum confusione et nota coram cunctis fra-
tribus deposita veste monasterii, ^a expellatur.

CAPUT VII.

*Cur in monasterio suscepti non permittantur statim
congregationi fratrum commisceri; sed xenodochio
ante tradantur.*

Cum igitur quis susceptus, et hac perseverantia,
quam diximus, comprobatus, ac depositis propriis ve-
stimentis, habitu monasteriali fuerit accinctus; ^b non
statim congregationi fratrum commisceri permitti-
tur, sed deputatur seniori, qui seorsim haud longe
a vestibulo monasterii commanens, habet curam pe-
grinorum et advenientium deputatam, eisque om-
nem diligentiam susceptionis et humanitatis impen-
dit. Cumque ibidem integro anno deserviens absque
ulla querela suum circa peregrinos exhibuerit famu-
latum, imbutus per hoc prima institutione humili-
tatis, ac patientiæ, atque in ea longa exercitatione
præcognitus, admiscendus ex hoc congregationi fra-
trum; alii traditur seniori, qui decem ^c junioribus
præest, quos sibi creditos ab abbate instituit pariter,
et gubernat: secundum illud scilicet quod ordina-
tum in ^d Exodo legimus per Moysen.

CAPUT VIII.

*Quibus primum institutis juniores exerceantur, ut ad
superandas omnes concupiscentias proficiant.*

Cujus hæc erit sollicitudo et eruditio principalis,
per quam junior introductus ascendere consequenter
etiam culmina perfectionis summa prævaleat, ut
doceat eum primitus suas vincere voluntates: quem
studiose in his ac diligenter exercens, hæc illi sem-
per imperare de industria procurabit, quæ senserit
animo ejus esse contraria. Multis siquidem experi-
mentis edocti tradunt, monachum, et maxime ju-
niores, ne voluptatem quidem concupiscentiæ suæ
refrenare posse, nisi prius ^e mortificare per obe-

COMMENTARIUS.

*cujusque in hospitalitatis servitium tribus mensibus
considerare oportet, quibus peractis, ad cætum sanctæ
congregationis accedat. Neque enim intus suscipi quem-
quam convenit, nisi prius foris positus, ejus humilitas,
sive patientia, comprobetur.* At de hac re plura supe-
rius dicta sunt.

^c Unde Decani dicti. De quibus alias pluribus.

^d Exodi decimo octavo. *Constituit Moyses (consilio
et monitu soceri sui Jethro) centuriones, et quinquagenos,
et decanos, qui judicarent plebem Domini, omni
tempore. Quidquid autem gravius erat, referebant ad
eum, faciliora tantummodo judicantes.* Ad hunc mo-
dum olim in monasteriis instituebantur decani, qui
novem, vel, ut aliis placet, decem monachis præ-
erant, de quibus infra (*Cap. 20*).

^e Prima institutio monachi est mortificatio propriæ
voluntatis: *Finis enim cœnobitæ est omnes suas mortifi-
care et crucifigere voluntates,* ait abbas Joannes
collat. 19 cap. 8, quam perfectionem prorsus a ne-
mine, nisi a cœnobita, impleri posse affirmat. De
qua itidem D. Hieronymus in epist. 4, ad Rusticum
monachum: *Non facias quod vis; comedas quod ju-
beris; vestiare quod acceperis; operis tui pensum per-
solvas; subjiciaris cui non vis; lassus ad stratum ve-
nias; ambulansque dormias, et necdum expleto somno
surgere compellaris.* D. etiam Benedictus hanc propriæ
voluntatis abdicationem, seu mortificationem multis

dientiam suas didicerint voluntates. Ideoque pronuntiant nullatenus prævalere, vel iram, vel tristitiam, vel spiritum fornicationis exstinguere, sed nec humilitatem cordis veram, nec cum fratribus unitatem perpetuam, nec firmam diuturnamque posse retinere concordiam, sed nec in cœnobio quidem diutius permanere, eum qui prius voluntates suas non didicerit superare.

CAPUT IX.

Quare junioribus imperetur ut seniori suo nihil de cogitationibus suis subtrahant.

His igitur institutis, eos quos initiat, velut elementis quibusdam ac syllabis imbuere ad perfectionem atque informare festinant, per hæc ac liquidum discernentes, utrum ficta et imaginaria, an vera sint humilitate fundati. Ad quod ut facile valeant pervenire, consequenter instituunt nullas penitus cogitationes prurientes in corde perniciose confusione celare, sed confestim ut exortæ fuerint, eas suo patefacere a seniori: nec super earum iudicio quidquam suæ discretioni committere, sed illud credere malum esse, vel bonum, quod discussit ac pronuntiaverit senioris examen. Ita fit ut in nullo cir-

cumvenire juvenem callidus inimicus vel inexper- tum ignarumque prævaleat, nec ulla fraude decipere, quem prævidet non sua, sed senioris discretionem muniri, et suggestiones suas velut ignita jacula, quæcumque in cor ejus iniecerit, ut seniore celet, non posse suaderi. Aliter quippe subtilissimus diabolus illudere vel dejicere juniorem non poterit, nisi cum eum, seu per arrogantiam, sive per verecundiam, ad cogitationum suarum velamen illexerit. Generale namque et evidens indicium diabolicæ cogitationis esse pronuntiant si eam seniori confundamur aperire.

CAPUT X.

Quanta juniorum obedientia, etiam in his quæ naturali necessitati subjecta sunt.

Post hæc b tanta observantia obedientiæ regula custoditur, ut juniores absque præpositi sui scientia vel permissu, non solum non audeant cella progredi, sed ne ipsi quidem communi ac naturali necessitati satisfacere sua auctoritate præsumant. c Sicque universa complere quæcumque fuerint ab eo præcepta, tamquam si a Deo sint cœlitus edita, sine ulla discussione festinant; ut nonnumquam etiam d impos-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

locis commendat, et inculcat cap. 4, 7, 49, 58. Vide D. Bernardum serm. 3 de Ressurrect., ubi multa adversus propriam voluntatem disserit (D. Basil. in Instit. monacho. cap. 46 et 50.)

a De hac cogitationum malarum manifestatione seniori, aut spirituali Patri, facienda, vide notata ad collat. 2 cap. 10.

b Ita D. Hieronymus de cœnobitis Ægyptiis agens: Prima, inquit, apud eos confederatio est obedire majoribus, et quicquid jusserint facere (Epist. 22). Sulpitius in dialogo primo de virtutibus S. Martini: Præcipua, inquit, ibi virtus, et prima, est obedientia: nequæ aliter adveniens ad monasterium abbatis suscipitur, quam qui tentatus prius fuerit, et probatus, nullum unquam recusaturus, quamlibet arduum, ac difficile, indignumque toleratu abbatis imperium. S. Augustin. lib. 1 de moribus Ecclesiæ cap. 31 de monachis disserens: Hi vero (monasteriorum Patres), inquit, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in jubendo auctoritate, magna illorum in obtemperando voluntate.

c Similes sententiæ passim apud SS. Patres leguntur. quorum nonnullas hic referre operæ pretium duxi, ad majorem hujus loci claritatem, et obedientiæ perfectæ commendationem. D. Basilius in constitut. monast. cap. 23 sic ait: Quemadmodum pastoris suæ oves obtemperant, et viam quamcumque ille vult ingrediuntur: sic qui ex Deo pietatis cultores sunt, moderatoribus suis obsequi debent; nihil omnino illorum jussa curiosius prescrutantes, quando libera sunt a peccato. D. Hieronymus in epist. ad Rusticum monachum: Præpositum, inquit, timeas ut dominum, diligas ut parentem; credas salutare quicquid ille præceperit; nec de majorum sententiis iudices, cujus officii est obedire, et implere quæ jussa sunt. Gregorius magnus lib. 11, cap. 4 in 1 Regum: Vera obedientia nec præpositorum intentionem discutit, nec præcepta discernit, quia qui omne vitæ suæ iudicium majori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur, operatur. Nescit enim judicare, quisquis perfecte didicerit obedire. S. Benedictus in Regula sua (Cap. 5), quam idem D. Gregorius discretionem ac sapientiam plenam esse testatur, quinam veri obedientes censendi sint, describit his verbis: Mox, inquit, ut imperatum a meliore fuerit, ac si divinitus impe-

retur, moram pati nesciunt in faciendo; de quibus Dominus dicit: Obauditur auris obedivit mihi (Psal. XVIII). Denique D. Bernardus in libro de Præcepto et Dispen. (Col. 6): Sive Deus, sive homo vicarius Dei, mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum; ubi tamen Deo contraria non præcipit homo. Et rursum: Imperfecti cordis et infirmæ prorsus voluntatis indicium est, statuta seniorum studiosius discutere, hæsitare ad singula quæ injunguntur; exigere de quibuscumque rationem, et male suspicari de omni præcepto, cujus causa latuerit; nec unquam libenter audire, nisi cum audire contigerit quod forte libuerit; aut quod non aliter licere, seu expedire, demonstraverit vel aperta ratio, vel indubitata auctoritas. Hæc S. Bernardus. His aliisque SS. Patrum elogiis perspicue demonstratur perfectam illam, et Deo acceptissimam esse obedientiam, qua quis sine prævio præcepti examine simpliciter obtemperat, nec scire cupit cur hoc, vel illud sibi a superiore imperetur, hoc solo contentus, quod imperatur (Similia habet Cassian. c. 41, infra). Semper tamen excipiendum præceptum hujusmodi, quod manifestum contineret peccatum, in quo examinatio superflua esset, cum constet Deo obediendum esse magis quam hominibus (Act. v).

d Impossibilia intellige non solum quæ videntur alicui impossibilia, quia valde gravia et difficilia: quo modo D. Benedictus accipere videtur, cap. 68 Regulæ, cui titulus: Si fratri impossibilia injungantur; sed quæ revera talia sunt, ut humanas vires superent, vel quæ secundum se sunt illicita, quæ etiam moraliter dicuntur impossibilia (Vide S. Thom. 1, q. 13, art. 5, ad. 3), qualia sunt intrare furnum ardentem, adolvere saxum importabile, irrigare baculum aridum donec frondeat, projicere puerum in flumen, currere super aquas, lænam alligatam adducere, et alia hujusmodi, quæ ab illis sanctis monachis et eremitis zelo obedientiæ patrata leguntur. Quæ quidem exempla ex iis censeri debent quæ admiranda sunt, sed non statim imitanda. Credendum enim ex peculiari Dei instinctu facta fuisse, quæ tam stupendis et evidentibus miraculis divinitus sunt approbata. Contingit tamen interdum, ut prælatus religiosus quædam difficilia, vel etiam impossibilia, alicui monacho præcipiat, quæ tamen non vult ab

litteram, finire non audeat, sed in eodem puncto, quo ad aures ejus sonitus pulsantis advenerit, summa velocitate prosiliens, ne tantum quidem moræ interponat, quantum cæpti apicis consummet effigiem, sed imperfectas litteræ lines derelinquens, non tam operis compendia lucravè sectetur, quam obedientiæ virtutem exsequi toto studio atque æmulatione festinet. Quam non solum operi manuum, seu lectioni, vel silentio, et quieti cellæ, verum

etiam ^a cunctis virtutibus ita præferunt, ut huic judicent omnia postponenda, et universa dispendia subire contenti sint, dummodo hoc bonum in nullo violasse videantur.

CAPUT XIII.

Quam crimosum habeatur, si aliquid vel vilissimum quispiam suum dixerit.

^b Illam sane virtutem inter cæteras eorum insti-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

eum. At illi dixerunt: Vere plus diligendus est a te, eo quod magis diligitur a Deo (Lib. III, num. 143). Sic ille. Quod exemplum paulo plenius refertur in Vitis Patrum: ubi hoc additur, quod ingressus abbas in cellam Marci, quoniam scriptor erat, reperit quætionem, quem scribebat, et invenit, quod in qua hora vocatus est, litteram O, quam faciebat, mediam dereliquit, tantummodo ut obedientiam adimpleret. Hæc ibi: quo quidem spectasse Cassianum hoc loco, immo etiam D. Benedictum, ubi supra, stylus utriusque satis ostendit.

^a Obedientiam religiosam cunctis virtutibus (nempe moralibus) præferendam esse, multiplici ratione judicabant (S. Thom. 2-2, q. 104, a. 3 et 4, q. 186, a. 8). Primum, quia per obedientiam propria voluntas Deo consecratur, quæ omnibus bonis humanis merito præfertur. Nihil enim majus, aut charius habet homo, quam propriæ voluntatis libertatem, seu potestatem vivendi suo arbitrio; quam libertatem religiosus deserit, dum alienæ voluntati penitus se subicit propter Deum: quod sane majus et difficilius est, quam relinquere opes aut honores, aut carnis oblectationes (Vide Hieronymum Platam de bono religi. lib. II c. 5). Hæc enim sunt bona externa, quæ etiam ethnici interdum propter cognitionem rerum naturalium deseruerunt. At potestas vivendi judicio, et arbitrio suo bonum est spiritale et proprium homini, qua homo est, quod nullus umquam philosophus sibi contemnendum aut deserendum duxit. Unde D. Gregorius homil. 32 in Evangelia: *Fortasse, inquit, laboriosum non est homini relinquere sua; sed valde grave est relinquere seipsum: minus quippe est abnegare quod habet; valde autem multum abnegare quod est.* Itaque hoc ipsum propter Deum relinquere, et abnegare, majoris est perfectionis et meriti, quam relinquere opes, vel honores, vel carnis illecebras. Altera ratio, quia per obedientiam omnes aliarum virtutum actus meritorii redduntur: *Nam omnia virtutum opera (ait S. Thomas) ex hoc meritoria sunt apud Deum; quod sunt, ut obediatur voluntati divinæ. Nam si quis etiam martyrium sustineret, vel omnia sua pauperibus erogaret; nisi hæc ordinaret ad impletionem divinæ voluntatis, quod certe ad obedientiam pertinet, meritoria esse non possent; sicut nec si fèrent sine charitate, quæ sine obedientia esse non potest.* Hæc S. Thomas (Vide etiam Leonar. Less. lib. II de Just. cap. 46 Dub. 5). Itaque cum regina virtutum omnium sit charitas, certe huic proxima, et simillima est obedientia: siquidem utraque cum Deo conjungit; utraque etiam facit idem velle idemque nolle quod Deus; hoc tantum discrimine, quod charitas per modum amici; obedientia per modum subditi; ob quam etiam causam obedientia a theologis forma itidem aliarum virtutum appellatur, quod harum omnium actiones id unum spectent, ut divina præcepta impleantur. Tertia ratio. *Quia votum obedientiæ sub se continet alia vota, ait idem S. Thomas: Nam religiosus etsi teneatur ex voto continentiam servare, et paupertatem; tamen hæc etiam sub obedientia cadunt.* Quamvis igitur obedientia sit virtus particularis; vim tamen habet generalem, cum omnia ad vitam religiosam pertinentia complectatur. Meminerit lector dixisse

me superius, obedientiam religiosam, hoc est, voto firmatam in statu religioso. Nam hæc includit non nudam, et communem virtutem obedientiæ, quæ solum respicit obligationem præcepti; sed et virtutem religionis, qua Deus propriè colitur, quæ inter morales primum locum obtinet omnium suffragio.

^B Atque hoc sensu dicitur *obedientia melior esse, quam victima (I Reg. xv): prout scilicet continetur sub religione, ait Cajetanus (Ubi supra. ad S. Tho.): pertinetque ad potiorem actum religionis, qui est devotio: quo quidem sensu merito victimis antefertur, quia, ut ait Gregorius, per victimas aliena caro, per obedientiam propria voluntas mactatur (Lib. ult. Moral. c. 121), id est, Deo offertur, et consecratur. Dixi etiam obedientiam virtutibus moralibus præferendam, non theologis, ex doctrina itidem D. Thomæ: *Nam virtutes, inquit, quibus Deo secundum se inhæretur, scilicet Theologicæ, sunt potiores virtutibus moralibus, quibus aliquid terrenum contemnitur, ut Deo inhæreatur.* Porro præter ea quæ de obedientiæ religiosæ præstantia dicta sunt, libet etiam huc insignem locum e Vitis Patrum accersere, ubi cœnobiticæ obedientiæ prærogativa præ cæteris virtutibus, immo et hominum statibus egregie commendatur, et præclaris elogiis ornatur (Lib. v, libello 14 et 19).*

^C Sic enim ibi legitur: *Narravit aliquis Patrum vidisse se quatuor ordines in celo, quorum primus ordo erat hominum infirmorum, et gratias agentium Deo: secundus ordo hospitalitatem sectantium, et instanter ministrantium eis: tertius ordo in solitudine conversantium, et non videntium homines: quartus ordo eorum, qui ad obediendum spiritualibus Patribus se subiciunt propter Deum. Utebatur autem ordo obedientium torque aurea, et corona, et majorem, quam alii, gloriam habebat. Et ego dixi ei, qui mihi ostendebat omnia hæc: Quomodo iste ordo, qui parvus est, majorem, quam alii, gloriam habet? Et ille respondens dixit mihi: Quia qui hospitalitatem sectantur, secundum propriam voluntatem idipsum faciunt. Similiter et qui in eremo se relegant, arbitrio suo de sæculo recesserunt. Hic autem ordo, qui se ad obediendum dedit, omnes voluntates suas abiciens, pendet ad Deum et ad jussionem Patris spiritualis: propterea et majorem gloriam aliis habet. Et paulo post: Intendite ergo, filii, virtutis hujus aliquid ex parte vestigium. Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia genitrix est omnium virtutum. Obedientia regni cælorum inventrix est. Obedientia celos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia angelorum cohabitatrix est. Obedientia sanctorum omnium cibus est: ex hac enim ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem venerunt. Hæc ibi. Vide plura apud Joa. Climachum, gradu 4, qui est de Obedientia, et sanctissimum Patrem Ignatium a Loyola in epistola sua plusquam aurea et omni acceptione digna, de Obedientia.*

^b En paupertatis votum, et exercitium priscis etiam monachis solemne, ac perpetuum, utpote religioso statui nen minus essenziale, et necessarium, quam vota castitatis, et obedientiæ: ad hanc enim virtutem, spontaneam scilicet paupertatem, haud dubie monachi illi se voto, si non expresso, saltem tacito astringebant, dum se monachos fieri velle profiterentur, et monasticam vitam susciperent, ut

dicere aliquid suum, magnumque sit erimen ex ore monachi processisse, codicem meum, tabulas meas, ^a graphium meum, tunicam meam, caligas meas; proque hoc digna pœnitentia satisfactorius sit, si casu aliquo per subreptionem vel ignorantiam hujus modi verbum de ore ejus effugerit.

CAPUT XIV.¹

Quod licet multa pecunia de unuscujusque opere congeratur, nullus tamen præsumat excedere statutæ sufficientiæ parcitatem.

Et cum tantos unusquisque eorum quotidie de opere ac sudore proprio reditus conferat monasterio, ut ex his sustentare non solum suam valeat parcitatem, verum etiam usibus possit exuberare multorum: in nullo tamen inflatur, nec sibi de tanto operis sui quæstu ac sudore blanditur; sed præter duo ^b paxamacia ^c quæ tribus vix denariis ibidem distrahantur, nihil sibi amplius unusquisque præsumat. Inter quos ^d nullum peculiare opus (quod pudet dicere,

A quodque in nostris monasteriis utinam fieri nesciremus), non dicam effectu, sed ne cogitatione quidem ab aliquo penitus affectatur. Cumque totam ^e enthecæ cœnobia suam credat esse substantiam, cunctisque rebus ^f ut omnium dominus omnem ^g curam sollicitudinemque dependat; ad retinendam nihilominus arreptæ nuditatis virtutem, quam studet ad finem usque perfecte atque inviolabiliter custodire, ita semetipsum a cunctis extraneum, et ex omnibus judicat alienum, ut tamquam peregrinum se gerat, et incolam istius mundi, alumnumque se potius monasterii reputet, ac ministrum, quam dominum cujuscumque rei præsumat.

CAPUT XV.

De immodico apud nos studio habendi.

B ^h Ad hæc nos miserabiles quid dicemus, qui in cœnobiis commorantes, ac sub abbatis cura et sollicitudine constituti, ⁱ peculiares circumferimus claves, omnique professionis nostræ verecundia et con-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

scientia cum zelo conjuncta sane et religiose dicunt, codicem meum, tunicam meam, etc., nullo proprietatis sensu, aut affectu, sed usu dumtaxat, aut administratione sibi legitime concessa. Sed hæc plenius explanare non est hujus loci. Vide Navarrum Commentar. 2 de Regularibus.

^a Graphium erat stylus æneus aut ferreus, quo antiquitus in ceratis tabulis scribebant, quo etiam nunc utimur in hujusmodi pugillaribus.

^b Paxamacium, vel, ut alii legunt, paximacium, parvus erat panis sex fere unciarum, et duo paximacia monachis singulis pro mensura quotidianæ refectiois erant assignata; quæ quidem bina integram libram non æquabant, ut videre est Collat. 2 cap. 19, et Collat. 12 cap. 15. Palladius in Vita Pauli simplicis vocat *paxamidia*. Fert, inquit, panes Antonius, et imponit mensæ quatuor *paxamidia*, et sibi quidem unum *madescit*: erant enim sicci.

^c Mirum videri potest duo paximacia, libram saltem panis, aut circiter pendentia, tribus denariis, aut etiam minori pretio in illa eremi solitudine parari potuisse; nisi quis hoc Ægypti fertilitati ascribendum putet: de qua Plinius lib. XVIII Natur. Histor. cap. 10, ob quam *commune horreum orbis terrarum dicebatur*. Nam denarius hic et passim apud Cassianum, non nummum argenteum, qui Romanis denarius dicebatur (Marci XII, Luca XXI), quod decem assibus constaret; sed assem minutum significat, hoc est, æneum nummum, qui decima pars erat denarii argentei, et Græcis λεπτόν, id est, minutum, Gallis denarius Turonicus, seu denariolus vocatur (Jansen. in Concor. Evangel. cap. 121). Nam verba certe Auctoris satis indicant pro minimo nummo accipi, dum ait: *Tribus vix denariis distrahantur*, id est dividuntur; quasi diceret, vilissimo pretio, quod etiam, pauperrimi eremicolæ de laboribus manuum suarum facile solvere possent: quale certe non fuisset, si denarium argenteum intelligeret.

^d Opus peculiarie inter monachos quid sit, dicitur infra (Cap. 16).

^e Entheca, horreum, penum, aut gazæ reconditorium significat. Utitur hac voce Gelasius papa apud Gratianum dist. 12, q. 2, cap. *Vobis enim*. Est igitur entheca cœnobia, quam vulgo communem massam bonorum monasterii dicimus (peculium sacrum vocatur infra (Cap. 20), quam quisque cœnobarum suam credit esse substantiam, ut ait Auctor, quia bonis communibus, ut suis alitur, fruiturque (sub abbatis nutu et dispositione), juxta illud Apostoli: *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes* (II Cor.

VI). Ubi notandum insigne documentum Navarri de Bonis monasterii ita scribentis: *Bona monasterii sunt communia Religiosis ejusdem, non ut singulis, ita ut singuli de bonis communibus certam sibi portionem vindicare possint, ut propriam, vel aliquam rem determinate, puta hanc vestem, hunc librum, etc., aut etiam usum in his determinatum; sicut fundus communis est pluribus hæredibus equaliter institutis, vel emptoribus pretium ex æquo conferentibus: sed sunt communia, ut universis: eo quod omnes in communi massa bonorum monasterii usum, et jus habeant victus, et vestitus, ut fratres et filii familias; non tamen hanc partem determinate, neque hunc usum determinate; sed usum in communi, eumque necessarium, non superfluum, et semper ab arbitrio prælati dependentem. In hoc enim differunt religiosi a canonicis sæcularibus, inter quos aliud singuli, aliud capitulum, sive collegium sibi vindicat in bonis communibus. Ita Navarrus (Comment. 2 de Regular. num. 65, et Comment. 4 num. 23).*

^f Dependat, pro impendat, ut Dionysius reddidit. *Dependisse caput felicibus armis*, dixit Lucanus lib. VIII, pro eo quod est victoriae adipiscendæ causa vitam impendere vel profundere.

^g Qui legit, intelligat; et qui habet aures audiendi, audiatur.

^h Claves habere peculiares eo animo, ut aliquid abbati vel superioribus occultetur, aut eorum dispositioni subducatur, et tamquam proprium vindicetur, haud dubie peccatum est proprietatis, contra votum paupertatis monasticæ: unde et Patres furti et sacrilegii nomine illud appellant (Vide Basilium Constit. monast. c. ultimo). Augustinus cap. 17 suæ Regulæ: *Si quis, ait, rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnatur*. S. Cæsarius in Regula: *Cellam peculiarem, aut armariolum, vel quamlibet clausuram nullus habeat*. Cassinenses in cap. 22 Regulæ: *Claves ad capsas, seu scabella, seu ubilibet nullus ex fratribus habeat, sine licentia: præter priorem claustralem, cui tantum concedimus, ut ad scabellum, seu capsam serraturam applicare possit, quæ clavi aperiatur, etc.*, ubi notandum ab ista Regula excipi priorem; et eadem ratione excipiuntur alii superiores et officarii, qui habent administrationem aliquam, quibus necesse est habere claves pro pecuniis, scripturis ac reliquis asservandis, ut docte monet R. P. Julius Nigronus in suis asceticis (Ad Reg. II Soc. Jesu). Ubi etiam hæc addit: *Clavibus item claudendæ sunt omnes apothecæ et officinæ, ut vinaria, vestiaria, penaria, libraria, atque in ipsis armaria nonnumquam necesse est esse clavibus obserata: quæ claves a custodibus*

probatur : primo, si mortificatas in se habeat omnes voluntates; secundo, si non solum actuum suorum, verum etiam cogitationum nihil suum celaverit seniorem; tertio, si nihil suæ discretioni, sed iudicio ejus universa committat, ac monita ejus sitiens ac libenter auscultet; quarto, si in omnibus servet obedientiam, mansuetudinem et patientiæ constantiam; quinto, si non solum injuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibimet irrogatam doleat atque tristetur; sexto, si nihil agat, nihil præsumat, quod non vel communis regula, vel majorum cohortantur exempla; septimo, si omni vilitate contentus sit, et ad omnia quæ sibi præcipiuntur velut operarium malum se judicaverit et indignum; octavo, si semetipsum cunctis inferiorem non superficie pronuntiet laborum, sed intimo cordis credat affectu; nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamorosus in voce; decimo, si non sit facilis ac promptus in risu. Talibus namque indicii, et his similibus, humilitas vera dignoscitur. Quæ cum fuerit in veritate possessa, confestim te ad charitatem, quæ timorem non habet, gradu excellentiore perducet, per quam universa quæ prius non sine pœna formidinis observabas, absque ullo labore velut naturaliter incipies custodire, ^a non jam contemplatione supplicii, vel timoris illius, sed amore ipsius boni et delectatione virtutum.

CAPUT XL.

Quod non debeat monachus exempla perfectionis a multis expetere, sed ab uno, vel paucis.

Ad quod ut valeas facilius pervenire, ^b exempla tibi sunt imitationis ac vitæ perfectæ in congregatione commoranti, a paucis, immo ab uno, vel duobus, non a pluribus expetenda. Nam præter id quod examinata vita atque ad purum excocta reperitur in paucis; etiam istud ex hoc utilitatis accedit, quod ad perfectionem propositi hujus, id est, cœnobialis vitæ, diligentius quis unius imbuatur ac formatur exemplo.

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

nampe sextum, septimum et octavum, iisdem verbis a D. Benedicto inter gradus humilitatis connumerari, ut ibidem videre est. Unde suspicor ex hoc loco fuisse mutuatum.

^a Alludere videtur ad illos versiculos;

Oderunt peccare boni virtutis amore :
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sed præcipue ad illud Joannis apostoli : *Perfecta charitas foras mittit timorem* (1 Joan. 1v), nempe servilem.

^b Meminerit lector hic agi de novitiis et incipientibus, non de provecioribus et perfectis. Siquidem novitium hæc longa oratione, seu exhortatione, informabat et instruebat abbas ille Pynaphius, ut ex præcedentibus constat (Cap. 32 hujus). Docet itaque hujusmodi novitiis et tironibus, cum adhuc rudes sint, et non ea iudicii et prudentiæ facultate polleant, ut sciant reprobare malum et eligere bonum, hoc est, virtutes a vitiis discernere; non debere multos adhiberi magistros, a quibus exempla imitationis et inveniendæ vitæ expetant; hoc est, quorum intuitu et

CAPUT XLI.

In congregatione cœnobitica constituti quid tolerare ac sustinere debeant.

Quæ omnia ut possis consequi, et sub hac regula spiritali perpetuo perdurare, tria hæc in congregatione necessario custodienda sunt tibi, ut scilicet secundum Psalmistæ sententiæ (*Psal. xxxvii*) : *Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus qui non aperit os suum; et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones; tu quoque velut surdus ac mutus et cæcus incedas, ut absque illius contemplatione qui tibi fuerit ad imitandum merito perfectionis electus, universa quæcumque videris minus ædificationis habentia, velut cæcus non videas; ne animatus eorum qui hæc agunt auctoritate, vel forma, ad id quod deterius est, et quod ante damnaveras, traducaris. Si inobedientem, si contumacem, si detrahentem audieris, vel secus quam tibi traditum est aliquid admittentem non offendaris, nec ad imitandum eum tali subvertaris exemplo : sed ut surdus, qui hæc penitus nec audieris universa transmittas. Si tibi vel cuiquam convicia, si irrogantur injuriæ, esto immobilis, et ad responsionem talionis ut mutus auscultas, semper hunc Psalmistæ versiculum in corde tuo decantans : Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam cum consisteret peccator adversus me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis* (*Psal. xxxviii*). ^c Verum et quartum hoc præ omnibus excole, quod hæc quæ supra diximus tria ornet atque commendet, id est, ut stultum te, secundum Apostoli sententiæ (1 Cor. 111), facias in hoc mundo, ut sis sapiens : nihil scilicet discernens, nihil dijudicans ex his quæ tibi fuerint imperata; sed cum omni simplicitate ac fide obedientiam semper exhibeas, illud tantummodo sanctum, illud utile, illud sapiens esse judicans, quicquid tibi, vel lex Dei, vel Senioris examen indixerit. Tali enim institutione fundatus, sub hac disciplina poteris durare

imitatione studeant mores suos componere, ac vitam instituere; sed unum potius, vel certe paucos vere religiosos proponi imitandos; cum multo facilius sit unius exemplo informari, quam multorum, et e diverso proclive admodum plurium exemplo juniores corrumpi, aut deteriores effici. *Proclivis enim est malorum imitatio, et quorum virtutes assequi nequeas, certe imitatis vitia, ait D. Hieronymus epist. 7 (Ad Lætiam de institut. filie)*. At de provecioribus et prudentioribus aliter sentiendum ex sententiâ B. Antonii, quam refert Auctor sequenti libro : qua docet monachum minime debere ab uno, quamvis summo, universa genera virtutum expetere. *Alius enim, inquit, scientiæ floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiæ gravitate fundatur, alius humilitatis, alius continentie virtute præfertur, alius simplicitatis gratia decoratur, etc.*

^c Quatuor colores, seu conditiones veri monachi habes hic velut in tabula depictas; nempe ut surdus, mutus, cæcus, et stultus sit : quas quidem moraliter intelligendas esse, non proprie, aut physice, non est quod moneam.

Andreas Amalricus

probatur : primo, si mortificatas in se habeat omnes A voluntates; secundo, si non solum actuum suorum, verum etiam cogitationum nihil suum celaverit seniori; tertio, si nihil suae discretioni, sed iudicio eius universa committat, ac monita eius sitiens ac libenter auscultet; quarto, si in omnibus servet obedientiam, mansuetudinem et patientiae constantiam; quinto, si non solum injuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibi met irrogatam doleat atque tristetur; sexto, si nihil agat, nihil praesumat, quod non vel communis regula, vel majorum cohortantur exempla; septimo, si omni vilitate contentus sit, et ad omnia quae sibi praecipiantur vel operarium malum se iudicaverit et indignum; octavo, si semetipsum cunctis inferioribus

CAPUT XLI.

In congregatione cœnobitica constituti quid tolerare ac sustinere debeant.

Quae omnia ut possis consequi, et sub hac regula spiritali perpetuo perdurare, tria haec in congregatione necessario custodienda sunt tibi, ut scilicet secundum Psalmistae sententiam (Psal. xxxvii) : *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus qui non aperit os suum; et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones;* tu quoque velut surdus ac mutus et caecus incedas, ut absque illius contemplatione qui tibi fuerit ad imitandum merito perfectionis electus, universa quaeque videris minus aedificationis habentia, vel non videas; ne animatus eorum qui haec agunt veritate, vel forma, ad id quod deterius est, et ante damnaveras, traducaris. Si inobedientem, contumacem, si detrahentem audieris, vel secus tibi traditum est aliquid admittentem non offensis, nec ad imitandum eum tali subvertaris : sed ut surdus, qui haec penitus nec audire, nec universa transmittas. Si tibi vel cuiquam consensu irrogantur injuriae, esto immobilis, et ad irrogationem talionis ut mutus auscultas, semper hunc versiculum in corde tuo decantans : *Dixi, non in vias meas, ut non delinquam in lingua mea; et sicut sibi custodiam, cum consisteret peccatum meum, et non obmutui et humiliatus sum, et non conturbatus sum.* Verum et quartum est, quod omnibus excole, quod haec quae supra diximus, ornent atque commendet, id est, ut stultum ad imitandum Apostoli sententiam (1 Cor. iii), facias te habere, ut sis sapiens : nihil scilicet discernens, sed sicut ille, qui dijudicans ex his quae tibi fuerint imperata; cum omni simplicitate ac fide obedientiam semper servas, illud tantummodo sanctum, illud utile, illud esse iudicans, quicquid tibi, vel lex superioris examen indixerit. Tali enim institutus, sub hac disciplina poteris durare



S
ci
Vivunt.

^b Meminerit lector hic agi de novitiis et incipientibus, non de provecioribus et perfectis. Siquidem novitium hac longa oratione, seu exhortatione, informabat et instruebat abbas ille Pynuphius, ut ex praecedentibus constat (Cap. 32 hujus). Docet itaque hujusmodi novitiis et tironibus, cum adhuc rudes sint, et non ea iudicii et prudentiae facultate polleant, ut sciant reprobare malum et eligere bonum, hoc est, virtutes a vitiis discernere; non debere multos adhiberi magistros, a quibus exempla imitationis et ineunda vitae expetant; hoc est, quorum intuitu et

RIUS.

videant mores suos componere, ac vitam sed unum potius, vel certe paucos vere proponi imitandos; cum multo facilius sit exemplo informari, quam multorum, et e deo admodum plurium exemplo juniores ut deteriores effici. *Proclivis enim est imitatio, et quorum virtutes assequi nequeas, imitatio, ait D. Hieronymus epist. 7 (Ad Augustinum, Constitut. filiae).* At de provecioribus et prudentioribus aliter sentiendum ex sententia B. Antonii, quam refert Auctor sequenti libro : qua docet monachum minime debere ab uno, quamvis summo, universa genera virtutum expetere. *Alius enim, inquit, scientiae floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiae gravitate fundatur, alius humilitatis, alius continentiae virtute praefertur, alius simplicitatis gratia decoratur, etc.*

^c Quatuor colores, seu conditiones veri monachi habes hic velut in tabula depictas; nempe ut surdus, mutus, caecus, et stultus sit : quas quidem moraliter intelligendas esse, non proprie, aut physice, non est quod moveam.

Indicis committis

probatur : primo, si mortificatas in se habeat omnes A voluntates; secundo, si non solum actuum suorum, verum etiam cogitationum nihil suum celaverit seniorem; tertio, si nihil suae discretioni, sed iudicio ejus universa committat, ac monita ejus sitiens ac libenter auscultet; quarto, si in omnibus servet obedientiam, mansuetudinem et patientiae constantiam; quinto, si non solum injuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibi irrogatam doleat atque tristetur; sexto, si nihil agat, nihil praesumat, quod non vel communis regula, vel majorum cohortantur exempla; septimo, si omni vilitate contentus sit, et ad omnia quae sibi praecipiantur velut operarium

CAPUT XLII.

In congregatione cenobitica constituti quid tolerare ac sustinere debeant.

Quae omnia ut possis consequi, et sub hac regula spiritali perpetuo perdurare, tria haec in congregatione necessario custodienda sunt tibi, ut scilicet secundum Psalmistam sententiam (Psal. XXXVII) : Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus qui non aperit os suum; et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones; tu quoque velut surdus ac mutus et caecus incedas, ut absque illius contemplatione qui tibi fuerit ad imi-

ma
me
tie
no
vo
Ta
ver
sa,
hal
ve
ba
sto
me
vir

Qu

tib
tio
bu
exi
pa
ad
vit
ex

ne
a
rat
fui

Kuarta Señora de la Soledad,
Conocida en Madrid como
La Virgen de la Paloma.

Que Dios siga bendiciendo
su obra de escritor.

PALOMEQUE MADRID

Sed praecipue ad illud Joannis apostoli : Perfecta charitas foras mittit timorem (1 Joan. IV), nempe servilem.

Meminerit lector hic agi de novitiis et incipientibus, non de provecioribus et perfectis. Siquidem novitium hac longa oratione, seu exhortatione, informabat et instruebat abbas ille Pynuphius, ut ex praecedentibus constat (Cap. 32 hujus). Docet itaque hujusmodi novitiis et tironibus, cum adhuc rudes sint, et non ea iudicii et prudentiae facultate polleant, ut sciant reprobare malum et eligere bonum, hoc est, virtutes a vitiis discernere; non debere multos adhiberi magistros, a quibus exempla imitationis et ineunda vitae expetant; hoc est, quorum intuitu et

perfectionis electus, universa quae minus aedificationis habentia, velut as; ne animatus eorum qui haec agunt forma, ad id quod deterius est, et inaveras, traducaris. Si inobedientem, si detrahentem audieris, vel secus itum est aliquid admittentem non offad imitandum eum tali subvertaris ut surdus, qui haec penitus nec autransmittas. Si tibi vel cuiquam contantur injuriae, esto immobilis, et ad alionis ut mutus auscultas, semper hunc iculum in corde tuo decantans : Dixi, meas, ut non delinquam in lingua meo custodiam cum consisteret peeme, obmutui et humiliatus sum, et (Psal. XXXVIII). Verum et quartum us excole, quod haec quae supra dixiatque commendat, id est, ut stultum Apostoli sententiam (1 Cor. III), facias ut sis sapiens : nihil scilicet discerdicans ex his quae tibi fuerint imperata; simplicitate ac fide obedientiam semlud tantummodo sanctum, illud utile, esse judicans, quicquid tibi, vel lex is examen indixerit. Tali enim instius, sub hac disciplina poteris durare S.

eant mores suos componere, ac vitam unum potius, vel certe paucos vere oni imitandos; cum multo facilius sit informari, quam multorum, et e diadmodum plurium exemplo juniores deteriores effici. Proclivis enim est tio, et quorum virtutes assequi nequeas, itia, ait D. Hieronymus epist. 7 (Ad

Latam de institut. filiae). At de provecioribus et prudentioribus aliter sentiendum ex sententia B. Antonii, quam refert Auctor sequenti libro : qua docet monachum minime debere ab uno, quamvis summo, universa genera virtutum expetere. Alius enim, inquit, scientiae floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiae gravitate fundatur, alius humilitatis, alius continentiae virtute praefertur, alius simplicitatis gratia decoratur, etc.

Quatuor colores, seu conditiones veri monachi habes hic velut in tabula depictas; nempe ut surdus, mutus, caecus, et stultus sit : quas quidem moraliter intelligendas esse, non proprie, aut physice, non est quod moneam.

perpetuo, et de cœnobio nullis tentationibus inimici, A nullis factionibus devolveris.

CAPUT XLII.

Quod bonum patientiæ suæ non debeat monachus de aliorum sperare virtute, sed de sua longanimitate.

Ergo patientiam tuam non debes de aliorum sperare virtute, id est, ut tunc eam tantummodo possideas, cum a nemine fueris irritatus: quod ut possit non evenire, tuæ non subjacet potestati; sed potius de humilitate tua et longanimitate, quæ in tuo pendet arbitrio.

CAPUT XLIII.

Recapitulatio expositionis per quam monachus ad perfectionem possit ascendere.

Et ut hæc omnia quæ latiori sermone digesta sunt B cordi tuo facilius inculcentur, ac tenacissime tuis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Breviarium, etiam vetustis et Latinis auctoribus usitatum, id est, compendium, summarium; vel opus concisum et abbreviatum, Græcè *ἐπιτομή*, vel *ἀνακεφαλαιώσις*. Suetonius in Augusto: *Fecit et breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecunie in ærario et fiscis, et vestigiariorum residuis*. Idem in Caligula: *Dispensatori breviarium rationum offerenti*. Eodem aut affini sensu, ut nomenclatura, brevis et breve dicitur substantive, masculini et neutri generis: quo modo vulgus *Breve apostolicum* usurpat: quo itidem D. Benedictus (*Cap. xxxii Regule*) abbatem monet, *ut verum et utensilium monasterii brevem teneat*; quem Turrecrematus notulam et memorialem scripturam interpretatur. Sed occasione data dicendi de *Breviario*, in gratiam juniorum, juvabit hic notasse codicem illum, quem præ manibus habemus, quo officium divinum continetur, *Breviarium* appellari, multiplice ratione:

sensibus valeant inhærere, quoddam ex his ^a breviarium colligam, per quod possis brevitate et compendio mandatorum memoriter universa complecti. Audi ergo paucis ordinem per quem ascendere ad perfectionem summam sine ullo labore ac difficultate valeas. Principium nostræ salutis sapientiæque secundum Scripturas timor Domini est (*Proverb. 1*). De timore Domini nascitur compunctio salutaris. De compunctione cordis procedit abrenuntiatio, id est, nuditas et contemptus omnium facultatum. De nuditate humilitas procreatur. De humilitate mortificatio voluntatum generatur. Mortificatione voluntatum extirpantur atque marcescunt universa vitia. Expulsione vitiorum, virtutes fructificant atque succrescunt. Pullulatione virtutum puritas cordis acquiritur. Puritate cordis Apostolicæ charitatis perfectio possidetur.

primò quia continet omnes psalmos quibus breviter omnia divinæ Scripturæ mysteria præcipuaque Dei opera et beneficia per modum laudis exprimuntur, ut ait Dionysius lib. de Eccles. Hierar. capite 3; deinde selectissima quæque totius veteris et novi Testamenti; tertio selecta Patrum documenta; quarto præcipua quæque gesta sanctorum: quinto breves preces quas collectas vocant, quæ fere a summis pontificibus compositæ fuerunt; sexto hymnos aliquos a Patribus compositos (*Leonard. Lessius 1. 11 de Justit. et Jure c. 37 dub. 8*). Merito itaque vocatur Breviarium, quia est compendium omnium prædictorum admirabile. Quo etiam modo Tertullianus (*Lib. de Orat. cap. 1*) orationem Dominicam vocat *Breviarium totius Evangelii*. Sed hæc obiter, et ex occasione dicta de Breviario, quo nihil habemus familiaris.

LIBER QUINTUS.

DE SPIRITU GASTRIMARGIÆ.

CAPUT PRIMUM.

Transitus ab institutis cœnobiorum ad colluctationem octo principalium vitiorum.

Quintus nobis, juvante Deo, liber iste proceditur.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita quatuor libros præcedentes sub uno titulo: D *De institutis monasteriorum, vel cœnobiorum*, comprehendit: quos Gennadius et alii suis propriis titulis distinguunt. Alii vero una eademque monasticarum institutionum inscriptione denominant, sicque libros duodecim institutionum a libris collationum secernunt ac separant, ut alibi dictum est (*Ad lib. 1, cap. 1*).

^b Hujus libri ac sequentium communis inscriptio est, de capitalibus vitiis: quamvis etiam sub generali titulo institutionum monasticarum comprehendantur. Horum librorum meminit Photius Græcus in suo elogio, eosque valde commendat, ut ibi videre est in hujus operis initio. Porro de vitiis principalibus, sive capitalibus, quorum tractionem deinceps aggreditur Cassianus, quedam mihi videntur hic generatim prænotanda. Primo, vitium capitale duobus modis intelligitur. Capitale enim a capite dicitur; caput autem senat membrum quoddam animalis: quod est principium directionum totius animalis:

Nam ^a post quatuor libellos, qui super institutis monasteriorum digesti sunt, nunc arripere colluctationem ^b adversus octo principalia vitia vestris orationibus, Domino confortante, disponimus, id est, pri-

metaphorice vero omne principium directivum caput vocatur; unde et homines qui alios dirigunt et gubernant capita aliorum vocantur. Dicitur ergo vitium capitale uno modo a capite proprie dicto, et sic vitium capitale appellatur, quod pœna capitis punitur (*Thom. 1-2, q. 34, art. 3 et 4, et 2-2, q. 5, 48; Joan. Azorius Instit. moral. iv, cap. 12*). At non ita accipitur vitium capitale in hoc tractatu, quo de vitiis capitalibus agitur: dicuntur enim capitalia, quod sint veluti fontes, vel capita reliquorum, e quibus, velut ex corrupta radice, omnis generis vitia, turpitudines, scandala ac corruptelæ profluunt; quod tamen non sic accipiendum, quasi singula vitia capitalia cæterorum omnium causæ sint, et origines, sed quia unumquodque illorum sit multorum aliorum caput et causa. Unde et singulis vitiis capitalibus multa vitia ex ipsis nascentia assignantur, quæ filix ipsorum vocantur. Secundo notandum quod Cassianus (*Hic et collat. 4. c. 2*) octo vitia capitalia, seu principalia, posuit, quia superbiam octavo ac veluti supremo loco inter ea recenset. Et hujus

inspectorem esse et conscium cogitemus, ac pro omnibus, quæ in nostro corde versantur, sicut pro factis et operibus nostris rationem nos ei reddituros esse credamus.

CAPUT XXII.

Ad quem usque modum possit integritas corporis nostri perducī, vel quod indicium sit ad purum mentis excoctæ.

Hucusque igitur festinandum est nobis, et eo usque adversus animi motus vel carnis incentiva pugnandum, donec ista carnis conditio necessitatem naturæ expleat, non suscitet voluptatem, concretam exuberantiam sine ullo pruritu noxaque propellens, non pugnam suscitans castitati. Cæterum mens dum adhuc dormiens imaginum visione deluditur, noverit se necdum ad integram perfectionem castitatis excoctam.

CAPUT XXIII.

Remedia curationis, quibus perfecta possit cordis et corporis nostri puritas permanere.

Igitur ut illusiones hæc ne dormientibus quidem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Confirmat hanc doctrinam Joannes Climachus gradu decimo quinto: ubi de variis causis pollutionis, deque remediis disserit; et abbas Theonas Colla. 22, ubi hac de re agitur pluribus.

^b Dionysius paraphrastes: *Quicumque enim excesserit rigoris mensuram, necesse est ut etiam modum relaxationis excedat: per quam inæqualitatem (id est intemperantiam) sine dubio impediretur a planissimo statu tranquillitatis prædictæ, nunc nimia evacuatione et fame debilitatus; nunc vero abundantiori cibo distentus. Idem alibi aliis verbis astruitur, Lib. v cap. 9, Collat. 2 c. 16 et 22, et Collat. 21 cap. 22.*

A nobis subrepere valeant, ^a æquale moderatumque semper tenendum est jejunium. ^b Quisquis enim mensuram distractionis excesserit, necesse est ut modum quoque remissionis excedat. Qua inæqualitate detentus ab hoc tranquillitatis planissimo statu sine dubio revocabitur: nunc quidem nimia inantitate defectus, nunc autem cibo propensiore distentus. Cum immutatione siquidem refectionis qualitatem quoque puritatis nostræ necesse est immutari. Deinde jugis humilitas ac patientia cordis adhibenda perpetuo est, atque intenta adversus iram vel cæteras passiones per diem cautio. Ubi enim furoris insidet virus, libidinis quoque necesse est incendium penetrare. Ante omnia vero ^c pervigil necessaria est sollicitudo nocturna. Nam sicut puritas et B custodia diei nocturnam præparant castitatem, ita nocturnæ vigiliæ cordi pariter et observationi diurnæ statum solidissimum roburque præmittunt.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^c Hujusmodi sollicitudo apud monachos Ægyptios maxime viguit, quibus ob hanc causam, vitandæ scilicet pollutionis nocturnæ, non licuisse post nocturnum officium et Matutinas laudes ad somnum redire, sed orationi vel operi manuum vacandum fuisse scribit Cassianus lib. II cap. 13, et libro III cap. 5: *Ne forte, inquit, purificationem nostram nocturnis psalmis et orationibus acquisitam, invidus inimicus livens puritati nostræ, cui maxime insidiatur semper, et indesinenter infestus est, quadam somni illusionem contamine.*

LIBER SEPTIMUS.

DE SPIRITU PHILARGYRIÆ.

CAPUT PRIMUM

^a Tertius nobis conflictus est ^b adversus philargyriam, quam nos amorem pecuniarum possumus appellare: peregrinum bellum et extra naturam, nec aliunde in monacho sumens principium, quam de

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tertium locum inter vitia capitalia, ob rationem alibi expressam (Collat. 5. cap. 11), tribuit Cassianus avaritiæ, quam vocat philargyriam, contra quam, superatis duobus vitiis præcedentibus, gula scilicet et luxuria, ineundum certamen omnibus quidem Christianis, sed maxime religiosis et monachis, qui se huic vitio plane ex adverso occurrere et adversari proprio et peculiari voto spontaneæ paupertatis, quasi militari sacramento profitentur. Peregrinum hoc bellum vocat; non quod non sit nobis internum ac spiritale (nam et vitiis spiritalibus annumeratur a Divo Gregorio (Lib. XXXI Moral. c. 31), quæ scilicet animi, non carnis delectatione complentur), sed ratione objecti, quod est bonum externum, nempe divitiarum, quas avaritia persequitur: tum etiam comparatione aliorum vitiorum, quæ videntur in nobis quodammodo ingenua et innata habere principia, ut ostendit auctor in ira et concupiscentia (Vide Collat. 5 c. 4 et 8, et cap. 2 et 3 hujus lib.).

^b Philargyria, ut nominis etymologia sonat, et Auctor ipse exponit, est amor sive cupiditas pecuniarum, seu divitiarum; ἀμῆρ, inquam, mordinatus.

C corruptæ ac torpidæ mentis ignavia, et plerumque initio abrenuntiationis male arrepto, et erga Deum tepido amore fundato. Cætera namque vitiorum incitamenta humanæ inserta naturæ velut ingenua videntur in nobis habere principia, et quodammodo

Unde avarus dicitur, quasi æris avidus, teste Isidoro (Lib. x Etym. cap. 1). Pecuniæ autem, seu æris nomine non solum nummi veniunt; sed omnia quorum pretium pecunia metitur, ut docet Aristoteles lib. IV Ethicorum cap. 1. Porro hanc vocem philargyriæ accepit Cassianus ex Apostolo ad Coloss. III, et I ad Timotheum VI, ubi pro avaritia ponitur φιλαργυρία, eamque e Græco retinere maluit; quod avaritiæ vocabulum vim ejus omnem non satis exprimere videretur. Dicitur et alio nomine apud Græcos πλεονεξία quasi studium plus habendi (Ephes. V). Aristoteli vero ἀνελευθερία, quia res illiberalis et homine libero indigna: et hoc quidem vitium in religiosis proprietatis vulgo nuncupatur, vel potius vitium proprietatis, quia non est vera proprietatis, sed usurpata vel affectata; et qui hoc vitio laborant, monachi proprietarii vocantur: quod vitium genere suo mortale esse nemo dubitat, utpote voto paupertatis ex diametro repugnans; et quidem quam grave sit, vel ex eo intelligitur, quod SS. Patres furtum, latrocinium, sacrilegium, nequissimum vitium, pestem religionis passim appellent.

timentum non sufficere quod præbatur, nisi procuraverit unde sibi aliud valeat exhiberi. Postremo nec diu posse in eodem loco vel monasterio commorari: et nisi paraverit sibi viatici sumptus evectionisque transmarinæ mercedem, non posse cum voluerit, transmigrare, et necessitate inopiæ coarctatum, laboriosam ac miserabilem absque ullo profectu vitam jugiter toleraturum: inopem se quoque semper ac nudum non sine improprio aliena substantia sustentandum. Itaque cum hujuscemodi cogitationibus laqueaverit mentem, qualiter unum saltem denarium acquirere possit excogitat. Tunc peculiare opus quod exerceat, abbate inscio, sollicita mente perquirat. Quod vendens clam et optato tandem potitus nummo, qualiter eum duplicet acrius, vehementiusque torquetur; ubi reponat, cuive illum credat, ambiguus. Deinde quid ex eo coemere, qualique eum commercio valeat duplicare, cura graviore distenditur (Vide Joan. Climac., gra. 7). Cumque illi et hoc ex voto cesserit, avidior fames accrescit auri, tantoque vehementius suscitatur, quanto etiam summa lucri major apponitur. Cum pecuniæ etenim incremento rabies cupiditatis augetur. Tum deinde vita longæva promittitur, senectus incurva, infirmitates diversæ atque proluxæ, quæ nisi major summa in juventute fuerit præparata, tolerari in senecta non possint. Agitur itaque infelix anima serpentinis nexibus obligata, dum materiam male concretam nequiore cura concupiscit augere, pestem sibi qua dirius inflammetur, ipsa parturiens, totaque lucri cogitatione possessa, nihil aliud respicit cordis intuitu, quam unde pecuniam parare valeat, per quam possit de monasterii disciplina quantocius evolare, nullam exhibens fidem, ubi potuerit nummi spes aliqua refulgere. Pro hac non mendacii, non perjurii, non furti facinus admittere perhorrescit, non fidem frangere,

ALARDI GAZÆI

^a Γνώμη, quam aliis verbis extulit poeta (Juvenalis Satyr. 14):

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit. Cui consonat illud Eccles. Avarus non implebitur pecunia (Eccles. v).

^b Habes hic plerasque avaritiæ, seu philargyriæ filias, et soboles, a D. Gregorio superius recensitas.

^c Avaritia, inquit D. Thomas, comparatur idololatriæ, per quamdam similitudinem, quia sicut idololatria subjicit se creaturæ; sic et avarus: non tamen eodem modo (2-2, q. 118, a. 5 ad 4, et in c. v ad Eph. lect. 3). Nam idololatria subjicit se creaturæ, ut exhibeat ei cultum divinum: avarus autem subjicit se creaturæ immoderate eam concupiscendo ad usum (Philip. III, S. Hieron. epist. 22). Est igitur avarus idololatra, non fide et culto, sed affectu, quia magis addictus auro, quam Deo, sicut gulosus ventri. Unde et de gulosis dicitur: Quorum Deus venter est. Hinc apud ethnicos Pluto et Bacchus in numero deorum habiti sunt, quoniam ille avarorum, hic voluptuosorum Deus est. Eandem porro Apostoli sententiam illustrat, et explanat etiam Innocentius in libello de miseria conditionis humanæ in hunc modum: Avaritia, secundum Apostolum, est idolorum servitus, quia sicut idololatra servit simulacro, sic avarus servit thesauro. Nam ille cultum idololatriæ diligenter ampliat: iste acervum pecuniæ diligenter cumulat. Ille cum omni diligentia colit simulacrum; iste cum omni cura custodit thesaurum. Ille spem ponit in ido-

latria; iste spem suam constituit in pecunia. Ille timet mutilare simulacrum: et iste timet minuere thesaurum. Hæc Innocentius. Aliam rationem accipe a D. Ambrosio: Sicut idololatria uni Deo nititur auferre gloriam, ne quod ei proprium est, solus habeat nomen divinitatis: sic avaritia in Dei se res ita extendit, ut, si fieri posset, unus et solus creaturam sibi usurpet, quam Deus omnibus communem fecit (In comment. ad Coloss. III). Et alibi iterum: Avaritia idcirco idololatriæ comparata est, quia ea, quæ Dei sunt, sibi usurpat et recondit; ut quæ usibus omnium concessit Deus communiter, avaritia denegat, quando idcirco retinet sua apud se, ne alii utantur. Aliam item a D. Augustino: Avari frui volunt nummo, uti autem Deo: quoniam non nummum propter Deum impendunt, sed Deum propter nummum colunt (De Civit. I. XI c. 25). Vide plura ad Collat. 12 cap. 2.

CAPUT VIII.

Quod philargyria omnes virtutes impediât.

^d Talibus igitur decessionum profectibus in deteriorius crescens, nullam deinceps humilitatis, nullam charitatis, nullam obedientiæ, non dicam virtutem, sed ne umbram quidem virtutis retinere contentus, indignatur ad omnia, et ad singula opera murmurat atque suspirat. Nullaque jam reverentia reservata, velut equus durissimus ad præcipitum fertur infrenis: nec victu quotidiano, nec solito indumento contentus, non se diutius hæc toleraturum esse testatur. Deum quoque non ibi solummodo esse proclamatur, nec salutem suam in illo tantum loco esse conclusam. Unde si quoquam se non celerius asportaverit, se periturum protinus graviter ingemiscit.

CAPUT IX.

Quod monachus habens pecunias, in cœnobio permanere non possit.

Itaque ^e instabilitatis suæ viaticum habens num-

COMMENTARIUS.

Itaque ^e instabilitatis suæ viaticum habens num-

^d Dionysius dilucidius: Talibus aversionum et vitiatorum incrementis. Ubi opportune succurrit illa sententia D. Augustini huic loco perquam accommodata, qua ait: Simpliciter fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam: Ex quo Deo servire cæpi, quo modo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt, ita non sum expertus peiores quam qui in monasteriis ceciderunt: ita ut hunc arbitrer in Apocalypsi scriptum: Justus justior fiat; et qui in sordibus, sordescat adhuc (Apoc. xxii). Hæc Augustinus (Epist. 137).

^e Viaticum sumitur pro cibo, pecuniave, quam

mos, in quorum præsidio alarum sibi instar aptavit, A jamque ad transmigrandum paratus insolenter ad omnia præcepta respondet; et tamquam peregrinum extraneumque se gerens, quæcumque indigentia correctione perspexerit, negligit atque contemnit. Cumque furtim possideat reconditam pecuniam, nec calceamenta quidem ac vestimenta se habere conquiretur, darique sibi tardius indignatur. Ac si forte dispensatione senioris ei prius, qui nihil penitus habere cognoscitur, aliquid horum fuerit impartitum, majoribus iræ stimulis inardescit, seque despici velut extraneum putat, nec ad ullum opus manus suas accommodare contentus, reprehendit omnia, quæ necessario fieri monasterii compellit utilitas (*Vide Turrecr. tract. 93 in Reg. D. Bened.*). Deinde occasiones quibus offendi vel irasci debeat, studiose perquirat, B ne leviter motus de cœnobii disciplina videatur exire. Nec solus tamen transmigrare contentus, ne tamquam suo vitio deseruisse credatur, quantos potuerit susurrantibus clandestinis depravare non desinit. Quod si etiam temporis asperitas, itineris, seu navigationis ejus intercluserit commeatum, per omne illud tempus suspensus, anxioque residens corde, tristitias serere vel excitare non cessat; discessus solatium et excusationem levitatis non se aliter, quam nota vel macula monasterii reperiturum.

CAPUT X.

Quem philargyriæ laborem subeat deservit monasterii, qui ante pro levissimis operibus murmurabat.

Agitur itaque facibus pecuniarum suarum magis ac magis accensus, quæ possessæ, numquam monachum C vel in monasterio residere, vel vivere sub regulæ institutione permittunt. ^a Cumque exinde eum velut feralis quædam bestia de cœtu gregis segregans, ^b pecus opportunum prædæ, destitutione sodalium fecerit, et devorationi facilem contubernii privatione reddiderit, eum, qui prius opera monasterii leviter exercere despexerat, die ac nocte spe quæstus infatigabiliter laborare compellit: non orationum sole-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

iter agentes circumferimus, seu pro apparatu ad iter capessendum: hinc Cicero ad Atticum: *Velim videas et quid viatici, et quid instrumenti satis sit.* Viaticum itaque instabilitatis vocat auctor nummos repositos ad evagandum, aut recedendum e monasterio cum liberit. Porro ex hoc capite et sequentibus discimus D philargyriæ, seu proprietatis vitium in monacho initium esse apostasiæ et defectionis a suo statu.

^a Addit Dionysius substantivum, de quo hic agitur, et subauditur: *Cumque proprietatis tamquam bestia ferax eum de cœtu separaverit fratrum, et destitutione sodalium fecerit errabundum, etc.* Ubi proprietatem posuit pro philargyria, quod hæc propria sit monachorum philargyria, ut dictum est. Et videtur hic Auctor spectasse illa verba patriarchæ Jacob filium suum lugentis: *Fera pessima devoravit filium meum Joseph (Genes. xxxvii).* Hanc enim feram pessimam nonnulli moraliter nec inepte interpretantur proprietatem et avaritiam, quæ devorat ac perdit filios Jacob, id est monachos, diaboli supplantatores et spirituales Israelitas.

^b *Væ soli, ait Ecclesiasticus, quia cum ceciderit, non habet sublevantem et protegentem se (Eccle. iv): dum interim adversarius noster, tamquam leo rugiens*

omnia, non jejuniorum modum, non vigiliarum regulam custodire permittit, non honestarum intercessionum explere officia sinit, dummodo vel avaritiæ rabiem satiare, vel quotidianis usibus possit occurrere: cupiditatis ignem dum acquirendo extinguendum credit, accendens.

CAPUT XI.

Quod occasione custodiendæ pecuniæ, feminarum contubernia requirantur.

Hinc jam nonnulli per abruptum præcipitium lapsi irrevocabili ruina feruntur ad mortem, et non contenti soli possidere, quas vel numquam habuerant, vel initio malo reservaverant pecunias, inquirunt contubernia feminarum, quæ debeant ea, quæ male congesta vel retenta sunt, custodire. Tantisque se occupationibus noxiis ac perniciosis involvunt, ut usque ad profundum inferi devoluti, dum acquiescere illi Apostolicæ sententiæ renuunt, ut habentes victum et vestimentum his contenti sint (I Tim. vi), quæ monasterii frugalitas exhibebat, ^d sed volentes divites fieri, incidant in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa, et inutilia, et nociva, quæ mergunt hominem in interitum et perditionem (*Ibid.*). Radix enim omniū malorum est pecuniarum cupiditas, id est, philargyria: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis.

CAPUT XII.

Exemplum cujusdam tepidi monachi, philargyriæ laqueis obligati.

Non ignoro quemdam, qui semetipsum autumat monachum, sibi que, quod est deterius, de perfectione blanditur, qui receptus in cœnobio, cum a suo moneretur abbate, ne revolveretur ad illa, quæ renuntians abdicarat, seque de malorum omnium radice philargyria, terrenisque laqueis expediret; ac si mallet pristinis passionibus emundari, quibus eum gravissime singulis momentis videbat urgeri, ^e cessaret affectare ea, quæ ne antea quidem possede-

circuit quærens quem devoret (I Pet. iii). Cujus rei duo exempla habes apud D. Gregorium (*Lib. II Dialog. cap. 25*): alterum de monacho qui, de monasterio discedens, draconem in itinere invenit qui eum devorare volebat, nisi fratres succurrissent; alterum, de altero item monacho cui (*Regist. l. ix ep. 38*), similiter de monasterio fugere cogitanti, canis niger eum voraturus apparuit; sed fratrum precibus liberatus est, et ad saniolem mentem reductus.

^e Id est honestas occupationes et regularia exercitia, puta privatas orationes lectiones, meditationes, disputationes, mutua obsequia, aliaque exercitia, quibus per vices et interstitia temporum monachi occupantur.

^d Annotat Chrysostomus non dixisse Apostolum: qui divites sunt, sed *Qui volunt divites fieri*, ut intelligas non divitias, sed harum cupiditatem ab Apostolo damnari. Vide S. Thomam in commentario, ubi inter alia dicit: *Divitiæ tentationes sunt, et laquei; qui primo tentant, in quantum alliciunt, inducunt ad multa peccata, et post in peccatis detinent, et quasi laqueo involvunt. Itaque divitiæ sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum.*

^e Tales etiam monachos suggillat et perstringit

rat, quorum nexibus compeditus ad purgationem vitiorum suorum sine dubio pervenire non posset : truculento vultu eidem respondere non hæsitavit : Si tu habes unde plurimos sustentens, me similiter habere prohibes?

CAPUT XIII.

Quid conferant seniores junioribus in denudatione vitiorum.

Hæc autem nemini videantur superflua vel molesta. ^a Nisi enim prius exposita fuerint genera vulnerum, et origines causæque morborum fuerint indagatæ : nec infirmis poterit adhiberi congrua medicinæ curatio, nec validis conferri perfectæ custodia sanitatis. Nam et hæc et multo his plura ad instructionem juniorum solent a senioribus, qui innumeros diversorum casus ac ruinas experti sunt, in Col- latione proferri. Quorum multa sæpenumero cognoscentes in nobis, ita senioribus exponentibus ac revelantibus, velut ^b qui eisdem ipsi quoque pas-

sionibus pulsaremur [*Al. pulsarentur*], absque confusionis nostræ verecundia curabamur, cum et remedia pariter et causas infestantium nos vitiorum taciti disceremus, quæ nos ^c non fraternitatis veriti corpus vel obteximus vel præterivimus; sed ne forte delapsus liber in manus eorum, qui in hoc proposito minus instituti videntur, patefaciat inextertis, quæ desudantibus solis ac festinantibus culmen perfectionis attingere, debent esse comperta.

CAPUT XIV.

Philargyriæ morbus tripartitus.

^d Triplex itaque est hujus valetudinis morbus, qui ab universis Patribus æquali detestatione damnatur. Unus hic, cujus superius descripsimus labem, qui decipiens miserabiles quosque, ea quæ ne antea quidem, cum in sæculo degerent, possidebant, congregare persuadet. Alius qui hæc quæ ^e in primordiis suæ renuntiationis abjecerat, postea resu-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum his verbis : *Alii nummum addant nummo, et in marsupium suffocantes matronarum opes venentur obsequiis : sicut ditiores monachi, quam fuerant sæculares : possideant opes sub paupere Christo, quas sub locuplete diabolo non habuerant, et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos.* D. item Augustinus in Regula suos clericos regulares admonet, *ne ea quæ rant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt; nec ideo se putent esse felices, quia invenerunt victum et tegumentum, quale foris invenire non poterant : nec erigant cervicem, quia sociantur eis, ad quos foris accedere non audebant : sed sursum cor habeant; nec terrena, ac vana quærant, ne incipiant esse monasteria divitibus utilia, non pauperibus, si divites illic humiliantur, et pauperes illic inflentur (Cap. 4 Regula).* Similia habet D. Bernardus homilia 4 super Missus est.

^a Consentaneæ Germanus abbas Collat. decima nona : *Nulli namque dubium est illum posse rectissime de remediis malarum valetudinum disputare, qui eam prius causas atque origines egrotantium, conscientia attestante, deprehenderit, etc. (Coll. 9, cap. 13).* Idem docet S. Gregorius Nissenus in epistola ad Lætoium, ubi ante medicamentorum applicationem morbi co- gitionem prærequirit. Et S. Chrysostomus optimi medici esse pronuntiat (*Homil. 5 de Penitent.*), causas morborum inquirere. Eamque ob causam Gale- nus librum scripsit et inscripsit : *De cognoscendis et curandis animi morbis.*

^b Ita emendatum, cum ex ms., tum ex Dionysio paraphraste, ut verbis sequentibus respondeat. De seipso enim sibi quæ similibus loquitur Cassianus in verbis primæ personæ. Alioquin videretur seniores illos et antiquiores taxare, quod a modestia ipsius alienum et insolitum.

^c Dionysius paraphrastes clariore syntaxi ita exponit : *Quæ nos celavimus, ac præterivimus non describendo, non ex timore communitatis fratrum, etc.* Fraternitatis enim corpus vocat Cassianus ipsam communitatem fratrum, sive cœtum monachorum, lib. 1 cap. 3 et alibi sæpius, ut superius annotavimus.

^d Dionysius loco valetudinis habet avaritiæ paraphraste. Unde suspicari quis posset legendum esse *invaletudinis*, id est ægritudinis, scilicet spiritualis, quam ille avaritiam interpretatur. At nihil tale suspicandum, cum valetudo vocabulum sit anceps et medium, quo et sanitas et imbecillitas significatur, ut notat Gellius Noet. Attic. lib. XII cap. 9. Unde et passim apud Cassianum sumitur pro invaletudine

seu morbo animi. Sed ad rem ut veniamus, triplex hic morbus philargyriæ seu avaritiæ describitur, quo tres monachorum proprietarium seu proprietatis vitio laborantium species sive ordines designantur. Primi ordinis sunt, qui divitias, aliasque commoditates appetunt in claustro, quas nec ante habebant in sæculo; hoc est, qui, cum inopes fuerint ante monachatum, divites et pecuniosi esse cupiunt in monasterio. De quibus D. Hieronymus in epist. ad Heliodorum : *Ditiores sunt monachi, quam sæculares (Hier. ep. 1).* Itemque in epist. ad Nepotianum in persona talium loquens dicit : *Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano, qui via milio et cibario pane ventrem rugientem satiare poteram, nunc simulum et mel fastidio (Hier. ep. 2).* Quibus similia sunt quæ superius ex D. Augustino citavimus (*Cap. 12 hujus lib.*). Tales porro monachos assimilat Cassianus Giezi famulo Elizei prophetæ, qui pro beneficio curationis Naaman, propria auctoritate et cupiditate ausus est petere argentum et vestes, quæ suo statui et conditioni minime congruebant. In secundo ordine sunt, qui divitias, quas initio suæ conversionis et renuntiationis abjecerunt, aut reliquerunt, rursus in monasteriis repetere, sibi quæ appropriare, ac vindicare præsumunt : quos similes dicit Judæ proditori, qui cum cæteris apostolis, relictis omnibus, secutus Dominum, postea avaritiæ stimulis agitato eo devenit, ut et Dominum Judæis venderet et proderet (*Matth. XXVI*). Tertium locum illis tribuit, qui nolunt se spoliare omnibus bonis et facultatibus, sed partem aliquam sibi volunt reservare, exemplo Ananiæ et Saphiræ, qui cum vitam communem profiteri velle viderentur, vendito agro quem possidebant, partem pretii sibi clam retinuerunt. Unde continuo ab apostolo Petro detecti et increpati, atque a Deo invisibiliter percussi interierunt (*Act. v*). Primi itaque petunt quæ non habuerunt : secundi repetunt quæ habuerunt : tertii partem retinent eorum quæ habuerunt. Vide Collat. 5 cap. 11. Ubi hæc tria philargyriæ genera itidem recensentur. De quibus etiam D. Bernardus in tractatu de modo bene vivendi serm. 48.

^e Vocabulum renuntiationis sumptum, et ad professionem monasticam translatum, ex illis verbis Domini, Lucæ XIV : *Omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Est autem renuntiare omnibus possessionibus proprie, eis sponte cedere, et veluti valedicto eas dimittere : quo modo eis renuntiaverunt apostoli, in quorum persona postea dixit Petrus : *Ecce nos reli-*

contemnimus, vel certe non vitio nostro dicentes eos A
offensos, despiciamus: animarum medicus et occulto-
rum conscius, occasiones iracundiæ volens radicibus
a cordibus nostris evellere, non solum si læsi fuerim-
us, jubet nos remittere, et reconciliari fratribus
nostris, nullamque adversus eos injuriæ seu læsionis
memoriam retinere; sed etiam si illos^a adversus nos
seu juste, seu injuste habere aliquid noverimus, si-
militer præcepit, ut munus nostrum relinquentes, id
est, compescentes orationes nostras, ad eorum prius
satisfactionem tendere festinemus: et ita fratris eu-
ratione præmissa orationum nostrarum munera illi-
bata deferre. Non enim ita nostris obsequiis commu-
nis omnium Dominus delectatur, ut quod in uno
acquirat, perdat in altero, dominante tristitia. In
cujuslibet namque dispendio unum patitur detrimen- B
tum, qui eodem modo omnium famulorum suorum
salutem desiderat et expectat. Et idcirco^b æque,
habente aliquid adversus nos fratre, inefficax erit
oratio nostra, ac si nos adversus eum tumentis spi-
ritu indignationis amaritudinem reservemus.

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Videtur Cassianus (Vide Collat. 16, c. 16) locum
illum Matthæi sic intellexisse, ut sive juste, sive in-
juste fratrem nostrum, seu proximum habere aliquid
adversum nos, hoc est, nobis infenso esse animo
noverimus, ad eum statim reconciliationis gratia ac-
cedere, eumque placare debeamus. Sed sæpenumero
consilia cum præceptis confundit, ut hic et alibi,
facile est animadvertere. Aliud enim est quod hic
præcepit; aliud quod consulitur: satisfactio exigitur
ab eo, qui læsit; remissio autem, seu condonatio
culpæ ab eo, qui læsus est, ut dictum est. At consi-
lium perfectionis est, non præceptum, reconciliatio-
nem ab eo quærere, qui injuste iratus, utpote nulla
a nobis affectus est injuria. Ad quam perfectionem
cum omnes Christiani multiplici ratione invitentur,
multo magis religiosi, qui se perfectionis studiosos,
et veluti candidatos profitentur; quos decet implere
omnem justitiam (Matth. III et v): et quorum justitia
tanto plus abundare debet quam sæcularium; quan-
to eorum status sublimior, et sanctior. Qua consi-
deratione etiam D. Benedictus cap. 71 statuit, ut si
quis frater pro quavis minima causa ab abbate, vel a
quocumque priore suo corripitur quolibet modo; vel si
leviter senserit animum prioris cujuscumque contra se
iratum, vel commotum, quamvis modice mox sine mora
tamdiu prostratus in terra ante pedes ejus jacentis
satisfaciens; usque dum benedictione sanetur illa com-
motio.

^b Durus est hic sermo, et valde hyperbolicus, si
secundum prædicta generatim intelligatur de fratre
habente aliquid adversus nos, sive juste, sive in-
juste. Non sic Augustinus supra citatus, nec alii
Patres intellexerunt. Proinde grano salis condidatur,
et sic exponatur: Æque inefficax futura nostra ora-
tio, seu frater aut proximus adversus nos, seu nos
adversus ipsum infenso animo, vel ut Auctor
verbis sequentibus exponit, adversus eum tumentis
animo indignationis amaritudinem reservemus. Ob
hanc obscuritatem, et difficultatem quæ ex hoc cap.
oriri poterat, Dionysius hunc locum ab illis verbis,
non enim ita nostris obsequiis, etc., silentio præter-
iisse videtur.

^c Hanc sententiam prætermisit Dionysius Carthu-
sianus (quæ tamen in omnibus codicibus tam excu-
sis quam manuscriptis habetur): forte quia in vul-
gatis Bibliis non exstat; sed ex Proverb. XII secundum
Septuaginta, ut hic ad marginem citatur. Nam

CAPUT XIV.

Quod vetus quoque lex iram non tantum de effectu, sed
etiam de cogitatione convellat.

Sed quid diutius præceptis evangelicis atque apo-
stolicis immoramur, cum etiam vetus lex, quæ ali-
quid habere remissionis videtur, hæc eadem præca-
veat dicens: Ne oderis fratrem tuum in corde tuo
(Levit. XIX); et iterum: Non eris memor injuriæ ci-
vium tuorum (Ibid.); et rursum: ^c Itinera eorum, qui
memoriam retinent malefacti, in mortem (Ibid.)? Vides
et ibi nequitiam non in opere tantum, sed etiam in
arcanis cogitationibus researi; cum de corde odium,
et injuriæ non solum retributio, sed etiam ipsa memo-
ria radicibus jubetur evelli.

CAPUT XV.

Notat eos qui impatientiæ suæ causas in alios
conjectant.

Interdum superbia vel impatientia superati, cum
inconditos mores nostros, atque inordinatos volu-
mus emendare, ^d solitudinem nos desiderare con-

in vulgata editione sententia huic respondens sic ha-
bet: In semita justitiæ vitæ; iter autem devium tendit
ad mortem. Porro quod ad memoriam et oblivionem
injuriarum, de qua hic agitur, attinet notanda sunt
Joannis Climaci verba: Memoria, inquit, injuriarum
est furoris complementum, peccatorum custos, justitiæ
odium, virtutum perditio, venenum animæ, mentis as-
siduus vermis, orationis confusio, deprecationis exci-
sio, charitatis alienatio, clavus infixus animæ, injunc-
tus sensus, qui in amaritudinis suavitate diligitur, jube
peccatum, nunquam dormiens iniquitas, horis singulis
admissa malitia, tenebrosum, ac molestissimum vitium.
C Et infra: Monachus solitarius, qui hanc servat in
semetipso memoriam, aspis nidificans est, lethale virus
secum ubique circumferens. Qui hanc ejicit, remissio-
nem reperit: qui vero illi agglutinatus est, miseratione
privatur. Laboribus se quidam, ac doloribus, ut veniam
mererentur, exposuerunt: hos tamen vir, qui injuriæ
obliviscitur, facile anticipavit. Si quidem illud verissi-
mum est quod dicitur: Dimittite celerius, et copiose
dimittetur vobis. Veræ, germanaque penitentiæ cer-
tum argumentum est oblitio injuriarum: qui vero ini-
micitias tenet, et se penitere existimat, similis est ei
qui se in somnio currere putat. Hæc ille (Gradu 9).

^d Hujus rei exemplum insigne, et huic loco per-
quam accommodatum habes in Vita S. Ignatii Loyolæ
per Mattheum edita; quod hic retulisse non erit
extraneum. Cum quendam e fratribus, quod stomacho-
sior esset natura, et subinde in amara verba prorumpere-
ret, sese fratrum consuetudini, alieno tempore, subdu-
centem vidisset Ignatius; blande eum compellens quin-
te, inquit, statutis horis in fratrum consuetudinem das?
cum ille iracundiam naturæ, bilemque prætenderet:
Næ, tu vehementer erras, ait Ignatius: etenim hæc et
hujusmodi vitia non fugiendo, sed resistendo vincuntur.
Huc spectat quod de quibusdam solitariis scribit
Joannes Climacus: Cum sederem, inquit, aliquando
cujusdam necessitatis causa juxta quorundam solita-
riorum cellulam, audiivi illos perdicum more intus sum-
ma amaritudine, et furore apud se corrixantes, atque
in ejus personam, qui se læserat, tamquam is præsens
esset, petulantissime insipientes. Quos ego ne ultra in
solitudine sederent, pie, et fideliter monui, si nollet
ex hominibus demones fieri. Et infra: Si diligentius
inspiciamus, animadvertemus plerosque ex his, qui ira-
cundiis facibus exagitantur, prompte jejunare, vigilare,
quietem solitudinis sectari. Est enim ea versutissimi

querimur, tamquam ibi, nullis nos concitantibus, illico virtutem patientiæ reperturi; excusantes negligentiam nostram, causasque commotionis non nostra dicentes impatientia, sed fratrum vitio generari. Dumque in alios erroris nostri vertimus causas, numquam ad patientiæ ac perfectionis calcem valebimus pervenire.

CAPUT XVI.

Quod tranquillitas cordis nostri non in alterius arbitrio, sed in nostra debeat ditione consistere.

Summa igitur emendationis ac tranquillitatis nostræ, non est in alterius arbitrio collocanda; quod nequaquam nostræ subiaceat potestati: sed in nostra potius conditione consistat. Itaque ut non irascamur, non debet ex alterius perfectione, sed ex nostra virtute descendere, quæ non aliena patientia, sed propria longanimitate conquiritur.

CAPUT XVII.

Quo studio eremum debeamus expetere.

Porro^a eremum perfectos, omnique vitio purgatos oportet expetere, et excoctis ad purum in congregatione fratrum vitiis, non pusillanimitatis profugio, sed divinæ contemplationis obtentu, et desiderio intuitus sublimioris intrare, qui non nisi in solitudine a perfectis solummodo poterit apprehendi. Quæcumque enim vitia incurata in eremum detulerimus, operata in nobis, non abolita sentiantur. Solitudo namque, sicut novit, emendatis moribus, contemplationem purissimam reserare, et intuitu sincerissimo spiritualium sacramentorum scientiam revelare: ita eorum, qui minus emendati sunt, vitia, non solum servare, verum etiam exaggerare consuevit. Tandemque sibi patiens quis videtur et humilis, donec nullius hominis commisceatur con-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

dæmonis intentis, idque summopere inquiri, ut veluti per rationabilem occasionem pœnitentiæ, et luctus, eas materias, quæ morbo huic incrementa dare possint, sequendas illis persuadeat. Sic ille (Gradu 8).

^a Confirmat hanc sententiam abbas Joannes apud Cassianum (Collat. 19, cap. 10); cui et alii SS. Patres astipulantur, docentque ad vitam eremiticam non debere quemquam transire, nisi se prius in cœnobio diligenter exercuerit; propterea quod eremus, sive solitudo, cum sit culmen et fastigium vitæ religiosæ, perfectionem non afferat, sed supponat. D. Hieronymus postquam solitudinis, et solitariæ vitæ nonnulla incommoda et pericula ita recensuit: *In solitudine cito obrepit superbia; et si parumper jejuna-verit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti, oblitusque sui, unde, et quo venerit; intus corde, lingua foris vagatur, etc., mox subdit: Quid igitur? Solitariam vitam reprehendimus? minime, quippe quam sæpe laudavimus: sed de ludo monasteriorum hujusmodi voluimus egredi milites, quos eremi dura rudimenta non terreant; qui specinen conversationis suæ multo tempore dederint; qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit; qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina virtutum est. Hæc D. Hieronymus (Epist. 4, ad Rustic. monach.). Similiter D. Benedictus, initio suæ Regulæ vitam anachoreticam, et quibus illa conveniat describens: *Secundum, inquit, genus est anachoretarum, id est, eremitarum, horum, qui non conversionis fervore novitio, sed monasterii probatione**

A sortio: ad naturam pristinam mox reversurus, cum interpellaverit eujuslibet commotionis occasio: emergunt quippe ex eo confestim vitia, quæ latebant, et velut equi infrenes certatim e suis repagulis otio longiore nutriti acrius ad perniciem aurigæ proprii, ferociusque prorumpunt. Magis enim, exercitio usuque humano cessante, efferantur in nobis vitia, nisi fuerint ante purgata. Ipsamque umbram patientiæ, quam possidere imaginarie permixti fratribus saltem pro eorum reverentia et nota publica videbamur, desidia securitatis amittimus.

CAPUT XVIII.

Impatientes atque iracundos esse frequenter etiam illos qui ab hominibus non provocantur.

^b Quasi vero universa virulenta serpentium genera, vel ferarum, cum in solitudine suisque cubilibus immorantur, non innoxia perseverent, nec tamen ex eo pronuntiari possint innoxia, quia nulli noceant. Hoc enim eis non affectus bonitatis, sed necessitas solitudinis confert: Quæ cum lædendi naeta fuerint copiam, in semetipsis reconditum virus et animæ feritatem protinus egerunt atque demonstrant. Ideoque perfectionem querentibus non sufficit contra hominem non irasci. Meminimus enim (vide Collat. 19, c. 6, 10 et seq.) in solitudine comorantibus nobis, contra calamum, cum aut grossitudo ejus, aut exilitas displiceret; contrave scalpellum, cum incidenda hebeti acie segniter exsecaret; contraque silicem, si forte ex ea festinantibus nobis ad lectionem tardius scintilla ignis emicuerit, ita indignationis irrepsisse motum, ut non alias perturbationem mentis, quam vel contra insensibiles materias, vel certe adversus diabolum maledictione prolata, digerere atque evaporare possemus. Quam-

diuturna didicerunt, contra diabolum, multorum solatio jam docti pugnare, et bene instructi, fraterna ex acie ad singularem pugnam eremi, securi jam sine consolatione alterius contra vitia carnis, vel cogitationum, Deo auxiliante, pugnare sufficiunt (vide D. Bernardum serm. 3 de Circumcisione).

^b Stylus Dionysii et planior et plenior: *Universa venenata serpentium, ferarumve genera, quando in suis latibulis et solitudine permanent, exstant innoxia; nec tamen ob hoc simpliciter dici possunt innoxia, quia nulli tunc nocent. Sic ipse. Unde colligitur legendum hic innoxia, quamvis alii, et fortasse melius legant noxia, ut Basileensis et mss. nonnulli: hoc nimirum contextu: Quasi non noxia perseverent, nec ex eo pronuntiari possint noxia, quia nulli noceant. Et utrumque quidem verum est. Actu quippe innoxia sunt hujusmodi animalia, quamdiu in solitudine, aut in suis latibulis remanent: naturali tamen propensione et inclinatione noxia perseverant, quia semper ad nocendum prompta: ideoque non simpliciter, ut ait Dionysius, innoxia pronuntiari possunt. At hoc posterius præcedentibus magis quadrare videtur. Spectat enim illud, quod superius dixit: Emergunt quippe ex eo vitia, quæ latebant, et velut equi infrenes, etc. Sic abbas Joannes Collat. 19 cap. 12: Nosse, inquit, debemus, quod si ad solitudinem, vel ad abdita loca nondum curatis vitiis secedamus, affectus eorum tantummodo reprimatur, non extinguatur. Latitat enim intra nos, immo etiam serpit radix omnium, quæ exstirpata non fuerat, peccatorum, etc.*

jubemur irasci cum causa, etiam sine causa irascendi nobis intronmittatur occasio. ^a Finis enim patientiæ non in irascendo juste, sed penitus non irascendo consistit. ^b Licet a quibusdam hoc ipsum quod dicitur sine causa, ita interpretari sciam, quod scilicet sine causa irascatur is cui expetere ultionem irato non liceat. Melius tamen est ita tenere, ut et novella exemplaria multa et antiqua omnia inveniuntur esse perscripta.

CAPUT XXI.

Remedia quibus iram de cordibus nostri eradicare possimus.

Quapropter athletam Christi legitime decertantem, iracundiæ motus radicitus oportet evellere. ^c Cujus morbi hæc erit medicina perfecta, ut primitus credamus nullo modo sive justis, sive in justis ex causis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hæc sententia eo modo intelligenda est, quo aliæ similes superius explicatæ, nempe de ira vulgari, seu affectu animi male volentis alteri, in sui ultionem; hujusmodi enim ira semper est peccatum, patientiæ seu mansuetudini contrarium, etiam in iudice juste puniente nocentem.

^b Sic intellexisse videtur D. Augustinus (*Ubi supra, lib. I Retract. cap. 19*), ut ille irasci dicatur *etiam*, temere et sine causa, qui peccat irascendo, seu qui iratus proximi malum intendit, aut eum odit. *Qui enim, inquit, fratri, non peccato, irascitur, sine causa irascitur.*

^c Remedia nonnulla adversus iram seu iracundiam suggerit Cassianus, ex iis quæ hæcenus de hoc vitio disseruit collecta. Quibus plura si requiras, vide D. Basilium in homilia de ira, Cassianum iti-

licere nobis irasci: scientes nos discretionis lumen, rectique consilii firmitatem, ipsam quoque honestatem, et justitiæ moderamina protinus amissuros, si principale cordis nostri lumen ejus fuerit tenebris obscuratum: tum deinde puritatem mentis nostræ mox perturbandam, templumque eam sancti Spiritus effeci omnino non posse iracundiæ in nobis spiritu commorante. Postremo, ut cogitemus, nequaquam licere nobis orare, nec iratos fundere preces ad Deum. Et præ omnibus incertum statum conditionis humanæ præ oculis habentes, ^d quotidie nos credamus e corpore migraturos, nihilque nobis continentia castitatis, nihil abrenuntiatione omnium facultatum, nihil divitiarum contemptu, nihil jejuniarumque laboribus conferendum, quibus propter iracundiam solam et odium ab universitatis iudice supplicia promittuntur aeterna.

dem collat. 16, cap. 27, et collat. 18, cap. 12 et 13, ubi de patientia acquirenda disserit abbas Piammon; D. Gregorium lib. v Moral. cap. 31: ex recentioribus, Turcrecrematum tract. 3 in Regulam D. Benedicti, et P. Leonardum Lessium de Justitia et Jure lib. III, cap. 2, et lib. IV, cap. 4.

^d Facile enim contemnit omnia, qui se cogitaverit esse moriturum, ait D. Hieronymus Epistola ad Paulinum (*Epist. 103*). Hinc Eccles. xxxix: *Memento novissimorum, et desine, vel desines inimicari*. Et S. Macarius dixisse fertur: *Monachum ita debere jejuniis operam dare, quasi semper victurus sit: ita vero motus animi refrenare, et injuriarum oblivisci, tamquam quotidie sit moriturus*, ut refert Cassianus lib. v cap. ultimo (*vide Climac. gradu 6, qui est de memoria mortis*).

LIBER NONUS.

DE SPIRITU TRISTITIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Quinto nobis certamine ^b edacis tristitiæ stimuli retundendi sunt. Quæ si passim per singulos incur-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tristitiam, seu tristitiæ spiritum vitii capitalibus quinto loco annumerat, et proxime post iram nominat Cassianus, ea nimirum ratione, quam alibi expressit (*Collat. v, cap. 10*), quod de ira tristitiam pullulare, ideoque ut tristitia propellatur, prius iram extrudi necesse sit. Cui hæc in parte suffragari etiam videtur D. Gregorius lib. xxxi Moral. c. 31, ubi vitiorum capitalium ordinem cognitionemque exponens: *Ex ira, inquit, tristitia oritur: quia turbata mens, quo se inordinate concutit, eo addicendo confundit; et cum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequens mærorum pascit*. Verum aliter Cassianus, aliter Gregorius tristitiam accipit. Cassianus enim tristitiam ab acedia distinguit, unde et separatim et distincte de hac et illa agit hoc libro et sequenti; at D. Gregorius acediam tristitiam nominat, et quidem convenientius, ut D. Thomas asserit (2-2. q. 35, ad. 3 ad 4), et exsequentibus fiet manifestum. Mirum autem videri potest, quod Cassianus in hac vitiorum capitalium serie invidiam non nominavit; cum tamen constet invidiam vitium esse capitale, et a D. Gregorio et aliis doctoribus in vitiiis capitalibus numeretur: immo ab ipso Cassiano pluribus in locis simul cum vitiiis principalibus jungatur et conferatur (*Lib. v c. 21 et 22; lib. VII, c. 5, collat.*

^c 18, cap. ult.). Rationem nonnullam subindicat D. Thomas his verbis (2-2, q. 37, art. 4): *Forte propter hoc, quod invidia manifeste ex inani gloria nascitur,*

^b Edacem dicit tristitiam, non solum respectu corporis et corporalis vitæ, cui præ cæteris animi passionibus magnum affert nocementum, teste experientia (S. Thom. 1-2, q. 37, a. 4); sed etiam suo modo, respectu animæ, ut ex sequentibus colligitur (*Cap. 3*), ubi dicit animam edacissimis tristitiæ moribus devorari. De corporis autem nocimento, quod ex tristitia contrahitur, plura sunt Scripturæ testimonia Proverb. xvii: *In mænore animi deicitur spiritus; animus gaudens etatem facit floridam, et spiritus tristis exsiccat ossa*. Eccles. xxx: *Tristitiam longe expelle a te; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea*. Et capite xxxviii: *Melior est mors quam vita amara, et a tristitia festinat mors*. Quæ omnia etsi locum habeant et veritatem in qualibet specie tristitiæ, peculiariter tamen et præcipue in hac secunda, ut dictum est, qua animus molestia premittitur ob adversitatem aut calamitatem incursum, quæ nullo meliori medicamento quam patientia curatur et depellitur.

sus et incertos ac varios casus obtinendi animum nostrum habuerit facultatem, ^a ab omni nos per momenta singula separat divinæ contemplationis intuitu, ipsamque mentem ab universo puritatis statu dejectam funditus labefactat ac deprimit. Non orationes eam explere cum solita cordis alacritate permittit, non sacrarum lectionum sinit remediis incubare, tranquillum quoque ac mitem fratribus esse non patitur, et ad cuncta operationum vel religionis officia impatientem et asperum reddit; omniq; perditto salubri consilio, et cordis constantia perturbata, velut amentem facit et ebrium sensum frangitque et obruit desperatione pœnali.

CAPUT II.

Qua cautione morbus tristitiæ sit curandus.

Quamobrem non minore prospectu, si spiritalis agonis certamina legitime cupimus desudare, hic quoque nobis curandus est morbus. ^b Sicut enim tinea vestimento et vermis ligno, ita tristitia viri nocet

non ponitur vitium capitale, neque ab Isidoro in lib. de summo Bono, neque a Cassiano in libro de Institutis cœnobiorum. Videbatur enim prima fronte incongruum ut invidia diceretur vitium capitale, cum inter filias inanis gloriæ, vitii capitalis censeatur. At respondet D. Thomas non esse incongruum ut vitium unum capitale ex alio oriatur: dummodo tale sit ut ex ipso etiam multa alia vitia oriri soleant, ut solent ex invidia. Nam secundum D. Gregorium (Lib. XXXI Moral. c. 31) *Capitalia vitia tanta sibi cognatione conjunguntur, ut non nisi unum de altero proferatur. Prima namque superbiæ soboles, inanis est gloria, quæ dum oppressam mentem corrumpit, mox invidiam gignit, quia dum vani nominis potentiam appetit, ne quis hanc alius adipisci valeat, tabescit.* Ita D. Gregorius. Posset quidem dici invidiam tristitiæ nomine comprehendere, eum sit tristitia de bono proximi. At non videtur Cassianus sic intellexisse, quantum ex toto hujus libri tractatu (Cap. 3 et ultimo) et aliunde colligi potest. Non enim solet invidiam simpliciter vocare tristitiam; et dum tristitiæ causas hic commemorat, nullam de invidia aut invidiæ causa mentionem facit. Proinde quid per tristitiam intelligat, et quomodo eam ab invidia simul et acedia distinguat, ut intelligamus, notandum a Joanne Damasceno quatuor species tristitiæ distingui (Lib. II Orthod. Fidei, cap. 14), quæ Latinis nominibus dicuntur acedia, molestia, invidia, misericordia. *Acedia*, inquit, *tristitia est taciturnitatem defectionemque vocis inducens; molestia, tristitia est aggravans, pondusque afferens; invidia tristitia est ex alienis bonis proveniens; misericordia vero in alienis malis tristitia.* Hæc Damascenus (D. Thom. 1-2; q. 35, a. 8). Atque ex his quatuor speciebus sola et secunda, scilicet molestia, quam sub nomine tristitiæ Cassianus hoc loco persequitur, et spiritali agonistiæ, id est, monacho domandam et subigendam docet: quæ nihil aliud est quam inordinata animi ægrotudo, mœstitia, seu afflictio ex alicujus mali illati vel boni subtracti apprehensione oborta; ut cum quis fraudatur bono expectato, aut privatur bono prius habito, vel inopinato premitur malo, atque inde animo deicitur, et quasi gravi pondere deprimitur; cum deberet per patientiam et fiduciam, ac spem melioris successus, erigi ab hujusmodi depressione. Unde ad excutiendum hujusmodi grave pondus seipsum excitans Psalmista exclamat: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino* (Psalm. XLII), etc. Et Apostolus Jacobus monet, *ut qui tristatur, oret* (Jacob. V), id est, mentem mœrore depressam in Deum elevet et attollat. Ex quibus colli-

cordi. Satis evidenter ac proprie vim noxii hujus ac perniciosissimi vitii, Spiritus divinus expressit (Proverb. XXV).

CAPUT III.

Quam comparationem habeat anima quæ tristitiæ morsibus devoratur.

Vestimentum namque tinearum esu attacktum, nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium; itidemque lignum vermibus exaratum, non jam ad ornatum vel medioeris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vel vestimento illi pontificali, quod unguentum Spiritus sancti de cœlo descendens, prius in barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere, sancti David vaticinio prohibetur secundum illud: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus* (Psalm. CXXXII); sed nec ad

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

gitur, tristitiam, de qua hic agitur, nihil aliud esse, quam impatientiam, quæ quidem cum ira et iracundia magnam habet affinitatem, et fere individuum societatem. Est enim hoc vitium patientiæ oppositum, cujus est firmare animum in adversis; moderando mœrores, qui ex iis percipi solent, ne per hos a præscripto rationis recedat, vel aliquid indecori agat; ut in morte parentum, vel amicorum, in exilio, in damnis, in morbis, in contumeliis, aliisque id genus malis; hæc enim magnos mœrores afferre solent, quæ hominem sæpe ab arce rationis et officio virtutis deturbant, et in multa mala impellunt, atque adeo in ipsam desperationem subinde inducunt. Est igitur tristitia, seu impatientia, hujus libri objectum, ut loquuntur, quæ et in numero capitalium vitiorum merito recensetur, cum sit multorum malorum et peccatorum causa, ut experientia compertum est. Unde Isidorus, ubi supra, dicit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem. Differe autem tristitiam hoc modo acceptam ab acedia, per se notum est, et clarius ex sequenti libro patebit.

^a De his aliisque tristitiæ seu impatientiæ nocu- mentis, vide D. Gregorium in Pastoralis parte in cap. 10.

^b Hanc sententiam in Hebræo non haberi notant interpretes. D. Thomas ad corpus, Cassianus ad animam refert, quæ passim in Scripturis appellatione cordis intelligitur. S. Chrysostomus ad utrumque retulit in his verbis (Epist. ad Olymp.): *Tristitia animarum crudele tormentum est, dolor quidam in- explebilis, et judicium cum judicio, vindictaque deterius. Nam et vermi similis est venenato; non solum carnem, sed et animum ipsam perimens; et tinea non solum ad ossa, sed ad corda pertingens, et perpetuus quidam carnifex, etc.*

^c Eleganter et copiose scribit D. Hieronymus in hunc psalmum (Lib. I de Offic. divin. cap. 22). At Rupertus compendiosius, et nostro instituto accommodatus, in hunc modum: *Quod est, inquit, illud vestimentum? Sancta Ecclesia catholica. Nam barba Aaron (quod interpretatur mons fortitudinis) barba, inquam, Aaron Christi apostoli sunt, et apostolici viri, fortes et perfecti; unguentum autem regale et sacerdotale Spiritus sancti est, cujus tota plenitudo est in capite, scilicet Christo; atque inde primum in apostolos, quasi in barbam, deinde in totam Ecclesiam, et usque in extrema membra Ecclesiæ, quasi in oram vestimenti, descendit.*

structuram templi illius spiritualis atque ornatum A poterit pertinere, cujus Paulus architectus sapiens posuit fundamenta, dicens : Vos estis templum Dei, et spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. III); cujus qualia sint ligna, sponsa describit in Cantico canticorum :
 a *Trabes, inquit, nostræ cupressus, tigna domorum nostrarum cedri (Cant. 1).* Et idcirco hujuscemodi ad templum Dei lignorum genera eliguntur, quæ sunt et bonæ fragrantia, et imputribilia, quæque nec corruptelæ vetustatis nec esui vermium valeant subjacere.

CAPUT IV.

Unde vel quibus modis tristitia gignatur.

b Nonnumquam tamen iræ præcedentis vitio subsequi, seu concupiscentiæ c lucrive cujusdam minus indepti generari solet, cum se harum rerum quada- B dam spe mente concepta quis viderit excidisse. Interdum vero etiam nullis existentibus causis, quibus ad hanc labem corruiere provocemur, inimici subtilis instinctu, tanto repente mœrore deprimimur, ut ne charorum quidem ac necessariorum nostrorum adventum solita suscipere affabilitate possimus, et quidquid ab eis competenti fuerit confabulatione prolatum, importunum nobis ac superfluum iudicetur, nullaque a nobis reddatur eis grata responsio, universos cordis nostri recessus felle amaritudinis occupante.

CAPUT V.

Quod non aliorum, sed nostro, vitio commotiones excitentur in nobis.

d Unde manifestissime comprobatur, non semper nobis aliorum vitio commotionum stimulos excitari; sed potius nostro, qui reconditas in nobismetipsis habemus offensionum causas ac seminaria vitiorum; quæ, cum mentem nostram tentationum imber aluerit, in germina confestim fructusque prorumpunt. C

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a D. Hieronymus ex Origene : *Trabes domorum nostrarum cedri; et contignationes nostræ cupressi (Hom. 2 Orig. in Cant.).* Vulgata versio : *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostræ cupressina.* De cedro et cupresso Plinius libro decimo sexto naturalis Histor. cap. 4. Arborea sunt durissimæ, imputribiles et odorifera, ut hic asseritur.

b Tristitiæ causas inquit, atque ex iis species ejus aliquot distinguit; sed paulo clarius recenset cap. ultimo hujus libri, et collat. 5 cap. 11.

c Dionysius paraphrasticè : *Aut ex concupiscentia lucri cum quis viderit se privatum spe seu consecutione harum rerum quam mente concepit.* Ita passim indeptum, pro, adeptum passive usurpat Cassianus : quemadmodum et Plautus in Tri. passive dixit : *Non atate, verum ingenio adipiscitur sapientia.* Idemque verbum indipisco activum usurpat (in Aulul.), a quo indipiscor passivum, unde participium indeptus.

d Idem docuit superiore libro cap. 16 et seqq.

e Verissimum enim illud D. Chrysostomi, quamvis paradoxon videatur : *Nemo læditur nisi a semetipso.* Læsionem enim intelligit non corporis, sed animæ, id est, peccatum, quod nemo, nisi volens, admittit. (Vide Collat. 6, c. 4, et 9.)

f Hoc sonat titulus hujus cap. *Quod nullus repentino lapsu corruat, etc.* Hinc et proverbium : *Nemo repente fit pessimus.* Idemque pluribus verbis incul-

CAPUT VI.

Quod nullus repentino lapsu corruat, sed paulatim, per longam injuriam recidens, pereat.

g Numquam enim quis alterius vitio laecessitus peccare compellitur, si repositam materiem delictorum in suo corde non habeat. f Nee tunc subito quispiam deceptus esse credendus est, cum conspecta mulieris forma in barathrum concupiscentiæ turpis inciderit, sed potius occultos ac latentes medullitus morbos occasione visus in superficiem tunc fuisse productos.

CAPUT VII.

Quod non sint fratrum deserenda consortia, ut perfectio conquiratur, sed patientia jugiter excolenda.

Ideoque creator omnium Deus opificii sui curationem præ omnibus noseens, et quia non in aliis, sed in nobismetipsis offensionem radices causæque consistenter, non deserenda præcepit fratrum consortia, nec vitari eos quos læsos a nobis, vel a quibus nos arbitramur offensos, sed deliniri jubet, sciens h perfectionem cordis non tam separatione hominum quam patientiæ virtute conquiri. Quæ firme possessa, sicut potest nos etiam cum his qui oderunt pacem, pacificos conservare; h ita si parata non fuerit, ab his quoque qui perfecti ac meliores nobis sunt, facit jugiter dissidere; occasionem enim commotionum, ob quas eos quibus jungimur deserere festinamus, in conversatione humana deesse non poterunt, et idcirco tristitiæ causas, ob quas a prioribus separamur, non evadimus, sed mutamus.

CAPUT VIII.

Quod si mores nostros emendatos habuerimus, possit nobis cum omnibus convenire.

Procurandum itaque nobis est, ut nostra potius emendare vitia et mores corrigere festinemus. Quæ proculdubio si fuerint emendata, non dicam cum

cat abbas Theodorus collat. 6 cap. 17, cui similis titulus : *Quod nemo ruina subitanea collabatur.* Verba ejus sunt : *Lapsus quispiam nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut prava institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam, paulatim virtute animi decedente, et per hoc sensim vitii incrementibus, casu miserabili concidisse. Ante contritionem enim præcedit ruina, et ante ruinam mala cogitatio : quemadmodum domus numquam subitaneo ad terram procumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum parvissimis penetrantibus, corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in majorem modum patefactis, atque collapsis, ubertim post hæc insuit pluviarum imbrumque tempestas. Hæc ille, et quæ sequuntur.*

h Perfectio enim de patientia nascitur, ait D. Gregorius (Lib. v Moral. c. 13 et 14) : *Ille namque vere perfectus est, qui erga imperfectionem proximi impatientis non est. Nam qui aliorum imperfectionem ferre non valens patientiam deserit, ipse sibi testis est, quod perfecte nondum profecit. Hinc in Evangelio (Luc. XXI). Veritas dicit : In patientia vestra possidebitis animas vestras (vide collat. 19, c. 9 et sequent.).*

i Id est, si acquisita seu comparata non fuerit patientia.

hominibus, sed etiam cum feris et belluis facillime nobis convenit, secundum illud quod in libro beati Job dicitur: *a Bestiæ enim terræ pacatæ erunt tibi* (Job. v): extrinsecus quippe venientia non verebimur offendicula, *b* nec ulla poterunt scandala nobis de foris inferri, si in nobismetipsis intus radices eorum receptæ insertæque non fuerint: *Pax enim multa diligentibus legem tuam, Domine, et non est illis scandalum* (Psal. cxviii).

CAPUT IX.

De alio genere tristitiæ, quod desperationem salutis importat.

Est etiam *c* aliud detestabilius tristitiæ genus, quod non correctionem vitæ, nec emendationem vitiorum, sed perniciosissimam desperationem animæ injicit delinquenti. Quod nec Cain fecit post fra-

atricidium pœnitere, nec Judam post traditionem ad satisfactionis remedia festinare, sed ad suspendium laquei sua desperatione pertraxit.

CAPUT X.

In quo tantummodo sit nobis tristitia utilis.

Ideoque utilis nobis una re tantum tristitia judicanda est, cum hanc vel pœnitentia delictorum, vel desiderio perfectionis accensi, vel futuræ beatitudinis contemplatione concipimus. De qua et beatus Apostolus: *d* *Quæ secundum Deum est, inquit, tristitia, pœnitentiam ad salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur* (II Cor. vii).

CAPUT XI.

Quemadmodum discernatur quæ sit utilis ac secundum Deum tristitia, et quæ diabolica atque mortifera.

Sed illa *e* tristitia quæ pœnitentiam ad salutem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a D. Gregorius vult legi, *pacificæ*, non *pacatæ*. Ejusque rationem moralem affert quæ huc non pertinet. Eodem modo legit et Beda, et Vulgata versio. Exempla sanctorum, quibus bestiæ, non modo pacatæ et pacificæ, sed et subditæ fuerint, et ad nutum obdierint, habes plurima et passim obvia in Vitis Patrum et sanctorum apud Surium.

b Scandalum passivum, quod de foris, hoc est, ab aliis nobis inferatur, vel est pusillorum, qui ex ignorantia existimant illicitum esse quod licitum est, et offenduntur eum vident illa fieri quæ ipsi arbitrantur illicita. Unde D. Hieronymus (In Matth. xviii): *Qui scandalizatur, parvulus est; majores enim scandala non recipiunt*. Vel est Pharisæorum, qui ex propria malitia in pejorem partem interpretantur quæ in meliorem erant interpretanda. Talia non cadunt in vere religiosos et perfectos; at multo minus scandala activa, quibus proximus in peccatum inducitur, vel in peccato confirmatur (S. Thom. 2-2, q. 43, a. 5 et 6.)

c Pessimum tristitiæ genus quo quis vel ad desperationem adigitur, ut Cain, et Judas; vel ad graviora peccata præceps ruit, ut illi apud Jeremiam dicentes: *Desperavimus; post cogitationes nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus* (Jerem. xviii); et illi, de quibus Apostolus Ephes. iv: *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam*. Quam ob causam scribit idem Apostolus ad Colossenses iisdem pene verbis, quibus ad Romanos: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant* (Colos. iii), id est, ne animo deiciantur, ne animum despondeant, et doloris impatientia ob nimiam severitatem deteriores evadant. Et II Cor. ii monet ut Corinthio excommunicato et publice objurgato aliquid solatii impendatur, *Ne forte, inquit, abundantiori tristitia absorbeat qui hujusmodi est*. Quam Apostoli doctrinam secutus itidem D. Benedictus (Cap. 7 Regule) eandem in abbate sollicitudinem requirit circa excommunicatos et delinquentes, *ut submitat seniores, qui quasi secreto consolentur fratrem delinquentem* (id est, qui deliquit), *et provocent eum ad humilitatis satisfactionem, et consolentur eum, ne abundantiori tristitia absorbeat; sed, sicut ait Apostolus* (II Cor. ii) *confirmetur in eo charitas, et oretur pro eo ab omnibus*. Huc etiam spectat quod scribit D. Augustinus lib. xii de Genesi ad litteram (Cap. 33): *Illud etiam quod Jacob dicit ad filios suos* (Gen. xlii): *Deductis senectutem meam cum tristitia ad inferos, videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum*. Neque enim parvum animæ malum est tristitia, cum etiam Apostolus cuidam tam sollicitè timuerit, ne majore tristitia absorberetur (II Cor. i). Sic Augusti-

bus. Porro *tristitia*, ait D. Thomas (1-2, q. 37, a. 2), *absorbere hominem dicitur, quando sic totaliter vis contristantis mali afficit animum, ut omnem spem evasione excludat, et sic etiam eodem modo aggravat et absorbet; quædam enim se consequuntur, dum metaphorice dicuntur quæ sibi repugnare videntur, si secundum proprietatem accipiuntur*. Hæc S. Thomas docens nullam esse repugnantiam, cum dicitur tristitia absorbere et aggravare animum, quia hæc metaphorice dicuntur, non proprie. Unde et Joannes Damascenus (De Fide orthodox. lib. ii cap. 14) molestiam vocat aggravantem, ut superius visum est. Sed et Psalmista hæc apte conjungit, dum primum orat: *Non me demergat tempestas aquarum* (Psal. lxxviii), id est, molestiarum, et ærumnarum magnitudo non me obruat et opprimat, quod est aggravare. Deinde subdit: *Neque absorbeat me profundum*. Ac postremo: *Neque urgeat super me puteus os suum, quod est extremum malorum*. *Qui enim in puteum cadunt*, ait D. Basilus (In scholiis), *quandiu os putei apertum est, modicum quid spei habent, quod possint e periculo liberari; verum ubi et hoc occluditur, de salute omnino desperant*.

d Plenior intellectum reddit integra Apostoli sententia, quæ sic habet (II Cor. vii): *Etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet; et si pœniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur*. Ubi per antithesin et ex diametro opponitur et distinguitur duplex tristitia; altera bona, altera mala; altera secundum Deum, altera hujus sæculi; illa æternæ salutis, hæc mortis operatrix. Hanc D. Bernardus (Serm. 11, de modo vivendi) sæcularem, illam vocat spiritalem. De utriusque vero ratione et origine hæc habet D. Thomas in commentario: *Sciendum, inquit, quod tristitia et gaudium, et communiter omnis affectio, ex amore causatur*. *Tristatur enim quis, quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor, unus quo diligitur Deus, et ex hoc causatur tristitia, quæ est secundum Deum. Alius amor quo amatur sæculum, et ex hoc causatur tristitia hujus sæculi. Amor quo diligitur Deus, facit nos libenter servire Deo, sollicitè querere honorem Dei, et vacare Deo dulciter; et quia per peccatum impedimur a servitio Dei, ideo amor Dei causat tristitiam de peccato, et hæc est tristitia secundum Deum*. Hæc S. Thomas. (Vide S. August. de Civit. Dei lib. xiv, c. 7.)

e Stabilem, ἀμετακίνητον, id est, fixam, et immobi-

stabilem operatur, obediens est, affabilis, humilis, mansueta, suavis, ac patiens, utpote ex Dei charitate descendens, et ad omnem dolorem corporis ac spiritus contritionem infatigabiliter semetipsam desiderio perfectionis extendens, et quodammodo læta ac spe profectus sui vegetata, cunctam affabilitatis et longanimitatis retinet suavitatem, habens in semetipsa omnes fructus Spiritus sancti, quos enumerat idem Apostolus: *Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, mansuetudo, continentia* (Galat. VII). Hæc vero asperrima, impatiens, dura, plena rancore et mœrore infructuoso, ac desperatione pœnali, eum quem complexa fuerit ab industria ac salutari dolore frangens ac revocans, utpote irrationabilis et interceptans non solum orationum efficaciam, verum etiam universos, quos prædiximus, fructus spirituales evacuans, quos novit illa conferre.

CAPUT XII.

Quod absque illa salutari tristitia, quæ tribus modis generatur, omnis tristitia tamquam noxia repellenda sit.

Quapropter absque illa quæ vel pro salutari pœ-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lem, seu perpetuam. Alii codices legunt ἀμεταμελει-
τον, hoc est, non pœnitendam, sive cujus numquam pœniteat. Ubi pulchra antithesis inter pœnitentiam et impœnitentiam, eoque elegantior, quod μεταμελεια pariat ἀμεταμελειαν.

^a D. Basilius in Regulis brevioribus quæst. 192 quærit: *Quæ est tristitia secundum Deum, et quæ secundum sæculum? Et respondet: Secundum Deum tristitia est, cum pro neglectis mandatis vel prævaricatione tristamur, secundum quod scriptum est: Tristitia tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem*

nitentia, vel pro studio perfectionis, vel pro desiderio suscipitur futurorum, ^a omnis tristitia tam quam sæculi, et quæ mortem inferat, æqualiter repellenda est, ac sicut fornicationis spiritus, vel philargyriæ, vel iræ, de nostris cordibus penitus extrudenda.

CAPUT XIII.

Remedia quibus tristitiam de cordibus nostris exterminare possimus.

Hanc ergo perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, ut mentem nostram spirituali meditatione jugiter occupatam futura spe et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus. Hoc enim modo ^b universa tristitiarum genera, sive, quæ ex præcedenti ira descendunt, sive quæ amissione lucri, vel detrimenti illatione nobis adveniunt, sive de irrogata generantur injuria, sive quæ de irrationabili mentis confusione procedunt, seu quæ lethalem desperationem nobis inducunt, valebimus superare, cum æternarum rerum ac futurarum intuitu semper læti, atque immobiles perdurantes, nec casibus dejecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca et mox transeuntia contemplantes.

tuum. Sæculi autem tristitia est, cum ob aliquid de rebus humanis, vel quæ ad sæculum pertinent, contristamur.

^b Species tristitiæ vitiosæ varias ex variis causis supra memoratis colligit et recenset; quas tamen ad duo capita, sive genera, restringit et revocat collat. 5 c. 11, ubi ait: *Tristitia genera duo sunt: unum quod vel iracundia desinente, vel de illato damno, ac desiderio præpedito cassatoque generatur; aliud quod de irrationabili mentis anxietate seu desperatione descendit.*

LIBER DECIMUS.

DE SPIRITU ACEDIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Sextum nobis certamen est, quod Græci ἀκηδία vocant, quam nos tædium sive anxietatem cordis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ciaconius ex Vaticano: *Sextum nobis certamen est adversus eam, quam Græci ἀκηδία vocant.* Dionysius: *Sextum nobis certamen est contra vitium, quod Græci acedium vocant.* Sexto igitur loco in vitiiis capitalibus ponitur acedia, et tristitiam subsequitur, quia, ut alibi Cassianus (Collat. 5, cap. 10): *De tristitia acediam necesse est pullulare.* De qua primo videndum quod ad rationem nominis, tum vero quod ad rem ipsam pertinet. Acedia unico c scribi debet, non gemino; ut a multis imperite scribitur et profertur. Est enim ἀκηδία vocabulum Græcum, ut Auctor hic indicat, quod Latine sonat incuriam aut negligentiam quamdam; nam ἡζὼς; Græce curam vel laborem significat. Unde acedia Latine dicitur, ἡ Græco (ut solet apud Latinos) in e longum mutato. Hinc fit ut apud probatos auctores secunda ejus syllaba producat, ut apud Mantuanum 11 lib. II de Calamitatibus temporum, ubi acediam ita depingit

Sic hominem falso deludit acedia vultu,
Spem minuens, animosque premens, operumque futura
Præmia deridens; contemni fulmen, et ignes
Tartareos, frustra docet Phlegetonta timeri.

Quia tamen ἡ Græcum absque mutatione in aliam vocalem subindetransit in i Latinum longum, recte etiam nonnulli per i Latinum in secunda syllaba proferunt, et scribunt acidiam; quemadmodum Spiritum sanctum paraclitum communiter dicimus, tamen aliqui non omnino inepte paraclitum pronuntiant, penultima producta, ut pulchre disserit Franciscus Philephus Epist. lib. XIII, epist. 47. Unde rudis et improbabilis efficitur eorum opinio qui acidiam putant vocabulum esse Latinum derivatum ab acidus, a, um, quia scilicet ita deprimit animum hominis, ut nihil ei agere libeat; sicuti ea quæ sunt acida, frigida sunt, et sicut frigida non facile moventur, ita acediosus ex nimia tristitia torpescit (S. Thom. 2-2, q. 35, a. 1). Quamvis enim ita res habeat, non tamen inde sequitur acidiam ab acido derivari, cum et Græcæ derivationis auctoritas et syllabæ productio manifeste repugnent. Porro acedia in sacris litteris generaliter significat tristitiam, tædium, torporem, anxietatem, ut hic dicitur (Tollet. de Peccat. Mortal. c. 58). Unde psalm. CXVIII, ubi legimus: *Dormitavit anima mea pro tædio*, in

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Græco est, ἀπ' ἀκηδίας, a quo derivatum verbum Acediari, id est, tædio affici, Scripturæ etiam usitatum. Eccles. VI : *Subjice humerum tuum sapientiae, et porta illam; et ne acedieris in vinculis ejus.* Et cap. XXI. *Discede a stulto, et non acedieris in stultitia ejus, ubi Græce habetur: καὶ οὐ μὴ ἀκηδιάσῃς ἐν τῇ ἀπονολᾷ αὐτοῦ.* Quod autem ad rem attinet, notandum primo acediam, sicut superius de ira et tristitia dietum est, dupliciter sumi, primo ut sit passio quædam in appetitu sensitivo adeo animum opprimens ut afferat torporem etiam membris, et negligentiam seu fastidium operis: sive ea tristitia sit de malo vero, sive apparente. Et hoc modo Damascenus (Lib. II de Fid. cap. 14.) primam tristitiæ speciem ponit acediam, eamque dicit esse *tristitiam, quæ taciturnitatem, defectionemque vocis inducit: λῆσις, inquit, ἐπινοίαν ἐμποιοῦσα.* Quibus verbis significare videtur ex acedia sequi taciturnitatem, defectionemque vocis, quod adeo absorbeatur animus, et occupetur languida defectione, ut vocem depromere nequeat; sed sui ipsius confusione et obnubilatione quadam impediatur, detineaturque constrictus, ne sermonem edat. At D. Thomas subtilius id exponens (12, q. 35 art. 8): *Ideo, inquit, specialiter acedia dicitur vocem amputare, quia vox inter omnes exteriores motus magis exprimit interiorem conceptum et affectum, non solum in hominibus, sed etiam in aliis animalibus, ut dicitur in primo Politicorum.* Ita S. Thomas. Itaque sub voce, ex consequenti, intelliguntur omnes motus exteriores, ad quos itidem acedia hominem pigrum tardumque reddit. Alias vero intelligitur acedia, ut est tristitia, fastidium, seu aversio voluntatis, sive appetitus rationalis, et quæ fere conjuncta est cum tristitia appetitus sensitivi. Et hoc modo accipitur, cum de peccatis capitalibus agitur, quibus ipsa annumeratur. Unde et Cassianus in hoc libro, et S. Thomas in Summa (2, q. 35, a. 2, et 5), communiter agunt de acedia, ut est partim in voluntate, partim in appetitu sensitivo. Secundo notandum acediam in hoc sensu, et prout habet rationem peccati, adhuc dupliciter accipi: 1^o communiter et generatim, ut est tristitia de spirituali bono, quatenus nobis molestum est ac laboriosum, et hoc modo non est speciale vitium aut peccatum, sed conditio quædam et pravitas omnibus vitiis insita et communis; 2^o accipitur acedia proprie et stricte, ut est tristitia voluntatis de bono spirituali divino ad charitatem pertinente; et sic est vitium particulare ab aliis distinctum, poniturque inter peccata capitalia tum a Cassiano tum a D. Gregorio et aliis. Sed ad majorem declarationem audiendus hic latius D. Thomas subtiliter et accurate utriusque rationem et diversitatem explicans his verbis (Art. 2, supra): *Cum acedia sit tristitia de spirituali bono, si accipiatur spirituale bonum communiter, non habebit acedia rationem specialis vitii, quia, sicut dictum est, omne vitium refugit spirituale bonum virtutis oppositæ. Similiter etiam non potest dici quod sit speciale vitium acedia, in quantum refugit spirituale bonum, prout est laboriosum, vel molestum corpori, vel delectationis ejus impeditivum, quia hoc etiam non separaret acediam a vitiis carnalibus, quibus aliquis quietem et delectationem corporis querit. Et ideo dicendum est quod in spiritualibus bonis est quidam ordo. Nam omnia spiritualia bona, que sunt in actibus singularium virtutum, ordinantur ad unum spirituale bonum, quod est bonum divinum, circa quod est specialis virtus, quæ est charitas. Unde ad quamlibet virtutem pertinet gaudere de proprio spirituali bono, quod consistit in proprio actu. Sed ad charitatem pertinet specialiter illud gaudium spirituale, quo quis gaudet de bono divino. Et similiter illa tristitia, qua quis tristatur de bono spirituali, quod est in actibus singularium virtutum, non pertinet ad aliquod vitium speciale, sed ad omnia vitia; sed tristari de bono divino, de quo charitas gaudet, pertinet ad speciale vitium, quod acedia vocatur.* Hæc S. Thomas.

PATROL. XLIX.

Ex quibus patet primo quid sit acedia stricte accepta, ut a scholasticis accipitur, et quid generalius accepta, ut solet a Patribus accipi, qui nomine acediæ intelligunt tædium ac torporem animi in piis operibus exercendis, quod quidem tædium ex defectu amoris divini et gaudii illius spiritualis nascitur. Unde D. Gregorius (In I Reg. lib. I c. 14) eam ita describit: *Acedia est de laudabili virtutum exercitio utriusque hominis languida defectio.* Utriusque hominis, scilicet, interioris et exterioris, id est, animi et corporis. Et D. Bernardus: *Acedia est torpor mentis bona negligentis inchoare, aut inchoata perficere.* Secundo colligitur peccatum acediæ contrarium esse virtuti charitatis. Nam directe opponitur gaudio spirituali de bono divino, ut a nobis possidetur quodammodo per gratiam et spem, quod gaudium est actus et effectus charitatis. Unde Apostolus ad Rom. XIV dicit, *regnum Dei esse gaudium in Spiritu sancto.* Et ad Galatas v numerat istud gaudium inter fructus Spiritus sancti, qui scilicet ex charitate prodeunt. Tertio sequitur peccatum istud ex genere suo esse mortiferum, nisi veniale fiat ob imperfectionem actus non plene deliberati: qua de re ita rursus D. Thomas (Art. 3): *Peccatum mortale dicitur, quod spiritualem vitam tollit, quæ est per charitatem, secundum quam Deus nos inhabitat. Unde illud peccatum ex suo genere est peccatum mortale, quod de se secundum propriam rationem contrariatur charitati. Hujusmodi autem est acedia. Nam proprius effectus charitatis est gaudium de Deo; acedia autem est tristitia de bono spirituali, in quantum est bonum divinum. Unde secundum suum genus acedia est peccatum mortale; sed considerandum est in omnibus peccatis, quæ sunt secundum suum genus mortalia, quod non sunt mortalia, nisi quando suam perfectionem consequuntur. Est enim consummatio peccati in consensu rationis. Unde si sit inchoatio peccati in sola sensualitate, et non pertingat usque ad consensum rationis propter imperfectionem actus, est peccatum veniale. Sicut in genere adulterii concupiscentia, quæ consistit in sola sensualitate, est peccatum veniale: si autem pervenitur usque ad consensum rationis, est peccatum mortale. Ita etiam et motus acediæ in sola sensualitate quandoque est propter repugnantiam carnis ad spiritum, et tunc est peccatum veniale. Quandoque vero pertingit usque ad rationem, quæ consentit in fugam, et horrorem, et detestationem boni divini, carne contra spiritum omnino prevalente; et tunc manifestum est, quod acedia est peccatum mortale.* Hucusque S. Thomas. Cum ergo dicitur acedia esse peccatum mortale ex suo genere, intelligitur posita hac conditione, si sit perfecta acedia, id est, ut quis deliberate et pleno rationis judicio horrescat et fastidium bonum divinum, et non tantum ex parte sensualitatis et carnis infirmitate. Unde idem doctor hunc Cassianolocum allegans admittit etiam in viris sanctis et perfectis, quales illi anachoretæ et eremite de quibus hic agitur, aliquos imperfectos motus acediæ aliquando suboriri, qui tamen non pertingunt usque ad consensum rationis, ac proinde non sunt peccata mortalia, sed venialia dumtaxat. Subdit porro etiam alteram conditionem (Ibid. in respond. ad 3), quæ supponitur ut acedia sit mortalis, nempe, ut acedia sit de bono divino, cui ex præcepto tenetur inhærere, hoc est, si hujusmodi tædium seu fastidium acediæ sit de rebus præceptis et ad salutem necessariis, idque sub reatu mortali: ut si clericus ex tædio horarum, canonicarum lectionem omittat, monachus tædio suæ professionis habitum abjiciat: *Non enim erit acediæ peccatum, si quis contristetur, quia cogitur ad opera virtutis ad quæ non tenetur. Et si sub veniali, tantum obediens obligetur, non erit acedia plusquam venialis.* Quarto colligitur acediæ nomine duplex quoddam malum seu peccatum intelligi, sive duobus modis per acediam peccari. Est enim acedia vel torpor et pigritia in aggrediendo et auspicando bonum,

^a *Et operam detis, ut quieti sitis.* Dixit primam causam. Deinde infert secundam: *Et ut vestra negotia agatis.* Tertiam quoque: *Et operemini manibus vestris,* ^b *sicut præcepimus vobis.* Quartam: *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* Quintam: *Et ut nullius aliquid desideretis.* Ecce illa cunctatio, quam tantis proferre procæmiis differebat, quid in ejus pectore parturiebat, agnoscitur. *Et operam detis ut quieti sitis,* id est, in vestris cellulis commorantes, nec diversis rumoribus, qui solent otiosorum votis, vel fabulis generari, inquieti effecti, aliis quoque inquietudines inferatis. *Et ut vestra negotia agatis,* non vestra curiositate actus mundi velitis inquirere, ac diversorum conversationes explorantes, opera vestra non ad correctionem vestram seu virtutum studia, sed ad detractiones fratrum velitis impendere. *Et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis:* Ut illa fierent quæ monuerat superius ne agerent, id est, ne inquieti essent, et aliena curarent negotia, vel inhoneste ambularent ad eos qui foris sunt, vel alterius aliquid desiderarent; nunc intulit, dicens: *Et operemini manibus vestris,* ^b *sicut præcepimus vobis.* Ut enim illa fierent, quæ superius reprehendit, otium causam esse evidenter expressit. Nullus enim potest vel inquietus esse, vel aliena curare negotia, nisi qui operi manuum suarum non acquiescit insistere. Quartum quoque intulit morbum, qui ex hoc ipso otio nascitur, id est, ut inhoneste non ambulent, dicens: *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* Numquam potest, nec apud eos quidem qui sæculi homines sunt, honeste incedere, qui nequa-

A quam claustris cellæ et operi manuum suarum inhære contentus est, sed necesse est eum inhonestum esse, dum necessaria victus requirit; adulationi quoque operam dare, novitates etiam rumorum sectari, causarum fabularumque occasiones conquirere, per quas sibimetipsi aditum paret, ac facultatem qua diversorum domos valeat penetrare. *Et nullius aliquid desideretis.* Non potest non alienis donis et muneribus inhiare, qui non delectatur pio quietoque labore operis sui, quotidiani victus parare substantiam. Videtis tot causas, tam graves ac turpes una otii labe generari? Denique hos ipsos quos in Epistola prima, molli foverat palpatione verborum; qualiter, in secunda, velut qui non profecissent ad leviora remedia, ^c austerioribus quibusdam et causticis medicamentis sanare aggreditur, nullaque jam mitium verborum fomenta præmittit, non ullam teneram vocem ac blandam, ut ibi: *Rogamus autem vos, fratres;* sed, *Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate* (II Thess. II). Ibi regat, hic denuntiat. In illa blandientis affectus, in hac obstantis severitas et minantis. *Denuntiamus vobis, fratres:* quia prius rogantes contempsistis audire, saltem nunc denuntiationibus obedite. Ipsamque denuntiationem non nudo verbo, sed cum obstestatione nominis Domini nostri Jesu Christi terribilem infert, ne forte simplicem velut humana voce prolatam rursus contemnerent, nec magnopere ducerent observandam. Statimque ^d ut peritissimus medicus putribus membris, quibus leni medicamento reme-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tantum vicinæ præsentia efficaci præbebitur advocati, in quantum fuerit fides devota suscepti. Hactenus Cianonius diligenter et accurate. Porro hanc vocem usurpat et Cassianus in priore significato, cap. 14 hujus libri; in posteriore vero collat. 6 cap. 10.

^a Multis et variis morbis, seu vitii acedia in hoc capite recensitis inter se cognatis et concomitantibus, totidem opponit Apostolus (I Thess. IV, et II Thess. III), et ex Apostolo Cassianus antidota et contraria adhibet medicamenta. Primus morbus est inquietudo, quam D. Gregorius (Lib. XXXI Moral. cap. 31) vocat evagationem mentis ad illicita: *Audivimus quosdam inter vos ambulantes inquiete;* antidotum: *Operam detis, ut quieti sitis,* quod est placide et sine tumultu agere, aliorum quietem non turbare. Secundum malum curiositas. *Nihil operantes, sed curiose agentes;* antidotum: *Ut vestrum negotium agatis,* hoc est, unusquisque suæ vocationi et operi intentus sit, non alienis rebus se ingerat. Tertius morbus, otium, sive otiositas. *Nihil operantes;* antidotum: *Et operemini manibus vestris.* Quartum malum, scandalum aliorum, quod significat, inhoneste, seu inordinate ambulare; antidotum: *Ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt,* id est, citra scandalum apud infideles, vel (ad scopum Cassiani) apud sæculares versemini. Scandalizabantur enim infideles cum videbant Christianos alienis bonis velle vivere, sicut scandalizantur sæculares dum monachos vident vagabundos et otiosos. Quintus morbus cupiditas, seu concupiscentia rerum alienarum, ex qua furtum nascitur: antidotum: *Et nullius aliquid desideretis.* Et ad Ephes. IV: *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret, etc.*

^b Præcepit Apostolus non omnibus, et absolute, ut operentur manibus, aut mechanicum opus exercent: sed iis qui egent, nec aliis melioribus ac sublimioribus exercitiis aut functionibus occupantur, ut ex dictis colligitur.

^c Caustica medicamenta, ait Cuychius; Græce καύστικα φάρμακα sunt acerbæ et austeræ medicamenta, utpote incisiones, et ea quæ habent vim causticam, id est, ustivam. Inde καυτήριον, cauterium, instrumentum est quo putridæ carnes aduruntur. Vide plura ad collat. 6 cap. 11.

^d Hoc ipsum D. Benedictus (Cap. 27 et 28, ubi vide Turrecrem.) abbati observandum docet erga fratres delinquentes et excommunicatos, aut incorrigibiles, *Omni, ait, sollicitudine curam gerat abbas circa delinquentes fratres, quia non est opus sanis medicus, sed male habentibus* (Matth. IX). *Et ideo uti debet omni modo, ut sapiens medicus, etc.* Et cap. sequenti: *Si quis frater frequenter correptus pro qualibet culpa, si etiam excommunicatus non emendaverit, acrior ei accedat correctio, id est, ut verberum vindicta in eum procedat. Quod si nec ita correxerit, etc., tunc abbas faciat, quod sapiens medicus. Si exhibuit fomenta, si unguenta adhortationum, si medicamina divinarum Scripturarum, si ad ultimum ustionem excommunicationis, vel plagas virgarum, et jam si viderit nihil suam prevalere industriam; adhibeat etiam (quod majus est) suam et omnium fratrum pro eo orationem, ut Dominus qui omnia potest, operetur salutem circa fratrem infirmum. Quod si nec isto modo sanatus fuerit, tunc jam utatur abbas ferro abscissionis, ut ait Apostolus: Auferte malum ex vobis; et iterum: Infidelis iste discedat, ne una ovis mortua omnem gregem contaminet.*

dium ferre non potuit, mederi spiritalis ferri incisione pertentat: *ut subtrahatis vos*, inquiens, *ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis*. Itaque ab his qui vacare operi nolunt, jubet subtrahi, et velut membra otii corrupta putredine desecari: ne inertiae morbus, velut lethale contagium, etiam sanas membrorum partes tabe serpente corrumpat; dicturusque de his qui operari manibus suis nolunt, et panem suum cum silentio manducare, a quibus etiam præcepit subtrahendum; qualibus eos a principio opprobriis inurat, attendite. In primis inordinatos dicit, nec secundum suam traditionem ambulare: aliis verbis contumaces eos, utpote qui nolent juxta institutionem ejus incedere, et inhonestos esse designans, id est, a non processiois, non visitationis, non verbi, non temporis opportunitatem congruam honestamque sectantes. Omnibus enim istis vitiis inordinatum quemque necesse est subjacere. *Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis*: et in hoc rebelles eos quodammodo et contemptores notat, qui traditionem quam acceperunt ab eo, tenere contemnerent, nec imitari vellent id, quod magistrum non solum verbo docuisse meminerint, sed etiam opere noverint perfecisse. *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos*. Immanem cumulum reprehensionis exaggerat, cum hoc eos asserit non observare, quod et memoriae eorum inhæreat, et ad imitandum non solum, verbo instruente, didicerint, sed etiam, exemplo operum provocante, susceperint.

CAPUT VIII.

Quod necesse sit inquietum esse eum qui opere manuum suarum non vult esse contentus.

^b *Quia non inquieti fuimus inter vos*. Cum se vult

ALARDI GAZÆI

^a Respicere videtur illud Ecclesiasticus (Cap. III): *Omnia tempus habent; tempus tacendi, et tempus loquendi*, etc. Sic et tempus procedendi foras, supple, ad visitandos fratres, vel infirmos, quod hic vocat congruam opportunitatem processiois et visitationis, quam homines inordinati et honestatis incuriosi non observant, nescientes in omnibus servare decorum. Unde versus:

Rustica progenies nescit habere modum.

^b Post doctrinam et præceptum Apostoli (II Thess. III) de opere manuali ad vitandum otium aliaque peccata exercendo superius allegatum, pergit Auctor ad ejusdem Apostoli exemplum proponendum. Quod enim verbo et scripto docuit apostolus Paulus, hoc et facto præstitit, idque pluribus in locis testatum reliquit. Hoc enim fecisse Thessalonica ex ejus testimonio hic citato constat. Hoc ipsum postea, Ephesi cum moraretur, egisse, etiam ipse affirmat, cum eos contestatur his verbis: *Ipsi scitis, quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ* (Act. XX). Et ad Corinth. scribens; *Laboramus*, inquit, *operantes manibus nostris* (I Corinth. X).

^c Id est, manducandum accepimus. Panis nomine, quidquid ad victum pertinet Hebræis intelligitur. Unde Lucae XIV: *Cum intrasset Jesus in domum Pharisæi sabbato manducare panem*, id est, prændere, aut cœnare. Et I Reg. XIV: *Maledictus*, inquit Saul, *qui comederit panem usque ad vesperam*. Panem nominans omne genus cibi intellexit; unde Jonathas

A inquietum inter eos non fuisse per operis exercitium comprobare eos qui operari nolunt, abunde notat otiositatis vitio inquietos semper existere. *Neque gratis panem manducavimus ab aliquo*. Per singula verba interpretationis auxesim facit Doctor gentium. Prædicator Evangelii dicit se non gratis panem ab aliquo manducasse, qui novit Dominum præcepisse, ut qui Evangelium denuntiant de Evangelio vivant I Cor. IX); et rursus: *Dignus est operarius cibo suo* (Matth. X). Cum itaque [utique] non gratis qui Evangelium prædicabat, tam sublime ac spiritale opus exercens, cibum sibi Dominicæ jussionis auctoritate præsumeret, quid nos faciemus, quibus non solum nulla prædicatio verbi commissa est, sed nec ulla quidem, nisi animæ nostræ solius cura mandatur?

^B ^d Qua fiducia otiosis manibus gratis panem comedere audebimus, quem Vas electionis, evangelica sollicitudine et prædicatione constrictus, sine opere manuum comedere non præsumit? *Sed in labore*, inquit, *et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravavimus* (II Thess. III). Adue additamenta suæ castigationis exaggerat. Non enim simpliciter dixit, non comedimus panem gratis ab aliquo vestrum, et hucusque stetit, poterat enim videri proprio otiosoque sumptu ac recondita pecunia, vel aliorum, licet non istorum, collatione seu muneribus sustentatus fuisse, *sed in labore*, inquit, *fatigatione nocte ac die operantes*, id est, nostro opere specialiter sustentati. Et hoc, inquit, non pro nostra voluntate perpetrabamus, nec pro delectatione, ut voluit et

COMMENTARIUS.

^C exercitium corporis invitabat, sed ut necessitas et inopia victus non sine ingenti fatigatione corporis facere compellebat. Non solum namque per totum diei spatium, sed etiam noctis tempore, quod quieti gustato melle reus exsecrationis habitus est (August. lib. de Opere mona. c. 3 et 4). Negat autem Apostolus panem se manducasse gratis, id est, gratuito, seu gratuita largitione; vel otiose, nihil agendo, quod Gallice dicimus *pour néant*; idque duplici ratione: primum quia in sudore vultus sui vescebatur pane suo, vel ut ipse subdit: *In labore, et fatigatione, nocte et die operando*; tum quia ratione ministerii evangelici debebatur ei alimonia. Non enim panem gratis manducat qui de Evangelio vivit, etiamsi manibus non operetur: accipit enim sibi debitum, sicut ipse paulo post significat potestatis suæ mentionem faciens, *Non quasi non habuerimus potestatem*, etc.

^d Eodem argumento D. Hieronymus (Epist. 4) Rusticum monachum ab otio deterret, et ad opus manuum suo tempore exercendum ac spiritualibus intermiscendum exstimulat his verbis: *Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere laborabant manibus suis, ne quem gravarent, et aliis tribuebant refrigeria quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia; cur tu in usus tuos cessura non præpares? vel fscellam teæ junco*, etc. Urget idem argumentum etiam D. Augustinus in lib. quem de Opere manachorum conscripsit (Cap. 3, 4 et 2) adversus ignavos quosdam ac desides monachos opus manuum inani prætextu detrectantes. In eamdem quoque sententiam scribit Isidorus Pelusiotus lib. 1, epist. 49 (Supra ad c. 7, et infra c. 11). Sed hac de re vide plura aliis locis.

nali, sed etiam in spiritali, monachum pulsat, subtiliore se nequitia ingerens menti; ita ut qui non potuerint carnalibus vitiis decipi, a spiritalibus successibus acrius sauciantur: tantoque est perniciosior ad conflictum, quanto obscurior ad cavendum. Omnium namque vitiorum manifestior apertiorque congressus est, et in unoquoque eorum contradictione rigida confutatus incenitor, invalidior factus abscedet, victoremque suum dejectus adversarius deinceps infirmior attentabit. b Hic vero morbus cum pro elatione carnali pulsaverit mentem, et fuerit responsionis scuto repulsus, rursus ut quaedam multiformis nequitia, priore habitu personaque mutata, sub vir-

tutum specie victorem confodere et jugulare per tentat.

CAPUT III.

Quam cenodoxia multiplex sit ac multiformis.

Etenim cætera vitia seu perturbationes uniformes ac simplices esse dicuntur, hæc vero multiplex et multiformis ac varia, undique bellatori et ex omni parte victori occurrens. Nam et in habitu, et in forma, in incessu, in voce, in opere, in vigiliis, in jejuniis, in oratione, in remotione, in lectione, in scientia, in taciturnitate, in obedientia, in humilitate, in longanimitate, c militem Christi vulnerare cona-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

doxia, licet multiformis ac multiplex sit, et in diversas species dividatur, genera tamen ejus sunt duo: primum quo pro carnalibus ac manifestis extollimur rebus; secundum quo pro spiritalibus et occultis desiderio vanæ laudis inflatur. Idem igitur hoc loco pulsari in parte carnali, ac pro carnalibus et manifestis rebus extolli; idem in parte spiritali pulsari, ac pro spiritalibus et occultis desiderio vanæ laudis inflari. Vide notata superius ex D. Chrysostomo.

a Dionysius simpliciore stylo, et ad captum accommodato, elucidat: Ita quod hi qui superari non poterant peccatis carnalibus, acrius vulnerentur per vanam gloriam ex spiritalibus suis profectibus ortam. His apte respondent quæ de cenodoxia scribit Joannes Climacus gradu vigesimo primo, ubi eam ita depingit: Cenodoxia est laborum dissipatio, studiorum perditio, thesaurorum insidia, in portu naufragium, in area formica, quæ, etsi tenuis est, laboribus omnibus et fructibus insidiatur. Expectat formica dum perficitur triticum, cenodoxia vero dum congregentur opes; gaudet illa ut furetur, hæc autem ut dissipet; gaudet desperationis spiritus, cum videt multiplicari vitia; cenodoxia vero, cum virtutes multiplicari videt. Et infra: Cenodoxia omnibus studiis aggaudet: verbi gratia, si jejuno, inaniter glorior; si splendide vestitus, vincor ea peste; si vitius induar, denuo glorior; si loquar, hac superior; si taceam, iterum superatus sum. Quocumque hunc a tribulum jeceris, erecto persistit aculeo. Hæc ille.

b Hic rursus paraphrastes, aut quisquis auctor, cespitat, dum ita reddit: Porro spiritus vanæ gloriæ, cum de peccato carnali tentaverit hominem, etc. Quæso te, lector, quis unquam audivit spiritus vanæ gloriæ de peccato carnali tentasse hominem? et quid simile ad mentem Auctoris? Sed uno absurdo dato, plura sequi necesse est. Morbus de quo hic agitur, nempe cenodoxia, pro elatione carnali pulsatur mentem, non ut paraphrastes interpretatur, sed ut Auctor ipse superius expressit. Nam idem hic est pro elatione carnali pulsari, ac superius in parte carnali pulsari, hoc est, pro rebus carnalibus ac manifestis extolli.

c Militem Christi, id est, monachum præcipue, aut generatim omnem Christianum. Vulnerat quidem cenodoxia militem Christi, at non semper lethali vulnere; non enim mortalis censenda est cenodoxia seu gloriæ cupiditas: immo plerumque et natura sua venialem esse docent theologo; nisi mortalis efficiatur, vel ratione materiæ, vel ratione finis, vel ratione alterius peccati, quod interdum in affectu vanæ gloriæ involvitur (S. Thomas, supra, a. 3). Ratione materiæ, ut si quis gloriatur de peccato mortali, ebrietate, fornicatione, injuria, aut contumelia fratri illata, etc. De quibus Proverb. xii: Lætantur cum male fecerint, et exsultant in rebus pes-

B *simis; vel, ut ait D. Thomas, cum quis gloriatur de aliquo falso, quod contrariatur divinæ reverentiæ, secundum illud Ezechielis xxviii: Elevatum est cor tuum; dixisti, Deus ego sum. Et I ad Cor. iv: Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Talis etiam Herodes, cui cum in theatro superbe concionanti populus acclamasset: Dei voces, et non hominis (Act. xii Joseph. Antiq. l. xix c. 8), confestim percussit eum angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo: et consumptus a verbibus expiravit. Ratione finis, cum appetitur laus humana ob finem mortalem, ut si quis laudari appetit, aut seipsum laudat, ut consequatur finem carnalem fornicationis, aut aliud simile; aut intentionem suam refert ad vanam gloriam, tanquam ad ultimum finem, pro quo vel consequendo vel retinendo paratus est transgredi vel reipsa transgreditur aliquod præceptum divinum: quales erant multi ex primoribus Judæorum, de quibus Joannis xii dicitur: Dilexerunt magis gloriam hominum quam gloriam Dei; et cap. v: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est, non queritis (S. Thom. ubi supra)? His certe casibus haud dubium est cenodoxiam seu inanem gloriam mortale esse peccatum, et militem Christi, ut Auctor loquitur, lethaler vulnerare, sauciare, jugulare, confodere, supplantare, elidere, improvisum ac miserabile naufragium secundo navigantibus vento importare, denique ruinam et interitum offerre. Cæterum etsi extra hos casus et ex genere suo peccatum veniale censeatur, semper tamen exstinguit boni operis in gratia existentis meritum. Nullus enim peccando meretur vitam æternam, ait S. Thomas (Supra, a. 3, ad 1): unde opus virtuosum amittit vim merendi vitam æternam, si propter inanem gloriam fiat, etiamsi illa inanis gloria non sit peccatum mortale. Atque hæc ratione dici etiam potest cenodoxia hominem vulnerare, supplantare, elidere; cum omne peccatum, etiam veniale, vulnus quoddam et morbus sit animæ. Confirmatur hæc doctrina Matthæi v cap., ubi Salvator serio nos admonet: Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in calis est. Quasi diceret: Habebitis quidem apud homines in quorum gratiam facitis, sicuti paulo post de Pharisæis dixit: Receperunt mercedem suam, id est, inanem gloriam apud homines, quam quærebant; apud Patrem autem cælestem non habebitis, ejus causa non facitis; quia æquum est, ut cui quisque laborat, ab eo mercedem accipiat; et ut unius laboris non duplex, sed una sit merces. Quid enim, ait Chrysostomus (In comment. in Matth.) a Deo recipies, qui Deo nihil dedisti? nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur; quod autem propter homines fit, in ventos effunditur. Ob hanc causam et periculum, scilicet inanis gloriæ et mercedis amittendæ, S. Hilarion, ut scribit B. Hieronymus (In ejus Vita), sexagesimo vitæ suæ anno cernens grande*

* Tribulum Vegetius lib. iii vocat stimulum ferreum formæ quadrangulæ, qui quamcumque in partem incubuerit, aculeum semper infestum præterendit.

tur, et velut quidam perniciosissimus scopulus tumentibus undis obiectus, improvisum ac miserabile naufragium secundo navigantibus vento, dum non cavetur nec praevidetur, importat.

CAPUT IV.

Quomodo cenodoxia monachum a dextris et a sinistris impugnet.

Itaque via regia volentem incedere per arma justitiæ, quæ a dextris sunt et a sinistris, oportet Apostolica disciplina transire per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam (II Cor. VI), et tanta cautione inter tumentes tentationum fluctus, gubernante discretione, et flante nobis Spiritu Domini, iter dirigere virtutis, ut dextra lavaque si paululum deflectamus, sciamus nos perniciosis mox cautibus illidendos. Ideoque per sapientissimum Salomonem monemur: ^a *Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram* (Proverb. IV), id est, ne tibi de virtutibus blandiaris, et dexteris successibus ac spiritualibus extollaris, ne deflectens ad sinistram tramitem vitiorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam ^b cui sub specie succinetæ vestris ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculca ac viliori conatur inserere; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat; quem scientiæ et elo-

cautionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejuset palam, gloria vanitatis pulsatur. Si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur. Ne vanæ gloriæ contagio maculetur, orationes prolixas sub fratrum vitat celebrare conspectu; et quod eas latenter exerceat, nullumque habeat consciuum facti, non effugit aculeos vanitatis.

CAPUT V.

Qua comparatione monstratur natura cenodoxiæ.

Pulchre seniores nostri naturam morbi hujus ^c in modum cepæ bulborumque describunt quæ, uno decorticata tegmine, alio rursus inveniuntur induta, totiesque reperiuntur obiecta quoties fuerint exspoliata.

CAPUT VI.

Cenodoxiam solitudinis beneficio non penitus cæstingui.

In solitudine quoque cunctorum ^d mortalium consortia gloriæ causa fugientem, persequi non desistit. Quantoque amplius universum quis vitaverit mundum, tanto eum acrius insectatur. Alium quod patientissimus sit operis ac laboris, alium quod ad obediendum promptissimus, alium quod humilitate cæteros præponderet, conatur extollere. Alius scientiæ, alius lectionis, alius vigiliarum prolixitate tentatur. Nec alias quemquam hic morbus, nisi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

monasterium et multitudinem fratrum secum habitantium, turbasque eorum qui diversis languoribus et immundis spiritibus occupatos ad se reducebant, ita ut omni genere hominum solitudo per circuitum repleretur; flebat quotidie, et incredibili desiderio conversationis antiquæ recordabatur. Interrogatus a fratribus quid haberet, cur se conficeret, ait: Rursum ad sæculum redii, et recepi mercedem meam in vita mea. Jam homines Palæstinae et vicinæ provincie existimant me alicujus esse momenti, etc. Subdit deinde Hieronymus: Mirentur alii signa quæ fecit, mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem; ego nihil ita stupeo, quam gloriam illum et honorem calcare potuisse. Concurrerant episcopi, presbyteri, clericorum et monachorum greges, matronæ quoque Christianorum grandis tentatio, sed et potentes viri, et iudices, ut benedictum ab eo panem vel oleum acciperent; ut ille nihil aliud, nisi solitudinem meditabatur, etc.

^a Verba textus: *Ne declines ad dextram, nec ad sinistram.* Declinat ad dextram, secundum mentem Auctoris, qui de virtutibus aut prosperis successibus extollitur; declinat ad sinistram, qui de peccatis et pravis actibus gloriatur. Isidorus vero negative, sed ad eundem scopum (Lib. III de Summo Bono c. 23): *Non declinat ad dextram, qui non sibi, sed Deo tribuit bona quæ agit; neque ad sinistram se vertit, qui de divina indulgentia peccandi licentiam non præsumit.* Hoc est quod Propheta ait: *Hæc via, ambulate in ea; neque ad dextram neque ad sinistram declinate.* Illustrat autem hanc sententiam D. Hieronymus collatis aliis Scripturæ sententiis in speciem repugnantibus, ut est illa Ecclesiastis x: *Cor sapientis in dextera ejus, etc.* Et in Evangelio (Matth. v et VI), inquit, *præcipitur ut nesciat sinistru quid faciat dextera sapientis. Et quando percutimur in maxillam dexteram, non jubetur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dextram. Justus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextram est.* Et cum ad iudicandum Salvator venerit, agni stabunt a dextris, hædi vero a sinistris erunt (Matth. XXV). Et in Proverbiis scribitur: *Dexteræ vias novit Dominus; quæ autem perversæ*

sunt, a sinistris sunt (Proverb. IV). Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dextram. Qui vero insipiens est, de presenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et poeta ait:

Dextera, quæ magni Ditis sub mœnia ducit;
Hac iter Elysium nobis; at læva malorum
Exerret pœnas, et ad impia Tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere (Lect. I. VI c. 3 et 4), litteræ Pythagoricæ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est, de virtutibus ac vitiis planissime disputat. Nec putemus huic sententiæ illud esse contrarium, in quo dicitur: *Ne declines in dextram, neque in sinistram* (Proverb. IV). Hic enim pars dextera pro bono accipitur; ibi vero non tam dextera, quam declinatio dexterae accusatur, ne plus sapiamus quam nos sapere necesse est: quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. Hæc D. Hieronymus ad illius sententiæ elucidationem pertinentia.

^b Hinc D. Hieronymus ad Nepotianum (Epistol. 2): *Ornatus ut sordes pari modo fugiendæ sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.* Idem ad Paulinum (Epistol. 4): *Humilitatem vestrum tumentis animo ne appetas.* Et alibi (Epistol. 13): *Sordidæ vestes candidæ mentis indicia sint, vilis tunica contemptum sæculi probet: ita dumtaxat ne animus tumeat, ne habitus sermoque dissentiant* (Cap. 17). Huc spectat illud Tertulliani in Apologetico: *Eccæ lutulentis pedibus Diogenes superbos Platonis thoros alia superbia deculeat.*

^c Mss. *In modum cepæ porrigue.* Unde puto in codicem Dionysianum mendam istud non ferendum irrepsisse, ubi habetur: *Per dispositionem teporis, duabus dictionibus truncate junctis, quod non Auctori, sed scriptoribus et typographis ascribendum.*

^d Vide exempla SS. Antonii, Hilarionis, Benedicti, apud suos auctores.

² suis nititur virtutibus sauciare, in his offendicula tendens interitus, in quibus vitæ stipendia conquiruntur. Volentibus quippe iter pietatis ac perfectionis incedere, non alibi inimici insidiantes, nisi in via qua ambulant, laqueos deceptionis abscondunt, secundum illam beati David sententiam : ^b *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi (Psalm. XIV), ut in hac ipsa scilicet virtutum via qua gradimur, tendentes ad bravium supernæ vocationis, nostris elati successibus corruamus, obligatisque pedibus animæ nostræ concidamus, cenodoxiæ laqueis compediti. Et ita sit, ut qui adversarii conflictu non potuimus superari, nostri triumphii sublimitate vincamur; seu certe, quod est etiam aliud deceptionis genus, ut excedentes continentiam, vel nostræ possibilitatis modum, perseverantiam nostri cursus infirmitate corporis intercedente perdamus.*

CAPUT VII.

Quod cenodoxia cum dejecta fuerit, acrius resurgat ad pugnam.

Omnia vitia superata marcescunt, et devicta per singulos dies infirmiora redduntur, et vel loco vel tempore minuuntur atque defervent, seu certe a contrariis virtutibus dissidentia, vel caventur facilius, vel vitantur; hoc vero dejectum acrius resurgit ad lucram; et cum putatur exstinctum, sua morte vivacius convalescit. Cætera genera vitiorum eos tantum impugnare solent quos in certamine superant, hoc vero suos victiores acrius insectatur; quantoque fuerit validius elisum, tanto vehementius vi-

torix ipsius elatione congregitur. Et hæc est subtilis inimici versutia, ut militem Christi propriis faciat telis occumbere, quem hostilibus armis superare non potuit.

CAPUT VIII.

Quod cenodoxia nec eremo nec atate deferveat.

Alia interdum vitia, sicut diximus, etiam locorum beneficio conquiescunt, et materia peccati, vel oportunitate ejus et occasione subtracta, lentescere solent et minui; hoc vero cum fugiente deserta penetrat, nec loco novit excludi, nec extrinsecus materia subtracta marcescere. Non enim aliunde quam virtutum ejus quem impetit successibus animatur. Cætera etiam vitia processu temporis, ut præfati sumus, interdum molliuntur atque evanescent; huic longævitas, nisi fuerit industria solerti ac prudenti discretionem fundata, non solum non officit, verum etiam majora novit fomenta congerere vanitatis.

CAPUT IX.

Quod cenodoxia periculosior sit virtutibus mixta.

Postremo cæteræ perturbationes a contrariis sibi virtutibus dissidentes, et ex aperto, tamquam die claro bellantes, et superantur facilius et caventur: hæc autem virtutibus inserta et aciei permixta, velut in nocte cæca dimicans, atrocis inopinatos decipit et incautos.

CAPUT X.

Exemplum regis Ezechia, quemadmodum telo cenodoxia dejectus fuerit.

Ita namque ^c Ezechiam regem Judæ, virum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

³ Hinc D. Chrysostomus (*Vel quisquis auctor Oper. imperfect., hom. 13*) cenodoxie vitium omnibus aliis vitiis periculosius esse asserit: *Cum enim, inquit, omnia mala servos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat servos Dei quam servos diaboli. D. Augustinus Confess. lib. x cap. 38: Sermo, inquit, ore procedens, et facta, quæ inanescent hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad præteritam quamdam excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat; et cum a me in me arguitur, eo ipso, quo arguitur, gravior tentat. Et serpe homo de ipso vanæ gloriæ contemptu canis gloriatur, ideoque non jam de ipso gloriæ contemptu gloriatur, non enim eam contemnit cum gloriatur vitus. Et cap. sequenti: Etiam intus est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescent qui placent sibi de se, quamvis aliis vel placeant, vel displiceant, nec placere affectent cæteris. Sed sibi placent, multum tibi displicent, non tantum de bonis quasi bonis, verum de bonis tuis quasi suis; aut etiam sicut ex tua gratia, D et non ob sua merita; non tamen sociabiliter gaudentes, sed aliis incidentes ea. In his omnibus atque hujusmodi periculis et laboribus vides tremorem cordis mei, et vulnera magis subinde a te sanari quam mihi infligi sentio. Hæc Augustinus cum Deo loquens, et suam fragilitatem humiliter exponens.*

⁴ Vide hanc sententiam nonnihil explicatam ad cap. 9 lib. XII.

⁵ De Ezechia rege Juda præclarum testimonium habetur IV Regum cap. XVIII: *Ezechias filius Achaz regis Juda, fecit quod erit bonum coram Domino, juxta omnia, quæ fecerat David pater ejus. Ipse dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et succidit lucos, etc. In Domino Deo Israel speravit, itaque post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his qui*

C ante eum fuerunt: et adhæc Domino, et non recessit a vestigiis ejus, fecitque mandata ejus quæ præceperat Dominus Moysi. Unde et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad quæ procedebat, sapienter se agebat. Hæc ibi. Quæ quidem non sic intelligenda sunt, ut Ezechias sanctior Davide censeatur, qui fuit ante eum; vel Josia, qui fuit post eum. Sed sensus est, quod inter reges non fuit similis ei. quoad aliqua particularia. Sicut enim stella a stella differt in claritate (I Cor. xv), sic homo differt ab homine quoad particularia dona, vel facta, quibus alios excellit. Unde et Scripturæ et historiæ alios præ aliis a certis virtutibus commendant, ut Abraham et Petrum a fide, Joseph et Joannem a castitate, Job et Tobiam a patientia, Moysen et Davidem a mansuetudine; sic in martyribus fortitudo, in virginibus pudicitia, in aliis aliæ virtutes excelluerunt; ut etiam de quolibet confessore merito canat Ecclesia: *Non est inventus similis illi qui conservaret legem Excelsi (Eccles. XLIV), videlicet, ut S. Thomas ait (1-2, q. 65, art. 2), propter virtutis abiectionis excellentioris prerogativam, quam quisque fere habuit præ alio. Cum ergo dicitur de Ezechia, quod non fuit similis ei de cunctis regibus Juda: intelligendum quoad particularia quædam facta, eaque admiranda, et inusitata, quæ gessit: e quibus hæc præcipua in sacris litteris commemorantur, 1^o quia dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et lucos succidit, et fregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses (IV Reg. XVIII): cujus causa subditur: *Siquidem usque ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum (IV Reg. XIX, et Isaiæ XXXVIII); 2^o quod ad preces ejus angelus Domini percussit una nocte centum octoginta quinque millia virorum de exercitu regis Sennacherib; 3^o quod iterum ad preces ejus retrocessit sol decem lineis per quas descenderat in horologio Achaz; 4^o quod ejus itidem lacrymis mo-**

mania documenta virtutum, qualiter fuerit successibus suis elisus, audi Scripturam narrantem: *In diebus, inquit, illis ægrotavit Ezechias usque ad mortem*, et oravit Dominum, et exaudivit eum, et dedit ei signum, illud scilicet quod legimus de solis datum esse reditu per Isaiam prophetam in quarto Regnorum libro: ^a Sed non, inquit, secundum beneficia, quæ acceperat, retribuit ei: quia elevatum est cor ejus, et facta est contra eum ira, et contra Judam et Jerusalem: humiliatusque est postea, eo quod exaltatum esset cor ejus, tam ipse quam habitatores Jerusalem, et idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiae (IV Reg. xx). Quam perniciosus, quam gravis est elationis morbus! Tantæ justitiæ, tantæ virtutes, tanta fides atque devotio, quæ naturam ipsam ac totius mundi leges immutare meruerunt, una elatione depereunt: Ita ut universis virtutibus suis, ac si non fuissent, oblivioni traditis, iram Domini confestim suscepisset, nisi eam resumpta humilitate placasset; ut qui de tam excelso meritorum fastigio, elatione impellente, deciderat, non nisi per eosdem rursus humilitatis gradus ad amissum culmen ascenderet. Vis aliud quoque exemplum similis ruinæ percipere?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nempe Ezechias, hoc est, non eam quam debuit, pro tantis beneficiis a Deo acceptis, animi gratitudinem, religionem ac devotionem exhibuit: *Sed elevatum est cor ejus*, id est, superbia elatum. *Initium enim omnis peccati superbia* (Eccli. x); atque ex ea triplicis culpæ notam incurrit: 1^o ingratitude, quia non dedit gloriam Deo de victoria et de fuga Sennacherib, eamque fortasse magis suis meritis quam Dei beneficio acceptam tulit, secundum Hebræos: quam ob causam in morbum gravissimum incidit, quo ægrotavit usque ad mortem; 2^o jactantiæ, ostentationis et inanis gloriæ, dum de legatione et gratulatione regis Babylonii sibi applaudens, thesauros suos et omnem pompam regiam legatis ostendit (IV Regum xx, Isaie xxxix); 3^o neglectæ charitatis erga proximum salutem: *Cum enim*, inquit Cyrillus (Lib. III in Isaiam), *profectis ex Babylone, omnipotentis Dei auxilia diversis temporibus exhibita et incredibilia harum rerum splendorem ac magnificentiam illustri narratione exponere debuisset, ut et ipsi quoque divinam excellentiam et invictam Domini potestatem ex ipsius sermonibus magis admirantes reverterentur in patriam divina cognitione locupletati (sic enim licuit et aliis prodesse, cum hi renuntiarent, quæ didicissent), hoc ille minime fecit, sed in humanam potius jactantiam prolapsus est, nec suam gloriam ex his rebus quibus est honoratus a Deo, sed ex regni opulentiæ aestimavit, etc.*

^b Mendose, vel certe abusive atavus ponitur pro proavo, qui est avi pater. Siquidem Ezechiae regis pater Achaz, avus Joathan, proavus Ozias, qui et Azarias, abavus Amasias, atavus denique Joas, ut ex historia Regum manifestum est (IV Reg. viii, xv, xvi; II Paral. xxiv et seq.; IV Reg. v).

^c Dum sacerdotum officium usurpare voluit. De quo Suidas tum Scripturæ, tum huic loco consentaneæ: *Ozias, inquit, rex Israelis, pius fuit, sed rebus secundis elatus, per vecordiam ipse Deo per sese sacrificare voluit, id quod solis licebat sacerdotibus. Cumque odores in templo incendisset, confestim leprosus factus est. Obducta enim est facies ejus lepra in templo Domini; itaque eum inde abstraxerunt.* Hæc ille, qui tamen pro rege Israelis exactius dixisset regem Juda; cum

CAPUT XI.

Exemplum regis Oziae ejusdem morbi labe superati.

Ozias hujus quem commemoravimus regis ^b atavus, in omnibus quoque ipse Scripturæ testimonio collaudatus, post ingentia virtutum suarum præconia, post innumeros triumphos quos devotionis ac fidei suæ merito perpetravit, disce ^c qualiter sit vanæ gloriæ elatione dejectus. Et egressum est, inquit, nomen Oziae propter quod auxiliaretur ei Dominus et corroborasset illum; et cum roboratus esset, elevatum est cor ejus in interitum suum, et neglexit Dominum Deum suum (II Paralip. xxvi). Cernis aliud exemplum ruinæ gravissimæ, et conspicis duos viros tam justos tamque perfectos triumphis suis atque victoriis fuisse confectos. Unde videtis quam perniciosi rerum secundarum soleant esse successus, ita ut qui non potuerunt adversis frangi; prosperis, si incauti fuerint, acrius elidantur; et qui in conflictu atque acie mortis evaserunt discrimina, tropæis propriis triumphisque succumbant.

CAPUT XII.

Diversa testimonia contra cenodoxiam.

Ideo Apostolus monet: ^d *Nolite fieri inanis gloriæ cupidi* (Galat. v); et Dominus Pharisæos castigans:

^e *Quomodo, inquit, vos potestis credere, qui gloriam*

post separationem decem tribuum sub rege Roboam, reges Israel distinguantur a regibus Juda, in quorum numero decimus tertius est Ozias. Exstat egregia homilia D. Joan. Chrysostomi in illud: *Elevatum est cor Oziae* (Tom. I).

^d Uno verbo *κενόδοξοι*, ut supra notatum (Ad cap. I hujus). Huc spectat D. Basilii in Regulis Brevioribus interrogatio 25 in hæc verba: *Cum Apostolus dicat alias quidem, Non efficiamur inanis gloriæ cupidi; alias autem, Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes* (Ephes. vi): *Quis est inanis gloriæ cupidus? et quis hominibus placens?* **Responsio:** *Equidem inanis gloriæ cupidum existimo esse illum qui simpliciter tantummodo gloriæ mundanæ causa, vel quæ a spectantibus vel ab audientibus ipsi nascitur, aliquid facit dicitur; hominibus placentem autem, quicumque ad voluntatem alicujus hominis, ut ipsi placeat, aliquid facit, licet culpabile sit quod facit.*

^e D. Hieronymus ad Eustochium de custodia virginittatis (Epist. 22): *Illud quoque tibi vitandum est, ne inanis gloriæ ardore capiaris. Quomodo, inquit Jesus, potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes! Vide quale malum sit, quod qui habuerit non potest credere. Nos vero dicamus: Quoniam gloriatio mea tu es (Psal. iii). Et qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i). D. Augustinus lib. v de Civit. Dei cap. 14: *Tam est hoc vitium inimicum piæ fidei, si major sit in corde cupiditas gloriæ quam Dei timor, vel amor, ut Dominus diceret: Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem expectantes, et gloriam quæ a solo Deo est non quæritis? Quod enim hujusmodi gloriæ appetitus fidei multorum obstiterit, declarat Joannes cap. xii dicens: Ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non eicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. Ita Augustinus. Vide Cajetanum jentac. 10 (Quæst. 2), ubi docet illis verbis Domini significari duplex impedimentum fidei: alterum positivum, quod est appetere et quærere inanem gloriam hominum; alterum privativum, sive negativum, quod est non quærere gloriam Dei hoc est, cœlestem et sempiternam gloriam. Non enim**

ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est non queritis (Joan. v) ? De his et beatus David cum interminatione dicit : Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus^a placent (Psal. LI).

CAPUT XIII.

Quibus modis cenobioria monachum pulset.

Solet etiam incipientium mentes, et eorum qui minus adhuc, ve virtute animi, vel scientia profecerunt,^b aut propter sonum vocis extollere, quod scilicet modulatus psallant, aut quod sicut^c exesis carnis, vel corpore lautiores,^d aut quod parentes

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

magis inter se convenire possunt gloria Dei et gloria hominum (I Cor. et II), quam sapientia Dei et sapientia hominum, quarum altera alteri stultitia est. Proinde qui alteram sectatur, alteram contemnat necesse est.

^a Id est, qui in gratiam hominum et carnalium amicorum Dei metum deserunt. Bifariam enim contingit nos placere hominibus : uno modo quando eo fine tantum hominibus placere studemus, ut eorum gratiam et favorem aucupemur, quod quidem peccatum est, maxime si ob id Deo displicere, hoc est, Deum offendere non vereamur, de quo Apostolus ad Galat. I : Si adhuc hominibus placerem, Christi servus nos essem; alio modo placemus hominibus propter Deum, amovendo a nobis omnia scandala et quæcumque aliis offendiculo esse possunt, et hoc non tam est placere hominibus quam Deo. Unde idem Apostolus alio loco dicit : Sine offensione estote Judæis et Gentibus, sicut et ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile, sed quod multis, ut salventur (I Cor. x). Unde infert D. Hieronymus (In commentario ad Gal. v) : Si fieri potest ut pariter Deo et hominibus placeamus, placendum est et hominibus; sin autem non placemus hominibus, nisi Deo displiceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus. Idem in Epistola ad Pammachium (Epist. 26) : Prima, inquit, virtus est monachi contemnere hominum judicia, et semper Apostoli recordari dicentis : Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

^b Hujus rei lepidum exemplum refert Cæsarius his verbis : Tempore quodam, clericis quibusdam in ecclesia quadam sæculari fortiter, id est, clamorose cantantibus, non devote et voces tumultuosas in sublime tollentibus, vidit homo quidam religiosus, qui forte tunc adfuit, quemdam dæmonem in loco eminentiori stantem, saccum magnum et longum in sinistra manu tenere, qui cantantium voces dextra latius extensa cupiebat, ac in eundem saccum mittebat. Illis expleto cantu inter se gloriantibus, tamquam qui bene et fortiter Deum laudassent, respondit ille qui viderat visionem : Bene quidem cantastis, qui saccum plenum cantastis. Mirantibus illis et interrogantibus cur hoc diceret, visionem eis exposuit. Sic ille (Cæsar. Cister. lib. IV Mirac. c. 5). Huc pertinet quod scribit D. Augustinus x Confession. (Cap. 33) : Cum reminiscor lacrymas meas quas fudi ad cantus Ecclesie, in primordiis recuperatæ fidei meæ, et nunc ipse commoveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur; magnam instituti hujus utilitatem agnosco. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quæ canitur moveat, pœnaliter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem.

^c Id est, corpore jejuniis extenuato, aut macilento. Eviciniomamque, ait D. Gregorius (Hom. 32 in Evan.), abstinentiam carnis nonnumquam vana gloria obsidet : quia dum tenuitas in corpore, dum pallor in vultu respicitur, virtus patefacta laudatur; et tanto se celerius foras fundit, quanto ad humanos oculos per ostensum pallorem exit. Porro quod hic sequitur in textu, vel

A divites aut nobiles habeant, vel quod militiam honoresque contempserint. Interdum etiam dignitates et opes, quæ forte nec apprehendi quidem aliquando potuissent, persuadet quempiam perfacile fuisse adepturum, si perseverasset in sæculo, vana spe etiam de incertis inflans eum, et de his quæ numquam possedit; velut qui ea contempserit, gloria vanitatis extollens.

CAPUT XIV.

Quemadmodum clericatus gradum suggerat ambiendum.

^e Nonnumquam vero^f clericatus gradum, et desi-

corpore lautiores, videtur paraphrastes pro eodem expositive, non disjunctive, accipere. Sic enim reddit, quasi unum sit membrum, vel quia tenuioris sunt B corporis, quasi lautiores sint tenuiores, delicatiores. At vero similia videntur hic duo membra, id est, duo genera hominum distingui, et lautiores intelligi vel formosiores; vel pinguiore et valentiores; nam lautus certe non dicitur qui est exesis carnis, sed qui bene habitus et cultus.

^d Ut ille monachus, qui D. Benedicto ad mensam inserviens, superba cogitatione intra se dicebat : Quis est hic, cui ego manducanti assisto, lucernam teneo, servitium impendo? quis sum ego, ut isti serviam? Ad quem vir Dei conversus increpavit eum dicens : Signa cor tuum, frater, quid est quod loqueris? signa cor tuum (Greg. lib. II Dial. c. 20). Simile est quod de fratre Leonardo refert Bonaventura in Vita S. Francisci.

^e Dionysius paulo clarius : Nonnumquam vero immitit affectum gradus clericatus, desideriumque sacerdotii aut diaconatus. Nam satis improprie dicitur immittere gradum clericatus, pro affectu seu desiderio clericatus. Porro ad reprimendos hujusmodi affectus, ac præpropera desideria quorumdam monachorum, qui clericatum et ordines ecclesiasticos præmatere ambiunt et affectant, salubriter ab Ecclesia cautum est, ne monachus absque licentia sui pralati ordinetur; quoniam, inquit pontifex, honestius et tutius est subditos debitam præpositis obedientiam impendendo in inferiori ministerio deservire, quam cum præpositorum scandalo graduum superiorum appetere dignitatem (De temp. ordin., c. Ad aures, Concil. Trident. ses. XIV c. 1 de Refor.). Hinc etiam D. Benedictus cap. 62 Regulæ ita statuit : Si quis abbas sibi presbyterum aut diaconum ordinari petierit, de suis eligat qui dignus sit sacerdotio fungi; ordinatus autem caveat elationem, aut superbiam, etc. Cæterum ex hoc loco etiam colligimus monachos olim, licet primitus ex sua professione et conditione laici haberentur, ut alias monuimus, subinde tamen ad clericatum et ordines sacros admitti ac promoveri solere. Unde D. Hieronymus Rusticum monachum qualiter ad hoc se disponat, admonens (Epist. 4) : Si clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere, et rationabilem hospitem offeras Christo; ne miles antequam tiro, ne prius magister sis quam discipulus. Et infra : Ita, ait, age et vive in monasterio, ut clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulla sorde commacules, ut ad altare Christi quasi de thalamo virgo procedas, et habeas de foris bonam testimonium, feminæque nomen tuum noverint et vultum nesciant. Et epist. 27 narrat S. Isidorum episcopum Paylæ viduæ Rom. loca terræ sanctæ visitanti occurrisse cum innumerabilibus monachorum turbis, ex quibus multos sacerdotalis et levitici sublimabat gradus.

^f De clero et clericatu pro loci hujus opportunitate videtur aliquid dicendum, cum monachatus clericatum perquam sit affinis, et omnes monachi gaudeant privilegio clericali ex decreto Innocentii secundi (Cap. Si quis suadente, 17, q. 4), omnes item monachi hoc

multos non solum conversationis forma, verum A
etiam doctrina sua sermoneque^a lucraturum. Facit
etiam in solitudine, vel in cellula commorantem, di-
versorum domos ac monasteria mente atque animo
circumire, et plurimorum conversiones [conversa-
tiones] sub incitamento imaginariae exhortationis ac-
quirere. Agitur itaque infelix anima tali vanitate
velut profundissimo sopore delusa, ut plerumque
hujusmodi cogitationum illecta dulcedine, et his op-
pleta simulacris, ne praesentes quidem actus vel
fratres valeat contemplari, dum his quae cogitationum
pervagatione vigilans somniavit, delectatur inhærere,
quasi veris.

CAPUT XV.

Quomodo cenodoxia mentem inebriet.

Memini cujusdam senis, cum in eremo Scythiae
commorarer (Vide collat. 1 c. 1), qui cum ad cellam
cujusdam fratris, gratia visitationis, adveniens ostio
approximasset, audissetque eum quiddam obmur-
murantem intrinsecus, paululum substitit, cognoscere
volens quidnam de Scripturis legeret; vel, sicut est
moris, operans memoriter recenseret. Cumque piis-
simus explorator aure diligenter applicita curiosius
auscultaret, ita eum reperit hujus spiritus impugna-
tione pellectum, ut in ecclesia facere se crederet
exhortatorium plebi sermonem. Cumque subsistens
senex audisset eum^b finisse tractatum, et mutato
rursum officio^c celebrare velut diaconum cate-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

siliarum tui: Novimus enim episcopos jejunantes, et mo- B
nachos comedentes, etc. Hæc et alia plura id genus
Athanasius ad Dracontium, quem tandem persuasisse
constat, et pro fide catholica strenue certantem, cum
aliis orthodoxis sanctis episcopis pro ipsa fide exsilium
subiisse idem Athanasius tradit. Hucusque Baronius
de monachatu et clericatu pariter conjunctis. Verum
cum constet apostolos et multos apostolorum disci-
pulos non solum monasticæ vitæ normam tenuisse
et docuisse, atque adeo monachorum novi Testa-
menti principes existisse, sed et sacerdotii evange-
lici primitias tulisse; consequens est, ut prima mo-
nachatus et clericatus conjunctio ad ipsos referenda
sit: quæ tamen postmodum, sævientibus persecutio-
num procellis, aliquandiu interrupta, tandem, pace
Ecclesiæ reddita, primum in Oriente sub Antonio
et Athanasio, utroque magno, dein in Occidente sub
aliis sanctissimis viris floruerit, ut refert idem
Baronius, ac demum toto terrarum orbe recepta,
et frequentata, legibus insuper ecclesiasticis sancita,
et approbata, magis ac magis increbuerit. Unde etiam
apud Gratianum multi exstant canones de monachis
ad clericatum et munera ecclesiastica, nec non ad
curam animarum et regimen Ecclesiarum promo-
vendis; in quibus est illa D. Augustini præclara
sententia, et huic loco conveniens, qua monachos
insulæ Caprariæ sic alloquitur (Epist. 81): Vos autem,
fratres, exhortamur in Domino, ut propositum vestrum
custodiatis, et usque in finem perseveretis. At si quam
operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione
avidam suscipiatis, nec blandiente desidia respua-
tis; sed miti corde obtemperetis Deo, cum mansuetudine
portantes eum qui vos regit, qui dirigit miles
in judicio, qui docet mansuetos vias suas. Nec vestrum
otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis, cui partu-
rienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo na-
sceremini non inveniretis. Ita Augustinus. At de his
modo satis.

^a Hæc est vulpecula, quæ teste D. Bernardo (Serm. 64 in Cantica), multos decipit, qui de aliorum salute et conversione solliciti, suam ipsorum salutem negligunt, quod est, apud Plautum: alienum agrum serere, et suum deserere. Quo se vitio laborasse aut titillatos fuisse Germaus abbas, nostri Cassiani socius, cum eodem apud abbatem Abraham, professus est his verbis (Collat. 24 cap. 1): Insuper etiam spe inanium gaudiorum animam pascebamus, credentes fructum nos maximum percepturos de conversione multorum, qui velut nostro essent ad viam salutis exemplo ac monitis dirigendi. Quam eorum stultam opinionem, immo, ut vocat, diabolicam illusionem sic ipse redarguit ac refutat: His illusionibus atque dispendiis omnes admodum infirmos necesse est implicari, qui cum etiam de sua salute sint dubii, ipsique adhuc mysterio atque institutione egeant aliena, ad conver-

tendos alios et regendos diabolicis illusionibus instigantur; quique etiam si potuerint lucrari aliquid ex quorundam conversione conquirere, impatientia suo, atque inconditis moribus quidquid acquisierint perdunt. Illud namque eis, quod Aggæus propheta describit, eveniet: Et quæ mercedes congregat, mittet eas in sacculum pertusum (Aggæi 1). Vere enim lucra sua in pertusum sacculum condit, qui quidquid per aliorum conversionem videtur acquirere, intemperantia cordis sui et quotidiana animi distentione disperdit. Itaque fiet, ut dum ulteriora lucra per aliorum eruditionem pavare se posse, etiam sua correctione priventur. Hæc ille. In eadem sententiam D. Gregorius lib. xxxi Moralium, ubi de singulis vitiis capitalibus agit: Inanis gloria, inquit (Cap. 32), devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, cum dici: Debes majora appetere, ut quo potestate volueris multos excedere, eo etiam valeas multis prodesse. Vide eundem in Pastoralibus cap. 1, D. Bernardum serm. 64 in Cantica, et quæ notavimus ad cap. 1 collationis 24.

^b Male impressum antea: Fuisse tractatum. Dionys. Finisse sermonem, id est, exhortationem concionatoriam, quam ille nimirum meditabatur, velut diaconorum more ad eam se præparans, imaginatione, non reipsa, diaconus.

^c Vetus, et vulgata est Missæ distinctio in Missam catechumenorum (hoc est, eorum qui in fide instruebantur nondum baptizati) et Missam fidelium. Priorem enim Missæ partem, ab introitu nimirum usque ad offertorium, vocabant Missam catechumenorum, quod in ea liceret catechumenis et publice pœnitentibus adesse, qua et absoluta dimittebantur e templo, manentibus fidelibus; reliquam vero Missæ celebrandæ partem, cui soli fideles interesse poterant, dicebant Missam fidelium. Cujus rei meminit D. Augustinus serm. 237 his verbis: Ecce post sermonem fit Missa catechumenis, manent fideles. Lecto siquidem Evangelio, et symbolo, aut sermone finito, antequam panis et vinum offerrentur in altari consecranda, diaconus in Ecclesia Latina publice acclamabat: Si quis non communicat, del locum, ut refert D. Gregorius libro secundo dialogorum capite vigesimo tertio; vel hoc modo: Si quis est catechumenus, exeat foras, ut Isidorus et Durandus annotant (Isidor. l. vi Etymol. c. ultim.; Durand. in Ratio. lib. iv c. 2; Demochares, lib. iv, c. 32, cap. 38); sicut apud Græcos liturgia Chrysostomi, ἕτοι: κατηχοῦμενοι: παρῆλθετε, quicumque estis catechumeni, abscedite. Hinc Alcuinus lib. de Divinis Officiis: Missam, inquit, catechumenorum canones dicunt, quoniam post Evangelii lectionem incipiunt celebrari sacra mysteria, quibus nullum, nisi baptizatum, interesse licet. Tunc enim clamante diacono, idem catechumeni mittebantur foras. Hæc ille. Hac itaque ratione dicebatur diaconus cate-

chumenis Missam, tunc demum pulsavit ostium : A qui egressus, occurrensque seni, veneratione solita, introducensque eum, ^a quam olim venerit, cogitationum suarum conscientia remordente, perquirat, ne scilicet diutius stans ad ostium injuriam pertulisset, joculariter senex grateque respondit : Modo, inquit, veni, quando tu missam catechumenis celebrabas.

CAPUT XVI.

Quod aliter vitia curari non possint, nisi eorum radices et causas innotuerint.

Hæc ideo inserere huic opusculo necessarium duxi, ^b ut de impugnationum vi, atque ordine vitiorum, quibus miserabilis anima laceratur, non solum ratione, sed etiam exemplis instructi, ad devitandos laqueos et multiplices ^c decipulas inimici cautiore esse possimus. Ita namque indifferenter hæc ab Ægyptiis Patribus profertur in medium, ut omnium vitiorum certamina, vel illa quæ patiuntur, vel illa quæ passuri sunt juniores, relatione sua, tamquam qui adhuc ea sustineant, apud eos detegant atque denudent, quo exponentibus eis illusiones omnium passionum, ^d quicumque incipientium sunt ac frequentium spiritu, colluctationum suarum arcana cognoscant, et ea tamquam in speculo contemplantes, et causas vitiorum quibus pulsantur, et remedia doceantur : futurorum quoque certaminum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

chumenis Missam celebrare, hoc est, catechumenos missos facere, aut dimittere cum solemnibus admonitione, aut exhortatione; quod officium monachus, de quo hic agitur, juvenili studio affectabat, et imitari conabatur.

^a *Quam olim*, id est, quam pridem venerit, seu quamdiu steterit ante ostium, et an injuriam aeris, vel molestiam expectationis sub dio pertulisset. Aliud interim animo agitabat remordente scilicet conscientia anxia, an senior audisset eum diaconizantem.

^b Impugnationum, id est, tentationum. Simili ratiocinio usus est lib. VII cap. 13 : *Hæc*, inquit, *nemini videntur superflua, vel molesta. Nisi enim prius exposita fuerint genera vulnorum, et origines causæque morborum fuerint indagata, nec infirmis poterit adhiberi congrua medicinæ curatio, nec validis conferri perfectæ custodia sanitatis. Nam et hæc, et multo his plura ad instructionem juniorum solent a senioribus, qui innumeros diversorum casus ac ruinas experti sunt, in collatione proferrî. Idem rursus inculcat lib. XII, cap. 4.*

^c Decipula proprie est instrumentum quoddam decipiendis et capiendis avibus vel muribus idoneum. Sumitur generaliter pro fraude et dolo ad capiendum aliquem. Paraphrastes ponit fallacias.

^d Dionysius : *Juniores ferventesque spiritu agnoscent secreta, etc.*

^e Id est, morbos animorum. Valetudinem enim passim usurpat Auctor pro invaletudinè seu imbecillitate, quippe cum illa etiam in malam partem accipiat teste Gellio (*Noct. Attic. lib. XII cap. 9*). Tertullianus lib. de Baptismo cap. 5 : *Piscinam*, inquit, *Angelus interveniens commovebat (Joan. V)*; *observabant, qui valetudinem querebantur*, id est, qui infirmitate aliqua detinebantur.

^f Neminem puto hæc verba lecturum absque aliqua admiratione, aut hæsitatione. Primum enim quorsum hæc ad præsentem tractatum? Etsi enim certissimum sit monachos, si castitatem ament,

congressibus, antequam superveniant, eruditi, qualiter præcavere et occurrere eis vel configere debeant, instruantur. Ut solent peritissimi medicorum non solum mederi præsentibus morbis, verum etiam futuris peritia sagaci occurrere, eosque præceptis vel poculis salutaribus prævenire; ita hi quoque verissimi animarum medici, ^e emersuras valetudines cordium spiritali collatione, velut quodam cœlesti antidoto præcæcantes, in juniorum mentibus non patiuntur adolescere, aperientes eis et causas imminentium passionum, et remedia sanitatum.

CAPUT XVII.

Quod monachus mulieres et episcopos vitare debeat.

Quapropter hæc est antiquitus Patrum permanens nunc usque sententia, quam proferre sine mea confusione non potero, qui nec germanam vitare potui, nec episcopi evadere manus, omnimodis ^f monachum fugere debere mulieres et episcopos. Neuter enim sinit eum, quem semel suæ familiaritati devinxerit, vel quieti cellulæ ulterius operam dare, vel divinæ theoriæ per sanctarum rerum intuitum purissimis oculis inhærere.

CAPUT XVIII.

Remedia adversus cenodoxiæ malum.

Ideoque athleta Christi, qui verum ac spiritalem agonem legitime certare desiderat, hanc multiforrem variamque bestiam omnimodis superare festi-

fugere debere consortia mulierum, adeo ut D. Hieronymus monachum nec cum matre quidem habitare permittat (*Epist. 4 et 47*), tamen quid hoc ad cenodoxiam, seu vanam gloriam? Deinde quæ comparatio aut affinitas inter mulieres et episcopos, ut utrosque pari modo fugere debeat monachus (*Vide collat. 19 c. 16, cum notis*.) Videtur mihi certe hæc sententia a SS. illis Patribus ex occasione et hyperbolice prolata; cum enim episcopi subinde ob defectum clericorum monachos e claustris et cellulis suis evocarent, et ex eis vel episcopos, vel alios Ecclesiarum præfectos instituerent, ut superius ostensum est; complures monachi ambitionis aut cenodoxiæ stimulis incitati cellas suas deserere, urbes frequentare, popularem auram venari, seque in episcoporum gratiam, benevolentiam, ac consuetudinem insinuare gestiebant, nitebanturque; ut ad clericatum et gradus ecclesiasticos citius promoverentur. Quam pravitatem seniores et sanctiores detestati, sententiam illam non sine exaggeratione et hyperbole protulerunt, et in proverbium verterunt, monachis, si vere monachi esse velint, episcoporum perinde ac mulierum vitandam esse consuetudinem, quod ab utrisque monachi a suis cellulis et a studio contemplationis abstraherentur : et ad utrisque idem discrimen, eadem præberetur occasio evagandi; sed a mulieribus ad libidinem, ab episcopis ad ambitionem et cenodoxiam; quod hic etiam auctor haud obscure insinuat, dum subdit : *neuter enim sinit eum*, etc. Tales etiam notasse videtur D. Hieronymus in epistol. ad Paulinum (*Epist. 13*), ubi monachum quemlibet sub unius compellatione alloquens : *Si cupis*, inquit, *esse quod dicis, monachus, id est, solus; quid facis in urbis, quæ utique non sunt solorum habitacula, sed multorum* : et alibi (*Epist. 1 ad Heliodor.*) : *Interpretare vocabulum monachi, hoc est, nomen tuum; quid facis in turba, qui solus es?* id est, qui proprio vocabulo et nomenclatura solitudinem profiteris.

net. Quam nobis ex omni parte velut multiplicem nequitiam occurrentem tali remedio poterimus evadere, ut cogitantes illud Davidicum eloquium: *Domini dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent (Psal. xxv). Primitus nihil proposito vanitatis et inanis gloriæ capessendæ gratia nosmetipsos facere permittamus.* Deinde ea quæ bono initio fecerimus, observatione similis custodire nitamur^a ne omnes laborum nostrorum fructus post irrepens cenodoxiæ morbus evacuet. *Quidquid etiam in conversatione fratrum minime communis usus recipit, vel exercet, omni studio, ut jactantiæ deditum declinemus, et ea quæ nos possuat inter cæteros notabiles*

ALARDI GAZÆI

^a Hinc et D. Gregorius (*Hom. 12 in Evang.*) admonet ut et bona, quæ agimus, cum magna cautela timeamus; ne per hoc quod a nobis recte geritur favor aut gratia humana requiratur; ne appetitus laudis subrepat, et quod foris ostenditur, intus a mercede vacuetur. Sed et D. Benedictus pie itidem monet (*Cap. 49 Regula*), ut quod unusquisque ad solitum pensum suæ servitutis supererogari, et Deo offerre voluerit in Quadragesima, abbati suo suggerat, et cum ejus fiat oratione et voluntate; quia, inquit, quod sine permissione patris spiritualis fit, presumptioni deputabitur, et vanæ gloriæ, non mercedi.

^b Ita etiam lib. I cap. 3: *Quidquid inter famulos Dei præsumitur ab uno vel paucis, nec catholice per omne corpus fraternitatis tenetur, aut superfluum, aut elatum est, et ob id noxium judicandum est, magisque speciem vanitatis quam virtutis ostentans. Et ideo hæc, quæ nec a veteribus sanctis, qui hujus professionis fundamenta jecerunt, neque a Patribus nostri tempo-*

reddere, ac veluti solis facientibus laus apud homines sit conquirenda, vitemus. His enim vel maxime indicis cenodoxiæ lethale contagium nobis inherere monstrabitur; quod facillime poterimus effugere, si consideremus non solum fructum laborum nostrorum nos penitus amissuros, quoscumque cenodoxiæ proposito fecerimus,^d sed etiam reos magni criminis factos æterna supplicia, velut sacrilegos soluturos; utpote qui ad injuriam Dei opus, quod ejus obtentu nos oportuit agere, hominum gratia maluimus exercere, ab eo qui occultorum est conscius, homines Deo, et gloriam mundi gloriæ Domini prætulisse convicti.

COMMENTARIUS.

ris, qui eorum per successiones instituta nunc usque custodiunt, tradita videmus exempla, ut superflua inutilia nos quoque resecare convenit. Item lib. quinto cap 23: *Quibus enim extra consuetudinem præsumitur usumque communem, ut vanæ gloriæ atque ostentationis morbo pollutum, antiquissima Patrum traditio notat.* Porro his et similibus sententiis singularitatis vitium, in religiosis præsertim, damnatur, quod et D. Bernardus inter gradus superbiæ recenset: quemadmodum e diverso D. Benedictus inter gradus humilitatis ponit (*Cap. 7 Reg.*): *Si nihil agat monachus nisi quod communis monasterii Regula vel majoris cohortantur exempla.*

^c Dionysius: *Et ex quibus laus humana acquiritur, quasi soli talia habeamus.* Solis igitur, supple nobis.

^d Quæ ratione cenodoxia magni criminis, id est, mortalis culpæ reos efficiat, superius est explicatum (*Cap. 12*).

LIBER DUODECIMUS.

DE SPIRITU SUPERBIE.

CAPUT PRIMUM.

^a Octavam, quod et extremum, adversus spiritum superbiæ nobis certamen est. Qui morbus licet

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tandem ad extremum certamen ventum est, contra superbiæ spiritum spirituali agonistæ certandum. Superbiam enim in numerum et ordinem vitiorum capitalium retulit Auctor, eamque octavo loco, quasi postrema acie, ut primarium et maxime capitalem, seu principalem, ut vocat, hostem, collocavit, imitatus, ut apparet, ordinem militaris disciplinæ, quo solet robor exercitus et dux ipse primarius in extremo agmine consistere. At vero D. Gregorius (*Lib. xxxi Moral. c. 31*) superbiam extra classem et numerum capitalium vitiorum posuit, ut sæpe dictum est, eamque velut matrem et reginam omnium vitiorum, velut superiore et eminentiore quodam loco constituit. Utamque tamen sententiam diversa ratione et consideratione subnixam conciliat et explanat D. Thomas in hunc modum (*2-2, q. 161, a. 8*): *Superbia inquit, dupliciter considerari potest: uno modo secundum se, prout est quoddam speciale peccatum; alio modo secundum quod habet quandam influentiam in omnia peccata. Cupitalia autem vitia ponuntur quædam specialia peccata, ex quibus multa genera peccatorum oriuntur. Et ideo quidam considerantes superbiam secundum quod est quoddam speciale peccatum, communeraverunt eam aliis vitis capitalibus. Gregorius vero considerans universalem ejus influentiam, quam habet in omnia vitia, non communeravit eam aliis capitalibus vitis; sed po-*

nit eam reginam omnium vitiorum et matrem. Unde dicit in lib. xxxi Moral. cap. 31: Ipsa vitiorum regina superbia, cum devictum plene cor cepit, mox illud septem principalibus vitis quasi quibusdam suis duobus devastandum tradit, ex quibus vitiorum multitudines oriuntur. Hactenus S. Thomas citans verba D. Gregorii. Dicitur autem superbia a verbo supereo: nam idem est superbiere ac supra se aut supra alios ire, vel supra mensuram et conditionem suam ire, juxta illud psal. cxxx: *Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.* Unde Isidorus (*Lib. de Summo Bono c. 38*): *Superbus, inquit, dictus est, quia super vult videri quam est: qui enim vult supergredi quod est, superbus est.* Anselmus lib. de Similitud.: *Superbia vocatur, eo quod super quam debeat graditur.* Unde a theologis superbiæ definitio, perversus seu inordinatus propriæ excellentiæ sive celsitudinis appetitus. Sic Augustinus (*De Civit. l. iv cap. 3; de Verb. Domin. serm. 53*): *Amor excellentiæ superbia vocatur.* Sed plenius scolastici. Non enim omnis excellentiæ amor superbiæ nomine damnandus; sed amor sive appetitus inordinatus, id est, contra rationis ordinem et regulam. Ordinatus autem et rectus esse talis amor duobus tantum modis postest. Primum cum propriæ excellentiæ et laudis solliciti sumus propter Dei honorem et proximi utilitatem. De primo Apostolus: *Qui gloriatur, inquit, in Do-*

volumus ac placencia Deo consurgere, fundamenta A
ejus non secundum nostræ libidinis voluntatem, sed
secundum districtiōnis Evangelicæ disciplinam jace-
re festinemus : quæ alia esse non possunt, quam
timor Dei atque humilitas, quæ de mansuetudine et
cordis simplicitate descendit. Humilitas vero nulla-
tenus poterit absque^a nuditate conquiri. Qua pere-
grinante, nec obedientiæ bonum, nec patientiæ ro-
bur, nec mansuetudinis tranquillitas, nec consum-
matio charitatis ullatenus poterit apprehendi : sine
quibus cor nostrum habitaculum Spiritus sancti pe-
nitus esse non poterit, ita pronuntiantem Domino per
prophetam (Isaiæ LXVI),^b *Super quem requiescet*
Spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et tre-
mentem verba mea? sive secundum exemplaria quæ
Hebraicam expriment veritatem : *ad quem respiciam,* B
nisi ad paupericulum, et contritum spiritu, et tremen-
tem verba mea?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

filiali posse intelligi, diversa tamen ratione. *Servilis*
enim timor ideo dicitur initium sapientiæ, quia præ-
parat locum sapientiæ, et ducit ad sapientiam; sed
non remanet in ea. Sæpe namque initium alicujus di-
citur aliquid, non quod quidquam habeat commune cum
eo cujus initium dicitur, sed quia causa sit ejus ex-
trinseca, vel inductivum, quo mediante illud perficitur,
cujus initium est. Sic vinum libidinis fomes et initium
dicitur, non quod ipsum sit aliquid de libidine, sed
quia provocat ad libidinem. Unde et de hoc timore
sententiam illam Proverbiorum exponit D. Basilius
in psalm. XXXII et Augustinus tractat. 9 in Epist.
Joann. De eodem quoque dictum est ab Ecclesiast.
juxta concilii Tridentini (Sess. VI, cap. 6 et cap. 8)
declarationem : Timor Domini expellit peccatum
(Eccles. I). Et eodem etiam spectat illud Isaiæ XXVI :
A timore tuo, Domine, concepimus, et peperimus spi-
ritum salutis. Porro timor sanctus, seu filialis, initium
dicitur sapientiæ, sicut primus sapientiæ effectus, ait
S. Thomas. Cum enim ad sapientiam pertineat quod
humana vita reguletur secundum rationes divinas, hinc
oportet sumere principium, ut homo Deum reveratur,
et se ei subiciat. Sic enim consequenter in omnibus
secundum Deum regulabitur. Merito ergo Cassianus
lib. IV harum Institutionum capite ultimo dixit :
Principium nostræ salutis sapientiæque secundum
Scripturas, timor Domini est (Proverb. IX). De timore
Domini nascitur compunctio salutaris. De compun-
ctione cordis procedit abrenuntiatio, id est, nuditas et
contemptus omnium facultatum, etc. De altero funda-
mento, nempe humilitate, D. Bernardus (Lib. V de
consid., in fine) : Virtutum, inquit, bonum quoddam
ac stabile fundamentum est humilitas. Et D. Augustinus
lib. primo de Verbis Domini, serm. 10 : Cogitas
magnam fabricam construere celsitudinis? De funda-
mento prius cogita humilitatis : et infra : Hoc in te
fode fundamentum humilitatis, et pervenies ad fasti-
gium charitatis. Dicitur autem (S. Thom. 2-2, q. 161,
a. 5, ad 2), humilitas fundamentum virtutum, non
quidem directe et principaliter (sic enim sola fides
est supernaturalium virtutum fundamentum, juxta
illud Apostoli : Credere enim oportet accedentem ad
Deum, quia est, etc.), sed dispositive, quatenus
nimirum removet virtutum impedimentum, quod est
superbia, redditque hominem Deo subditum, ac
paratum ad ejus gratiæ influxum recipiendum, qui
est virtutum semen, origo et conservatio. Utrumque
insinuat D. Jacobus, dum ait : Deus superbis resistit,
humilibus autem dat gratiam. Nam si Deus illis re-
sistit, non ergo dat illis gratiam. Impedit igitur
superbia influxum divini gratiæ, et consequenter
virtutum studium, quod sine auxilio gratiæ constare

CAPUT XXXII.

Quomodo depopulatrix omnium virtutum superbia per
veram humilitatem possit exstingui.

Quapropter athleta Christi, qui spiritalem agonem
legitime certans a Domino desiderat coronari, hanc
quoque ferocissimam bestiam, ut devoratricem eun-
ctarum virtutum, omnimodis festinet^c exstinguere :
certus quod hac in suo pectore commorante, non
solum omnigenis vitii carere non possit, verum
etiam, si quid virtutis habere videatur, hujus veneno
deperat. Nullo enim modo poterit in anima nostra
virtutum structura consurgere,^d nisi prius jacta
fuerint veræ humilitatis in corde nostro fundamenta,
quæ firmissime collocata perfectionis et charitatis
culmen valeant sustinere : ita scilicet, ut, quemad-
modum diximus,^e primum fratribus nostris humili-

nequit. Humilitas vero influxum illum attrahit, ex-
cipit et colligit Unde D. Augustinus serm. 27 de
Verbis Domini : *Constituit aqua ad humilitatem vallis ;*
denatat de tumoribus collis ; et serm. 157 de Tempore :
Videte, inquit, magnum miraculum : altus est Deus :
erigit te, et fugit a te ; humiliat te, et descendit ad te :
quare hoc? quia excelsus Dominus, et humilia respicit,
ut attollat; alta, id est, superba de longe cognoscit
(Psal. CXXXVII), ut deprimat.

^a Id est, abdicatione, renuntiatione et contemptu
rerum omnium temporalium, ut alias dictum est
(Lib. VII. Inst.).

^b Apud D. Hieronymum ex Hebraica veritate ita
legitur : *Ad quem respiciam, nisi ad paupericulum, et*
contritum spiritu, et trementem sermones meos (Isa.
LXVI?) quomodo etiam in Vulgata editione legitur.
Ex Septuaginta vero idem Hieronymus ita vertit :
Et super quem respiciam, nisi humilem, et quietum, et
trementem sermones meos? Citatur tamen frequenter
a Patribus sub illis verbis : *Super quem requiescet*
spiritus meus, etc. (Greg. lib. V. Moral. c. 31 ; Bernard.
homil. I super Missus est).

^c D. Gregorius lib. XXIV Moralium : *Vitium, inquit,*
superbiæ ab ipsa mox radice secundum est ; ut cum
latenter oritur, tunc vigilantè abscindatur, ne procectu
vigeat, ne usu roboretur. Difficile enim in se quisque
inveteratam superbiæm deprehendit, quia nimirum hoc
vitium quanto magis patimur, tanto minus videmus. Sic
quippe in mente superbia, sicut in oculis caligo gene-
rat. Quo se hæc latius dilatat, eo vehementius lumen
angustat. Paulisper ergo elatio in præcordiis crescit, et
cum se vastius extenderit, oppressa mentis oculum fun-
ditus claudit : ut captivus animus typum elationis et
patri possit, et tamen quod patitur videre non possit.

^d Idem lib. IV cap. 18. Augustinus ad Diosco-
rum : *Nisi humilitas omnia quæcumque bene facimus,*
et præcesserit et consecuta fuerit, et proposita quam
intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita
qua reprimamur ; jam nobis de aliquo bono facto gau-
dentibus totum extorquet de manu superbiæ. Itaque
sicut rhetor ille nobilissimus, cum interrogatus esset,
quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis ob-
servari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse ;
cum quæreretur quid secundo, eandem pronuntiationem ;
quid tertio, nihil aliud quam eandem pronun-
tiationem dicitur dicitur. Sicut interrogares, et quoties in-
terrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me
aliud respondere, nisi humilitatem liberet, etsi forte
alia dicere necessitas cogeret.

^e Circa hunc locum non possum, quin pro coro-
nide hujus tractatus de humilitate et superbia, præ-
ter illam partitionem et distributionem duodecim

tatem veram intimo cordis exhibeamus affectu, in nullo scilicet aquiescentes eos contristare, vel lædere; quod nullatenus poterimus implere, nisi ^a abrenuntiatio vera, quæ in expoliatione omnium facultatum ac nuditate consistit, in nobis fuerit Christi amore fundata; deinde obedientiæ jugum et subjectio simplici corde ac sine nulla fuerit simulatione suscepta, ita ut, præter abbatis mandatum, nulla penitus voluntas vivat in nobis. Quod non aliter observari poterit, nisi ab eo qui non solum se mortuum huic mundo, verum etiam insipientem iudicaverit ac stultum, universa quæ sibi fuerint a senioribus imperata, sine ulla discussione perficiens, ^b sacrosancta ea credens ac divinitus promulgata.

CAPUT XXXIII.

Remedia adversus morbum superbiæ.

In qua consistentibus qualitate, proculdubio status ille humilitatis vere tranquillus atque immobilis subsequetur; ^c ut nosmetipsos inferiores omnibus iudicantes, universa quæ nobis fuerint irrogata,

tametsi injuriosa sint, vel tristia, vel damnosa, tamquam a superioribus nostris illata, patientissime toleremus. (*Vide exempla apud Joan. Climacum, gradu quarto.*) Quæ quidem a nobis non solum facilitate tolerabuntur, verum etiam parva iudicabuntur ac nulla, si mente jugiter recolamus vel Domini nostri vel sanctorum omnium passiones, considerantes tanto levioribus nos injuriis attentari, quanto longius a meritis eorum et conversatione distamus; pariter etiam cogitantes in brevi nos de hoc sæculo migraturos, eorumque nos celeri vitæ hujus sine mox futuros esse consortes. Peremptoria namque est hæc contemplatio, non solum superbiæ, verum etiam generaliter omnium vitiorum. Deinde post hæc hanc eandem humilitatem erga Deum firmissime retentemus. Quod a nobis ita complebitur, ut nihil nosmetipsos absque illius opitulatione vel gratia, quod ad virtutum consummationem pertinet, posse perficere cognoscamus; sed et hoc ipsum quod intelligere meruimus, ejus esse muneri, in veritate credamus.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

graduum humilitatis a D. Benedicto assignatam, et in scala ejusdem superius demonstratam, alias item duas distinctiones et divisiones graduum ejusdem virtutis hic adjiciam: quarum prior est Glossæ ordinariæ ad illud Matthæi 111: *Sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Perfecta, ait, humilitas tres habet gradus: primus est subdere se majori, et non præferre se æquali, qui est sufficiens; secundus est subdere se æquali, nec præferre se minori, et hic dicitur abundans; tertius gradus est subicere se minori, in quo est omnis justitia. Altera distinctio est D. Anselmi in libro de Similitudinibus (*Cap. 99 et seq.*), ubi numerat septem humilitatis gradus, quos ibidem fuse explicat. Primus est cognitio, sui, nimirum quoad peccata et defectus culpabiles; secundus, dolor de suis peccatis et defectibus; tertius, confessio eorundem tum in Sacramento, tum alibi, cum ratio postulat; quartus, ut non solum fateamur nos peccasse, sed id aliis persuadeamus, et velimus credi; quintus, ut patienter sustineamus id de nobis dici; sextus, patienter ferre se pro culpa sua contemptim tractari vel puniri; septimus, hoc etiam optare, et de eo gaudere. Porro ex his humilitatis gradibus non est difficile contrarios et oppositos superbiæ gradus colligere et statuere; inverso

nimirum ordine procedendo, ut primus superbiæ gradus censeatur qui opponitur septimo et supremo gradui humilitatis, et sic consequenter.

^a De abrenuntiatione et tribus abrenuntiationis generibus agitur plene collatione tertia cap. 3 et seq.

^b Egimus etiam hæc de re alio loco (*Lib. IV*).

^c Glossa super illud Philipp. 11: *Superiores sibi invicem arbitrantes: Non hoc, inquit, ita debemus æstimare, ut nos æstimare fingamus, sed vere æstimemus posse esse aliquid occultum in alio, quo nobis superior sit, etiamsi bonum nostrum, quo illo videmur superiores esse, non sit occultum (Est August. lib. LXXXIII, q. 71).* Chrysostomus homil. 33 in Genesim: *Non eis tantum, qui ætate nobis sunt majores, vel etiam æquales, honorem exhibeamus; non est enim humilitas, quod facere debes necessitate: vera autem est, quando cedimus iis qui nobis videntur esse minores, et eos veneramus qui nobis videntur esse magis indigni quam nos. Quod si recte sapimus, nullos etiam nobis esse minores arbitrabitur, sed nos excelli ab omnibus hominibus dicemus. Et hoc dico non de nobis, qui innumeris immersi sumus peccatis; sed etiam si quis sibi plurimorum bene gestorum conscius sit, nisi apud se sentiat quod omnium sit postremus, nulla ei futura utilitas est ex omnibus suis bonis operibus.*

anachoretarum, qui in eremo Scythica morabantur (quas ille, incomparabili flagrans studio sanctitatis, simili sibi jusserat sermone conscribi, non perpendens præ multitudiæ charitatis quanto infirmas cervices pondere prægravaret), vobis potissimum, o^a beatissime papa Leonti et sancte frater Helladi, credidi consecrandas. Alter siquidem vestrum memorato viro, et germanitatis affectu, et sacerdotii dignitate, et, quod his majus, sancti studii fervore conjunctus, hæreditario fraterum debitum jure deposcit; alter anachoretarum instituta sublimia, non, ut quidam, propria aggressus est præsumptione sectari, sed legitimum doctrinæ tramitem sancto Spiritu suggerente, pene antequam disceret, apprehendens, non tam suis adinventionibus quam illorum traditionibus maluit erudiri. In quibus mihi nunc in portu silentii constituto immensum pelagus aperitur, ut scilicet de instituto atque doctrina tantorum virorum quædam tradere audeam memoriæ litterarum. Tanto enim profundioris navigationis periculis fragilis ingenii cymba jactanda est, quantum [Leg. quanto] a cœnobiis anachoresis, et ab actuali vita, quæ in congregationibus exercetur, contemplatio Dei, cui illi inæstimabiles viri semper intenti sunt, major atque sublimior est. Vestrum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Nec prætereundum, quod de illo scribit Basilius in Regulis Fusiorib. cap. 54: *Operæ pretium est, inquit, si statis interdum quibusdam temporibus certis que locis concessus celebretur eorum qui fratrum conventibus præsumunt, in quibus videlicet cum de rebus iis que sibi præter rationem acciderint, tum de difficilibus ad tractandum naturis ac moribus, et quomodo in singulis moderandis se gesserint, vicissim inter se communiæ et conferant; quo videlicet si aliquid aliquando minus recte ab aliquo factum fuerit, id adhibita locuplete multorum sententia, majore cum auctoritate quod in medium adductum est judicetur; contraque si quod recte gestum, multorum similiter testimonio comprobetur.* Hæc Basilius. Vide Regulam S. Pachonii art. 7 et scholiis ibidem (Vide Lauren. Justini de Disciplina et Perfectione monast. c. 15).

^a De hac papæ nomenclatura diximus in prologo Institutionum, pro qua Dionysius: *O beatissime præsul Leonti.* Fuit autem hic Leontius Castoris episcopi, cui superiores libri nuncupati, frater germanus, idemque sacerdos, ut ex sequentibus patet (Vide collat. 9 c. 1); immo etiam episcopus, ut opinari licet ex ipsa nomenclatura, et honorario illo titulo olim episcopis, non inferioribus clericis tribui solito, et fortassis ejusdem Castoris, sui germani, successor in Ecclesia Aptensi; quamvis Photius (Vide in elogio Photii, initio operis) abbatem eum fuisse designet, dum illius nimirum cœnobi moderatorem dicit, ejus gratia priores Institutionum libri fuerint ab Auctore conscripti. Verum hæc facile conciliantur; non enim repugnat eundem episcopum et abbatem, id est, cœnobi moderatorem fuisse, cum multi sancti episcopi etiam monachorum aut clericorum regularium Patres et cœnobiarchæ exstiterint, ut de S. Augustino et S. Martino Turonensi episcopo notum est. Porro de hoc eodem Leontio, pariter et Helladio hic nominato, plura serius animadversa notabimus ad collat. novæ cap. 1, ubi lector requiratur. An vero hic idem sit Leontius cum illo cui inter alios postremæ collationes dicatæ, fateor me haud multum disquisisse.

^b Allusio est ad historiam Jacob patriarchæ, qui duo nomina habuisse legitur: prius enim vocatus est

igitur est conatus nostros piis orationibus adjuvare, ne aut tam sancta materia imperito quidem, sed fideli sermone promenda, periclitetur in nobis, aut rursus ejusdem materiæ abyssis obruatur nostra rusticitas. Proinde ab exteriori ac visibili monachorum cultu, quem prioribus digessimus libris, ad invisibilem interioris hominis habitum transeamus, et de canonicarum orationum modo ad illius quam Apostolus præcipit (1 Thess. v) orationis perpetuæ jugitatem ascendat eloquium; ut quisquis jam superioris operis lectione^b Jacob illius intelligibilis nomen carnalium vitiorum supplantatione promeruit, nunc etiam non tam mea quam Patrum instituta suscipiens, divinæ jam puritatis intuitu ad meritum et (ut ita dixerim) dignitatem transiens Israelis, quid in hoc quoque perfectionis culmine debeat observare, similiter instruat. Obtineant itaque orationes vestræ ab eo qui dignos nos, vel visu eorum, vel discipulatu, vel consortio judicavit, ut nobis eorumdem traditionum memoriæ plenam et sermonem ad dicendum facilem conferre dignetur, quo tam sancte eas, tamque integre, quam ab ipsis accepimus, explicantes, ipsos quodammodo suis Institutis incorporatos, et, quod est majus, Latino disputantes eloquio, vobis exhibere possimus. Hoc

Jacob, qui interpretatur supplantator; quo alludens Esau paterna benedictione frustratus dixit: *Jure vocatum est nomen ejus Jacob; supplantavit enim me in altera vice.* Postquam vero cum angelo collectatus benedictionem ab eo accepit, ex Jacob Israel appellatus est, id est, vir videns Deum, vel mens videns Deum, secundum veterum expositionem, de qua videndus D. Hieronymus in Quæst. Hebr. Ad hunc igitur modum monachus vere pius, qui ex præcedentium librorum lectione didicerit carnalia vitia supplantare ac superare, et per hoc intelligibilis, id est, spiritualis Jacob, id est, supplantatoris nomen promeruerit; deinceps ex lectione sequentium collationum spiritualium, ad sublimiorem quamdam contemplationem ac theoriam provehetur, ut et Israelis, id est, videntis Deum, appellatione dignus efficiatur.

^c Hoc ipsius Auctoris testimonio perspicue intelligitur, ipsum Latino idiomate, non Græco, ut quidam opinati sunt, has collationes scripsisse, quemadmodum et de libris Institutionum idem suo loco probavimus (Vide inter elogia). Viderit Trithemius unde acceperit Joannem Cassianum Institutionum libros et collationes Patrum Græca lingua edidisse, quos Dionysius Carthusianus in Latinum transtulerit eadem eloqui venustate, ut ejus verba præ se ferunt. Nam Dionysius certe non ex Græco, sed ex obscuriore stylo (Latino tamen) ad clariorem et faciliorem transtulisse se tam Institutiones quam collationes disertis verbis profitetur (In utraque præfat.), ut non tam interpres quam paraphrastes Cassiani dicendus sit. Est enim paraphrasis Quintiliano auctore (Lib. 1 c. 5), ejusdem sententiæ per alium sermonem, ejusdem licet idiomatis, clarior explicatio et liberior interpretatio, cum quædam addentes aut mutantur copiosius ac dilucidius explicamus quod ab aliis dictum est: ejusmodi est Themistii in Aristotelem paraphrastica expositio (Vide Sæctum Senensem lib. 111 Biblioth. cap. de Paraphrasi). Quam ob causam hæcenus illis oculis, transtulit, vertit, cum de Dionysio ageretur, studiosius quam hæcenus et ex industria abstinui, ne Trithemio subscribere viderer. Cæterum constat nihilominus Cassiani libros, etsi Latine primum ab ipso editos, ab aliis postea in

sane volumus ante omnia, tam harum collationum quam superiorum voluminum præmonitum esse lectorem, ut si qua forte in his pro status sui et propositi qualitate, sive pro usu et conversatione communi, vel impossibilia putaverit esse, vel dura, non ea secundum suæ facultatis modulum, ^a sed secundum dignitatem et perfectionem loquentium metiatur, quorum prius studium atque propositum mente concipiat, quo vere mortui huic conversationi mundanæ nullis affectibus parentum carnalium, nullis actu sæcularium nexibus obligantur. Deinde locorum quoque in quibus commorantur, considerent qualitatem qua [*Al. quia*] in solitudine vastissima

constituti, atque ab universorum mortalium consortio separati, et per hoc illuminationem sensuum possidentes, contemplantur vel proloquuntur ea quæ inexpertis atque ineruditis pro conditione et mediocritate consuetudinis suæ impossibilia forsitan videntur. De quibus tamen si quis voluerit veram proferre sententiam, et utrum impleri queant, desiderat experiri, festinet prius eorum propositum simili studio et conversatione suscipere, et tunc demum quæ supra facultatem hominis videbantur, non solum possibilia, verum etiam suavissima deprehendet. Sed nunc jam ad collationes eorum et instituta properemus.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Græcam linguam fuisse conversos. Nam et in Vaticana bibliotheca collationes aliquot et octo posteriores Institutionum libros in Græcum conversos existare scribit Ciaconius (*In sua præfat.*), sed eo potius in compendium redactos quam integre redditos: cujusmodi legis videtur Photius, qui non plures quam duas aut tres collationes commemorat (*Photius c. 177 Biblioth.*).

^a Huic loco aptissime consonat D. Augustinus lib. 1 de Moribus Ecclesiæ cap. 31, ubi anachoretas

B illos miris laudibus extollens: *Nihil, inquit, de his dicam qui secretissimi penitus ab omni hominum conspectu, pane solo et aqua contenti, desertissimas terras incolunt, perfruentes colloquio Dei, cui puris mentibus inhæserunt, et ejus pulchritudinis contemplatione beatissimi, quæ nisi sanctorum intellectu percipi non potest. Et infra: Hoc tam excellens fastigium sanctitatis, cui non sua sponte mirandum et honorandum videtur, oratione nostra videri qui potest?*

COLLATIO PRIMA,

Quæ est prima abbatis Moysis.

DE MONACHI INTENTIONE AC FINE.

CAPUT PRIMUM.

De habitatione Scythi, et proposito abbatis Moysis.

Cum ^a in eremo Scythi, ubi monachorum proba-

C tissimi patres, et ^b omnium sanctorum morabatur perfectio, abbatem ^c Moysen, qui suavius inter illos egregios flores ^d non solum actuali, verum etiam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita manuscripti plerique. At D. Antonius et editio Basileensis, et alii: *In eremo Scythiæ*. Fuit hæc eremus, ut alibi dictum est, in Ægypto juxta Maream lacum, magna SS. Patrum frequentia nobilitata, eademque varie nuncupata. Nam et Scetis, Scetica, Scetina, Scetiaca, et Scythica, Scythiaca, Scythioteica inscribitur (*Socrat. lib. 1v Hist. c. 8*).

^b Ciaconius et alii legunt: *Omnis commorabatur perfectio*.

^c Alias Mosen. Cum autem tres hujus nominis anachoretæ sanctitate celebres memorentur, ut alias monuimus (*Lib. x Inst. c. ult.*), Libycus ille qui solus Cassiano cœtaneus fuit, omnino videtur hic designatus: cujus etiam Moysis et geminæ collationis cum eodem habitæ meminit Photius in Cassiano his verbis (*Ex versione P. Andreae Scotti*): *Tertium his adjunctum libellum legimus, quem a Castoris episcopi morte inscripsit illius cenobii moderatori, cujus cenobii causa et Regula illæ prius missæ fuerunt. Qui quidem libellus is, quos jam enumeravimus, assimilis est. Docet enim in primis quid discretio sit; deinde que majorem eam esse cæteris virtutibus, tum unde gignatur, ac quomodo hæc eadem cælitus plerumque donetur; tandem Scripturæ testimoniis probat, suam cuique animum seniori esse indicandum. Addit præterea quis scopus ac finis eorum esse debeat qui religiosorum exercitationibus probantur. Ad hæc Mosen quemdam virtutibus admirandis virum ita docentem inducit, ut ipsis quoque operibus ob oculos propemodum statutis dogmata sua confirmet (Quinque ista capita existant collat. 2). Hæc Photius de hoc Moysæ abbate ejusque collationibus, concise quidem, et confuse;*

sed pro ratione ac dispositione librorum quos tunc nactus sit Græce translatos et in compendium redactos, ut superius indicatum est, vel prout memoriæ lecta inhæserunt.

^d Scite in hunc locum Ciaconius hæc annotavit: *Theoretica vita ea dicitur quæ in contemplatione consistit, ut actualis in actione. Cæterum in omnibus excusis codicibus vitiose ante legebatur: Theoretica virtute flagrabat: in Vaticano vero emendate legitur: Theoretica vita fragrabant. De floribus enim sermo præcesserat. Vitæ autem practicæ et theoreticæ frequens est apud philosophos mentio (Arist. lib. 1 Ethic. c. 5, et lib. 1x c. 4). Cicero ad Atticum lib. 11: Quoniam, inquit, tanta controversia est Dicæarcho familiari tuo cum Theophrasto amico meo, tu ille tuus τὸν πρακτικὸν βίον, id est, practicam vitam longe omnibus anteponat; hic autem τὸν θεωρητικὸν, id est, contemplativam. Apud Christianos vero in Martha et Maria practicam et theoreticam vitam designari notissimum est. Has voces Cassianus Græce scripsit, et latius explicavit collat. 14 cap. 1. Hæc quidem Ciaconius. Sed bona ejus venia non est cur theoretica, ut vitiose scripta pro theoretica reprehendatur. Sumitur enim theoretica etiam adjective, non solum apud Cassianum pluribus in locis. ut collat. 19 cap. 5, ubi theoreticam vocat sublimitatem, et cap. 9 ejusdem, ubi theoreticam puritatem, et rursus collat. 23 cap. 4, ubi theoreticam nominat claritatem; sed et apud D. Hieronymum in cap. 111 Lamentat. Hierem. ubi de theoretica puritate agit iisdem pene verbis, quibus Cassianus loco jam dicto. Quid igitur obstat quo minus theoretica vita dici possit, ut theoretica puritas, etc.? Sumitur tamen theoretica, vel*

theorica virtute flagrabat, institutione ejus fundari cupiens expetissem, una cum sancto^a abbate Germano (cum quo mihi ab ipso tyrocinio, ac rudimentis militiæ spiritualis ita individuum deinceps contubernium tam in cœnobio, quam in eremo fuit, ut cuncti ad significandam sodalitatæ ac propositi nostri parilitatem pronuntiarent, unam mentem atque animam duobus inesse corporibus), pariterque ab eodem abbate ædificationis sermonem fuis lacrymis poseceremus (quippe cujus hunc animi rigorem manifestissime noveramus, ut nisi fideliter desiderantibus, et cum omni cordis contritione querentibus, nequaquam acquiesceret januam perfectionis aperire, ne scilicet, si passim vel nolentibus eam, vel tepide sitientibus exhiberet, res necessarias, et quæ solis perfectionem cupientibus debent esse compertæ, indignis et fastidiose suscipientibus pandens, aut jactantiæ vitium, aut proditiionis crimen videretur incurrere), tandem fatigatus precibus nostris, ita exorsus est.

CAPUT II.

De interrogatione abbatis Moysis querentis qui monacho scopos, vel quis sit finis.

Omnes, inquit, artes ac disciplinæ^b scopon quemdam, id est, destinationem et telos, hoc est, finem proprium habent: ad quem respiciens uniuscujusque artis industrius appetitor, cunctos labores et pericula dispendiaque universa æquamiter libenterque sustentat. Nam et agricola nunc torridos solis radios, nunc pruinas et glaciem non declinans, terram infatigabiliter scindit, et indomitas agri glebas frequenti vomere subigit, dum scopon servat, ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

theorice etiam substantivæ apud eundem Hieronymum eodem loco, ubi ait: *Una ergo, et sola est theorica, id est, contemplatio Dei, etc.* Nic. Perottus in Cornucop.: *Ars, inquit, nullum exigens actum, sed ipso rei cuius studium habet intellectu contenta, quæ theorice vocatur, hoc est, speculativa.* Sic ille. Theoretica etiam nunc adjectivum est, nunc substantivum, ut collat. 14 cap. 2, ubi theoretice appellatur.

^a Ita fere monachos seu anachoretas appellabant, præsertim senecta aut sanctitate reverendos, latiore quadam usurpatione: quod frequens in Vitis Patrum et apud Palladium in Lausiâcis. In quibusdam tamen codicibus tantum legitur: *Cum sancto Germano*, ut observavit Cuyehius. Porro hic ille est Germanus Cassiani socius et collega, idemque tum legationis pro Chrysostomo Romam habitæ, tum peregrinationis ad Ægypti solitudines susceptæ comes assiduus: quem idem alias presbyterum nominat, eumque in his collationibus cum illis Patribus et anachoretis colloquentem, et interrogantem inducit: qua de re infra plenius ad cap. 9.

^b Alii Latine, alii Græce has voces legunt, ut ex Vaticano Ciaconius. Distinguit autem hic abbas inter σκοπόν, sive scopum, et τέλος, id est, finem cujusque artis et disciplinæ. Nam scopum vocat ipsam destinationem, id est, electionem, directionem et dispositionem mediiorum idoneorum ad finem consequendum: quam distinctionem elucidat et confirmat triplici exemplo, agricolæ, mercatoris et militis, quorum similitudine ostendit etiam religiosæ professioni suam esse scopum et suum finem proprium. Quod si proprietatem vocum attendas, scopus proprie signum est sagittariorum, seu meta ad quam

cam cunctis sentibus expurgatam, universisque graminibus absolutam in modum solubilis arenæ exercendo comminuat: finem, id est, perceptionem copiosarum frugum et exuberantium segetum, non alias adepturum se esse operis ac sudoris sui ratione confidens, quo vel ipse deinceps vitam securus exigere, vel suam possit amplificare substantiam. Referta etiam frugibus horrea libenter exhaurit, easque putribus sulcis instanti labore commendat, præsentem diminutionem futurarum messium contemplatione [*Lips. in marg. compensatione*] non sentiens. Illi etiam qui negotiationum solent, exercere commercia, non incertos pelagi timent casus, non ulla discrimina perhorrescunt, dum ad finem quæstus spe pretii provocantur. Nec non etiam hi qui militiæ mundialis ambitione inflammantur, dum prospiciunt honorum ac potentiæ finem, peregrinationum exitia [*Lips. in marg. exsilia*] ac pericula non sentiunt, nec præsentibus ærumnis bellisque franguntur, dum propositum sibi dignitatis finem cupiunt obtinere. Habet ergo et nostra professio scopon proprium ac finem suum, pro quo labores cunctos non solum infatigabiliter, verum etiam grantanter impendimus, ob quem nos jejuniarum inedia non fatigat, vigiliarum lassitudo delectat, lectio ac meditatio Scripturarum continuata non satiat, labor etiam incessabilis, nuditasque et omnium rerum privatio, horror quoque hujus vastissimæ solitudinis non deterret. Ob quem vos ipsi procul dubio parentum sprevis affectum et patriam solum ac delicias mundi tot pertransitis regionibus despexistis, ut ad nos homines rusticos et^c idiotas, atque in hoc eremi

sagittæ diriguntur. Unde Hieronymus lib. 1 adversus Pelagian. cap. 5: *Apostolus dicit se neculum comprehendisse et nequaquam esse perfectum, sed instar sagittarii ad propositum et ad signum jacula dirigere; quod significantibus Græci σκοπόν nominant, ne sagitta ad partem declinans imperitum ostendat sagittarium.* Finis autem proprie dicitur terminus, sive extremitas ejusque rei, Græce τέλος. Verum hæc distinctio finis et scopi plerumque confunditur. Nam et scopus per metaphorum sumitur pro fine, quo mentem et propositum nostrum dirigimus. Unde proverbiales locutiones, attingere scopum, aberrare a scopo, et similes. Finis etiam intentionis, id est, intentio operantis objective scopus dicitur: quomodo dicimus, finis et scopus medici est curare, oratoris persuadere.

^c Idiotas, sive idiota proprie idem est ac privatus, nullo publico munere fungens. Unde ἰδιότητι Græci dicunt, pro eo quod est privatam vitam agere: apud Latinos vero accipitur pro illiterato, imperito, ignaro, ut hoc loco. Cujus rationem explicans Festus: *ἰδιός, inquit, proprius dicitur; a quo idiotas dicitur indoctus, et inutilis, quasi sibi tantummodo et non pluribus utilis.* Ita Cicero vii in Verrem: *Quæ non modo istum hominem ingeniosum, atque intelligentem, verum etiam quemvis vestrum, quos iste idiotas appellat, delectare posset.* Eodem modo accipit Apostolus I Cor. xiv: *Is qui supplet locum idiotæ.* Et Lucas Act. iv: *Homines sine litteris et idiotæ.* Familiare autem est viris sanctis, licet sapientissimis et perspicacissimis qualis hic anachoreta Moses, ignaros tamen et idiotas sese ex intima humilitate, et vera sui cognitione profiteri; et quidem exemplo beati apostoli Pauli, qui non judicabat se aliquid scire, nisi solum Jesum,

squalore degentes pervenire possetis. Propter quod respondete, inquit, mihi quæ sit destinatio vestra, vel finis, qui ad hæc omnia libentissime sustinenda vos provocat.

CAPUT III.

De responsione nostra.

Et cum persisteret nostram elicere super hac interrogatione sententiam, respondimus: Regni cœlorum causa hæc cuncta tolerari.

CAPUT IV.

Interrogatio Moysis super propositione prædicta.

Ad quod ille: Bene, inquit, et argute de fine dixistis: ^a qui [*Lips. in marg. quis*] vero debeat scopos noster esse, id est, destinatio, cui jugiter inhærentes finem valeamus attingere, præ omnibus nosse debetis. Et cum ignoracionem confessi simpliciter fuissetis, adjecit: In omni, ut dixi, arte ac disciplina præcedit quidam scopos, id est, animæ destinatio, sive incessabilis mentis intentio, quam nisi quis omni studio perseverantique servaverit, nec ad finem desiderati fructus poterit pervenire. Nam, ut dixi, agricola finem habens secure copioseque vivendi in proventu segetum secundarum, scopon, id est, destinationem gerit, agrum suum sentibus cunctis expurgare, eumque universis infructuosis vacuare graminibus, nec aliter se quieti finis opulentiam adepturum esse confidit, nisi id quod usu obtinere desiderat, quadam prius operis ac spei suæ ratione possideat. Negotiator quoque comparandarum mercium desiderium non deponit, per quod possit quæstuosius divitias congregare: qui frustra concupisceret lucrum, nisi viam qua ad id tenderet, elegeret; et qui certis quibusque dignitatibus mundi hujus cupiunt honorari, cui se officio vel ordini debeant mancipare, ante proponunt, ut per legitimum spei tramitem finem quoque valeant desideratæ dignitatis attingere. Itaque et viæ nostræ finis quidem est regnum Dei: qui [*Lips. in marg. quid*] vero sit scopos, debet diligenter inquiri; qui si nobis simi-

liter compertus non fuerit, frustra nitendo fatigabimur, quia sine via tendentibus labor est itineris, non profectus. Ad quod obstupescit nobis senex intulit: Finis quidem nostræ professionis, ut diximus, regnum Dei, seu regnum cœlorum est: destinatio vero nostra, id est, scopos, puritas est cordis, sine qua ad illum finem impossibile est quempiam pervenire. In hac ergo destinatione defigentes nostræ directionis obtutus, velut ad certam lineam, cursum rectissimum dirigimus [*Lips. in marg. dirigamus*]. Ac si paululum quid ab hac cogitatio nostra deflexerit, ad contemplationem ejus illico recurrentes, rursus eam velut ad quamdam normam rectissime corrigamus; quæ semper omnes conatus nostros ad unum hoc revocans signum, arguet [*Lips. in marg. arguit*] statim si a proposita directione mens nostra vel paululum deviaverit.

CAPUT V.

Quod ad scopum aliquem collinare oporteat, alio probat exemplo.

Quemadmodum hi quibus usus est bellica tela tractandi, cum ante regem mundi hujus artis suæ cupiunt peritiam demonstrare, in parvissima quadam scutula, quæ depicta in se continet præmia, jacula vel sagittas intorquere contendunt, certi quod non alias nisi destinationis suæ linea ad finem possint desiderati præmii pervenire; quo tum demum utique poterint, cum propositum scopon valuerint obtinere; qui si forte ab eorum fuerit subtractus intuitu, quantumlibet a recto tramite cassa imperitorum deerret intentio, excidisse se tamen a disciplina lineæ directione non sentient, quia nullum habent certum signum quod vel peritiam directionis probet, vel arguat pravitatem: et ideo cum inutiles in aera vacuum jactus effuderint, in quo peccaverint, quove decepti sint, dijudicare non possunt, quippe quos nullum accusat indicium, quantum a directione discesserint, nec quo deinceps corrigere vel revocare debeant, lineam disciplinæ docere potest ^b passivus obtutus. Ita igitur et nostri propositi finis qui-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et hunc crucifixum (I Cor. II): non quod alia nesciret, sed quia sic se gerebat, sic se omnibus exhibebat, ac si nihil aliud sciret, nisi crucem Christi, ait S. Thomas (*Comment.*). Quomodo vero istud absque mendacio et fictione fieri possit, ex iis quæ superiore libro (*Lib. XII c. 15*) de vera humilitate dicta sunt, intelligi potest.

^a Pergit abbas ostendere alium esse finem, alium scopum religionis, seu religiosi status: et finem quidem admittit esse vitam æternam, seu regnum cœlorum, ut illi professi fuerant: scopum vero docet esse cordis puritatem. Verum ille finis ultimus generalis est et communis omnibus tam monachis quam aliis. At proprius ac peculiaris religionis et religiosorum finis, idemque primarius est charitatis perfectio, ut docet idem abbas cap. 7, et D. Thomas 2-2, q. 186, a. 1 et 2. Unde et definitur religio status hominum ad perfectionem Christianam per vota paupertatis, continentiae et obedientiae tendentium. Quæ quidem perfectio in eo consistit, ut quis a se remotis omnibus divini amoris impedimentis, Dei obsequio consecratus, ei per amorem et charitatem inhæreat. Unde B. Dionysius Areop. *Eccles. Hierar. cap. 6*

dicit, eos qui nominantur Dei famuli, ex Dei puro servitio et famulatu viri ad amabilem perfectionem. Porro finis secundarius est puritas et rectitudo mentis, quæ consistit in acquisitione et exercitio cæterarum virtutum. Unde Apostolus primæ Tim. primo: Finis, inquit, præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (S. Thom. ubi supra. *Turrecrem. tract. 5 in Reg. D. Bened.*).

^b Id est, vagus, incertus, inconstans. Vox est Terulliano familiaris (*Advers. Marc. lib. 1*), ut notat Ciaconius; immo Afris fere peculiaris. Nam et passivum nomen Dei dicit ille, et passivum convictum pro communi et promiscuo. Idem libro contra Valentin. ait Valentiniano, de passivitate vitæ generositatem suam vindicare (*Lib. de Carne Christi cap. 24*). Eodemque libro passivos eos discipulos vocat, hoc est, inconstantes, atque passim vagos, nec uni magistro addictos. Concilium Carthaginense primum can. 2: *Martyrum dignitatem nemo profanus infamet; nec passiva corpora martyrum nomine appellet*. Ubi passiva corpora vocat quælibet mortuorum, vel occisorum cadavera. Et ejusdem concil. cap. 8 legitur *communio passiva*, id est, indifferens, cuius nullo discrimine

dem, secundum Apostolum, vita æterna est, ita eodem A pronuntiant: *Habentes quidem fructum vestrum^a in sanctificatione, finem vero vitam æternam (Rom. vi).* Scopos vero est puritas cordis, quam sanctificationem non immerito nuncupavit, sine qua prædictus finis non poterit apprehendi. Ac si dixisset aliis verbis: *Habentes quidem scopon vestrum in cordis puritate, finem vero vitam æternam; de qua destinatione alibi docens nos idem beatus Apostolus, ipsum nomen, id est, scopon significanter expressit, ita dicens: Quæ posteriora sunt obliviscens, ad ea vero quæ priora sunt extendens me, b ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Domini (Philip. iii).* Quod evidentius^c in Græco ponitur, κατὰ σκοπὸν διώκειω, id est, secundum destinationem prosequor. Tamquam si dixisset: *Hac destinatione qua illa quæ posteriora sunt obliviscor, id est, anterioris hominis vitia, ad finem bravii cœlestis pervenire contendo. Quidquid ergo nos ad hunc scopon, id est, puritatem cordis potest dirigere, tota virtute sectandum est; quidquid autem ab hac retrahit, ut perniciosum ac noxium devitandum. Pro hac enim universa toleramus et agimus. Pro hac, parentes, patria, dignitates, divitiæ, deliciae mundi hujus, et voluptas universa contemuntur, ut scilicet puritas cordis perpetua retineatur. Hac itaque nobis destinatione proposita semper actus nostri et cogitationes ad eam obtinendam rectissime dirigentur. Quæ si præ oculis nostris jugiter statuta non fuerit, non solum cunctos labores nostros vacuos pariter atque instabiles reddens, incassum eos ac sine ullo emolumento compellet effundi; sed etiam cogitationes omnes diversas sibi contrarias suscitabit. Necessè est enim mentem, quo recurat, cuive principaliter inhæreat non habentem, per singulas horas atque momenta pro incursum varietate mutari, atque ex his, quæ extrinsecus accidunt, in illum statum continuo transformari, qui sibi primus occurrerit.*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

passim permessa. D. Augustinus lib. adversus Adimantum cap. 24: *Si hoc ideo dictum est, ut non servetur panis in crastinum; magis hoc implent vagi Romanorum, quos passivos appellant, qui annonam quotidiana satiatio ventre, aut donant statim quod restat, aut proficiunt.* Utitur tamen etiam S. Hieronymus in Ezechielis cap. xvi, ubi passivam libidinem dicit vagam ac promiscuam, et maritalibus legibus non astrictam. Osee quarto passivam religionem veræ religionis austeritati opponit. Notavit porro (In Observat. sacr.) Jacobus Billius, vir eruditissimus, has voces non ab adverbio passim originem trahere, ut vult Rhenanus; sed esse e Græco expressas, quod enim Græci ἐπαθεῖαν dicunt, hoc Tertulliano passivitas est; et quod Græcis est ἐπαθεῖς, id Tertulliano et Hieronymo passivus, hoc est, lascivus, atque suis voluptatibus deditus.

^a Vulgata versio habet: *In sanctificationem: cui Græca respondent, εἰς ἁγιασµόν.* Chrysostomus congruenter cum Cassiano per appositionem exponit: *fructus vester est sanctificatio.* Quem secutus D. Thomas in Comment. ... *Habetis fructum vestrum in sanctificatione, id est, ipsa sanctificatio, hoc est, executio sanctitatis per bona opera, est fructus vester, etc.* Porro his verbis distinguit Apostolus inter fructum piorum (quem noster abbas vocat σκοπὸν) et τέλος, id est, finem. Unde

CAPUT VI.

De his, qui abrenuntiant mundo, ad perfectionem sine charitate contendunt.

Hinc namque est, quod nonnullos mundi hujus maximas facultates, et non solum multa auri atque argenti talenta, verum etiam prædiorum magnificentiam contemntes, post hæc vidimus pro^d scalpello, pro graphio, pro acu, pro calamo commoveri. Qui si contemplationem cordis mundi fixam tenerent, numquam utique pro parvis rebus admitterent, quod ne pro magnis ac pretiosis incurrerent opibus, easdem penitus abjicere maluerunt. Nam et plerumque nonnulli tanto zelo codicem servant, ut eum ne leviter legi quidem, vel contingi ab aliquo patiantur, et inde occasiones impatientiæ ac mortis incurrunt, unde monentur stipendia patientiæ et charitatis acquirere. Cumque omnes divitias suas pro Christi amore disperserint, pristinum tamen cordis affectum in rebus minimis retentantes, et pro ipsis nonnumquam^e mobiliter irascentes, veluti qui non habeant apostolicam charitatem, ex omnibus infructuosi sterilesque redduntur. Quod in spiritu B. Apostolus prævidens, *Et si distribuero, inquit, in cibos pauperum omnes facultates meas, et tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest (I Cor. xiii).* Unde liquido comprobatur perfectionem non statim nuditate, nec privatione omnium facultatum, seu dignitatum abjectione contingi, nisi fuerit [*Lips. in marg. nisi præsto fuerit*] charitas illa, cujus Apostolus membra describit in veritate possessa, quæ in sola cordis puritate consistit. Nam quid est aliud, non æmulari, non inflari, non irritari, non agere perperam, non querere quæ sua sunt, non gaudere super iniquitate, non cogitare malum, et reliqua, nisi cor perfectum ac mundissimum Deo semper offerre, et intactum a cunctis perturbationibus custodire?

illius distinctionis ansam superius accepit.

^b In vulgato textu Apostoli et in plerisque etiam exemplaribus hujus loci additur præpositio: *ad bravium*; quam habent etiam nostri manuscripti, ut et Græci ἐπὶ τὸ βραβίον, et magis quadrat huic loco. Nam *destinatum* hic substantive ponitur, ut σκοπός Græce: nec conjungitur cum bravio, sed per se ponitur, ut idem sit *ad destinatum* ac secundum scopum, ut Græca sonant, et legit Latine Tertullian. lib. de Resurrectione carnis cap. vigesimo tertio, *vel secundum destinationem*, ut hic exponitur, id est, propositum, intentionem, seu mentis intuitum.

^c Hic rursus satis ostendit Auctor se Latine scribere, non Græce: dum Græcum textum citat ad illustrandam sententiam Latinam.

^d Scalper, sive scalprum, instrumentum quo quid inciditur: cujusmodi est instrumentum chirurgicum, quo carnem putridam excindunt, aut venam aperiant, quod proprie scalpellum vocatur. Sumitur tamen latius pro quovis instrumento fricatorio; quale illud quoque est, quo cœnum aurium purgatur, quod hic puto intelligendum: De graphio dictum est alibi (Lib. iv Institut. c. 13).

^e Id est, subito, celeriter. Similia habes lib. iv Institut. cap. 15.

CAPUT VII.

De appetenda tranquillitate cordis.

Omnia igitur hujus gratia gerenda appetendaque sunt nobis; pro hac solitudo sectanda est, pro hac jejunia, vigiliis, laboribus, corporis nuditatem, lectionem, ceterasque virtutes debere nos suscipere noverimus: ut scilicet per illas ab universis passionibus noxiis illaesum parare cor nostrum et conservare possimus, et ad perfectionem charitatis istis gradibus innitendo conscendere, et non propter has observantias, si forte honesta ac necessaria occupatione praeventi, ^a solemnitatem nostrae districtioris non poterimus implere, incidamus in tristitiam, vel iram, sive indignationem, ob quae expugnanda illud quod praetermissum est, fueramus acturi. Non enim tantum est, lucrum jejunii, quantum irae dispendium: nec tantum lectione capitur fructus, quantum contemptu fratris incurritur detrimentum. Ea igitur quae sequentia sunt, id est, jejunia, vigiliae, anachoresis, meditatio Scripturarum, propter principalem scopon, id est, puritatem cordis, quod est charitas, nos convenit exercere, et non propter illa principalem hanc perturbare virtutem; qua in nobis integra, illaesaque durante, nihil oberit, si aliquid eorum quae sequentia sunt, pro necessitate fuerit praetermissum. Siquidem nec proderit universa fecisse, dempta [Al. non adepta, ubi adempta] hac quam diximus principali causa, cujus obtentu sunt omnia peragenda. Ob hoc enim quis ferramenta cujuslibet artis instituere sibi-

A met ac preparare festinat, non ut ea possideat otiosa, nec ut emolumentum illius fructum qui speratur ex ipsis, in nuda instrumentorum possessione constituat; sed ut eorum ministerio peritiam finemque illius disciplinae, cujus haec adjumenta sunt efficaciter apprehendat. ^b Igitur jejunia, vigiliae, meditatio Scripturarum, nuditas, ac privatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis instrumenta sunt, quia non in ipsis consistit disciplinae illius finis, sed per illa pervenitur ad finem. Incassum igitur haec exercitia molietur, quisquis his velut summo bono contentus, intentionem sui cordis huc usque defixerit, et non ad capiendum finem, propter quem haec appetenda sunt, omne studium virtutis extenderit: habens quidem disciplinae illius instrumenta; finem vero, in quo omnis fructus consistit, ignorans. Quidquid igitur potest istam mentis nostrae puritatem tranquillitatemque turbare, quamvis utile ac necessarium videatur, ut noxium devitandum est. Hac enim norma et errorum pervagationum que omnium dispositiones [Al. terrenarum pervagationum omnium dispersiones] poterimus evadere, et desideratum finem linea certae directionis attingere.

CAPUT VIII.

De principali conatu erga divinarum rerum contemplationem, et similitudine Mariae et Marthae.

Hic ergo nobis principalis debet esse conatus, haec immobilis destinatio cordis jugiter affectanda, ^c ut divinis rebus ac Deo mens semper inhaereat,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Id est, solitam austeritatem, et observantiam regularem. Opportune hic succurrit ad hunc locum illustrandum sententia D. Bernardi in lib. de Praecepto, et Dispensat. ubi de SS. Patrum institutis, et regularibus observantiis et austeritatibus subinde vel necessitate urgente, vel charitate invitante relaxandis, aut intermittendis agens: Haec, inquit, inventa atque instituta fuerunt, non quia aliter vivere non liceret, sed quod ita magis expediret: nec plane ad aliud quam ad lucrum, et custodiam charitatis. Quamdiu ergo charitati militant, immobiliter fixa sunt, mutarique omnino ne ab ipsis quidem praepositis sine offensa possunt. At si contrario contraria forte aliquando charitati visa fuerint; his dumtaxat, quibus videre datum, et providero creditum est: nonne justissimum esse liquet, ut quae pro charitate inventa fuerunt, pro charitate quoque, ubi expedire videbitur vel omittantur, vel intermittantur, vel in aliud forte commodius demulentur? sicut e regione iniquum proculdubio foret, si statuta pro sola charitate, contra charitatem tenebantur. Haec D. Bernardus.

^b Praeclara sententia, et niveo, ut dicitur, signanda lapillo; quae summam hujus capit, complectitur, quaeque D. Thomae theologorum principi ac magistro ita placuit, ut eam pluribus in locis suae Summae ad suas conclusiones astruendas adhibuerit, eamque vicissim suis conclusionibus illustravit (2-2, q. 184 et q. 189, a. 7 et 8). Continet autem duo capita, sive membra. Primum est, perfectionem Christianam et monasticam in charitate consistere. Nam, ut ait D. Thomas, unumquodque dicitur perfectum, in quantum attingit proprium finem, quae est ultima rei perfectio (2-2, q. 84, a. 1. Vide etiam Bellarm. lib. II de Monach. c. 2). Charitas autem est, quae unit nos Deo, qui est ultimus finis humanae mentis: quia, qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo; ut dicitur I Joan. IV. Et ideo secundum charitatem spe-

C cialiter [Lips. in marg. substantialiter] attenditur perfectio Christianae vitae. Unde et Apostolus ad Coloss. I: Super omnia, inquit, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis, quia scilicet omnes alias virtutes quodammodo ligat in unitatem perfectionis. Haec D. Thomas. Alterum membrum est, jejunia, vigiliis, lectionem et meditationem Scripturarum, nuditatem, id est paupertatem, aliasque religionis austeritates et exercitia non esse ipsam perfectionem, nec hominem continuo reddere perfectum; sed esse perfectionis instrumenta: quia, inquit, non in ipsis consistit hujus disciplinae (monasticæ) finis: sed per illam pervenitur ad finem: quod aliis verbis superius dixit: quod ad perfectionem charitatis istis gradibus ascendere nitamur: dicuntur enim haec instrumenta perfectionis, praesertim vero tria illa Evangelica consilia, paupertas, continentia et obedientia, quae ad substantiam religiosi status pertinent, quia sunt aptissima et utilissima media ad consequendam perfectionem charitatis, quatenus remouent omnia impedimenta divini amoris ab apostolo Joanne recensita illis verbis: Quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitae (I Joan. II). Per continentiam enim remouetur et refrenatur concupiscentia carnis; per paupertatem avaritia, seu concupiscentia oculorum; per obedientiam superbia. Et hoc est quod theologi docent perfectionem essentialiter et primario consistere in charitate et observatione mandatorum Dei; secundario autem, et quasi dispositive seu instrumentaliter, in illis consiliis Evangelicis, et aliis virtutibus.

^c Si non actu, saltem virtute, seu virtuali intentione. Nam ut mens nostra de Deo rebusque divinis semper cogitet, et sine intermissione in eum per affectum aut contemplationem feratur eique inhaereat, non patitur hujus mortalis vitae infirmitas, ut notum

quidquid ab hac diversum est, quamvis magnum, A
secundum tamen, aut etiam infimum, seu certe noxium
judicandum est. ^a Hujus mentis vel actus figura
etiam in Evangelio per Martham et Mariam pul-
cherrime designatur. Cum enim Martha sancto uti-
que ministerio deserviret, utpote quæ ipsi Domino,
ejusque discipulis ministrabat; et Maria spiritali
tantummodo intenta doctrinæ, Jesu pedibus inhæ-
reret, quos osculans bonæ confessionis liniebat un-
guento, præfertur tamen a Domino, quod et melio-
rem elegerit partem, et eam quæ ab ea non possit
auferri (Lucæ x). Nam cum laboraret Martha pia
sollicitudine ac dispensatione distenta, solam se vi-
dens ad tantum ministerium non posse sufficere,
adjutorium sororis a Domino postulabat, dicens :
^b *Non est tibi cura, quia soror mea reliquit me solum* B
ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet. Utique non
ad vile opus, sed ad laudabile eam ministerium pro-
vocabat. Et tamen quid audit a Domino? *Martha,*
Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. ^c Paucis
vero opus est, aut etiam uno; ^d Maria bonam partem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

est; et plenius declaratur infra (Cap. 12 et 13). Porro
Dionysius, ut hunc scrupulum vitaret, voculam *sem-*
per studiose omisit, quæ tamen in omnibus exem-
plaribus habetur.

^a Phrasid est obscurior, Cassiano tamen familiaris;
ut patet collat. 7 cap. 5. In eam Dionysius nonnihil
lucis affert his verbis: *Hujus principalis actionis fi-*
gura, etc. Intellegitur autem ille, de quo paulo ante
dixit, principalis conatus et immobilis destinatio, seu
intentio jugiter inhærendi Deo, rebusque divinis:
qui quidem principalis et primarius est charitatis
actus. Cujus actus, seu intentionis figura, id est,
typus per Martham et Mariam sorores Lazari pul-
cherrime designatur, quia et Mariæ exemplo com-
mendatur, et Marthæ obsequio præfertur. Hinc solent
Patres ex collatione duarum sororum Liæ et Rache-
lis in veteri Testamento, et Mariæ ac Marthæ in no-
vo, duo vitæ genera, seu duplicem vitam in Ecclesia
Dei distinguere, alteram contemplativam, quæ Mari-
æ et Racheli, alteram activam, quæ Marthæ et Liæ
respondeat (S. Thom. 2-2, q. 1, a. 1). D. Gregorius VI
Moralium cap. 28: *Quid, inquit, per Mariam, quæ*
verbum Domini residens audiebat, nisi contemplativa
vita exprimitur? quid per Martham exterioribus obse-
quis occupatam, nisi activa vita signatur? Sed Marthæ
cura non reprehenditur: Mariæ vero, etiam laudatur;
quia magna sunt activæ vitæ merita: sed contempla-
tivæ potiora. Similia habet de Liæ et Rachele hom.
14 in Ezechielem. Eadem de re videre est S. Basili-
um in Constitut. monasticis caput. 2, D. Hierony-
mum in cap. 111 Hieremiæ, Augustinum serm. 27 de
verbis Domini secundum Lucam, Theophylactum et
Bedam in cap. x Lucæ, et Bernardum sermone 3 in
Assumptione B. Mariæ.

^b Ciaconius ex Vaticano, et alii legunt: *Num tibi*
placet, quod soror mea, etc. Alii: *Num tibi sedet, etc.*

^c Ita etiam citat collat. 23 cap. 3: *Porro paucis*
opus est, aut etiam uno. Quibus Græca magis respon-
dent: ἑνὸς ἢ ἑσῆς χρεία, unius est necessitas. At vul-
gatus interpres vertit: Porro unum est necessarium.
Quod sit illud unum quod Christus necessarium esse
dicit, varie exponitur. Quidam unum ac simplicem
cibum interpretantur, quasi reprehendatur Martha,
quod multis fereulis parandis occupata esset, cum
non nisi uno, eoque parabili opus esset. Sic Basilius
in constitut. monast. capite secundo. D. autem Au-
gustinus sermone vigesimo septimo de Verbis Domini;
unum necessarium interpretatur Deum ipsum,

elegit, quæ non auferetur ab ea. Videtis ergo princi-
pale bonum in theoria sola, id est, in contempla-
tione divina Dominum posuisse. Unde cæteras vir-
tutes licet necessarias et utiles pronuntiemus, se-
cundo tamen gradu censendas esse decernimus,
quia universæ hujus unius parantur obtentu. Dicens
enim Dominus, sollicita es, et turbaris circa pluri-
ma, paucis vero opus est, aut etiam uno, summum
bonum non in actuali, quamvis laudabili opere, et
multis fructibus abundanti, sed in sua [Lips. in
 marg. sui] contemplatione, quæ vere simplex et
una est, collocavit: paucis opus esse pronuntians ad
perfectam beatitudinem, id est, illam theoriam, quæ
prius in paucorum servatur consideratione sancto-
rum: a quorum contemplatione conscendens is qui
adhuc in profectu [Lips. in marg. propectu] positus
est, ad illud quoque quod dicitur unum, id est, Dei
solius intuitum, ipso adjuvante pervenit: ut scilicet
etiam sanctorum actus ac ministeria mirifica super-
gressus, solius Dei jam pulchritudine scientiæque
pascatur. Maria ergo bonam partem elegit, quæ non

qui solus nobis est necessarius et sufficiens, cætera
quæ multa sunt, non sunt necessaria. Unde illa
B. Francisci vulgata sententia: *Deus meus, et omnia.*
Alii, ut abbas Moyses hoc loco, unum necessarium
intelligunt attentionem doctrinæ cælestis, et studium
rerum divinarum; theoriam vocat infra, id est, Dei
cognitionem et contemplationem; non nudam et sim-
plicem, sed cum pio amore et affectu conjunctam,
quo anima dicitur Deo inhaerere et Deo uniri, *quia*
qui adheret Deo, unus spiritus efficitur cum eo (II Co-
rin. vi). Et Psalmista ait: *Mihi autem adherere Deo*
bonum est (Psalm. LXXII). Maria hoc unum curabat,
ut Christi verbum audiret, ejus doctrina pascere-
tur, in ejus amore acquiesceret; secundum illud Cantic.
tertio: *Inveni quem diligit anima mea; tenui eum, nec*
dimittam.

^d Adverte, lector, partem Mariæ, modo bonam,
modo meliorem, modo optimam a Patribus dici, nec
incongrue, cum satis notum sit in gradibus comparationis,
inferiorem in superiore contineri. Nam Græci
legunt τὴν ἀγαθὴν μερῶν bonam partem, quemadmodum
Auctor hic expressit; qui tamen paulo superius
dixerat, meliorem, ut et D. Ambrosius: *Nec Martha,*
inquiens, in bono ministerio reprehenditur; sed Maria,
quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur. Et Au-
gustinus sermone. 27 de verbis Domini: *Maria, inquit,*
meliorem partem elegit. Non tu malam, sed illa melio-
rem. At vulgata versio est: *Maria optimam partem*
elegit. Quam et Cassianus secutus est collat. 23 cap.
3. Et merito quidem hæc lectio præferenda. Cum
enim constet fieri hic comparisonem inter Mariam
et Martham, et inter utriusque studium et occupatio-
nem, ut totus contextus docet; non potuit illa com-
paratio, quæ in verbis latebat, melius quam per su-
perlativum exprimi, ut Latinus interpres expressit.
Habet enim hæc emphasis, ac si diceret: *Maria non*
tantum bonam partem elegit, nec tantummodo me-
liorem, quam Martha, sed absolute optimam, et præ
omnibus eligendam, et omnibus præferendam.

^e Theoria contemplatio est, sive ut Lactantius ex-
ponit, spectatio. Sic enim scribit lib. VII Institut.
cap. 9: *Cum status sit hominis rectus, originem suam*
quærit, et quasi contempta humiditate terrena ad altum
nititur, quia sentit summum bonum in summo esse
quærendum, memorque conditionis suæ quæ Deus illum
fecit eximium, ad artificem suum spectat: quam spec-
tationem Trismegistus θεοπλαξ rectissime nominavit,
quæ in mutis animalibus nulla est. Ita ille.

auferetur ab ea. Et hoc diligentius intuemum est : A
Nam cum dixit, Maria bonam partem elegit, licet taceat de Martha, et nequaquam eam vituperare videatur; illam tamen laudans, hanc inferiorem esse pronuntiat. Rursum cum dicit, quæ non auferetur ab ea, ostendit quod ab hac sua portio possit auferri : nec enim ministerium corporale cum homine poterit jugiter permanere illius vero studium nullo sine prorsus edocet posse finire.

CAPUT IX.

Interrogatio, quomodo virtutum functiones cum hominibus non perseverent.

^B Germanus : Ad quod non valde permoti, quid ergo, diximus, labor jejuniorum, lectionis instantia, opera misericordiæ, justitiæ, pietatis, et humanitatis auferentur a nobis, et non permanebunt cum auctoribus suis? Præsertim cum ipse Dominus retributionem regni cælorum his operibus repromittat, dicens : Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi : Esurivi enim et dedistis mihi manducare : Sitivi, et dedistis mihi bibere, etc. (Matth. xxv). Quomodo ergo auferentur hæc quæ introducunt factores suos in regnum cælorum?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^A D. Gregorius vi Moral. cap. 28 : Martha, inquit, cura non reprehenditur; Maria vero laudatur : quia magna sunt activæ vitæ merita, sed contemplativæ potiora; nec auferri unquam Mariæ pars dicitur, quia activæ vitæ opera cum corpore transeunt, contemplativa autem gaudia melius ex fine convalescunt. Porro de hac comparatione vitæ activæ et contemplativæ, vide conclusiones D. Thomæ 2-2, q. 182.

^C Observatione dignum videtur, quod Cassianus in his collationibus non nisi uno aut altero loco legitur per se locutus (Collat. 17, cap. 3); alias semper per suum socium Germanum, qui suo et Cassiani nomine cum Patribus illis colloquebatur, eosque interrogabat, et responsa accipiebat. Quia in re religiose modestiæ specimen et silentii exemplum præbuit Cassianus, ut qui seniori ac presbytero, junior ipse et diaconus dumtaxat, quamvis fortasse doctior ac peritior, loquendi officium et honorem detulerit, et illo loquente silentium interea tenuerit (Vide Collat. 7, 8, 9, 10, 11 et 12); memor haud dubie illius apostolicæ sententiæ : Si quis putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam : sed seducens cor suum, hujus vana est religio (Jacob. 1). Memor et salutaris doctrinæ quam a viro sanctissimo, eodemque sancti Joannis Chrysostomi discipulo et suo condiscipulo (Baron. in Martyrol. 4 Februar.), acceperat. Exstat enim Isidori Pelusiotæ (Lib. 1, epist. 309) viri sanctitate et doctrina conspicui ad Cassianum epistola, cum aggressus esset vitam monasticam profiteri; qua eum serio admonuit linguam esse coercendam, monacho præsertim adhuc juveni et novitio (Vide præfat. nostram ad Lection.). Nam loqui et docere magistrum concedet : tacere et audire discipulo convenit, ait D. Benedictus cap. 1 suæ Regulæ.

^D Triplex genus actionum seu operum vitæ activæ quæ in futura vita cessabunt. In primo genere sunt quæ spectant ad corporis necessitatem, ut edere, bibere, dormire, etc. In secundo quæ spectant vel ad carnis macerationem, ut jejunia, vigiliae, etc., vel ad concupiscentiæ remedium, ut matrimonium. In tertio, quæ ad proximi subventionem, ut opera misericordiæ. Hæc omnia proculdubio in futuro seculo et beatorum vita cessabunt, quia nulla ibi necessitas corporalis, nulla carnis infirmitas aut impugnatio,

CAPUT X.

Responsio, quod non sit earum merces, sed actio cessatura.

Moyses : Nec ego dixi mercedem boni operis auferendam, dicente eodem Domino, Qui potum dederit uni ex ministris istis calicem aquæ frigidae tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam (Matth. x). Sed actionem dico, quam vel necessitas corporalis, vel impugnatio carnis, seu mundi hujus inæqualitas administrari exigit, auferendam. Nam lectionis instantia vel jejuniorum afflictio, ad emundationem cordis et castigationem carnis, in præsentem tantummodo utiliter exercentur, donec caro concupiscit adversus spiritum (Galat. v); quæ nonnumquam ab his qui labore nimio, seu ægitudine corporis, seniove defessi sunt, etiam in præsentem videmus auferri, nec ab homine posse jugiter exerceri. Quanto magis ergo hæc in futuro cessabunt, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, corpusque istud quod nunc animale est, surrexerit spiritale, et cœperit caro non esse jam talis ut adversus spiritum concupiscat! De quibus etiam beatus Apostolus manifeste pronuntiat. ^d Corporalis, inquit, exercitatio

nulla proximorum indigentia. Porro hujus loci accuratior et vere theologica explicatio a D. Thoma petenda est, 2-2, q. 181, a. 4, ubi querit utrum vita activa maneat post hanc vitam, et respondet vitam activam habere finem in exterioribus actibus, « qui, si referantur ad quietem contemplationis, jam pertinent ad vitam contemplativam. In futura autem vita beatorum cessabit occupatio exteriorum actuum : et si qui actus exteriores sint, referentur ad finem contemplationis. Ut enim Augustinus dicit in fine de Civit. Dei (Lib. xxii cap. ult.) : Ibi vacabimus, et videbimus, et amabimus : amabimus et laudabimus. Et in eodem libro præmittit quod ibi Deus sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc minus, hic affectus, hic actus, erit in omnibus. » Hæc ibi S. Thomas. Alibi vero (1-2, q. 67, a. 1) docet virtutes morales in futura vita non manere quantum ad id quod est materiale in eis. « Non enim, inquit, in futura vita locum habebunt concupiscentiæ et delectationes ciborum et venereorum, neque etiam timores et audaciæ circa pericula mortis, neque, etiam distributiones et communicationes [Lips. in marg. aut commutationes] rerum quæ veniunt in usum præsentis vitæ. Sed quantum ad id quod est formale, remanebunt in beatis perfectissime post hanc vitam, in quantum ratio uniuscujusque rectissima erit circa ea quæ ad ipsum pertinent secundum statum illum; et vis appetitiva omnino movebitur secundum ordinem rationis in his quæ ad statum illum pertinent. Unde Augustinus dicit (Lib. xiv de Trinit., c. 9) quod Prudentia ibi erit sine ullo periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorum malorum, temperantia sine repugnatione libidinum : ut prudentia sit nullum bonum Deo præponere vel æquare; fortitudinis, ei firmissime inherere; temperantiæ, nullo defectu noxi delectari. De justitia vero manifestius erit, quem actum ibi habebit, scilicet esse subditum Deo; quia etiam in hac vita ad justitiam pertinet esse subditum superiori. » Hactenus D. Thomas.

^d Corporalem exercitacionem interpretatur hic Auctor jejunium aliasque austeritates et exercitia quibus corpus castigatur et maceratur. Verum hic commentarius non placet Chrysostomo, ejus hæc sunt verba : Quidam hæc Apostolum de jejunio dixerunt

ad modicum utilis est; pietas autem, quæ sine dubio A charitas intelligitur, ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futura (I Timot. iv). Quæ ergo dicitur ad modicum esse utilis, manifeste pronuntiatur nec per omne tempus exerceri, nec summam perfectionem per se solam laboranti posse conferre. Modicum quippe ad utrumque referri potest, id est, vel ad brevitatem temporis, quod scilicet homini tam in præsentis quam in futuro exercitatio corporalis coæterna esse non possit, vel certe ad parvitatem utilitatis quæ de carnali exercitatione conquiritur, eo quod afflictio corporalis initia quædam profectus, non ipsam perfectionem charitatis pariat, quæ promissionem habet vitæ præsentis et futuræ. Et idcirco exercitia operum prædictorum necessaria esse censemus, quia sine ipsis ad charitas fastigia non possit ascendi. Hæc etiam quæ dicitis^a opera pietatis ac misericordiæ necessaria sunt in hoc tempore, dum adhuc inæqualis diversitas dominatur, quorum ne hic quidem expectaretur operatio, nisi inopum, indigentium infirmorumque pars maxima redundaret: ^b quæ iniquitate hominum facta est, eorum scilicet qui ea quæ omnibus a communi creatore concessa sunt, in suos tantum occupant usus, nec tamen utenda tenuerunt. Donec ergo in hoc mundo inæqualitas ista grassatur, erit hæc actio necessaria et utilis exercenti: restituens quidem bono affectui et piæ voluntati retributionem hæreditatis æternæ, ipsa vero in futuro sæculo parilitate re-

gnante cessabit: cum jam non fuerit inæqualitas propter quam debeant hæc exerceri, sed cuncti ab hæc multiplici, id est, actuali operatione ad charitatem Dei et divinarum rerum contemplationem perpetua cordis puritate transibunt; cui se hi quibus cura est vel scientiæ vel mentis emundationi insistere, jam in hoc sæculo constituti, elegerunt omni conatu ac viribus mancipare; illi scilicet semetipsos officio adhuc in carne corruptionis positi deputantes, in quo erant corruptione deposita, permansuri, pervenientes ad illam promissionem Domini Salvatoris, qua dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v).

CAPUT XI.

De charitas perpetuitate.

B Et quid miramini, si illa officia superius comprehensa transibunt, cum sanctus Apostolus etiam sublimiora Spiritus sancti charismata transitura describat, solam vero charitatem designet sine fine mansuram? Sive, inquit, ^c prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destructur (I Cor. xiii). De hac autem: *Charitas numquam^d excidet* (ibid.). Omnia namque dona pro usu ac necessitate tribuuntur [Lips. in marg. distribuuntur] ad tempus consummata dispensatione mox proculdubio transitura. Charitas vero nullo intercipientur tempore: non solum enim in præsentis mundo utiliter operatur in nobis, sed etiam in futuro sarcina corporeæ necessitatis abjecta, efficacior multo atque excellen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ferunt, sed profecto errant: neque enim est corporalis exercitatio jejunium, sed spiritualis. Nam si corporalis esset, corpus utique nutriveret; nunc vero illud macerat et extenuat. Hæc Chrysostomus. Intelligit vero ipse de exercitatione athletarum, quæ fit cursu, lucta, pugnis, vel alio modo, ad quam frequenter solet Apostolus alludere, et ab ea comparationes sumere, ut patet I Cor. ix, Philip. iii, II Tim. ii. Hæc enim ad modicum, id est, parum utilis est, quia tantum utilis ad corporis sanitatem et robor.

^a Ad eundem modum D. Augustinus serm. 27, de Verbis Domini: *Attendamus, inquit, occupationes nostras circa multa. Necessarium est ministerium corpora refecturis: quare hoc? quia esuritur. Misericordia miseris necessaria est. Frangis panem esurienti, quia invenisti esurientem. Tolle famem, cui frangis panem? Tolle peregrinationem, cui exhibes hospitalitatem? Tolle nuditatem, cui præparas vestem? Non sit aegritudo, quem visitas? Non sit captivitas, quem redimis? Non sit rixa, quem concordas? Non sit mors, quem sepelis?* In illo futuro sæculo non erunt ista mala, ergo nec ista ministeria. In eadem sententiam scribunt D. Hieronymus in cap. iii Lament. Hieremiæ, et Gregorius vi Moral. cap. 28.

^b Non ita accipiendum quasi minorum et rerum divisio, et hominum inter se inæqualitas illicita sit et iniqua, sed quia frequenter ex vi et injuria potentum ac divitum sequitur miseria et egestas inopum et pauperum, quamquam etiam absque peccato, ut notum est, ex infortunio vel casu fortuito sæpe contingat, vel quia ex peccato ortum, seu occasione habuit hæc rerum divisio (S. Thom. 2-2, q. 66, a. 1 et 2). Unde in cap. *Dilectissimis*, apud Gratianum xii, q. 1, dicit Clemens primus: *Communis usus omnium quæ sunt in hoc mundo omnibus esse debuit; sed per iniquitatem alius dixit hoc esse suum, et alius istud: et sic inter mortales facta est divisio,*

C quia nimirum per iniquitatem sive cupiditatem hominum data est occasio cur recta ratio judicavit faciendam esse divisionem, cum ante peccatum omnia essent communia.

^c Prophetiæ evacuabuntur in patria, quia prophetica cognitio obscura est et ænigmatica. Unde et comparatur lucernæ lucenti in caliginoso loco. *Lingua cessabunt*, non linguæ corporeæ beatorum, quæ non cessabunt assidue laudare nomen sanctum Domini; sed donum linguarum, quo scilicet aliqui in primitiva Ecclesia variis linguis loquebantur. Actor. ii. In futura enim vita quilibet et quamlibet linguam intelliget: unde non erit necessarium variis linguis loqui. *Scientia destructur*, non quo ad habitum aut res cognitæ, sed quo ad actum et modum cognoscendi hujus vitæ, qui est per species a phantasmatibus abstractas: qui modus non congruit vitæ futuræ. Atque ita exponitur illa divi Hieronymi vulgata sententia in epistola ad Paulinum, quæ Bibliis præfigitur: *Discamus in terris quorum scientia nobiscum perseveret in cælis*. Scientia enim rerum cognitarum remanebit in beatis, sed erit alterius generis et modi a scientia hujus vitæ (S. Thom. 1-2, q. 89, a. 5 ad 1; Magis. sentent. lib. iii, dist. 31).

^d *Excidet*, excidit, ut habent plerique codices. Dicitur autem charitas numquam excidere, non quod semel amitti nequeat, ut hæretici interpretantur, sed quia permanet in beatis: cum fides, et spes multaque alia Spiritus sancti charismata ab Apostolo recensita evacuentur. Unde sensus Apostoli est, ait S. Thomas: *Charitas numquam excidet*, quia sicuti est in statu vitæ, ita permanebit in statu patriæ, et cum augmento, secundum illud Esaia xxxi: *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion*, id est, in Ecclesia militante, et *caminus ejus in Hierusalem*, id est, in pace cælestis patriæ.

tior permanebit, nullo unquam corrumpenda defectu, sed per incorruptionem perpetuam flagrantius Deo, atque intentius adhæsura.

CAPUT XII.

Interrogatio de perseverantia spiritalis theoriæ.

Germanus : Quis ergo potest, fragili carne circumdatus, ita esse huic theoriæ semper affixus, ut nunquam cogitet de fratris adventu, de visitatione infirmi, de opere manuum, vel certe de humanitate, vel peregrinis, vel advenientibus exlubenda? Postremo quis non interpelletur corporis ipsius provisione vel cura? aut quemadmodum mens, vel in quo illi invisibili et incomprehensibili Deo valeat inseparabiliter coherere, cupimus edoceri.

CAPUT XIII.

Responsio de directione cordis in Deum, et de regno Dei et diaboli.

Moyses : Inhærere quidem Deo jugiter et contemplationi ejus, quemadmodum dicitis, inseparabiliter copulari, impossibile est homini ista carnis fragilitate circumdato. Verum oportet nos scire ubi mentis nostræ intentionem debeamus habere defixam, et ad quam destinationem semper animæ nostræ revocemus intuitum; quam cum potuerit obtinere mens, gaudeat, et a qua distractam se doleat atque suspiret; totiesque se a summo bono sentiat recidisse, quoties se ab illo intuitu deprehenderit separatam : fornicationem judicans vel momentaneum a Christi contemplatione discessum. A quo cum deviaverit paululum noster obtutus, rursus ad eum cordis oculis retorquentes, velut rectissima linea mentis aciem revocemus. Totum namque in animâ consistit recessu. Unde expulso diabolo, ac nequaquam in ea jam regnantibus vitiis, consequenter regnum Dei fundatur in nobis, dicente Evangelista : *Regnum Dei non veniet cum observatione, neque dicent : Ecce hic aut ecce illic est. Amen enim dico vobis quia regnum Dei intra vos est (Luc. xvii).* Intra nos vero nihil aliud esse potest quam scientia aut ignoratio veritatis, et vel vitiorum amicitia, vel virtutum : per quæ aut diabolo aut Christo regnum paramus in corde. Cujus etiam regni qualitatem describit Apostolus dicens : *Non enim regnum Dei est escæ et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto (Rom. xiv).* Itaque si regnum Dei intra nos est, et ipsum regnum Dei justitia, et pax, et gaudium est; ergo qui in istis commoratur, sine dubio in regno Dei est; et e contrario illi

qui in injustitia, et discordia, et tristitia mortem operante, versantur, in regno diaboli et in inferno ac morte sunt constituti. His enim indiciis vel Dei vel diaboli regnum discernitur. Et revera si sublimi mentis intuitu consideremus statum illum in quo degunt cœlestes supernæque virtutes, quæ vere in regno Dei sunt, quis status alius esse credendus est quam perpetua jugisque lætitia? Quid enim tam proprium veræ beatitudini, tamque conveniens, quam tranquillitas jugis et gaudium sempiternum? Et ut hoc ipsum quod dicimus, ita esse, non mea conjectura, sed ipsius Domini auctoritate certius instrua-
ris, audi eum qualitatem et statum regni illius apertissime describentem : *Ecce, inquit, ego creo cœlos novos, terram novam, et non erunt in memoria priora, neque ascendent super cor; sed gaudebitis et exsultabitis usque in sempiternum in his quæ ego creo (Isa. lxv).* Et rursus : *Gaudium et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis, et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato (Isa. li).* Et iterum : *Gaudium et lætitaniam obtinebunt, fugiet dolor et gemitus (Ibidem).* Et si adhuc clarius de illa conversatione et civitate sanctorum vultis agnoscere, attendite quæ ad ipsam Jerusalem voce Domini dirigantur : *Et ponam, inquit, visitationem tuam pacem, et præpositos tuos justitiam; non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis, et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lune illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam; non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur; sed erit Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui (Isa. lx).* Et ideo beatus Apostolus non generaliter, neque simpliciter omne gaudium regnum Dei pronuntiat, sed signanter ac specialiter illud solum quod in Spiritu sancto est (Rom. xiv). Novit enim esse aliud quoque vituperabile gaudium, de quo dicitur, *Mundus iste gaudebit (Joan. xvi).* Et, *Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis (Luc. vi).* Regnum sane cœlorum tripliciter accipiendum est. Aut quo regnaturi sunt cœli, id est, sancti in aliis subditis, secundum illud : *Esto tu super quinque civitates, et tu super decem (Luc. xix).* Illud quoque quod dicitur ad discipulos, *Sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. xix).* Aut ipsi cœli incipient a Christo regnari, cum scilicet omnibus ei subjectis ceperit esse omnia in omnibus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Varia et multiplex est hujus sententiæ interpretatio. Nam hic abbas regnum Dei intra nos esse dicit, dum ejus habemus cognitionem. Alii intra nos esse idem esse putant, quod in nostra potestate esse; quemadmodum Deuteron. xxx dicitur; *Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te, nec procul positum est; sed juxta est sermo valde in ore tuo, ut facias, etc.* Alii regnum Dei intra nos exponunt Christum per fidem in cordibus nostris habitantem. Alii regnum Dei intra nos esse dicunt, quia Dei imaginem ad quam facti sumus, intra nos habemus. Alii denique intra nos esse regnum Dei

per prælibationem, seu participationem, et gustum quemdam illius, quem animo percipimus; et quia, ut ait Apostolus, *Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod filii Dei sumus (Rom. viii).* Ita Gregorius Nazianz. apud S. Thomam (*In Catena Aurea*). Quæ interpretatio videtur etiam huic abbati placuisse, ut patet ex sequentibus.

^b Nota triplicem regni cœlorum acceptionem, activam, passivam, et localem.

^c De hac sententiâ diximus alio loco (*Lib. v Institut. c. 4*); de qua et D. Hieron. epist. ad Amand. (*Epist. 47*).

Deus (I Cor. xv). Vel certe quod in cœlis sint cum A Domino regnaturi.

CAPUT XIV.

De animæ perpetuitate.

Quamobrem in hoc corpore constitutus jam no-
verit unusquisque illi se religioni vel ministerio de-
putandum, cujus in hac vita semetipsum participem
cultoremque præbuerit; illiusque se etiam in illo
perenni sæculo consortem futurum esse non ambi-
gat, cui nunc ministrum se sociamque maluerit ex-
hibere, secundum sententiam Domini ita dicentis:
*Si quis mihi ministrat, me sequatur, et ubi sum ego,
illie et minister meus erit (Joan. XII).* Nam quemad-
modum ^a Zabuli regnum per convenientiam [*Lips.
in marg. conniventiam*] suscipitur vitiorum, ita re-
gnum Dei per exercitationem virtutum, puritate cor-
dis ac spiritali scientia possidetur. Ubi autem re-
gnum Dei est, ibi proculdubio et vita habetur æ-
terna; et ubi Regnum Zabuli est, ibi mortem atque
infernum esse non dubium est: in quo qui fuerit,
nec laudare Dominum potest, secundum Prophetæ
sententiam dicentis: *Non mortui laudabunt te, neque
omnes qui descendunt in infernum (sine dubio, pec-
cati); sed nos, inquit, qui vivimus (non vitiis seilicet,
nec mundo huic, sed Deo), benedicimus Dominum ex
hoc, nunc, et usque in sæculum (Psal. CXIII).* Non

enim est in morte qui memor sit Dei; in inferno autem
(peccati) quis confitebitur Domino (Psal. VI)? Id est,
nemo. Nullus enim, etiam si millies semetipsum vel
Christianum esse profiteatur, vel monachum, cum
peccat, confitetur Domino. Nullus admittens ea quæ
Dominus exsecratur, reminiscitur Dei; nec servum
se veraciter profitetur illius, cujus præcepta contu-
maci temeritate contemnit. In qua morte illam vi-
duam, quæ est in deliciis, beatus Apostolus esse pro-
nuntiat, *Vidua*, inquit, *quæ in deliciis est, vivens
mortua est (I Tim. v).* Sunt ergo multi qui viventes
in hoc corpore mortui sunt, et in inferno jacentes
Deum laudare non possunt; et e contrario sunt qui
cum mortui sint corpore, Deum spiritu benedicunt
atque collaudant, secundum illud: *Benedicite, spi-
ritus et animæ justorum, Dominum (Daniel. III), et,
Omnis spiritus laudet Dominum (Psal. CL).* Et in
Apocalypsi, animæ occisorum non solum laudare
Deum, sed etiam interpellare dicuntur (*Apoc. vi*). In
Evangelio quoque evidentius Dominus ad Saddu-
cæos: *Non legistis, inquit, quod dictum est a Deo
dicente vobis, Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac,
et Deus Jacob? non est Deus mortuorum, sed viven-
tium (Matth. XXII).* Omnes enim ei vivunt, de quibus
et Apostolus, *Propter quod, inquit, non confunditur
Deus vocari Deus eorum; paravit enim illis civitatem
(Heb. XI).* Nam quia ^b nec otiosæ sint post separatio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Zabuli, id est, diaboli: de quo vide notata inferius (*Ad cap. 21 hujus coll.*). Quibus addo hoc
D. Cypriani de patientia Job disserentis: *Quanta
adversus eum jacula Zabuli emissa. Et armat Zabulus
uxorem (Cyprian. de Bono patien.).*

^b Alii omittunt vocabulum animæ et pro otiosæ
legunt otiosi, nempe mortui, vel spiritus mortuo-
rum. At hic textus patentior visus est. Porro no-
tantur hic tres errores, seu hæreses, de animabus
hominum a corpore separatis. Primus error, animas
post separationem hujus corporis, id est, post obi-
tum manere otiosas, insensibiles, immo etiam intelli-
gentiæ et omnis affectus expertes. Secundus animas
hominum non esse immortales; sed vel cum corpo-
ribus interire, vel in nihilum resolvi. Tertius, ani-
mas etiam justorum non statim post transitum hujus
vitæ ad beatitudinem transferri, sed expectare
extremum judicium et resurrectionem corporum.
De his tribus erroribus aliquid singillatim dicendum.
Quod ad primum attinet, ambiguit admodum in hoc
capite loquitur Cassianus, tum quoad sensus quos
animæ separata tribuit, tum quoad statum ejus
vitæ. Nam quoad illud, videtur animæ rationali tri-
buere sensus, et affectus hujus vitæ, dum semel
atque iterum inculcat animas defunctorum suis sen-
sibus non privari, immo ne istis quidem affectibus, id
est, spe atque tristitia, gaudio ac metu carere. Postea
tamen velut se explicans concludit, *mentem exutam
hac carnis pinguine, id est, corpore, suas intel-
lectuales virtutes in melius reparare, et puriores eas
ac subtiliores recipere potius quam amittere.* Quibus
verbis non obscure indicat animæ separata sensus
et affectus non corporeos et animales, sed spiritua-
les et intellectuales tantummodo remanere. Verum
ad ampliorem hujus doctrinæ elucidationem, no-
tanda imprimis verba D. Augustini lib. XII de Ge-
nesi ad litteram (*Cap. 33*): *Propterea animam habere
similitudinem corporis, et corporalium omnino mem-
brorum quisquis negat, potest negare animam esse quæ*

C in somnis videt vel ambulare se, vel sedere, vel huc,
atque illuc gressu, vel etiam volatu ferri: hoc sine
quodam similitudine corporis non fit. Quibus verbis
videtur Augustinus innuere animam humanam habere
quandam similitudinem sui corporis, ac proinde
habere etiam sensus quosdam similes sensibus corpo-
reis; sed valde ambiguum est quam similitudinem
intelligat: idemque repetit lib. IV de Anima et ejus
origine cap. 17, ubi etiam videtur sensus in anima-
bus mortuorum ponere (*Tomo VII*). Citatur etiam
sub nomine Augustini ex lib. de Spiritu et Anima,
quod anima recedens a corpore, secum trahit sensum,
imaginationem, intellectum, concupiscibilitatem et
irascibilitatem (*Tomo I Oper. Aug. c. 16*). Item ex lib.
de Eccles. Dogmatibus: *Solum hominem credimus
habere animam substantivam (id est, per se subsisten-
tem), quæ exuta corpore vivit, et sensus suos atque
organa vivaciter tenet.* Eodem modo loquitur Cassio-
dorus libro de Anima, dicens (*Cap. 8*): *Anima sepa-
rata a corpore adhuc videt, audit, imaginatur, re-
cordatur.* Denique Petrus Lombardus (*In 4, dist. 44*)
ad hunc locum Cassiani spectans: *In Cassiani,
inquit, voluminibus legitur, quod non sint otiosæ,
neque nihil sentiant, cum dives ille in inferno se
flamma cruciari clamet; unde probatur animas de-
functorum non solum suis sensibus non privari,
sed nec istis affectibus, scilicet spe, tristitia, gau-
dio, ac metu carere; et ex his quæ sibi in illo generali
examine reservantur, eas quædam jam incipere præ-
gustare.* Sic ipse Cassiani verba recitans. His aucto-
ritatibus, ut opinor, motus D. Thomas quæstionem
hanc pluribus in locis agit: *Utrum omnes poten-
tiæ animæ remaneant in anima a corpore separata?*
eamque in Summa ita resolvit: *Dicendum quod
omnes potentiæ animæ comparantur ad animam solam,
sicut ad principium. Sed quædam potentiæ comparan-
tur ad animam solam, sicut ad subjectum, ut intelle-
ctus et voluntas, et hujusmodi potentiæ necesse est quod
maneant in anima corpore destructo. Quædam vero*

fectorum (Hebr. XII). De quibus spiritibus in alio loco: *Deinde patres, inquit, carnis nostrae habuimus eruditiores, et reuerbamur eos; non multo magis subijciemur patri spirituum, et vivemus (Ibidem)?*

CAPUT XV.

De contemplatione Dei.

Contemplatio vero Dei multifarie concipitur. Nam Deus non sola incomprehensibilis illius substantiae suae admiratione cognoscitur, quod tamen adhuc in spe promissionis absconditum est; sed etiam creaturarum suarum magnitudine, vel requiritatis suae consideratione, vel quotidianae dispensationis auxilio, pervidetur; quando, scilicet, quae cum sanctis suis per singulas generationes egerit, mente purissima perlustramus, cum potentiam ipsius qua universa gubernat, moderatur ac regit, cum immensitatem scientiae ejus, et oculum quem secreta cordium latere non possunt, trementi corde miramur; cum arenam maris, undarumque numerum dimensum ei cognitumque pavidi cogitamus; cum pluviarum guttas, cum saeculorum horas ac dies, cum praeterita, futurave universa obstupescens scientiae ejus assistere contemplamur: cum ineffabilem clementiam ejus consideramus, qua innumera flagitia, quae singulis quibusque momentis sub ipsius committuntur aspectu, indefessa longanimitate sustentat; cum intuemur vocationem qua nos nullis praecedentibus meritis gratia suae miserationis ascivit: cum denique quot occasiones salutis tribuit adoptandis [*Lips. in marg. adoptata*] cum quodam admirationis intuemur excessu; quod ita nos nasci praecipit, ut ab ipsis cunabulis gratia nobis legisque suae notitia traderetur, quod ipse ad-

versarium vincens in nobis pro solo bonae voluntatis assensu, aeterna beatitudine ac perpetuis nos praemiis munerat; cum postremo dispensationem suae Incarnationis pro nostra salute suscepit, ac mirabilia mysteriorum suorum in cunctis gentibus dilatavit. Sunt autem aliae quoque hujusmodi contemplationes innumeratae, quae pro qualitate vitae ac puritate cordis in nostris sensibus oriuntur, quibus Deus vel videtur mundis obtutibus, vel tenetur. Quas profecto nullus perpetuo retentabit, in quo adhuc aliquid carnalium vivit affectuum; quia non poteris, ait Dominus, videre faciem meam; non enim videbit me homo, et vivet (Exod. XXXIII), scilicet mundo huic affectibusque terrenis.

CAPUT XVI.

Interrogatio de cogitationum mobilitate.

Germanus: Quid ergo est quod etiam nolentibus, immo vero etiam nescientibus nobis ita superfluae cogitationes subtiliter ac latenter inhaerent, ut non solum eas expellere, verum etiam intelligere ac deprehendere difficultatis immodicae sit? Potest ergo mens aliquando ab istis vacua reperiri, et numquam hujuscemodi illusionibus incurari?

CAPUT XVII.

Responsio quid possit mens super cogitationum statu, quidve non possit.

Moyses: Mentem quidem non interpellari, cogitationibus impossibile est; suscipere vero eas, sive respuere omni studenti possibile est [*Lips. in marg. studentem per gratiam Dei possibile est. (Vide tertiam Cuychii annotationem post finem hujus operis.)*] Quemadmodum igitur ortus earum non omnino pendet a nobis, ita probatio vel electio consistit in

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

bet: *Et spiritus justorum perfectorum, etc.*, ut hic etiam habetur; ut sensus sit quod Christiani accesserunt (per fidem scilicet et charitatem) ad spiritus, id est, animas justorum et perfectorum, id est, cum sanctis animabus felicitatis aeternae consortes facti sunt; vel, ut habet S. Thomas, ut habeamus societatem cum spiritibus sanctorum, qui sunt justi et perfecti. Pertinet autem haec sententia, sicuti hic ab auctore producit, non solum ad probandam immortalitatem animarum, de qua praecipue hic agitur; verum etiam ad confirmationem illius doctrinae catholicae, qua credimus animas justorum plene purgatas mox in caelum recipi, et Dei beatifica visione perfrui, contra errorem contrarium superius memoratum.

^a Varii de Deo conceptus et meditandi modi. De quibus vide D. Gregorium hom. 17 et 18 in Ezechielem.

^b Moralis expositio illius sententiae, quam etiam habet D. Gregorius XVIII Moral. c. 38, ubi tractans illa verba Job (Cap. XXVIII): *Abscondita est ab oculis omnium viventium. Quisquis, inquit, Sapientiam, quae Deus est, videt, huic vitae funditus moritur, ne jam ejus amore teneatur. Nullus quippe eam vidit, qui adhuc carnaliter vivit, quia nemo potest Deum amplecti simul et saeculum. Qui enim Deum videt, eo ipso moritur, quo vel intentione cordis, vel effectu operis, ab hujus vitae delectationibus separatur. Unde adhuc ad eundem Moysen dicitur: Non enim videbit me homo, et vivet; ac si aperte diceretur: Nullus unquam Deum spiritualiter videt, et mundo carnaliter vivit. Unde*

Paulus quoque Apostolus, qui adhuc Dei invisibilia, sicut ipse testatur, ex parte cognoverat, jam huic mundo totum se mortuum pertulit, dicens: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. VI). Ita Gregorius moraliter illa verba Exodi cum nostro Collatore exponens. Porro germanus ac litteralis sensus ejus sententiae est neminem in hac vita videre aut vidisse Deum, id est clare et intuitive conspexisse divinam essentiam, sicuti beati in caelo conspiciunt (Vide S. Thom. 2-2, q. 180, a. 5). Nam, ut ibidem ait B. Gregorius: *Quamdiu hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines Deus potest, sed per ipsam naturam suam speciem non potest. At haec non ad hunc locum.*

^c De multiplici varietate cogitationum, quibus mens nostra interpellatur, praeciare disserit D. Bernardus in lib. de Conscientia cap. 5, ubi haec inter alia: *Cogitationum multiplex varietas esse cognoscitur. Alienanque cor instant, aliae elevant, aliae perturbant, aliae dissipant, aliae confundunt, aliae distendunt, aliae ligant, aliae inquinant, aliae contrahunt, aliae corrumpunt. Instant ut superbae, elevant ut vanae, perturbant ut invidiae, dissipant ut iracundiae, confundunt ut aediosae, distendunt ut ambitiosae, ligant ut gulosae, inquinant ut luxuriosae, contrahunt ut timidae, corrumpunt ut malitiosae. His igitur exclusis mens purgatur, si sanctis cogitationibus jugiter exerceatur, sicut scriptum est: Cogitatio sancta custodiet te.*

^d Melius alii: *Ita reprobatio, vel electio, etc.* Cum paulo ante dixerit: *suscipere, vel respuere*, quod est eligere aut reprobare.

nobis. Nec tamen ex eo quod diximus impossibile esse mentem cogitationibus non adiri, totum vel incursui, vel illis spiritibus tribuendum est qui eas nobis nituntur ingerere; alioquin nec liberum in homine maneret arbitrium, nec in nobis staret nostrae correptionis industria [*Lips. in marg. correctionis*]. Sed est, inquam, nostrum magna ex parte, ut cogitationum qualitas emendetur, et vel sanctae ac spiritalis in cordibus nostris, vel terrenae carnalesque conerescant. Ideo nonnumquam frequens lectio et jugis adhibetur meditatio Scripturarum, ut exinde nobis spiritalis memoriae præbeatur occasio. Idcirco decantatio crebra Psalmorum, ut assidua nobis exinde subministraretur compunctio. Idcirco vigiliarum ac jejuniorum orationumque sedulitas adhibetur, ut extenuata mens non terrena sapiat, sed caelestia contempletur. Quibus rursus negligentia irrepente cessantibus, ^a necesse est ut mens vitiorum squalore concreta in carnalem partem mox inclinetur et corruat.

CAPUT XVIII.

Comparatio aquariae molae et animae.

^b Quod exercitium cordis non incongrue molarum similitudini comparatur quas meatus aquarum præceps impetu rotante provolvit. Quæ nullatenus quidem cessare possunt ab opere suo aquarum impulsibus circumactæ; in ejus vero qui præest situm est potestate, utrumnam triticum molat, an hordeum loliumve comminuat. Illud namque est proculdubio commolendum, quod ingestum ab illo fuerit cui operis illius cura commissa est. Ita igitur etiam mens per vitæ præsentis incursus, undique ingruentibus

tentationum torrentibus, circumacta, vacua quidem cogitationum aestibus esse non poterit; quales vero vel admittere, vel parare sibi debeat, studii ac diligentiae suæ providebit industria. Si enim, ut diximus, ad sanctarum Scripturarum meditationem jugiter recurramus, ac memoriam nostram ad recordationem spiritalium rerum et desiderium perfectionis, spemque futuræ beatitudinis erigamus, necesse est ut ortæ cogitationes exinde spiritalis, in his quæ meditati sumus mentem faciant immorari. Sin vero desidia seu negligentia superati, vitiis et otiosis confabulationibus occupemur, seu curis mundanis et superfluis sollicitudinibus implicemur, consequenter exinde, velut ^d quædam zizaniorum species generata, operationem quoque nostro cordi noxiam ministrabit; et secundum sententiam Domini Salvatoris, ubi fuerit thesaurus operum nostrorum seu intentionis nostræ, ibi et cor nostrum necessario permanebit (*Matth. vi*).

CAPUT XIX.

De tribus cogitationum nostrarum principiis.

Illud sane præ omnibus nosse debemus, ^e tria cogitationum nostrarum esse principia, id est, ex Deo, ex diabolo et ex nobis. Ex Deo quidem sunt, cum Spiritus sancti illustratione nos visitare dignatur, erigens nos ad sublimiorem profectum, et in quibus vel minus acquisivimus, vel desidiose agentes superati sumus, saluberrima compunctione castigat; vel cum reserat nobis caelestia sacramenta, et propositum nostrum ad meliores actus voluntatemque convertit, ut ibi, cum ^f rex Assuerus castigatus a Do-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Divus Gregorius I Reg. cap. 14: *Vitare turpes cogitationes non prævelet, qui honestas in se non habet. Quia enim semper cogitamus, exquirenda nobis sunt bona, ne mala cogitemus.*

^b Eandem similitudinem et comparisonem cordis humani, sive animæ rationalis, et molæ aquariæ egregie explicat D. Bernardus in suis Meditationibus devotissimis cap. 9. *Sicut, inquit, molendinum velociter volvitur, et nihil respuit; sed quicquid imponitur, molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu, et nunquam requiescit; sed sive dormiam, sive vigilem, somniat et cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum, arena si imponatur, exterminat, pix inquinat, palea occupat; sic cor meum cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat et fatigat. Ita cor meum, dum futurum non curat gaudium, nec divinum querit auxilium, ab amore caelestium elongatur, et in amore terrestrium occupatur. Cumque elabitur ab illis, et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia; sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis, quoniam unum Deum, qui ei sufficere poterat, dimisit. Hæc Bernardus, et quæ sequuntur.*

^c Cooperante Dei gratia; qua de re alias latius.

^d Zizania, vel zizanium, quæ Græcis æra, vel ζῆρα Suidæ dicitur, vitium tritici hordeique nimia terræ humiditate corrupti, jugibusque pluviis diluti; quod Latino vocabulo lolium appellatur. Isidorus Etymol. lib. xvii cap. 10 (*Hom. 50*): *Zizania, inquit, quod poete semper infelix lolium dicunt, quod sit inutile et infecundum.* At D. Basilius in Hexaemero hæc non-

nihil distinguere videtur, cum ait: *Nam id quod lolium appellatur, ceteraque adulterina semina, quæ sese cum esculentis miscere solent, quæque Scriptura sacra (Matth. xiii) nuncupare zizania consuevit: non tritico mutato, sed ex origine sua principioque nascuntur, propriumque suum obtinent genus.* Porro zizania in sacris Litteris metaphorice dicuntur vel doctrinae, vel morum, vel cogitationum (ut hic) prava semina. Unde divus Hieronymus epist. 22 ad Eustochium: *Nolo sinas cogitationem crescere: dum parvus est hostis, interfice; nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine.*

^e Quæri potest cur tria tantum posuerit cogitationum nostrarum principia, cum et boni angeli sæpe immittant nobis bonas ac salutares cogitationes, ut notum est. Paucis respondet D. Thomas (1 part. q. 111, art. 2), quod bonæ cogitationes attribuantur altiori principio, scilicet Deo, licet angelorum ministerio procurentur.

^f De rege Assuero quisnam fuerit, habes varias sententias apud Bellarminum lib. 1 de Verbo Dei cap. 7, et Serarium in Commentariis libri Esther. Quomodo autem is a Domino castigatus intelligatur, partim ex Scriptura (*Esther vi*), partim ex Josephi veluti Commentario colligere licet (*Joseph. Antiquit. lib. xi cap. 6*). Textus Scripturæ sic habet: *Noctem illam duxit rex insomnem, jussitque sibi offerri Historias et Annales priorum temporum: quæ cum illo præsentem legerentur, ventum est ad illum locum, ubi scriptum erat, quomodo nuntiasset Mardocheus insidias Bagathan et Thares eumchorum, regem Assuerum jugulare cupientium. Quod cum audisset rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac præmii Mardocheus con-*

mino, libros annales instigatur inquirere, quibus A Mardochei beneficia recordatus, summi eum gradu honoris exaltat, ac protinus crudelissimam super nece gentis Judææ sententiam revocat (*Esther VI*). Vel cum Propheta commemorat, *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus (Psal. LXXXIV)*. Alius quoque, *Et dicit, inquit, angelus qui loquebatur in me (Zach. I)*. Vel cum Filius Dei venturum se una cum Patre, et mansionem apud nos facturum esse promittit (*Joan. XIV*. Et, *Non estis vos, inquit, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Matth. X)*. Et vas electionis, *Experimentum ejus queritis qui in me loquitur Christus (II Cor. XIII)?*^a Ex diabolo vero cogitationum nascitur series, cum subvertere nos tam vitiorum oblectatione, quam etiam occultis conatur insidiis, subtilissima calliditate malo pro bonis fraudulenter ostentans, et transfigurans se nobis in angelum lucis (*II Cor. XI*). Vel cum evangelista refert: *Et cæna facta, cum diabolus jam misisset in cor Judæ Simonis Scarioth, ut traderet Dominum (Joan. XIII)*. Et iterum: *Post buccellam, inquit, introivit in illum Satanias (Ibidem)*. Petrus quoque ad Ananiam, *Quare, ait, tentavit Satanias cor tuum, mentiri te Spiritui sancto (Act. V)?* Et illud quod in Evangelio, et multo ante per Ecclesiastem prædictum legimus: *Si Spiritus potestatem habentis*

ascenderit super te, locum tuum ne dimittas (Eccles. X). Illud quoque quod dicitur ad Deum contra Achab in tertio Regum libro ex persona spiritus immundi: *Egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus (III Reg. XXII)*.^b Ex nobis autem oriuntur, cum naturaliter ea quæ gerimus, vel gessimus, vel audivimus, recordamur (*Vide annotationem quartam Cuychii post finem operis*). De quibus beatus David, *Cogitavi, inquit, dies antiquos, et annos æternos in mente habui, et meditatatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum (Psal. LXXXVI)*. Et iterum, *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt (Psal. XCIII)*. In Evangelio quoque Dominus ad Parisæos, *Quid cogitatis mala in cordibus vestris (Matth. IX)?*

CAPUT XX.

Docet ex similitudine probati trapezite quomodo cogitationes nostræ discernendæ sint.

Hanc igitur oportet tripartitam rationem nos jugiter observare, et universas cogitationes quæ emergunt in corde nostro, sagaci discretionem discutere, origines earum et causas auctoresque primitus indagantes, ut quales nos eis præbere debeamus, ex illorum merito qui eas suggerunt, considerare possimus,^d ut efficiamur secundum præceptum Domini

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*secutus est? Dixerunt ei servi ejus ac ministri: Nihil omnino mercedis accepit, etc. Josephi vero Commentarius: Deus, inquit, spem malignam Aman deiebat, et, accidentia providens, de futuris delectabatur. Nam regi somnum per illam noctem abstulit, et quæ sequuntur. Castigatum ergo a Domino Assuerum hic insinuat Auctor, cum inmissa divinitus illa insomnia, lectisque coram eo Annalium et historiarum monumentis, Madochei fidem et officium in detegendis insidiis olim præstitum ad memoriam revocans, de ipso ut par erat, digne remunerando, Deo inspirante, serio cogitare cœpit: unde consecuta deinde crudelissimæ sententiæ in Judæos ab Aman procuratoræ revocatio et abrogatio. Porro quid inter historias et annales discriminis sit, tradit Gellius lib. V cap. 18, et Isidorus Etymol. lib. I cap. ult. Ex quibus Baronius ita retulit (in I præfat. Annal.): *Eo discrimine veteres ab historia annales distinxerunt, quod illa proprie res suorum temporum gestas, quas auctor vel vidit, vel potuit videre, pertractet, neque tantum quid gestum sit, sed et qua ratione, quoque consilio, indicet. Annalibus contra scriptor res antiquas, ut plurimum, quas sua non novit ætas, easdemque per annos singulos litterarum monumentis commendat. Sic ipse.**

^a Damascenus lib. II de Fide cap. 4, de demonibus agens: *Omnis, inquit, pravitas ab ipsis procuratur, et impura perturbatio. Et suggerere quidem homini permitti sunt, cogere autem non possunt. In nostra enim potestate est admittere aut non admittere eorum suggestionem. Ita Damascenus. D. Thomas ubi supra: *Dæmones, ait, non possunt immittere cogitationes, interius eas causando, cum usus cogitative virtutis subjaceat voluntati. Dicitur tamen diabolus incensor cogitationum, in quantum incitat ad cogitandum, vel ad appetendum cogitata, per modum persuadentis, vel passionem concitantis. Potest enim hujusmodi passiones concitare in sensualitate, atque ita voluntatem movere; non tamen ex necessitate, quia voluntas semper remanet libera ad consentiendum vel resistendum passioni. Duobus ergo modis immittit nobis diabolus cogitationes, aut immutando phantasiam, seu ima-**

ginationem, et varia ei objecta suasoria proponendo; aut passionem excitando in sensualitate, per quam voluntas allicitur. Utrumque enim potest diabolus, si Deus permittit; voluntatem tamen cogere aut efficaciter movere non potest, nisi ipsa sponte consentiat.

^b D. Augustinus tract. 55 in Joannem: *Missio ista spiritualis suggestio est; et non fit per aurem, sed per cogitationem. Diabolica enim cogitationes immittuntur, et humanis cogitationibus immiscentur.*

^c Quomodo cogitationes oriuntur ex nobis, cum Apostolus dicat: *Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis (II Cor. III)*. Vide in notatione dom. Cuychii ad calcem operis.

^d De hac voce ac sententia nihil ferè est quod ad notationes Cuychii et Ciaconii, adjici possit, quas proinde utrasque visum est hic ascribere; ac primum Cuychii notatio sic habet: Trapezitæ Græcis dicuntur, quos Latine nummularios, mensarios, sive monetarios appellare possumus; sic dictos a moneta, sive argento: non quod argentea vasa cælent vel inaurant, hoc enim fabricorum est: sed quod apud illos examinarentur pecuniæ, et deponerentur, interdum feneratoro, interdum gratuito, horum tabernæ argentariæ vocabantur. Græcis autem τραπεζίται a mensa nomen habent; nam τράπεζα mensam significat. Apud Judæos quoque fuisse trapezitas, sive nummularios, qui in templo Hierosolymitano, decreto sacerdotum constituti, mutuum sub cautione pecuniam dabant, ex Evangelio manifestum est. Quoniam autem propter continuum pecuniæ usum, adulterinos et exoticos nummos a bona et probata moneta optime discernebant, hinc trapezitarum appellatio generatim ad omnes illos extenditur, qui judicandi peritia valent, et inter aurum et aurichalcum, inter triticum et zizania, inter verum et falsum, inter bonum et malum, recte prudenterque discernunt. Et in hac significatione hoc vocabulo usus est Joannes Cassianus. Hæc Cuychius. Ciaconius vero hæc addidit: Trapezita Latine nummularius dicitur: mensarius ad verbum reddi potest. Nam τράπεζα

bere spiritualiter observare evangelicus sermo sub hujus nominis demonstrat exemplo. Primum; ut quiddam cordibus nostris irrepserit, vel si quod nobis dogma fuerit intromissum, utrumnam sit divino illo et cœlesti Spiritu sancti igne purgatum, an ad Judaicam superstitionem pertinens, seu de sæcularis philosophiæ tumore descendens, in superficie tantum præferat pietatem, diligentissime perscrutemur. Quod ita poterimus implere, si illud Apostolicum fecerimus, ^a *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint* (I Joan. iv). Quo genere sunt

A illi quoque decepti, qui post professionem monachi, nitore sermonis, et quibusdam sunt philosophorum dogmatibus illecti, quæ prima fronte piis quibusdam sensibus ac religioni consonis audientes, velut auri fulgore fallentia, quos semel superficie illexerant, velut numismatibus æreis falsisque deceptos, perpetuo nudos ac miseros reddiderunt, vel ad sæculi eos strepitum revocantes, vel ^b ad hæreticos errores ac præsumptiones tumidas pertrahentes. Quod etiam ^c Achan in libro Jesu Nave ^d legimus fuisse perpersum, qui de castris Allophyorum ^e regulam auream

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

cum numisma percipiunt, prius qualitatem illius, post figuram, ad extremum vero pondus examinant; ne aut sub auri specie æs lateat, aut hoc quod veraciter aurum est, moneta reprobæ figura dehonestet: aut quod et aurum et rectæ figuræ est, hoc non integrum pondus leviget. Cum igitur mira ignotorum hominum facta conspiciamus, residere ad mentis nostræ trutinam, quasi solertes nummularii, debemus, ut prius discretio aurum examinet; ne sub virtute se vitium occultet, et quod prava intentione agitur, recti visione pallietur. Cujus si intentionis qualitas approbetur, impressæ mox formulæ figura quærenda est, si approbatis monetariis, id est, ab antiquis Patribus ducitur, et ab eorum vitæ similitudine nullo errore vitatur. Cum vero et per intentionem qualitas, et recta per exemplum figura cognoscitur, restat ut integrum ejus pondus exquiratur. Bonum quippe quod per signa et miracula coruscet, si perfectionis summam non habet, pensari sollicite per cautelam circumspiciendum debet, ne dum imperfecta res quasi pro perfecta accipitur, in accipientis damnum vertatur. Prædicatores itaque Antichristi quomodo veram numismatis qualitatem tenent, qui in his que agunt intentionis recte vim nesciunt, quia per hæc, non cœlestem patriam, sed culmen gloriæ temporalis exquirunt? Quomodo a monetæ figura non discrepant qui ab omni pietate justorum justos persequendo discordant? Quomodo in se integritatis pondus ostendunt, qui non solum humilitatis perfectionem nequaquam assecuti sunt, sed neque ipsam primam januam contigerunt? hinc ergo, hinc electi cognoscant quomodo hæreticorum signa despiciant, quorum profecto actio omne quod a piis Patribus gestum memoratur impugnat. Hæc D. Gregorius de hæreticorum moribus et actibus discutiendis. Ex quibus generalis doctrina de cæteris hominum actibus et cogitationibus, de quibus hic agitur, diligenter examinandis sumi potest.

^a Circa hanc sententiam occurrunt aliqua notanda. Primo eam locum habere in his quæ sunt dubia utrum ex Deo sint, neque, ut docet S. Thomas (2-2, q. 189, a. 10, ad 1): sicut dubium potest esse his qui sunt in religione, utrum ille qui religioni se offert Spiritu Dei ducatur, aut simulate accedat, et ideo debent accedentem probare utrum divino Spiritu moveatur. Sed illi qui ad religionem accedunt, non potest esse dubium an propositum de ingressu religionis in corde ejus exortum sit a Spiritu Dei, cujus est ducere hominem in terram rectam. Secundo per spiritum intelligi quæcumque doctrinam hominis privati, seu quæcumque suggestionem, inspirationem, revelationem, aut quemvis animi et voluntatis impulsam ad aliquid agendum aut fugiendum. De his enim omnibus, an ex Deo sint, exemplo nummulariorum diligenter probandis, discutiendis, examinandis, generatim hic agitur. Dixi hominis privati; non enim vel Scripturæ sacræ, vel Ecclesiæ catholicæ, aut Romani pontificis, vel conciliorum generalium, vel sanctorum Patrum et doctorum in unum consentientium spiritus sunt a nobis probandi, si ex Deo sint, hoc est, examinandi an veri sint, neque, cum omnimodam et indubitam veritatem contineant; sed cum omni ve-

neratione amplectendi. Tertio sciendum, non omnium esse hoc munus dijudicandi spiritus et probandi, sed eorum qui præsumunt, vel eorum qui, ut ait Apostolus, ^B *pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali* (Heb. v), quique præditi sunt dono discretionis spirituum, de quo infra; quod donum non omnibus datur; ut docet idem Apostolus I Cor. xii: Datur tamen, quantum expedit, petentibus et ad Deum confugientibus. Proinde qui illud non habet, seu qui indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et nemini improprietat, ait Apostolus Jacobus (Jacob. iv). Quarto, sicut aurum igne probatur et examinatur, vel Lydio lapide, qui χρυσίτης; vocatur aut aliis opportunis experimentis: ita hæc regula certa in probandis spiritibus servanda est, ut illam doctrinam, suggestionem, inspirationem, etc., pro vera, catholica et salutari amplectamur, quæ consona est Scripturæ sacræ, conciliis generalibus, definitionibus pontificum et Patrum sententiis, quæ etiam Ecclesiæ pietati et praxi consentanea invenitur. Cætera vero omnia, quæ ab his aut in toto aut in parte dissident, velut spuria, adulterina, noxia, repudianda.

^C Tales olim monachi permulti, qui vel simplicitate et ignorantia ducti, vel hæreticorum aut philosophorum fallaciis seducti, et a rectæ disciplinæ tramite deviantes, in graves errores inciderunt, et alios induxerunt, magnosque in Ecclesia tumultus et tragœdias excitarunt. Ex quibus etiam prodire complures hæresiarchæ; unde denominati hæretici Euchaitæ, Origenistæ, Eustathiani, Massaliani, Anthropomorphitæ, Joviniani, Eutychiani, Severiani, atque alii quamplurimi, usque ad nostra fere tempora, quibus nullum umquam fuit sæculum fecundius hujusmodi desertoribus regularis ac monasticæ disciplinæ, qui et in hæresiarchas e diaboli conflatoria officina sunt transfusi.

^d In quibusdam codicibus legitur Achar; in aliis, cum Dionysio, Achor, ut notavit Cuychius. Sed sciendum eundem dici Achar I Paral. ii, ut et apud Josephum lib. v Antiq. cap. 1, qui Josue vii dicitur Achan: Achor vero locus est in quo Acham ille sacrilegus ob anathematis furtum lapidibus obrutus et cum suis concrematus est.

^e Quem Hebræi Josue Ben Nun, id est, Josue filium Nun vocant; qui primus post Moysen dux populi Israelitici, dictus idem Ause, vel Osee, teste divo Hieronymo (D. Hieron. in prol. et lib. i contra Helvid.)

^f Allophyli Latine dicuntur alienigenæ. Ambros. lib. i Officio. c. 28: *Adversarios suos allophylos, id est, alienigenas Latino appellant vocabulo. Proprie tamen allophyli dicti sunt Palæstini, qui et Philistæi. Unde divus Hieronymus (In cap. ii Isaia): Pro Philisthim, inquit, semper Septuaginta alienigenas interpretati sunt, id est, τοὺς ἀλλοφύλους, nomen commune pro proprio, quæ est hodie gens Palæstinorum, quasi P litteram sermo Hebraicus non habet, sed pro ea φ Græco utuntur.*

concupiscens atque furatus, ^a anathemate percute, atque aeterna meruit morte damnari (*Josue VII*). Secundo sollicite nos explorare convenit, ne auro purissimo Scripturarum prava interpretatio eoaptata metalli pretiositate nos fallat. In quo etiam Domino Salvatore callidissimus diabolus: velut homini simplici, tentavit imponere, dum ea quæ generaliter sunt super omnium justorum personis intelligenda, malivola interpretatione corrumpens, specialiter huic qui angelorum custodia non egebat, conatur aptare, dicens: *Quia* ^b *angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis, in manibus portabunt te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum (Psal. xc, Matth. iv):* pretiosa scilicet eloquia Scripturarum callida assumptione convertens, et ad contrarium noxiumque sensum detorquens, ut imaginem tyran-

nicum vultus sub colore nobis auri fallentis objiciat, sive cum ^c *paracharagmis* nos conatur illudere, quoddam scilicet pietatis opus admonens affectandum, quod non de legitima seniorum procedens moneta, sub prætextu virtutum ducit ad vitia, vel immoderatis incompetentibusque jejuniis seu vigiliis nimis, vel orationibus inordinatis, vel incongrua lectione decipiens, ad noxium pertrahit finem. Vel cum intercessionibus ac visitationibus piis persuadet impendere, quibus nos a spiritalibus monasterii claustris et secreto amicæ quietis exequat, sollicitudines etiam curasque suscipere religiosarum ac destitutarum suggerit feminarum, ut hujusmodi laqueis monachum inextricabiliter irretitum perniciosarum sollicitudinum occupatione distendat. Vel certe cum desiderare sanctum clericatus officium sub prætextu aedificatio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Alludere videtur ad illud, quod in cap. septimo libri Josue legitur: *Anathema in medio tui est, Israel*. Porro anathema varie accipitur in sacris litteris. Nam et ipsam anathematis, id est, sacrilegii culpam, et ejus sceleris pœnam, et res Deo devotas et proinde a nullo homine utendas, aut denique legem de anathemate latam subinde significat. At hic nihil aliud significare videtur, quam ipsam execrationem, maledictum et interitum, quem miser ille patrato scelere ex divina ordinatione incurrit. *Quod enim anathema interdum occisionem significet, multis veteris Instrumenti testimoniis probari potest*, ait D. Hieronymus in epistola ad Algasium quæst. 9. Quod autem sequitur: *Et aeterna meruit morte damnari*, satis dura est, et parum authentica hujus anachoretæ sententia, cum et textus historiae et consensus interpretum potius suadeant Acham illum vere et ex animo doluisse, et peccatum suum ingenue agnovisse, sicque publica ac humili confessione dedisse gloriam Deo; ac proinde non aeterna, sed temporali dumtaxat morte fuisse damnatum. D. quidem Augustinus quæstione 9 super Josue ita dubitanter et ambigue hac de re loquitur, ut valde obscurum sit, utram in partem magis propendat. At Dionysius Carthusianus et alii interpretes multo probabilius censent Acham vere poenituisse, et morte corporali expiatum mortem aeternam evasisse. Unde perperam additum hic ab aliquo sciolo, ut sententiam anachoretæ tueretur, in ipso Dionysii codice, non vere poenituit, quod nec præcedentibus coheret, neque ex Cassiano habetur, et ipsius Dionysii sententiæ ex diametro repugnat.

^b Etsi hanc Scripturam maligna interpretatione corruerit diabolus, dum quod de viro justo (puro scilicet homine) proprie dictum est, Christo Deo et homini adaptare studuit, ut hic dicitur; tamen ex hoc majorem vim ejus argumentum habere videbatur. Sic enim sibi visus est non minus speciose quam nervose argumentari a minori ad majus: De quolibet viro justo scriptum est: *Quia angelis suis Deus mandavit de te, etc.*; ergo multo magis de Christo, qui non modo vir justus, immo etiam Dei Filius est. Verum sub hac subdola et fallaci argumentatione, multiplex adversum se et irrefragabile argumentum male cautus sophista procudit, et suo se gladio multipliciter jugulavit. Si enim Filius Dei erat, immo quia Filius Dei erat, idcirco angelorum custodia non indigebat; et quia justus erat, Deum tentare non poterat, sic enim justus non esset (*Vide Vincen. Lirin. c. 37 et 38*). Quod si ab homine justo alienum est tentare Deum; quanto magis a Dei Filio! Hinc D. Chrysostom. vel quisquis auctor operis imperfecti in Matthæum: *Vere, inquit, Filius Dei angelorum manibus non portatur, sed ipse magis angelos portat;*

et si portatur manibus angelorum, non ut non offendant ad lapidem pedem suum, quasi infirmus, sed propter honorem, quasi dominus. O diabole, quoniam Filius Dei manibus portatur legisti, et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti? sed illud profers ut superbus, hoc autem taces ut astutus (Hom. 5).

^c *Paracharaxismis* omnia exemplaria tam excusa quam mss., cum tamen omnino legendum videatur, *paracharagmis*, ut Ciaconius annotavit, vel *paracharagmatis*, id est, numismatibus adulterinis, seu falso caractere notatis, ut supra dictum est (*Vide Molanum de Pictur. cap. 13.*) In quam itidem vocem tam Cuychii quam ejusdem Ciaconii serias et utiles annotationes hic subjiciam, ne vel eorum laudi, vel publicæ videar utilitati invidisse. (*Did. Covarruv., ubi supra.*) Sic igitur Cuychius: *Paracharaxima*, sive *paracharagmata* sunt adulterina et falsa signa, sive numismata; et qui hujusmodi monetam eundem, *paracharactæ* vocantur. Nam *παράχαρᾶσσειν* est adulterare et falso signare. Sic versutissimus dæmon et hæretici illius administri multa edunt opera quæ externam quidem pietatis speciem præ se ferunt, sed ad fraudem et illusionem destinantur. De cujusmodi operibus multa videre est apud Cassianum in duabus primis collationibus. Ciaconius vero hæc habet: *Paracharaxismum*, sive (ut legendum existimo) *paracharagmum* est falsa moneta, Græce *παράχαρᾶγμα* dicta: hinc *paracharactæ*, qui falsos nummos eundem, ut lib. ix Cod. Theodosiani tit. De falsa moneta, l. 8: *Falsæ monetæ rei, quos vulgo paracharactas vocant, majestatis crimine tenentur obnoxii*. Sic et Cassianus collat. secunda, cap. 9, *paracharagmum* vulgare verbum fuisse tradit: nec dubito quin id ex Origene accepert, cujus hæc sunt, ex homilia tertia in Levit.: *Solus est Dominus noster Jesus Christus, qui te hujusmodi artem possit docere, per quam possis discernere quæ sit pecunia, quæ veri regis imaginem tenet; quæ vero sit adulterina et, ut vulgo dicitur, extra monetam formatam, quæ nomen quidem habet regis, veritatem autem regis figuræ non teneat*. Ubi quod Latinus interpres vertit *extra monetam formatam*, id Græce fuisse existimo *παράχαρᾶγμα*. Nam eas homilias mihi Græce videre non contigit. Idem homilia tertia in psal. xxxvi: *Omnium hæreticorum sermo non est probata pecunia, nec Dominicam integre in se habet figuram, sed adulteram, quæ, ut ita dicam, extra monetam ita figurata est, quia extra Ecclesiam composita est*. Porro *charagma* imaginem nummo impressam significare ostendit Auctor, quem vocat imperfecti, homil. 38 in Matth., cum ita scribit: *Nummus qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est*. Ergo si recte auguror, Cassianus Latina terminatione, ut alia etiam Græca nomina, *paracharagmum* declinavit. Hæc Ciaconius.

tatione aut aliqua novitatis præsumptione sit leve; A si meriti ejus pondus inanis cenodoxiæ non immi-
nerit, vel arroserit gloria. Et sic ea protinus ad pu-
blicum appendentes examen, id est, ad prophetarum
et apostolorum actus, ac testimonia conferentes, vel
tamquam integra atque perfecta, illisque compensan-
tia suscipiamus; vel tamquam imperfecta atque da-
mnosa, nec illorum ponderi consonantia, omni cau-
tione refutemus.

CAPUT XXII.

De quadripartita discretionis ratione.

Erit * ergo hoc quadripartito, quo diximus, modo
necessaria nobis ista discretio, id est, primum, ut
materia nos auri veri seu fucati fallentisque non
lateat; secundo, ut has easdem cogitationes quæ
mentiuntur opera pietatis, tamquam adulterina nu-
mismata et paracharamata reprobemus, utpote quæ
falsam imaginem regis non legitime signata conti-
neant; vel illa quæ in auro pretiosissimo Scriptura-
rum, vitioso et hæretico sensu, non veri regis, sed
tyranni præferunt vultum, similiter discernentes re-
futare possimus; sive illa quorum pondus ac pre-
tium ærugo vanitatis arrodens exagio seniorum
b adæquari non sinit, ut numismata levia atque da-
mnosa, minusque pensantia recusemus: ne in illud
incidentes quod observare tota virtute præcepto
Domini commonemur, cunctis laborum nostrorum
stipendiis meritisque fraudemur. Nolite, inquit, the-
saurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea
demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur (Matth.
vi). Quidquid enim contemplatione humanæ gloriæ
fecerimus, in terra nos thesaurizare secundum Do-
mini sententiam noverimus, et consequenter illud
velat humi reconditum terræque defossum, vel di-
versis dæmoniis depopulandum, vel edaci cenodoxiæ
ærugine consumendum, seu superbiæ tineis de-
vorandum, ut ad nullam recedentis utilitatem emo-
lumentumque proficiat. Omnes igitur cordis nostri
recessus jugiter perscrutandi sunt, et ascendentium

in eos vestigia indagatone sagacissima retractanda,
ne qua forte intellectualis ibidem bestia, vel leo vel
draco periransiens, perniciose vestigia latenter im-
presserit, quibus accessus etiam cæteris in abdita
pectoris nostri per cogitationum negligentiam præ-
beatur. Et ita per singulas horas atque momenta
terram cordis nostri Evangelico aratro, hoc est,
jugi Dominicæ crucis recordatione sulcantes, vel
noxiarum ex nobis ferarum cubilia, vel virulento-
rum serpentium exterminare latibula, atque extru-
dere poterimus.

CAPUT XXIII.

De sermone doctoris secundum audientium meritum.

Ad hæc obstupefactos nos intuens senex, et ad
verba narrationis suæ inexplebili ardore succen-
sios, pro admiratione desiderii nostri paulisper ser-
mone suspenso, rursus addidit: Quoniam nos, o filii,
ad disputationem tam longam vestra sedulitas pro-
vocavit, et ignis quidam collationi nostræ ferventio-
res sensus pro vestro desiderio subministrat, ut ex
hoc etiam ipso manifeste contempler in veritate vos
perfectionis sitire doctrinam: volo vobis adhuc
super discretionis eximietate vel gratia, c quæ inter
cunctas virtutes arcem ac primatum tenet, pauca
disserere, excellentiamque ejus et utilitatem non
solum quotidianis exemplis, sed etiam antiquis
Patrum collationibus ac sententiis approbare. Fre-
quenter namque memini nonnullis hujusmodi ser-
monem cum gemitu lacrymisque poscentibus, me
quoque aliquid eis doctrinæ conferre cupientem
nullatenus potuisse, et ita in me non solum sensus,
verum etiam ipsum eloquium defecisse, ut non in-
venirem quemadmodum eos, vel cum levi consolati-
one dimitterem. Quibus indicis evidenter agnos-
citur, Domini gratiam pro merito ac desiderio au-
dientium disputantibus aspirare sermonem. Quem
quia brevissimum istud, quod superest, noctis spa-
tium non occurrit explere, indulgentes illud potius
quieti corporeæ, cui necesse est totum persolvere, si

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Anncephalæosis præcedentium.

b Alias congruere: ubi Cuychius: Exagio, inquit,
seniorum congruunt ea, quæ illorum judicio exami-
nata probantur. Videtur enim exagii vocabulum a
Græco ἐξαγομαι deductum esse, quod, præter alia,
etiam significat narrare, exponere, examinare et
commentari. Ab hæc sententia non longe recedit D.
Dionysii paraphrasis, quæ habet: seniorum actibus
adaequari. Ita Cuychius. At aliter Ciaconius. Exa-
gium, ait, quid esset, nesciremus, nisi nos docuisset
marmorea tabula, quæ est Romæ in palatio Colum-
nensium, in qua sic est scriptum: Ex auctoritate
Turci Aproniani V. C. præfecti Urbis, ratio docuit,
utilitate suadente consuetudine micandi summo, sub
exagio potius pecora vendere, quam digitis concluden-
tibus, ut appenso pecore, capite, pedibus et sacro lac-
taneo, et subjugulari lamia cedentibus, reliqua caro
cum pelle et interaneis proficiat venditori, sub conspectu
publico fide ponderis comprobata; ut quantum caro
occisi pecoris appendat, et emptor norit, et venditor,
etc. Ergo exagio aliquid adæquatur, cum ad fidem
ponderis publici exigitur et examinatur.

c Quia ratione prudentia, quam hic discretionem

vocat, inter virtutes, nempe cardinales, primatum
teneat, declaratur collat. sequenti (Cap. 2) ex sen-
tentia magni Antonii, qui prudentiam docuit omni-
bus aliis virtutibus præferendam, tamquam directri-
cem cæterarum, quæ non sinat eas a recto tramite
ad dextram, vel ad sinistram deflectere (Vide S.
Thom. 1-2, q. 66, a. 3). Cæteras enim virtutes, si
discretio absit, necessario impingere, vel nimio fer-
vore, vel torpore, et remissione: hanc solam effi-
cere, ut medium teneatur, et regia via incedatur.
Denique hanc esse, quæ in Evangelio vocatur oculus
et lucerna corporis nostri: a qua totum veluti cor-
pus virtutum sit illustrandum. D. Ambrosius lib. 1
de Offic. cap. 27 dicit prudentiam esse primum offi-
cii id est, boni operis fontem. Idem docet D. Augu-
stinus lib. 1 de Moribus Ecclesiæ c. 24. Divus item
Benedictus discretionem matrem virtutum dicit cap.
64 Regule. D. Bernardus serm. 49 in Cantica:
Discretio, ait, omni virtuti ordinem ponit; ordo mo-
dum tribuit, et decorem et perpetuitatem, etc. Est
ergo discretio non tam virtus quam quedam modera-
tria et auriga virtutum, ordinatrisque affectuum, et
morum ductrix; tolle hanc, et virtus vitium erit.

id quod modicum est fuerit denegatum, plenum narrationis ordinem integro futuri diei seu noctis examini reservemus. Decet namque discretionis optimos consultores, in hoc primum patefacere suae mentis industriam, et utrum sint vel queant ejus capaces esse hoc indicio ac patientia comprobare, ut de illa, quae moderationis generatrix est, virtute tractantes, nequaquam vitium, quod ipsi contrarium est, nimietatis incurrant; vim rationis ac naturae ejus quam verbis excolunt, effectu atque opere violantes. In hoc ergo nobis discretionis bonum, de qua quantum Dominus dederit, adhuc indagare disponimus, primitus prosit, ut nos de ipsius excellentia et moderatione quae prima eidem virtuti inesse cognoscitur,

A disserentes, disputationis quoque vel temporis modum non permittat excedere. His itaque beatus Moyses collationi nostrae dans finem, adhuc nos avidos ac de suo ore pendentes degustare somnum paulisper hortatus est, a iisdem ipsis quibus insidebamus, psiathiis admonens incubare, b embriiis pariter capiti nostro cervicalium vice suppositis, grossioribus papyris in longos gracilesque fasciculos coaptatis. Quae pedali intervallo pariter colligata nunc quidem humillimum sedile ad scabelli vicem, fratribus in Synaxi considentibus praebant, nunc vero subjecta cervicibus dormientium praebent capiti non nimie durum, sed tractabile aptumque c fulcimentum. Ad quos monachorum usus haec idcirco

ALARDI GAZAEI COMMENTARIUS.

a Depsiathiis diximus nonnulla libro quarto Institutionum cap. 13, quorum duplicem usum fuisse apud illos anachoretas, tum hic, tum alibi (Collat. 17 cap. 3 et Collat. 18 cap. 11) innuitur, sedendi videlicet et incubandi vice lecti ad capiendum somnum: ita tamen ut sedentibus magis quam jacentibus similes, in eis dormitarent. Cujus occasione succurrit hic notandum, viros olim religiosos, 1° aut humi cubare solitos, 2° aut in stratis junceis, sive stramineis, 3° aut ciliciis. De chameunia, id est, humi dormitione D. Hieronymus exemplum profert sui ipsius epist. 22, ubi suam in eremo vivendi rationem, et austeritatem commemorans. *Horrebant, inquit, sacco membra deformia, et squalida cutis situm Aethiopicæ carnis obduxerat; quotidie gemitus; et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo vix ossa hærentia colidebam.* Idem in Hilarione: *Super nudam humum stratumque junceum usque ad mortem cubitavit.* Meminit etiam de chameuniis in cap. xli Isaiæ, easque cum jejuniis et victis continentia conjungit. D. Gregorius Nazianzenus orat. 11 hæc inter alia de sorore sua Gorgonia: *O tenera membra humi prostrata ac præter naturam sese exsuperantia.* D. Athanasius in vita S. Antonii: *Quieti membra concedens junco contexto* (pro quo Græce habetur ψαθίω atque cilicio utebatur: nonnumquam etiam super nudam humum jacebat. Sidonius Apollin. carm. 16 laudat Faustum episcopum:

Succinctos gelido carpentem cespite somnos.

Paulinus lib. iv de sancto Martino:

At si quando brevi cessissent lumina somno,
Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem.

De strato, seu strato junceo, aut stramineo jam modo ex Athanasio et Hieronymo audivimus: quod, quia terræ sternebatur, ideo stratura dicitur Novella quinta Justiniani; ubi interpres culcitram humi stratum vertit. Quæ Cassiano dicitur psiathium, Sidonio epistola 24 libro iv lectus nihil habens plumæ; Gregorio Turonensi libro de Vita Patrum, matta. Hinc Petrus Cluniacensis libro iii epistola 20: *Mattas, inquit, antiquum monachorum opus compone: super quas aut semper aut sæpe dormias.* Idem epistola 50 libro ii: *Ipsæ ei in matta monachica, quæ sedi illi contigua erat, assedit.* Divus Benedictus cap. 55 Regulæ: *Stramenta autem lectorum sufficiant matta et sagum, etc.* Eodem spectat illud in Regula S. Pachomii art. 50: *Non dormiat quis præter, id est, extra rectinam sellulam.* Vetus Regula monacharum (Cap. 32) apud D. Hieronymum: *Quapropter, charissimæ, volo vos singulis noctibus brevi et duro strato vacare in cellulis vestris; non in plumis aut mollibus, sed aut in paleis, aut straminibus, immo in ligneis potius capsis quam lectulis, ut et membra strata potius lectum horreant quam affectent, etc.*

PATROL. XLIX.

B De stratu seu cubitu cilicino plura sunt exempla, quæ utinam imitemur, e quibus pauca dumtaxat antiquiora et illustriora suggeram: primum illud D. Antonii, de quo supra; D. Martini, qui, ut refert Sulpitius, *nobili illo strato suo (nempe cinere et cilicio) recubans spiritum Deo reddidit;* Eugenii Carthaginensis episcopi, de quo Victor Uticensis (Lib. iii de Persec. Vandal.): *Eugenius sanctus, dum nostræ persecutionis deferret incommoda, et asperitate cilicii senile attereret corpus, nudamque super humum cubitans stratum sacci sui rigaret in tribus lacrymarum, etc.* Denique in sexu etiam femineo: Paulæ nobilissimæ matronæ Rom., de qua D. Hieronymus in ejus epitaphio (Epist. 27): *Mollia etiam in gravissima febre lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum stratis ciliciolis quiescebat: si tamen quies dicenda est, quæ jugibus pene orationibus dies noctesque jungebat.* Porro etiam in cilicio et cinere mori monachis consuetum, præter exempla superius allata, docent itidem hæc Sulpicii verba (Epist. 3 de obitu S. Martini) de S. Martino jam morti proximo: *Pernox in orationibus et vigiliis, fatiscentes artus servire spiritui cogebat, nobili illi strato suo, in cinere et cilicio recubans. Et cum a discipulis rogaretur ut saltem vilia sibi sineret stramenta supponi: Non decet, inquit, filii, Christianum nisi in cinere mori. Ego si aliud vobis exemplum relinquam, ipse peccavi. Et Petrus Venerab. idem disertis verbis astruit, de obitu Gilberti monachi agens: Contigit, inquit, non multo tempore elapso, eum ex infirmitate, quam incurrerat, ad extrema venire. Cumque, sicut mos Christianorum est, et maxime monachorum, in substrato cilicio, et cinere, a fratribus compositus jaceret, atque horam vocationis suæ exspectaret, fratres monasterii, ut ejus exitum orationibus commendarent, venerunt et eum undique psallendo circumsteterunt, etc. (Pet. Ven. lib. 1 de Mirac. cap. 4). Et cap. 19 ejusdem libri: Habetur, inquit, in domo media locus, unius corporis capax, ad hoc aptatus, ut fratres itidem in cinere et cilicio compositi, extremum Deo inde spiritum reddant. Et lib. ii cap. 22, ubi de exsequiis et tumulatione Matthæi episcopi Albanensis in monasterio Cluniacensi defuncti: Hoc, inquit, ultimo verbo, postquam cunctis sermonibus suis finem dedit, in lectum reclinatus, indeque post modicum, ad cilicium cinere conspersum a fratribus translatus est. Sæpe autem eosdem fratres ante rogaverat, ne se casu aliquo, nisi in cinere et cilicio, Christiano more mori permitterent, etc.*

b Vocabulum barbarum, ut alia multa apud illos usurpata. Quid vero significaret, satis hic explicatur. Legisse se apud metaphrastem scribit Ciaconius in Vita Euthymii abbatis, et cum y Græco embryum, Cuychii conjectura minus probabilis.

c Usitatius quam fulmentum, ut habet Ciaconius; licet etiam probatis auctoribus usitatum.

vel maxime opportuna habentur et congrua, quod non solum sint aliquatenus mollia, parvoque et opere præparentur et pretio, utpote passim papyro emergente per ^a Nili fluminis ripas, quam cuique volenti in usum assumere nemo prohibeat desecare, sed etiam quod ad removendum, seu cum necesse

fuerit ad movendum habilis materiæ levisque naturæ sint. Atque ita præcepto senis tandem sumus ad degustationem somni onerosa compositi quiete, tam digestæ collationis inflammati gaudio, quam repromissæ disputationis expectatione suspensi.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nilus Ægypti fluvius (*Plinius l. v cap. 9; Strabo l. xvii; Gen. 11*). et unus e majoribus totius orbis fluvii, a quibusdam Gihon dictus, septem habens ostia quibus se exonerat in mare Ægyptium, et partem Ægypti inferiorem dextra lævaque divisus amplexu suo ita determinat ut Triquetram terræ figuram efficiat. Unde et Deltam a Δ Græcæ litteræ similitudine vocaverunt. Porro papyrus, Plinio teste (*Lib. xiii cap. 11*), arbuscula est præcipue in Ægypti palustribus nascens, aut quiescentibus Nili aquis ubi evagatæ stagnant, et gurgitum altitudo duo brachia non excedit. Radicibus incolæ pro ligno utun-

tur; ex ipso trunco navigia texunt, ex libro seu cortice tela, tegetes, vestes, stragula, funes, aliaque hujusmodi. Ex hoc item frutice parabantur chartæ acu divisæ in prætenues et latissimas phylliras quæ eo meliores erant quo mediæ papyro propinquiores, quæ ab hujus fruticis appellatione etiam papyri nomen acceperunt, quibus veteres ad scribendum usi sunt. Postea vero id genus chartæ inventum est quo nunc passim mortales utuntur; fitque ex linteolis contritis, et nihilominus pristinum papyri nomen retinet.

COLLATIO SECUNDA

Quæ est secunda abbatis Moysis.

DE DISCRETIONE.

CAPUT PRIMUM.

Degustato itaque matutino sopore, cum ortum lucis tandem nobis claruisse gaudentes, repromissam narrationem reposcere cœpissimus, ^a beatus Moyses ita exorsus est: Cum videam vos tanti desiderii ardore flammatos, ut ne ipsum quidem parvissimum quietis momentum, quod spiritali collationi subtrahens, refectioni carnis malueram deputare, ad requiem credam vestri corporis profecisse, mihi quoque hunc vestrum consideranti fervorem sollicitudo major incumbit. Necesse est enim etiam me in persolvendo debito, tanto majorem devotionis curam gerere, quanto vos attentius video illud expetere, secundum illam sententiam: ^b *Si sederis cœnare ad mensam potentis, sapienter intellige quæ apponuntur tibi, et immitte manum tuam, sciens quia talia oportet te præparare* (*Prov. xxiii sec. LXX*). Quamobrem de bono discretionis ejusque virtute dicturi, in quam sermo nocturnæ collationis in-

B gressus, finem nostræ disputationi dedit, congruum credimus ejus excellentiam Patrum primo consignare sententiis, ut cum patuerit quid de illa senserint vel pronuntiaverint majores nostri, tum prolatis tam antiquis multorum quam recentibus ruinis et casibus pro eo quod minus eam fuerant assecuti, pernicioso dejecti sunt lapsu, in quantum possumus, utilitates ejus et commoda retractemus: quibus discussis quemadmodum excolere eam atque expetere debeamus, considerantes meriti ejus et gratiæ pondus, efficacius instruamur. Est enim non mediocris quædam virtus, nec quæ humana passim valeat industria comprehendere, nisi divino fuerit munere gratiaque collata. Siquidem inter nobilissima Spiritus sancti dona, hanc quoque ita legimus ab Apostolo numerari: *Alii datur per spiritum sermo sapientiæ! alii fides in eodem spiritu; alii gratia sanitarum in uno spiritu* (*I Cor. xii*). Et post pauca: ^c *Alii discretio spirituum*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hæc secunda collatio abbatis Moysis: ejus itidem summam Photius paucis verbis complexus est (*Photius Bibliot. G. 497*).

^b Ita secundum versionem LXX Interp. Vulgatus vero sic: *Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, et statue cultrum in gutture tuo*, etc. Cujus sententiæ varia expositio tum litteralis et germana, tum mystica et spiritalis a Patribus proponitur (*Vide Delirium in Adagial. p. 2*). Mysticus inter alios est hic sensus quem sequitur Auctor, quo docet magistrum tanto majorem sollicitudine discipulis satisfacere, quanto majorem illorum fervorem et attentionem esse animadverterit. Sic etiam ferme D. Ambrosius lib. 1 Offic. cap. 22 hinc probat referendam gratiam, si quis ab aliquo beneficium acceperit, et imitandam nobis naturam terrarum, quæ susceptum semen multiplicatori solet numero reddere quam acceperit.

^c Dona Spiritus sancti, seu gratias quas vocant gratis datas, ab Apostolo et ex Apostolo hic recensitas egregie explicat D. Thomas tam in commentario, quam in Summa Theologica (1-2 q. 112 a. 4), per discretionem spirituum intelligens cognitionem cordis humani et secretorum ejus. Sicut enim, inquit, prophetia datur ad cognoscenda et manifestanda futura contingentia quæ solius Dei est cognoscere, ita discretio spirituum ad manifestanda occulta cordium quæ solus Deus scrutatur: ut scilicet homo discernere possit quo spiritu aliquis moveatur ad loquendum et operandum, puta utrum spiritu charitatis, vel invidia, juxta illud I Joan. iv: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint*. Paulo latius sumere videtur D. Ambrosius dum ait: *Discretio spirituum, ut intelligat et judicet, quod dicitur, an Spiritus sancti sit an mundani*. Latissime vero hic accipit abbas pro judicio discretionis quam Apostolus (*Hebr. v*) vocat discretionem boni et

(I Cor. XI). Deinde completo omni catalogo spirituum charismatum, infert: *Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (Ibid.)*. Videtis ergo non terrenum nec parvum esse discretionis munus, sed divinæ gratiæ maximum præmium: quam nisi monachus omni intentione fuerit assecutus, et ascendendum in sese spirituum discretionem certa ratione possederit, necesse est eum velut in nocte cæca tetrisque tenebris oberrantem, non solum perniciosius foveis præruptisque incidere, sed etiam in planis ac directis frequenter offendere.

CAPUT II.

Discretionis utilitas ex disputatione abbatis Antonii demonstratur.

Memini igitur quondam in annis adhuc pueritiæ constitutus in partibus Thebaidis, ubi beatus Antonius morabatur, seniores ad eum perfectionis inquirendæ gratia convenisse. Cumque a vespertinis horis usque ad lucem fuisset protracta collatio, quætionem hanc maximum noctis spatium consumpsisse. Nam diutissime quærebatur quænam virtus vel observantia monachum possit a diaboli laqueis ac deceptionibus custodire semper illæsum, vel certe recto tramite firmoque gressu ad perfectionis culmen perducere. Cumque pro captu mentis suæ unusquisque sententiam suam proferret, et alii quidem hoc in juniorum vigiliarum studio collocarent, quod his videlicet extenuata mens ac puritatem cordis et corporis assecuta, Deo facilius uniretur: alii in auditate et contemptu universarum rerum quibus mens si penitus exueretur, tamquam nullis deinceps retinentibus laqueis ad Deum expeditior perveniret; alii ἀναχώρασιν necessariam, id est, remotionem et eremi secreta censerent, in qua commanens quis familiariter interpellare Deum eique possit peculiariter inhærere: nonnulli sectanda charitatis, id est, humanitatis officia definirent, quod his regna cælorum daturum se Dominus in Evangelio velut specialius repromittat,

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

mali, seu facultate discernendi inter verum et falsum, bonum et malum, appetendum et fugiendum, quæ nihil aliud est quam vera et Christiana prudentia quam divus Augustinus lib. I de libero Arbitrio cap. 13 definit esse rerum appetendarum et fugiendarum scientiam; et lib. LXXXIII QQ. q. 30, esse rerum bonarum et malorum, et neutrarum scientiam.

^a In editione Lugdunensi legitur: *Non solum in præruptis foveis præruptisque concidere.*

^b De Thebaide dictum est alibi (*Lib. IV Instit. c. 3*), *cujus etiam crebra mentio in vita beati Antonii ab Athanasio descripta.*

^c Hæc formula collationis inter illos Patres et anachoretas agitari solitæ; cui non solum magnus Antonius sæpius affuit; verum et magnopere eam commendavit. Nam Athanasius, quamdam ejus exhortationem ad fratres in hujusmodi conventu seu collatione habitam commemorans, ab his verbis eum exorsum ait: *Ad omnem quidem mandatorum disciplinam Scripturas posse sufficere: sed et hoc optimum fore, si mutuis se invicem fratres sermonibus consolarentur. Et vos ergo, inquit, ut patri, referte quæ nostis: et ego, quæ per longam ætatem consecu-*

dicens: Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere, etc. (Matth. XXV). Cumque in hunc modum diversis virtutibus aditum certiorum ad Deum parari posse decernerent, essetque noctis maximum tempus hac inquisitione consumptum; intulit demum beatus Antonius; ^d *Omnia quidem hæc quæ dixistis necessaria sunt et utilia sitientibus Deum atque ad eum cupientibus pervenire; sed his principalem tribuere gratiam nequaquam nos innumerum multorum casus et experimenta permittunt. Nam quosdam sæpenumero acerrime jejuniis seu vigiliis incubantes, ac mirifice in solitudine secedentes, privationem quoque omnium facultatum ita sectantes, ut ex ipsis ne unius quidem diei victum sibi unumque denarium superesse paterentur, humanitatis etiam studia tota devotione complentes, ita vidimus repente deceptos, ut arreptum opus non potuerint congruo exitu terminare, summumque fervorem et conversationem laudabilem detestabili fine clausurint. Quamobrem quid principaliter ducat ad Deum manifeste poterimus agnoscere, si ruinæ ac deceptionis illorum causa diligentius a nobis fuerit indagata. Illis namque cum exuberarent prædictarum opera virtutum, discretio sola deficiens usque ad finem ea durare non sivit. Nec enim alia lapsus eorum causa deprehenditur, nisi quod minus a senioribus instituti, nequaquam potuerunt rationem discretionis adipisci, quæ prætermittens utramque nimietatem, via regia docet monachum semper incedere, et nec dextera virtutum permittit extolli, id est, fervoris excessu continentiæ justæ modum inepta præsumptione transcendere, nec oblectatum remissione deflectere ad vitia sinistra concedit, hoc est, sub prætextu gubernandi corporis contrario spiritus tepore lentescere. Hæc namque est discretio, quæ oculus, et lucerna corporis in Evangelio nuncupatur, secundum illam sententiam Salvatoris: ^e *Lucerna corporis tui est oculus tuus: quod si**

tus sum, quasi filiis indicabo. Habes aliud simile collationis exemplum infra capite 11.

^b Præclara sententia B. Antonii de prudentia seu discretionem. Cui succinit B. Basilius Constitut. Monast. cap. 95 his verbis: *In omni quæ suscipitur actione intercedere prudentia debet. Nam prudentia remota nihil cuiusvis generis est, quod licet bonum videatur, non in vitium recidat, si aut alieno tempore, aut non adhibita moderatione fiat. Ratio vero et prudentia ubi rebus bonis idoneum tempus ac modum definiunt, mirabile est quantum ea earum usu, tum in dantes, tum in accipientes fructus redundet (Vide D. Thom. 1-2 q. 61 a. 1 et 3, et 2-2 q. 188 a. 7).*

^c Quod enim est oculus corpori, hoc intellectus est animæ, ait Chrysostomus. D. Gregorius lib. XXVIII Moral. cap. 13: *Quid per oculum, inquit, exprimitur nisi opus suum præveniens cordis intentio? quæ prius quam se in actione exercent, hoc jam quod appetit contemplatur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi unaquæque actio quæ intentionem suam, quasi intuentem oculum sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus, quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus fuerit sim-*

oculus tuus simplici fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit (Matth. vi): eo quod ipsa, cogitationes hominis universas actusque discernens, cuncta quæ gerenda sunt pervideat atque perlustret. Quæ si in homine nequam fuerit, id est, non vero iudicio et scientia communita seu quolibet errore ac præsumptione decepta, totum corpus nostrum faciet tenebrosus, hoc est, omnem aciem mentis actusque nostros reddet obscuros, cæcitate scilicet vitiorum et perturbationum tenebris involutos. Si enim, inquit, lumen quod in te est tenebræ sunt, tenebræ ipsæ quantæ erunt! Nulli namque dubium est, errante iudicio cordis nostris et ignorantie nocte possesso, cogitationes quoque et opera nostra quæ ex discretionis deliberatione descendunt, majoribus peccatorum tenebris implicari.

CAPUT III.

De errore Saulis et Achab, quo per discretionis imperitiam sunt decepti.

Denique ^a ille qui primus iudicio Dei regnum populi Israelis emeruit, quia hunc discretionis oculum nequaquam habuit, velut toto corpore tenebrosus effectus, etiam ipse dejectus est regno; dum, lucernæ hujus tenebris atque errore deceptus, acceptabiliora Deo sacrificia sua quam, erga præceptum Samuelis obedientiam, credidit iudicanda, atque ex illa magis parte causam offensivam incurrit, ex qua reprobatiandam sibi divinam speraverat majestatem. Hujus, inquam, discretionis ignoratio ^b Achab regem Israel post illum sublimissimæ victoriæ triumphum, qui ei fuerat Dei favore concessus, credere compulit meliorem esse misericordiam suam, quam divini executionem severissimam præcepti et, quam admodum ipsi videbatur, crudelis imperii. Qua consideratione mollitus, dum mavult eruentam victoriam clementia temperare, ob indiscretam misericordiam velut toto corpore redditus tenebrosus irrevocabili morte damnatur.

CAPUT IV.

Quæ de bono discretionis in Scripturis sanctis referantur.

Hæc est discretio, quæ non solum lucerna corporis, sed etiam ^c sol ab Apostolo nuncupatur, se-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

plex, totum corpus tuum lucidum erit, quia, si recte intendimus per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiamsi minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit, quia cum perversa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicis obscuratur. Hæc Gregorius.

^a Saul primus a Deo electus et inunctus in regem Israelitici populi. Vide historiam, lector, unde discas quanti apud Deum sit obedientia, ut quæ sacrificiis et holocaustis omnibus præferatur. Ubi divus Gregorius ad illam Saulis excusationem commentans: Hoc quidem, inquit, sæpe in monasteriis accidit, cum quisque minus religiosus subditus spiritualium prælatorum imperiis adicere præsumit, cum regularem et communem vitam despicit, et propriæ sequitur arbitriam voluntatis; dum enim meliorare vitam eligendo, quam obediendo nititur, quid aliud quam apertam in-

undum illud, Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes. iv). Hæc vitæ nostræ gubernatio dicitur secundum illud, Quibus non est gubernatio, cadunt ut folia. Hæc consilium rectissime nominatur, sine quo nihil agere omnino, Scripturæ auctoritate, permittitur: ut ne ipsum quidem spiritale vinum, quod lætificat cor hominis (Psal. ciii), sine ipsius sinamur moderatione percipere, secundum illud: Cum consilio omnia fac, cum consilio vinum bibe. Et iterum: ^d Sicut civitas muris diruta et non circumdata, sic est vir qui non cum consilio aliquid agit (Proverb. xxv, sec. lxx). Cujus privatio quam perniciose sit monacho, testimonii hujus exemplum ac figura declarat, dirutæ eum ac sine muris comparans civitati. In hac sapientia, in hac intellectus sensusque consistit, sine quibus nec interior nostra ædificari domus, nec spiritales poterunt divitiæ congregari, secundum illud: ^e Cum sapientia edificatur domus, et cum intellectu iterum erigitur; cum sensu implentur cellaria omnibus divitiis pretiosis et bonis (Proverb. xxiv, sec. lxx). Hæc, inquam, est solidus cibus, qui nisi a perfectis tantum ac robustis sumi non poterit, secundum illud: Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali (Heb. v). Quæ in tantum utilis nobis ac necessaria comprobatur, ut etiam verbo Dei ejusque virtutibus cooptetur, secundum illud: Vivus est enim Dei sermo et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et per-

tingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis (Heb. iv). Quibus manifestissime declaratur, nullam sine discretionis gratia perfecte posse vel perfici, vel stare virtutem. Et ita tam beati Antonii quam universorum sententia definitum est, discretionem esse quæ fixo gradu intrepidum monachum perducit ad Deum, prædictasque virtutes jugiter conservet illasas, cum qua ad consummationis excelsa fastigia minore possit fatigatione conscendi, et sine qua multi etiam propensius laborantes, perfectionis nequiverint culmen attingere. Omnium namque virtutum generatrix, custos moderatrixque discretio est.

D obedientiam intentione virtutis colorare monstratur?

^b Historiam habes III Reg. xx, ubi Achab dum contra Dei præceptum communi hosti regi Syriæ inconsulta et inordinata clementia pepercit, sententiam mortis pro eo accepit, propheta denuntiante, Erit anima tua pro anima illius.

^c Sic iste abbas solem pro discretionis, seu rationis lumine interpretatur in illis verbis Apostoli: Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes. iv). Quemadmodum et Cassianus lib. viii Institut. cap. 9. Quam interpretationem, placuisse etiam divo Hieronymo ibidem ostendimus.

^d Vulgata editio: Sicut urbs potens, et absque murorum ambitu; ita vir qui non potest loquendo cohibere spiritum suum (Proverb. xxv).

^e Textus vulg.: Sapientia edificabitur domus, et prudentia roborabitur. In doctrina replebuntur cellaria: universa substantia pretiosa et pulcherrima (Proverb. xxiv).

CAPUT V.

De morte Heronis senis.

Et ut hanc eandem definitionem antiquitas a S. Antonio et cæteris Patribus promulgatam, recens quoque, sicut promissimus, confirmet exemplum, recolite id quod nuper gestum oculorum vestrorum vidistis obtutibus, ^a senem videlicet Heronem ante paucos admodum dies illusionem diabolicam a summis ad ima dejectum, quem quinquaginta annis in hac eremo commoratum, singulari districtione rigorem continentiam tenuisse meminimus, et solitudinis secreta ultra omnes hic commorantes miro fervore sectatum. Hic igitur, quo pacto, quave ratione post tantos labores ab insidiatore delusus, gravissimo corruens lapsu, cunctos in hac eremo constitutos, luctuoso dolore perculit? Nonne quia minus discretionis virtute possessa, suis definitionibus regi, quam consiliis vel collationibus fratrum, atque institutis majorum, maluit obedire? Siquidem tanto rigore immutabilem jejunii continentiam semper exercuit, et solitudinis cellaque ita jugiter secreta sectatus est, ut ab eo participationem ineundi cum fraternitate convivii, nec veneratio quidem diei pascalisi aliquando potuerit obtinere. In qua fratribus cunctis pro anniversaria solemnitate in Ecclesia retentatis, solus non

A potuit aggregari, ne quantulumcumque perceptione leguminis parvi, a suo videretur proposito relaxasse. Qua præsumptione deceptus, angelum Satanæ velut angelum lucis cum summa veneratione suscipiens, ejusque præceptis prono obediens famulatus, semetipsum in puteum, cujus profunditatem oculorum non attingit intuitus, præcipitem dedit, de angeli videlicet sui sponsione non dubitans, qui eum pro merito virtutum ac laborum suorum nequaquam posse firmaverat ulli jam discrimini subjacere. Cujus rei fidem, ut experimento suæ sospitatis evidentissime comprobaret, supradicto se puteo nocte intempesta illus iniecit, magnum scilicet virtutis suæ meritum probaturas, cum inde exisset illæsus. De quo, ingenti fratrum labore cum pene jam exsanguis fuisset extractus, vitam die tertia finiturus, quod his deterius est, ita in deceptionis suæ obstinatione permansit, ut ei ne experimento quidem mortis suæ potuerit persuaderi, quod fuisset dæmonum calliditate delusus. Quamobrem pro meritis laborum tantorum et annorum numerositate, qua in eremo perduravit, hac miseratione et humilitate summa, ab his qui ejus compatiebantur exitio, vix a presbytero abbate ^b Paphnutio potuit obtineri, ut non inter ^c biothanatos reputatus, etiam ^d memoria

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Memorat Palladius (*Lausia*. 32) Heronem quemdam monachum sibi notum, qui post magnos labores et præclaros sudores, ut ipse loquitur ab arrogantia arreptus et elatione, præcipitavit. Verum an ille idem sit cum hoc Herone, de quo hic agitur, non satis expedit. Nam ille quidem ingenio et moribus, et vitæ etiam austeritate huic non dissimilis fuisse videtur; at fine non item. Non enim in puteum se deiecit, sed ex gravi infirmitate convalescente, ac postmodum post peccatorum confessionem obdormiisse perhibetur.

^b De eodem Cassianus lib. v Inst. cap. 40, et rursus collat. 3, quæ et ipsi adscribitur, et collat. 18 cap. 15, ubi ejus patientiam mirabilem refert. Palladius in *Lausiacis* (Sec. 37, 38, 78), Nicephorus lib. ix cap. 14, et alii. Presbyter autem et abbas passim nominatur, ne quis putet hunc esse Paphnutium illum superioris Thebaidis episcopum in *Historia Ecclesiastica* celeberrimum, qui Cassiani temporibus diu antecessit, ut alias notavimus.

^c Biothanati, ut alias monuimus (*Lib. vii Inst. cap. xiv*), olim a gentilibus per contumeliam dicti sunt martyres, quia violenta morte necati, vel necandi. At inter Christianos biothanati proprie reputati sunt, qui sibi mortem ultro conscivissent, aut violentas manus intulissent, quorum memoriam in sacris agi, aut oblationes pro eis fieri, veterum Patrum instituto, et ecclesiastica disciplina, vetitum fuisse, vel ex hoc loco discimus. Quæ de re etiam exstant canones ecclesiastici, quibus illi memoria et oblatio pro defunctis fieri solita judicantur indigni. Sic enim in concilio Bracharensi i cap. 24 (*Apud Gratian. 23, q. 5, c. Placuit*). *Placuit ut qui sibi ipsis voluntarie aut per ferrum, aut per venenum, aut per præcipitium, aut per suspendium, vel quotibet modo violentam inferant mortem, nulla prorsus pro illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur.* Et concilio Aurelianen. ii cap. 14: *Oblationem defunctorum, qui in aliquo crimine fuerunt interempti, recipi debere censemus; si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse.*

^d Duo tanguntur hic antiqui ritus, et officia jam

inde a primis Ecclesiæ temporibus pro defunctis exhiberi solita, nempe oblatio, sive sacrificium pro eis oblatum, et memoria, sive commemoratio eorum in sacrificio. De utroque ad hunc locum illustrandum juverit hic nonnulla antiquitatis testimonia annotare. Ac de sacrificio quidem in primis observandum illud, certis ac statis diebus potissimum offerri solere. Primum in die obitus, aut sepulturæ, de quo etiam præcipue hic agitur; quod ex apostolica traditione manavit. Nam D. Clemens epist. 1 testatur apostolum Petrum præcepisse ut celebrarentur exsequiæ mortuorum hymnis, precibus et lectionibus. Idemque confirmat B. Dionysius Areopagita *Eccles. Hierarch. cap. 7*. Hinc D. Cyprianus epist. 60 refert in concilio Carthaginensi statutum fuisse, *ut si quis frater* (id est Christianus) *clericum tutorem nominasset, nec offerretur pro eo, nec sacrificium pro ejus dormitione celebraretur.* D. Augustinus lib. ix *Confess. cap. 11* de funere matris suæ S. Monicæ agens ait: *In eis precibus, quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium prælii nostri, jam juxta sepulcrum posito cadavere, etc.* Secundo offerri solet sacrificium, et preces pro defunctis fundi in die anniversaria; unde anniversarium usus in Ecclesia receptus, Tertullianus lib. de *Corona Militis* (*Cap. 3*): *Oblationes, inquit, pro defunctis annua die facimus.* Et lib. de *Monogamia*: *Pro anima ejus oret, offerat annuis diebus dormitionis ejus.* D. Gregorius Nazianzenus *Oratione in Cæsarium fratrem*: *Anniversarios honores et commemoratione offerentes.* S. denique Isidorus Hispalensis ante annos nonngentos hunc ritum anniversarium pro defunctis in suis monasteriis observandum instituit his verbis (*Cap. ultim. Regulæ*): *Pro spiritibus defunctorum altera die post Pentecosten sacrificium offeratur, ut beatæ vitæ participes facti purgatiore, corpora sua in die resurrectionis accipiant.* Ubi notandum ætate S. Isidori, hoc est, quadringentis circiter annis ante S. Odilonem, qui generalem omnium fidelium defunctorum memoriam primus instituit, non quarto nonas Novembris, sed proxima post Pentecosten die anniversariam fratrum defunctorum celebritatem fieri con-

runt, nisi quam per semetipsum Dominus illis prætisset. Cumque errantes eos per deserta et deficientes jam fame conspexissent a longe ^a Mazices [Lips. in marg. Marzites vel Marzitōs] quidam (quæ gens eunctis pene nationibus feris immanior atque crudelior est; non enim eos ad effusionem sanguinis, ut nonnullas gentes, desiderium prædæ, sed sola ferocitas mentis instigat), eisque contra naturam feritatis suæ cum panibus occurrissent, unus ex eis, subveniente discretione velut a Domino sibi porrectos, cum gaudio et gratiarum actione suscepit, reputans escam sibi divinitus ministrari, nec sine Deo factum, ut hi qui semper hominum cruore gaudent, deficientibus jam ac tabescentibus vitæ substantiam largirentur; alius vero recusans cibum, velut ab homine sibi oblatum, inedie defectione consumptus est. Quorum licet initia ex reprehensibili persuasionem descenderint, unus tamen, subveniente discretione, id quod temere incauteque conceperat, emendasse agnoscitur; alius autem in stulta præsumptione perdurans, ac penitus discretionis igua-

A rus, mortem quam Dominus avertere voluit, sibi ipsi conscivit, nequaquam credens divino instinctu factum, quod immites barbari, propriæ feritatis oblitī, panes eis pro gladiis obtulissent.

CAPUT VII.

De alterius illusionē quam per imperitiā discretionis incurrit.

Quid etiam de illo commemorem (cujus nominis, quia adhuc superest, nolumus facere mentionem) qui dum longo tempore ^b dæmonem in angeli suscepit claritate, revelationibus ejus innumeris sæpe deceptus, creditur internuntium esse justitiæ? Nam exceptis his, etiam per omnes noctes in cella ejus lumen absque illius lucernæ præbebat officio. Ad extremum jubetur ab ipso, ut Deo filium suum, qui cum eo pariter in monasterio commanebat, offerret: ut ^c hoc scilicet sacrificio Abrahamæ patriarchæ meritis in nullo inveniretur inferior. Cujus in tantum est persuasionem seductus, ut hoc confestim ^d parricidium opere perfecisset, nisi eum videns puer cultrum extra consuetudinem acuendo præparare, et

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*Quando, inquit, propter aliquam necessitatem seu utilitatem committit se aliquis divino auxilio in suis petitionibus vel factis, hoc non est Deum tentare. Dicitur enim in secundo Paralip. XX: Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te. Quando vero hoc agitur absque ulla necessitate et utilitate, hoc est interpretative tentare Deum. Unde super illud Deuter. VI: Non tentabis Dominum Deum tuum, dicit Glossa: Deum tentat, qui habens quod faciat, sine ratione committit se periculo, experiens utrum possit liberari a Deo. Verum hic obijci posset simile exemplum duorum adolescentium monachorum, quod narrat Cassianus lib. v Institut. cap. 40, qui dum fructus sibi a suo abbate traditos deferrent ad quemdam senem in solitudine laborantem, nec ejus cellam invenirent, maluerunt in itinere fame perire quam fructus contingere. At magna diversitas est in utroque exemplo; nam illi quidem jussi fuerant, et stricte admoniti, ut fructus integros, quia raros et exquisitos in ea regione, ad senem illum deportarent: et quamvis possent illud præceptum per *ἐπιμελῆ* commodè interpretari, ac reputare se in tanta necessitate illo non obligari; tamen ad hoc non tenebantur, præsertim cum haberent justam causam aliter opinandi, ætate juvenili, aut certe postponendi vitam suam merito obedientiæ et fidei depositi, sive commissi, ut ibi dicitur. At hi nullo præcepto, nulla idonea ratione movebantur, ne cibum sumerent, nisi divinitus missum; nisi vel ad explorandam Dei benevolentiam, aut potestatem, quod est tentare Deum; vel ad ostentandam aliis suæ sanctitatis excellentiam, quod est magnæ præsumptionis et arrogantiæ.*

^a Mazices, sive *μάζιξαι*; Ptolomæus in ea Ægypti sive Africæ parte locat, in qua Cassianus. Eorundem ut barbarorum et immanium hominum meminit Palladius in Arsacio (*Lavusia*. 7), quos tamen Mazicos vocat. Et Nestorius apud Evagrium lib. i Histor. Eccl. cap. 7, et Nicephorus lib. XIV cap. 13. In Vitis Patrum (*Lib. IV, c. 15*) gens Mazicorum dicitur.

^b Cum in variis formis dæmon apparere soleat, non raro etiam in forma, sive specie boni angeli apparuisse legitur, et hoc modo multos decepit, aut decipere tentavit: ut merito dixerit Apostolus, quia *Et ipse Satanas transfiguratur se in angelum lucis* (I Corinth. II). In Vitis Patrum ita apparuit Abraham ana-

choretæ de nocte oranti, ejusque cellam miram claritate complevit. Item Simeoni Stylitæ, cui ut currum igneum: ut alter Elias, conscenderet, persuadere conatus est. *Alteri cuīdam monacho apparuit diabolus transformatus in angelum lucis, et dixit ad eum: Ego sum Gabriel angelus, et missus sum ad te. Ille vero dixit ei: Vide ne ad alium missus sis, ego enim non sum dignus ut angelus mittatur ad me. Diabolus autem statim non comparuit.* Hæc ibi (*Vit. Patr. lib. v libel. 15*). Sub angeli etiam specie se exhibuit S. Elphego episcopo Cantuariensi, quem admodum in Vita ejus scribit Osbertus ejusdem Ecclesiæ episcopus. S. item Oswaldo Vigorniensis episcopo apud Surium (*tomo II et V*). Plura alia exempla refert Caesarius Cisterciensis lib. III cap. 14, et lib. v cap. 47. D. Petrus Damiani lib. VI, epist. 21.

^c At hoc sacrificium non elegit Dominus, et longe dispar utriusque ratio. Nam ut D. Augustinus ait lib. I de Civit. Dei cap. 26: *Cum Deus jubet, sequere jubere sine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet, quis obsequium pietatis accuset? sed non ideo sine scelere facit, quisquis Deo immolare filium decreverit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam et miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est, hominem occidit, nulla civitatis suæ lege reus est homicidii; inmo nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contempti. Quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde punitur nisi fecerit jussus. Quod si ita est, jubente imperatore, quanto magis jubente Creatore!*

^d Hæc Augustinus.

^d Parricida, vel paricida, dicebatur non solum qui parentem, sed qui parem, id est, quemcumque hominem occidisset (*Festus*): itaque parricidium non solum patris aut parentis, sed paris cædes; vel, ut aliis placet, patratio cædis. Id indicat lex Numæ Pompilii regis antiquissima his concepta verbis: *Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, parricida esto* (*Isid. Etymo. l. x lit. P.*). Et lege Pompeia de parricidiis cavetur, ut parricidii teneatur, non solum qui patrem aut matrem interfecerit, sed et qui fratrem, sororem, patrualem, matrualem, filium, filiam, nepotem, nurum, aliosve propinquos occiderit. Sic D. Cyprianus lib. de Zelo et Livore: *Hinc parricidia, inquit, nefanda contigerunt, dum Abel justum zelat Cain injustus.*

vincula quibus eum velut oblaturus ad immolandum constringere disponebat, inquirere, præsagio sceleris futuri perterritus, aufugisset.

CAPUT VIII.

De lapsu et deceptione monachi Mesopotameni.

Longum est ^a deceptionem illius quoque monachi Mesopotameni narrando percurrere, qui in illa provincia perpauca imitabilem exhibens continentiam, quam per annos multos singulariter in cella retrusus exegerat, ita est ad extremum diabolicis revelationibus somniisque delusus, ut post tantos labores atque virtutes, quibus omnes monachos ibidem residentes excesserat, ^b ad Judaismum et concisionem [*Lips. in marg. circumcissionem*] carnis lapsu miserabili fuerit devolutus. Num cum volens eum consuetudine visionum ad credulitatem futuræ deceptionis illicere, verissima quæque multo tempore diabolus velut veritatis nuntius revelasset, ad extremum ostendit Christianum populum una cum principibus religionis ac fidei nostræ, Apostolis sci-

licet atque martyribus, tenebrorum ac tetrum, omnique macie tabidum atque deformem, et contra Judæorum populum una cum Moysæ, patriarchis atque prophetis, summa tripudiantem lætitia, et splendissimo lumine coruscantem, suadens si mallet meriti ac beatitudinis illorum particeps fieri, circumcissionem quoque suscipere festinaret. Horum itaque profecto tam lugubriter nemo fuisset illusus, si rationem discretionis hujus assequi laborasset. Quamobrem in quantum perniciosum sit discretionis gratiam non habere, multorum casus et experimenta declarant.

CAPUT IX.

Interrogatio de acquirenda vera discretionem.

Ad hæc Germanus: Et novellis exemplis et definitionibus antiquorum satis abunde perperatit discretionem fontem quodammodo atque radicem cunctarum esse virtutum. Quomodo ergo acquiri debeat, cupimus nobis exponi, aut quemadmodum, utrum vera et ex Deo, an falsa et diabolica sit, possit agnosci: ut secundum illam evangelicam, ^c quam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc idem exemplum, aut aliud certe simillimum refert Antiochus monachus Palæstinus vitæ sanctitate et doctrina celebris, cujus exstant homiliæ 129 in Biblioth. SS. Patrum. Fuit, inquit (*Biblot. SS. Patr. t. II, hom. 84*), in monte Sina monachus quidam, qui celebre adeo edidit suæ continentię specimen, ut in cellula multos vixerit annos inclusus; postremo multifariis revelationibus diaboli et insomniis illusus ad Judaismum delapsus est, et carnis circumcissionem. Cum igitur diabolus huic identidem vera quædam insomnia demonstrasset, et veluti objecta illecebra inescasset illius obscuratam mentem, novissimè oculis illius objicit copiosam turbam apostolorum, martyrum, aliorumque omnis generis Christianorum densissimis tenebris et omni dedecore oppletam; parte opposita Moysen, prophetas, populum quoque Judæorum (Deo alioqui invisum) offert splendida admodum luce conspicuos, inque gaudio et hilaritate vitam traducentes. Hæc cum spectasset miser, e vestigio surrexit, derelictoquo sancto illo monte, in Palestinam usque pervenit, rectaque contendit in Mara et Libyadem, asylo Judæorum. Cum istis denarrasset quæ sibi visæ fuissent, diabolicas apparitiones, circumcisis est, ac professus Judaismum, accepit uxorem, inque omnium prospectu, adversus Christianos edidit dogmata, propugnator factus Judaicæ superstitionis. Hunc ego vidi, ac plerique monachorum; neque enim quatuor anni sunt a morte illius, qua misere perruptus est: catarri enim profuvium aliquandiu passus, et vermium arrosione contabescens exspiravit. Hunc cum vidissemus, ego et alii aliquot monachi, correpti timore ingenti, cum luctu lamentati sumus. Erat id sane quam miserabile spectaculum. Vir hic totus incanuerat in monastica exercitacione, consenueratque laboribus attritus; et is tandem cum mulieribus jocabatur; immundarum carnium, nempe Judaicarum gustu se defœdabat et inquinabat; verba loquebatur obscœna et impudica; blasphemabat Christum; Spiritum sanctum non tolerandis afficiebat contumeliis. Et hunc talem illi sine lege Judæi secundum vocabant Abraham. Hucusque de monacho illo a dæmone illuso et ad Judaismum prolapsio Antiochus. An vero idem ille, an alius existerit monachus, cum hoc Mesopotameno, cujus deceptio, et lapsus hoc cap. refertur, merito dubitari potest. Nam et stylus et totius narrationis contextus eandem præ se ferre videntur historiam, nisi quod ejusdem monachi miserandus interitus et horrenda punitio divinitus illata plenius et expressius ab Antiocho describitur. At e diverso repugnant

tum locorum, tum temporum circumstantiæ, quæ alterum ab altero diversum esse, non eundem, perspicue demonstrant. Nam hic monachus (*Gal. IV*) Sinaita (*est autem Sina mons in Arabia*) teste Apostolo, ille Mesopotamæus astruitur: ille Cassiano aut anterior, aut æqualis, et synchronus; hic fere ducentis annis posterior. Vixit enim Antiochus ille, qui rem describit, et monachum illum apostatam se vidisse testatur, tempore Heraclii imper. circa annum Domini sexcentessimum vigesimum (unde et Baronius t. VIII, hoc exemplum ponit sub anno Christi 614, Heraclii quinto): Cassianus vero Theodosio et Valentiniano regnantibus, sub quibus etiam vitæ finem accepit, anno quadringentesimo trigentesimo quinto, ut auctor est Trithemius. Quomodo ergo narrare potuisset Cassianus, quod annis paulo minus ducentis post ipsius obitum ex Antiochi narratione contigisse cognoscitur? Restat igitur, ut alius a Cassiano, alius ab Antiocho monachus designetur: simili tamen lapsu et illusionem diabolicam ad Judaismum et circumcissionem perductus.

^b Id est, se ipsum Judaico more circumciderit. Cui merito objici potuit illud Apostoli ad Galatas simili errore deceptos, et ad Judaismum et circumcissionem devolutos: *Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne* (id est, carnali cæremonia) *consummemini. Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa* (*Gal. III*)? Et rursum illud cap. v: *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ: nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputiam; sed fides, quæ per charitatem operatur.* Tales etiam Ebionitæ hæretici, teste divo Hieronymo (*In c. v ad Gal.*) assertentes una cum baptismo circumcissionem et legem cum Evangelio servandam. (*Epiphanius in Panar., hæres. 30.*) Non male autem ponitur carnis concisio pro circumcissione. Nam et Apostolus ad Philippenses III, non circumcissionem, sed concisionem vocat, velut per contemptum, dicens: *Videte concisionem*: non dignatur circumcissionem appellare, ut notavit D. Hieronymus.

^c Quam alias dixit præceptum Domini, ut videlicet similis probi, seu probabiles trapezitæ, sive nummularii: de qua sententia præter alios auctores ibi citatos, hæc habet D. Clemens lib. II Constit. cap. 34: *Estote tamquam argentarii periti. Ut enim hi*

superiore tractatu disseruisti (Collat. 1 cap. 20), A parabolam, qua jubemur fieri probabiles trapezitæ, numismati impressam veri regis imaginem pervidentes, deprehendere valeamus, quod non sit in moneta legitima figuratum, atque illud, sicut vulgari usus verbo hesternæ collatione dixisti, tamquam paracharagmum reprobemus, illa instructi peritia, quam satis copiose et integre prosecutus, habere spiritalem, atque Evangelicum trapezitam debere signasti. Quid enim proderit virtutis ejus et gratiæ merita cognovisse, si quemadmodum debeamus expectere eam vel acquirere nesciamus?

CAPUT X.

Responsio, quemadmodum possideatur vera discretio.

Tum Moyses : Vera, inquit, discretio non nisi vera humilitate acquiritur. ^a Cujus humilitatis hæc erit B prima probatio, si universa non solum quæ agenda sunt, sed etiam quæ cogitantur, seniorum reserventur examini, ut nihil quis suo iudicio credens, illorum per omnia definitionibus acquiescat, et quid bonum vel malum debeat iudicare, eorum traditione cognoscat. ^b Quæ institutio non solum per veram discretionis viam juvenem recto tramite docebit in-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nummos adulterinos segregant, probos autem sibi adiungunt : sic oportet episcopum quæ vitiiis quidem carere retinere; vitiosa vero, vel curare, vel, si est ægritudo insanabilis, expellere et celeriter amputare, neque quibusvis credere. Et Damascen. lib. IV de Fide Orthod. c. 18 : Si autem ab iis qui foris sunt decerpere quippiam utile voluerimus, haud aspernabile est. Efficiamur probati trapezitæ, legitimum et purum aurum acervantes, adulterinum autem refutantes; summamus sermones optimos, deos autem ridiculos et fabulas alienas canibus proficiamus.

^a Inter gradus humilitatis quinto loco ponit D. Benedictus (Cap. 7), si monachus omnes cogitationes malas cordi suo advenientes abbati non celaverit suo. Et inter instrumenta bonorum operum (Cap. 4) : Cogitationes malas cordi suo advenientes mox ad Christum allidere, et seniori spiritali patefacere. Qua de re alibi egimus.

^b Hujus institutionis veterum Patrum meminit etiam Photius in Cassiano, qui certe multas ac frequens est in ea doctrina institutione commendanda et inculcanda. Sic enim alibi refert Tabennenses Patres existimasse id plurimum conducere ad spiritualis vitæ fundamenta firme jacienda, ut juniores tentationes suas atque adeo cogitationes superiori aut seniori quam citissime et sua sponte detegant : *Instituuntur, inquit (Lib. IV Inst. cap. 9), nullas penitus cogitationes prurientes in corde perniciose confusione celare; sed confestim ut exortæ fuerint, eas suo patefacere seniori, nec super earum iudicio quidquam suæ discretionis committere; sed illud credere malum esse, vel bonum, quod discussit aut pronuntiaverit senioris examen. Itaque fit ut in nullo circumvenire juvenem callidus inimicus, velut inexpertum ignarumque prævaleat, nec ulla fraude decipere quem prævidet non sua, sed senioris discretionis muniri, et suggestiones suas, vel ignita jacula quæcumque in cor ejus interjecerit, ut seniore celat, non posse suaderi.* Sic eleganter Cassianus, vel apud Cassianum vetusti Patres de cogitationum cita manifestatione disputarunt; quæ huic loco plane consonant. Eodem etiam spectat illa D. Antonii admonitio apud Athanasium (In vita S. Antonii) : *Magnam esse ad virtutem viam, si singuli vel observarent quod gererent, vel universas mentium cogitationes fratribus referrent : non enim*

cedere, verum etiam cunctis fraudibus et insidiis inimici servabit illæsum. Nullatenus enim decipi poterit quisque, si non suo iudicio, sed majorum vivit exemplo; nec valebit ignorantiam ejus callidus hostis illudere, qui universas cogitationes in corde nascentes perniciose verecundia nescit obterege, sed eos maturo examine seniorum vel reprobat vel admittit. Illico namque, ut patefacta fuerit, cogitatio maligna marcescit; et antequam discretionis iudicium proferatur, serpens teterrimus velut e tenebroso ac subterraneo specu virtute confessionis protractus ad lucem, et traductus quodammodo, ac dehonestatus abscedit. Tandem enim suggestiones ejus noxiæ dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde. Et ut virtutem sententiæ hujus efficacius colligatis, referam vobis abbatis ^c Serapionis factum, quod ille junioribus instructionis gratia frequenter proponebat.

CAPUT XI.

Verba abbatis Serapionis, et de marcere patefactarum cogitationum, et de periculo propria confidentiæ.

Cum adhuc essem puerulus, inquit, et cum abbate ^d Theone commanerem, hæc mihi fuerat ini-

posse aliquem peccare, cum relaturus esset alteri quacumque peccasset, et subire pudorem in publicum turpia proferendi, etc.

^c Tres ejusdem nominis anachoretæ sanctitatis laude claruerunt. Primus ille magnus Serapion ex anachoreta episcopus Thmæos ab Athanasio ordinatus, ut ipse testatur in epist. ad Dracontium. Exstat epistola ejusdem Athanasii ad eundem Serapionem adversus eos qui mussitare incipiebant Spiritum sanctum esse creaturam : itemque Commentarius de blasphemia in Spiritum sanctum et alia epistola de morte Arii. Agit de eodem S. Hieronymus lib. de Script. Eccles. et in epistola ad Magnum (Epist. 84), Socrates lib. IV Histor. cap. 18, Histor. Tripart. lib. I cap. 1, Niceph. lib. IX, cap. 14, et lib. XI cap. 43. Alter Serapion Sindonius, sive Sindonites dictus (quod præter sindonem nihil indueret), de quo mira refert Palladius Lausia. 83. Tertius denique Serapion Arsenoites, decem milium monachorum abbas, idemque presbyter, de quo idem Palladius Lausia. 76, et Petrus in Catalogo lib. III cap. 217. De quo hic agi omnino existimo, et cum eo habitam collectionem quintam ejus nomine inscriptam, quæ est de octo principalibus vitiiis. Nam primus ille Cassiani ætatem multo tempore antecessit. Secundus nec abbas nominatur, nec monachis præfuisse legitur.

^d Hujus nomine inscribuntur, ut cum eo habitæ, tres collationes : vigesima prima, quæ est de remissione Quinquagesimæ; vigesima secunda, de nocturnis illusionibus; et vigesima tertia, de eo quod Apostolus ait : *Non enim quod volo bonum, hoc facio, etc.* Dictus autem Theon, et Theona, vel Theonas : de quo idem Cassianus collatione 21 cap. 9, et Palladius Lausia. 50 : *Vidimus, inquit, alium non procul a civitate, in solitudine, nomine Theonam, virum sanctum, in domuncula seorsum inclusum, qui tempore triginta annorum silentium exercuerat, etc.* De eodem Sozomenus lib. VI cap. 28, Nicephor. lib. XI cap. 34, et Histor. Tripart. lib. I cap. 8. Meminit et Sophronius in Prato Spirit. cap. 27. Fuit alter Theonas (ne quis forte eundem existimet), episcopus Alexandriae, de quo Eusebius in Chronico et Histor. lib. VII cap. ultimo, Nicephorus Callisti lib. VI cap. 34, et Nicephor. episcopus in Chronico.

miei impugnatione consuetudo ingesta, ut postquam A refecissem hora nona cum sene, unum ^a paxamaci-um quotidie in sinu meo latenter absconderem, quod sero illo ignorante occulte edebam. Quod furtum, licet convenientia [Al. conniventia] voluptatis et inoliti semel desiderii incontinentia sine cessatione committerem, expleta tamen concupiscentia fraudulenta, ad memetipsum revertens super admissio furti crimine, gravius cruciabar, quam super esu ejus fueram jucundatus. Cumque illud molestissimum opus velut ab exactoribus Pharaonis (Exod. v) indictum mihi vice laterum singulis diebus explere non sine dolore cordis mei compellerer, nec tamen eruere me possem ab hac eorum sævis-
sima tyrannide, et clandestinum furtum seni manifestare confunderer, contigit Dei nutu de hoc me B captivitatis jugo volentis eripere, ut quidam fratres cellam senis obtentu ædificationis expeterent. Cumque refectione transacta, collatio spiritalis cœpisset agitari, respondensque senex propositis interrogationibus eorum, de gastrimargiæ vitio et occultarum cogitationum dominatione dissereret, earumque naturam et atrocissimam vim quam haberent, donec celarentur, exponeret, compunctus ego collationis hujus virtute, et conscientia redarguente perterritus, velut qui crederem ob hoc ea fuisse prolata, quod seni Dominus secreta mei pectoris revelasset, in occultos primum gemitus excitatus, deinde cordis mei compunctione crescente, in apertos singultus lacrymasque prorumpens, paxamacium, ^b quod consuetudine vitiosa clancule subtraxeram C comedendum, de sinu furti mei conscio ac susceptore produxi, ipsumque in medium proferens, quemadmodum quotidie latenter ederem, prostratus in terram, cum veniæ postulatione confessus sum, et ubertim profusis lacrymis, ut abso-

lutionem durissimæ captivitatis a Domino deposcerent, imploravi. Tunc senex : Confide, ait, o puer, ^c absolvit te ab hac captivitate, etiam me tacente, confessio tua. Victorem namque adversarium tuum hodie triumphasti, validius eum tua confessione elidens, quam ipse fueras ab eo tua taciturnitate dejectus : quem utique nequaquam vel tua, vel alterius responsione [Lips. in marg. reprehensione] confutans, in te nunc usque permiseras dominari, secundum illam Salomonis sententiam (Eccles. viii) : ^d Quia non fit contradictio his qui faciunt malum cito, ideo repletum est cor filiorum hominum in ipsis, ut faciant mala. Et idecirco jam te post hanc publicationem tuam nequissimus spiritus iste inquietare non poterit, nec in te latibulum sibi teterrimus serpens deinceps usurpabit, de tenebris tui cordis confessione salutari protractus ad lucem. Nec dum senex hæc verba compleverat, et ecce lampas accensa de meo sinu procedens ita cellam replevit odore sulfureo, ut vehementia fetoris ipsius vix in ea reside-
re nos permetteret. Resumensque senex admonitionem, Ecce, inquit, Dominus tibi veritatem sermonum meorum visibiliter approbavit, ut passionis incen-
torem de corde tuo confessione salubri fugatum, oculis pervideres, patefactumque hostem nequaquam locum in te ulterius habiturum, aperta ejus expul-
sione, cognosceres. Itaque secundum sententiam senis, Ita est, inquit, in me confessionis hujus vir-
tute dominatio diabolicæ illius tyrannidis exstincta atque in perpetuum consopita, ut numquam mihi ne
memoriam quidem concupiscentiæ hujus ulterius tentaverit inimicus ingerere, nec me post hæc aliquando pulsatum furtivi illius desiderii instigatione persenserim. Quem sensum in Ecclesiaste quoque pulcherrime legimus figuratum : ^e Si momorderit, inquit, serpens non in sibilo, non est abundantia incan-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Alias paximacium, de quo alibi diximus, et infra dicturi sumus (Lib. iv Instit. cap. 14. coll. 2). Legitur et paxamidium in Vita Pauli Simplicis, et apud Palladium Lausia. 28, et paximas et paxamadium in Vita Patrum, quod Cuychius (cap. 19; et collat. 12, cap. 15) panem bis coctum significare dicit; auctore, credo, Suida, apud quem παξαμαξος δίπυρος ἄρτος, id est, panis bis coctus dicitur.

^b Haud multum dissimile, sed exitu ac fine lugubri horrendum exemplum cujusdam monachi, qui se cum fratribus jejunare simulans occulte comede-
bat, legitur apud D. Gregorium lib. iv Dialog. cap. 38, in hæc verba : Est etiam nunc apud nos Athanasius ex Isauria presbyter, qui in diebus suis Iconii rem terribilem narrat evenisse. Ibi namque, ut ait, quoddam Monasterium Thongolaton dicitur, in quo quidam monachus magnæ æstimationis habebatur. Bonis quippe cernebatur moribus, atque in omni sua actione compositus; sed, sicut ex fine res patuit, longe aliter quam apparebat fuit. Nam cum jejunare se cum fratribus demonstraret, occulte manducare consueverat, quod ejus vitium fratres omnino nesciebant. Sed corporis superveniente molestia, ad vitam extrema perductus est. Qui cum esset in fine, fratres ad se omnes qui monasterio inerant, congregari fecit. At illi tali, ut putabant, viro moriente, magnum quid ac delectabile se ab eo audire crediderunt. Quibus in se, afflictus et tremens, compulsus est prodere cui hosti traditus cogebatur

exire. Nam dicit : Quando me vobiscum credebatis jejunare, occulte comede-
bam : et ecce nunc ad devorandum draconi traditus sum, qui cauda sua mea genua pedesque colligavit; caput vero suum intra meum os mittens, spiritum meum ebibens extrahit. Quibus dictis statim defunctus est, atque ut penitendo se liberare potuisset, a dracone, quem viderat, expectatus non est. Quo nimirum constat quia ad solam utilitatem audientium viderit, qui cum hostem, cui traditus fuerat, et innotuit, et non evasit. Ita D. Gregorius.

^c Confessionis virtus et efficacia : de qua aliud simile et memorabile exemplum habes apud Joan. D Climac. gradu 4, qui est de obedientia.

^d Ita D. Hieronymus eandem sententiam vertit ex Hebræo. At vetus translatio habet : Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetranti mala.

^e Græca translatio hoc loco nonnihil differt a nostra Vulgata, quæ sic habet : Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occulte detrahit. Græca vero Latine ita sonat, ut hic fere exprimitur : Si mordeat serpens non in strepitu, vel sibilo, nihil est amplius incantanti. Quamobrem hujus sententiæ duplex sensus redditur a divo Hieronymo juxta duplicem ejus versionem. Prior est : Serpens et detractor æquales sunt. Quomodo enim ille occulte mordens venenum inserit, sic iste clam detrahens virus pectoris sui infundit in fratrem, et nihil habet a serpente am-

tatori (Eccles. x), taciti serpentis morsum perniciosum esse designans, id est, si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro, qui carminibus Scripturarum mederi protinus vulnere, et extrahere de corde consuevit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti periturove non poterit. Hoc igitur modo ad scientiam discretionis veræ pervenire facillime poterimus, ut seniorum vestigia subsequentes, neque agere quidquam novi, neque discernere nostro iudicio præsumamus; sed quemadmodum nos vel traditio illorum vel vitæ probitas informarit, in omnibus gradiamur. Qua institutione firmatus, non modo ad perfectam discretionis rationem quisque perveniet, verum etiam a cunctis insidiis inimici tutissimus permanebit. Nullo namque alio vitio tam præcipitem diabolus monachum pertrahit ac perducit ad mortem, quam cum eum, neglectis consiliis seniorum, in suo iudicio persuaserit ac definitione doctrinave confidere. Etenim cum omnes artes ac disciplinæ humano ingenio repertæ, et quæ nihil amplius quam vitæ hujus temporariæ commodis prosunt, licet manu palpari queant et oculis pervideri, recte tamen a quoquam sine instituentis doctrina nequeant comprehendi; ^a quam ineptum est credere hanc solam non egere doctore, quæ et invisibilis et occulta est, et quæ non nisi corde purissimo pervidetur, cujus error non temporale damnum, nec quod facile reparatur, sed animæ perditionem parit, mortemque perpetuam! Habet enim non adversus visibiles, sed invisibiles atque immites hostes diurnum noc-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

plus. Alter sensus : Si quem serpens diabolus momorderit, et nullo conscio eum peccati veneno infecerit; si tacuerit, qui percussus est, et non egerit penitentiam, nec vulnus suum fratri et magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri; quod ignorat, medicina non curat. Ita divus Hieronymus. Atque hunc posteriorem sensum illi versioni et suo instituto congruentem hic abbas secutus est, cui et Græci Patres astipulantur. Sic enim Olympiodorus hunc locum explanat : Si peccati serpens mordeat in silentio, hoc est, ita ut peccator admissum scelus nolit confiteri, nullam salutem ei poterit præstare is qui sancta incantatione eum susceperit, donec sua peccata confiteri noluerit. Cui consonat in sua Metaphrasi divus Gregorius Neocæsariensis : Occultum, inquit, serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Occultus enim morsus serpentis est peccatum a peccatore celatum : qui morsus ab incantatoribus, quantumvis prudentibus, id est viris spiritualibus et sacerdotibus, non poterit curari, donec per confessionem in palam veniat.

^a Ita divus Hieronymus suum Rusticum monachum serio admonet his verbis : Mihi quidem placet ut habeas sanctorum contubernium, nec ipse te doceas, et absque doctore ingrediaris viam quam nunquam ingressus, statimque tibi in partem alteram declinandum sit, et errori pateas, plusque aut minus ambules quam necesse est; ne aut currens lassaris, aut moram faciens obdormias. Idem in celebri illa ad Paulinum epistola graviter perstringit quosdam absque præceptoribus jaectare divinarum Scripturarum notitiam : Agricola (Epist. 103), inquit, cæmentariâ, fabri metallorum, lignorumque cæsores, lanarii quoque, et fullo-

turnumque conflictum, nec contra unum seu duos, sed contra innumerabiles catervas spirituale certamen, cujus casus tanto perniciosior cunctis, quanto et infestior inimicus, et congressus occultior. Et ideo semper seniorum summa diligentia sunt secunda vestigia, atque ad eos cuncta quæ in nostris cordibus oriuntur, sublato confusionis velamine, deferenda.

CAPUT XII.

Confessio verecundiæ, ob quam confunderemur cogitationes nostras senioribus revelare.

Germanus : Occasionem nobis perniciosæ verecundiæ, qua cogitationes malas studeamus obtegere, ac salutari eas patefacere confessione vereamur, illa præcipue creat causa, qua novimus quemdam in Syria partibus, ut credebatur, præcipuum, seniorum cuidam fratri cogitationes suas simpliciter confessione prodenti, postmodum quadam indignatione commotum easdem graviter exprobrasse. Unde ut, ut dum eas in nobis premimus, ac senioribus erubescimus publicare, curationum remedia consequi nequeamus.

CAPUT XIII.

Responsio de confusione calcanda et periculo non condolentis.

Moyses : Sicut non sunt omnes juvenes pari modo vel ferventes spiritu, vel disciplinis ac moribus optimis instituti, ita ne senes quidem cuncti uno modo vel perfecti possunt, vel probatissimi, reperiri : ^b Dicitur enim senum non sunt canitie capitis,

secula fabricantur, absque doctore esse non possunt quod cupiunt; quod medicorum est promittunt medici, tractant fabrilis fabri; sola scripturarum ars est quam sibi passim omnes vindicant, etc. Rursus in epistola ad Pammachium de erroribus Origenis hæc inter alia (Epist. 65) : Dum essem juvenis, miro discendi ferebar ardore, nec juxta quorundam præsumptionem ipse me docui; et subdit postmodum : idem se adhuc fecisse, dum canis spargeretur caput, et putarent hominis ipsum finem fecisse discendi. Similiter divus Augustinus sermone centesimo duodecimo de tempore : Sicut cæcus, inquit, sine ductore, sic homo sine doctore viam rectam vix graditur.

^b Divus Hieronymus : Non enim in homine ætas, sed virtus spectanda est. Et Cicero in Catone : Non cani, inquit, non rugæ repente auctoritatem afferunt; sed recte acta ætas auctoritatis fructus præbet extremos. Viderint hæc seniores illi, qui solo senectutis titulo in religione gloriantur, quasi religiosiores, quia seniores : quos hic certe abbas Moses graviter perstringit. Nam quod ait D. Hieronymus (Epist. 13) : Non Hierosolymis fuisse, sed Hierosolymis recte vixisse laudandum est. Idem de religione et religiosiis dici potest. Est senectus quidem, in religione maxime, venerabilis et honorabilis : sed, ut ait Sapiens mox citatus : Non quia diuturna, aut annorum numero computata, sed quia cani sunt sensus hominis (Sap. IV), id est, maturi, providi et exercitati ad discretionem boni et mali, ut ait Apostolus (hæc enim vera canities, quæ mentem ornat) : et ætas senectutis vita immaculata (Hebr. v). Canities, ait Chrysostomus (Homil. 7 in Epist. ad Hebr.), tunc est venerabilis, quando ea gerit quæ canitiam decent; cum vero juveniliter senex conversatur, plus juvenibus ridiculus erit. Hinc Apostolus senes serio admonet, ut sobrii sint, pudici,

sed industria juventutis ac præteritorum laborum A stipendiis metiendæ. ^a *Quæ enim non congregasti, inquit, in juventute, quomodo invenies in senectute tua (Ecol. xxv)? Senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata. Cani enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata (Sapient. iv).* Et idcirco non omnium seniorum, quorum capita canities tegit, quosque vitæ longævitas sola commendat, nobis sunt imitanda vestigia vel sectanda, seu traditiones ac monita suscipienda, ^b sed eorum quos laudabiliter vitam suam ac probatissime comperimus in juventute signasse, nec præsumptionibus propriis, sed majorum traditionibus institutos. Sunt enim nonnulli, quorum etiam, quod est lugubrius, major est multitudo, qui in tepore suo quem ab adolescentia sua conceperunt, B atque ignavia senescentes, auctoritatem sibi non maturitate morum, sed annorum numerositate conquirunt (*Vide collat. 24, c. 1*). De quibus exprobratio illa Domini proprie satis dirigitur per Prophetam, *Et comedent alieni robur ejus, et ipse nescivit; sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit (Ose. vii)*. Hos, inquam in exemplum junioribus, non vitæ probitas, nec ulla propositi hujus laudabilis atque imitanda districtio, sed annositas sola provexit. Quorum canitiem callidissimus inimicus, ad deceptionem juniorum in ^c præjudicata auctoritate proponens, etiam illos qui

ad vitam perfectionis, vel suis vel aliorum potuerunt monitis incitari, subvertere ac decipere exemplis eorum fraudulenta subtilitate festinat; vel in teporem eos, scilicet noxium, vel in lethalem desperationem eorum doctrinis institutisque perducens, Cujus rei volens proferre vobis exempla, auctoris nomine prætermisso (ne nos quoque illius qui patefacta sibi fratris vitia publicavit, simile aliquid admittamus), rem tantum gestam, quæ instructionem necessariam vobis conferre possit, paucis exponam. ^d Cum igitur ad senem quemdam nobis optime cognitum quidam non ignavissimorum juvenum profectus sui et curationis gratia perrexisset, et ^e carnalibus incentivis ac fornicationis spiritu semetipsum inquietati simpliciter prodidisset, consolationem credens laboribus suis oratione senis et remedia inflictiis vulneribus reperiturum, ille amarissimis eum verbis increpans, miserabilem et indignum, nec monachi nomine censendum esse pronuntians, qui potuerit hujusmodi vitio et concupiscentia titillari, ita suis econtrario correptionibus vulneravit, ut eum summa desperatione dejectum mœstumque admodum ac lethali tristitia consternatum e sua dimitteret cella. Cumque ei in tali mœrore depresso, nec jam de remedio passionis, sed de expletione conceptæ concupiscentiæ profunda cogitatione tractanti, ^f Abbas

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia (Tit. ii). Et acute dixit Seneca (Epist. 4), vix appellari posse senes illos, in quibus exacta jam pueritia remanet, quod gravius est, puerilitas.

^a Egregius est locus Ecclesiastici, plures sententias eodem spectantes, et concatenatas complectens: proinde totus hic referendus: Tres, inquit, species odit anima mea, et aggravor valde animam illorum (pro quo 70: Et gravis fui valde vitæ illorum): Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuam et insensatum. Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? Quam speciosum canitici judicium, et presbyteris cognoscere consilium! Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosus intellectus, et consilium! Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei.

^b Tales illi senes vere religiosi, et non tam canitie quam virtute venerandi, immo admirandi, de quibus Joannes Climacus gradu 4: *Phurimi*, inquit, apud sanctos illos viros deprehensi sunt actu, et speculatione, districtioneque et humilitate mirabiles. Videres in eis terribile quoddam, angelicumque spectaculum, senes canitie verendos, augustiore facie infantium in morem ad obediendum semper paratos huc illucque D discurrere, gloriamque sibi maximam per humilitatem comparare. Vidi illic viros quinquaginta fere annos in obedientiæ certamine egisse, a quibus cum addiscere orarem, quam ex labore isto consolationem, quem profectum invenissent; alii quidem in abyssum humilitatis jam se pervenisse dicebant, per quam bellum omne semper excluderent ac superarent; alii sensum omnem laboris et doloris in maledictis et contumeliis se perfecte exuisse dicebant. Vidi alios ex illis eterne memorandis viris, angelico aspectu, venerandaque canitie ad profundissimam innocentiam, simplicitatemque sapientiæ plenissimam, summa alacritate propositi Deique adjutorio quæsitam, non irrationabilem quamdam, et insipidam, ut in sæculi senibus contingit (quales deliros vocare solent), pervenisse, extrinsecus quidem mites totos, blandos, placidos, letos, nihil negligens,

nihil adulterinum, in suis verbis aut moribus habentes, rem quidem quæ in paucis invenitur; interius vero in anima Deum ipsum ac prælatum infantium in morem ambientes, mentisque aciem adversus demones et vitia audacem firmissimamque intendentes. Sic ille senes vere religiosos imitandos et audiendos describit. De honore et veneratione senioribus exhibenda ex præscripto Regulæ D. Benedicti, vide Turrecrematur tract. 50 in eandem.

^c D. Hieronymus in cap. 1 epist. ad Galat.: *Neque vero more Pythagorico quidquid responderam rectum putabat, nec sine ratione præjudicata apud eam valebat auctoritas.* Ita Hieronym. *Præjudicata itaque auctoritate*, id est, male præsumpta ob solam senectutem, sicut enim causa præjudicata dicitur quæ præsumpta opinione damnata est, ante sententiam latam; sic auctoritas præjudicata hic dicitur quam insulsi et irreligiosi senes sola senectutis obtentu sibi vindicant; quo etiam diabolus subinde abutitur ad deceptionem juniorum, ut hic dicitur.

^d Habes hoc exemplum et alia hujusmodi lectu digna in Vitis Patrum lib. v novæ edit., libel. v, qui est de fornicatione. Vides simile apud Palladium in Vita Mosis.

^e *Infra Incentivorum stimulis.* Ita Sidonius lib. vi epistol. 1 carnalium vitiorum incentiva dixit. Ambrosius lib. vi Hexaameron, odiorum incentiva; et in psalmum cxviii, delictorum incentiva. Hieronymus ad Nepotianum et ad Rusticum, pubertatis incentiva, carnalia incentiva, incentivorum stimulos. Porro incentor, incentivo et incentivum, non ab incendio, ut vult Isidorus (*Lib. x Etymol. lit. 1*); sed ab incino, incinere, derivantur, quod est cum aliqua modulatione canere, vel alicui, velut in aurem canere ad demulcendum vel incitandum, ut solent milites intentione tubarum ad bellum incitari, unde frequentativum incanto, incantator. Itaque incentivum idem quod incitamentum, vel irritamentum, et incentor, id est, incitator, instigator, non incensor, nisi metaphoricè (*Gell. Noct. Attic. l. iv cap. 13*).

^f Clarus hic et celebris inter antiquiores et illu-

tes, ne forte in vacuum currerem aut currissem (Gal. A lat. II.) Quis ergo tam præsumptor et cæcus sit, qui se audeat suo iudicio ac discretioni committere, cum Vas electionis indiguisse coapostolorum suorum se collatione testetur? Unde manifestissime comprobatur nulli a Domino viam perfectionis ostendi, qui habens unde valeat erudiri, doctrinam seniorum vel instituta contempserit, parvipendens illud eloquium quod oportet diligentissime custodiri: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; seniores tuos, et dicent tibi (Deuter. XXXII).*

CAPUT XVI.

De appetenda discretionē.

Omni igitur conatu debet discretionis bonum virtute humilitatis acquiri, quæ nos illæsos ab utraque potest nimietate servare. Vetus namque sententia est *ἰσότητες ἰσότητες*, id est, nimietates æqualitates sunt. Ad unum enim finem nimietas jejunii et voracitas pervenit, eodemque dispendio vigiliarum immoderata continuatio monachum, quo somni gravissimi torpor involvit. Nam per excessum continentiae debilitatum quemque ad illum statum revocari necesse est in quo negligens quisque per incuriam detinetur; ita ut frequenter quos per gastrimargiam decipi non potuisse conspeximus, per immoderationem jejuniorum viderimus fuisse dejectos, atque ad eandem quam vicerant passionem infirmitatis occasione collapsos. Vigilia quoque et pernoctationes irrationales deiecerunt quos somnus superare non

potuit. Quapropter secundum Apostolum *per arma justitiæ quæ a dextris sunt et a sinistris (II Cor. VI)*, recto moderamine transeundum est, et ita inter utrasque nimietates discretionē moderantē gradiendum est, ut nec a tradito continentiae tramite acquiescamus abduci, nec rursus remissione noxia in gulæ ventrisque desideria concidamus.

CAPUT XVII.

De immoderatis jejuniis et vigiliis.

Et enim memini me frequenter ita appetitum cibi penitus respuisse, ut duobus diebus ac tribus refec-tione dilata, ne memoria quidem illius edulii meam interpellaverit mentem: et rursus ab oculis meis ita somnum diaboli impugnatione subtractum, ut plures noctes ac dies paululum quid somni meis oculis a Domino precarer infundi, graviusque me periclitatum somni cibique fastidio, quam soporis et gastrimargiæ colluctatione persensi. Itaque, sicut ^b festinandum nobis est ne appetitu corporæ voluptatis in dissolutionem noxiam dilabamur, et ante præstitutum tempus vel cibo indulgere, vel modum ejus præsumamus excedere; ita est escæ somnique refectio hora legitima, etiam si horreat, ingerenda. Utrumque enim bellum adversarii factione consurgit, et perniciosius continentia immoderata quam saturitatis remissa supplantat. Ab hac namque ad mensuram, districtioris intercedente compunctione salutaris, conseendi potest, ab illa non potest.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a In codicib. Basileensi et Dionysiano non legitur hæc sententia Græcæ, sed Latine dumtaxat, quam sic exponit Dionysius: *Nimietates æqualitates sunt*, id est, *æque nocivæ*: malim dicere, ambæ vitiosæ et nocivæ, quod plenus declarat cap. 22, ubi paria fere ostenduntur nimie inediae et nimie edacitatis incommoda. Hanc porro sententiam, ut Græcam, seu a Græcis prolatam, Latine tamen reddidit Faustus Rhegiensis libro I de Gratia et Libero Arbitrio, eamque suo instituto ita accommodat: *Pene utraque nimietas, dum discretionem atque discrimen tenere nescit, æquale crimen incurrit.* Et rursus (cap. 1 et 17): *Cum inter hæc unus tantum labori, alter totum gratiæ judicet deputandum, impletur in utroque Græca sententia: nimietates æqualitates sunt, similis impietas, et par esse probatur improbitas, si totum soli gratiæ vel si totum soli ascribatur labori.* Hæc ille. Pro quibus apud Margarinum perperam legitur (biblioth. th. 4, edit. 3): *Nimietates et inæqualitates sunt similis improbitas, et par esse probatur impietas, etc.*, ut ex priore sententia et toto ejus libri tractatu colligitur. Videtur autem hæc sententia, seu proverbialis locutio, ex Aristotele desumpta in Ethic., cap. 6, ubi docet plerasque virtutes morales in medio, hoc est, inter duo extrema vitia consistere. Huic porro affinis illa veteribus celebrata sententia: *μηδὲν ἄγαν*, *ne quid nimis*, de qua Stobæus sermone 21, et alia Cleobuli apud eundem, *ἄριστον μέτρον*, *modus omnium optimus*. Quibus alludens D. Hieronymus in epistola 8, ita Demetriadem virgunculam admonet: *Neque vero immoderata tibi imperamus jejunia et enormem ciborum abstinenciam quibus statim delicata corpora franguntur, et ante agrotare incipiunt, quam sanctæ conversationis jecere fundamenta.* Philosophorum quoque sententia est, *μεσότητις ἀρετᾶς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι* quod Latinus ita potest sermo resonare: *Moderatas esse virtutes; excedentes modum atque mensuram inter vitia*

^c *deputari.* Unde et unus septem Sapientibus: *μηδὲν ἄγαν*, id est, *ne quid nimis: quod tum celebre factum est, ut comico quoque versu expressum sit. Sic debes jejunare ut non palpites et respirare vix possis, et comitum tuarum vel portaris, vel traharis manibus; sed ut fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in psalmis, nec in vigiliis solito quid minus facias.* Idem in Isaiam lib. XIV. cap. 52: *Neque enim vitia et perturbationes invicem se sequuntur, quod de virtutibus dicitur, quibus nec ὑπερβάσεις sunt, nec ἐλλείψεις, id est, sed plus nec minus, sed omnia temperata.* Ita Hieronymus. Eodem spectant hæc Isidori Pelusiotæ epist. 131, lib. III: *Ut corporeæ pulchritudinis norma membrorum apta proportio est, ita etiam extrema spiritualis exercitacionis linea in virtutum mediocritate consistit. Nam si extremitates, ut quidam sapientes viri pronuntiarunt, in vitium degenerent (unde etiam virtutes mediocritates esse definiunt), haud abs re Sapiens quoque monuit: Noli esse justus multum. Hæc ille (Epist. 19 et 6). Quibus adde illud Horatii (t. Sat. 1)*

^d Virtus est medium vitiorum utrimque reductum. Est modus in rebus: sunt certi denique fines, Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Idemque alibi insigni epitheto auream commendat mediocritatem. Denique pervulgatum est illud proverbium: *Modus est pulcherrima virtus.*

^b Id est, sollicite cavendum, satagendum; festinare enim non semper properare significat, sed interdum trepidare, aut turbari, sollicitum aut anxium esse. Sallust.: *Festinantibus in summa inopia patribus.* Et Gellius (Noct. Attic. lib. X, cap. 14) ex Varrone docet aliud esse properare, aliud festinare; et festinare dictum quasi lessum esse: nam, inquit, qui multis simul rebus properandis defessus est, jam non properat, sed festinat.

monacho in quocumque vocationis ordine constituto necessarias noverimus. Et primum quidem causam quare tres esse vocationum ordines diximus, oportet nos diligenter inquirere, cum agnoverimus nos ad Dei cultum primo gradu vocationis ascitos, secundum ejus sublimitatem conversationis quoque nostræ congruentiam temperemus. Nihil enim proderit sublimiter inchoasse, si similem principis non exhibuerimus et finem. Quod si etiam ultimo ordine nos a conversatione sæculi extractos fuisse cognoscimus, quanto minus probabili ad religionem principio videmur ininiti, tanto acrius nosmetipsos ad meliorem finem spiritali fervore incitare curemus. Secundam quoque causam trinæ abrenuntiationis omnimodis nosse nos convenit, quia nullo modo perfectionem poterimus attingere, si eam vel ignoraverimus, vel scientes non contenderimus opere consummare

CAPUT IV.

Expositio trium vocationum.

Ut igitur tres hi vocationum modi speciali distinctione pandantur, primus ex Deo est, secundus per hominem, tertius ex necessitate. Ex Deo quidem est, quoties inspiratio quædam immissa in cor nostrum nonnumquam etiam dormientes nos ad desiderium æteroz vite ac salutis exuscitat, Deumque sequi et ejus inharere præceptis compunctione sa-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

est, qua vocabulum Græcum ἀποτάσσειν: Græcis Patribus Dionysio Areop., Basilio, Cyrillo; ut idem sit ac extremum valedicere, aut penitus dimittere, abjicere, abdicare. Mutuati autem videntur hanc locutionis formulam tum Græci, tum Latini Patres, non ex formulis jureconsultorum, ut nonnulli existimant, apud quos renuntiatio idem quod cessio, aut recusatio rei quæ in pactum aut promissionem venerat; sed potius ex illo Lucæ decimo quarto: *Omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, etc.* Cæterum meminisse oportet, quod alibi etiam notavimus, duplicem esse renuntiationem, seu abrenuntiationem, alteram communem omnibus Christianis, quæ fit in baptismo, de qua divus Clemens, et Ambrosius ubi supra, Dionysius Areopagita Eccles. Hierarch. capite 1, Tertullianus libro de Corona militis cap. 5, Cyprianus epist. 7 et 54, et alii Patres; alteram apostolorum et monachorum propriam et peculiarem, de qua hic agitur, cujus tres partes sive gradus in hac collatione explicantur.

^a Idem aliis verbis D. Bernardus in sententiis: *Vocationes ait, tres sunt, divina, sicut in Paulo; humana, in quinque millibus conversis ad vocem apostolorum; necessaria, in primo eremita Paulo.*

^b Id est, divinitus vocatum. Sic enim et iisdem pene verbis refert Athanasius in ejus Vita.

^c Hoc modo vocati et ad desiderium salutis et perfectionis accensi duo illi milites quos D. Augustinus (*Lib. VIII Confes. cap. 6 et seq.*) commemorat ex aula imperatoris Theodosii, cum in Vitam beati Antonii scriptam incidissent, inter legendum cœpisse mirari, et accendi; denique ita exarsisse, ut ambo in eodem loco in quo constiterant, sæculari militia relicta, novam militiam in Dei famulatu exorsi sint. Quod factum cum in sermone familiari Potitianus Augustino enarrasset simulque Antonii, cujus adhuc ei nomen ignotum fuerat, instituta, et Ægyptiorum monasteriorum greges, ac mores illos, ut ipse ait, suaveolentiæ Dei uberius exposuisset; tantos ea res igniculos, vel faces potius, Augustini

luberrima cohortatur; ut in Scripturis sanctis Abraham voce Dominica, de genitali solo, et totius cognationis affectibus, patrisque domo legimus evocatum, dicente Domino: *Eri de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui (Gen. xii).* ^b Quo etiam modo beatum Antonium accitum esse cognovimus, qui occasionem suæ conversionis a sola Divinitate percepit. Ingressus namque ecclesiam, ibique audiens in Evangelio Dominum prædicantem: *Qui non odit patrem, et matrem, et filios, et uxorem, et agros, insuper et animam suam, non potest meus esse discipulus (Luca xiv)*; et, *Si vis perfectus esse, vade, et vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me (Matth. xix)*; præceptum hoc Domini velut specialiter ad se directum cum summa cordis compunctione suscepit, confestimque renuntians cunctis, secutus est Christum, nulla exhortatione neque doctrina hominum provocatus. Secundus vocationis modus est quem fieri per hominem diximus, cum vel ^c exemplis quorundam sanctorum, vel monitis instigati, ad desiderium salutis accendimur. Quo nos quoque per gratiam Domini retinemus ascitos, qui prædicti viri monitis ac virtutibus incitari huic nos studio professionique tradidimus; quo ordine etiam in Scripturis sanctis per Mosen filios Israel de afflictione Ægypti legimus liberatos (*Exod. xiv*). ^d Tertius

pectoris subjecit, ut numquam animo, numquam conscientia conquiescere potuerit, donec ipse quoque sæculo renuntiare et cœlesti vitæ inharere decreverit. Ita Antonii exemplum duos illos milites, utriusque vero Augustinum, Augustini item multos alios ad salutem pertraxit.

^d Hujus vocationis exemplum notat D. Bernardus in Paulo primo eremita: quem scribit D. Hieronymus casu in specum ingressum, quo Decii et Valeriani sævitiam fugeret, cum aliquamdiu ibi latuisset, cœpisse etiam delectari solitudine; et quod prius necessitate, deinceps voluntate fecisse, idque tota vita tenuisse. (*Vide supra Hieron. in Vita Pauli.*) Arsenio itidem viro sancto Arcadii ira adolescentis, quem instituebat, causam præbuit ut sæculum fugiens totum se Dei obsequio consecraret; quare dum corporis saluti consulit, animæ salutem multo optabiliorem invenit. Alter etiam Paulus, cognomento Simplex, qui, uxore in adulterio deprehensa, et illam et domum relinquens, recta se ad Antonii scholam contulit, in qua ad summæ sanctitatis perfectionem brevissimo tempore progressus est. Illud autem admirabilius, quod de abbate Mutio sanctissimo et celeberrimo viro legitur, cum gentilis esset, et latro, et ad virginum quarundam cænobium spoliandum in tectum ascendisset, in ipso tecto consopitum, vidisse regem quemdam, a quo monebatur ut tandem a sceleribus desisteret: quo ille permotus baptismum illico, deinde etiam monasticam vitam suscepit, in qua tantam adeptus est sanctitatem, ut præter alia miracula, solem etiam tamquam alter Josue stare jusserit. Simile exemplum Moysis Æthiopsis habes inferius commemoratum (*Cap. 5*), aliud item Evagrii apud Sozomenum lib. vi cap. 30, et aliud magis mirabile apud Sophronium in Praot Spirituali cap. 78. (*Apud Metaphra. 8 Maii, Baron. tom. IV an. 383. Palladius Lausia. 28, Nicephor. l. VIII cap. 40, Cassiodo. Histor. Trip. l. I cap. 11, Petr. in Catalog. l. v cap. 48.*)

vero vocationis modus est, qui ex necessitate descendit, cum divitiis mundi hujus vel voluptatibus obligati, ingruentibus repente tentationibus, quæ vel mortis pericula comminantur, vel amissione honorum ac proscriptione percutiunt, vel charorum morte compungunt, ad Dominum quem sequi in rerum prosperitate contempsimus, saltem inviti properare compellimur. Cujus vocationis necessitatem in Scripturis quoque sæpissime reperimus, cum filios Israel ob merita peccatorum suorum legimus a Domino traditos hostibus suis, ob quorum dominationem crudelitatemque sævissimam, rursus conversos ad Dominum proclamasse; et *misit eis, inquit Dominus, Salvatorem Aod, filium Gera, filium Jemini, qui utraque manu utebatur prodextera (Judic. III)*. Et rursum, *Clamaverunt, inquit, ad Dominum qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos, Othoniel filium Cenez fratrem Caleb juniorem (Ibid.)*. Et de talibus in psalmo dicitur: *Cum occideret eos, tunc quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad eum, et recordati sunt quia Deus adjutor eorum est, et Deus excelsus Redemptor eorum est (Psal. LXXVII)*. Rursumque: *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos (Psal. CVI)*.

CAPUT V.

Quod et desidioso vocatio prima non prosit, et strenuo postrema non obsit.

Ex his itaque tribus modis licet priores duo melioribus inniti principiis videantur, nonnumquam tamen invenimus etiam de tertio gradu, qui infimus videtur ac tepidus, perfectos viros ac spiritu ferventissimos exstitisse, illisque consimiles, qui optimo principio aggressi Domini famulatum, reliquam quoque vitam laudabili fervore spiritus exegerunt; et iterum de illo superiori gradu plurimos tepefactos ad vituperabilem finem sæpissime recidisse: ac perinde [*Lips. in marg. proinde*] sicut illis nihil obfuit quod non suo viderentur arbitrio, sed necessitatis compulsione conversi, quippe ^a quibus hanc ipsam occasionem, qua compungerentur, Domini benignitas procuravit; ita etiam istis omnino nihil profuit sublimiora conversionis habuisse principia, quia non studuerunt reliquam vitam fine congruo

terminare. Nec enim ^b abbati Mosi, qui habitavit in loco istius eremi qui ^c Calamus nuncupatur, quidquam defuit ad perfectæ beatitudinis meritum, quod metu mortis, quæ ei propter homicidii crimen intentabatur, impulsus, ad monasterium decucurrit: quia ita necessitatem conversionis arripuit, ut eam in voluntatem prompta animi virtute convertens ad perfectionis fastigia summa pervenerit; sicut etiam e contrario plurimis quos nominatim memorare non debeo, nihil profuit Domini servitutum meliore arripuisse principio, qui deinceps cordis ignavia ac duritia subsequente in teporem noxium ac in profundum mortis barathrum conciderunt. Quam rem in apostolorum quoque vocatione videmus evidenter expressam. Quid enim profuit Judæ apostolatus sublimissimum gradum, eodem ordine quo Petrus cæterique apostoli asciti sunt, voluntarie suscepisse, qui vocationis suæ præclara principia cupiditatis ac philargyriæ pestifero fine consummans, usque ad traditionem Domini crudelissimus parricida prorupit (*Matth. XXVI*)? Aut quid obfuit Paulo quod repente cæcatus (*Act. IX*) ad viam salutis velut invitatus videtur attractus, qui postea Dominum tanto animi fervore sectatus initium necessitatis voluntaria devotione consummans, gloriosam tantis virtutibus vitam incomparabili fine conclusit? Totum ergo in fine consistit, in quo potest quis et optimæ conversionis initiis dedicatus inferior per negligentiam reperiri, et necessitate attractus ad nomen monachi profitendum effici per timorem Dei diligentiamque perfectus.

CAPUT VI.

Expositio trium abrenuntiationum.

Nunc de abrenuntiationibus disserendum est, quas tres esse et Patrum traditio, et Scripturarum sanctorum demonstrat auctoritas, quasque unumquemque nostrum omni studio oportet implere. Prima est qua corporaliter universas divitias mundi facultatesque contemnimus; secunda qua mores, ac vitia, affectusque pristinos animi carnisque respuimus; tertia qua mentem nostram de præsentibus universis ac visibilibus evocantes, futura tantummodo contemplamur, et ea quæ sunt invisibilia concupiscimus. Quæ tria, ut simul perficiantur, etiam Abrahæ legi-

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a S. Macarius in homilia quadam (*Hom. 32*) hoc sæpe evenire affirmat, ut Deus ærumnis ac tribulationibus hominem exagitet, ut is qui nimium terrenis rebus animo ac desiderio inhæret, cum omnia sibi infeliciter succedere videt, ita secum ratiocinari incipiat: Quandoquidem non possum in mundo consequi quæ volebam, ecce mundum relinquo, et ad Deum va lo, ut ei uni serviam; itaque fiat ut gratias deinde agat de adversa fortuna, cujus occasione impulsus sit ad suavissimum Dei famulatum. In eandem sententiam Joannes Climacus hunc Dei morem esse ait, ut interdum homines bono dolo capiat, et in viam salutis deceptos, aut nihil minus cogitantes, inducat. Ejus verba sunt (*Gradu 1*): *Non contemnamus, inquit, quosdam mundo renuntiantes sine sapienti deliberatione, quia Spiritus quandoque pie decipit animas. Sæpe enim talis renuntiatio meliori fine terminatur,*

quam illa quæ fuit deliberata; sicut semen cadens de manu agricolæ, ubi non vult, uberius interdum germinat, quam de industria seminatum. Vidi quosdam ad monasterium euntes non recta intentione, sed necessitate coactos, qui deinde fuerunt captia multa sapientia abbatis, et placida conversatione monachorum. Hi postmodum receperunt a Deo lumen gratiæ, et pervenerunt ad altum statum. Ita Climacus Paphnutii hujus dictis consentiens.

^b Illi scilicet Æthiopi, de quo Palladius Lausia, vigesima secunda, Sozomenus libro sexto, capite vigesimo nono, Nicephorus libro undecimo capite trigesimo sexto.

^c Calamus locus solitudinis fuit in Ægypto, in quo etiam Paulus eremita habitavit. Meminit hujus rursum Cassianus collat. 7 capite vigesimo sexto et collat. 24 cap. 4.

mus Domium præcepisse, cum dicit ad eum : *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui* (Genes. xii). Primum dicit de terra tua id est, de facultatibus mundi hujus, opibusque terrenis; secundo de cognatione tua, id est, de conversatione, et moribus, vitisque prioribus, quæ nobis a nostra natiuitate cohærentia velut affinitate quadam et consanguinitate cognata sunt; tertio de domo patris tui, id est, omni memoria mundi hujus quæ oculorum occurrit obtutibus. De duobus enim patribus, id est, sive de illo quem deserere, sive de eo quem debemus expetere, ita per David ex persona Dei canitur : *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tuis* (Psal. xlii). Nam qui dicit *Audi, filia*, pater utique est, et illum cujus domum vel populum mouet oblivioni dari, patrem nihilominus suæ filiæ fuisse testatur, quod ita fit cum mortificati cum Christo ab elementis hujus mundi contemplamur, secundum Apostolum, jam non ea quæ videntur, sed quæ non videntur; quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna

(II Cor. iv). Et exeuntes corde de hac temporali ac visibili domo, in illam domum in qua jugiter sumus permansuri, nostros oculos mentemque dirigimus. Quod tunc implebimus, cum in carne ambulantes non secundum carnem militare Domine cœperimus, illam beati Apostoli sententiam opere ac virtute clamantes, *Noster autem municipatus in cœlis est* (Phil. ii). His tribus abrenuntiationibus proprie ^b tres libri Salomonis aptantur. Nam Proverbia primæ abrenuntiationi conveniunt, quibus concupiscentia carnalium rerum ac terrena vitia resecantur; secundæ abrenuntiationi Ecclesiastes, ubi universa quæ aguntur sub sole vanitas pronuntiantur; tertiæ Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens Verbo Dei jam cœlestium rerum contemplatione conjungitur.

CAPUT VII.

Quemadmodum singularum renuntiationem sit appetenda perfectio.

Quapropter non multum proderit primam nos abrenuntiationem cum summa devotione fidei susce-

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Sic et Tertullianus lib. de Corona Militis c. 13 pro eo quod Græce habetur *πολιτευμα*, et in nostra versione, *conversatio*. Idem lib. iii. adversus Marcionem (Et lib. de Cor. Mil. cap. 12) : *Apostolus, inquit, matrem nostram sursum esse designat, et πολιτευμα nostrum, id est, municipatum in cœlis esse pronuntians, etc.* Hilarius vero lib. i de Trinitate legit : *Nostra autem expectatio in cœlis est.*

^b De his tribus libris qui sine ulla controversia Salomoni regi tribuuntur, eorumque mystica significatione, ordine et analogia, copiose et ad hunc locum satis accommodate disserit Origenes homilia prima in Cantica Canticorum, ubi ex versione Hieronymi hæc habentur : *Oportet igitur secundum hanc sapientissimi Salomonis doctrinam (Eccles. i), eum qui sapientiam scire desiderat, incipere ab eruditione morali, et intelligere illud quod scriptum est : Concupisti sapientiam; serva mandata, et Dominus dabit eam tibi. Ob hoc magister hic, qui primos homines divinam philosophiam docet, operis sui exordium Proverbiorum posuit libellum, in quo, ut diximus, moralis traditur locus, ut cum intellectu moribusque quis profecerit, veniat etiam ad naturalis intelligentiæ disciplinam, atque ibi rerum causas naturasque distinguens, agnoscat vanitatem vanitatum relinquendam, ad æterna autem et perpetua properandum. Et ideo post Proverbia ad Ecclesiasten venit, qui docet, ut diximus, visibilia omnia et corporea, caduca esse et fragilia. Quæ utique cum ita esseprehenderit is qui sapientiæ studet, sine dubio contemnet ea atque despiciet; et universo, ut ita dicam, sæculo renuntians, tendit ad invisibilia et æterna, quæ spiritalibus quidem sensibus, sed adoptatis amorum quibusdam figuris, docentur in Canticis Canticorum. Ideo enim novissimum locum tenet hic liber, ut tunc ad eum veniatur, cum et moribus quis fuerit defœcatis, et rerum corruptibilium atque incorruptibilium scientiam distinctionemque didicerit, per quæ in nullo possit ex his figuris quibus sponsæ ad sponsum cœlestis, id est, animæ perfectæ, amor ad Verbum Dei describitur ac formatur, offendere. Et post pauca : Hanc ergo triplicem philosophiæ formam, etiam in illis sanctis ac beatis viris arbitror præsignatam, pro quorum sanctissimis institutionibus Deus summus dici voluit Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob (Gen. xxvi et xxxii). Abraham tamquam moralem declarat philosophiam, per obedientiam, etc. Isaac quoque naturalem philosophiam tenet, et cum puteos fodit, et rerum profunda rimatur.*

Sed et Jacob inspectivum tenet locum, quippe qui et Israel ob divinorum contemplationem nominatus sit, et castra cœli viderit, et domum Dei atque angelorum vias, id est, scalas a terris in cælum porrectas prospexit (Gen. xxviii). Unde et merito invenimus tres istos beatos viros altaria fixisse Deo, hoc est, philosophiæ suæ consecrasse profectus, quo scilicet doceret, non hæc ad artes humanas, sed ad Dei gratiam referenda. Sed et in tabernaculis degunt, ut per hæc ostendant neque in terris habendum esse aliquid proprium huic qui divinæ philosophiæ studet, sed semper promovendum, non tam de loco ad locum, quam de scientia inferiorum ad scientiam perfectorum. Sed et alia multa in Scripturis divinis invenies, quæ ordinem hunc, quem in libellis Salomonis contineri diximus, secundum hanc eandem formam designant. Si quis ergo primum locum in emendandis moribus mandatisque servandis qui per Proverbia designatur implevit, post hæc autem, deprehensa vanitate mundi et rerum caducarum fragilitate perspecta, venit in hoc ut renuntiet mundo et omnibus quæ in mundo sunt, consequenter veniet etiam ad contemplanda et sedideranda ea quæ non videntur et æterna sunt; ad quæ tamen ut pervenire possimus, indigemus divina misericordia, si forte valeamus perspecta pulchritudine Verbi Dei, salutari in eum amore succendi, ut et ipse dignetur hujusmodi animam diligere, quam desiderium sui habere perspexerit. Hucusque Origenes; quem imitatus ejus homiliæ interpres D. Hieronymus in Ecclesiasten commentans : Salomon, inquit (Cap. i), juxta numerum vocabulorum, tria volumina edidit: Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis per sententias erudiens. Unde et ad filiam, ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero maturæ virum ætatis instituens, ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa quæ cernimus. Ad extremum jam consummatum virum, et calcato sæculo præparatum, in Canticum Canticorum, sponsi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vitia et pompis sæculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere : Osculetur me osculo oris sui. Hæc D. Hieronymus. Similia et his consentanea habent D. Basilius, Ambrosius, Theodoretus, Gregorius Magnus in suis præfationibus in Cantica, et Isidorus Hispalensis in Allegorijs sacre Scripturæ.

pisse, si secundam non eodem studio atque eodem A impleverimus ardore. Et ita cum etiam hanc fuerimus adepti, ad illam quoque tertiam pervenire poterimus, qua de domo prioris nostri parentis egressi (quem ab exordio nativitatibus nostrae secundum veterem hominem ac pristinam conversationem, quando eramus natura filii irae, sicut et ceteri (Ephes. II), patrem nobis fuisse meminimus) omnem mentis intuitum ad caelestia deflectimus. De quo etiam patre ad Jerusalem, quae verum patrem Deum contempserat, dicitur: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa (Ezech. XVI)*. Et in Evangelio, *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere (Joan. VIII)*. Quem cum dimiserimus, de visibilibus ad invisibilia transmigrantes, cum Apostolo dicere poterimus: *Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod habitationem habeamus ex Deo, domum non manufactam aeternam in caelis (II Cor. V)*. Et illud quod paulo ante commemoravimus: *Noster autem municipatus in caelis est; unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum, qui reformavit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae (Philipp. III)*. Et illud beati David: *Quia incola ego sum in terra, et peregrinus, sicut omnes patres mei (Psal. XXXVIII et CXVIII)*, ut secundum Domini vocem tales efficiamur, quales illi de quibus haec Dominus ad Patrem in Evangelio loquebatur: *De mundo hoc non sunt, sicut et ego non sum de hoc mundo (Joan. XVII)*. Et rursus ad ipsos apostolos: *Si de hoc mundo essetis, mundus quod suum erat utique diligeret; sed quia de hoc mundo non estis, sed ego elegi vos de hoc mundo, propterea odit vos mundus (Joan. XV)*. Hujus ergo renuntiationis tertiae veram perfectionem tunc merebimur obtinere, quando mens nostra, nullo carnae pinguedinis hebetata cantagio, sed peritissimis elimationibus expolita ab omni affectu et qualitate terrena, per indesinentem divinarum meditationem Scripturarum spiritalisque theorias, ad illa quae invisibilia sunt eo usque transierit, ut circumdatam se fragilitate carnis ac situ corporis, supernis et incorporeis intenta, non sentiat; atque in hujusmodi rapiatur excessus, ut non solum nullas voces auditu corporali recipiat, nec intuendis praetereuntium hominum imaginibus necpetur, sed ne adstantes quidem arborum moles et ingentes materias objectas oculis carnis aspiciat.

Cujus rei fidem atque virtutem nemo nisi is capiet solus, qui haec quae dicuntur experientia magistrante perceperit; cuius videlicet ita Dominus oculos cordis de universis praesentibus avocarit, ut ea non tamquam transitura, sed jam quasi non existentia reputans et velut inanem fumum, in nihilum resoluta conspiciat; ambulansque ut Enoch cum Deo, ac de humana conversatione moribusque translatus, non inveniatur in praesentis saeculi vanitate. Quod in illo etiam corporaliter factum lectio Geneseos ita commemorat: *Ambulavitque^a Enoch cum Deo, et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus (Genes. V)*. Apostolus quoque ait: *Fide Enoch translatus est, ut non videret mortem (Heb. XI)*. De qua morte Dominus in Evangelio: *Qui vivit, inquit, et credit in me, non morietur in aeternum (Joan. XI)*. Quapropter festinare debemus, si perfectionem veram desideramus attingere, ut quemadmodum corpore parentes, patriam, divitias mundi, voluptatesque despeximus, ita etiam corde haec omnia relinquentes, nulla rursus ad ea quae dimisimus concupiscentia revertamur: sicut illi qui educti per Mosen, cum utique corpore non redissent, corde tamen reversi dicuntur in Aegyptum, relicto scilicet Deo, qui eos eduxerat cum tanta virtute signorum, idola Aegypti quae contempserant venerantes, sicut Scriptura commemorat: *Et reversi sunt cordibus suis in Aegyptum, dicentes ad Aaron, fac nobis deos qui praecedant nos; ne cum illis etiam pariter condemnemur, qui in eremo commorantes, post escam mannae caelestis desideraverunt vitiorum fetidos, ac sordidae vilitatis cibos, nosque cum eis similiter murmurare videamur. Bene nobis erat in Aegypto, ubi sedebamus super ollas carniam et comedebamus cepas et allia, et cucumeres, et pepones (Exod. XVI, Num. XI)*. Quae figura licet in illo praecesserit populo, tamen nunc quoque eam quotidie in nostro ordine ac professione videmus impleri. Omnis enim quicumque post renuntiationem mundi hujus ad antiqua revertitur studia, et ad pristina desideria revocatur, haec eadem cum illis opere ac mente proclamat, dicens: *Bene mihi erat in Aegypto*. Quorum vereor ne tanta invenianda sit multitudo, quantas tunc sub Mose praevarentium turbas legimus exstitisse. Nam cum sexcenta millia armatorum de Aegypto denumerentur egressa, ex his non sunt D amplius quam duo tantum terram promissionis in-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Duo fuerunt Enoch sive Henoch, alter filius Cain, Genes. IV, alter filius Jared, de genere Seth, et septimus ab ipso, Genes. V, de quo hic agitur: cuius insignes prerogativae tres in Scripturis traduntur. Prima quod ambulavit cum Deo, sive coram Deo, phrasi Hebraica, qua singularis ejus erga Deum pietas et vitae sanctitas designatur (August. XV de Civit. Dei cap. 19). Idem enim est ambulare cum Deo vel coram Deo, ac ambulare in via Domini vel in praecipis ejus; aut placere Deo, sicut LXX interpretes pro eo vertunt: *Placuit Deo*. Unde et Abraham dixit Deus: *Ambula coram me, et esto perfectus (Gen. XVII)*. Secunda, quod sit a Deo translatus. Ait enim Scriptura: *Et non apparuit, quia tulit eum Deus. Gen. V; et*

Eccles. XLIV: *Enoch placuit Deo, et translatus est in Paradisum, etc.* Tertia, quod adhuc superstes sit, et necdum mortuus, nec usque ad consummationem saeculi credatur moriturus. Disertis verbis ait Apostolus ad Hebraeos: *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem (Heb. XI)*. Unde aperte colligitur Enoch nondum esse mortuum; sed moriturum tamen aliquando, quia juxta generalem Dei sententiam: *Statutum est omnibus hominibus semel mori. Heb. IX (Gen. II)*. Vide S. Thomam in Epist. ad Hebraeos, et Pererium in Genesim.

^b Videtur Auctor haec verba tamquam e Scriptura citare, quae tamen in editione vulgata non habentur, nec apud alium auctorem reperire potui.

gressi (Num. xiv). Unde^a festinandum nobis est, ut a paucis ac rarissimis sumamus exempla virtutum, quia secundum illam quam diximus figuram, in Evangelio quoque multi vocati, pauci autem dicuntur electi (Matth. xx et xxii). Nihil ergo nobis proderit abrenuntiatio corporalis, et localis quodammodo ex Aegypto transmigratio, si renuntiationem cordis, quæ sublimior et utilior est, non valuerimus similiter obtinere. De illa enim quam diximus abrenuntiatione corporali, ita pronuntiavit Apostolus: *Si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, et tradidero corpus meum, ut ardeam; charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest* (1 Cor. xiii). Quod beatus Apostolus numquam dixisset, nisi quia futurum in spiritu prævidebat ut aliqui, facultatibus universis in pauperum alimenta dispersis, ad perfectionem evangelicam et charitatis arduum culmen pervenire non possent; quia scilicet pristina vitia morumque incontinentiam, vel superbia vel impatientia dominante, in suis cordibus retinentes, nequam se ab illis expurgare curarent, et ob id ad charitatem Dei, quæ numquam cadit, minime pervenirent. Qui utique inferiores effecti hoc secundo renuntiationis gradu, multo minus illum tertium, qui proculdubio est sublimior, apprehendunt. Diligentius tamen etiam hoc mente perpendite, quod non simpliciter dixerit, *Si distribuero facultates meas*; videretur enim de illo forte dixisse qui necdum evangelicum implens mandatum adhuc omnino, sibi ex eis, sicut nonnulli tepidorum faciunt, aliquid reservasset; sed, *Si distribuero*, inquit, *omnes facultates meas in cibos pauperum*, id est, etiamsi perfecte abrenuntiavero divitiis istis terrenis. Huic quoque renun-

ALARDI GAZEI

^a Id est, satagendum, providendum, laborandum, ut superius collat. 1 cap. 17, et rursus infra cap. sequenti: *Festinare igitur debemus.*

^b Pulchre in hanc sententiam, quæ religiosi status præcipuum est fundamentum, D. Hieronymus in epist. 8 ad Demetriadem: *Apostolici, inquit, fastigii est perfectæque virtutis vendere omnia, et pauperibus distribuere, et sic levem atque et peditum cum Christo ad cælestia subvolare. Nobis diligens credita est dispensatio, quamquam in hoc omni ætati omnique personæ libertas arbitrii relicta sit. Si vis, inquit, esse perfectus. Non cogo, non impero; tuum est eligere si voveris in agone atque certamine coronari. Et consideremus quam sapienter Sapientia sit locuta: *Vende quæ habes. Cui ista præcipiuntur? nempe illi cui dictum est: Si vis esse perfectus, non partem bonorum tuorum vende, sed omnia. Cumque vendideris, quid sequitur? Et da pauperibus. Non divitiis, non propinquis, non ad luxuriam, sed necessitatem.* Hactenus D. Hieronymus. Porro lepidum est, quod de quodam monacho legitur (Socrat. l. iv Histor. c. 18), qui hac sententia evangelica persuasus, librum Evangelii quem solum habebat vendidit, et pretium pauperibus erogavit: *Eum ipsum, inquit, librum vendidi, qui dicit: *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Plura in eadem sententiam notavimus alio loco (Lib. vii Instit. c. 16).**

^c Quid igitur? qui charitate præditus est, numquam peccare potest? Absit ut ita sentiamus. Neque id voluit Paphnutius, quod et fides Christiana (Concil. Trid. ss. 6, c. 13 et 14 et can. 23), et ratio, et experientia quotidiana manifeste refutant; nemo enim est in hac vita mortali tanta stabilitate sufful-

tationi aliud majus adjunxit: *Et si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem vero non habuero, nihil sum.* Ac si aliis verbis dixisset: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, secundum evangelicum illud mandatum, quo dicitur (Matth. xix): *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me;* ita scilicet abrenuntians, ut ex his nihil penitus mihi reservem; et huic erogationi martyrium et exustionem meæ carnis adjunxero, ita ut corpus meum tradam pro Christo; et tamen vel impatiens, vel iracundus, vel invidus, vel superbus sim, vel aliorum inflammer injuriis, vel quæram quæ mea sunt, vel ea quæ mala sunt cogitem, vel universa quæ mihi possunt inferri non patienter libenterque sustineam; nihil mihi proderit exterioris hominis abrenuntiatio atque combustio, interiore adhuc vitiis pristinis involuto, eo quod simplicem substantiam mundi hujus primæ conversionis fervore contemnens, quæ nec bona esse, nec mala, sed media definitur, vitiosi cordis noxias facultates similiter abjicere non curarim, nec attingere Dominicam charitatem, quæ *patiens, quæ benigna est, quæ non æmulatur, non inflatur, non irritatur, non agit peperam, non quærit quæ sua sunt, non cogitat malum, quæ omnia suffert, omnia sustinet* (1 Cor. xiii), postremo quæ^c sectatorem suum numquam cadere sinit supplantatione peccati.*

CAPUT VIII.

De propriis divitiis, in quibus constat animæ pulchritudo vel fæditas.

^C Festinare igitur debemus omni instantia, ut interior quoque noster homo vitiorum suorum divitiis quas COMMENTARIUS.

tus, tanta charitatis perfectione præditus, quin sibi dictum putare debeat illud Apostoli: *Qui stat, videat ne cadat* (1 Cor. x). Cujus periculi ipsos quoque proveciores ac perfectiores admonuit idem apostolus scribens ad Galatas cap. vi: *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis; considerans te ipsum, ne et tu tenebris.* Quomodo ergo charitas numquam sinit sectatorem seu possessorem suum cadere supplantatione peccati? eo nimirum sensu, et significatione, qua ab Apostolo dicitur charitas non agere peperam, non inflari (1 Cor. xiii), etc., quibus verbis significatur quid efficiat præstetque charitas, tantisper dum inest ac possidetur. Neque vero inde consequens est eum qui charitatem habet, non posse superbum fieri, aut quidquam nequiter agere; sed hoc præstat charitas, dum habetur, ne simul animus per superbiam intumescat, aut peperam quid agat: qua ex parte multum differt a fide, scientia reliquisque Dei donis, quandoquidem, ut ait Apostolus, *Scientia inflat, charitas œdificat* (1 Cor. viii). Atque hoc sensu accipiendum quod ait D. Prosper libro tertio de Vita Contemplativa capite decimo tertio, *charitatem Deo junctam inseparabiliter, nullique vitio mutabilitatis esse obnoxiam;* non quia commutari non possit in deterius qui semel accepit charitatem: sed quomodo flamma dicitur sursum semper ferri, cum tamen possit extinguui, quia dum est, non desinit petere superiora; ita charitas, quamdiu hominis cor possidet, non patitur eum a Deo disjungi et dimoveri, eo scilicet peccati genere quod a Deo separatur, nempe mortali.

in anteriore conversatione contraxit, universas abiciat atque dispergat, quæ corpori atque animæ jugiter cohærentes propriæ nostræ sunt, ac nisi adhuc in hoc corpore constitutis nobis abjectæ fuerint et abscissæ, etiam post excessum nos non desinent comitari : ut enim virtutes, vel ipsa charitas, quæ earum fons est, in hoc sæculo conquisita, post finem quoque hujus vitæ pulchrum ac splendidum amorem suum reddit ; ita^a vitia obfuscata quodammodo mentem coloribus tetrâ, ad illam perennem commemorationem infectamque transmittunt. Pulchritudo enim vel fœditas animæ, virtutum seu vitiorum gignitur qualitate. Ex quibus quidam attractus color, aut ita splendidam eam reddit ac pulchram, ut a Propheta mereatur audire, *Et concupiscet rex decorem tuum* (Psal. XLIV) ; aut certe atram, fetidam atque deformem, ita ut ipsum fetorem propriæ fœditatis ipsa confiteatur et dicat, *Computruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* (Psal. XXXVII). Ipse quoque Dominus ad eam (Jerem. VIII) : *Quare, inquit, non est obducta cicatrix filie populi mei? Et idcirco hæ sunt propriæ nostræ divitiæ, quæ cum anima jugiter commorantur, quas nobis nullus regum, nullus hostium, nec conferre poterit, nec auferre.* ^b Hæ sunt propriæ divitiæ nostræ, quas ne ipsa quidem mors valebit ab anima separare, quibus vel renuntiantes ad perfectionem possumus pervenire, vel illigati æterna morte mulctari.

CAPUT IX.

De tripartito genere divitiarum.

Tripartito enim modo in Scripturis sanctis intelliguntur divitiæ, id est, malæ, bonæ, mediæ. Malæ quidem sunt de quibus dicitur, *Divites eguerunt et esurierunt* (Psal. XXXIII). Et, *Væ vobis, divites, quia recepistis consolationem vestram* (Lucæ VI). Quas etiam divitias abjecisse summa perfectio est. Ad quarum distinctionem sunt pauperes illi qui in Evangelio Domini voce laudantur : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (Matth. V). Et in Psalmo : *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudi-*

vit eum (Psal. XXXIII). Et iterum : *Pauper et inops laudabit nomen tuum* (Psal. LXXIII). Sunt etiam bonæ, quas acquisisse magnæ virtutis ac meriti est, quas vir justus possidens collaudatur, dicente David : *Generatio rectorum benedictur, gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psal. CXI). Et iterum : *Redemptio animæ viri propriæ divitiæ* (Proverb. XII). De quibus divitiis in Apocalypsi dicitur illi qui eas non habens vituperabiliter pauper et nudus est : *Incipiam te, inquit, evomere ex ore meo, quia dicis quod dives sum et locuples, et nullius ego; et nescis quia tu es miser et miserabilis et pauper et cæcus et nudus; suadeo tibi a me emere aurum ignitum probatum, ut locuples fias, et vestimentis albis induaris, et non appareat confusio nuditatis* (Apo. II). Sunt quoque mediæ, id est, quæ possunt vel bonæ esse vel malæ. Ad utramque enim partem pro arbitrio vel qualitate utentium transferuntur ; de quibus beatus Apostolus, *Divitibus, ait, mundi hujus præcipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed in Deo, qui præstat nobis abunde omnia ad fruendum; bene facere, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam* (I Tim. VI). Quas iterum dives ille in Evangelio retinens, ac nequaquam indigentibus ministrans, de cujus micis saturari pauper Lazarus ante fores ejus expositus cupiebat, intolerandis gehennæ ignibus, et æterno deputatur ardori (Lucæ XVI).

CAPUT X.

C Non posse quemquam primo tantum renuntiationis gradu esse perfectum.

Has igitur visibiles mundi divitias relinquentes, non nostras, sed alienas abjicimus facultates, quamvis eas gloriemur vel nostro labore quæsitæ, vel parentum ad nos hæreditate transmissas. Nihil enim, ut dixi, nostrum est, nisi hoc tantum quod corde possessum, atque animæ nostræ cohærens, a nemine potest prorsus auferri. De illis autem visibilibus divitiis ad eos qui illas tamquam proprias retinentes, communicare indigentibus nolunt, increpans loqui-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Quomodo vitia, sive peccata obfuscant quodammodo (id est, metaphoricè) mentes nostras coloribus tetrâ, videndus est D. Thomas Prima Secundæ, quæstione octogesima sexta, ubi inter effectus peccati ponit maculam, quæ ex peccato contrahitur in anima, dum nitore luminis naturalis et splendore divinæ gratiæ privatur. Unde Scriptura passim docet hominem inquinari peccatis, et ipsum peccatum metonymicè vocat inquinamentum, sordes, maculam. Deuteron. XXXII : *Peccaverunt ei, et non filii ejus in sordibus.* Isa. IV : *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion.* Ezech. XXXVI : *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Ephes. V : *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem rugam, neque maculam.*

^b Peccata, scilicet, et vitia in sæculo contracta, et in anima tamquam in scrinio recondita, per reatum scilicet et maculam. Divitiæ, inquam, sunt, sed malæ, ut exponit sequenti cap., et nostræ divitiæ, quas ex nobis, id est, nostræ voluntatis arbitrio contrahimus et coacervamus, juxta illud : *Perditio tua ex te, o*

Israel. Huc referri potest illud Pauli ad Rom. II : *Secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus;* et Jacobi V : *Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus.* Thesaurus siquidem congregatio est tam bonarum rerum quam malarum. Hinc apud Græcos : *θησαυρός κακῶν.*

^c De spiritualibus ac cœlestibus divitiis etiam exponit D. Hieronymus, ut hic abbas : *Possumus quidem, inquit (Epist. 39), proprias divitias intelligere, quæ non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud (Proverb. III) : Honora Dominum de tuis justis laboribus; sed melior est intelligentia, ut divitias proprias cognoscamus thesauros absconditos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentus eripere.* Sic nempe apud Matthæum Dominus dicit : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.*

tur Christus : ^a *Si in alienis fideles non fuistis : quod vestrum est, quis dabit vobis (Lucæ XVI)?* Evidenter igitur has divitias alienas esse, non solum quotidiana experientia docet, verum etiam sententia Domini ipsa appellatione significavit. De visibilibus vero pessimisque divitiis loquitur Petrus ad Dominum : *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis (Matth. XIX)?* qui utique ^b nihil amplius quam vilissima conscissaque retia dimisisse noscuntur. Quæ omnia nisi in hac abrenuntiatione vitiorum, quæ vere magna et summa est, fuerint intellecta, nec pretiosum aliquid inveniemus apostolos reliquisse, nec Dominum habuisse, propter quod illis tantam beatitudinis gloriam largiretur, ut ab eodem mererentur audire : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel (Ibid.).* Si igitur hi qui perfecte terrenas istas ac visibiles abdicant facultates, certis ex causis ad illam apostolicam charitatem [*Al. claritatem*] pervenire non possunt, nec illum sublimiorem paucorumque admodum renuntiationis gradum tertium expedito vigore conscendere queunt; quid illi de semetipsis judicare debebunt, qui nec primam quidem, quæ perfacilis est, perfecte arripientes, atque antiquas pecuniarum suarum sordes cum infidelitate pristina retentantes, nudo tantum sibi autumant monachorum vocabulo gloriandum? Ergo prima, quam diximus, abrenuntiatione rerum alienarum est, ideoque per se solam perfectionem renuntianti conferre non sufficit, nisi pervenerit ad secundam, quæ vere abrenuntiatione rerum nostrarum est, quam adepti expulsionem omnium vitiorum, tertiæ quoque abrenuntiationis fastigia conscendemus; per quam non solum omnia quæ in hoc mundo geruntur vel particulatim ab hominibus possidentur, verum etiam ipsam cunctorum elementorum plenitudinem, quæ putatur esse magnifica, tamquam vanitati subjectam

A et mox transituram transcendentibus animo ac mente despiciemus, intuentes dumtaxat, secundum Apostolum, non ea quæ videntur, sed quæ non videntur; quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna (II Cor. II) : ut ita demum illud supremum mereamur audire quod dicitur ad Abraham, *Et veni in terram quam tibi monstravero (Genes. XII).* Per quod evidenter ostenditur quod nisi quis tres superiores illas abrenuntiationes omni mentis ardore impleverit, ad quartum hoc pervenire non possit, quod remunerationis ac præmii vice taliter renuntianti tribuitur, id est, ut terram repromissionis mereatur intrare, nequaquam sibi jam vitiorum spinas ac tribulos germinantem, quæ post expulsionem passionum cunctarum puritate cordis in hoc corpore possidetur, quam non virtus vel industria laborantis monstrabit ei, sed ipse Dominus ostensurum se esse promittit : *Et veni, inquit, in terram quam tibi monstravero.* Per quod manifeste probatur, et initium nostræ salutis Domini provocatione fieri dicentis, *Eri de terra tua;* et consummationem perfectionis ac puritatis ab eodem similiter tribui, cum dicit, *Et veni in terram quam tibi monstravero, id est, non quam tu ex temetipso nosse, vel industria tua poteris reperire, sed quam ego tibi non solum ignorantibus, sed etiam non inquirentibus monstravero.* Ex quo manifeste colligitur quod quemadmodum inspiratione Domini provocati ad viam salutis accurrimus; ita etiam magisterio ipsius et illuminatione deducti, ad perfectionem summæ beatitudinis pervenimus.

CAPUT XI.

Interrogatio de libero arbitrio hominis, et gratia Dei.

Germanus : ^c In quo ergo liberum consistit arbitrium; nostræ quoque, quod laudabiles sumus, reputatur industriæ, si Deus in nobis omnia quæ ad nostram perfectionem pertinent, et incipit, et consummat?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita etiam Patres interpretantur alienum, quod temporale; nostrum autem, quod spirituale est (Cyprian. l. de Oper. et Eleemos.; August. lib. II Q. Evangel. cap. 35). Alienum enim vocat divitias temporales, quod eas pleno jure non possideamus, cum minimo momento vel illæ nobis, vel nos ipsis eripiamur: quodque eas Dominus hominibus concedat non tamquam propria eorum bona; sed per eos, ut œconomus, legitime dispensanda. Nostrum autem vocat spiritualia et cœlestia bona, quia ad eorum possessionem creati sumus, conveniuntque nobis secundum id quod potissimum sumus, nempe rationales, et hæc sola non beatos faciunt; nec eripi nobis possunt, nisi volentibus.

^b His consonant SS. Patrum sententiæ. D. Hieronymus epist. 34 : *Apostoli, inquit, gloriantur quod omnia dimiserint, et secuti sint Salvatorem. Et certe præter retia et navem nihil legimus eos dimisisse; et tamen testimonio futuri Judicis honorantur, quia se offerentes totum dimiserunt quod habebant.* Augustinus epist. 89, q. 4 : *Neque mihi minus imputabitur quia dives non fui. Nam nec apostoli, qui prius hæc fecerunt, divites fuerunt; sed totum mundum dimittit, qui et quod habebat, et quod habere optabat, dimittit.* Gregorius Magnus homil. 5 in Evangelia : *Fortasse, in-*

quit, aliquis tacitis sibi cogitationibus dicat: Ad vocem Dominicam uterque iste piscator quid aut quantum dimisit, qui penè nihil habuit? Sed hæc in re, fratres charissimi, affectum debemus potius pensare quam census; multum reliquit qui sibi nihil retinuit; multum reliquit qui quantumlibet parum, totum deseruit. Certe nos et habita cum amore possidemus, et ea quæ non habemus ex desiderio quarimus. Multum ergo Petrus et Andreas dimisit, quando uterque etiam desideria habendi reliquit. Multum dimisit qui cum re possessa etiam concupiscentiis renuntiavit. A sequentibus ergo tanta dimissa sunt, quanta a non sequentibus concupisci potuerunt. Vide similia apud S. Bernardum in declamat. in illa verba : *Ecce nos reliquimus omnia (Matth. XIX).*

^c Vetus cantilena, seu cavillatio Pelagianorum : In quo consistit libertas arbitrii et ratio meriti, si omnia quæ ad salutem nostram et perfectionem pertinent, divinæ gratiæ accepta referenda sint? de qua quæstione vide D. Hieronymum lib. I cap. 3 et lib. III cap. 2 adversus Pelagianos, Augustinum lib. de Gratia et Libero Arbitrio cap. 1, et Bernardum 3 tractatu de eodem argumento. Sed plenius de hac re agatur collat. 13.

Dominus per Prophetam ait : *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Propter quod dimisi eos, inquit, secundum adinventiones cordis eorum, ambulabunt in adinventionibus suis (Psal. LXXX).*

CAPUT XXI.

Objectio super liberi arbitrii potestate.

Germanus : Hoc testimonium apertissime liberum demonstrat arbitrium, quo dicitur : *Si populus meus audisset me ; et, non audivit populus meus vocem meam.* Cum enim dicit *si audisset*, ostendit in potestate illius fuisse vel acquiescendi vel non acquiescendi iudicium. Quomodo igitur non in nobis nostra salus est collocanda, cum vel audiendi vel non audiendi ipse nobis concesserit facultatem ?

CAPUT XXII.

Responsio, quod liberum arbitrium nostrum adiutorio Domini semper indigeat.

Paphnutius : Acute quidem considerastis hoc quod dicitur, *Si audisset me ;* sed nequaquam quis sit qui ad audientem vel non audientem loquatur, attenditis ; nec illud quod sequitur, *pro nihilo utique inimicos ejus humiliasset, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Nemo igitur hæc, quæ protulimus ut nihil geri sine Domino probarem, prava interpretatione detorqueas, ad defensionem liberi arbitrii ita conetur assumere, ut ab homine gratiam Dei provisionemque quotidianam tentet auferre, per hoc quod dicitur, *Et non audivit populus meus vocem meam ;* et iterum, *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, etc. ;* sed respiciat quod, sicut liberi arbitrii facultas populi inobedientia comprobatur, ita quotidiana circa eum provisio Dei clamantis quodam-

modo et monentis ostenditur. Cum enim dicit : *Si populus meus audisset me*, priorem utique se locutum eis evidenter ostendit, quod fieri a Domino non solum per legem scriptam litteris, verum etiam quotidianis monitis solet, secundum illud quod per Isaiam dicitur : *Tota die expandi manus ad populum non credentem mihi, sed contradicentem (Isaiæ LXV).* Utrumque ergo potest hoc testimonio comprobari quod dicitur : *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo utique inimicos eorum humiliasset, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Nam sicut liberum arbitrium per inobedientiam populi demonstratur, ita dispensatio Dei et auxilium ejus versiculi ipsius initio declaratur ac fine, cum se et priorem locutum fuisse testatur, et postea inimicos ejus humiliaturum, si ab eodem fuisset auditus. Nos enim per hæc quæ protulimus, non liberum arbitrium hominis volumus submovere sed huic adiutorium et gratiam Dei per singulos dies ac momenta necessariam comprobare. His nos sermonibus eruditos abbas Paphnutius e sua cella non tam alacres quam compunctos corde ante medium noctis emisit, hoc nobis præcipuum sua collatione confertens, ut cum per abrenuntiationis primæ consummationem, quam toto virtutis nisu studebamus implere, attingenda nobis perfectionis culmina crederemus, inciperemus agnoscere necdum nos cœpisse monachorum fastigia somnare : quippe qui de secunda abrenuntiatione Patrum in cœnobiis eruditi, tertiam in qua omnis perfectio continetur, quæque illas inferiores duas multis modis præcedit, ne auditu quidem nos antea percepisse nossemus.

COLLATIO QUARTA,

Quæ est abbatis Danielis.

DE CONUPISCENTIA CARNIS ET SPIRITUS.

CAPUT PRIMUM.

Inter cæteros Christianæ philosophiæ viros, ^a abbatem quoque vidimus Danielem, æqualem quidem in omni virtutum genere his qui in eremo Seythi

commanebant, sed peculiariter gratia humilitatis ornatum, qui merito puritatis ac mansuetudinis suæ ^b a beato Paphnutio solitudinis ejusdem presbytero, et quidem cum multis junior esset ætate, ad diacon-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Non illum, opinor, Danielem Styliten, id est, D Columnicolum, de quo Sozomenus lib. III cap. 13, et ex eo Nicephorus lib. XV cap. 22, et lib. XVI cap. 6, Cedrenus et alii in Leone Magno imp., Damascenus in orat. 3 de imaginibus (*Baron. tom. VI Annal. an. 460 ; et in Martyrol. 11 Decembr.*) Nam ille non Paphnutii, sed Simeonis itidem Stylitis discipulus exstitit ; neque in eremo Seythi, sive Scythica, sed apud Antiochiam Syriæ, super columnam annis circiter viginti novem vixisse legitur. Memoratur quidem et alter Daniel, sed abbatis Arsenii discipulus, cujus præclara dicta et acta in Vitis Patrum referuntur. Tertius item Daniel abbas et presbyter Ægyptius, de quo Sophronius in Prato Spirit. cap. 114, et Petrus Equilinus in Catalogo lib. VI cap. 123. Quartus denique, de quo hic agitur, Paphnutii abbatis discipulus, idemque presbyter, quem Paphnutius successorem suum delegerat : sed Deo aliter disponente, ille prior ex hac vita decessit, ut hic re-

fertur.

^b Hic rursus Paphnutii mentio, de quo in præcedenti collatione et alias sæpius actum est. Suspiciari autem quis posset eundem fuisse episcopum ex his quæ sequuntur, ubi dicitur Danielem istum, cujus hæc collatio, ad diaconii officium ac inde ad sacerdotii ordinem et honorem provexisse ; cum non sit simplicis presbyteri, sed episcopi seu pontificis, diaconos ac presbyteros ordinare. At certe non dicitur Paphnutius ordinasse, sed ad ordinem seu officium hujusmodi provexisse, non ordinando scilicet, seu ordines ipsos conferendo, sed ordinandum ad episcopos destinando, seu eis commendando, vel offerendo, ut solent abbates et alii praelati episcopis inferiores, religiosos sibi subjectos ad episcopum cum litteris commendatitiis mittere ; quemadmodum D. Benedictus statuit cap. 6 Regulæ : *Si quis abbas sibi presbyterum aut diaconum ordinari petierit, de suis eligat qui dignus sit sacerdotio fungi.*

nii est praelatus officium. In tantum enim beatus A Paphnutius virtutibus ipsius adgaudebat, ut quem vitæ meritis sibi et gratia parem noverat, coæquare sibi etiam sacerdotii ordine festinaret; siquidem nequaquam ferens in inferiore eum ministerio diutius immorari, ^a optansque sibimet successorem dignissimum providere, superstes eum presbyteri honore provexit. Qui tamen prioris humilitatis consuetudinem non omittens, nihil umquam sibi illo præsentate de sublimioris ordinis adjectione donavit, sed semper abbate Paphnutio ^b spirituales hostias offerente, hic velut diaconus in prioris ministerii permansit officio. In quo tamen beatum Paphnutium, cum talis vir esset ac tantus, ut in multis etiam præscientiæ gratiam possideret, hæc spes substitutionis et electio frustrata est. Nam non multo post B tempore hanc quem sibi paraverat successorem, præmisit ad Deum.

CAPUT II.

Quærit unde oriatur repentina commutatio mentium ab ineffabili lætitia in maestissimam animi dejectionem.

Hic igitur beatus Daniel, inquirentibus nobis, cur interdum residentes in cellula tanta alacritate cordis, cum ineffabili quodam gaudio et exuberantia secretissimorum sensuum replemur, ut eam non dicam sermo subsequi, sed ne ipse quidem sensu occurreret; oratio quoque pura ac prompta, et mens plena spiritualibus fructibus preces suas efficaces ac leves etiam per soporem supplicans ad Deum perve-

ALARDI GAZELI

^a Simili exemplo abbas Joannes, ut refert Auctor C lib. IV Institut. cap. 2^o, Mucium monachum ob singularem et stupendam obedientiæ probationem, quam in eo exercuerat, morti jam proximus, eum præponens cunctis fratribus successorem sibi, atque abbatem monasterio dereliquit. Quorum occasione quaestio hic moveri posset, an abbas vel praelatus possit sibi successorem diligere et instituere? Verum hæc quaestio majoris disquisitionis et difficultioris tractationis esse videtur, quam ut hoc loco pro ratione instituti commode expediri possit: proinde eam alibi discutiendam relinquo (*Vide inter alias additiones ad calcem operis*).

^b Nota spirituales hostias, id est mysticam Eucharistiæ oblationem, seu Missæ sacrificium etiam apud anachoretas illos frequentatum. Dicitur autem spiritualis hostia, tum quia spirituali et ineffabili modo Christus ipse sacerdos et victima offertur et sumitur, tum quia spirituales facit ex carnalibus.

^c Triplex causa spiritualis desolationis, quam hic sterilitatem sive ariditatem mentis, alibi teporem D sive tepiditatem vocat.

^d Hanc causam annotavit D. Gregorius X Moral. cap. 7. *Sæpe, inquit, immunda quædam vel illicita animo versamus, quoties a precibus vacamus. Sed cum se mens ad studium orationis erexerit, earum rerum imagines reverberata patitur, quibus libenter prius otiosa premebatur; et quasi jam faciem ad Deum anima levare non sufficit, quia in se nimis inquinata mente maculas polluta cogitationis inrubescent. Sæpe curis mundi libenter occupamur, cunque posthac studio orationis intendimus, nequaquam se mens ad caelestia erigit, quia pondus hanc terrenæ sollicitudinis in profundum mersit; et in præce facies munda non ostenditur, quia cogitationis infimæ luto maculatur.* Hæc Gregorius. Vide Joannem Climacum grad 128, qui est de Oratione.

PATROL. XLIX.

nire sentiret: ac rursus nullis existentibus causis tanta subito anxietate replemur, et irrationabili quodam mœrore premeremur, ut non solum nosmetipsos hujusmodi sensibus areocere sentiremus, verum etiam horreret cella, sorderet lectio, ipsa quoque instabilis ac nutabunda, et quodammodo ebria emitteretur oratio, ita ut ingemiscensibus et conantibus nobis, ad directionem pristinam reduci mens nostra non posset, quantoque intentius ad Dei reduceretur intuitum, tanto vehementius ad discursus instabiles lubrico raperetur excessu, et ita omni spiritali fructu redderetur effeta, ut nec desiderio regni cœlorum, nec metu gehennæ proposito ab hoc lethali quodam somno valeretur suscitari; ita respondit:

CAPUT III.

Responsio super proposita quaestione.

^e Tripartita nobis a majoribus super hac, quam dicitis, sterilitate mentis tradita ratio est. Aut enim de negligentia nostra, aut de impugnatione diaboli, aut de dispensatione Domini ac probatione descendit. ^a Et de negligentia quidem, cum nostro vitio tepore præcedente incircumspecte nosmetipsos et remissius exhibentes, et per ignaviam et desidiam noxiis cogitationibus pasti, terram cordis nostri spinas et tribulos facimus germinare, quibus in ea pullulantibus consequenter efficimur steriles, atque ab omni reddimur spiritali fructu et contemplatione jejuni. ^b De impugnatione vero diaboli, cum etiam

COMMENTARIUS.

^c Hujus rei insigne exemplum habes in Vitis Patrum (*Lib. II c. 29*) his verbis relatum in Macario. Quodam tempore nocte in specie monachi dæmon ad ejus ostium pulsavit dicens: Surge, abba Macari, et eamus ad collectam, ubi fratres ad vigilias congregantur. Ille vero gratia Dei repletus intellexit diaboli fallaciam, et ait: O mendax et veritatis inimice, quid tibi consortii, quid societatis cum collecta et congregatione sanctorum? At ille ait: Latet ergo te, o Macari, quod sine nobis nulla collecta agitur, nulla congregatio monachorum? Veni tu denique, et videbis ibi opera nostra. Dixit autem S. Macarius: Imperet tibi Dominus, dæmon immunde. Et conversus ad orationem, petit a Domino ut sibi ostenderet si hoc verum esset quod dæmon gloriabatur. Abiit ergo ad collectam, ubi fratres vigilie celebrabantur, et iterum in oratione Dominum deprecabatur ut et ei veritatem verbi hujus ostenderet. Et ecce vidit per totam ecclesiam quasi parvulos quosdam pueros Æthiopes nigros discurrere huc atque illuc, et velut volitando deferri. Discurrentes autem illi Æthiopes pueri singulis quibusque fratribus in oratione positis atque psallentibus alludebant; et si cui ex iis oculos duobus digitulis compressissent, statim dormitabat; si cui vero in os immersissent digitum, oscitare eum faciebant. Item post psalmum cum ad orandum se projecissent fratres, percurrerant iterum singulos; et ante alium quidem jacentem in oratione, quasi in mulierum specie vertebantur; ante alium quasi ædificantes, aut apportantes aliquid, aut diversa quæque agentes apparebant. Et quæcumque dæmones quasi ludentes formassent, hæc orantes illi in cordis sui cogitatione versabant. Ab aliquantibus tamen fratribus, ubi aliquid horum agere cœpissent, quasi violenter repulsi, præcipitati dejiciebantur, ita ut nec stare ante eos aut transire auderent. Alii etiam supra cervices et

bonis nonnumquam studiis dediti, callida subtilitate mentem nostram adversario penetrante, vel ignorantibus ab optimis intentionibus abstrahimur vel inviti.

CAPUT IV.

Quod dispensationis ac probationis Dei duplex causa sit.

^a Dispensationis autem, vel probationis Domini duplex causa est: ^b prima, ut paulisper ab ipso derelicti, et mentis nostrae humiliter intuentes infirmitatem, et nequaquam super praecedente puritate cordis, quae nobis illius est visitatione donata, nullatenus extollamur, probantesque nos ab eodem derelictos, gemitibus nostris et industria illum laetitiae ac puritatis statum recuperare non posse intelligamus, et praeteritam cordis alacritatem non nostro studio, sed illius dignatione nobis fuisse collatam, et praesentem de ipsius rursum gratia et illuminatione esse poscendam. ^c Secunda vero probationis est causa,

ut perseverantia nostra, vel mentis constantia et desiderium comprobetur, quaque intentione cordis et orationum instantia deserentem nos visitationem sancti Spiritus requiramus, manifestetur in nobis: ac pariter agnoscentes quanto labore amissum istud spirituale gaudium et puritatis laetitia conquiratur, sollicitius inventam custodire, ac tenere intentius studeamus. Quodammodo enim negligentius custodiri solet, quidquid creditur facile posse reparari.

CAPUT V.

Quod studium et industria nostra nihil sine adjutorio Dei praevalent.

Per quae evidenter probatur, gratiam Dei ac misericordiam semper operari in nobis ea quae bona sunt. Quae deserente, nihil valere studium laborantis, ^B et quantumlibet animi nitentis industriam sine ipsius iterum adjutorio statum pristinum recuperare non posse, illudque jugiter in nobis impleri, non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei (Rom.

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

dorsa ludebant. Haec cum vidisset S. Marius, graviter ingemuit, et lacrymas profundens, ad Dominum dixit: Respice, Domine, ne sileas, neque mitigetis, Deus, sed exsurge, et dispergantur inimici tui, et fugiant a facie tua, etc. Post orationem autem, examinandae veritatis gratia, seorsim evocatis singulis quibusque fratribus, inquirunt ab eis si in oratione, vel aedificandi cogitationes habuerint, vel iter agendi, vel alia diversa, quae unicuique per daemones imaginata viderat. Et singuli eorum ita confitebantur in corde suo ita fuisse cogitationes sicut ille arguebat. Et tunc intellectum est quod omnes illae vanae et superfluae cogitationes, quas vel psalmodum vel orationum tempore unusquisque in corde conceperit, illusionem et instinctum daemoneum fiant; ab his autem qui omni custodia cor suum servant, tetrici repelluntur. Deo enim conjuncta meos, et in ipso praecipue tempore orationis intenta, nihil alienum, nihil superfluum recipit. Haec ibi. Similia exempla exstant in Vita S. Antonii apud Athanasium, in Vita Hilarionis apud D. Hieronymum, itemque alia apud D. Gregorium lib. 11 Dial. cap. 4, et apud Caesarium Cisterciensem lib. v de Miraculis cap. 5.

^a Id est, providentiae divinae, quae tertia causa spiritualis desolationis superius est assignata.

^b Hanc causam spiritualis desolationis ex dispositione et probatione divina provenientis, eleganter et copiose explicat D. Gregorius, haec inter alia scribens (Lib. 11 Moral. cap. 27): *Fit ut aliquando se haec gratia utiliter subtrahat, et praesumentem menti, quantum in se infirmetur, ostendit. Tunc enim vere cognoscimus bona nostra unde sint, quando haec quasi amittendo sentimus, quia a nobis servari non possunt. Ad hoc itaque intimidandae humilitatis magisterium, fit plerumque ut irruentis tentationis articulo, tanta stultitia sapientiam nostram feriat, ut turbata mens qualiter malis imminentiibus obviet, vel contra tentationem quomodo se praeparet, ignoret. Sed haec ipsa stultitia cor prudentem eruditur, quia unde ad momentum desipit, eo post verius quo et humiliter sapit; et sapientia quasi unde amittitur, inde certius possidetur. Aliquando dum sublimia intelligendo in elatione se animus erigit, in rebus imis et vilibus gravi hebetudine pigrescit, ut sibi etiam repente ima clausa videat, qui pernix summa penetrabat. Sed haec ipsa hebetudo intellectum nobis dum subtrahit, servat; quia dum ad momentum cor humiliat, verius ad sublimia intelligenda confirmat. Aliquando dum cuncta nos agere consilii gravitate gaudemus, pulsante causae emergentis articulo, praecipitatione subita rapimur, et qui nos semper disposite vixisse*

credidimus, repente intima confusione vastamur. Sed tamen ejusdem confusione discimus ne virtus nostris nostra consilia tribuamus; et tanto maturius ad gravitatem restringimur, quanto ad hanc quasi amissam redimus. Aliquando dum magna nos scire gaudemus, repentinam ignorantiae caecitate torpescimus: sed quo ignorantia mentis oculis ad momentum clauditur, eo post ad scientiam verius aperitur; ut nimirum flagello suae caecitatis eruditus, scire ipsum a quo habeat, sciat. Haec et alia D. Gregorius Sed et D. Bernardus idem argumentum copiosissime tractans: Superbia, inquit (Serm. 54 in Cantica), inventa in me, et Dominus declinavit in ira a servo suo. Hinc ista sterilitas animae meae, et devotionis inopia, quam patior. Non compungi ad lacrymas queo, non sapit psalmus, non legere libet, non orare delectat, meditationes solitas non invenio; ubi est illa inebriatio spiritus? ubi mentis serenitas, et gaudium, et pax in Spiritu sancto? Et infra: Argumentum, inquit, superbiae est privatio gratiae. Quamquam interdum subtrahitur gratia, sive retrahitur, non pro superbia, quae jam est, sed quae futura est nisi subtrahatur. Hucus hujus rei evidens documentum in Apostolo, qui stimulus carnis suae sustinebat invitus, non quia extolleretur, sed ne extolleretur. Sed sive jam existens, sive nondum, superbia tamen semper causa erit subtractae gratiae.

^c In suo et aliorum experimento confirmat D. Bernardus (Serm. 9 in Cantica): *Quibus studium est inquit, orare, frequenter experti sunt quod dico. Saepe corde tepido et arido accedimus ad altare, orationi incumbimus; persistentibus autem repente infunditur gratia, pinguescit pectus, replet viscera inundatio pietatis; et si sit qui premit, lac conceptae dulcedinis ubertim fundere non tardabunt. Item alibi (nempe Serm. 22. in Cantica) in ejusmodi anxietate constitutis, hoc praebet consilium: Si te torpore, acedia, vel tedio affici sentis, nolis propterea diffidere, aut desistere a studio spirituali; sed juvantem require manum, trahi te obsecrans sponsae exemplo; donec demum suscitante gratia factus promptior alacriorque curras, et dicas: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Sic autem quamdiu adest gratia, delectare in ea, ut non te existimes donum Dei jure hereditario possidere, ita videlicet securus de eo, quasi nunquam perdere possis; ne subito cum forte retraxerit manum, subtraxerit donum, tu animo concidas, et tristior quam oportet, fias. Ergo in die virtutis tuae noli esse securus, clama ad Deum cum Propheta: Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me (Psal. LXX).*

IX). Quæ gratia nonnumquam econtrario negligentes ac resolutos inspiratione hac, qua dicitis, sancta, et abundantia spiritualium cogitationum visitare non renuit, sed inspirat indignos, exsuscitat dormientes, et illuminat obsessos ignorantia cæcitate, clementerque nos arguit atque castigat, infundens se cordibus nostris, ut vel sic de inertia somno compunctione ipsius instigati consurgere provocemur. Denique ^a frequenter etiam odoribus ultra omnem suavitatem compositionis humanæ, in his ipsis subito visitationibus adimplemur, ita ut mens hac oblectatione resoluta in quemdam spiritus rapiatur excessum, seque commorari obliviscatur in carne.

CAPUT VI.

Quod utile nobis sit interdum a Domino derelinqui.

In tantum vero illum, quem diximus, abscessum, et, ut ita loquar, desertionem Dei, beatus David utilem esse cognovit, ut nequaquam maluerit orare ne a Deo penitus in nullo relinqueretur. Hoc enim sciebat incongruum esse vel sibi, vel humanæ naturæ ad quamlibet pervenienti perfectionem; sed temperari eam potius deprecatus sit, dicens: ^b Non me derelinquas usquequaque (Psal. CXVIII). Ac si diceret aliis verbis: Scio quod derelinquere soleas utiliter tuos sanctos, ut eos probes. Aliter enim ab adversario tentari non possunt, nisi a te paulisper fuerint derelicti; et ideo non rogo ut numquam me derelinquas, quia non expedit mihi, ut non vel meam in-

A firmitatem sentiens dicam: *Bonum mihi quia humiliasti me* (Psal. CXVIII); vel exercitium non habeam præliandi, quod sine dubio habere non potero, si mihi semper et indisrupte cohæserit protectio divina. Suffultum namque me tua defensione tentare diabolus non audebit, illud objiciens et exprobrans, vel mihi, vel tibi, quod adversus athletas tuos solet calumniosa voce proferre. Numquid gratis Job colit Deum: *Nonne tu vallasti eum ac domum ejus, universamque substantiam ejus per circuitum* (Job. 1)? Sed magis peto ne me usquequaque deseras, quod Græce dicitur ^d *μεχρι προς ἀγαντερον*, id est, usque ad nimietatem. Quantum enim mihi utile est si me paululum subrelinquas, ut desiderii mei constantia comprobetur, tantum noxium est si pro meritis ac delictis meis nimium me deseri patiaris; quia nulla virtus humana, si diutius in tentatione tuo deseratur auxilio, sua poterit constantia perdurare, et non protinus adversarii vel potentia vel factione succumbere, nisi tu ipse, qui es humanarum virium conscius, ac luctaminum moderator, non permiseris tentari nos super id quod possumus, sed feceris cum tentatione etiam exitum, ut sustinere possimus (I Cor. x). Tale quidem in Judicum libro, cap. 111, super exterminatione gentium spiritualium, quæ adversantur Israeli, mystice legimus designatum: ^f *Hæc sunt gentes quas Dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israel, et haberent consuetudinem cum hostibus præliandi*. Et iterum post pauca: ^g *Dimisitque eos Deus, ut in ipsis experiretur*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Suavissime id explicat suavissimus idem Bernardus sermone illo nono et decimo in Cantica, ubi de oculo spiritali, de uberibus sponsi et sponsæ, de odore unguentorum spiritualium, et hujusmodi.

^b Id est, penitus, omnino, Græce *ἕως ἀπόδορα*, i. e. usque nimis, ut infra legit Ciaconius. Quantum vero differat relinqui a Deo, et penitus seu usquequaque derelinqui apposite ad hunc locum explicat D. Ambrosius Davidis exemplo: *Quia, inquit, nullus potest perfectus esse sine favore Dei, neque tutus, ideo rogare debet ne penitus cum derelinquat Deus. Nam supra rogavit David ne derelinqueretur, dicens: Ne derelinquas me, Domine Deus meus; hic ait: Ne derelinquas me usquequaque; hoc est, multum. Supra forte quasi adhuc imperfectus, et in magnis perturbationibus positus se derelinqui timebat; hic autem jam fortior, non timet derelinqui, ut tentetur; sed rogat ne penitus derelinquatur. Plerumque autem derelinquit Deus, quos vult probari: penitus autem derelinquit, quos deserit. Dereliquit penitus Judam; non dereliquit autem S. Job, in cujus patrimonium jus tyrannidis adversario tribuit, in cujus corpus potestatem diabolo dedit; in animam autem non dedit: nam si dedisset in animam, penitus dereliquisset eum, etc.*

^c Unde et diabolus, i. e. criminatorem, sed calumniator, dicitur Apoc. XII: *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. In die accusat, verba sunt B. Gregorii (Moral. 1, cap. 9), cum prosperis male non uti insinuat; in nocte accusat, cum in adversis nos non habere patientiam demonstrat.*

^d Ciaconius et nostri manuscripti legunt, *ἕως ἀπόδορα*. Ex textu Græco illius versiculi, quod proprie sonat, usque nimis, pro quo Latinus interpres vertit, usquequaque. Ad prior lectio Latinæ expositioni, quæ subjungitur, magis respondet, usque ad nimietatem; quæ verba in quibusdam codicibus (Basileens.) et

C apud Dionysium sola habentur, Græcis omissis. Porro ex hoc etiam loco nemo non videt has collationes Latine, non Græce fuisse scriptas.

^e Gentes illas spiritales vocat, quod earum nominibus in Scriptura expressis spiritalia vitia, quibus fidelium mentes impugnantur, mystice designantur. De quibus vide D. Hieronymum, et alios vocum Hebraicarum interpretes.

^f D. Gregorius, lib. IV Moralium cap. 25, producit hoc testimonio subdit: *Ad hoc namque quædam vitia nostra retinentur, ut sese nostra intentio sollicitam in certamine semper exerceat, et eo de victoria non superbiat, quo vivere in se hostes conspiciat, a quibus adhuc vinci formidat. Israel ergo reservatis hostibus eruditur, quando in quibusdam vitiis minimis elatio virtutis nostræ comprimatur, ut in parvis sibi resistentibus discat, quod ex se majora non subiget. Hæc Gregorius, et his similia lib. III Dialog. cap. 14.*

^g Non ut sciret Deus omnium cognitor, etiam futurorum; sed ut scirent ipsi, et sua conscientia vel gloriarentur, vel convincerentur, utrum audirent mandata Dei, etc., ait D. Augustinus (Q. 17, super Jud.). Deus enim qui novit omnia, non eget aliquo experimento aut probatione ad aliquid prævidendum aut perno-scendum; sed dicitur tentare, probare, experiri, metaphorice nimirum et quoad effectum: primo quia ita se gerit, quasi tentaret aut exploraret aliquid incognitum; secundo quia quod per se ipsum novit, id, ut aliis innotescat, efficit: quemadmodum Abraham dixit: *Nunc cognovi quod timeas Dominum* (Genes. XXII), id est, cognoscere te feci. Porro quod ad locum hunc attinet, simile quidpiam in profanis historiis de Scipione Nasica legitur, qui Carthaginem Romani imperii æmulam volebat everti, ne populus Romanus tali hoste liberatus, otio ac desidia torpesceret. Qua de re D. Augustinus libro primo de Civitate Dei cap. 30, adversus Romanos gentiles disputans:

Israelem, utrum audirent mandata Domini, quæ præceperat patribus eorum per manum Moysis, an non. Quam utique pugnam non invidens Deus quieti Israelis, nec male eidem consulens, sed sciens esse utilissimam, reservavit, ut dum gentium semper istarum impugnatione deprimeretur, numquam se sentiret auxilio Domini non egere, et ob id semper in ejus meditatione et invocatione persistens, nec inertia solveretur, nec bellandi usum et exercitia virtutis amitteret. Frequenter enim quos superare non poterunt adversa, securitas et prosperitas dejecerunt.

CAPUT VII.

De utilitate ejus pugnae quam Apostolus ponit in collocatione carnis et spiritus.

^a Hanc pugnam utiliter nostris quoque membris

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Non propterea, inquit, cupitis habere pacem, et omni genere copiarum abundare ut his bonis honeste utamini, hoc est, modeste, sobrie, temperanter, pie; sed ut infinita varietas voluptatum insanis effusionibus exquiratur, secundisque rebus, ea mala oriantur in moribus, quæ severitibus pejora sint hostibus. At ille Scipio pontifex maximus vester, ille totius senatus judicio vir optimus, istam vobis, metuens calamitatem, nolebat æmulam tunc imperii Romani Carthaginem dirui, et decerneret ut dirueretur, contradicebat Catoni, timens infirmis animis hostem securitatem, et tamquam pupillis civibus idoneum tutorem, necessarium videns esse errorem. Nec eum sententia fefellit: re ipsa probatum est quam verum diceret, etc.

^a Lege sextam annotat D. Cuychii ad finem operis.

^b Idem aliis verbis Apostolus ad Rom. vii: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Eodem spectat illud Matthæi xxvi: *Spiritus quidem promptus est; caro autem infirma.* Quod et ethnici suo modo videntur experti. Unde Ovidius vii *Metamorph.*:

Mens a iud suadet: video meliora, proboque;
Deteriora sequor.

Quid porro per carnem et spiritum, sive per legem membrorum et legem mentis intelligatur, diserte et enucleate explicatur in sequentibus (Cap. 10 et 11). Tota vero hujus loci disputatio eo spectat, ut intelligamus hoc bellum intestinum, seu concupiscentiam carnis adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (quæ huic Collationi ut præcipuum præbuit argumentum, et ita titulum) nobis esse utilem ac salutarem, ideoque divina dispensatione seu providentia in nobis esse relictam et quodammodo invisceratam. Quod tamen intelligendum de carne, non secundum primævam conditionem, in qua Adam et Eva conditi sunt, sed de carne peccato vitiata, licet per baptismum mundata: *Manere enim in baptizatis concupiscentiam, seu fomitem, ut vocant, sancta synodus Trident. (Sess. 5. in decreto de Peccato origin.) secundum sanctorum Patrum doctrinam definiit: quæ quidem, inquit (August. lib. de Pecc. Merit. cap. ult.), cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus non valet; quinimmo qui legitime certaverit, coronabitur.* Et hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus (Rom. vi et viii) peccatum appellat, eadem synodus declarat Ecclesiam catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est, et ad peccatum inclinatur. Hæc ibi. Ex quibus intelligimus hanc carnem et spiritus repugnantiam provenire ex relicta post peccatum propensione ad ea quæ cuique parti sunt commoda et amica. Nam caro quæ sua sunt

A insertam, etiam in Apostolo ita legimus (ad Gal. v. ^b *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc autem invicem adversantur sibi, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.* Habes et hic pugnam ^c invisceratam quodammodo corpori nostro, dispensatione Domini procurante. Quidquid enim generaliter et sine alicujus exceptione omnibus inest, quid aliud judicari potest, nisi ipsi humanæ substantiæ post ruinam primi hominis, velut naturaliter attributum, et quod universis congenitum concretumque deprehenditur, quomodo non credendum sit arbitrio Domini non nocentis, sed consulentis insertum? Causam vero hujus belli, id est, carnis et spiritus, hanc esse describit: ^d *Ut non,*

desiderat, et ad ea vehementer accenditur; contra vero spiritus, quæ spiritualia sunt, et veritati ac honestati consentanea, expetit. Verum quæri potest quomodo carni tribuatur actus concupiscendi, qui proprius est animæ? Respondet D. Thomas (*Comment. ejus loci et 1-2, q. 70, art. 41*), secundum D. Augustinum, quod caro dicitur concupiscere, in quantum anima secundum carnem affecta concupiscit: sicut oculus dicitur videre, cum potius anima vel ipse homo per oculos videat. Sic ergo anima per carnem concupiscit, quando ea quæ delectabilia sunt secundum carnem expetit. Per se vero anima concupiscit, quando delectatur in his quæ sunt secundum spiritum, ut sunt opera virtutum, contemplatio divinorum, et meditatio sapientiæ, juxta illud Sap. vi: *Concupiscentia itaque sapientiæ deducet ad regnum perpetuum.* At dices: Si caro concupiscit per spiritum, quomodo concupiscit adversus eum? Respondet, in eo, quod concupiscentia carnis impedit concupiscentiam spiritus; cum enim anima circa sensibilia et inferiora, quæ sunt carnis, occupatur et afficitur, retrahitur a superioribus, quæ sunt spiritus (Vide notata infra ad cap. 13).

^e Quomodo intelligat abbas Daniel hanc pugnam sive concupiscentiam carnis adversus spiritum, insertam et invisceratam membris nostris et corpori nostro procuracione divina, docte explicat Do. Cuychius in sua censura, quam videre lector meo consilio non omittet. Videndus porro etiam locus D. Augustini ab eo citatus lib. v contra Julianum, sed præcipue cap. 5 ejus libri, ubi inter alia refert Augustinus, exstitisse quosdam hæreticos, Paternianos et Venustianos dictos, Manichæis similes, qui dicebant, a lumbis usque ad pedes diabolum fecisse corpus hominis; superiores vero partes Deum, velut supra basim aliquam collocasse; nihilque ab hominis studio requiri, quam ut anima (quam in corpore et stomacho habitare dicebant) munda servetur; pubem vero si omnibus flagitiorum oblinatur sordibus, ad suam non pertinere curam: ita ut semper ipsi libidini turpiter serviat, titulum ei propriæ potestatis affingebant. Hæc illi impuritatis defensores; quibus ipsum Augustinum favere ac patrocinari suis scriptis Julianus ille impudenter objiciebat. Quam calumniam refutans Augustinus: Ego, inquit, secundum catholicam fidem, totum hominem, totam scilicet animam, totumque corpus ejus Deo summo et vero tribuo Creatori, diabolum autem dico humanam, vel aliquid ejus non creasse, sed vitiassè naturam: contraque ipsam diabolicam plagam, quæ Dei opitulatione sananda est, donec ab ea penitus liberemur, nobis esse pugandum. Nec animam, qua corpus vivit, mundam, quantum in hac vita mundus homo est, posse servari, si concupiscentiæ carnis ad flagitia perpetranda et quæque immunda consenserit. Hæc Augustinus, quæ hic adscribere libuit ad ampliandam Cuychii elucidationem.

^d Ut, conjunctio, sæpe non causam, sed eventum

inquit, *quæcumque vultis, illa faciatis*. Ergo id quod procuravit Deus, ut non posset a nobis impleri, id est, ut non quæcumque volumus, faciamus, quid aliud si impleatur credi potest esse quam noxium? Et est quodammodo utilis hæc pugna dispensatione Dei nobis inserta, et ad meliorem nos statum provocans atque compellens, qua sublata proculdubio pax e contrario perniciose succedet.

CAPUT VIII.

Interrogatio quid sit quod in capitulo Apostoli post adversantes sibi concupiscentias carnis et spiritus, tertia adjiciatur voluntas.

Germanus: Licet nobis quidam intellectus in ea præluere videatur, tamen quia necdum possumus Apostoli sententiam ad liquidum pervidere, volumus hæc nobis apertius explanari. Tres enim res hic indicari videntur: prima carnis adversus spiritum pugna; secunda spiritus adversus carnem concupiscentia; tertia voluntas nostra, quæ velut media ponitur, de qua dicitur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis. Super qua re licet, ut dixi, suspiciones quasdam, ex his quæ posita sunt, intelligentiæ colligamus; volumus tamen, quia se hujus Collationis occasio obtulit, aliquid nobis lucidius disputari.

CAPUT IX.

Responsio de intellectu recte interrogantis.

Daniel: Discernere divisiones et lineas quæstio-

num^a portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur (*Proverb. xvii*): ^b *Insipienti interroganti sapientia reputabitur*, quia licet is qui interrogat, vim propositæ quæstionis ignoret, tamen quia prudenter inquirat, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam; eo quod quid nesciret, prudenter agnoverit. Secundum divisionem itaque vestram tres hoc loco res ab Apostolo nominari videntur, concupiscentia carnis adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, quarum adversus se invicem pugna hæc videtur habere causam atque rationem, ut ea quæ volumus, inquit, facere nequeamus. ^c *Quarta igitur superest causa, quam minime vidistis vos, ut illud scilicet quod nolumus, faciamus*. Nunc ergo opus est nobis ut prius duarum concupiscentiarum vim, id est, carnis et spiritus agnoscamus, et ita demum quæ voluntas sit nostra, quæ iuter utramque posita est, discutere valeamus; deinde quid possit voluntatis nostræ non esse, similiter dicernamus.

CAPUT X.

Quod vocabulum carnis non in una significatione ponatur.

^d Vocabulum carnis in Scripturis sanctis multi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et consecutionem significat: quod Chrysostomus (*Rom. x*) et Damascenus in multis Scripturæ locis fieri observarunt; unde non semper ἀρτιτικός, sed ἐκπαλιτικός illis dicitur. *Matth. ii: Ut adimpleretur quod dictum est, etc.*; *Joan. xii: Excæcavit oculos eorum, ut non videant, et xiii: Ut Scriptura adimpleretur; Rom. i: Tradidit eos in passiones ignominie; ut faciant quæ non conveniunt.* Atque hoc modo etiam in istis verbis Apostoli hoc loco citatis, proprie et germane accipienda videtur. Non enim caro propterea, id est, eo fine, vel ob eam causam concupiscit adversus spiritum, etc., ut non quæcumque volumus, faciamus; sed ex illa repugnantia carnis et spiritus id nimirum consequitur, ut non quæcumque bona facere vellemus, faciamus, sicut ait Apostolus *Rom. vii: Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago.* At vero hic abbas ita hanc particulam accipit, ut causam dēnotet finalem. Vult enim causam belli hujus, et pugne carnis et spiritus hanc esse, ut bona quæ volumus facere nequeamus, nimirum ad nostrum exercitium et agonem; quemadmodum ille Scipio Carthaginem stare volebat, ad Romanos in officio continendos. Neque vero per hoc tollitur liberum arbitrium. Nam libertas arbitrii, ait sanctus Thomas, *in illis est, quæ subsunt electioni, non autem omnia quæ in nobis sunt, simpliciter subsunt nostræ electioni; sed secundum quid. Nam in specie possumus vitare hunc vel illum concupiscentiæ vel iracundiæ motum: at generatim omnes iræ vel concupiscentiæ motus vitare non possumus propter corruptionem fomitis, id est, proclivitatem ad malum ex peccato relictam.* Verum hæc de re plenius agendum erit ad collat. 13 et 21 (*In Commentario*). Scite vero et acute div. Thomas hoc in negotio quo de concupiscentiis agit, distinguit quatuor genera hominum, quorum nullum facit quæcumque vult, sed diversa ratione. Nam *intemperati*, inquit, *qui ex proposito sequuntur carnales passiones, secundum illud Proverb. ii: Letantur cum male fecerint. Faciunt quidem quod volunt in quantum ipsas passiones*

sequuntur; sed in quantum ipsa eorum ratio remurmurat et ei displicet, faciunt quæ non volunt. Incontinentes autem, qui habent propositum abstinendi, et tamen a passionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, in quantum ipsas passiones contra eorum propositum sequuntur (Arist. lib. vii Ethic. cap. 4); et sic intemperati faciunt plus de eo quod volunt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiscere, faciunt quod volunt, dum non concupiscunt; sed quia omnino non concupiscere non possunt, faciunt quod nolunt. Temperati vero, quod volunt quidem faciunt, in quantum in carne domita non concupiscunt; sed quia non ex toto domari potest, quin in aliquo repugnet spiritui, sicut nec malitia in tantum crescere potest, quin ratio remurmuret, ideo cum aliquando concupiscunt, faciunt quod nolunt; plus tamen de eo quod volunt. Ita S. Thomas.

^a Quia qui recte et enucleate distinguit partes quæstionis seu interrogationis, ostendit aliqua ex parte assequi quod quærit, juxta illud Aristotelis: *Qui nihil scit, nihil dubitat, nihil discernit.*

^b Hic Ciceronius supplevit ex LXX Interpret.: *Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur*; et confirmat ex verbis sequentibus, tum ex Justino, qui ita citat in epistola ad Zenam et Serenum. In vulgata editione nihil tale legitur; sed ejus loco: *Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur, etc.*

^c Quarta, supple, res in illis verbis Apostoli expressa: dixerant enim tres eo loco res ab Apostolo nominari. Quartam vero non animadvertent, quam hic abbas suggerit, nempe causam ac rationem istius pugne carnis et spiritus verbis consequentibus expressam. Sed de hac causa vide quæ supra annotavimus cap. 7.

^d Isidorus Pelusiotes (*Lib. iv*) Cassiani nostri coetaneus et condiscipulus in quadam epistola (*Epist. 477*) duas tantum designat carnis acceptiones, sub quibus tamen reliquæ fere continentur: *Carnis*, inquit, *vocabulum bifariam in Scripturis usurpatur.*

frie legimus nominari : nam nonnumquam significat hominem integrum, id est, qui ex corpore constat et anima; ut ibi (*Joan. I*) : *Et verbum caro factum est*; et (*Isaïæ XL* et *Luçæ III*) : *Videbit omnis caro salutare Dei nostri*. Nonnumquam homines peccatores atque carnales; ut ibi (*Genes. VI*) : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, eo quod sint caro*. Interdum pro ipsis peccatis ponitur; ut ibi (*Rom. VIII*) : *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*. Et iterum (*I Cor. XV*) : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*. Denique sequitur : *Neque corruptio incorruptelam possidebit*. Nonnumquam pro cognatione et propinquitate; ut ibi (*II Reg. V*) : *Ece nos os tuum, et caro tua sumus*. Et Apostolus (*Rom. XI*) : *Si quomodo in æmulationem inducam carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis*. Quærendum ergo nobis est, secundum quam significationem ex his quatuor, carnem hic debeamus accipere. Manifestum namque est secundum illud quod positum est, *Et verbum caro factum est*; vel illud, *Et videbit omnis caro salutare Dei*, penitus stare non posse; sed neque secundum illud quod dicitur, *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, eo quod sint caro*; quia non, sicut ibi abrupte de homine peccatore, ita et hic ponitur caro, cum dicitur (*Gal. IV*) : *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*. Neque enim de rebus substantialibus lo-

quitur, sed actualibus, quæ in uno eodemque homine vel pariter vel sigillatim cum quadam temporis vicissitudine et mutatione luctantur.

CAPUT XI.

Quid in hoc loco caro ab Apostolo nominetur, et quid si concupiscentia carnis.

Quamobrem in hoc loco ^a carnem non hominem, id est, hominis substantiam, sed voluntatem carnis et desideria debemus pessima accipere : sicut nec spiritum quidem aliquam rem substantialem, sed animæ desideria bona et spiritalia designare. Quem sensum idem beatus Apostolus superioribus evidenter expressit, ita dicens : *Dico autem, spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem. ^b *Hæc autem invicem adversantur sibi, ut non quæcumque vultis, illa faciatis* (*Gal. V*). Quæ cum utraque desideria, id est, carnis et spiritus in uno eodemque sint homine, intestinum quotidie intra nos geritur bellum, dum concupiscentia carnis quæ præcipitanter fertur ad vitia, his quæ ad præsentem requiem pertinent, deliciis gaudet. Quibus econtra concupiscentia spiritus adversata, ita desiderat tota spiritalibus studiis inhærere, ut etiam necessarios carnis usus optet excludere, sic illis jugiter occupari cupiens, ut nullam penitus fragilitati ejus curam cupiat impartiri. Caro luxuriis ac libidine dele-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quandoque enim de natura intelligitur, quandoque autem de affectu et labe. Prioris significationis exemplum hoc est : Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere (*Luc. XXIV*). Posterioris : Caro et sanguis regnum Dei hereditate possidere non possunt. Ita ille. At plenior est accuratior est divisio ac distinctio quæ hic habetur.

^a Ex illis verbis Apostoli : *Caro concupiscit adversus spiritum*, etc. Manichæi olim statuere conati sunt duas esse naturas in homine : alteram bonam a Deo conditam, alteram malam a dæmone auctore profectam, quæ in carne inhabitans per carnem concupiscit adversus spiritum. At id non solum impie, sed etiam imperite ab eis excogitatum. Eadem namque prorsus est anima quæ per carnem concupiscit, secundum carnalem appetitum, et quæ per spiritum concupiscit juxta appetitum rationalem. Constat enim in anima hominis duplicem esse vim appetitivam : alteram rationis expertem, quam appellamus appetitum sensitivum, quia versatur circa delectationes sensuum; alteram quæ est rationis particeps, quam voluntatem appellamus (*August. ad Quodvultdeum*; *Gregor. XXXII Moral. cap. 10*). Hæc per gratiam sanata et renovata concupiscit ex directione spiritus spiritalia bona. Eadem igitur est anima quæ secundum diversas vires adversus seipsam pugnat. Proinde cum hic dicit abbas carnem et spiritum non significare hominis substantiam, intellige quatenus substantia est, sed quatenus carnalis, vel spiritalis, id est, quatenus appetitui sensitivo et carnali, vel spiritali, id est, rationali obtemperans. Idem enim est, sive dicatur caro, sive anima, vel homo quatenus carnalis. Cæterum D. Augustinus non modo eandem animam diversis motibus æstantem secundum diversos et contrarios appetitus hoc dissidium sentire scribit, verum etiam vim rationalem. Docet enim eandem hominis voluntatem litigare, rixari, ac pugnare secum, dum ex Spiritu sancti inspiratione tota vult æternis bonis inhærere,

C ex pondere vero carnalis consuetudinis vult adhuc terrenis commodis et delectationibus frui. Sic enim ipse quas initio suæ conversionis pateretur difficultates et ambiguitates exponit lib. VIII Confessionum vel. 3 : *Velle meum tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus, quasi ansulis quibusdam sibi in nexis (unde catenam appellavi), tenebat me dura servitus. Voluntas autem nova, quæ mihi esse coperat, ut te gratis colerem, fruique te vellem, Deus, sola certa jucunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, una vetus, alia nova, illa carnalis, ista spiritalis, confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipsius experimento id quod legeram, quomodo caro concupisceret adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc Augustinus, quibus illustrari poterunt quæ sequenti capite de media quadam voluntate inter utramque concupiscentiam carnis et spiritus disseruntur.*

^b Quia motus spiritus contrarii sunt motibus carnis, ut dictum est. Caro enim sollicitat ad turpia, spiritus vero invitat ad honesta, quod postmodum longa et diserta antithesi explicatur; nec refert sive spiritus accipiatur pro Spiritu sancto, ut videtur Apostolico contextui magis quadrare; sive pro spiritu humano, quatenus tamen a Spiritu sancto sanatus ab eodem regitur et gubernatur. *Nam Spiritus sanctus*, ait D. Thomas (1-2, g. 70, art. 4) *movet humanam mentem ad id quod est secundum rationem, vel potius ad id quod est supra rationem; appetitus autem carnis, qui est appetitus sensitivus, trahit ad bona sensibilia, quæ sunt infra hominem : unde sicut motus sursum et deorsum contrariantur in naturalibus; ita in operibus humanis, contrariantur opera carnis fructibus sive operibus spiritus.*

ctatur, spiritus ne ipsis quidem naturalibus desideriis acquiescit. Illa concupiscit satiari somno, repleti cibo; hic vigiliis et jejuniis ita saginatur, ut ne ad ipsum quidem necessarium vitæ usum somnum cibumque velit admittere. Illa cupit exuberare copiis universis, hic ne ipsius quidem exigui panis quotidianam substantiam habere contentus est. Lavaeris illa nitescere et quotidianis adulantium cunctis appetit constipari, hic squalore sordium et inaccessibilis eremi vastitate congaudet, cunctorumque mortalium præsentiam perhorrescit. Honoribus illa et laudibus hominum confovetur, hic irrogatis sibi persecutionibus injuriisque lætatur.

CAPUT VII.

Quæ sit voluntas nostra, quæ inter concupiscentiam carnis et spiritus ponitur.

Inter has igitur utrasque concupiscentias, * animæ voluntas in medullis quodam vituperabiliore consistens, nec vitiorum flagitiis oblectatur, nec virtutum doloribus acquiescit, sic quærens a passionibus carnalibus temperari, ut nequaquam velit dolores necessarios sustinere, sine quibus desideria spiritus

A nequeunt possideri, absque castigatione carnis castimoniam cupiens corporis obtinere, sine vigiliarum labore cordis acquirere puritatem, cum requie carnis spiritalibus virtutibus exuberare, absque ullius exasperatione convicii patientiæ gratiam possidere, humilitatem Christi sine honoris mundani exercere jactura, religionis simplicitatem cum sæculi ambitione sectari, Christo cum hominum laude ac favore servire, districtiorem veritatis sine cuiuspiam vel tenui offensione proferre. Postremo sic vult futura consequi bona, ut præsentia non amittat. Quæ voluntas numquam nos ad perfectionem veram faceret pervenire, sed in tepore quodam terribilo collocaret, talesque faceret quales illi sunt qui in Apocalypsi increpatione Domini castigantur: *Scio opera tua, quia neque calidus es, neque frigidus;* ^B *utinam frigidus esses aut calidus: nunc autem quia tepidus es, incipiam te vomere de ore meo (Apoc. III);* nisi hunc tepidissimum statum altrinsecus hæc insurgentia bella diruperint. Nam cum famulantes huic voluntati nostræ ad hanc remissionem voluerimus nosmetipsos paululum relaxare, confestim acu-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Voluntatem quamdam, sive statum animæ ponit, veluti medium inter utramque concupiscentiam, carnis videlicet et spiritus, quo sic affectus sit animus, ut utrique ex æquo satisfacere, ut utriusque affectibus obsequi velit, hoc est, terrenis simul et æternis bonis perfrui, et in utramque, ut dicitur, aurem dormire, et nunc carni, nunc spiritui deservire. Quam pravam affectionem, et dimidiatam, seu partitam voluntatem vocat Scriptura tepiditatem; quod inter aquam calidam et frigidam media sit tepida, eamque ut iniquam, absurdam, impossibilem multis locis suggillat ac detestatur. III Reg. XVIII: *Usquequo claudicatis in utramque partem? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, sequimini illum.* Prov. XIII: *Vult, et non vult piger.* Matth. VI: *Non potestis Deo servire et mammonæ.* Lucæ VI: *Nemo potest duobus dominis servire.* Lucæ IX: *Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.* II Corinth. VI: *Quæ participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Quis autem consensus templo Dei cum idolis?* I Timoth. II: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Apoc. III: *Utinam frigidus esses, aut calidus, etc.* Talis porro erat Augustinus initio suæ conversionis, ut superius visum est (Cap. II), ancipiti voluntate nunc in hanc, nunc in illam partem abstractus. Tali etiam modo spiritaliter affectum Zachæum venerabilis Beda interpretatur: *Qui intrantem, inquit, Jericho Salvatorem videre quærebat, sed præ turba non poterat (Luc. xv); quia gratiæ fidei, quam mundo Salvator attulit, participare cupiebat, sed inolita vitiorum consuetudo ne ad votum perveniret obstabat.* Tales denique servi inutiles, quos D. Gregorius depingens: *Sunt, inquit (Hom. 9 in Evang.), plerique intra sanctam Ecclesiam (quorum iste servus imaginem tenet) qui melioris vitæ vias aggredimur, et tamen jacere in sui torporis ignavia non pertimescunt; et quæ sequuntur.* Ad hunc igitur voluntatis torporem, medietatem et tepiditatem excutiendam, docet opportune et magno nostro commodo nobis insectam ac relictam hanc pugnam carnis et spiritus, ut assiduo hoc certamine et conflictu utriusque partis excitatus animus vim sibi afferat, seque supra seipsum erigat, et toto conatu atque instantia ad perfectionis apicem enitatur, quia Regnum

Dei vim patitur, et violenti rapiunt illud (Matth. xi).

^b D. Gregorius in Pastoralibus (III part. cap. 35): *Calidus est qui bona studia et arripit et consummat, frigidus vero qui consummanda nec inchoat. Et sicut a frigore per teporem transitur ad calorem, ita a calore quoque per teporem reditur ad frigus. Sed sicut ante teporem frigus sub spe est, ita post frigus tepor in desperatione. Qui enim adhuc in peccatis est, conversionis fiduciam non amittit; qui vero post conversionem tepuit, et spem quæ esse potuit de peccatore subtrahit. Aut calidus ergo quisque esse aut frigidus quæritur, ne tepidus evomatur, ut videlicet aut necdum conversus adhuc de se spem conversionis præbeat, aut jam conversus in virtutibus inardescat; ne evomatur tepidus, qui a calore quem proposuit torpore ad noxium frigus redit. Ita Gregor. Porro tepiditatis vitium et tepidorum monachorum mores, contra quos præcipue hic agitur, graphice depingit Cassianus lib. x Instit. cap. 2 et 3. His adde D. Bernardum serm. 6, ubi hæc utriusque generis monachorum collatio: *Advertere potes, inquit, in omnibus fere religiosis congregationibus viros repletos consolatione, superabundantibus gaudio, jucundos semper, et hilares, ferventes spiritu, die ac nocte meditantes in lege Dei, crebro suspicientes in cælum, et puras manus in oratione levantes, sollicitos observatores conscientiæ, et devotos sectatores bonorum operum, quibus amabilis disciplina, dulces jejuniis, vigiliæ breves, labor manuum delectabilis, universa denique conversationis hujus austeritas refrigerium videatur.**

^D *Contra sane invenire est homines pusillanimes, et remissos, deficientes sub onere, virga et calcaribus indigentes, quorum remissa lætitia, pusillanimitas tristitia est, quorum brevis et rara compunctio, animalis cogitatio, tepida conversatio, quorum obedientia sine devotione, sermo sine circumspectione, oratio sine cordis intentione, lectio sine ædificatione, quos denique, ut videmus, vix gehennæ motus inhibet, vix pudor cohibet, vix frenat ratio, vix disciplina coercent. Non tibi horum vita inferno penitus appropinquare videtur, dum, intellectu affectui et affectu intellectui repugnante, necesse habent mittere manum ad opera fortium, qui cibo fortium minime sustentantur, socii plane tribulationis, sed non consolationis, etc.* Vide eundem serm. 63 in Cantica.

lei carnis insurgunt, suisque nos vitiis et passionibus sauciantes, nequaquam in illa, qua delectamur, puritatis qualitate stare permittunt, atque ad illam quam horremus frigidam voluptatem, plenamque sentibus pertrahunt viam. Rursus si spiritus fervore succensi, opera carnis volentes extinguere, sine ullo respectu fragilitatis humanæ, totos nosmetipsos tentaverimus ad immoderata virtutum studia cordis elatione conferre, interpellans imbecillitas carnis ab illa reprehensibili nimietate spiritus revocat ac retardat; et ita fit ut, utraque concupiscentia tali colluctatione alterna sibimet repugnante, animæ voluntas, quæ nec totam se carnalibus desideriis dederit, nec virtutum vult laboribus desudare, quodammodo justo moderamine temperetur, dum hæc inter utraque contentio, illam perniciosiorem excludens animæ voluntatem, ut quamdam æquitatis libram in statera nostri corporis collocat, quæ spiritus carnisque confinia justo discernit examine, nec a dextris mentem spiritus ardore succensam, nec a læva carnem vitiorum aculeis præponderare permittit. Dum hæc pugna quotidianis diebus utiliter exagitur in nobis, ad illud quartum quod nolumus salubriter venire compellimur, ut puritatem cordis non otio nec securitate, sed jugi sudore et contritione spiritus acquiramus, castitatemque carnis districtis jejuniis, fame, siti ac vigilantia retineamus; directionem etiam cordis, lectione, vigiliis, oratione continua, et solitudinis squalore capiamus; patientiam tribulationum exercitiis retentemus, cum blasphemis et opprobriorum saturitate nostro serviamus Auctori; veritatem cum invidia mundi istius et inimicitis, si necesse fuerit, exsequamur; et tali colluctatione in nostro corpore militante, protractis nobis ab hac ignava securitate, atque ad istum quem volumus laborem ac virtutum studia provocatis, æquitas optime media retineatur, et tepidum nostræ voluntatis arbitrium, hinc spiritus fervor, illinc carnis gelidissimus rigor moderatissimo calore contemperent, ac

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Genes. XI : *Descendit Dominus, ut videret civitatem et turrim quam edificabant filii Adam, et dixit: Ecce unus est populus, et unum est labium omnibus, coperuntque hoc facere; nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universis terras, et cessaverunt edificare civitatem.* Sic igitur linguarum oborta confusio, et vocum discordia temerarios ausus hominum nefariosque compescuit. Quo etiam modo nobis prodest interna partium nostrarum discordia, tum ad deprimendam mentis nostræ elationem, tum ad alios effectus supra signatos.

^b Colligit ex dietis aliquot utilitates, quæ nobis ex colluctatione ac dissidio carnis et spiritus proveniunt. Prima utilitas est salutaris cunctatio et dilatio qua fit ut mala quæ animo concepimus tardius exsequamur, corporis mole præpediti, et facilius ab eis revocemur penitentia ducti. Hinc Poeta :

Differ, habent parvæ comoda magna moræ.

Secunda, facilius apud Deum excusatio et veniæ consecutio, ratione infirmitatis et fragilitatis huma-

neque ad effrenata vitia mentem pertrahi concupiscentia spiritus sinat, nec rursus ad virtutum irrationabiles appetitus fragilitas carnis spiritum patitur extolli; ne vel inde omni genum pullulent fomites vitiorum, vel hinc elatio morbi principalis emergens, telo nos superbiæ graviore confodiat : sed pugnæ horum justa æquilibratio succedens sanam et moderatam inter utramque virtutem reservet viam, itinere regio docens militem Christi semper incedere. Atque ita fit, ut cum pro tepore hujus, quam diximus, ignavissimæ voluntatis propensius mens ad desideria carnis fuerit devoluta, spiritus concupiscentia refrenetur, nequaquam eo vitiis acquiescente terrenis; rursusque si immoderato fervore per excessum cordis ad impossibilia fuerit spiritus noster et inconsiderata præreptus, infirmitate carnis ad justum retrahatur examen, et transcendens voluntatis nostræ tepidissimum statum commodissima temperie planoque tramite cum sudoris industria viam perfectionis incedat. Simile quid etiam in illius turris exstructione legimus a Domino dispensatum in libro Geneseos, ubi linguarum oborta repente confusio sacrilegos ausus hominum nefandosque compescuit (*Genes. XI*). ^a Permansisset enim etiam ibi adversus Deum, immo adversus eos qui divinam ejus attentare cœperant majestatem, consensus noxius, nisi eos dispensatione Dei repugnans inter se diversitas linguæ per dissonantiam vocis in meliorem statum proficere compulisset, et quos ad excidium sui animaverat perniciose consensio, ad salutem revocasset bona utilisque discordia, incipientes scilicet humanam fragilitatem intercedente divisione sentire, quam per noxiam conspirationem elati antea nesciebant.

CAPUT XIII.

De utilitate cunctationis quæ ex colluctatione oritur carnis et spiritus.

In tantum vero ^b utilis nobis ex hujus pugnæ di-

næ, cujus obtentu toties Psalmista divinam misericordiam commovet et implorat, dicens : *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum, etc.*, quod angeli dicere non possunt, quibus, cum sint incorporei, nulla suppetit excusatio infirmitatis, ut hic dicitur. Tertia, major cautela et sollicitudo, ut de hoste, præsertim domestico, numquam securi, cautius nobis inviligemus et prospiciamus. Qui enim, hoste præsentem, eoque infestissimo, non sibi caveat, seseque muniat? Quarta, humiliatio, qua etiam viri spirituales et perfecti ob carnis infirmitatem et immunditiam, quam patiuntur inviti, salubriter humiliantur, ne de suis virtutibus ac divinis beneficiis extollantur. Si enim Apostolo Paulo, ne magnitudo revelationum eum extolleret, datus est stimulus carnis suæ, angelus Satanae, qui eum colaphizaret (*Vide Joan. Climacum gradu 15*); quid mirum si aliis? Has duas utilitates prosequitur cap. 15 et sequentibus (*II Cor. 12*). Cæterum, quamvis ex his recte colligatur, ut colligit Auctor, utcumque salutem et secundum quid, sive occasionaliter, bonam esse et ad multa nobis utilem carnis et spiritus colluctationem, ideoque divina dispensatione sua dispositionem in nobis etiam post baptismum remanere

versitate cunctatio nascitur, et salutaris ex hac concertatione dilatio, ut, resistente soliditate corporea, dum ab eorum effectu que nequiter mente concipiunt retrahimur, nonnumquam in meliorem statum, seu penititudine subsequente, seu emendatione quadam, que solet procrastinatione operis et recogitatione interveniente descendere, corrigamur. Denique hos quos intelligimus ad voluntatum suarum desideria perficienda nullo carnis obstaculo retardari, demones scilicet ac spirituales nequitas, et quidem cum sint de eminentiore angelorum ordine devoluti, detestabiliores esse hominibus contemplamur, eo quod, possibilitate eorum desideriis adjacente, ^a id quod nequiter semel conceperint irrevocabili malo perficere non moerentur: quia sicut

A est animus eorum velox ad excogitandum; sic ad perficiendum pernix et absoluta substantia; et dum suppeditat eis prona facilitas ea quæ voluerint peragendi, conceptum malum nulla intercedens deliberatio salutaris emendat.

CAPUT XIV.

De inemendabili malitia spiritualium nequiarum.

^b Spiritualis namque substantia, nec ulla carnis soliditate devincta, ut excusationem exortæ in se pravæ non recipit voluntatis, ita venam malignitatis excludit, quia nulla quemadmodum nos ad peccandum impugnatione carnis extrinsecus lacessita est, sed vitio solius malæ voluntatis accensa, et ^c ob hoc sine venia peccatum et languor sine remedio

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

ad agonem, ut dictum est: fatendum tamen concupiscentiam carnis adversus spiritum ex se simpliciter esse malam et vitiosam; non quia sit proprii nominis peccatum, sed quia vitium, et defectus naturæ, ordini et æquitati naturali repugnans, qua par est inferiora superioribus subesse: cum e contrario per concupiscentiam par animæ inferior superiori, id est, rationi repugnet, legi mentis non pareat, spiritui obluetur, et, quod pejus est, ad peccatum trahat. Unde et Apostolus expresse malum nominat, Rom. VII, cum ait: *Malum adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*, ubi per malum adjacens nihil aliud intelligi potest, nisi concupiscentia carnis, quam ibidem vocat Apostolus legem membrorum, et legem peccati repugnantem legi mentis (Vide Bellarm. de Amis. gratiæ lib. VI cap. 14). Quod et contra Pelagianos accurate docet D. Augustinus, et multis rationibus et auctoritatibus antiquorum Patrum confirmat, lib. II in Julianum, inter alia scribens, legem peccati, que inest hominis membris repugnans legi mentis, qua caro concupiscit adversus spiritum, etiam baptizatis ingerere pugnandi necessitatem. Et contra quid, inquit, nisi contra malum, non obstantiam, sed substantiæ vitium, Dei gratia nos regenerante, non imputandum, Dei gratia juvante frenandum?

^a Non quod judicio ac voluntate prorsus inflexibili atque immobili præditi sint, ut nonnulli volunt (S. Thom. I part., q. 64, art. 2); sed quia nullo carnis impedimento aut remora detinentur, quominus animo concepta continuo exsequantur.

^b Angelos sive bonos, sive malos, spirituales et incorporeas esse substantias docent Patres (S. Th. I part., q. 51). Dionysius Areop. Coelest. Hierar. cap. 2 et de Div. Nom. cap. 4, Gregorius Nazianzenus orat. 2 de Theologia, Chrysostomus homil. 22 in Genesim, Damascenus lib. II de Fide Orthod. cap. 3. et Gregorius Magnus VIII Moral. cap. 9. Et in concilio Lateranensi, cap. Firmiter, ita definitum: *Deus ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spirituales et corporeas, angelicam videlicet et mundanam*. Ubi spiritualis creatura opponitur corporeæ. Aliter tamen docet abbas Serenus collatione septima cap. 13, ubi angelos fatetur spiritualis quidem esse naturæ, non tamen omnino incorporeæ. Quod etiam sensisse videtur D. Augustinus pluribus in locis, ubi spiritualia quædam, id est, aerea corpora, tam angelis quam dæmonibus tribuit, ex Platonicorum sententia.

^c Damascenus, loco supra citato: *Inadeptus penitentia est angelus, quia incorporealis est. Nam homo propter substantiæ infirmitatem penitentiam consecutus est. Et cap. sequenti: Scire oportet quoniam quod hominibus est mors, hoc angelis est lapsus. Post lapsum enim non est illis penitentia locus, ut*

B neque post mortem hominibus. Quod non sic accipiendum est, tamquam natura angelica præ humana fuerit restitutionis incapax, aut irreparabilis suo Conditori, sed quia justissimum fuit ut sicuti hominum via, qua mereri ac proficere aut respicere possint, morte terminatur, ita et angelorum via, ex ordinatione Conditoris, lapsu finiretur; non ergo tam propter naturarum diversitatem quam propter justissimam Dei ordinationem id evenit, ut angelus post lapsum reparari non possit. Hujus autem ordinationis divinæ, cur scilicet post lapsum et primum peccatum diabolus statim damnatus sit, et omni spe ac remedio consequendæ veniæ et reparationis destitutus, duplex causa hic tangitur, quam et D. Gregorius expressit IV Moralium cap. 9, ex quo totus hic locus aptissime illustretur. *Duas, inquit, ad intelligendum se creaturas fecerat Deus, angelicam videlicet et humanam: utramque vero superbia percudit, atque a statu ingenitæ rectitudinis fregit* (Vide S. Thomam I part., q. 64, a. 2). *Sed una tegmen carnis habuit, alia vero nihil infirmum de carne gestavit. Angelus namque solummodo spiritus, homo vero et spiritus est et caro. Misertus ergo Creator ut redimeret, illum ad se debuit reducere, quam in perpetratione culpæ ex infirmitate aliquid constat habuisse; et eo amplius debuit apostatam angelum repellere, quo cum a persistendi fortitudine corruit, nihil infirmum ex carne gestavit. Unde recte Psalmista cum misertum Redemptorem hominibus diceret, ipsam quoque causam misericordiæ expressit dicens: Et memoratus est quia caro sunt; ac si deceret: Quo eorum infirma vidit, eo districte culpas punire noluit. Est adhuc aliud quo et perditus homo reparari debuit, et superbiens spiritus reparari non possit, quia nimirum angelus sua superbia cecidit, hominem vero aliena prostravit. Tertiam rationem affert D. Augustinus Enchirid. cap. 29, cur scilicet Deus non angelicam, sed humanam naturam reparare voluerit, quod uno peccante homine, totum in eo perierat genus humanum, non autem uno cadente angelo, cæteri omnes ceciderunt. Placuit itaque, inquit, universitatis creatori atque moderatori Deo, ut quoniam non tota multitudo angelorum Deum deserendo perierat, ea quæ perierat in perpetua perditione remaneret; quæ autem cum Deo, illa deservente, persisteret, de sua certissime cognita semper futura felicitate secunda gauderet; alia vero creatura rationalis, quæ in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis, et originalibus et propriis, tota perierat, ea ejus parte reparata, quod angelicæ societati ruina illa diabolica minuerat suppleret. Hæc Augustinus. Verum adversus primam illam rationem a D. Gregorio allatam objiciet fortasse quispiam hominem in statu innocentia carnem habuisse plane subjectam et obsequentem spiritui, immo tum non minus propensam ad bonum quam modo est ad malum.*

qui, de frigido ad tepidum transiens, detestabilior A Domini voce signatur.

CAPUT XVIII.

Interrogatio quid intersit inter carnalem et animalem.

Germanus : De utilitate colluctationis quæ inter carnem et spiritum suscitatur, quantum videtur nobis evidenter expressum est, ita ut eam ipsis quodammodo manibus nostris palpabilem factam esse credamus. Et idcirco hanc quoque rationem nobis similiter cupimus aperiri, quid intersit inter carnalem et animalem virum, vel quemadmodum animalis carnali possit esse deterior.

CAPUT XIX.

De triplici animarum statu.

Daniel : Secundum definitionem Scripturæ ^a tres sunt animarum status. Primus carnalis, secundus animalis, tertius spiritualis (*Vide Augustinum lib. LXXXIII, quæst. 4, 67*). Quos in Apostolo ita legimus designari. Nam de carnali dicitur : *Lac vobis potum dedi, non escam, necdum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales* (I Cor. II). Et iterum : *Ubi enim est inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis* (*Ibid.*)? De animali quoque taliter commemoratur : ^b *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi* (I Cor. II). De spiritali vero : *Spiritalis autem examinat omnia; ipse autem a nemine judicatur* (*Ibid.*). Et iterum : *Vos qui spirituales estis, instruite eos qui ejusmodi sunt, in spiritu lenitatis* (*Galat. VI*). Itaque festinandum est nobis, ut cum renuntiantes desierimus esse carnales, id est, a sæcularium ceperimus conversatione se jungi, et ab illa manifesta carnis pollutione cessare, spiritalem statum protinus apprehendere tota virtute nitamur, ne forte blandientes nobis quod vi-

demur ^c secundum exteriorem hominem huic renuntiasse mundo, vel carnalium fornicationum deseruisse contagia, tamquam qui summam perfectionis per hoc apprehenderimus, remissiores deinceps erga emundationem cæterarum passionum lentioresque reddamur et inter utraque detenti gradum spiritualis profectus assequi nequeamus, existimantes ad perfectionem nobis abunde sufficere quod exteriore homine videamur de conservatione mundi hujus ac voluptatibus segregari, vel quod immunes simus a corruptela et commixtione carnali, et ita inventi in illo tepido statu, qui deterrimus judicatur, evomendos nos ex ore Domini secundum ejus sententiam noverimus, ita dicentis : *Utinam calidus esses aut frigidus; nunc autem tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo* (*Apoc. III*). Nec immerito eos Dominus quos jam in visceribus receperat charitatis, noxie tepefactos, cum quadam convulsione pectoris sui evomendos esse pronuntiat; qui cum salutarem quodammodo ei potuissent præbere substantiam, avelli ab ejus visceribus maluerunt, tanto deteriores effecti illis qui numquam ori Dominico illati sunt cibis, quanto id quod nausea compellente projicimus, odibilis detestatur. Quidquid enim frigidum est, etiam ore nostro susceptum vertitur in calorem, et saluifera suavitate percipitur; quod autem semel vitio perniciosi teporis abjectum est, non dicam labiis admovere, sed etiam eminus intueri sine ingenti horrore non possumus. Rectissime ergo pronuntiat esse deterior, quia facilius ad salutarem conversationem ac perfectionis fastigium carnalis quis, id est, sæcularis vel gentilis, accedit, quam is qui professus monachum, nec tamen viam perfectionis arripens secundum regulam disciplinæ, ab illo semel

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Tres animæ status distinguit, cum tamen carnalis et animalis secundum rem et communem intelligentiam parum aut nihil inter se differant. Ipse vero carnalem animæ statum præcipue in carnis immunditia et pollutione, etiam involuntaria, constituere videtur, ut ex sequentibus liquet.

^b Vox hæc ab anima ducitur, non ab animali. Græce enim ψυχικός id est, animalis, ψυχή anima. Hinc Tertullianus Montanista effectus librum de Junio inscripsit adversus Psychicos, id est, animales; hoc nomine catholicos calumniose suggillans, quod tres Quadragesimas Montanistarum more non observarent. Porro animalis homo quis sit, D. Thomas in Commentario planissime exponit his verbis : Considerandum quod anima est forma corporis. Unde propriæ animæ intelliguntur illæ vires quæ sunt actus corporalium organorum, scilicet vires sensitivæ. Dicuntur ergo homines animales qui hujusmodi vires sequuntur, inter quas est vis apprehensiva et appetitiva; et ideo potest dici homo dupliciter animalis, uno modo quantum ad vim apprehensivam, et hic dicitur animalis sensu, qui (sicut dicitur in glossa) de Deo juxta corporum phantasiam, vel legis litteram, vel rationem philosophicam judicat, quæ secundum vires sensitivas accipiuntur. Alio modo dicitur quis animalis quantum ad vim appetitivam, qui scilicet afficitur solum ad ea quæ sunt secundum appetitum sensitivum; et talis dicitur animalis vita, qui (sicut dicitur in glossa) sequitur dissolutam lasciviam animæ suæ, quam intra naturalis ordinis metas spiritus rector non continet. Unde dicitur in

Canonica Judæ : *Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes*. Secundo autem videndum est quare tales non possunt percipere ea quæ sunt spiritus Dei, quod quidem manifestum est, et quantum ad animalem sensum, et quantum ad animalem vitam. Ea enim de quibus Spiritus S. illustrat mentem sunt supra sensum et rationem humanam, secundum illud Eccles. III : *Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi*; et ideo ab eo capi non possunt qui soli cognitioni sensitivæ innititur. Spiritus etiam sanctus accendit affectum ad diligendum spiritualia bona, sensibilibus bonis contemptis; et ideo ille qui est animalis vitæ non potest capere hujusmodi spiritualia, quia Philosophus dicit in IV Ethicorum, quod qualis unusquisque est, talis finis videtur ei. Proverb. XVIII : *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ei dixeris quæ versantur in corde ejus*. Et Eccles. XXII : *Cum dormiente loquitur, qui enarrat sapientiam stulto*. Hactenus D. Thomas more suo, non in sublimitate sermonis, sed in doctrina spiritus spiritualibus spiritualia comparans (I Cor. VIII).

^c Augustinus lib. XIII de Civit. cap. 24 : *Scriptura, inquit, divina, cum duo ista (corpus et anima) conjuncta sint ex quibus vivit homo, tamen etiam singula hominis vocabulo appellat, animam scilicet interiorem hominem, corpus vero exteriorem hominem vocans, tamquam duo sint homines, cum simul utrumque sit unus homo*. Vide etiam eundem lib. XII de Trinit. cap. 1.

piritalis fervoris igne discessit. Ille namque corporalibus saltem vitiis humiliatus, atque immundum se sentiens contagione carnali, ad fontem veræ purificationis ac perfectionis culmen, quandoque compunctus accurrit, et horrescens illum, in quo est, infidelitatis gelidissimum statum, spiritus ardore succensus, ad perfectionem facilius convolabit. Nam qui semel, ut diximus, tepido exorsus initio monachi cœpit abuti vocabulo, nec tamen humilitate ac fervore quo debuit iter hujus professionis arripuit, infectus semel hac miserabili lue, et in ea quodammodo resolutus, nec ex se ulterius perfecta sapere, nec alterius poterit monitis erudiri. Dicit enim in corde suo, secundum illam Domini sententiam, *quia dives sum et locuples, et nullius ego*. Cui illud quoque quod subsequitur, consequenter aptabitur: *Tu autem es miser et miserabilis, et pauper et cæcus et nudus* (Apoc. III): in eo factus etiam sæculari deterior, quod nec miserum se nec cæcum ac nudum aut emendatione dignum, vel egere monitis alienius aut institutione, cognoscit, et ob hoc nec exhortationem quidem ullam verbi salutaris admittit, non intelligens ipso monachi se nomine prægravari ac deprimi opinione cunctorum, qua dum creditur ab omnibus sanctus, et velut Dei famulus colitur, necesse est ut in futuro vehementiori iudicio poenæque subdatur. Postremo quid diutius immoramur in his quæ nobis experimento satis comperta sunt ac probata? Frequenter enim vidimus de frigidis atque carnalibus, id est, de sæcularibus ac paganis, ad spiritalem pervenisse fervorem, de tepidis atque animalibus omnino non vidimus. Quos etiam per prophetam ita legimus Dominum detestari, ut spiritalibus viris atque doctoribus præcipiatur, ut ab eis monendis docendisque discedant, et nequaquam velut in sterili atque infructuosa terra noxiisque sentibus occupata semen verbi salutaris expendant; sed ut contententes eam, novam potius excolant terram, id est, erga paganos ac sæculares omnem doctrinæ culturam ac verbi transferant salutaris instantiam, quod ita legitur: *Hæc dicit Dominus viro Juda et habitatoribus Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas* (Jerem. IV).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tertullianus lib. adversus Judæos legit: *Innovate vobis novitatem, et nolite seminare in spinis*. Alibi vero: *Renovate vobis novamen*, etc. D. Cyprianus lib. I Testim. adversus Judæos: *Renovate inter vos novitatem, et ne seminaveritis in spinis*.

^b Tales etiam sui temporis monachos quosdam suis coloribus depingit ac perstringit D. Hieronymus epist. 4: *Vidi, inquit, quosdam, qui postquam renuntiaverunt sæculo, vestimentis dumtaxat et vocis professione, non rebus, nihil de pristina conversatione mutarunt: res familiaris magis aucta, quam imminuta; eadem ministeria servulorum, idem apparatus convivii; in vitro et patella fictili aurum comeditur; et inter turbas et examina ministrorum nomen sibi vindicant solitarii: qui vero pauperes sunt, et tenui substantiola, videnturque sibi scioli, pomparum ferculis*

^c *Aurum vocat res auro et magno pretio emptas*, ait Marianus.

CAPUT XX.

De male abrenuntiantibus.

Denique, quod pudet dicere, ita plerosque abrenuntiasse conspicimus, ut^b nihil amplius immutasse de anterioribus vitiis ac moribus comprobentur, nisi ordinem tantummodo atque habitum sæcularem (Vide collat. 3, cap. 3, 6 et seq.). Nam et acquirere pecunias gestiunt, quas nec ante possederunt; vel certe, quas habuerant, retinere non desinunt; aut, quod est lugubrius, etiam amplificare desiderant, sub hoc prætextu quod vel famulos suos semper exinde vel fratres alere se debere justum esse contendunt, vel certe^c sub obtentu congregandi cœtus reservant, quem velut abbates, instituere se posse præsumunt. Qui si in veritate viam perfectionis inquirerent, hoc potius tota virtute perficere niterentur, ut scilicet exuti non solum pecuniis, sed etiam affectionibus pristinis et distentionibus universis, semetipsos singulares ac nudos ita sub seniorum imperio collocarent, ut curam non modo aliorum nullam, sed ne sui quidem gererent. Econtrario autem evenit ut dum fratribus præesse festinant, nunquam senioribus ipsi subjiciantur, et a superbia inchoantes, dum alios instituere cupiunt, nec discere ipsi, nec agere ea quæ sunt Deo agenda mereantur. Quibus necesse est ut, secundum Salvatoris sententiam, cæci duces cæcorum effecti, pariter in foveam cadant (Matth. xv). Cujus superbiæ licet unum sit genus, duplex tamen ejus est species: una quæ serietatem gravitatemque [Lips. in marg. severitatem, serenitatem, vel veritatem] jugiter ementitur; alia quæ effrenata libertate in cachinnos fatuos risusque dissolvitur. Et illa quidem taciturnitate congaudet, hæc vero dedignatur silentio coarctari; nec confunditur passim proloqui, etiam res incongruas et ineptas, dum erubescit vel inferior cæteris vel indoctior judicari. Alia ob elationem, clericatus ambit officium, altera despicit, utpote judicans illud aut dignitati pristinae, aut vitæ ac natalium suorum meritis incongruum vel indignum. Quarum quæ deterior pronuntianda sit, uniuscujusque discutiat ac perpendat examen. Unum sane atque^d idem inob-

^d *similes procedunt in publicum, ut caninam exercent facundiam. Plerique artibus et negotiationibus pristinis carere non possunt, mutatisque nominibus institutorum, eadem exercent commercia; non victum et amictum (quod Apostolus præcipit [I Tim. vi]), sed majora quam sæculi homines emolumenta sectantes. Hæc et alia D. Hieronymus huic loco consentanea.*

^e Hunc locum etiam in editione Plantiniana vitiatum, additis quibusdam superfluis (quod in priori editione non animadverti) Clæconius paucioribus verbis ita restituit, suffragantibus etiam Basileensi excuso et nonnullis mss., in quibus tamen est nonnulla diversitas. Nam alii habent: *sub obtentu congregandi cœtus reservant, cum, velut abbates, instituere se posse præsumunt.*

^d *Sciendum enim*, ait D. Gregorius (Lib. xxxv Mor. c. 13), *quod nunquam per obedientiam malum fieri, aliquando autem debet per obedientiam bonum*

dentia genus est, vel propter operationis instantiam, vel propter otii desiderium, senioris violare mandatum, tamque dispendiosum est pro summo quam pro vigilantia monasterii statuta convellere. Tantum denique est abbatis transire præceptum ut legas, quantum si contempnas, ut dormias; nec alius superbiæ fomes est pro jejunió fratrem quam pro refectiõne contemnere, nisi quod perniciosiora et a remediis longinquiora sunt vitia quæ sub specie virtutum et imagine spiritalium rerum videntur emergere, quam illa quæ ex aperto pro carnali voluptate [Lips. in marg. voluntate] gignuntur. Hæc enim velut palam expositi ac manifesti languores [Lips. in marg. languoris], et arguuntur eominus, et sanantur; illa vero, dum prætextu virtutum teguntur, incurata perdurant, et deceptos quosque periculosius faciunt ac desperatius ægotare.

CAPUT XXI.

De his qui, contemptis magnis, occupantur in parvis.

Jam illud ridiculum qualiter exprimitur, quod nonnullos post illum primæ renuntiationis ardorem, quo vel res familiares vel opes plurimas ac militiam sæculi relinquentes, semetipsos ad monasteria contulerunt, tanto cernimus studio in his quæ penitus abseindi non possunt, et quæ nequeunt in hoc ordine non haberi, quamvis parva viliaque sint, esse devinctos, ut horum cura pristinæ omnium facultatum superet passionem (Collat. 3 cap. 3). Quibus profecto non magni proderit majores opes ac substantias contempsisse, quia affectus earum, ob quos illæ contemnendæ sunt, in res parvas atque exiguas transtulerunt. Nam vitium cupiditatis et

avaritiæ quod erga species pretiosas exercere non possunt, circa viliores materias retinentes, non abscidisse, sed commutasse se probant pristinam passionem. Nam nimia devincti diligentia erga curam psiathii, sportellæ, saccelli, codicis, mattæ, aliarumque similium rerum, quamvis vilissimarum, eadam tamen qua antea libidine detinentur. Quæ etiam tanta æmulatione custodiunt atque defendunt, ut ^a pro ipsis adversus fratrem commoveri eos, et, quod est turpius etiam, litigare non pudeat. In quibus adhuc ægritudine cupiditatis pristinæ laborantes, hæc eadem quæ usus corporis possidere monachum vel necessitas cogit, secundum numerum mensuramque communem non sunt habere contenti, in hoc quoque sui cordis avaritiam designantes, cum vel ea quibus uti necesse est, propensius student habere quam cæteri, vel excedentes diligentia modum, peculiariter ea attentiusque custodiunt, et ab aliorum contrectatione defendunt, quæ universis fratribus debent esse communia. Quasi vero differentia tantummodo metallorum, et non ipsa passio cupiditatis habeatur innoxia, et cum pro rebus quidem magnis irasci non liceat, pro vilioribus vero hoc ipsum fecisse sine culpa sit; et non idcirco pretiosiores abjecerimus materias, ut facilius disceremus viliora contemnere. Quid enim differt, utrum quis perturbationem cupiditatis erga opes amplas atque magnificas, an erga viliores exerceat species? nisi quod in eo reprehensibilior judicandus est, quod qui maxima spreverit, minimis obligetur. Ideoque perfectionem cordis abrenuntiatio ista non obtinet; quia cum censum habeat pauperis, non abjicit divitis voluntatem.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quod agitur intermitteri. Neque enim mala in paradiso arbor exstitit, quam Deus homini ne contingeret interdixit: sed ut per melius obedientiæ meritum homo bene conditus cresceret, dignum fuerat ut hunc etiam a bono prohiberet, quatenus tanto verius hoc quod ageret virtus esset, quanto et a bono cessans auctori suo se subditum humiliter exhiberet. Hæc Gregorius. Hinc veri obedientes a D. Benedicto describuntur

(Cap. 5 Regulæ), qui relinquentes statum quæ sua sunt, et voluntatem propriam deserentes, mox exoccupatis manibus, et quod agebant imperfectum relinquentes, vicino obedientiæ pede jubentis vocem factis sequuntur, etc.

^a Vide lib. VII Institutionum cap. 14. Cætera clara sunt, et non tam expositione quam lectione digna.

COLLATIO QUINTA

Quæ est abbatis Serapionis.

DE OCTO PRINCIPALIBUS VITIIS.

CAPUT PRIMUM.

In illo cœtu antiquissimorum senum fuit ^a vir nomine Serapion, apprime gratia discretionis ornatus,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ille nimirum Arsenoites, decem, ut fertur, milium monachorum abbas et presbyter, cujus adhuc adolescentis exemplum insigne memoratur collat. 2 cap. decimo. De quo et Palladius Lausiaca. 76, qui et annumeratus est inter præcipuos et illustriores cremi cultores. Unde D. Hieronymus epist. 27: *Quid, inquit, narrem Macarios, Arsenios, Serapiones,*

D cujus collationem operæ pretium reor litteris tradere. Ambientibus enim nobis ut de impugnatione vitiorum aliqua disputaret, quibus origines eorum et causæ manifestius panderentur, ita exorsus est.

et reliqua columnarum Christi nomina (In Catalo. lib. III c. 17)? Hunc Petrus Equilinus ait vendidisse librum Evangelii, quem solum habebat, ut pauperi subveniret, quod factum narrat Socrates lib. IV cap. 18. Verum hoc alii tribuunt alteri Serapioni, Sindonio videlicet, ut videre est in Vitis Patrum (Lib. I c. 22).

^a Helladi, satisfecisse me credo, voluminis amplitudine primitus excusata, quæ studentibus nobis non solum sermone succincto narranda perstruere, sed etiam plurima silentio præterire, in majorem modum quam disposueramus, extensa est. Præmissa namque super diversis institutis disputatione copiosa, quam nos studio brevitas resecares maluimus, hæc ad extremum B. Isaac intulit verba.

CAPUT II.

Verba abbatis Isaac super orationis qualitate.

Omnis monachi finis cordisque perfectio ad jugem atque indisruptam orationis perseverantiam tendit, et quantum humanæ fragilitati conceditur, ad immobilem tranquillitatem mentis ac perpetuam nititur puritatem. Ob quam possidendam omnem tam laborem corporis quam contritionem spiritus indefesse quærimus et jugiter exercemus, et est inter alterutram reciproca quædam inseparabilisque conjunctio. Nam sicut ad orationis perfectionem omnium

A tendit structura virtutum, ita nisi hujus culmine hæc omnia fuerint colligata atque compacta, nullo modo firma poterunt vel stabilia perdurare. Quemadmodum enim sine illis acquiri vel consummari non potest hæc de qua loquimur perpetua orationis jugisque tranquillitas, ita ne illæ quidem virtutes quæ hanc præstruunt, absque hujus possunt assiduitate compleri, ideo nec recte tractare de orationis affectu [*Lips. in marg. effectu*], nec ad ejus principalem finem, qui universarum virtutum molitione perficitur, subitanea disputatione poterimus intrare, nisi prius universa quæ illius obtentu vel abscindenda sunt vel paranda, per ordinem dinumerata fuerint atque discussa, et secundum evangelicæ parabolæ disciplinam (*Lucæ XIV*) ea quæ ad spiritualis ac sublimissimæ illius exstructionem pertinent turris supputata fuerint ac diligenter ante congesta. Quæ tamen nec proderunt præparata, nec recte superponi sibi met excelsa culmina perfectionis admittent, nisi

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

*sis (Sidon. lib. VI epist. 3, lib. VII epist. 6). Eiusdem quoque meminit in epistola ad Basilium. Hæc ibi Baronius. Rursus sub anno Christi 465, Hilari papæ quinto: Exstat, inquit, epistola Hilari papæ ad Leontium, Veranum et Victorium episcopos, quibus delegat causæ cognitionem et instaurationem jurium Ebre-dunensis episcopi, metropolitani Alpium maritimarum. Porro Leontius primo loco positus inter episcopos quibus causa committitur, etsi cujus Ecclesiæ antistes fuerit nulla sit mentio, scias tamen istum ipsum laudatum ab Hilario Arelatensi in funebri oratione de sancto Honorato episcopo prædecessore, quem Forojuliensem episcopum eundem opinor esse ad quem exstant Sidonii Apollinaris litteræ. De eodem Leontio Forojuliensi meminit Hilarius Arelatensis in Vita sancti Honorati, dicens: Vacantem itaque insulam ob nimietatem caloribus, et veneratorum animalium metu, Alpino haud longe jugo subditam petit, præter secreti opportunitatem, sancti ac beatissimi in Christo viri Leontii episcopi oblectum vicinia, et charitate constrictus, plurimis a tam novo ausu retrahere illum conantibus. Sic ille. Ex quo etiam Baronius S. Honoratum, ad suos Arelatenses redeuntem, primum omnium consilio Leontii Forojuliensis proxime degentis episcopi, incoluisse insulam Lerinensem a serpentibus obsessam, illicque cedentibus illis, ecclesiam et monasterium erexisse, excepisseque a sæculo profugos ad vitam monasticam excolendam docet. Cæterum quod de epistolis Sidonii ad Leontium Forojuliensem superius dixerat Baronius, idem correxisse videtur in appendice (*Tom. X Anal.*), ubi Sirmundum e diverso collaudans, ejusque opinioni accedens, Cæsarium Arelatensem, quem sedisse ait ejus sedis antistitem anno Domini 524, nominat huius Leontii successorem, qui post Eonium sedit, Ravennio substitutum. Unde consequens est et ipsum Leontium Arelatensem fuisse episcopum. Ex quibus infirma et incerta admodum redditur Savari notatio ad illum Sidonii locum de Leontio Forojuliensi, qui (ut ait) subscribit synodo Lugdunensi et epistola Fausti contra Luciferum presbyterum, ut patet ex epistola Fausti ad Luciferum in fine de Libero Arbitrio, et epistola Luciferi ad Leontium et reliquos. Item Cassianus eremita in præfatione primæ et nonæ collationis. Sic ille, utrumque Cassiani locum de Leontio Forojuliensi interpretans. Tertius denique Leontius Burdegalensis superioribus posterior, ut notavit Sirmundus (*Ubi supra*). De quo Venantius Fortunatus in carmi-*

nibus (*Lib. I et IV*), et Gregorius Turonensis lib. de Gloria Martyr. cap. 65. Ex quibus plura colligit Baronius sub anno Domini 566. Ubi sane mireris, lector, in tanto scriptore humani ingenii mobilitatem seu incertitudinem: quem enim primo Forojuliensem, postea Arelatensem censuerat episcopum, ad quem illæ Sidonii epistolæ jam postremo mutata iterum sententia, tradit fuisse Burdegalensem.

^a Eodem modo et in prima præfatione eundem compellat, sicque a Leontio discriminat, ut non episcopum, sed monachum seu anachoretum fuisse designet, cum has ei Collationes dedicaret, hoc addito elogio: *Alter anachoretarum instituta sublimia, non, ut quidam, propria aggressus est presumptione sectari, sed legitimam doctrinæ tramitem, sancto Spiritu suggerente, penè adventum disceret, apprehendens, non tam suis adventionibus quam illorum traditionibus maluit erudiri.* Hæc ibi. Et de hoc quidem Helladio aliud nihil in præsens occurrit, quod ad rem et aliquam ejus notitiam explorandam juvare possit, nisi quod id epistola D. Leonis quinquagesima secunda ad omnes episcopos Galliarum scripta inter alios Helladius non postremus nominetur: quem hunc ipsum esse, de quo hic agitur, tum ex ratione temporis, tum ex aliis iudiciis conjectare licet. Credibile enim est eundem ad episcopatum merito sanctitatis, quo hic commendatur, postea fuisse provectum, temporibus nimirum D. Leonis papæ, a quo jam ante urbis Romanæ archidiacono rogatus Cassianus, teste Gennadio (*In Catalogo illust. vir. cap. 61*), libros scripsit adversus Nestorium de Incarnatione Domini, et in his scribendi apud Massiliam et vivendi finem fecit, Theodosio et Valentiniano regnantibus, postquam scilicet jamdudum absolverat libros Collationum, ut ipsemet in præfatione testatur. Quod autem hunc Helladium fratrem nominet Cassianus, incertum an Leontii fratrem germanum, an vero communi et antiqua monachorum nomenclatura fratrem, aut certe fraternam charitate sibi vel Leontio devinctum voluerit intelligi. Memoratur quidem in tabulis ecclesiasticis (*Martyrol. Rom. 8 Maii*.) S. Helladius, sive Elladus Antisiodorensis episcopus, qui successit Valeriano, seditque temporibus Constantii et Constantini imper., poniturque quintus ordine ejus sedis episcopus in tabulis Democharis (*Lib. II de Sacr. Missæ c. 19*). At hic multo antiquior, et Leone pontifice, et nostro Cassiano.

^a egesta prius omni repurgatione vitiorum, et effusis succidiis mortuisque ruderibus passionum, vivæ (ut aiunt) ac solidæ terræ pectoris nostri, immo illi evangelicæ petræ superjecta fuerint simplicitatis et humilitatis firmissima fundamenta, quibus hæc turris spiritualium virtutum molitionibus extruenda et immobiliter valeat stabiliri, et ad summa cœlorum fastigia confidentia propriæ firmitatis attolli. Fundamentis etenim talibus innitentem, quamvis passionum imbres largissimi profundantur, quamvis ei persecutionum violenti torrentes instar arietis illidantur, quamvis irruat et incumbat adversariorum spirituum sæva tempestas, non solum ruina non diruet, sed nec ipsa aliquatenus vexabit impulsio.

CAPUT III.

Quemadmodum paratur pura et sincera oratio.

Et ideo ut eo fervore ac puritate, qua debet, emitti possit oratio, hæc sunt omnimodis observanda. Primum sollicitudo rerum carnalium generaliter abscindenda est; deinde nullius negotii causæ non solum cura, sed ne memoria quidem penitus admittenda, detractationes, vaniloquia seu multiloquia, scurrilitates quoque similiter amputanda, iræ præ omnibus sive tristitiæ perturbatio funditus eruenta, concupiscentiæ carnalis ac philargiæ noxius fomes radicatus evellendus, et ita his ac similibus vitiis extrusis penitus et abscissis, quæ hominum quoque possunt patere conspectibus, talique, ut diximus, repurgii emundatione præmissa, quæ simplicitatis et innocentiae puritate perficitur, jacienda sunt primum profundæ humilitatis inconcussa fundamenta, quæ scilicet turrim intraturam cœlos valeant sustinere: deinde superponenda virtutum spiritualium extractio, et ab omni discursu atque evagatione lubrica animus inhibendus, ut ita paulatim ad contemplationem Dei ac spiritualis intuitus incipiat sublimari. ^b Quidquid enim ante orationis horam anima nostra conceperit, necesse est ut orantibus nobis per ingestionem recordationis occurrat. Quamobrem quales orantes volumus inveniri, tales nos ante orationis tempus præparare debemus. Ex præcedenti enim statu mens in suppli-

atione formatur, eorumdemque actuum procumbentibus nobis ad pacem, verborum quoque vel sensuum ante oculos imago præludens, aut irasci nos secundum præcedentem qualitatem faciet, aut tristari, aut concupiscentias causasve præteritas retrahere; aut risu fatuo, quod etiam pudet dicere, cujusquam surrilis dicti vel facti titillatione pulsari, aut ad priores faciet volitare discursus. Et ideo quidquid orantibus nobis nolumus ut irrepat, ante orationem de abditis nostri pectoris extrudere festinemus ut illud Apostoli possimus implere: *« Sine intermissione orate (I Thess. v) : Et, In omni loco levantes puras manus sine ira et disciptione (I Tim. II).* Alias namque mandatum istud perficere non valebimus, nisi mens nostra ab omni vitiorum purificata contagio, virtutibus tantum velut naturalibus bonis dedita, jugi omnipotentis Dei contemplatione pascatur.

CAPUT IV.

De mobilitate animæ, plumæ vel pennulæ comparata [Al. comparata].

Etenim ^d quantas animæ non inepte subtilissimæ plumæ seu pennæ levissimæ comparatur, quæ si humoris ejuspiam extrinsecus accidentis corruptione vitata non fuerit vel infusa, mobilitate substantiæ suæ, tenuissimi spiritus adjumento, velut naturaliter ad sublimia cœlestiaque sustollitur. Sin vero humoris ejusquam aspergine vel infusione fuerit prægravata, non modo in nullos aereos volatus naturali mobilitate raptabitur, sed etiam ad ima terræ concepti humoris pondere deprimetur. Ita mens quoque nostra, si accedentibus vitiis curisque mundanis aggravata non fuerit, noxiæ libidinis humore corrupta, velut naturali puritatis suæ beneficio sublevata, levissimo spiritalis meditationis afflatu sublimabitur ad superna, et humilia deserens atque terrena, ad cœlestia et invisibilia transferetur. Unde proprie satis præceptis Dominicis admonemur: *Videte nequando graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis sæcularibus (Lucæ XXI).* Et ideo si volumus orationes nostras non solum cœlos sed etiam quæ super cœlos sunt penetrare, curemus mentem ab omnibus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ciaconius e manuscriptis legit: *Egesto omni repurgio vitiorum, et effusis succidiis mortuisque ruderibus passionum*, etc. Quæ certe lectio germanior ut et communior mihi videtur. Quorsum enim spectaret; aut quem sensum haberet illud, *effusis succidiis*, cum succidia, vel succidium, Varroni aliisque auctoribus nihil aliud sit quam massa carnis porcinæ salita, et in necessarium usum servata; et vel a succidendo, quod quoties opus est succidatur, vel potius a suis cadendis dicta? Unde idem Varro de Re Rustica lib. II capite 4 dicit ignavum aut sumptuosum esse agricolam qui succidiam suspenderit in carnario ab lanario potius quam ex proprio fundo. Rudera autem vocantur lapidum fragmenta passim per agros sparsa, aut terræ permixta; quæ et succidua dicuntur, quia ad cadendum prona; et mortua, quia nulli usui apta; ideoque effodi et expurgari solita, usque ad terram vivam et solidam, ut hic dicitur, ut tuto fundamenta jaciuntur. Unde pulchra sumitur metaphora ad spiritualis fundamenti positionem adoptata, quæ sequenti capite clarius

explicatur. Poro repurgium pro repurgatione positum nemo non intelligit, qua voce etiam utitur sequenti capite.

^b Ita etiam divus Gregorius x Moral. cap. 16. Semper ante orationis tempora debet sollicite conspici quidquid potest in oratione reprobari. Sæpe immunda vel illicita quædam animo versamus, quoties a precibus vocamus. Sed cum se mens ad studium orationis erexerit, earum rerum imagines reverberata patitur, quibus libenter prius otiosa premebatur. Et infra: Sæpe curis mundi libenter occupamur, cumque post hæc studio orationis intendimus, nequaquam se mens ad cœlestia erigit, quia pondus hanc terrenæ sollicitudinis in profundum mersit.

^c In his duabus sententiis fundatur sequens collatio, quæ est secunda abbatis Isaac; unde sumptum ejus argumentum, *De orationis jugitate sive assiduitate*, ubi proinde de his commodius agetur (Collat. x cap. 14).

^d Aliam similitudinem seu comparisonem animæ cum mola aquaria vide collat. I cap. 18.

terrenis vitiis expurgatam cunctisque mundatam fabricis passionum ad sublimitatem perducere naturalem, ut ita ad Deum oratio ejus nullo vitiorum pondere prægravata conscendat.

CAPUT V.

De causis quibus mens nostra aggravatur.

Notandum tamen quibus ex causis gravari mentem Dominus designaverit. Non enim adulteria, non fornicationes, non homicidia, non blasphemias, non rapinas, quæ mortalia esse et damnabilia nullus ignorat, sed erapulam posuit et ebrietatem, et curas sive sollicitudines sæculares (Luc. XXI). Quæ in tantum nemo hominum mundi hujus cavet aut damnabilia judicat, ut etiam nonnulli, quod pudet dicere, semetipsos monachos nuncupantes iisdem ipsis distentionibus velut innoxii et utilibus implicentur. ^a Quæ tria licet secundum litteram perpetrata aggravent animam, atque a Deo separent ac deprimant ad terrena, est tamen eorum facilis declinatio, et maxime nobis qui tam longa remotione ab omni sæculi hujus conversatione disjungimur, et istis visibilibus curis atque ebrietatibus et erapulis penitus nulla occasione miscemur. Verum est alia quoque erapula et ebrietas spiritalis difficilius evitanda, cura quoque ac sollicitudo sæcularis, quæ nos etiam post omnium facultatum nostrarum perfectam renuntiationem et vini epularumque continentiam cunctarum, et quidem in solitudine constitutos frequenter involvit, de quibus

A propheta: ^b *Expergiscimini, inquit, qui estis ebrii, et non a vino (Joelis 1)*. Alius quoque: *Obstupescite et admiramini, fluctuate et vacillate, inebriamini, et non a vino; movemini, et non ab ebrietate (Isaie XXXI)*. Cujus ebrietatis et erapulae vinum consequenter necesse est ut secundum prophetam furor draconum sit. Ipsumque vinum de qua radice procedat adverte. *Ex vinea enim Sodomorum vitis eorum, et sarmentum eorum ex Gomorra. Vis etiam fructum vitis istius atque sarmenti germen agnoscere? Uva eorum una fellis, botrus amaritudinis in ipsis (Deut. XXXII)*. Quæ omnia, nisi fuerimus cunctis vitiis expurgati, et ab omnium passionum erapula sobrii, absque ebrietate vini epularumque omnium affluentia, erit cor nostrum ebrietate et erapula magis noxia prægravatum. Nam quia sæculares curæ etiam in nos, qui nullis actibus mundi istius admiscemur, cadere nonnumquam possint, manifesta ratione monstratur secundum regulam seniorum, qui quidquid necessitatem victus quotidiani et inevitabilem usum carnis excedit, ad sæcularem definierunt curam et sollicitudinem pertinere; ut, verbi gratia, si cum possit operatio unius solidi necessitatem nostri corporis expedire, ad duorum vel trium solidorum acquisitionem nosmetipsos propensiore velimus opere ac labore distendere; et ^c cum duarum velamen sufficiat tunicarum, ad usum scilicet noctis ac diei ^d domini trium vel quatuor fieri procuremus; cumque unius sive duarum habitatio

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Scilicet erapula, ebrietas, et curæ sive sollicitudines sæculares, quibus monachi subinde implicentur.

^b In Bibliis regis locus hic Græce ita legitur: ἐπιθήσατε οἱ μεθύοντες ἔξ οἴνου αὐτῶν hoc est, *expergiscimini, qui ebrii estis ex vino vestro*; vel, ut Hieronymus reddidit: *in vino vestro*. Cæterum fatetur idem Hieronymus apud Septuaginta legi: *Et non a vino*. Ejus verba sunt in cap. 1 Joelis, quibus varias ebrietatis spiritalis, de qua hic agitur, species ita recenset: *Nulla res ita inebriat ut animi perturbatio. Est ebrietas quæ ducit ad mortem. Hæc abominanda ebrietas est. Est ira quæ justitiam Dei non operatur, et furori proxima mentis suæ impotem facit; in tantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. Quid referam de gaudio et voluptate, et maxime amore, qui excæcat cordis oculos, et nihil aliud amantem, nisi id quod amat cogitare permittit? Annon est dicenda ebrietas, cum propter vile scortum et ignominiosam corporis partem animæ libertas in serviles blanditias inclinatur, cum furto, scelere, atque perjuriis opes futuras preparat voluptati et cum videatur ab omnibus, se estimat non videri? Sed: tavaritia excæcat animum ejus, cui nihil satis; et muliebris timor, et dulcium cupido vitiorum. Unde dicitur ad eos: *Erigilate et expergiscimini, qui ebrii estis, nequaquam a vino (ut in solis LXX continetur), sed omni perturbatione vitiorum*. Ita D. Hieronymus. Ergo hanc Cassianus, ut germanam LXX lectionem hoc loco secutus est, Vulgata autem lectio est: *Expergiscimini, ebrii, et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam periit ab ore vestro*.*

^c Locus insignis de parcimonia et frugalitate monachis sectanda, et vitando luxu ac superfluitate, tum in quotidianis sumptibus, tum in vestibus, tum in cellis, sive cubiculis, aut domiciliis. Et quidem quod ad vestes attinet, magnopere hac in parte delinquant nonnulli monachi, qui, uno aut altero habitu honesto minime contenti, magnam sibi vesti-

C mentorum copiam ac suppellectilem comparant, et undequaque coacervant; nec animo quiescere possunt, nisi quinque aut sex tunicas, totidem togas, tot chlamydes, tot reliquas vestes sibi quoquo modo procurent; ut habeant in singulas pene hebdomadas, ne dicam in dies, nova semper et diversa mutatoria vestimentorum, quorum unum aut alterum abunde sufficeret. Qua in re magnam sive Regulæ et professionis oblivionem, aut neglectum, si non contemptum præ se ferunt: Regulæ quidem, quod dicit sufficere monacho duas tunicas, et duas cucullas (Reg. D. Bened. cap. 55); et in omnibus considerandam illam sententiam Actuum Apostolorum: *quia dividebatur singulis, prout cuique opus erat (Act. v)*, non amplius. Professionis, qua paupertatem evangelicam, cum qua luxuriam ille et vestimentorum copia ex diametro pugnat, complexi sunt et servaturos se sancte promiserunt. Unde in concilio Tridentino (Sess. 25 cap. 2 de Regular.) graviter statuitur ut Regularibus mobilium usum (in quibus haud dubie vestes præcipuum locum obtinent) ita superiores permittant, ut eorum suppellex statu paupertatis, quam professi sunt, conveniat; nihilque superflui in ea sit, nihil etiam quod sit necessarium eis denegetur. Quod si quis aliter quidquam tenere deprehensus fuerit, is biennio activa et passiva voce privatus sit, atque etiam juxta suam Regulam et ordinis constitutiones puniatur (In cap. 7 et 55 Regulæ). Sed de vestium abusu et excessu vide plura apud Turrecrematum et Trithemium.

^d Observavit Cuychius in quibusdam codicibus pro Domini legi nobis, in aliis Demum, in aliis aliquot mss. vocabulum Domini expunctum esse, at non recte. Vult enim dicere abbas Isaac, quod etsi duarum tunicarum sive togarum velamen sufficiat, his tamen non contenti, procuremus trium vel quatuor tunicarum domini seu possessores fieri, ut superius expositum est.

sufficiat cellarum, ambitione sæculari atque amplitudine delectati, quatuor seu quinque cellas, et has easdem exquisiti ornatus et capaciosas quam usus desiderat, exstruamus, a passionem libidinis mundialis in quibus possumus præferentes.

CAPUT VI.

De visione cuiusdam senis, quam super fratris inquieti operatione prospexit.

Quod non sine instinctu dæmonum fieri manifestissima nos experimenta docuerunt. Nam quidam probatissimus seniorum cum transiret juxta cellam fratris cuiusdam, hac animi, quam diximus, ægritudine laborantis, utpote qui in exstruendis reparandisque superfluis inquietus quotidianis distentionibus desudaret; et eminus conspexisset eum gravi malleo saxum durissimum conterentem, vidissetque b Ethiopem quemdam astantem illi, et una cum eodem ictus mallei junctis consertisque manibus illidentem eumque ad operis illius instantiam ignitis facibus instigantem, diutissime substitit, vel impressionem dirisimi dæmonis, vel fraudem tantæ illusionis admirans. Cum enim nimia lassitudine fatigatus frater, requiescere jamque finem operi voluisset imponere, instigatione spiritus illius animatus iterum resumere malleum, nec desinere ab intentione cæpti operis urgebatur, ita ut iisdem ejus incitamentis infatigabiliter sustentatus tanti laboris non sentiret injuriam. Tandem igitur senex tam dira dæmonis ludificatione permotus, ad cellam fratris divertit, salutansque eum, Quid, inquit, est, frater, istud opus quod agis? At ille: Laboramus, ait, contra istud durissimum saxum, vixque illud potuimus aliquando contere. Ad hæc senex: Bene dixisti, vix potuimus; non enim

A solus eras, cum illud cæderes, sed fuit alius tecum, quem non vidisti, qui tibi in hoc opere non tam adiutor quam violentissimus impulsor astabat. Et idcirco morbum ambitus sæcularis nostris mentibus c non inesse, non utique eorum tantum negotiorum abstinentia comprobabit, quæ, etiamsi velimus, expetere vel explere non possumus; neque illarum rerum despectus, quas si affectaverimus, tam apud spirituales viros quam apud sæculi homines notabiles prima fronte reddemur; sed cum etiam illa quæ nostræ suppetunt potestati, et honestate quadam videntur obnubi, rigida mentis distractione respumus.

Et revera non minus hæc quæ parva videntur et minima, quæque ab his qui nostræ professionis sunt, cernimus indifferenter admitti, pro qualitate sua aggravant mentem, quam illa majora quæ secundum suum statum sæcularium sensus inebriare consueverunt, non sinentes [Al. nec sinunt], deposita facie terrena, ad Deum in quo semper defixa esse debet intentio, monachum respirare, cui ab illo summo bono vel parva separatio, mors presens ac perniciosissimus interitus est credendus. Cumque mens tali fuerit tranquillitate fundata, vel ab omnium carnalium passionum nexibus absoluta, et illi uni summoque bono tenacissima adhæserit cordis intentio, Apostolicum illud implebit, *Sine intermissione orate* (1 Thess. v). Et, *In omni loco levantes puras manus, sine ira et disceptatione* (1 Tim. ii) Hac enim puritate, si dici potest, sensu mentis absorpto ac de terreno situ ad spiritalem atque angelicam similitudinem C reformato, quidquid in se receperit, quidquid tractaverit, quidquid egerit, purissima ac sincerissima erit oratio.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Id est, ambitionem mundanam, ut Dionysius exposuit.

b Dæmonem in forma Ethiopis plerumque apparere solitum superior multis exemplis ostendimus (Coll. 2 c. 13), quibus alia plurima addi possent.

c Perperam hic et magna typographi oscitantia omissa fuit in priore nostra editione vocula, non (quod tamen vitium etiam in nonnullis antiquioribus exemplaribus deprehendit Cuyebius, ut in ejus notis castigatoriis videre est), qua sublata consequens est sensum reddi omnino contrarium, nec minus a veritate quam a mente Auctoris alienum, ut patet attendenti. Sensus enim verus est, quem Dionysius Carthus, sua paraphrasi vel potius clariore syntaxi, et ordinata verborum serie, seu constructione, ut vocant, elucidavit hunc in modum: *Abstinentia, seu cessatio ab illis negotiis quæ exercere non possumus, etiamsi velimus, et despectio rerum illarum quarum appetitio faceret nos prima fronte reprehensibiles tam apud spirituales viros quam apud sæculares homines, non satis ostendunt vitium sæcularis ambitionis nostris mentibus non inesse: sed dum etiam rigida mentis distractione respumus illa quæ nostræ suppetunt potestati, et cum quadam honestate videntur posse haberi.* Sic Dionysius. Cui optime consonat harum Collationum Gallica * versio a Joanne Lavardino edita una cum annotationibus Dom. Cuyebii Gallicæ itidem translatis, nulla tamen ejus, ut

primi Auctoris facta mentione. Sic igitur ille hunc locum proprio idiomate reddidit: *Pour ceste cause non-seulement l'abstinence, ou delay de ces negoces, que nous ne pouvons exercer, ores que nous le voulions; ne le mespris, et reiet de ces choses, lesquelles si nous affectons, et convoitons, nous rendent soudain reprehensibles tant en la presence des hommes spirituels, que seculiers, ne monstrent pas assez suffisamment, que le peché de l'ambition seculiere ne repose point dedans nos esprits: mais bien, quand avec une estroite rigueur de nostre ame, nous reiettons tout ce qui est subz nostre puissance, et qui semble pouvoir estre retenu, ou possédé avec quelque honnesteté.* Hactenus Gallicus interpres. Manifestum autem est nostrum collatorem hic respicere postrema illa verba præcedentis cap., quibus vitium ambitionis in quibusdam monachis ita perstrinxerat: *Cumque unius sive duarum habitatio sufficiat cellularum, ambitione sæculari atque amplitudine delectati, quatuor seu quinque cellas, et has easdem exquisiti ornatus, et capaciosas quam usus desiderat, exstruamus, passionem libidinis mundialis, in quibus possumus, præferentes.* Cui vitio ambitionis seu libidinis mundialis ostendit modo subjacere non solum qui sibi impossibilia, aut a suo statu et conditione aliena sectantur, aut qui nova, insolita, aut singularia, vel quoquo modo illicita et prohibita affectant et concupiscunt; sed et qui superflua et curiosa appetunt, puta plures cellulas, vel ornatiores vel capaciosiores quam necessitas requirat, etiamsi eorum subsint potestati, et honesto aliquo prætextu videantur posse excusari.

* Hujus tamen versionis non meminit Possevinus in apparatu inter oper. Lavardini.

nos purissimam corporis castitatem seu immobilem patientiam exhibituros esse perpetuo, vel cum de corde nostro radices iræ sive tristitiæ mortem operantis vovemus funditus eruendas, quæ cum desidia resoluti atque ad antiqua vitia recurrentes, minime fecerimus, erimus orationum nostrarum ac votorum rei, diciturque nobis: *Melius est non vovere, quam vovere, et non reddere* (Eccl. v). Quod secundum Græcum dici potest: *Melius est non orare, quam orare et non reddere.*

CAPUT XIII.

De postulatione.

^b Tertio loco ponuntur postulationes, quas pro aliis quoque, dum sumus in fervore spiritus constituti, solemus emittere; vel pro charis scilicet nostris, vel pro totius mundi pace poscentes, et, ut ipsius Apostoli verbis eloquar, cum *pro omnibus hominibus, pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt* (I Tim. II), supplicamus.

CAPUT XIV.

De gratiarum actione.

^c Quarto deinde loco gratiarum actiones ponuntur, quas mens, vel cum præterita Dei recolit beneficia, vel cum præsentia contemplatur, seu cum in futurum quæ et quanta præparaverit Deus his qui diligunt eum prospicit, per ineffabiles excessus Deo refert. Qua etiam intentione nonnumquam preces ulteriores emitti solent, dum illa quæ reposita sunt in futuro sanctorum præmia purissimis oculis intuendo, ineffabiles Deo gratias cum immenso gaudio spiritus noster instigatur effundere.

CAPUT XV.

Utrum quatuor orationum species simul et omnibus, an sigillatim et vicissim unicuique sint necessarie.

Ex quibus quatuor speciebus licet nonnumquam soleant occasiones ^d supplicationum pinguium generari, nam et de obsecrationis specie, quæ de compunctione nascitur peccatorum, et de orationis statu, quæ de fiducia oblationum et consummatione votorum pro conscientia profuit puritate, et de postulatione, quæ de charitatis ardore procedit, et de gratiarum actione, quæ beneficiorum Dei et magnitudinis ac pietatis ejus consideratione generatur, ferventis-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a At D. Hieronymus vertit: *Multo melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.* Vel ex Hebræo: *Melius est non vovere, quam vovere et non reddere.*

^b D. Augustinus legit interpellationes, Paulino ita rescribens (Epist. 59): *Pro interpellationibus autem, quod nostri habent, secundum codices, credo, vestros, postulationes posuisti. Hæc interim duo, id est, quod alii postulationes, alii interpellationes interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt, quod Græcus habet ἐντεθῆναι. Et profecto advertis. Sed nosti aliud esse interpellare, aliud postulare. Non enim solemus dicere, postulant interpellari, sed interpellant postulari. Verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. Nam et de ipso Domino Jesu Christo dictum est quod interpellat pro nobis (Rom. VIII). Numquid interpellat, et non etiam postulat?*

simas sæpissime novimus preces ignitasque prodire, ita ut constet omnes has quas prædiximus species, omnibus utiles ac necessarias inveniri, ut in uno eodemque viro nunc quidem obsecrationum, nunc autem orationum, nunc postulationum, puras ac ferventissimas supplicationes variatus emittat affectus; tamen prima ad incipientes videtur peculiaris pertinere, qui adhuc vitiorum suorum aculeis ac memoria remordentur, secunda ad illos qui in profectu jam spirituali appetituque virtutum quadam mentis sublimitate consistunt, tertia ad eos qui perfectionem votorum suorum operibus adimplentes intercedere pro aliis quoque consideratione fragilitatis eorum et charitatis studio provocantur, quarta ad illos qui jam pœnali conscientia spina de cordibus evulsa securi jam munificentia Domini ac miserationes, quas vel in præterito tribuit, vel in præsentem largitur, vel præparat in futuro, mente purissima tractantes, ad illam ignitam, et quæ ore hominum nec comprehendi nec exprimi potest, orationem [Al. exstasim] ferventissimo corde raptantur. Nonnumquam tamen mens quæ in illum verum puritatis proficit affectum, atque in eo jam cœperit radicari, solet hæc omnia simul pariterque concipiens, atque in modum ejusdam incomprehensibilis ac rapacissimæ flammæ cuncta pervolitans ineffabiles ad Deum preces purissimi vigoris effundere, quas ipse Spiritus interpellans gemitibus inenarrabilibus, ignorantibus nobis, emittit ad Deum, tanta scilicet illius horæ momento concipiens, et ineffabiliter in supplicatione profundens, quanta non dicam ore percurrere, sed ne ipsa quidem mente valeat alio tempore recordari. Et quod in qualibet mensura quis positus, nonnumquam puras intentasque preces invenitur emittere, quia et de illo primo et humili ordine qui est super recordatione futuri judicii, is qui adhuc sub terroris pœna ac metu examinis constitutus est, ita ad horam compungitur, ut non minore spiritus alacritate de obsecrationis pinguedine repleatur, quam ille qui per puritatem cordis sui munificentias Dei perlustrans atque percurrrens, ineffabili gaudio lætitiæque resolvitur; incipit enim secundum sententiam Domini plus diligere, quia sibi met ampliora cognoscit indulta.

^d Immo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat, etc.

^e Græce εὐχαριστία a verbo εὐχαριστέω, quod tam sacris quam profanis auctoribus gratias agere significat. Unde Sacramentum altaris eucharistia dicitur, alias Sacramentum gratiarum actionis; quod per ejus oblationem et sumptionem Deo gratias agamus pro universis ejus erga nos beneficiis, atque in primis pro hoc ipso Sacramenta ejusque fructu.

^f Id est, devotorum orationum, quas infra vocat ferventissimas preces ignitasque. Respicit autem illud psalmi LXXII: *Sicut adipe et pinguedine repletur anima mea, et labiis exultationis laudabit os meum.* Ubi scite Genebrardus: *Adeps, et pinguedo, symbola gratiæ et consolationum divinarum. Gratia tua satiatur anima mea, et tunc te lætis labiis os meum celebrabit: Gratia Dei pinguis pastus animarum; consolatio, delicatissimus.*

CAPUT XVI.

Gradatim ad has orationum species contendendum esse.

Tamen expetendæ sunt nobis per profectum vitæ consummationemque virtutum illarum potius supplicationum species, quæ vel de contemplatione futurorum bonorum, vel de charitatis ardore funduntur; seu certe, ut humiliter et secundum incipientium mensuram loquar, pro acquisitione quarumcumque virtutum seu vitii cujuslibet extinctione generantur. Aliter enim ad illa sublimiora quæ prædiximus supplicationum genera pervenire nullatenus poterimus, nisi per ordinem postulationum istarum sensim mensura nostra fuerit gradatimque protracta.

CAPUT XVII.

Christum hisce quatuor supplicationum generibus usum fuisse.

Has quatuor supplicationum species ita etiam Dominus exemplo suo nobis^a initiare dignatus est, ut in hoc quoque impletet illud quod de ipso dicitur: *Quæ cepit Jesus facere et docere (Aclor. 1).* Nam obsecrationis genus assumit cum dicit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste (Matth. xxvi).* Vel illud quod ex persona ejus cantatur in Psalmis: *Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti (Psal. xxi)?* aliaque his similia. Oratio est, cum dicit: *Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem (Joan. xvii).* Sive illud: *Et pro eis sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati, in veritate (Ibid.).* Postulatio est, cum dicit: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ibi ego sum, et ipsi sint mecum, ut videant gloriam meam quam dedisti mihi (Ibid.).* Vel certe cum dicit: *Pater, ignosce eis, non enim sciunt quid faciunt (Luc. xxiii).* Gratiarum actio est cum dicit: *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli*

et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis: ita Pater, quia sic fuit placitum ante te (Matth. xi). Vel certe cum dicit: *Pater, gratias ago tibi quoniam audisti me, ego autem sciebam quia semper me audis (Joan. xi).* Quæ tamen quatuor supplicationum genera licet sigillatim ac diverso tempore, secundum illum quem comprehendimus modum, idem Dominus noster distinxerit offerenda, tamen etiam simul ea in supplicatione perfecta comprehendere posse identidem suis ostendit exemplis, per illam scilicet orationem quam ad finem Evangelii secundum Joannem legimus eum copiosissime profudisse. Ex cujus textu quia longum est universa percurrere, diligens inquisitor hæc ita esse lectionis ipsius serie poterit edoceri. Quem sensum B Apostolus quoque in Epistola ad Philippenses has quatuor supplicationum species aliquantum immutato ponens ordine, evidenter expressit, ostenditque debere eas nonnumquam sub ardore unius supplicationis offerri, ita dicens: *Sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum (Philipp. iv):* per quod voluit nos in hoc specialius erudire, quod et in oratione et obsecratione gratiarum actio debeat cum postulatione misceri.

CAPUT XVIII.

De oratione Dominica.

Hæc itaque supplicationum genera sublimior adhuc status ac præcelsior subsequitur, qui contemplatione Dei solius et charitatis ardore formatur, per quam mens in illius dilectionem resoluta atque rejecta familiarissime Deo, velut patri proprio, peculiari pietate colloquitur. Quem statum debere nos diligenter expetere, ° formula Dominicæ orationis insti-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De hac voce vide annotatum infra ad cap. 25 hujus Collationis.

^b Est hic advertendum, quod obsecratio, oratio et gratiarum actio, iisdem vocibus Græcè exprimuntur, quibus in Epistola ad Timotheum, ubi supra; solum nomen postulationis variatur. Non enim est ἐντεῦθεν, sed αἰτήματα, quod proprie petitionem vel postulationem significat; quo indicio videtur Apostolus voluisse explicare hoc in loco quod dixerat in alio, nempe ἐντεῦθεν melius intelligi postulationes quam interpellationes, ut observavit card. Bellarminus.

^c Postulare videtur hic locus et dignitas argumenti, orationis scilicet Dominicæ, cujus explicationem aggreditur Auctor, ut nonnulla veterum Patrum et scriptorum elogia hic annotemus, quibus eam omnibus aliis orationibus, seu orandi formulis, præstare testantur: 1° auctoritate, 2° brevitate, 3° perfectione, 4° ordine, 5° utilitate seu efficacia, et denique necessitate. 1° Auctoritate, quia Christus ipse eam et composuit, et ore suo sacrosancto tradidit et docuit, unde et oratio Dominica vocatur. Tertullianus lib. de Oratione: *Quid mirum: Deus solus docere potuit ut se vellet orari. Ab ipso igitur ordinata religio orationis; et de spiritu ipsius jam tunc, cum ex ore divino ferretur animata, suo privilegio ascendit in cælum, commendans Patri quæ Filius docuit.* Item Cyprianus peculiari libro de hac oratione edito: *Qui enim fecit vivere, docuit et orare: ut tum prece et oratione quam Filius docuit apud Pa-*

trem loquimur, facilius exaudiamur. 2° Brevitate etiam præstat: nam, ut idem Cyprianus monet, *Ipsa est oratio quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem preceam nostram salutari sermone brevavit. Quod per Isaiam prophetam prædictum fuit, cum plenus Spiritu sancto de Dei majestate ac pietate loqueretur: Verbum consummans, inquit, et brevians in justitia, quoniam sermone non brevialium faciet Deus toto orbe terræ (Isa. x).* Et S. Augustinus de Verbis Domini, serm. 28: *Vides quam brevis oratio, et omnium plena virtutum.* Et serm. 182 de Tempore: *Hæc oratio compendiosis verbis, septem petitionibus, omnes species orationis comprehendit. Christus breviter orare docuit, qui cito vult postulata præstare.* Alexander de Ales iv part. q. 37: *Hac brevitate, inquit, facilius scitur, melius retinetur, frequentius iteratur, minus fastidit orantem, cito exaudiri innuit; plus affectu quam ore orandum esse insinuat, ignorantem incusat.* 3° Perfectione præstantior est: quia omnia continet quæ a Deo petere debemus. Et, ut Tertullianus loquitur (*Ubi supra*), *non tantum propria orationis officia complexa est, venerationem Dei, aut hominis petitionem, sed omnem pene sermonem Domini, omnem commemorationem disciplinæ: ut revera in hac oratione brevitarium totius Evangelii comprehendatur.* Et Tertullianum imitatus D. Cyprianus: *Qualia sunt, inquit (Ubi supra), fratres charissimi, orationis Dominicæ Sacramenta, quam multa, quam magna brevis in sermone collecta, sed virtute spiritualiter copiosa! ut nihil omnino prætermisissimum sit, quod non in precibus atque orationibus*

tuit, dicens, *Pater noster* (Matth. vi), qua universi-
tatis Deum ac Domium Patrem esse voce propria
confitentes, de conditione servili^a in adoptionem
filiorum nos profitemur ascitos : adjicientes deinde,
qui es in cælis (Ibid.), ut commemorationem vitæ
præsens qua in hac degimus terra, velut peregrina-
nam, atque a nostro Patre nos longissime separan-
tem toto horrore vitantes, ad illam potius regionem
in qua Patrem nostrum commorari fatemur, summo
desiderio properemus, nihil quæ admittamus ejusmodi
quod indignos nos hac nostra professione ac nobili-
tate tantæ adoptionis efficiens, et hæreditate pa-
terna velut degeneres privet, et iram nos faciat justiti-
æ ejus ac severitatis incurrrere. In quem filiorum
ordinem gradumque proventi, illa continua quæ est
in bonis filiis pietate flagrabimus, ut jam non pro
nostris utilitatibus, sed pro nostri Patris gloria to-

A tum impendamus affectum, dicentes ei, *Sanctificetur
nomen tuum* (Ibid.), nostrum desiderium, nostrum
gaudium, gloriam nostri Patris esse testantes, imita-
tores effecti illius qui dixit, *Qui a semetipso loquitur,
gloriam propria querit; qui autem querit gloriam
ejus qui misit illum, hic verax est, et injustitia in eo
non est* (Joan. vii). Denique Vas electionis hoc re-
pletus affectu, etiam^b anathema fieri optat a Christo,
dummodo ei familia multiplex acquiratur, et ad glo-
riam sui Patris salus totius Israëlitiæ plebis ac-
crescat. Securus enim optat interiret pro Christo, qui
novit neminem mori posse pro vita (Rom. ix). Et
iterum, *Gaudemus, inquit, quando nos infirmi sumus,
vos autem potentes estis* (II Cor. xii). Et quid mirum,
si Vas electionis pro Christi gloria et fratrum suo-
rum conversione, gentisque privilegio anathema fieri
optat a Christo, ^c cum Michæas quoque propheta

ALARDI GAZELI COMMENTARIUS.

nostris cælestis doctrinæ compendio comprehendatur.
Denique S. Augustinus epist. 121 ad Probam (Cap.
12) : *Si per omnia, ait, sanctorum precatum verba
discurras quantum existimo, nihil invenies quod non
ista Dominica contineat et concludat oratio. Et rur-
sum : Quamlibet alia verba dicamus, nihil aliud dici-
mus, quam in ista Dominica oratione positum est, si
recte et congruenter oramus. 4^o Ordine præstat : quia,
ut ait sanctus Thomas, in oratione Dominica non so-
lum petuntur omnia quæ recte desiderare possumus, sed
etiam eo ordine quo desideranda sunt (2-2, q. 83, art.
9). Primo enim petuntur, quæ ad Deigloriam, deinde
quæ ad nostram salutem pertinent; et in iis primum
æterna, deinde temporalia. Efficacitate etiam, seu
utilitate præstat : *Agnoscit enim Pater verba Filii
cum peccam fuimus*, ait Cyprianus. *Et cum habeamus
apud Patrem Advocatum pro peccatis nostris,
quando peccatores pro delictis nostris petimus, Advoca-
ti nostri verba promissus. Nam cum dicat : Quia
quodcumque petieritis in nomine meo, dabit vobis,
quanto efficacius impetramus, quod petimus in Christi
nomine, si petamus ipsius oratione?* S. Augustinus
homil. 42 inter 50 : *Spem habemus obtinendæ causæ
nostræ, quando talis Jurisperitus nobis preces dicta-
vit, qui sedet ad dexteram Patris. Ipse est Advocatus
noster, qui venturus est Judex noster* (Bellarm. lib. I
de Bon. Oper. cap. iv, Durantius lib. II de Ritibus
Eccles. cap. 46). Postremo excellit etiam hæc oratio
necessitate. Eam enim omnes Christiani, scire et
frequenter dicere debent. S. Clemens lib. vii Constit.
Apostolicarum (Cap. 25) monet Christianos, ut cam-
ter in die recitent. In concilio Toletano iv can. 9 ju-
bentur presbyteri ac cæteri clerici orationem Domini-
nicam, quia quotidiana oratio est, quotidie dicere.
Denique in concilio Remensi cap. 2 : *Nulli Christiano
licere orationem Dominicam aut non tenere memoriter,
aut non intelligere, aut non frequentare.**

^a Ita S. Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus et
alii docent in oratione Dominica Deum vocari Pa-
trem nostrum non solum ratione creationis, sed
præcipue ratione adoptionis. Est enim hæc oratio
propria Christianorum : siquidem Judæis ut servis,
dictum est in monte Sina : *Ego sum Dominus Deus
tuus, qui educaui te de terra Egypti* (Exod. xx). Nos ut
filii orare jubemur : *Pater noster qui es in cælis*, ut
notat div. Augustinus lib. II de Serm. Domini in
monte. Porro eum omnes fere Patres nec non Evan-
geliorum interpretes orationem Dominicam diser-
tissime et accuratissime exposuerunt (Bellarm. supra
cap. 6), supervacaneum arbitror quidquam iis ad-
dere, aut eorum scripta, quæ passim obvia sunt,
hæc commentariis inserere, nisi quatenus ad tex-

tum explicandum necesse fuerit aliquid luminis ab
eis mutuari.

^b Quomodo Apostolus optavit anathema esse pro
fratribus suis, id est, Israëlitis, Moyses item deleri
de libro vitæ, ut Judæis peccantibus ignosceretur,
cum ordo charitatis postulet ut suam quisque magis
optet et procuret salutem quam proximi, non uno
modo a doctoribus explicatur. Nam div. Hieronymus
in epistola ad Algasiam (Epist. 113), anathema hic
accipit pro occisione corporali : *Quod enim, inquit,
anathema interdum occisionem sonet, multis veteris
Instrumenti testimoniis probari potest. Verum hic
commentarius Chrysostomo et aliis non probatur, et
ei repugnare videtur quod sequitur, a Christo, quo
videtur aliquid gravius significari morte corporali;
neminem enim quis dixerit pro fratribus mortuum,
a Christo anathematizatum. Alii censent tam Apo-
stolum quam Moysen hyperbolice ita locutum, ad
suum in Judæos affectum et amorem exprimendum.
Neque enim, qui paulo ante dixerat (Cap. viii). *Cer-
tissimum quod nulla creatura poterit me separare a cha-
ritate Dei, quæ est in Christo Jesu*, statim ab eo re-
vera divelli optaret; sed hyperbolicus sermo est,
qualis et Moysis. Alii denique respondent Apostolum
non optasse simpliciter anathema; neque enim ait :
Opto anathema esse pro fratribus, sed, optobam,
vel, ut alii vertunt ex Græco, optarim; ut tamquam
in amoris extasi et excessu constitutus dixerit : Si
fieri posset, ac liceret, se pro suis cupere a Christo
separari. Sed hic sensus fere cum præcedenti coin-
cidit. Similiter et Moyses non simpliciter voluit deleri
de libro vitæ : sed ut omnino impetraret quod
petebat, petitioni suæ id disjunctive adjunxit, quod
sciebat Deum non esse facturum. Itaque partim
amoris impulsu, quo suis bene optabat, partim fiducia
in Deum singulari, qua sibi bene persuadebat se non
esse delendum de libro vitæ : ita est locutus, ut al-
terum quod suis poscebat, a Deo præstaretur; velut
si quis amico sibi charissimo dicat : Aut hoc præsta,
aut amicitia renuntia.*

^c Non quod optaret propheta mentiri (id enim per
se malum est et peccatum, et *Non sunt facienda
mala ut eveniant bona* (Rom. iii), sed optabat non
evenire quod prædicebat, malens prophético spiritu
carere, quo nihil falsi prædicere poterat quam populi
sui calamitatem et captivitatem revera conse-
cuturam prævidere atque prædicere. Sic vulgo dicere
solemus : Utinam mentiar! utinam sim falsus vates!
Est enim hæc locutio proverbialis, qua quis indicat
certo eventura quæ dicit, et ea se invitum dicere,
et optare non esse tam certa; non quod optet menti-
turi, sed quia quæ scit eventura vellet non evenire

vellet se mendacem fieri, et ab inspiratione sancti Spiritus alienam, dummodo plagas illas et captivitatatis exitia quæ sua vaticinatione prædixerat, plebs Judaicæ nationis evadat : *Utinam, iniquis, non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer (Michæ. 11)*. Ut prætermittamus illum legislatoris affectum, qui cum fratribus suis etiam perituris non renuit interire, dicens : *Obsecro, Domine, peccavit populus iste peccatum magnum; aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti (Exod. xxxii)*.^a Potest autem congrue satis illud quod dicitur, *sanctificetur nomen tuum*, etiam taliter accipi : Sanctificatio Dei nostra perfectio est. Itaque dicentes ei, *Sanctificetur nomen tuum*, aliis verbis hoc dicimus : Tales nos facito, Pater, ut sanctificationem tuam vel intelligere quanta sit, vel capere mereamur, vel certe, ut in nostra conversatione spiritali sanctus appareas. Quod tunc efficaciter impletur in nobis, quando *vident homines opera nostra bona, et glorificant Patrem nostrum qui in cælis est (Matth. v)*.

CAPUT XIX.

De eo quod dicit, Adveniat regnum tuum.

^b Secunda petitio mentis purissimæ advenire jam jamque regnum sui Patris exoptat, ^c vel illud scilicet

quod cotidie Christus regnat in sanctis, quod ita fit cum diaboli imperio per extinctionem fetentium vitiorum de nostris cordibus pulso, Deus in nobis per virtutum bonam fragrantiam cœperit dominari, et divieta fornicatione castitas, superato furore tranquillitas, calcata superbia humilitas, in nostra mente regnaverit : vel certe illud quod præstituto tempore omnibus est perfectis ac Dei filiis generaliter repromissum, in quo eis dicitur a Christo, *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. xxv)*, intentis illud quodammodo obtutibus ac defixis desideriis expectans dicensque ad eum : *Veniat regnum tuum*. Novit enim testimonio conscientiæ suæ, cum apparuerit, mox ejus se futurum esse consortem. Hæc enim dicere vel optare criminorum nullus audebit, quia nec videre tribunal judicis volet, quisquis sub adventu ejus non palmam nec præmia suis meritis, sed pœnam novit protinus repensandam.

CAPUT XX.

De eo quod dicit : Fiat voluntas tua.

Tertia^d supplicatio filiorum est, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*. Non potest esse jam major oratio, quam optare ut terrena mereantur cœlestibus cœquari. Nam quid est aliud dicere, *fiat voluntas*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Ita div. Hieronymus exponit, et verbis Apostoli itidem illustrat, quasi propheta diceret Judæis : *Non me putetis volentem loqui, et prædicare gaudentem quod venturum video : optarem et ipse anathema esse pro fratribus meis, qui sunt Israelitæ. Utinam de meo sensu loquerer, et inter pseudoprophetas potius computatus solus perirem, et non essent vera quæ dico!* etc.

^a Tres in hoc capite affert expositiones primæ illius petitionis : *sanctificetur nomen tuum*. Quarum prima refertur ad gloriam nominis Dei, quam petimus inclarescere, ampliari, et illustrari ad omnibus et apud omnes. De qua superius dicit : *Nostrum desiderium, nostrum gaudium, gloriam Patris esse testantes*. Quem sensum secutus div. Augustinus lib. 11 de Serm. Domini : *Non sic, inquit, petitur, sanctificetur nomen tuum, quasi non sit sanctum nomen Dei sed ut sanctum habeatur ab hominibus, id est, ita illis innotescat, ut non existiment aliquid sanctum, quod magis offendere timeant*. Altera expositio, ut sanctificetur in nobis, id est, sancti simus, vel in sanctitate perseveremus : quia, inquit *sanctificatio Dei nostra perfectio est*. Ita Tertullianus et S. Cyprianus. Verum hæc expositio minus probabilis apparet, quod secundum eam hæc petitio eadem videretur esse cum tertia, dicente Apostolo (1 Thess. iv) : *Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra*. Tertia expositio, ut ex nostra bona conversatione et bonis operibus sanctificetur et glorificetur nomen Dei ab omnibus, quod aliis verbis movuit Christus Matthæi v : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est*. Et Petrus apostolus prioris Epist. cap. 11 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detrectant de vobis, tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum in die visitationis*. Hoc modo exponunt Cyrillus catechesi 5 et Chrysostomus in cap. 14 Matthæi

^b Vide Annotationem Cuychii ad cap. 19 collat. 9, sub finem operis.

^c Ita nonnulli hanc petitionem exponunt de regno Dei, quod dicitur regnum gratiæ, quo Deus dicitur in cordibus ac mentibus justorum regnare per charitatem et gratiam, juxta illud Lucæ xvii : *Regnum Dei intra vos est (Ambr. lib. v de Sacram. c. 14, Rupert. in cap. vi Matth.)*. Sed hanc expositionem improbat et multis rationibus confutat Bellarminus (C. 6, supra), sed ea præcipue, quod regnum gratiæ non sit aliud quam obedientia et observatio legis Dei, seu exsecutio divini voluntatis : proinde confunderetur hæc petitio cum tertia. Melius itaque intelligitur de regno gloriæ, seu felicitate æterna, quam petimus nobis advenire, id est, post hanc vitam contingere; quomodo Salvator præcepit ut *primum queramus regnum Dei*. Unde et div. Augustinus ad Probam (Epist. 12 cap. 11) : *Disiderium, ait, nostrum ad illud regnum excitamus, ut illud nobis veniat atque in eo regnemus*. Quod et Sedulius presbyter ac poeta hisce versibus egregie depinxit (Carm. lib. 11) :

Adveniat regnum jamjam quoque scilicet illud
Morte vacans, et sine carens, cui nulla per ævum
Tempora succedunt, quia nescit tempus habere,
Continuus sine nocte dies; ubi, principe Christo,
Nobile perpetua caput amplectente corona,
Victor optima ferens gaudebit præmia miles.

^d Tertiam petitionem orationis Dominicæ dupliciter exponit. Primo ut petamus fieri Dei voluntatem in terris, sicut in cælo; id est, ut sicut in cælo angeli sancti Deo prompte, et perfecte, et in omnibus obediunt, ita et homines in terra illi perfecte obediunt (August. lib. 11 de Serm. Dom. cap. 11 et epist. 121 ad Probam). Secundo ut impleatur illa Dei voluntas, qua secundum Apostolum *vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (1 Tim. 11). Scilicet quantum in se est, et voluntate, ut vocant, antecedente. Verum hæc expositio nimis restricta et particularis est. Alia expositiones vide apud Bellarminum et alios (Damascen. lib. 11 de Fide cap. 19).

tatis ac substantiæ ejus significat qualitatem, qua scilicet super omnes substantias sit, atque omnes creaturas sublimitas magnificentiæ ejus ac sanctificationis excedat: hanc vero proprietatem usus ipsius atque utilitas expressit. Nam cum dicit *quotidianum*, ostendit quod sine ipso nullo die spiritalem vitam capere valeamus. Cum dicit, *hodie*, ostendit eum quotidie esse sumendum, et hesternam præbitionem ejus non sufficere, nisi nobis hodie quoque similiter fuerit attributus; omnique nos tempore hanc orationem debere profundere, indigentia ejus quotidiana commonet, quia non est dies quo non opus sit nobis hujus esu ac perceptione cor interioris nostri hominis confirmare. Licet istud quod dicitur, *hodie*, et ad præsentem vitam possit intelligi, id est, dum in hoc sæculo commoramur, *præsta nobis hunc panem*. Novimus enim eum his qui meruerint a te et in futuro esse præstandum, sed rogamus ut eum nobis hodie largiaris; quia nisi eum

A percipere quis in hac vita meruerit, in illa ejus particeps esse non poterit.

CAPUT XXII.

De eo quod dicit, *Dimitte nobis debita nostra*.

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. O ineffabilis Dei clementia, quæ non solum nobis orationis tradidit formam, et acceptabilem sibi morum nostrorum instituit disciplinam, ac per necessitatem traditæ formulæ qua se præcepit a nobis semper orari, iræ pariter et tristitiæ evellit radices, sed etiam occasionem rogantibus tribuit, eisque reserat viam qua clemens ac pius erga se provocent Dei judicium promulgari; et quodammodo potestatem tribuit, qua judicis nostri posimus sententiam temperare; ad veniam delictorum nostrorum, exemplo eum nostræ remissionis arctantes, dum dicimus ei, *et dimitte nobis sicut et nos dimittimus*. Itaque securus hujus orationis fiducia de

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sic et div. Cyprianus interpretatur (*Lib. de Orat. Domin.*), nempe de pane sacramentali quotidie sumendo: *Hunc, inquit, panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, et Eucharistiam quotidie in cibum sumamus, intercedente aliquo graviore delicto, dum abstenti et non communicantes, a cælesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur*. Et S. Ambrosius lib. v. de Sacramentis cap. 4: *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in Oriente facere consueverunt? Accipe quotidie quod quotidie tibi prosit: sic vive ut quotidie merearis accipere. Qui non meretur quotidie accipere, non meretur post annum accipere*. Hæc Ambrosius. Fuit autem hæc apostolica quotidie communicandi consuetudo, Luca attestante, dum ait Actorum 11: *Erant perseverantes in doctrina apostolorum et communiacione fractionis panis*. Et rursus paulo post: *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panes, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis laudantes Deum*. Quæ quidem consuetudo perduravit Romæ usque ad divi Hieronymi ætatem, ipso attestante in epistola ad Lucinium (*Epist. 28 et apologet. ad Pammachium*); necnon Mediolani ad divum Ambrosium usque, quemadmodum colligitur ex cap. ult. lib. 1v. de Sacramentis. Et in Africa usque ad div. Augustini tempora, ut patet ex epist. ejus 118. At vero in Ecclesia Orientali jamdudum desiderat illa consuetudo quotidianæ communionis, ut patet tum ex verbis div. Ambrosii modo citatis, tum Chrysostomo homil. 61 ad populum Antiochenum, et 17 in Epistola ad Hebræos, ubi varias affert observationes quorundam qui in solemnitatibus communicabant, et in Adventu et Quadragesima; aliorum qui in Paschate dumtaxat, aut bis terve in anno; necnon eremitarum, qui ex humilitate semel in anno aut biennio. Quam ob causam prædicti Patres non tam urgent quotidianam communionem quam dignam Eucharistiæ sumptionem. Cæterum alia est ratio laicorum, quales olim censebantur plerique monachi; alia sacerdotum, præsertim religiosorum, quos maxime decet quotidie (quantum humana fert imbecillitas) offerre sacrificium, et divinum illud frequentare mysterium quo nihil Deo gratius, nihil salutaris, nihil religiosius præstari potest. Vide annotationem ad caput 21 colat. 23.

^b Hodie, duobus modis intelligitur. Uno modo ut significet præcise, hoc die. Quomodo superius accepit Auctor. Altero modo, ut significet hoc tempore, nempe vitæ hujus mortalitatis, quomodo accipitur ab

Apostolo ad Hebræos 111: *Adhortamini vosmetipsos, donec hodie cognominatur*.

^c Debita nostra non alia hoc loco intelliguntur quam peccata nostra, quibus tamquam aere alieno obstricti tenemur Deo. Unde Lucae 11 disertis verbis dicitur: *Dimitte nobis peccata nostra*. Et Matthæi 6 explicans Dominus hanc petitionem, ait: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis Pater vester peccata vestra*. Atque eodem sensu debitores nostri dicuntur qui aliquid in nos peccarunt aut aliqua nos injuria affecerunt: *Debitum enim*, ait Tertullianus (*Lib. de Orat., cap. 7*), *in Scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur et ab eo exigatur, nec evadat justitiam exactiois, nisi donetur exactio, sicut illi servo dominus debitum dimisit (Matthæi xviii)*. Ubi figura pro significatione sumitur, ut annotat Pamelius: nimirum, ut dicatur *debitum figura delicti*, quia hoc loco significat delictum sicut et Matthæi xviii. Sed melius fortasse dicitur debitum esse figura delicti, quia ejus effectus et germen. Duplex enim debitum, sive duplex reatus ex delicto contrahitur, culpæ et pœnæ; quorum utrumque petimus nobis dimitti, id est, ignosci. In sequentibus porro Græce legitur: *παρὰ τὸν πᾶν* quod proprie sonat lapsus vestros. Sunt enim peccata nostra etiam veri lapsus, quibus a rectitudine labimur et cadimus.

^d Intellige, si cætera ad peccatorum remissionem obtinendam necessaria non omittat. Quo etiam modo illa Salvatoris sententia: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis Pater vester delicta vestra*, non absolute intelligitur, ut div. Augustinus admonet (*Lib. XXI de Civit., cap. 22 et 27*), sed si cætera accedant ad eum finem præscripta, ut dolor de peccatis, propositum non peccandi, etc. Unde idem Augustinus quosdam hæreticos redarguit, *qui putabant etiam illis qui perditæ vixerint donec claudant diem vitæ hujus extremum, per hanc orationem, quæ licet et quantacumque fuerint, omnia quotidie peccata dimitti, sicut ipsa quotidie frequentatur oratio, si hoc tantummodo custodire meminerint, ut quando ab eis veniam petunt qui eos peccato qualicumque læserunt, ex corde dimittant*. Quibus ita respondet: *Oratio quotidiana, quam docuit ipse Dominus, unde et Dominica nuncupatur, delet quidem quotidiana peccata, cum quotidie dicitur: Dimitte nobis debita nostra, quando id quod sequitur non solum dicitur, sed etiam fit: Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Sed quia sunt peccata, ideo dicitur; non ut ideo fiant, quia dicitur. Per hanc enim voluit nobis Salvator ostendere quan-*

suis admissis veniam postulabit, quisquis remissus erga suos dumtaxat, non erga Domini sui exstiterit debitores. Solemus etenim nonnulli, quod est deterius, erga illa quidem quæ admittuntur ad injuriam Dei, quamvis magnorum sint criminum, placidos nos et clementissimos exhibere; erga nostrarum vero vel parvissimum offensarum debita exactores inmites atque inexorabiles inveniri. ^a Quisquis igitur in se delinquenti fratri non ex corde demiserit, non indulgentiam, sed condemnationem deprecatione hac sibi impetrabit, suaque professione semetipsum poscit diutius judicari, dicens, Remitte mihi sicut et ego remisi. Quod cum illi secundum suam petitionem fuerit repensatum, quid aliud subsequetur quam ut, exemplo suo, implacabili ira et irremissa sententia puniatur? Ideoque si clementer volumus judicari, nos quoque erga illos qui in nos deliquerunt oportet esse clementes. ^b Tantum enim remittetur nobis, quantum nos remiserimus eis qui nobis quaecumque malignitate nocuerunt. Quod formidantes nonnulli,

A cum in ecclesia hæc oratio ab universa plebe concinitur, ^c hunc locum taciti prætermittunt, ne scilicet semetipsos obligare potius quam excusare sua professione videantur, non intelligentes quod frustra cavillationes has judici omnium præterdere moliantur, qui quemadmodum judicaturus sit supplicibus suis voluit demonstrare. Dum enim erga nos non vult immitis atque inexorabilis inveniri, formam sui iudicii designavit, ut quemadmodum nos ab illo iudicari cupimus, ita nostros fratres si quid in nobis deliquerint judicemus, *quia iudicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam (Jac. II).*

CAPUT XXIII.

De eo quod dicit: *Et ne nos inducas in tentationem.*

Deinde sequitur, ^d *Et ne nos inducas in tentationem.*

B De quo non minima nascitur quæstio. Si enim oramus ne permittamur tentari, et unde erit in nobis virtus constantiæ comprobanda, secundum illam sententiam: *Omnis vir qui non est tentatus, non est probatus (Eccles. xxxiv)?* Et iterum: *Beatus vir qui suf-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tumlibet juste in hujus vitæ caligine atque infirmitate vivamus, non nobis deesse peccata pro quibus dimittendis debeamus orare, et eis qui in nos peccant, ut et nobis ignoscatur, ignoscere. Non itaque propterea Dominus ait: Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis et Pater vester peccata vestra, ut de hac oratione confisi, securi quotidiana scelera faceremus, vel potentia qua non timeremus hominum leges, vel astutia qua ipsos homines falleremus; sed ut per illam disceremus non putare nos esse sine peccatis etiamsi a criminibus essemus immunes, etc.

^a Si enim non dimiseritis hominibus, nec Pater vester remittet vobis peccata vestra. Matth. vi. Non quod hac sola conditione nobis Deus debita nostra dimittat, si nos debitoribus nostris dimittamus; sed quod nisi dimiserimus aliis, nec ipse nobis dimittat. Est enim hæc conditio sine qua non obtinetur peccatorum remissio; sed ipsa sola per se non sufficit (Vide Petr. Chrysol. serm. 68 et 71).

^b Ad eundem modum et hæc sententia secundum prædicta debet intelligi, negative scilicet potius quam affirmative. Nam Deus nobis et multo plura et multo majora, et multo liberalius, et multo minus merentibus remittit, quam nos debitoribus nostris aut remittere soleamus, aut etiam possimus: sed dicitur tantum nobis remittere quantum remiserimus aliis, quia si non remiserimus, nec ipse remittet: et si remiserimus, etiam ipse remittet nobis, modo cætera necessaria præstemus. Ita Sedulius, præter alios, hanc conditionem poetice explicat:

Debita laxari qui nobis cuncta rogamus,
Nos quoque laxemus; proprii nam cautio verbi
Spondentes manifesta tenet, graviusque soluti
Nectimur, alterius si solvere vincula negamus.
Incipietque pius decies millena talenta
Dimittens Dominus, si nos affligere propter
Denarios centum conservum senserit ulum,
Tradere confestim tortoribus, etc.

^c Notat quorundam stultitiam ac temeritatem, qui, cum injurias condonare nolint, ne mentiantur in oratione sua, verba illa studiose prætereunt: *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* In quo se ipsos decipiunt. Nam, etsi non mentiantur hæc omitendo, tamen frustra petunt sibi remitti peccata, cum Dominus tam aperte dixerit: *Si non remiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester remittet vobis peccata vestra.* Et præterea mentiuntur cum reliquis partes orationis Dominicæ pronuntiant. Quomodo

enim vere dicere potest: *Pater noster, qui non vult esse Dei filius? et, Sanctificetur nomen tuum, per quem nomen Dei blasphematur seu inhonoratur? et, Adveniat regnum tuum, qui nihil magis quam adventum Domini timet? et, Fiat voluntas tua, qui suam, non Dei voluntatem semper facit?*

^d Div. Cyprianus legit: *Et ne nos patiaris induci in tentationem.* Divus Augustinus lib. II (Cap. 34) de Serm. Domini in monte: *Sexta, inquit, petitio: Et ne nos inferas in tentationem. Nonnulli codices habent, Inducas, quod tantumdem valere arbitror. Nam ex uno Græco quod dictum est, εἰσενέχης, utrumque translatum est. Multi autem precando ita dicunt: Ne nos patiaris induci in tentationem, exponentes quomodo dictum sit, Inducas: non enim per se ipsum inducit Deus; sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit, ordine occultissimo ac meritis. Causis etiam sæpe manifestis dignum iudicat ille quem deserat et in tentationem induci sinat. Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari: nam sine tentatione probatus esse nemo potest, sive sibi ipsi, sive aliis. Non ergo hoc oratur, ut non tentemur; sed ut non inferamur in tentationem; tanquam si quispiam, cui necesse est igne examinari, non oret ut igne non contingatur, sed non exuratur. Inducimur enim, si tales inciderint, quas ferre non possumus. Ita Augustinus, Cassiani sive abbatis Isaac sententiam plane confirmans, qua docet aliud esse tentari, aliud in tentationem induci; nec hic peti, ne tentemur, sed ne a tentatione vincamur. Idem vero Augustinus lib. de Bono perseverantiæ cap. 6 putat simpliciter nos*

D orare ut omnino non tentemur, ea potissimum tentatione qua ad peccandum sollicitamur: quia nostræ infirmitatis memores, nec de nobis ipsis confidentes, tentationibus, earumque periculis liberari potius optamus quam eis exponi. Quamvis enim tentatio interdum utilis sit, semper tamen est periculosa, propter ambiguam incertamque victoriam; ideoque non solum præsumptio est illam appetere, sed etiam humilitas declinare, et a Deo petere, ne nos in hujusmodi certamine inducat vel induci sinat. Neque obstant Scripturæ in contrarium hic allatæ, quæ solummodo probant tentationem seu afflictionem, non solum fortiter, sed etiam cum gaudio esse tolerandam. At quod toleratur non amatur. Unde Augustinus x Confess. cap. 28: *Tolerare eas jubes, non amare; nemo quod tolerat, amat, etsi tolerare amet. Quamvis enim gaudeat se tolerare, tamen navit non esse quod toleret.*

fort tentationem (Jacob. 1). Non ergo hoc sonat, ne inducas nos in tentationem, id est, ut non permittas nos aliquando tentari, sed ne permittas in tentatione positos superari. Tentatus est enim Job, sed non est ductus in tentationem. Non enim dedit insipientiam Deo, nec ad illam ad quam trahebatur tentatoris voluntatem, ore impio blasphemus intravit. Tentatus est Abraham, tentatus est Joseph, sed neuter illorum inductus est in tentationem quia nullus eorum consensum præbuit tentatori. Denique sequitur: ^a Sed libera nos a malo, id est, ne permittas nos a diabolo

tentari supra id quod possumus: sed cum tentatione et exitum da, ut sustinere possimus (1 Cor. x).

CAPUT XXIV.

Quod non debeant alia postulari, quam hæc tantum, quæ orationis Dominicæ modulo continentur.

Videtur ergo qualis nobis ab ipso, qui per illam exorandus est, iudice, orationis sit modulus et forma proposita, in qua nulla divitiarum petitio, nulla memoria dignitatum, nulla potentatus ac fortitudinis postulatio, nulla corporeæ sanitatis, seu temporalis vitæ mentio continetur. ^b Nihil enim caducum vult

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ex hac interpretatione videtur hic abbas sensisse tota ista extrema periodo orationis Dominicæ: Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, non duas, sed unam tantummodo petitionem contineri. Quod ut communi sententiæ tum veterum, tum recentiorum theologorum dissentaneum merito reffellit Bellarminus, ostenditque ex doctrina div. August. (De Bonis Operibus lib. 1 c. 1) et aliorum, hanc petitionem: Sed libera nos a malo, aliam esse a præcedenti: Ne nos inducas in tentationem, et proinde septem esse petitiones orationis Dominicæ. Porro per malum plerique veterum intellexerunt diabolum, cui per antonomasiam convenit dici malum, Græce τὸν πονηρὸν, quia in extremo malitiæ gradu constitutus ab eo revocari nequeat; at div. Cyprianus, Augustinus et alii malum interpretantur pro omni re mala; quem sensum probare videtur Ecclesia, dum in sacrificio Missæ statim post orationem Dominicam subdit: Libera nos, quesumus, Domine, ab omnibus malis præteritis præsentibus et futuris. Nam præterita mala sunt peccata commissa, quæ nobis petimus dimitti; præsentia sunt tentationes, in quas petimus non induci; futura sunt quælibet mala imminuentia, sive in hoc sæculo, sive in futuro, a quibus petimus liberari. Verum quod ad præsentia mala, sive quæ in hoc sæculo patimur, attinet, ut sunt morbi, fames, sitis, egestas, bella, infortunia, ab his liberari petimus, non tamen absolute, sed sub illa hypothese christiana, Si Deo visum fuerit; seu præsupposita illa petitione antecedente: Fiat voluntas tua, ut infra plenius declaratur.

^b In eandem sententiam Isidorus Pelusiotes in quadam epistola (Nempe 281, lib. 11) ita scribit, Bilio interprete: Oratio ea, quam Dominus discipulos suos docuit, nihil terrenum habet, sed omnia cælestia, et ad animæ utilitatem tendentia, etc. Verum hæc sententia, si simpliciter et ut verba sonant accipiantur, quasi in oratione Dominicæ nihil caducum aut temporale petatur a Deo, omnino improbabilis, immo et paradoxa censenda est. Quis enim neget bona temporalia, maxime ad vitam sustentandam necessaria, recte a Deo bonorum omnium largitore peti et expectari? et cum oratio Dominica sit plenissima et perfectissima, ut docet divus Augustinus epistola 121, quis dubitet ea omnia contineri quæ a Deo peti possunt? Denique superius ostendimus, ex sententia Patrum, nomine panis quotidiani intelligi quæcumque subsidia vitæ tam spirituali quam corporali necessaria. Verum suam sententiam abbas Isaac exposuit, aut certe mitigavit verbis sequentibus, ubi ait: Itaque magnificentiæ ejus ac munificentia maximum irrogabit injuriam quisquis, sempiternis petitionibus prætermissis, transitorium aliquid et caducum ab eo maluerit postulare, etc. Hoc igitur sensu prohibemur temporalia et transitoria postulare, prætermissis nimirum sempiternis, id est, spiritualibus petitionibus; id est, preferendo temporalia et caduca spiritualibus et æternis; quia jubemur querere primum regnum Dei, ut cætera deinde adjiciantur nobis. Porro non fuit Christi consilium, ut oratione Dominica panem resque temporales querere juberet; quod vile

et terrenum est, et ad quod satis natura proclives sumus; sed ut doceret a quo (nimirum a Deo bonorum omnium largitore) et quatenus querere ac petere deberemus. Notandum autem ex div. Thoma (2-2, q. 83, art. 5 et 6), triplicia esse bona quæ a Deo peti possunt: nam alia sunt spiritualia, ut gratia et virtutes, remissio peccatorum, vita æterna, etc., quæ primario et absolute petenda sunt, ut per se exoptanda; alia temporalia, sed ad vitam sustentandam necessaria, de quibus Apostolus ait (1 Timoth. vi): Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. Quæ quidem absolute petuntur, sicut in oratione Dominica absolute petimus: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie; non tamen primario et principaliter (Verba sancti Thomæ), ut in eis finem constituamus, sed sicut quædam adminicula quibus adjuvamus ad tendendum in beatitudinem: in quantum scilicet per ea vita corporalis sustentatur; et in quantum nobis organicè deservit ad actus virtutum, ut etiam Philosophus dicit in primo Ethicorum (Cap. 8). Et hoc est quod Augustinus dicit ad Probam (Epist. 121, cap. 6), quod sufficientiam vitæ non indecenter vult quisquis eam vult, et non amplius; quæ quidem non appetitur propter seipsam, sed propter salutem corporis et congruentem habitum personæ hominis, ut non sit inconveniens eis cum quibus honeste vivendum est. Ista ergo cum habentur, ut teneantur; cum non habentur, ut habeantur, orandum est. Tertio alia sunt temporalia, et minime necessaria, ut sunt divitiæ, honores, robur corporis, firma valetudo, longa vita, etc. Hæc vero quia sæpissime hominibus sunt exitio, non sunt petenda absolute, sed sub conditione tacita vel expressa, si nobis sint futura salutaria: quod soli Deo perspectum est. Unde in istis optimis orandi modis est, orare Deum ut nobiscum agat sicut novit expedire ad suam gloriam et nostram salutem. Hæc fere ex doctrina S. Thomæ in art. 6 questionis citatæ. In altero autem articulo eandem doctrinam confirmat et explicat in hunc modum: Dicendum, inquit, quod sicut M. Valerius refert (Lib. vii, c. 1), Socrates nihil ultra petendum a diis immortalibus arbitrabatur, quam ut bona tribuerent; quia hi demum scirent quid unicuique esset utile. Nos autem plerumque id votis expetimus, quod non impetrasse melius foret. Quæ quidem sententia aequaliter vera est, quantum ad illa quæ possunt malum eventum habere: quibus etiam homo potest male et bene uti. Sic divitiæ, quæ, ut ibidem dicitur, multis exitio fuerunt. Honores etiam quam plures pessumdederunt. Regna, quorum exitus sæpe miserabiles cernuntur. Splendida conjugia, que nonnumquam funditus domos evertunt. Sunt tamen quædam bona quibus homo male uti non potest quæ scilicet malum eventum habere non possunt. Hæc autem sunt quibus beatificamur et quibus beatitudinem mereamur, quæ quidem sancti orando absolute petunt, secundum illud ps. lxxix: Ostende faciem tuam et salvi erimus. Et iterum, psalm. cxviii: Deduc me in semitam mandatorum tuorum. Hactenus S. Thomas. Consule annotationem decimam septimam post finem operis.

a se, nihil vile, nihil temporale æternitatum conditor implorari. Itaque magnificentiæ ejus ac munificentiæ maximam irrogabit injuriam, quisquis his sempiternis petitionibus prætermisissis transitorium aliquid et caducum ab eo maluerit postulare; et offensam potius quam propitiationem judicis sui, vilitate orationis incurret.

CAPUT XXV.

De qualitate sublimioris orationis.

Hæc igitur oratio licet omnem videatur perfectionis plenitudinem continere, utpote ^a quæ ipsius Domini auctoritate vel initiata sit vel statuta, provehit tamen domesticos suos ad illum præcelsiorem quem superius commemoravimus statum, eosque ad illam igneam ac perpauca cognitam vel expertam, immo (ut proprius dixerim) ineffabilem orationem gradu eminentiore perducit, quæ omnem transcendens humanum sensum, nullo non dicam sono vocis, nec linguæ motu, nec ulla verborum pronuntiatione distinguitur, sed quam mens infusione cœlestis illius luminis illustrata, non humanis atque angustis designat eloquiis, sed conglobatis sensibus velut de fonte quodam copiosissimo effundit ubertim, atque

A ineffabiliter eructat ad Dominum, tanta promens in illo brevissimo temporis puncto, quanta nec eloqui facile, nec mens percurrere in semetipsam reversa prævaleat. Quem statim Dominus quoque inter illarum supplicationum formulas, quas vel solus in monte sedens (*Lucæ XXI*), vel tacite fudisse describitur, similiter figuravit, cum in orationis agonia constitutus etiam guttas sanguinis inimitabili intentionis profudit exemplo.

CAPUT XXVI.

Orationis spiritum variis modis ad fervorem excitari.

Quis vero possit diversitates et causas ipsas atque origines ^b compunctionum quantalibet experientia præditus sufficienter exponere, quibus inflammata mens atque succensa ad orationes puras ac ferventissimas incitatur? Quarum pauca, quantum potuerimus ad præsens per illuminationem Domini reminisci, exempli gratia proponemus. Nonnumquam et enim psalmi cujuscumque versiculus occasionem orationis ignitæ decantantibus nobis præbuit, interdum canora fraternæ vocis modulatio ad intentam supplicationem stupentium animos excitavit. Novimus quoque distinctionem gravitatemque psallentis,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita et superius dixit (*Cap. 17*): *Has quatuor supplicationum species etiam Dominus exemplo suo nobis initiare dignatus est.* Porro initiare plerumque significat sacris imbuere, inaugurare. Unde initiatus, id est, sacris imbutus. Et Ambrosii liber *De his qui initiantur mysteriis* (*Tom. IV*). Alias vero, ut hic, initiare est inchoare, instituire, auspicari. Sidonius lib. II epist. 3 *gratiæ initiata*, id est, inceptæ vel inchoatæ. Julius Firmicus lib. II cap. 5 *Mathes*: *Ver initiator, cum primam Arietis partem sol fuerit ingressus.*

^b De compunctione videndum primo quid sit; deinde quæ ejus causæ et origines, ut hic habetur; quorum utrumque ex nonnullis SS. Patrum elogiis atque sententiis selectioribus discere possumus; quas proinde non minus libenter quam utiliter, ut spero, lector accipiet. Div. Augustinus in libro de Spiritu et Anima cap. 50 ita scribit: *Meditatio parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, devotio perficit orationem.* Compunctio est quando ex consideratione malorum suorum cor interno dolore tangitur. Devotio est pius et humilis affectus in Deum: humilis ex conscientia infirmitatis propriæ, pius ex consideratione divinæ clementiæ. Gregorius *xxiii Moralium* cap. 21: *Quatuor, inquit, sunt qualitates, quibus justus viri anima in compunctione vehementer afficitur: cum aut malorum suorum reminiscitur, considerans ubi fuit; aut judiciorum Dei sententiam metuens, et secum quærens, cogitat ubi erit; aut cum mala vitæ præsentis solerter attendens, mœrens considerat ubi est; aut cum bona supernæ patriæ contemplantur, quæ quia necdum adipiscitur, lugens conspicit ubi non est. Malorum suorum Paulus meminerat; atque ex eis se, in quibus fuerat, affligebat, cum diceret: Non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. XII). Rursum divinum iudicium subtiliter pensans in futuro male esse metuebat, dicens: Castigo corpus meum, et servituti subijcio, ne forte, aliis prædicans, ipse reprobus efficiar (I Cor. IX). Rursum mala præsentis vitæ pensabat, cum diceret (II Cor. V): Dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino; et, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, etc. Et rursum bona æternæ patriæ considerabat dicens (I Cor. XIII): Videmus nunc per*

speculum in ænigmate, tunc autem facie a. l. faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognatus sum (Vide eundem Greg. lib. III Dialog. cap. 53). Item D. Gregorius hom. 32 super Ezechielem: Alia, inquit, compunctio est, quæ per timorem nascitur, alia quæ per amorem; quia aliud est supplicia fugere, aliud præmia desiderare. Unde etiam in tabernaculo per legem duo altaria fieri jubentur (Exod. XXIV et XXX): unum videlicet exterius, aliud vero interius; unum in atrio, aliud ante arcam; unum quod ære coopertum est, aliud quod auro vestitur. Atque in altari æreo cremantur carnes, in altari vero aureo incenduntur aromata. Quid est hoc, fratres charissimi, quod foris concremantur carnes, intus aromata, nisi hoc quod quotidie videmus, quia duo sunt compunctionis genera? Quia alii adhuc per timorem plangunt, alii vero jam se per amorem in lamentis afficiunt, etc. D. Bernardus in quodam sermone (De modo vivendi, serm. 10): Compunctio cordis est humilitas mentis veniens de recordatione peccati et de timore iudicii. Illa compunctio perfecta est, quæ pellit a se omnem delectationem carnalium rerum, et toto studio mentis figit intentionem in contemplatione Dei. Duplicem esse compunctionem legimus: unam, scilicet, quæ propter Deum anima cujusque servi Dei afficitur, id est, cum ad memoriam reducit mala quæ fecit; altera vero, cum suspirat propter desiderium vitæ æternæ. Quatuor modis compungitur mens justis hominis: nempe memoria peccatorum, recordatione peccatorum futurarum, consideratione peregrinationis hujus vitæ, desiderio supernæ patriæ. Hæc D. Bernardus. Ubi ne multum mireris, lector, modo duplicem, modo quadroplicem dici compunctionem; facile animadvertes, si advertis, quadruplicem in duplicem revocari. Nam ut duæ priores ad unam, quæ ex timore nascitur; ita duæ posteriores ad unam, quæ ex amore et desiderio supernæ patriæ, revocantur. Atqui hæc ex Patribus collecta elogia de compunctione huic loco et instituto nostro sufficere mihi videntur: præter quæ, si quis integros tractatus in eandem videre optet materiam, videat Chrysostomum, qui duos elegantes lectuque dignissimos de compunctione cordis conscripsit libros; videat et S. Ephrem Syrum, apud quem exstant quatuor itidem pulcherrimæ de compunctione hominæ.

etiam adstantibus plurimum contulisse fervoris; nec non exhortatio viri perfecti, et collatio spiritalis, frequenter ad aberrimas preces jacentium erexit affectum. Scimus etiam fratris, seu chari cujuslibet interitu non minus nos ad plenam compunctionem fuisse raptatos. Recordatio quoque teporis ac negligentiae nostrae nonnumquam nobis salutarem spiritus invexit ardorem. Atque in hunc modum nulli dubium est occasiones innumeras non deesse quibus per Dei gratiam tepor ac somnolentia nostrarum mentium valeat excitari.

CAPUT XXVII.

^a *Diversos esse affectus ferventer orantium.*

Quemadmodum vero, vel quibus modis istae ipsae compunctiones de intimis animae conclavibus proferantur, non minoris difficultatis est indagare. B. Frequenter enim per ineffabile gaudium et alacritatem spiritus saluberrimae compunctionis fructus emergit, ita ut etiam in clamores quosdam intolerabilis gaudii immensitate prorumpat, et ^b cellam vicini jucunditas cordis, et exultationis penetret magnitudo. Nonnumquam vero tanto silentio mens intra secretum profundae taciturnitatis absconditur, ut omnem penitus sonum vocis stupor subitae illuminationis includat, omnesque sensus attonitus spiritus vel contineat intrinsecus, vel emittat, ac desideria sua gemitibus inenarrabilibus effundat ad

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ciaconius inscribit: *De variis compunctionum qualitibus*, ut habent etiam manuscripti nostri, quos secutus Dionysius et Basileensis. Poterat et de variis compunctionum effectibus inscribi. Tres enim hic exponuntur compunctionum seu ferventium orationum effectus plane diversi: interdum clamor quidam ex interni gaudii exuberantia, et cordis exultatione prorumpens; interdum vero silentium, et taciti gemitus, et stupor quidam mentis attonitae; interdum profusio lacrymarum, de qua potissimum in sequentibus agitur.

^b Hinc colligere est cellas veterum illorum monachorum etiam in solitudine agentium fuisse conjunctas, aut saltem sibi vicinas; quemadmodum etiam testatur div. Hieronymus epist. 22 ad Eustochium de canobitis Aegyptiis ita scribens: *Manent separati, sed junctis cellulis*. Verum de cellis et cellulis monachorum alias saepe dictum est (Lib. v Institut. cap. 37, et lib. x cap. 3).

^c Pro, repletur, ut Dionysius reddidit, Cassiano id frequens admodum.

^d Seite et apte ad hunc locum Joannes Climacus gradu septimo suae scalae, ubi de hac compunctionis gratia et lacrymarum dono non minus pie quam subtiliter disserit: *Vidi, inquit, modicus guttas, instar sanguinis, cum labore effundi. Vidi et fontes absque labore persfluere. Sicut creatura motum ex se gignit, nonnumquam vero alimide suscipit: ita et de compunctione quoque sentiendum est. Quoties anima nihil etiam curantibus vel studiose operantibus nobis in lacrymas vi secreta compunctionis excitata in solo fletu requieverit, curramus solliciti; Dominus enim non vocalis advenit, spongiamque divini maroris et refrigerii piarum lacrymarum aquas nobis clemens porrigit, quibus deleantur scelerum chirographi nostri. Serva eam, ut pupillam oculi tui, donec sponte abeat. Longe enim major est hujusmodi compunctionis vis, quam ejus quam studio nostro et labore acquisivimus.*

^e Div. Gregorius lib. III Dialog. cap. 34, sicut compunctionis. Ita et lacrymarum spiritualium et

A Deum. Interdum vero tanta compunctionis abundantia ac dolore ^e suppletur, ut alias eam digerere nisi lacrymarum evaporatione non possit.

CAPUT XXVIII.

Interrogatio de eo quod non sit in nostra potestate profusio lacrymarum.

Germanus: Hunc quidem compunctionis affectum, ex parte aliqua, mea quoque exiguitas non ignorat. Frequenter enim recordatione delictorum meorum obortis lacrymis, ita sum hoc ineffabili, ut praefatus es, gaudio, visitante Domino, vegetatus, ut desperare me illorum veniam non debere laetitiae ipsius magnitudo dictaret. Quo statu nihil reor esse sublimius, si reparatio ejus nostro subjaceret arbitrio. Nonnumquam cupiens ad similem me lacrymarum compunctionem totis viribus excitare, omnesque errores meos atque peccata ante oculos statuens ^d ubertatem illam fletuum revocare non possum, et ita oculus mei in modum cujusdam durissimae silicis praedurantur, ut nulla prorsus ex eis humoris gutta distillet: et ideo quantum mihi in lacrymarum profusione congaudeo; tantum doleo quod illam, cum voluero, recuperare non valeam.

CAPUT XXIX.

Responsio de diversitate spiritualium lacrymarum.

Isaac: ^e Non omnis lacrymarum profusio uno

COMMENTARIUS.

salutarium duo tantum genera statuit; unum ex timore, alterum ex amore proveniens: *Quod in eo, inquit, bene figuratur, quod Aza filia Caleb, sedens super asinum suspiravit. Cui dixit pater suus: Quid habes? At illa respondit: Da mihi benedictionem: terram australem, et arentem dedisti mihi, junge et irriguam. Deditque ei pater suus irriguam superius et irriguam inferius (Josue xv). Aza quippe super asinum sedet: cum irrationabilibus carnis suae motibus anima praesidet. Quae suspirans a patre terram irriguam petit, quia a Creatore nostro cum magno gemitu quaerenda est lacrymarum gratia. Sunt namque nonnulli qui jam in dono perceperunt libere pro justitia loqui, oppressos tueri, indigentibus possessa tribuere, ardorem fidei habere; sed adhuc gratiam lacrymarum non habent. Hi nimirum terram australem et arentem habent, sed adhuc irrigua indigent; quia in bonis operibus positi, in quibus magni atque ferventes sunt, oportet nimirum ut aut timore supplicii aut amore regni caelestis mala etiam quae antea perpetrarunt deplorent. Sed quia, ut dixi, duo sunt compunctionis genera, dedit ei pater suus irriguam superius et irriguam inferius. Irriguam quippe superius accipit anima, cum sese in lacrymis caelestis regni desiderio affligit; irriguam vero inferius accipit, cum inferni supplicia fletu pertimescit. Ita Gregorius. At vero D. Bernardus serm. 3 de Epiphania, tres differentias piarum lacrymarum recenset, nempe devotionis, poenitentiae et fraternae compassionis, quae etiam in hoc capite exprimuntur: *Haec sunt, inquit, lacrymae devotionis, in quibus non indulgentia peccatorum, sed beneplacitum quaeritur Dei Patris, cum descendit in nos spiritus adoptionis filiorum, testimonium perhibens spiritui nostro, quod sumus filii Dei, ut mellisquam nobis vocem de caelo videamus audire, quia vere Deus Pater in nobis complaceat sibi. Nec parum distat inter has lacrymas devotionis et aetatis utique jam virilis, et eas quas primava aetas inter infantiae vagitus emisit, lacrymas utique poenitentiae et confessionis. Verumtamen longe amplius utrisque procedunt aliae quaedam lacrymae, quibus et infunditur sapor**

affectu vel una virtute depromitur. Aliter enim ille A emanat fletus qui peccatorum spina cor nostrum compungente profertur de quo dicitur: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo (Psal. vi).* Et iterum: *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et per noctem, et non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui (Thren. iv).* Aliter qui de contemplatione æternorum honorum et desiderio illius futuræ claritatis exoritur, pro qua etiam uberiores lacrymarum fontes de intolerantia gaudii et alacritatis immensitate prorumpunt, dum sitit anima nostra ad Deum fontem vivum, dicens, *Quando veniam et apparebo ante conspectum Dei? Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (Psal. xli),* cum ejulatu quotidie et lamentatione proclamans, *Heu mihi quoniam incola B meus prolongatus est, et multum incola fuit anima mea (Psal. cxix).* Aliter profluunt lacrymæ quæ absque ulla quidem talium criminum conscientia, sed tamen de metu gehennæ et horribilis illius iudicii recordatione procedunt, cujus terrore propheta percussus orat ad Deum: *Non intres, inquit, in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii).* Est etiam aliud lacrymarum genus, quod non pro sua conscientia, sed pro aliena duritia peccatisque generatur, quo Samuel Saulem (1 Reg. xv), quo illam quoque civitatem Jerusalem vel in præteritis Jeremias (In Thren.), vel in Evangelio Dominus (Lucæ xix) flevisse

describitur, ita dicens: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo in die et in nocte interfectos filiarum populi mei (Jerem. ix)?* Vel certe quales illæ sunt lacrymæ de quibus in psalmo centesimo primo canitur, *Quia cinerem sicut panem manducavi, et poculum meum cum fletu miscebam.* Quas certum est non illo affectu promi quo in sexto psalmo ex persona pœnitentis emergunt (*Domine, ne in furore tuo arguas me, etc.*), sed pro anxietatibus vitæ hujus atque angustiis et ærumnis, quibus justi in hoc mundo positi deprimuntur. Quod etiam psalmi ipsius non solum textus, sed etiam titulus evidenter ostendit (Titulus psal. ci), qui ex persona pauperis illius de quo in Evangelio dicitur, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum (Matth. v),* ita describitur: ^a *Oratio pauperis cum anxius fuerit, et coram Deo effuderit precem suam.* ^b Ab his ergo lacrymis multum distant illæ quæ obdurato corde de siccis oculis exprimuntur, quas licet non penitus infructuosas esse credamus, bono enim proposito earum attentatur emissio, ab his præsertim qui necdum, vel ad scientiam pervenire perfectam, vel pristinorum seu præsentium vitiorum potuerunt ad purum labe mundari.

CAPUT XXX.

Quod elici non debeant lacrymæ quando non spontaneæ proferuntur.

Ab his tamen qui in affectum jam transiere virtutum, ^c nequaquam debet hoc modo extorqueri pro-

ALARDI GAZELI COMMENTARIUS.

vini. Illas enim lacrymas vere in vinum mutari dixerim, quæ fraternæ compassionis affectu in fervore produnt charitatis, pro qua etiam ad horam, tui ipsius immemor, sobria quadam ebrietate videris.

^a Titulus est psalmi centesimi primi, qui incipit: *Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.* Hunc titulum habent omnes codices Hebraici, Græci et Latini, cum aliqua tamen verborum varietate; nam div. Augustinus legit: *Oratio inopis, cum angeretur, et in conspectu Domini effudit precem suam.* Alii: *Oratio pauperis cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam.* Ex quo titulo elicitur argumentum ejusdem psalmi. Est enim hic psalmus formula quædam orandi, qua uti possit unus quisque pauper, aut in afflictione positus, immo quilibet peccator conscientia stimulante anxius, et Dei timore percussus, et ad recuperandam ejus gratiam et reconciliationem anhelans. Quod sensisse videtur B. Hieronymus, dum in Commentario scribit Prophetam loqui in persona peccatoris. Vere enim nullus est pauperior et miserior eo qui indiget gratia Dei. Unde et Ecclesia hunc psalmum numerat inter septem psalmos pœnitentiales.

^b Juvat hic etiam Joannis Climaci saluberrima et huic loco consentanea ascribere monita: *Nonnumquam, ait (Gradu 7), luctui qui secundum Deum est, inanis gloriæ miscetur ingrata lacrymæ. Quod tunc fieri pie et prudenter animadvertimus, cum lugere nosmetipsos et tamen malignari viderimus. Compunctio propria est animi dolor, omni elatione carens, nec ullam sibi omnino consolationem indulgens, solamque resolutionem suam horis singulis meditans, consolationemque Dei, qua humiles monachos visitat, ut aquam frigidam expectans. Quoties in his qui secundum Deum lugere videntur superbiam aut iram deprehenderit, horum scito lacrymas non ex eis esse quas compunctio subitris elicit. Quæ enim societas, inquit, lucis ad tenebras [II*

C *Cor. vi)? Solet adulterina compunctio elationem gignere; ea vero quæ laudabilis et probata est, consolationem. Sicut ignis stipulam inflammat et consumit, ita casta lacrymæ sordes omnes et visibiles et invisibiles consumunt. Lacrymarum rationem plerique Patrum non patere, et esse obscurissimam, atque ad inveniendum difficillimam definiunt, idque in his potissimum qui rudes inveniuntur. Ex multis namque eas et vartis occasionibus gigni, puta ex natura, ex Deo, ex afflictione vituperabili, itemque ex laudabili, ex inani gloria, ex fornicatione et dilectione, ex mortis memoria, aliisque plurimis. Verum omnibus his lacrymarum modis divino timore discussis et cognitiss, ex jugi nostræ resolutionis memoria mundissimas et ab omni fraudis suspitione alienas lacrymas nobis comparare studeamus. Neque enim est in eis elationis furtivæ suspitio, sed emundatio magna, profectusque charitatis in Deum, peccatiquæ abolitio et candidissima, et ab omni perturbationum strepitu remota ac felicissima requies. Eos sane qui lugent, nonnumquam ab optimis lacrymis inchoasse, et in deteriores desinere, nec novum, nec mirum est; sed a contrariis aut etiam naturalibus in spiritalibus transferri lacrymas, et singulare est, et laudibus revera dignissimum. Hoc autem problema manifestius noverunt, qui circa inanem gloriam proniores sunt. Noh, antequam perfecte emunderis, lacrymarum tuarum in tribus credere. Neque enim habet fidem vinum statim e torcularibus expressum. Omnes quidem lacrymas nostras, quas secundum Deum profundimus, esse mirum utiles nemo est qui refragetur. Quoniam vere sit utilitas earum, in tempore nostræ migrationis agnosceremus. Hactenus ille profundæ admodum et reconditæ doctrinæ vir.*

^c Docet id egregie Ludovicus Granatensis lib. II de Oratione et Meditatione. Huc pertinent quæ de lacrymarum gratia earumque sterilitate, quæ viris spiritualibus subitade contingere solet, scribit Joan-

fusio lacrymarum, nec exterioris hominis magno-
pore affectandi sunt fletus, qui etiamsi fuerint
utcumque producti, numquam pertingere ad illam
spontaneorum lacrymarum poterunt ubertatem. Ma-
gis enim supplicantis animum suis conatibus distra-
hentes humiliabunt, atque ad ima demergent, et ab
illa cœlesti sublimitate deponent, in qua attonita
mens orantis indeclinabiliter debet esse defixa, eam-
que compellent precum suarum intentione laxata
erga steriles et coactitias lacrymarum guttulas
ægrotare.

CAPUT XXXI.

Sententia abbatis Antonii super orationis statu.

Et ut orationis veræ percipiatis affectum, non
meam vobis, sed ^a beati Antonii sententiam profe-
ram; quem ita nonnumquam in oratione novimus
perstitisse, ut eodem in excessu mentis frequenter
orante, cum solis ortus cœpisset infundi, audierim-
us eum in fervore spiritus proclamantem: Quid
me impedis, sol, qui ad hoc jam oriris, ut me ab hu-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nes Climacus loco citato, sua et aliorum experientia
edoc'us, et in hujusmodi rebus apprime exercita-
tus: Solent, inquit, ipsæ lacrymæ leviores quosdam
nonnumquam attollere: quocirca quibusdam divina dis-
pensatione subtrahantur; ut dum seipsos privatos vide-
rint studiosius eas requirentes, miseros seipsos agno-
scent, gemitibusque, et mœnore, ac dolore animi,
profundaque tristitia, et hæsitatione se contendant; quæ
omnia lacrymarum vires supplere solent, et si ab ipsis
nimium viliter nihili aestimentur. Inveniemus nun-
numquam, si observemus diligentius, ridiculum quidam
dæmones in nobis moliri. Nam cum saturitate distenti
fuerimus, compungunt nos; rursum cum jejunaverimus,
obdurant; ut seducti lacrymis, parenti vitiorum gula
ac deliciis nos ipsos exponamus. Quibus obtemperan-
dum non est, sed omnino contra faciendum. Equidem
ipsam compunctionis vin considerans stupeo, quoniam
modo ea, quæ luctus et mœror dicitur, gaudium in-
trinsecus et lætitiæ, veluti mel et favum, comesta
possideat. Quid igitur ex hoc nobis innuitur? Id pro-
fecto, quod proprie Dei donum hujusmodi compunc-
tio esse pro confesso habeatur. Hæc ille.

^a Hæc sententia non legitur in Vita S. Antonii
ab Athanasio conscripta, sicut nec altera quæ eidem
postmodum ascribitur: quod non valde mirum, cum
satis constet Athanasium non omnia Antonii facta
dictave scriptis mandasse, sed multa prætermisisse.
Siquidem de Antonii congressu cum Paulo primo
eremita, quem narrat div. Hieronymus (In Vita
Pauli Eremitæ), ne verbum quidem fecit Athana-
sius: nimirum quod, eodem Hieronymo teste,
Athanasius Vitam illam Antonii, ipso adhuc vivente,
descripserit, eamque Romam detulerit, biennio ante
obitum Antonii, cum a Julio papa vocatus esset: quo
tempore illud de Paulo, aliaque Antonii gesta dicta-
que nondum acciderant Baron. tom. III. Annal. annot.
343). Unde et alia multa Antonii apophthegmata tum
in Vitis patrum, tum apud Palladium et alios legun-
tur, quæ apud Athanasium non exstant. Nec enim
omnia ad ejus notitiam pervenisse credendum est,
etiam ipsius ætate, vel ante, gesta dictave; nec
etiam cognita omnia ab ipso commemorari necesse
fuit.

^b Eo scilicet perfectionis genere et gradu, qui
non nisi sanctissimis et perfectissimis, qualis Anto-
nius, conveni; quo quis in oratione sic in Deum
mente erigitur et deligitur, ut nihil aliud præter
Deum cogitet; qui certe perfectissimus est orandi
modus, sed qui potest capere, capiat.

A jus veri luminis abstrahas claritate? Cujus etiam
hæc quoque est super orationis fine cœlestis et plus-
quam humana sententia: Non est, inquit, ^b per-
fecta oratio in qua se monachus, vel hoc ipsum
quod orat, intelligit. Et ut nos quoque secundum
mensuram tenuitatis nostræ huic admirandæ senten-
tiæ superadjicere aliquid audeamus, orationis quæ
exauditur a Domino, in quantum experti sumus, in-
dicia proferemus.

CAPUT XXXII.

De exauditionis indicio.

Cum orantes nos nulla interpellaverit hæsitatio,
et fiduciam petitionis nostræ quadam desperatione
dejecerit; si obtinuisse nos in ipsa orationis effusione
quod poscimus senserimus, ^c non ambigamus preces
nostras ad Deum efficaciter penetrasse. Tantum
enim quis exaudiri atque obtinere merebitur, quan-
tum vel inspicere se a Deo vel Deum crediderit posse
præstare. ^d Irretractabilis namque est Domini no-

^c Idem apertius dicit infra (Cap. 34): Pro certo se
non exaudiendum quisque non dubitet, cum se dubi-
taverit exaudiri. Ut autem hæc sane intelligantur duo
sunt notanda. Primo non requiri in oratione fidem,
aut certam persuasionem, qua credamus nos impe-
trasse, seu impetraturos esse, quod petimus; sed so-
lum ut credamus Deum esse potentissimum, sapen-
tissimum, benignissimum, fidelissimum; et proinde
posse, scire, atque etiam velle facere quod peti-
mus, si bene petamus. Quod enim non requiritur
ut certo credamus nos a Deo exaudiri, manifeste col-
ligetur ex oratione Davidis, quam fecit pro filio suo
I Reg. XII. Nam non certo credidisse se exauditum
iri, testantur illa ejus verba: Quis scit, si forte do-
net eum mihi Dominus? Sed et Apostolus cum oraret,
ut auferretur a se stimulus carnis (I Cor. XII), procul-
dubio ex vera fide orabat; et tamen non credebatur
se certo impetraturum: alioqui falsa fuisset ejus fides,
quandoquidem non impetravit quod petebat, dicente
Domino: Sufficit tibi gratia mea. Neque ea fide orat
Ecclesia universa pro infidelibus et peccatoribus,
ut ad fidem et justitiam adducantur. Non enim certo
credit omnes infideles, et peccatores esse converten-
dos. Secundo notandum: Quamvis non requiritur
fides qua certo credamus nos a Deo exaudiri, requi-
ritur tamen fiducia qua certo et indubitanter confida-
mus Deum pro sua benignitate facturum quod peti-
mus, si ita expedit ad Dei gloriam et nostram salu-
tem. Hanc enim conditionem quæsit Dominus in
paralytico, cui dixit: Confide, fili, remittuntur tibi
peccata tua (Matth. IX). Eamdem requirit Apostolus
Heb. II: Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ
ejus. Et Jacobus cap. I: Postulet in fide, nihil hæ-
sitans. In fide, id est, cum fiducia obtinendi quod peti-
mus, ait sanctus Thomas (In Comment.) Hæc igitur
ratione docet hic abbas certum exauditionis iudi-
cium, sive signum impetrationis esse, cum orantes
nos nulla interpellaverit hæsitatio, et fiduciam petiti-
onis nostræ quadam desperatione dejecerit; sed obti-
nuisse nos in ipsa orationis effusione quod poscimus
senserimus; hoc est, cum in ipsa oratione magnam
fiduciam in animo senserimus obtinendi quod peti-
mus. Deus enim cum non exaudit, non infundit hu-
jus modi fiduciam; cum vero exaudire decernit, fidu-
ciam et hilaritatem quamdam peculiarem in animo
orantis inspirat, ut unusquisque subinde experit-
tur.

^d Irretractabilem et infallibilem esse nemo dubi-
tat; sed positus conditionibus requisitis, quarum ple-

stri illa sententia, *Quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, et venient vobis* (Marci XI).

CAPUT XXXIII.

Objectio quod praeclara exauditionis fiducia tantum sanctis convenire videatur.

Germanus : Hanc exauditionis fiduciam nimirum de conscientiae puritate credimus emanare. Ceterum nos, quorum cor adhuc peccatorum spina compungit, quemadmodum eam habere possumus, nullis patrio-riantibus meritis quibus exaudiendas orationes nostras fiducialiter praesumamus?

CAPUT XXXIV.

Responsio de diversis exauditionum causis.

Isaac : ^a Diversas exauditionum causas esse secundum animarum diversum ac varium statum evangelica sive prophetica testantur eloquia. Habes enim in duorum consensione fructum exauditionis Dominica voce signatum, secundum illud : *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quaecumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in caelis est* (Matth. XVIII). Habes aliam in fidei plenitudine quae grano sinapis comparatur. Si enim, inquit, habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : *Transi hinc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis* (Matth. XVII). Habes in assiduitate orationum,

quam propter indefessam petitionum perseverantiam importunitatem sermo Dominicus nominavit. *Amen, amen dico vobis, quia si non propter amicitiam, vel propter importunitatem ejus surget et dabit ei quantum opus habuerit* (Lucae XI). Habes in eleemosynarum fructu : *Include, inquit, eleemosynam in corde pauperis, et ipsa orabit pro te in tempore tribulationis* (Eccle. XXIX). *Habes in emendatione vitae et operibus misericordiae, secundum illud : Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes* (Isaiae LVIII). Et post pauca, quibus infructuosi jejunii sterilitas castigatur : *Tunc, inquit, invocabis, et Dominus exaudiet; et clamabis, et dicet : Ecce adsum* (Ibid.). *Nonnumquam sane exaudiri etiam tribulationum nimietas facit, secundum illud : Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me* (Psal. CXIX). Et iterum : *Ne afflixeritis advenam; quia si clamaverit, exaudiam eum, quia misericors sum* (Exod. XXI). Videtis ergo quot modis obtineatur exauditionis gratia, ut nullus ad impetranda ea quae salutaria sunt et aeterna, conscientiae suae desperatione frangatur. Ut enim miseriarum nostrarum contemplatione concedam, nos omnibus illis, quas supra memoravimus, penitus destitutos esse virtutibus, et nec illam nos habere laudabilem duo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ræque cap. 34 inferius explicantur. Est enim hoc discriminis inter promissiones Dei affirmantes et negantes, quod negantes absolute et sine ulla exceptione intelligantur; affirmantes vero numquam absolute, sed cum hac exceptione generali : nisi quid impediatur, vel simili. Ut Marci XVI : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit* (supple, si cætera habeat necessaria) ; *Qui vero non crediderit, condemnabitur*. Itaque sententia et promissio illa : *Quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis*, etc., cum sit affirmativa, non est absolute intelligenda; sed cum hac conditione : si recte petatis. Hanc enim conditionem intelligendam esse insinuat S. Jacobus ; dicens : *Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis* (Jac. IV).

^a Pergit Auctor explicare quibus mediis, rationibus et conditionibus facilius a Deo exaudiamur et impetremus quod petimus. Enumerantur autem hic sex conditiones e sacris litteris collectæ, quæ orationem solent reddere efficacem et impetratoriam, hoc est, juvare ad impetrandum; nempe charitas fraterna, fides, perseverantia, eleemosynæ, poenitentia, et afflictorum gemitus. Cæterum hæ conditiones etsi multum valeant ad impetrandum, præsertim simul junctæ et concurrentes, non ita tamen ut infallibilem, certum et perpetuum habeant impetrationis effectum. Nulla enim est Dei promissio absoluta, qua certi efficiamur nos absolute quod petierimus impetraturos, positus illis conditionibus; cum semper intelligatur illa conditio : *Si cætera requisita adsint*. Quænam vero sint illa, declarat div. Thomas his verbis (2-2, q. 83, art. 13) : *Ponuntur, inquit, quatuor conditiones quibus concurrentibus semper aliquis impetrat quod petit : ut scilicet pro se petat, necessaria ad salutem, pie et perseveranter*. Quas conditiones juverit hic paulo enucleatius explicare. Prima itaque conditio est ut pro se quisque petat. Non enim semper exaudiuntur etiam sancti, dum pro aliis orant; quando scilicet illi pro quibus orant digni non sunt qui accipiant, ut docet div. Augustinus tractatu 78 in Joannem, idque colligit ex illis verbis Domini Joan. XVI : *Si quis petierit*

Patrem in nomine meo, dabit vobis. Exaudiuntur, inquit, omnes sancti pro seipsis : non autem pro omnibus exaudiuntur, sive amicis, sive inimicis, vel quibuslibet aliis; quia non utcumque dictum est, *dabit, sed, dabit vobis*. Secunda conditio est ut petantur necessaria, vel utilia ad salutem. Quam conditionem colligit idem Augustinus ex illis verbis : *In nomine meo. Quodcumque enim, inquit, petimus adversus utilitatem salutis, non petimus in nomine Salvatoris; et tamen ipse Salvator est; non solum quando facit quod petimus, verum etiam quando non facit; quoniam quod videt peti contra salutem, non faciendo plus se exhibet Salvatore. Novit enim medicus quid pro sua, quid contra salutem suam poscat ægrotus; et ideo contraria poscentis non facit voluntatem, ut faciat sanitatem : quapropter quando volumus ut faciat quodcumque petimus, non utcumque, sed in nomine ejus, hoc est, in nomine Salvatoris petamus*. Ita Augustinus. Verum efficacius illa conditio colligi posse videtur, ut colligit Auctor, ex illa Joannis sententia : *Hæc est fiducia quam habemus ad Deum, quia quidquid petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos* (I Joan. V). Unde infert Augustinus : *Ergo super his tantum plenam nos et indubitabilem jussit exauditionis habere fiduciam, quæ non nostris commodis, nec solatis temporalibus, sed Domini congruat voluntati*. Quod etiam in oratione Dominica admiscere præcipimur dicentes, *Fiat voluntas tua, scilicet, non nostra* (Vide Bellarm. lib. 1 de Bon. Oper. cap. 9). Tertia conditio ut pie petamus et oremus. Pietas autem hæc quinque conditiones includit, secundum div. Thomam ubi supra : fidem, spem, charitatem, humilitatem et devotionem. Quarta conditio ut perseveranter oremus. Hanc enim conditionem Christus inculcatam voluit duabus illis parabolis, altera importuni amici panes intempesta nocte ab amico petentis, Lucae XI; altera viduæ improbum judicem importune sollicitantis; Lucae XVIII. Nec aliud significare voluit illis verbis : *Oportet semper orare et nunquam deficere, ut plenius sequenti collatione declarabitur*.

rum consensionem, nec illam fidem grano sinapis A comparatam, nec illa opera pietatis quæ propheta describit; num vel importunitatem quæ omni volenti suppeditat, habere non possumus? Per quam etiam solam daturum se Dominus quicquid oratus fuerit repromittit. Et ideo absque hæsitationis infidelitate precibus insistendum est; obtenturosque nos earum jugitate cuncta quæ secundum Deum poposcerimus, minime dubitandum. Hortatur enim nos Dominus volens ea quæ sunt æterna cœlestiaque præstare, ut eum importunitate nostra quodammodo coaretemus, qui importunos nos non modo non despiciat nec refutat, sed etiam invitat et laudat; eisque præstiturum se quicquid perseveranter speraverint, benignissime pollicetur dicens, *Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui quærit invenit, et pulsanti aperietur* (Lucæ xi). Et iterum: *Omnia quæ-*

cumque petieritis in oratione credentes, accipietis et nihil impossibile erit vobis (Matth. xxi). Et ideo si cunctæ nos exauditionum quas prædiximus causæ omnino deficiunt, saltem animet nos importunitatis instantia, quæ absque ulla vel meriti vel laboris difficultate in cujuscumque volentis sita est potestate. Pro certo autem non exaudiendum se supplicans quisque non dubitet, cum se dubitaverit exaudiri. Quod autem infatigabiliter Domino supplicandum sit, etiam illo beati ^a Danielis docemur exemplo, quod exauditus a prima die qua cœpit orare, post primam et vicesimam diem consequitur suæ petitionis effectum (*Daniel. x*). Unde non debemus nos quoque a cepta orationum nostrarum intentione cessare, ^b si nos exaudiri tardius senserimus, ne forte aut exauditionis gratia dispensatione Domini uti iter differatur; ^c aut angelus divi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sic enim Gabriel archangelus Danielem allocutus est: *Noli metuere, Daniel, quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, et ego veni propter sermones tuos* (Dan. x). Ubi div. Hieronymus: *Quæritur, inquit, si statim exauditus est, cur non statim missus est angelus, sed per unum et viginti dies dilatus ejus ad Danielem adventus? videlicet data est Danieli per moram occasio amplius Deum deprecandi, ut ex eo quod plus desiderat per laborem, plus etiam per revelationem angeli audire mereatur.*

^b Div. Augustinus serm. 5 de Verbis Domini sec. Matth.: *Cum aliquando, inquit, tardius dat, commendat dona, non negat. Diu desiderata dulcius obtinentur, cito autem data vilescunt: pete, quære, insta; petendo et quærendo crescis, ut capias. Servat tibi Deus quod non vult cito dare, ut tu discas magna magne desiderare* (Vide D. Hieronymum in Habacuc cap. 1).

^c Attende hic angelorum unum ex præcipuis erga nos officium ac ministerium, quod est preces nostras divinæ bonitati offerre, easque suis iidem precibus juvare et commendare, et divina nobis beneficia procurare, et quodammodo ad nos deferre. Quod ex multis Scripturæ locis manifestum est. Genes. xxviii: *Vidit Jacob in somnis scalam stantem super terram, et cacumen ejus tangens cælos. Angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, et Dominum innixum scalæ. Quorsum hoc? nisi ut, quod res ipsa et Scriptura indicat, causas agant hominum quibus ministrant, et regnorum ac principatum quibus præsent. Ascendunt quippe angeli ut preces nostras Deo offerant, descendunt ad nos ut ejus beneficia nobis procurata et impetrata ad nos deferant. Hinc libri Judicium cap. xiii legimus angelum nascituri Samsonis prænuntium ascendisse in cælum cum flamma holocausti. Quo significatur Angelum quodammodo detulisse in cælum ante conspectum Domini sacrificium Manue in gratiarum actionem oblatum. Ad hæc Tobia: xii. Angelus Raphael his eum verbis alloquitur: *Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, ego obtuli orationem tuam Domino. Deinde in Græco ibidem postea subditur: Ego sum Raphael unus ex septem angelis sanctis qui Deo offerunt preces sanctorum. Confirmatur ex Actorum x, ubi angelus ad Cornelium orantem ingressus, ait: Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. Et infra: Exaudita est oratio tua, et eleemosynæ tuæ commemoratae sunt in conspectu Dei. Commemoratae**

sunt, inquit, scilicet ab ipso angelo; quæ est explicatio illius, *Ascenderunt*. Dicuntur enim preces ascendere in memoriam in conspectu Dei, cum a sanctis spiritibus divinæ Majestati quodammodo repræsentantur, et commemorantur. Sed clarius id probatur ex Apocalyps. cap. viii, ubi dicitur *angelus stetisse ante altare, habens thuribulum aureum, et data illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum quod est ante thronum Dei. Et ascendit, inquit, fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo. His accedit auctoritas Ecclesiæ, quæ in sacro canone Missæ sic orat: *Supplices te rogamus, omnipotens Deus, jube hæc (vota, scilicet, precesque sacerdotis, et totius populi) perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum, in conspectu divinæ Majestatis tuæ, etc.*, ubi angelum singulari numero positum esse pro plurali annotant expositores. Postremo accedunt et SS. Patrum testimonia. Nam D. Augustinus non solum id fieri, sed etiam cur et quomodo fiat, disserit in epistol. 120; ubi exponens illud psalmi vigesimi primi: *Annuntiabitur Domino generatio ventura, ita subdit: Non ait: Annuntiabitur Dominus generationi venturæ, sed Annuntiabitur Domino generatio ventura. Quod non sic accipiendum est, tamquam nescienti aliquid annuntietur, ut sciat; sed sicut annuntiant angeli, non solum nobis beneficia Dei, verum etiam illi preces nostras. Nam scriptum est Tobia: xii in Græco, ubi angelus hominibus dicit: Ego obtuli memoriam orationis vestræ; non ut tunc Deus noverit quid velimus vel quo indigemus: Novit enim Pater vester, ait Dominus, quid vobis necessarium sit, priusquam petatis ab eo; sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperare Deo temporales causas ad æternam veritatem referre, sive petendo quid erga se fiat, sive consulendo quid faciat; qui pius mentis affectus est, ut ipsa construat, non ut Deus instruat. Rupertus lib. ix de Victoria Verbi cap. 8: *Scire debemus, inquit, sanctos angelos inter Deum et homines Dei servos esse administratores; et nos in conspectu eorum psallere, et orare, eosque semper esse paratos ad offerendas Deo orationes Ecclesiæ. Div. Bernardus serm. 7 in Cantica: Credimus, ait, angelos sanctos astare orantibus, offerre Deo preces, et vota hominum; ubi tamen sine ira et disceptatione levavi puras manus perspexerint. Et infra sic sanctos angelos alloquitur: *Quis dabit mihi per vos, o benigni principes, petitiones meas immolascere apud Deum? Non enim Deo, cui etiam cogitatio hominis confitetur; sed apud Deum, hoc est, ipsis, qui cum Deo sunt, tam beatissimis virtutibus quam et carne solutis spiritibus.****

dicens : *Et Deum Patrem qui suscitavit eum a mortuis (Galat. 1)*, ita Filius suscitaturum se templum sui corporis protestatur, *Solvite, inquit, templum hoc, et ego in tribus diebus suscitabo illud (Joan. 11)*. Et ideo his quæ prædiximus exemplis Dominicis eruditi, cunctas obsecrationes nostras simili nos quoque debemus oratione concludere, et hanc vocem cunctis petitionibus nostris semper adjungere,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Negationis particulam, quæ in editione Plantiniana hic desideratur, ex Dionysio et aliis reposuimus. Sic enim Dionysius paraphrastes hunc locum reddidit : *Postremo satis constat quod ille ternarius orationis, qui fieri solet in congregationibus fratrum ad concludendam synaxim, observari non possit ab eo qui intento animo non orat*. Porro multi codices habent : *Illum trinæ curvationis numerum, etc.*, quod eodem recidit. Spectare enim videtur Auctor locum illum Matthæi xxvi, ubi Christus legitur in horto, *positis genibus orasse, tertio eundem illum sermonem dicens : Pater mi, si possibile est, transeat a me calice iste; veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Ad ejus imitationem, quantum ex hoc loco colligitur, solebant illi monachi, antequam de Ecclesia, seu conventu, quam hic vocat synaxim, egrederentur, peracto nimirum officio, trina supplicatione et genuum curvatione Deum adorare; quod cum magna devotione, et attentione, seu reverentia, faciendum hic Auctor admonet, quemadmodum et div. Benedictus (*Cap. 52 Reg.*) : *Expleto opere Dei, omnes cum summo silentio exeant; et agatur reverentia Deo, etc.*

^b Duo sunt hic observanda. Primo præceptum illud de ingrediendo cubiculo, et claudendo ostio, non tam ad cubiculum et ostium materiale quam ad cubiculum cordis referendum esse : alioquin pugnet hæc sententia evangelica cum illa Apostolica : *Volo viros orare in omni loco levantes puras manus*. I Tim. II. Non enim jubet nos Christus ingredi revera in cubiculum, et ostium claudere, ut orems secreto; sed tantum prohibet ex oratione nostra inanem hominem laudem venari, et sic jubet orare, ac si a solo Deo videamur et audiamur. Ita præter hunc abbatem SS. Patres admonent. Sanctus Hieronymus apud Matthæum : *Hoc, inquit, simpliciter intellectum erudit auditorem, ut vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, ut inclusa pectoris cogitatione labiisque compressis orems Dominum : Quod et Annam in Regum volumine fecisse legimus : Labia, inquit, ejus tantum movebantur, et vox illius non audiebatur (I Reg. 11)* : S. Augustinus lib. II de Serm. Domini in monte (*Cap. VI*) : *Ostendens, ait, hoc se prohibere, ut ea merces appelatur, qua stulti gaudent, ut laudentur ab hominibus. Vos autem cum oratis, inquit, introite in cubacula vestra. Quæ sunt ista cubacula, nisi ipsa corda, quæ in psalmo etiam significantur, cum dicitur : Que dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini (Psalm. IV)* Et claudentes ostia, orate, ait, Patrem vestrum in absconso. Parum est intrare cubacula, si ostium pateat importunis. Per quod ostium ea quæ foris sunt, improbe se immergunt, et interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia et visibilia, quæ per ostium, id est, per carnalem sensum, in cogitationes nostras penetrant, et turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt. Claudendum est ergo ostium, id est, carnali sensui resistendum est, ut oratio spiritalis dirigatur ad Patrem, quæ sit intimis cordis, ubi oratur Pater noster in abscondito. S. Gregorius xxii Moral. cap. 13 : *Vera, inquit, postulatio non in oris est vocibus, sed in cogitationibus cordis. Valentiores namque voces apud secretissimas aures Dei non faciunt verba nostra, sed desideria. Eternam etenim vitam si ore petimus, nec tamen corde desideramus, clamantes tacemus. Si vero desi-*

Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu (Matth. xxvi). Satis vero constat illum trinæ orationis numerum qui solet in congregationis fratrum ad concludendam synaxim celebrari, eum qui intento animo ^a non supplicat, observare non posse.

CAPUT XXXV.

De oratione intra cubiculum et clauso ostio facienda. Ante omnia sane ^b illud evangelicum præceptum

deramus ex corde, etiam cum ore conticescimus, tacentes clamamus. Hinc est quod in eremo populus perstrepat, et Moyses a strepitu verborum tacet, et lumen silens, aure divinæ pietatis auditur, cum dicitur : Quid clamas ad me (Exod. XIV)? Intus ergo in desiderio est clamor secretus, qui adhuc ad humanas aures non pervenit, et tamen auditum Conditoris replet. Hinc est quod Anna ad templum pergens, ore quidem tacuit, et tamen tot sui desiderii voces emisit. Hinc in Evangelio Dominus dicit : Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi (Matth. VI). Clauso quippe ostio petit in cubiculo, qui tacente ore in conspectu supernæ pietatis fundit affectum mentis. Et vox auditur in abscondito, cum per sancta desideria silenter clamatur. Unde recte quoque per Psalmistam dicitur : *Desiderium pauperum exaudivit Dominus; preparationem cordis eorum audivit auris tua (Psalm. IX)*. Ita Gregorius. Secundo notandum hic agi de oratione privata, non de publica. Alia enim ratio est orationis publicæ, vel divinarum laudum, quæ communiter celebrari debent. Quod aptissime declarat S. Thomas his verbis (2-2, q. 83, a. 12) : *Duplex est oratio, communis et singularis (id est, publica et privata). Communis quidem oratio est, quæ per ministros Ecclesiæ in persona totius populi fidelis Deo offertur. Et ideo oportet quod talis oratio innotescat toti populo pro quo profertur; quod non posset fieri, nisi esset vocalis. Et ideo rationabiliter institutum est, ut ministri Ecclesiæ hujusmodi orationes etiam alta voce pronuntient, ut ad notitiam omnium possint pervenire. Oratio vero singularis est, quæ offertur a singulari persona cujuscumque, sive pro se, sive pro aliis, orantis. Et de hujusmodi orationis necessitate non est quod sit vocalis. Adjungitur tamen vox tali orationi triplici ratione. Primo quidem ad excitandum interiorum devotionem, qua mens orantis elevetur in Deum : quia per exteriora signa, sive vocum, sive etiam aliorum factorum, movetur mens hominis secundum apprehensionem, et per consequens secundum affectionem. Unde Augustinus dicit ad Probam (Epist. 121, cap. 9), quod verbis et aliis signis ad augendum desiderium sanctum nos ipsos acris excitamus. Et ideo in singulari oratione tantum est vocibus et hujusmodi signis utendum, quantum proficit ad excitandum interiorum mentem. Si vero mens per hoc distrahatur, vel qualitercumque impediatur, est a talibus cessandum. Quod præcipue contingit in his quorum mens sine hujusmodi signis est ad devotionem preparata. Unde psalm. xxvi dicebat : *Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea*. Et de Anna legitur, I Regum I, quod loquebatur in cordo suo. Secundo adjungitur vocalis oratio quasi ad redditionem debiti, ut scilicet homo Deo servi ut secundum illud totum quod ex Deo habet, id est, non solum mente, sed etiam corpore. Quod præcipue competit orationi secundum quod est satisfactoria. Unde dicitur Ose. ult. : *Omnem aufer iniquitatem, et accipe bonum, et reddemus vitulos labiorum nostrorum*. Tertio adjungitur vocalis oratio ex quadam redundantia ab anima in corpus ex vehementi affectione, secundum illud psalmi decimi quinti : *Latatum est cor meum, et exsultavit lingua mea*. Haec enim sanctus Thomas. Porro de privatis orationibus idem docent alii Patres. Augustinus in Regula cap. 5 : *In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod factum est, unde et nomen accipit :**

diligentius observandum est, ut intrantes in cubiculum nostrum clauso ostio nostro oremus Patrem nostrum (*Matth.* VI), quod a nobis ita implebitur. Intra nostrum cubiculum supplicamus, cum ab omnium cogitationum sive sollicitudinum strepitu cor nostrum penitus amovens, secreto quodam modo ac familiariter preces nostras Domino referamus. Clauso oramus ostio, cum strictis labiis nostris omnique silentio supplicamus, non vocum, sed cordium scrutatori. In abscondito oramus, quando corde tantum, et intenta mente petitiones nostras soli pendimus Deo, ita ut ne ipsæ quidem adversæ valeant potestates genus nostræ petitionis agnoscere. Propter quod cum summo est orandum silentio, non solum ne fratres astantes nostris susurris vel clamoribus avocemus, et orantium sensibus obstrepamus; sed ut ipsos quoque inimicos nostros, qui orantibus nobis maxime insidiantur, lateat nostræ petitionis intentio. Ita enim præceptum illud implevimus: ^a *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui* (*Micheæ VII*).

CAPUT XXXVI.

De utilitate brevis et tacite orationis.

Ob quod ^b frequenter quidem, sed breviter est orandum, ne immorantibus nobis, inserere aliquid nostro cordi insidiator possit inimicus. Istud nam-

A que est sacrificium verum, quia *sacrificium Deo spiritus contribulatus* (*Psal.* L). Hæc salutaris oblatio, ista sunt pura libamina, istud *sacrificium justitiæ* (*Ibid.*), istud *sacrificium laudis* (*Psal.* XLIX), hæc sunt veræ ac pingues hostiæ, ista sunt *holocaustomata medullata* (*Psal.* LXX), quæ contritis et humiliatis cordibus offeruntur; quæque hac qua diximus disciplina et intentione spiritus exhibentes, efficaci poterimus virtute cantare: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (*Psal.* CXL). Quod etiam nos opportuna commonet devotione persolvere horæ ipsius ac noctis adventus: de quo quidem licet pro tenuitatis nostræ mensura multa prolata videantur, diuque sit protracta collatio, pro sublimitate

B tamen ac difficultate materiæ paucis admodum credimus disputatum. His sanctis sermonibus stupefacti potius quam repleti, ^c vespertina synaxi celebrata, sopore paululum membra laxavimus, primoque diluculo supplices de pleniore tractatu iterum reversuri, ad nostra discessimus, tam de præceptorum acquisitione, quam de promissorum securitate gaudentes. Excellentiam siquidem orationis nobis tantummodo præmonstratam, ordinem vero atque virtutem, qua etiam perpetuitas ejus, vel acquirenda est, vel tenenda, necdum nos integre perceperis illis disputationibus senseramus.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ut si forte aliqui, præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento. Ubi vide Umberti Commentarium. S. item Benedictus cap. 52 Regulæ: Expleto opere Dei, omnes summo silentio exeat, et agitur reverentia Deo, ut frater qui forte sibi peculiariter vult orare, non impediatur alterius improbitate. Sed et si forte alter vult sibi secretius orare, simpliciter intret et oret, non in clamorosa voce, sed in lacrymis, et intentione cordis, etc. Denique Cæsarius a Turrecremato citatus: Ante omnia, inquit (Tract. 118 in Regulam), fratres mei, quoties orationi incumbimus, cum silentio et quiete supplicare debemus: quia quicumque voluerit cum alta voce clamare, omnibus juxta se stantibus orationis fructum videtur auferre. Rugitus tantum, et suspiria, vel gemitu audiuntur. Nam oratio nostra talis esse debet, qualis fuisse legitur Annæ matris beati Samuelis. Sic enim de illa scriptum est, quia flets orabat, et labia ejus tantum-

modo movebantur, et vox penitus non audiebatur.

^a *Ne patiaris quod Samson a Dalila passus est, ait div. Hieronymus.*

C ^b Locus notandus in commendationem brevium et jaculatoriarum orationum, de quibus etiam alias egimus (*Lib. II Institut. c. 10*): quibus quasi scintillis cor nostrum accenditur, et quasi quibusdam jaculis cor Dei configitur. De quarum usu monachis illis frequentato et familiari ita div. Augustinus ad Probam (*Epist. 122*): *Dicuntur fratres in Ægypto crebrius quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas et raptim quodammodo ejaculatas: Ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, per productiores moras evanescat atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt hanc intentionem, sicut non est extendenda, si perdurare non potest: ita si perduraverit, non cito esse rumpendam.*

^c *Id est, vespertino officio, seu oratione peracta.*

COLLATIO DECIMA,

Quæ est secunda abbatis Isaac,

DE ORATIONE.

CAPUT PRIMUM.

Inter hæc anachoretarum instituta sublimia, quæ utcumque donante Deo, licet imperito digesta sunt

D stylo, quiddam nos interserere atque contexere, quod velut ^a pulchro corpori nævum quemdam videatur apponere, narrationis ipsius ordo compellit:

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nævus, Festo auctore, est insigne corporis, aut macula nativa. Cicero de Nat. deorum lib. 1: *At est corpori nævus; illi tamen hoc lumen videbatur.* Metaphorice sumitur pro quovis vitio. Div. Ambrosius lib. 1 Offic. cap. decimo octavo, nævus erroris, Sardonius Apollin. lib. II epist. 5: *Violatæ religionis*

nævus. Ausonius in epistol. 7 idyl.: *Nævus nostros et cicatrices amamus.* Paulinus Ausonio, epist. 2: *Non unquam tenui saltem tua gratia nævo commaculata mihi est.* Cassianus collat. septima cap. 25: *Cum in illis ne tenuissimum quidem nævum aut maculam in illo judicii die patiatur invenire divina clementia. De-*

perdurare, qui non recenti, sicut putatis, dæmonum A illusionem, sed ignorantia pristina gentilitatis infer-
tur, dum^a secundum consuetudinem erroris illius
quo dæmones hominum figura compositos excole-
bant, nunc quoque illam incomprehensibilem atque
ineffabilem veri numinis majestatem sub circum-
scriptione alicujus imaginis æstimant adorandam;
nihil se retinere vel habere credentes, si propositam
non habuerint imaginem quamdam, quam in suppli-
catione positi jugiter interpellent, eamque circumfe-
rant mente, ac præ oculis teneant semper affixam.
Super quorum hoc errore competenter dirigitur
illa sententia: *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis
Dei^b in similitudinem imaginis hominis corruptibilis*
(Rom. 1). Jeremias quoque: *Populus, inquit, meus
mutavit gloriam suam in idolum* (Jerem. 11). Qui
error licet origine hac qua diximus quorundam
sensibus sit inolitus, nihilominus tamen in illorum
quoque animis qui numquam gentili superstitione
polluti sunt, sub colore testimonii hujus quo dicitur:
*Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nos-
tram* (Genes. 1), imperitia seu rusticitate faciente,
contractus est, ita ut etiam^c hæresis, quæ dicitur
Anthropomorphitarum, sub occasione detestandæ
hujus interpretationis emergerit, quæ immensam
illam ac simplicem divinitatis substantiam lineamen-

tis nostris et humana figuratione compositam perti-
naci perversitate contendit; quam tamen, si quis
fuerit catholicis dogmatibus institutus, ut gentilem
blasphemiam detestabitur, et ita ad illam orationis
purissimam perveniet qualitatem, quæ non solum
nullam divinitatis effigiem, nec lineamenta corporea
(quod dictu quoque nefas est) in sua supplicatione
miscabit, sed nec ullam quidem in se memoriam
dicti cujusdam vel facti speciem seu formam cujus-
libet characteris admittet.

CAPUT VI.

*Quibus ex causis unicuique nostrum aut humilis
Christus Jesus aut glorificatus appareat.*

Secundum mensuram namque puritatis suæ, sicut
B superiore collatione præfatus sum (Collat. 9 cap. 8),
unaquæque mens in oratione sua vel erigitur vel
formatur; tantum scilicet a terrenarum ac materia-
lium rerum contemplatione discedens, quantum
eam status suæ provexerit puritatis, feceritque^d Je-
sum vel humilem adhuc, vel carneum, vel glorifi-
catum in majestatis suæ gloria venientem, internis
obtutibus animæ pervideri. Non enim poterunt Je-
sum intueri venientem in regno suo, quia adhuc sub
illa quodammodo Judaica infirmitate detenti, non
queunt dicere cum Apostolo: *Et si cognovimus**

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ut illi, de quorum numero se esse finxit ille,
qui S. Antonio in eremo sub forma homunculi apar-
paruit, et quisnam esset interroganti respondit:
*Mortalis ego sum, et unus ex accolis eremi quos vario
delusa errore gentilitas Faunos, Satyrosque et Incubos
vocans colit* (D. Hieron. in Vita Pauli).

^b Erasmus in annotationibus legit in ablativo, in
similitudine, eo quod Græce habeatur ἐν ὁμοιότητι.
Quod ita dictum est, inquit, quasi dicatur, per assim-
ilationem imaginis, ut sensus sit: *Mutaverunt gloriam
Dei figurando sibi imagines, quibus putabant severum
Deum, qui incorporeus est, exprimere. Tales erant
adversus quos disputat Paulus Actor. xvii, arrepta
occasione ex inscriptione altaris, Ignoto Deo; ubi
post multa, sic tandem infert: Genus ergo cum simus
Dei, non debemus existimare auro, et argento, aut la-
pidi sculpturæ artis et cogitationis hominum, divinum
esse simile.* Sic ipse. Qui quidem commentarius,
quamvis bonus; quia tamen non optimi auctoris,
non magnificandus est, præsertim cum Græci in-
terpretes, Chrysostomus, Oecumenius, Theophylac-
tus, eodem modo interpretentur quo Latini, non
ignorantes præpositionem ἐν frequenter usurpari pro
ὅς, præsertim cum verbum adjunctum id postulat,
ut hic.

^c Hujus hæresis primum auctorem faciunt Au-
dæum quemdam, a quo Audiani, seu Vadiani, dicti
sunt. Sic enim refert Nicephorus lib. xi cap. 14:
*Ea ætate Audæus quoque quidam, et genere et lingua
Syrus, fuit novorum dogmatum inventor. Primum
namque cum perperam illud intellexisset: Faciamus
hominem ad imaginem et similitudinem nostram, Deum
humana esse forma opinatus est, eundemque corpora-
talia habere membra existimavit, sacræ Scripturæ
sententiam non satis assecutus, quæ divini Numinis
operibus humanarum partium vocabula attribuit.* Hæc
ille. Porro Theodoretus, quæst. 20 in Genesim,
hujusmodi hæreticos hoc argumento redarguit: *Si
propterea existimatur Deus habere corpus, quale ha-
bet homo, quia Scriptura describit eum tamquam in-
structum et præditum membris humanis; simili ratione*

*concluderetur hominem non esse similem Deo, nec ad
ejus imaginem et similitudinem factum. Etenim Za-
charias cap. iv describit Deum septem oculis habentem,
cum nos duos tantum habeamus; et Psalmo non-
agesimo inducitur Deus habens pennas et alas, quibus
nos caremus; et multa alia per metaphoram Deo attri-
buit Scriptura, quæ si proprie et ad veritatem exige-
rentur, Deum facerent enormem atque monstruosum, et
longe dissimilimum hominis. Non igitur imago Dei
querenda est in hominis corpore, sed in animo, qui ut
Deus, sic ipse rationis, consilii et sapientiæ compos
et capax est. Vide Abulensem et Pererium in Com-
ment. in Genesim.*

^d Tria genera hominum videntium Jesum, sive
triplicem modum quo (ut habet titulus cap.) Jesus
hominibus apparet, subtiliter distinguit et moraliter
interpretatur. Quidam enim vident Jesum tantum-
modo ut carneum, sive carnalem, ut carnales Judæi,
qui Christum non nisi carneum et purum hominem
agnoscebant; vel qui Deum ut carneum, et corpo-
reum imaginantur, ut Anthropomorphitæ, de quibus
supra; vel Ariani, qui Christum non nisi carnem et
creaturam asserebant; vel Nestoriani, qui Christum
dividebant, hoc est, personam hominis a persona
Verbi in Christo separabant, et Christum non Deum,
sed θεοφόρον, id est, Deiferum appellabant. Alii vident
Jesum ut humilem, id est, parvulum, ut rudes et
imperfecti Christiani, qui Christi humanitatem et
humana ejus opera solummodo considerant; vel, ut
hic habetur, in operibus externis vitæ activæ dum-
taxat occupantur, ut Martha in Evangelio (Lucæ x),
et illi ad quos Apostolus scribebat: *Filioli mei,
quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*
(Galat. iv). Alii denique vident et contemplantur
Jesum ut gloriosum, qui ejus divinitatem et glorifi-
cationem aliaque divina et sublimia mysteria assidue
recolunt et meditantur, ut pii, et perfecti monachi,
et contemplativi, qui cum Maria eligunt partem
meliorem, quæ non auferretur ab eis.

^e Secundum carnem, id est, carnalem et visibilem
corporis præsentiam: *Sed jam nunc non novimus, id*

secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus (II Cor. v). *Sed illi soli purissimis oculis divinitatem ipsius speculantur, qui de humilibus ac terrenis operibus et cogitationibus ascendentes cum illo secedunt in excelso solitudinis monte, qui liber ab omnium terrenarum cogitationum ac perturbationum tumultu, et a cunctorum vitiorum permutatione secretus, fide purissima ac virtutum eminentia sublimatus, gloriam vultus ejus ac claritatis ejus revelat imaginem his qui merentur eum mundis animæ obtutibus intueri.* Cæterum videtur Jesus etiam ab his qui in civitatibus et castellis ac viculis commorantur, id est, qui in actuali conversatione sunt atque in operibus constituti; sed non in illa claritate qua illis apparuit qui cum ipso possunt in prædicto virtutum monte descendere, id est, Petro, Jacobo et Joanni (Matth. xvii). Ita enim in solitudine et Mosi apparuit (Exod. iii), et Eliæ locutus est (III Reg. xviii et xix). Quod volens noster Dominus confirmare ac perfectæ nobis relinquere puritatis exempla, et quidem cum ipse fons inviolabilis sanctitatis ad obtinendam puritatem secessionis adjutorio ac solitudinis beneficio extrinsecus non egeret (non enim poterat ullis turbarum sordibus puritatis plenitudo maculari, nec contaminari humano consortio qui universa polluta emundat atque sanctificat), secessit tamen solus in montem orare (Matth. xiv), per hoc scilicet nos instruens suæ secessionis exemplo, ut si interpellare nos quoque voluerimus Deum puro et integro cordis affectu, ab omni inquietudine et confusione turbarum similiter secedamus, ut in hoc corpore commorantes ad similitudinem quamdam illius beatitudinis quæ in futuro repromittitur sanctis, vel ex parte aliqua nos aptare possimus, sitque nobis omnia et in omnibus Deus (I Cor. xv).

CAPUT VII.

In quo finis et consummatio nostrarum orationum consistat.

Tunc enim perfecte consummabitur in nobis illa nostri Salvatoris oratio, qua pro suis discipulis oravit ad Patrem dicens, *Ut dilectio qua dilexisti me, in eis sit, et ipsi in nobis*; et iterum, *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* (Joan. xvii); quando illa Dei perfecta dilectio, qua prior nos ille dilexit (I Joan. iv), in nostri quoque transierit cordis affectum, hæc Dominica oratione completa quam credimus nullo mo-

do posse cassari. Quod ita fiet, cum omnis amor, omne desiderium, omne studium, omnis conatus, omnis cogitatio nostra, omne quod videmus, quod loquimur, quod speramus, Deus erit, illaque unitas, quæ nunc est Patris cum Filio, et Filii cum Patre, in nostrum fuerit sensum mentesque transfusa, id est, ut quemadmodum nos ille sincera et pura atque indissolubili diligit charitate, nos quoque ei perpetua et inseparabili charitate jungamur, ita scilicet eidem copulati, ut quidquid speramus, quidquid intelligimus, quidquid loquimur, Deus sit; in illum, inquam, pervenientes quem prædiximus finem, quem idem Dominus orans in nobis optat impleri, *Ut omnes sint unum, sicut nos unum sumus*; ego in eis, et tu in me, ut sint et ipsi consummati in unum (Joan. xvii). Et iterum: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum et ipsi sint mecum* (Ibid.). Hæc igitur destinatio solitarii^a, hæc debet esse omnis intentio, ut in imaginem futuræ beatitudinis in hoc corpore possidere mereatur, et quodammodo^b arrham cælestis illius conversationis et gloriæ incipiat in hoc vasculo prægustare. Hic, inquam, finis totius perfectionis est, ut eo usque extenuata mens ab omni situ carnali ad spiritalia quotidie sublimetur, donec omnis ejus conversatio, omnis volutatio cordis, una et jugis efficiatur oratio^c.

CAPUT VIII.

Interrogatio super eruditione perfectionis per quam possimus ad perpetuam Dei memoriam pervenire.

Germanus: Major nobis ad præteritæ collationis illius admirationem, ob quam huc recurrimus, magnitudo stuporis accrescit. Quantum enim incitamento doctrinæ hujus ad desiderium perfectæ beatitudinis inflamamur, tanto majore desperatione concidimus, ignorantes quemadmodum disciplinam tantæ sublimitatis expetere vel obtinere possimus. Quapropter quæ in cella positi diutina meditatione volvere cœperamus, quia necesse est loquaci forsitan prosecutione proferre, quæsumus, ut explicari ea a nobis patienter admittas. Quamquam sciamus beatitudinem tuam nullis offendi solere ineptiis infirmorum, quæ vel ob hoc sunt in medium proferendæ, ut quæ in eis absurda sunt, corrigantur. Quantum itaque opinio nostra sese habet,^d cujuslibet artis seu disciplinæ perfectio necesse est ut a quibusdam mollibus incipiens rudimentis, facilioribus primum ac tenerimis initiis imbuatur,^e ut quodam ratio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

est, non ea ratione veneramur, ut qui visibili corpore præsens esse desiderit.

^a Id est, monachi. Ita passim nominat Cassianus, præsertim lib. ix et x Institut. Græci, ἡσυχαστάς, hesychastas, id est, tacite et quiete agentes, ut scribit Justinianus novella 5. Utramque nomenclaturam complexus est Jeremias versiculo illo, qui monachis apprimè congruit: *Sedebit solitarius, et tacebit; quia levabit se super se* (Thren. iii). De quo vide plura ad collat. 19 cap. 8.

^b De hac arrha, sive arrhabone, vide notata superius ad cap. 5 collat. 7.

^c Qua nimirum compleatur ac perficiatur illud evangelicum: *Oportet semper orare, et nunquam deficere* (Lucæ xviii). Et illud Apostolicum: *Sine intermissione orate* (Thes. ult.). De qua orationis jugitate et assiduitate instituta est hæc collatio, ut patet ex fine præcedentis et toto hujus decursu.

^d Scita et vulgata sententia, *In omni arte et scientia a facilioribus et rudioribus principiis ad altiora et difficiliora progrediendum* (Aristot. i Physic.).

^e Hinc Paulus ad Corinthios adhuc in fide et doctrina Christiana rudes et imperitos scribens (I Cor. iii): *Non potui, inquit, vobis loqui, quasi spirituali-*

contingere, nec me laboratum credo, ut jam intra aulam quodammodo ipsius oberrantes, in adyta quoque, in quantum Dominus direxerit, introducā, nec vos ad introspectenda hæc quæ demonstranda sunt, ullo difficultatis obstaculo retardandos. Proximus enim cognitioni est, qui quid inquirere debeat, prudenter agnoscit, nec a scientia longe est qui cæpit intelligere, quid ignoret. Et idcirco non vereor notam proditionis vel levitatis incurrere, si ea, quæ in superiore tractatu de perfectione orationis disserens disputationi subtraxeram, propalavero; quorum virtutem vobis in hoc exercitio ac studio collocatis, etiam sine ministerio nostri sermonis, per Dei gratiam arbitror fuisse reserandam.

CAPUT X.

De institutione orationis perpetuæ.

Quapropter, secundum illam institutionem quam parvulorum eruditioni prudentissime comparastis, qui alias elementorum traditionem primam percipere non possunt, nec eorum vel agnoscere lineas, vel in-trepida manu queunt describere characteres, nisi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nam qui nihil scit, nihil dubitat, ait Aristoteles. Hinc Apostolus: Qui se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire. Et Socrates Græcorum sapientissimus iudicatus: Hoc, inquit, scio quod nihil scio, ut refert etiam Div. Hieronymus in epist. ad Paulinum.

^b Ciacopius et alii legunt: Quam protypis quibusdam et formulis, etc. Sumitur autem hic typus sive protypum pro scriptura exemplari ad imitandum proposita. Cujus occasione non erit alienum hic notare varium ac multiplicem scribendi modum, sive materiam scripti aptatam apud veteres, ante usum chartæ nostræ inventum. Primum enim in cera, seu ceratis in tabulis, sive pugillaribus (quales etiamnum circumferuntur), instrumento quodam vel ferreo vel ænæo, alteriusve materiæ, quasi grandi acu, scribebant, illudque stylum aut graphium vocabant. Unde et dicendi genus stylum adhuc dicimus, et pugillares dicti, quod stylo in his pungendo scriberetur. Qua de re si antiquitatis testimonia requiris, occurrit Plinius lib. I Epistol.: Erant, inquit, in proximo non venabulum aut lancea, sed stylus et pugillares: meditari aliquid, enotabamque; ut si manus vacuas, plenas tamen ceras referrem. Div. Hieronymus epistol. 7 eleganter et apposite ad hunc locum tradit modum quo doceatur infantula scribere, ubi hæc inter alia: Cum ceperit trementi manu stylum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri, regantur articuli, vel in tabula sculptantur elementa: ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, ut foras non queant evagari. Et rursus epistol. 20: Tremula manus per curvos ceræ tramites errantem stylum ducit. Secundo, in palmarum foliis. Auctor Varro apud Servium ad VI Æneid.: In foliis palmæ interdum notis, interdum sermonibus scribebat, Tertio, in tenuissimis arborum corticibus: ejus generis arbor papyrus apud Ægyptios huic usui aptissima, ut alias notatum (Collat. 3, cap. ult.); a cujus nomine etiam hodie chartas nostras, quæ ex contritis linteis fiunt, papyrum rudem appellamus, quod eundem nobis præsent usum, quem olim Ægyptiis præstabat papyrus. Quarto, in membranæ seu tenuibus pelliculis quæ Pergami primum inventæ, unde et pergamenæ sunt appellatæ. Plinius lib. VII cap. 11: In nucæ, ait conclusam Iliada Homeri, carnem in membrana scriptum tradidit Cicero. Div.

quam primum typis quibusdam et formulis ceræ diligenter impressis, effigies eorum exprimere contemplatione jugi et quotidiana imitatione consuescant; hujus quoque spiritualis theoriæ tradenda vobis est formula, ad quam semper tenacissime vestrum intuitum defigentes, vel eandem salubriter volvere indurupta jugitate discatis, vel sublimiores intuitus scandere illius usu ac meditatione possitis. Hæc igitur vobis hujus quam queritis disciplinæ atque orationis formula proponitur, quam unusquisque monachus ad jugem Dei memoriam tendens incessabili cordis volutatione meditari, expulsa omnium cogitationum varietate, consuescat, quia nec alias eam ullo modo poterit retentare, nisi ab omnibus fuerit corporalibus curis ac sollicitudinibus absolutus. Quæ sicut nobis a paucis, qui antiquissimorum patrum residui erant, tradita est, ita a nobis quoque non nisi rarissimis ac vere sitientibus intimatur. Erit itaque ad perpetuam Dei memoriam possidendam, hæc inseparabiliter proposita vobis formula pietatis: Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. ° Hic namque

Hieronymus epistol. 42 ad Niceam: Rudes illi Italiæ homines, quod Cascos Ennius appellat, qui sibi, ut in Rhetorica Cicero ait, ritu ferino victum quærebant, ante chartæ et membranarum usum, aut in dedolatis et ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epistolarum alloquia missitabant: unde et portitores illarum tabellarios, et scriptores a libris arborum librarios vocavere. Quinto. Fuit denique velus, publica quidem monimenta in plumbeis voluminibus, privata vero in linteis textis scribendi mos. De quo etiam meminit Plinius lib. XIII cap. 11, Symmachus epistol. 34 lib. IV, Ausonius Paulino epistol. XIII, unde libri linteï, Livio lib. IV (Vide etiam Trithemium lib. de Polygraphia).

^c Eximia et amplissima commendatio illius versiculi Davidici: Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. Cujus multiplices usus utilitatesque tanta orationis copia et splendore prosequitur, ut nihil addi posse videatur. Hinc Casiodorus in expositione ejusdem psalmi: Hunc locum, inquit facundissimus Cassianus in decima collatione, plurima de ejus utilitate disserens, tanto honore concelebrat, ut quidquid monachi assumpserint, sine hujus versiculi trina iteratione non inchoent; quem repetita sæpius laude congemmans, nimis utilem esse probat ejus memoriam. Porro hanc Cassiani, sive abbatis Isaaci doctrinam doctor Navarrus tanti fecit, ut pene totum hoc caput in suum inseruerit commentarium de Oratione cap. 19, ubi sic exorditur: Ut jugiter Dei opt. max. recordemur, et assuescamus jugi orationi, præsertim mentali et brevi, ubicumque simus, et quidquid agamus, citra impedimentum nostrarum actionum, cum magna consolatione et fructu animarum, bonum est uti illo versiculo Psalmographi: Deus, in adiutorium meum intende, etc. Ita Navarrus. Ut autem hujus doctrinæ summam breviter perstringamus, valet in primis ille versiculus toties hic repetitus, primo ad omnes pios affectus excitandos; unde et formulam pietatis nuncupat Auctor. Secundo, ad omnes tentationes superandas aut repellendas; qua ratione murus inexpugnabilis, lorica impenetrabilis, ac munitissimus clypeus merito dicendus est. Tertio, adversus omnes animi morbos: pravos, inclinationes, affectiones, vitiorum, præsertim carnalium, titillationes, irritamenta, pericula, occasionesque peccatorum. Quarto, adversus noctur-

versiculus non immerito de toto Scripturarum excerptus est instrumento. Recipit enim omnes affectus quicumque inferri humanæ possunt naturæ, et ad omnem statum atque universos incursus proprie satis et competenter aptatur. Habet siquidem adversus universa discrimina invocationem Dei, habet humilitatem piæ confessionis, habet sollicitudinis ac timoris perpetui vigilantiam, habet considerationem fragilitatis suæ, exauditionis fiduciam, confidentiam præsentis, semperque astantis præsidii. Qui enim jugiter suum invocatur protectorem, certus est eum esse semper præsentem. Habet amoris et charitatis ardorem, habet insidiarum contemplationem inimicorumque formidinem, quibus perspicens semetipsum die noctuque vallatum, confitetur se non posse sine sui defensoris auxilio liberari. Hic versiculus omnibus infestatione dæmonum laborantibus inexpugnabilis murus est, et impenetrabilis lorica, ac munitissimus clypeus. Iste in acedia et anxietate animi collocatus, seu tristitia, vel cogitationibus quibuscumque depressos, salutis remedia desperare non patitur, ostendens illum quem invocatur inspicere jugiter nostra certamina, atque a suis supplicibus non abesse. Iste nos in spiritalibus successibus cordisque lætitia constitutos admonet extolli penitus non debere, nec inflari de prospero statu, quem sine protectore Deo retineri non posse testatur, dum non solum eum semper, sed etiam velociter ut sibi auxilietur, implorat. Iste, inquam, versiculus

A unicuique nostrum in qualibet qualitate degenti necessarius et utilis invenitur. Nam qui se semper et in omnibus desiderat adjuvari, manifestat quod non tantum in rebus duris ac tristibus, sed etiam in secundis ac lætis pari modo Deo egeat adjutore; ut quemadmodum ex illis erui, ita in istis eum faciat immorari, in neutro sciens humanam fragilitatem sine illius opitulatione subsistere. Gastrimargiæ passione perstringor, cibos quos eremus ignorat inquiri; et in squalida solitudine ingeruntur mihi odores regalium ferculorum, atque ad illorum desideria sentio me invitissimum trahi; dicendum proinde mihi est: *Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Anticipare horam statuta refectionis instigor, seu modum justæ ac solitæ parcitatis retinere cum magno cordis mei dolore contendo; cum gemitu mihi est proclamandum: *Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Jejunii me ob impugnationem carnis districtioribus indigentem stomachi prohibet lassitudo, seu ventris ariditas constrictioque deterret; ut effectus meo desiderio tribuatur, vel certe ut æstus carnalis concupiscentiæ absque temperamento districtioris jejunii conquiescat, orandum mihi est: *Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Accedens ad refectionem, hora legitima suggerente, perceptionem panis exhorreo, atque ab omni esu naturalis necessitatis excludor; cum ejulatu proclamandum est mihi: *Deus, in adju-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nas etiam dæmonum illusiones, infestationes, etc. Valet denique ad perpetuam Dei memoriam retinendam, ad jugem et assiduam orationem facile et sine molestia tenendam (Vide Bellarminum in præmio hujus psalmi). Proinde assidue, in omni loco, tempore, noctu, interdiu, in prosperis, in adversis, in omni negotio spiritali, in omni tentatione nobis pronuntiandus, mente et ore versandus ac repetendus: quemadmodum et de signo crucis, quod cum hoc versiculo adhiberi solet, ait Tertullianus lib. de Corona Militis (Cap. 3): *Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum, et exitum, ad vestitum, ad calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad limina, ad cubicula, ad sedilia, quancumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* Postremo occurrit etiam illud notandum, quod ad hujus versiculi commendationem magnopere pertinet, quod horæ canonicæ ab eodem inchoantur. Quod notavit Turrecrematus (Post Durandum lib. v Ration. cap. 2) ita commentans in cap. 9 Regulæ (Div. Benedicti, cap. 8), ubi dicitur: *Hiemis tempore, præmisso in primis versu: Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina, etc. Quia, inquit, ut Dominus ait in Evangelio Joan. xv: Sine me nihil potestis facere, merito S. Pater officium divinum a devota oratione inchoandum disponit, quæ secundum doctrinam in collationibus Patrum traditam, in omni articulo, incessabili jugitate fundenda est, in prosperis et in adversis. In prosperis, ne extollamur; in adversis, ut eruamur. Præterea cum secundum Apostolum, Omnia in Dei nomine faciunda sint (I Cor. x), merito est ab eo inchoandum. Item Glossa super illud psalm. lxxix: Deus, in adiutorium meum intende, dicit: Nota quod versiculus iste ante omnes horas in initio prædicitur; quia cum orare debemus, maxime tunc mittitur diabolus, ut muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti (Eccles. x). Contra ergo*

C illius insultus auxilium ante omnia a Domino postulamus. Circa hoc autem notandum est, quod contingit tribus modis peccare, videlicet corde, ore et opere; ideoque tribus modis, ut dicitur in Rationali divinarum officiorum, horæ inchoantur, videlicet Completorium per: *Converte nos, Deus salutaris noster, contra peccatum cordis; nocturnæ horæ, per: Domine, labia mea aperies, contra peccatum oris; aliæ vero horæ, per: Deus, in adiutorium meum intende, contra peccatum operis* (Durand. Ration. lib. v cap. 2). Et quoniam in peccato cordis et oris est aliquid operis, ideo in omnibus horis tam nocturnis quam diurnis dicitur: *Deus, in adiutorium meum intende.* Monachi vero ex institutione S. P. Benedicti in hoc cap. dicunt primo in nocturnis horis: *Deus, in adiutorium meum intende, et postea: Domine, labia mea aperies.* Quia sine Dei adiutorio nec cor nec labia ad ipsius laudem aperiri valent. Ita Turrecrematus. Porro eandem illam versiculum qui a S. P. N. Benedicto horis canonicis primum in suis monasteriis anteponi jussus fuerat, Gregorius Magnus pontifex, ab universa Ecclesia eisdem præmitti auctoritate Pontificia præcepit, adjectis versiculis Gloria Patri, et, Sicut erat, ut scribit Arnoldus Wion Cassinensis lib. v Ligni vitæ, in Gregorio. De eodem versu Walfridus Strabo lib. de Rebus Ecclesiasticis cap. 25 habet: *Sane versum qui in capite omnium (præter Missas) officiorum quæ horis canonicis exhibentur, dici solet, id est: Deus, in adiutorium meum intende, et reliqua, Patres antiqui suis collationibus videntur statuisse, omnibus, non tamen officiiis, sed etiam operibus præmittendum: ut invocatio divini opitulationis, initio cujuslibet actionis assumpta, faciliorem facit et postulandi constantiam, et obtinendi virtutem. In agendis autem mortuorum, et circa passionis Dominicæ solemnitate, inchoationes et expletiones officiorum, non ut in cæteris sunt; tristitiæ videlicet significandæ causa. Hæc ille.*

torium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. Volentem me ob stabilitatem cordis insistere lectioni, interpellans capitis prohibet dolor, horaque tertia faciem meam ad sacram paginam somnus allidit; ac deputatum quieti tempus, vel transgredi, vel prævenire compellor, ipsum denique canonicum synaxeos psalorumque modum intercidere me gravissima somni cogit impressio; similiter proclamandum est mihi: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Sublato ab oculis meis sopore, multis me noctibus, diabolicis insomniis, video fatigatum, omnemque a palpebris meis reflectionem nocturnæ quietis exclusam; cum suspiriis orandum est mihi: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Adhuc me in collectatione positum vitiorum titillatio carnis repente compungit, et ad consensum pertrahere dormientem blanda oblectatione conatur; ne ignis alienus exæstuans urat suave olentes flosculos castitatis, clamandum mihi est: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Exstincta sentio libidinis incentiva, et genitalem membris meis intepuisse fervorem, ut parta hæc virtus, immo gratia Dei in me diutius vel perpetuo perseveret, intente dicendum est mihi: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Iræ, philargyriæ, tristitiæ stimulis inquietor, cogorque propositam atque amicam mihi interrumpere lenitatem; ne in amaritudinem fellis perturbatione furoris abducatur, cum summo mihi gemitu proclamandum est: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Acediæ, cenodoxiæ, superbiæ elatione pertentor, ac de aliorum negligentia vel tempore quiddam sibi mens subtili cogitatione blanditur; ne in me prævaleat hæc inimici in me perniciosissima suggestio, cum omni contritione cordis orandum est mihi: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Humilitatis et simplicitatis gratiam, superbiæ tumore deposito, jugi compunctione spiritus acquisivi; ne rursus veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatoris moveat me (Psal. xxxv), graviusque de victoriæ meæ elatione confodiar, totis mihi proclamandum est viribus: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Evagationibus animæ innumeris ac diversis, et instabilitate cordis exæstuo, nec cogitationum dispersiones valeo coercere, ipsamque orationem meam fundare absque interpellatione atque phantasmate inanum figurarum, sermonumque et actuum retractione non possum, tantaque me sentio sterilitatis hujus ariditate constrictum, ut nullas omnino spiritualium sensuum generationes parturire me sentiam; ut de hoc animi squalore merear liberari, unde me gemitibus multis atque suspiriis expedire non possum, necessarie proclamabo: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Directionem rursus animæ, stabilitatem cogitationum, alacritatem cordis, cum ineffabili gaudio et mentis excessu, visitatione sancti Spiritus me sentio con-

A secutum, exuberantia quoque spiritualium sensuum redundare, revelationem sacratissimorum intellectuum, et antea penitus mihi occultorum, repentina Domini illustratione percepi; ut in his merear diutius immorari, sollicitè mihi est frequenterque clamandum: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Nocturnis dæmonum terroribus circumvallantibus exagitor, et immundorum spirituum phantasmatis inquietor; spes ipsa mihi salutis ac vitæ, trepidationis horrore subtrahitur, ad salutarem versiculi hujus portum confugiens totis viribus exclamabo: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Rursus cum fuero consolatione Domini reparatus, et ipsius animatus adventu velut innumeris angelorum millibus me sensero circumseptum, ita ut eorum quos morte gravius antea tremiscebam, et quorum tactum, immo viciniam, horrore mentis et corporis sentiebam, repente congressus expetere audeam ac provocare conflictus, ut in me constantiæ hujus vigor per Dei gratiam diutius immoretur, totis mihi est viribus proclamandum: *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.* Hujus igitur versiculi oratio, in adversis ut eruamur, in prosperis ut servemur ne extollamur, incessabili jugitate fundenda est. Hujus, inquam, versiculi meditatio in tuo pectore indurupta volvatur. Hunc in opere quolibet, seu ministerio, vel in itinere constitutus decantare non desinas. Hunc et dormiens, et reficiens, et in ultimis naturæ necessitatibus meditare. Hæc volutatio cordis velut formula tibi salutaris effecta, non solum illæsum ab omni dæmonum incursione custodiet, sed etiam cunctis te vitiis terrenæ contagionis expurgans, ad illas invisibiles theorias cœlestesque perducet, atque ad illum ineffabilem ac perpaucis expertum provehet orationis ardorem. Hunc versiculum meditati tibi somnus irrepit, donec ineffabili ejus exercitatione formatus, etiam per soporem eum decantare consuescas. Hic tibi expergefacto primus occurrat, is te evigilante cogitationes anticipet universas, iste te de tuo surgentem cubili curvationi genuum tradat, atque illinc deinceps ad omne opus actusque deducat, hic te omni tempore prosequatur; hunc mediteris secundum præcepta legislatoris, sedens in domo et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens; hunc scribes in limine et januis oris tui; hunc in parietibus domus tuæ ac penetralibus tui pectoris collocabis, ita ut hæc ad orationem procumbenti sit tibi acclivis decantatio; et exinde consurgenti atque ad omnes usus vitæ necessarios incedenti fiat erecta et jugis oratio.

CAPUT XI.

De perfectione orationis, ad quam prædicta traditione conscenditur.

Istam mens indesinenter formulam teneat, donec usu ejus incessabili et jugi meditatione firmata, cunctarum cogitationum divitias amplasque substantias abjiciat et refutet, atque ita versiculi hujus paupertate constricta, ad illam Evangelicam beatitudinem

quæ inter cæteras beatitudines primatum tenet, A
prona facilitate perveniat. *Beati, enim, inquit, pau-
peres spiritu : quoniam ipsorum est regnum cælorum*
(Matth. v). Et ita per istiusmodi paupertatem egre-
gius pauper existens, illud propheticum implevit
eloquium. *Pauper et inops laudabunt nomen tuum*
(Psal. LXXIII). Et revera quæ major aut sanctior po-
test esse paupertas quam illius qui nihil se præsidii,
nihil virium habere cognoscens, de aliena largitate
quotidianum poscit auxilium, et vitam suam atque
substantiam singulis quibusque momentis divina ope
intelligens sustentari, verum se mendicem Domini
non immerito profitetur, suppliciter ad eum quotidie
clamans, *Ego autem mendicus et pauper sum, Deus,
adjuva me* (Psal. XXXIX)? Et sic ad illam quoque
multiformem scientiam Dei ipso illuminante con-
scendens, incipiat deinceps sublimioribus ac sacra-
tioribus mysteriis saginari, secundum illud quod di-
citur per Prophetam : *Montes excelsi cervis, a petra
refugium erinacis* (Psal. CIII). Quod satis proprie
huic quem diximus sensui coaptatur; eo quod
quisquis in simplicitate atque innocentia perseve-
rans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum
simplicitate contentus, solummodo se ab insidiam-
tium præda desiderat contutari, velut erinacius spiri-
talis effectus, jugi evangelicæ illius b petræ velamine
protegatur, id est, memoria Dominicæ passionis,
prædictique versiculi incessabili meditatione muni-
tus, infestantis inimici declinet insidias. De his spiri-
taliibus erinacis et in Proverbiis ita dicitur : *Et
erinacii gens invalida qui fecerunt in petris domos suas.* C
Et revera quid invalidius christiano, quid infirmius
monacho, cui non solum nulla injuriarum vindicta
suppeditat, sed ne levis quidem tacitaque commotio
saltem intrinsecus pullulare conceditur? Quisquis
autem ex hoc proficiens statu, non solum innocentiae
simplicitatem possidet, sed etiam discretionis virtute

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Div. Hieronymus epistol. 3 legit : *Petra refu-
gium leporibus. Pro quo, inquit, multi herinaceis le-
gunt. Herinaceus animal est parvum, et fugax, et spi-
narum sentibus prægravatum.* Et in epistol. ad Sun-
niam et Fretellam (Epistol. 135) : *Petra refugium heri-
naceis, pro quo in Hebræo positum est sephanium; et
omnes χοροφύλλοις voce simili transtulerunt. Soli
Septuaginta, lepores interpretati sunt, τοῖς λαγωῖς, id
est, petra refugium leporibus. Sciendum est animal esse
non majus hericio, habens similitudinem muris et ursi :
unde et in Palæstina τροφῆς dicitur; et magna est in
istis regionibus hujus generis abundantia, semperque
in cavernis petrarum et terræ foveis habitare consueve-
runt.* Sic Hieronymus. Isidorus vero lib. XII Origin.
cap. 3 : *Ericius, inquit, qui et herinaceus dicitur, ani-
mal spinis coopertum, quod exinde dicitur cognomina-
tum, eo quod subigit se quando spinis suis clauditur,
quibus undique protectus est contra insidias. Nam
statim ut aliquid senserit, primum se subigit, atque in
globum conversus in sua arma recolligit (Vide Plinium
lib. VIII cap. 37).* Hæc ipse. Porro assimilatur hic
monachus ericio, sive herinaceo, varia ratione :
1^o propter innocentiam et simplicitatem; 2^o propter
cautionem et prudentiam naturalem, qua sibi refu-
gium quærit in cavernis seu foraminibus petrarum,
vel intra seipsum se recolligit ac revolvit, ut undi-
que suis spinis tectus ac tutus maneat; 3^o propter

munitus, virulentorum serpentium exterminator
effectus est, habens contritum Satanam sub pedibus
suis, et ad figuram rationabilis cervi mentis alacri-
tate pervenit, pascetur in prophetis atque aposto-
licis montibus, id est, excelsissimis eorum ac subli-
missimis sacramentis; quorum jugi pascuo vegeta-
tus, omnes quoque psalorum affectus in se reci-
piens, ita incipiet decantare, ut eos non tamquam a
Propheta compositos, sed velut a se editos, quasi
orationem propriam profunda cordis compunctione
depromat, vel certe ad suam personam æstimet eos
fuisse directos, eorumque sententias non tunc tan-
tummodo per Prophetam aut in Propheta fuisse
completas, sed in se quotidie geri implerique co-
gnoscat. Tunc enim Scripturæ divinæ nobis clarius
perpatescunt, et quodammodo earum venæ medul-
laque panduntur, quando experientia nostra earum
non tantum percipit, sed etiam prævenit notionem,
sensusque verborum non per expositionem nobis,
sed per documenta reserantur. Eundem namque
recipientes cordis affectum quo quisque decantatus
vel conscriptus est psalmus, velut auctores ejus facti,
præcedemus magis intellectum ipsius, quam seque-
mur; id est, ut prius dictorum virtutem quam noti-
tiam colligentes, quid in nobis gestum sit, vel quo-
tidianis geratur incursibus, superveniente eorum
meditatione quodammodo recordemur, et quid in
nobis vel negligentia nostra pepererit, vel diligentia
conquisierit, vel providentia divina contulerit, vel
instigatio fraudaverit inimici, vel subtraxerit lubrica
ac subtilis oblivio, vel intulerit humana fragilitas,
seu improvida fefellerit ignoratio, decantantes re-
miniscamur. Omnes namque hos affectus in Psalmis
invenimus expressos, ut ea quæ incurrerint, velut
in speculo purissimo pervidentes, efficacius agnosca-
mus, et ita d magistrantibus effectibus [Lips. in marg.

humilitatem seu parvitatem. Verum longe aliter de
ericio ejusque natura et significatione ratiocinatur
D. Gregorius in Pastoralis (I Par. c. XII), ut ibi vi-
dere est.

b Petram evangelicam allegorice Christum intel-
ligit : in cujus foraminibus, id est, vulneribus, spi-
ritualis ericius, id est, humilis monachus suum ha-
bet subterfugium, asylum ac tutamen : de qua quid-
dem petra ait Apostolus ad Corinthios : *Bibebant
autem de spiritali consequente eos petra, petra autem
erat Christus* (I Cor. X). Et Psalmista : *Beatus qui
tenebit et allidet parvulos tuos ad petram* (Psal. XXXVI).
D Et Sponsus in Canticis : *Columba mea in foraminibus
petræ, in cavernis materiam* (Cantic. II). Denique
illud evangelicum : *Posuit fundamentum super pe-
tram* (Lucæ VI). Etiam de Petra evangelica, id est,
Christo, a Patribus subinde exponitur. D. Basilium
apud S. Thomam in Catena aurea : *Ponere, inquit,
fundamentum super petram, hoc est, inniti fidei Christi,
ut immobilis perseveret in adversis, sive humanis,
sive divinitus accidant.*

c Vulgo legimus : *Lepusculus, plebs invalida, qui
collocat in petra cubile suum.*

d Ita Ciaconius in editione Lugdunensi, puto, et
Romana; et hoc, credo, sensu, ac si dicitur : experi-
entia rerum magistra edocti, quod in proverbio
est. Quæ quidem lectio et sensus non male antece-

affectibus] eruditi, non ut audita, sed tamquam perfecta palpemus, nec tamquam memoriae commendata, sed velut ipsi rerum naturæ insita, de interno cordis parturiamus affectu, ut eorum sensus non textu lectionis, sed experientia præcedente penetremus, atque ita ad illam orationis incorruptionem mens nostra perveniat, ad quam in superiore tractatu, quantum Dominus donare dignatus est, ordo collationis ascendit (*Collat. 9 cap. 29*), quæ non solum nullius imaginis occupatur intuitu, sed etiam nulla vocis, nulla verborum prosecutione distinguitur, ignita vero mentis intentione per ineffabilem cordis excessum inexpugnabili spiritus alacritate profertur, quamque mens extra omnes sensus ac visibiles effecta materias, gemitibus inenarrabilibus atque suspiriis profundit ad Deum.

CAPUT XII.

Interrogatio quemadmodum spiritales cogitationes immobiliter teneantur.

Germanus: Non solum nobis traditionem spiritualis hujus quam poposcimus disciplinæ, sed ipsam plane perfectionem satis aperte atque dilucide putamus expressam. Quid enim potest esse perfectius, quidve sublimius, quam Dei memoriam tam compendiosa meditatione complecti, atque ^a unius versiculi volutione a cunctis visibilium terminis demigrare, et quodammodo affectus orationum cuncta-

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

dentibus et consequentibus cohæret. At plerique alii habens: *Magistris affectibus eruditi*. Quos secutus Paraphrastes: *Eruditi, inquit, affectibus propriis, tamquam magistris, palpemus ea, non quasi audita, etc.*, quæ et Gallicus interpres verbo tenuis expressit.

^a Illius scilicet versiculi: *Deus, in adiutorium meum intende, etc.*, de quo supra (*Cap. 10*).

^b Capitulum pro argumento, vel pro exordio sive principio, sumitur; quomodo etiam D. Hieronymus (*In Quæst. Hebr. et in Isa. c. XXIX et in Ezech. cap. II*) legit et exponit illud psalmi XXXIX: *In capite vel in capitulo libri scriptum est de me, id est, in principio Geneseos vel in Scriptura sancta, quæ unus liber appellatur*. Porro Dionysius hoc loco pro capitulo posuit versum alicujus psalmi, quo videtur quemcumque versum cujuslibet psalmi intelligere. Quod nec velim improbare.

^c Hanc mentis instabilitatem et evagationem in oratione deplorat etiam D. Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos, velut personam hominum indevotorum in se representans: *Ad orationem, inquit, assisto; non orarem si non crederem; sed si vere crederem, illud cor, quo Deus videtur, mundarem, manibus tunderem pectus, genas lacrymis rigarem, corpore inhorrescerem, ore pallerem, jacerem ad Domini mei pedes, eosque fletu perfunderem, crine tergerem, hærerem certo trunco crucis, nec prius amitterem, quam misericordiam impetrarem. Nunc vero creberrime in oratione mea per porticus deambulo, aut de fenore computo, aut abductus turpi cogitatione, etiam quæ dictis erubescenda sunt gero. Ubi est fides? Sicine putamus orasse Jonam? Sic tres pueros? Sic Danielem inter Leones? Sic latronem in cruce? Ita S. Hieronymus. Hoc ipsum expertus etiam est S. Hilarion, de quo idem D. Hieronymus (*In Vita Hilarion.*): *Orabat, inquit, semel fixo in terram capite, et ut natura fert hominum, abducta ab oratione mens nescio quid aliud cogitabat. Insiliit dorso ejus festinus agitator (diabolus) et latera calcibus, cervicem flagello verbe-**

um brevi sermone concludere! Et idcirco unum quod superest, adhuc nobis precamur exponi, quemadmodum hunc eundem versiculum quem nobis vice formulæ tradidisti, stabiliter retinere possimus, ut sicut per Dei gratiam sumus a sæcularium cogitationum ineptiis liberati, ita spiritales quasque immobiliter retineamus.

CAPUT XIII.

De mutabilitate cogitationum.

Cum enim ^b capitulum cujuslibet psalmi mens nostra conceperit, insensibiliter eo subtracto, ad alterius Scripturæ textum nesciens stupensque devolvitur. Cumque illud in semetipsa cœperit volutare, necdum illo ad integrum ventilato, oborta alterius

^B testimonii memoria, meditationem materiæ prioris excludit, de hac quoque ad alteram, subintrante alia meditatione transfertur, et ita animus semper de psalmo rotatus ad psalmum, de Evangelii textu ad Apostoli transiliens lectionem, de hac quoque ad prophetica devolutus eloquia, et exinde ad quasdam spiritales delatus historias, per omne Scripturarum corpus instabilis vagusque jactatur; nihil pro arbitrio suo prævalens vel abjicere vel tenere, nec pleno quidquam judicio et examinatione finiri, palpator tantummodo spiritualium sensuum ac degustator, non generator nec possessor effectus; ^c atque ita mens

COMMENTARIUS.

rans: Eia, inquit, cur dormitas? Cachimansque desuper, cum defecisset, an hordeum vellet accipere, seiscitabatur. Hæc Hieronymus. Cæterum de evagatione seu distractione mentis in oratione videndus hic Turrecrematus, qui hac de re satis copiose disserit tractatu 77 in Regulam D. Benedicti, ubi hæc inter alia: *Notandum quod cum cor evagationem patitur in orationibus, aliquando accidit ex infirmitate humana, aliquando ex negligentia, aliquando ex proposito. Licet autem totum sit reprehensibile, tamen tertium magis quam secundum, et secundum magis quam primum. Item sunt quædam cogitationes de quibusdam necessariis, sicut cum incumbit alicui de quo oportet eum cogitare. De quibus habetur Sapient. IX: Terrena cogitatio deprimit sensum multa cogitantem. Aliæ sunt vanitatis, de quibus Psalmista: Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Aliæ sunt iniquitatis, Sap. I: Perversæ cogitationes separant a Deo. In orationibus cavendum est a primis; sed plus a secundis, plus a tertiis. Item quædam cogitationes oriuntur ex immissione dæmonum; quædam ex culpa præcedenti, ut cum quis ante orationem adeo vagus est, quod illa occasione occurrant ei orando, sicut et somniando quæ eum impediunt; quædam ex culpa præsentis, ut cum dicendo divinum officium, se occupat in jaliis. Primum malum, secundum pejus, tertium pessimum. Item orando occurrunt quædam cogitationes utiles et de pertinentibus ad orationem, ut cum occasione alicujus verbi occurrentis in oratione, cogitat quis aliquid utile ad faciendum sermonem, vel ad orationem conficiendam; quandoque occurrunt utiles, sed de impertinentibus; quandoque quædam impertinentes et inutiles, immo quandoque nocivæ. Primæ habent aliquam excusationem, secundæ miuorem, tertiæ minimam. Secundum ergo præcedentes differentias cogitationum, potest adverti, quando plus debet timere quis conscientie suæ, cum patitur evagationem cogitationum in orando. Hæc Turrecrematus. Subdit deinde salubre monitum D. Bernardi (*Serm. 47 in Cant.*), eodem spectans in*

mobilis semper ac vaga in tempore quoque synaxeos A
velut ebria per diversa distrahitur, nullum officium
competenter exsolvens. Verbi gratia: dum orat,
 psalmum aut aliquam recolat lectionem; dum cantat,
 aliud quid meditatur quam textus ipsius continet
 psalmi; cum lectionem recitat, faciendum aliquid
 voluit, factumve reminiscitur, atque in hunc modum
 nihil discipline nec opportune recipitur vel dimit-
 titur, vel fortuitis agi videatur incursibus; reti-
 nendi ea quibus delectatur, vel immorandi eis non
 habens potestatem. Necessarium ergo nobis est præ
 omnibus nosse quemadmodum hæc spiritalia compe-
 tenter explere possimus officia, vel certe hunc eum-
 dem versiculum quem nobis vice formulæ tradidisti,
immobilitate custodire, ut omnium sensuum ortus ac
finis non in sua volubilitate fluctuent, sed in nostra
ditione consistant. B

CAPUT XIV.

*Responsio quemadmodum stabilitas cordis seu cogita-
 tionum possit acquiri.*

Isaac: Licet pridem super hac re disputantibus
 nobis de orationis statu, quantum reor, sit sufficien-
 ter expressum, tamen quia vobis hæc eadem poscitis
 interari de confirmatione cordis breviter intimabo. ^a
Tria sunt quæ vagam mentem stabilem faciunt, vigi-
lia, meditatio et oratio. Quarum assiduitas et jugis
intentio conferunt animæ stabilem firmitatem. Quæ
tamen alias nullo modo poterunt apprehendi, nisi
per operis, non philargyriæ, sed sacris cœnobii usi-
bus dedicati infatigabilem jugitatem omnes omnino
 sollicitudines et curæ vitæ præsentis prius fuerint
 abdicatæ, ut ita illud Apostolicum mandatum, ^d *Sine*
intermissione orare, possimus implere. Perparum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

hæc verba: Vos meno, dilectissimi, pure semper ac
 strenue divinis interesse laudibus; pure, ut nihil aliud,
 dum psallitis, quam quod psallitis cogitetis; nec solum
 dico vitandas cogitationes vanas et otiosas: vitandæ
 sunt et illæ, illa dumtaxat hora, et illo loco, quas offi-
 ciales fratres pro communi necessitate, quasi necessario
 frequenter admittere compelluntur. Sed ne illa quidem
 profecto recipere tunc consueverint, quæ forte paulo
 ante in claustro sedentes in codice legeratis. Saburia
 sunt, sed minime illa salubriter inter psallendum revol-
 vitis. Spiritus enim sanctus illa hora gratum non recipit
 quidquid aliud quam debet, neglecto eo quod debet, ob-
 tuleris. Ita divus Bernardus.

^a Multa his consentanea reperies apud D. Grego-
 rium lib. xxvi Moral. c. 36 et 37, et S. Bernardum
 lib. de interiori domo c. 34 et seq.

^b Hæc sententia continetur ex exprimitur scopus
 et argumentum hujus collationis, quam et titulus præ
 se fert, mirum de qualitate et assiduitate orationis,
 cujus idcirco explanationem hucusque distulimus. C
 Similes vero sententiæ passim in Scripturis leguntur.
 Ut ps. xxxiii: *Benedicam Dominum in omni tempore,*
semper laus ejus in ore meo. Eccl. viii: *Non impedia-*
ris orare semper. Luc. xviii. *Oportet semper orare,*
et nunquam desicere. Luc. xxi: *Vigilate, omni tempore*
orantes. Et c. ult.: *Erant semper in templo laudantes*
et benedicentes Deum. Sed hæc quomodo intelligenda
 sint, merito quæritur, cum humana fragilitas non
 ferat assiduum et nunquam intermissam orationem.
 Cujus difficultatis plures solutiones et explicationes
 invenio. Prima, *Semper et sine intermissione orandum,*
 non quod semper in oratione occupati esse possimus,
 sed quod semper aut orare, aut aliquid boni agere
 debeamus (August. in psal. xxxiii). Ille enim semper
 orat qui semper bene agit; et nunquam cessat orare
 qui non cessat benefacere, ait Glossa ordinaria; quam
 D. Thomas clarius exponens (2-2, q. 33. art. 14)
 docet orationem debere esse assiduum, non quidem
 secundum se, sed secundum causam suam, hoc est, se-
 cundum affectum seu desiderium charitatis, ex quo
 procedere debet oratio, quod quidem in nobis debet
 esse continuum, vel actu, vel virtute. Manet enim vir-
 tus hujus desiderii in omnibus quæ ex charitate faci-
 mus. Omnia autem debemus in Dei gloriam facere, ut
 dicitur 1 Cor. x. Unde Augustinus dicit ad Probam
 (Epist. 121): *In ipsa fide et charitate continuato desi-*
derio semper oramus. Sed ipsa oratio secundum se
 considerata non potest esse assidua, quoniam oportet
 aliis operibus occupari. Hæc S. Thomas. Verum non
 videntur hujusmodi sententiæ, et quod eis ex-
 primitur, orandi præceptum, de sola virtuali ora-
 tione, seu affectu charitatis et desiderio vitæ æternæ
 (quod in omni opere bono supponitur) intelligi posse,

PATROL. XLIX.

quandoquidem actum quemdam manifeste requirant,
 Nam qui actu aut numquam aut rarissime oraret
 non censeretur huic præcepto satisfacere, etiamsi
 affectum illum charitatis retineret. Proinde alia est
 expositio D. Augustinus in I. de Hæres. (Cap. 57),
 quam primus PP. Nicolaus in respons. ad consulta
 Bulgarorum refert ac sequitur (Cap. 61), qua ille
 dicitur semper et sine intermissione orare, qui nullo
 die certa orandi tempora prætermittit. Quo modo
 David et Miphiboseth dixit II Reg. c. ix: *Tu com-*
des panem in mensa mea semper, id est, quotidie,
 horis consuets. Sic S. Hieronymus in ep. 22 ad Eu-
 stochium: *Quamquam Apostolus orare nos semper*
jubeat, et sanctis etiam ipse somnus sit oratio; tamen
divisas orandi horas debemus habere, ut si forte aliquo
fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus
admoneat. S. item Eligius episcopus Noviomensis
 homil. 11 in cœna Domini (In Biblioth. Pat. tom.
 II): *Quis, inquit, potest semper orare, ac sine defectu*
et intermissione precibus insistere, ut nec alimentum
sumendi nec dormiendi tempus habeat? Cui ergo di-
cendum est: Oportet semper orare, et non deficere,
nisi ei qui canonicis horis quotidie, juxta ritum eccle-
siasticæ traditionis, psalmodiis precibusque consuetis
Dominum laudare et rogare non desistit? Et hoc est
quod ait Psalmista: Benedicam Dominum in omni
tempore, semper laus ejus in ore meo (Psal. xxxiii).
 Sic ille. Quod totidem fere verbis refert Beda in cap.
 xviii Lucæ. Hanc interpretationem juvat, quod Act.
 xii scriptum est, quod cum Petrus in carcere detine-
 retur, *Oratio sine intermissione fiebat ab Ecclesia pro*
eo. Et Apostolus ad Thessalonicenses scribit: *Gratias*
agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam
vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione
(I Thess. i). Quibus tamen verbis non excluduntur
 temporis intervalla ad edendum, dormiendum, et
 alia charitatis aut naturæ officia implenda. Tertia
 sententia est in his vocabulis, *semper, omni tempore,*
 et *sine intermissione,* hyperbolem quamdam esse;
 ut idem sit, semper orare quod multum et frequenter
 orare, seu orationi incumbere, ut ait D. Benedi-
 ctus (C. 4 Regule), vel quantum humana fragilitas
 patitur, ut habet D. Chrysost. Quomodo Apostolicum
 hoc præceptum exponere videtur S. Athanasius ita de
 S. Antonio scribens: *προσεύχεται συνεχῶς, μαθὼν ὅτι*
δε ηατ' ἰδίαν προσεύχεται ἀδιαλείπτως: id est, orabat
 frequenter, quippe qui didicerat quod oporteret priva-
 tim sine intermissione orare. Quarta et verissima expo-
 sitio est, illis verbis nihil aliud significari quam con-
 stanter et perseveranter orandum esse; et non debere
 nos, si statim non assequamur quod petimus, despe-
 rare et animum abjicere, quod est deficere, apud
 Lucam (Luc. xviii); immo magis ac magis instare,

namque orat, quisquis illo tantum tempore, quo genua flectuntur, orare consuevit. Numquam vero orat, quisquis etiam flexis genibus evagatione cordis qualicumque distrahitur. Et idcirco quales orantes volumus inveniri, tales nos esse oportet ante tempus orandi. Necessè est enim mentem in tempore supplicationis suæ de statu præcedente formari, illisque eam cogitationibus orantem, vel ad celestia sublimari, vel ad terrena demergi, quibus ante orationem fuerit immorata. Huc usque abbas Isaac attonitis nobis secundum collationem de orationis qualitate digressit. Cujus doctrinam super^a illius prædicti versiculi meditatione, quam velut informationis loco in-

A cipientibus tradiderat retinendam, admirantes admendum, et excolere tenacissime cupientes, utpote quam compendiosam ac facilem credebamus, difficiliorem satis ad observandum experti sumus, quam illud studium nostrum quo solebamus antea per omne Scripturarum corpus absque ullius perseverantiæ vinculo varia passim meditatione discurrere. Constat igitur neminem prorsus ob imperitiam litterarum a perfectione cordis excludi, nec rusticitatem obesse ad cæpendendam cordis atque animæ puritatem, quæ compendiosissime adjacet cunctis, si modo sanam et integram mentis intentionem jugi ad Deum versiculi hujus meditatione servaverint.

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

pulsare, iterum atque iterum orare ac petere, donec saltem propter improbitatem, id est, importunitatem, obtineamus, si nobis expediat. Id enim proprie significant illæ parabolæ de vidua instante apud judicem, et de amico importune petente tres panes; quorum exemplo docuit Christus non solum certis

horis, sed quacumque oblata occasione tum noctu; tum interdiu orationi vacandum.

^a Nempe: *Deus, in adjutorium meum intende, etc.*

B De cujus efficacia et multiplici usu ac utilitate superius fusissime disseruit hic anachoreta (*cap. 10 hujus Collat.*).

JOANNIS CASSIANI

ABBATIS MASSILIENSIS

COLLATIONUM XXIV

COLLECTIO

IN TRES PARTES DIVISA.

PARS SECUNDA,

COMPLECTENS

SEPTEM ALIAS COLLATIONES, PATRUM IN THEBAIDE ÆGYPTI CONSISTENTIUM.

Præfatio.

AD HONORATUM EPISCOPUM ET EUCHERIUM.

Cum virtutum perfectionis vestræ, qua velut magna quedam luminaria in hoc mundo admirabili claritate fulgetis, multi sanctorum qui vestro eru-

diuntur exemplo vix queant æmulari, tamen vos, ^a o sancti fratres, Honorate et Eucheri, tanta illorum sublimium virorum, a quibus prima anachoreseos

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Tres collationum ordines sive classes instituit Cassianus, ut alias dictum est (*In 1 præfat. collat.*), et unicuique classi propriam præfationem, velut liminarem et nuncupatoriam epistolam præfixit. Post primam itaque classem Helladio et Leontio dicatam, nova jam præfatione Honoratum et Eucherium, viros sanctos, sibi notos ac familiares, salutatur, eisque secundam classem, hoc est, septem sequentes collationes trium anachoretarum in Thebaidis solitudine degentium, nuncupat. Quinam vero fuerint illi, Honoratus scilicet et Eucherius, etsi certo affirmare non ausim, tamen ex circumstantiis et conditionibus hic expressis videor mihi haud improbabiler colligere, Honoratum illum tunc temporis episcopum Arelatensem; Eucherium vero

C nondum quidem id temporis episcopum, postea tamen creatum episcopum Lugdunensem, designari; utrumque virum sanctum, quemadmodum sanctos eos nominat Cassianus, utrumque ipsi Cassiano coætaneo et in Gallia seu Gallicanis partibus agentem, eoque facilius notam, quo vicinum. Nam Eucherium certe hoc tempore, cum has ei collationes Cassianus dedicaret, nondum exstitisse episcopum, satis colligitur tum ex inscriptione, ubi solus Honoratus nominatur episcopus, tum ex præfatione in septem ultimis collationes, ubi similiter profitetur Auctor se has septem collationes beato episcopo Honorato sancto quoque famulo Christi Eucherio dedicasse. De utriusque porro sanctitate nulla est ambiguitas, cum illius memoria 17 Februarii, hujus vero sexto

propior, et duobus aliis provectior esset ætate. Nam A cum^a centenarium vitæ annum spiritu tantum alacer excessisset, ita dorsum ejus temporis fuerat vetustate atque orationum jugitate curvatum, ut quasi in primævam redactus infantiam, submissis ac protentis terratenus manibus progredere. Hujus igitur et vultum mirabilem et incessum pariter intuentes (siquidem defectis mortificatisque jam omnibus membris, nequaquam censuram præteritæ distractionis amiserat), cum sermonem atque doctrinam suppliciter posceremus, ac desiderium tantum spiritualium institutionum causam fuisse adventus nostri protestaremur, graviter ille suspirans: Quid vobis, ait, possum conferre doctrinæ, cum imbecillitas senectutis ut rigorem pristinum relaxavit, ita loquendi quoque ademit fiduciam? Quemadmodum enim docere præsumam, quod ipse non facio; aut alium in eo instruam, quod me jam minus vel tepidius exercere cognosco? Ob quam rem nullum juniorem mihi in hanc usque ætatem cohabitare permisi, ne exemplo meo alterius districtio laxaretur. Numquam enim erit efficaax instituentis auctoritas, nisi eam effectu operis sui cordi affixerit audientis.

CAPUT V.

De responsione nostra contra excusationem ejus.

Ad hæc nos non mediocri confusione compuncti, ita respondimus: Licet sufficere nobis ad omnem instructionem debeat vel loci istius difficultas, vel ipsa etiam solitaria adhuc vita, quam juvenus quoque robusta vix posset tolerare, quæ nos etiam, te tacente, satis abundeque instruunt atque compungunt, C rogamus tamen ut taciturnitate paululum prætermissa, ea nobis potius dignanter infundas, per quæ hanc quam videmus in te virtutem non tam imitatione complecti, quam admiratione possimus. Nam etiamsi revelatus tibi tepor noster impetrare id quod expetimus non meretur, debet hoc saltem labor tanti itineris obtinere, quod huc^d de Bethleemiti cœnobii rudimentis, institutionis vestræ desiderio et profectus nostri amore, properavimus.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nibus. Ubi tria notantur: 1^o ἀσκησις id est, exercitatio, unde exercitator, id est, asceta dicitur; 2^o senectus decrepita, ob quam Chæremon sedere cogebatur; 3^o Assiduitas operis usque ad extremum vitæ, ubi inventum opus in manibus.

^a De hæc veterum monachorum et anachoretarum longævitate usque et ultra centenariam ætatem, in D summa vitæ austeritate, latius egimus ad collat. 3 cap. 1.

^b De quo supra, ad cap. 1 hujus collat., ubi, velut antonomastice, vocatur cœnobium Syriæ, quia cæteris præcellens.

^c Non placet modo conjectura in priore editione posita, scilicet mendum esse, *Charitas numquam cadit*, pro *excidit*, ut habet vulgata lectio Apostoli, quia cadit et excidit idem valent, et hic Auctor non semper servat verba Scripturæ. Et vero utitur eadem phrasi cap. 10 hujus collat. Alibi vero (*Collat. 1, cap. 11*): *Charitas numquam excidit*, ubi id explicatum: quomodo scilicet charitas numquam cadat aut excidat.

^d Huic loco apte congruit et consonat doctrina

CAPUT VI.

Propositio abbatis Chæremonis, quod tribus modis vitia vincantur.

Tunc beatus Chæremon: Tria sunt, inquit, quæ faciunt homines a vitiis temperare, id est, aut metus gehennæ, sive præsentium legum, aut spes atque desiderium regni cœlorum, aut affectus boni ipsius amorque virtutum. Nam timor ita mali contagium legitur exsecrari: *Timor Domini odit malitiam* (*Proverb. viii*). Spes etiam, vitiorum omnium excludit incursum. *Non enim delinquent omnes qui sperant in eum* (*Psal. xxxii*). Amer quoque ruinam non metuit peccatorum, quia^e *Charitas numquam cadit* (*I Cor. xiii*). Et iterum: *Charitas operit multitudinem peccatorum* (*I Petr. iv*). Et idcirco beatus Apostolus omnem salutis summam istarum trium virtutum consummatione concludens: *Nunc, inquit, manent fides, spes, charitas: tria hæc* (*I Cor. xiii*).^d Fides namque est, quæ futuri judicii ac suppliciorum metu vitiorum facit contagia declinari; spes, quæ mentem nostram de præsentibus avocans, universas corporis voluptates cœlestium præmiorum expectatione contemnit; charitas, quæ nos ad amorem Christi et spiritualium virtutum fructuum mentis ardore succendens, quidquid illis contrarium est, toto facit odio detestari. Quæ tria, licet ad unum finem tendere videantur, provocant enim nos a rebus illicitis abstinere, magnis tamen excellentiæ suæ gradibus ab invicem disparantur. Duo namque superiora proprie hominum sunt eorum qui ad profectum tendentes, nedum affectum concepere virtutum. Tertium specialiter Dei est, et eorum qui in sese^e imaginem Dei ac similitudinem receperunt. Ille namque solus ea quæ bona sunt, nullo metu, nulla remunerationis gratia provocante, sed solo bonitatis affectu operatur: *Omnia enim, et ait Salomon, operatus est Dominus propter semetipsum* (*Prov. xvi*). Suæ namque bonitatis obtentu, omnem bonorum copiam dignis indignisque largitur, quia nec fatigari injuriis potest, nec iniquitatibus hominum passibiliter promoveri, sem-

concilii Tridentini (Sess. 6) in decreto de justificatione cap. 6, ubi modus præparationis ad justificationem hic traditur: *Disponuntur* (peccatores) *ad ipsam justitiam, dum excitati divina gratia, et adjuti, fidem ex auditu concipientes, libera moventur in Deum, credentes vera esse quæ divinitus revelata et promissa sunt; atque illud in primis, a Deo justificari impii per gratiam ejus, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, et dum peccatores se esse intelligentes, a divinæ justitiæ timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo id spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tamquam omnium justitiæ fontem, diligere incipiunt, etc.*

^e Imaginem et similitudinem Dei hic accipit Auctor pro imitatione bonitatis divinæ, qua homo Deo assimilatur, et similis efficitur, ut ex sequentibus patebit, præsertim cap. 9 et 10. Itaque imaginem et similitudinem Dei in se receperunt, qui divinam bonitatem et beneficentiam, omnibus bonis et malis, amicis et inimicis beneficiendo imitantur, vel qui perfectionem charitatis attigerunt.

per scilicet manens perfecta bonitas immutabilisque A natura. *filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis (Ibid.).*

CAPUT VII.

Quibus gradibus ad sublimitatem charitatis possit ascendi et quæ sit in ea stabilitas.

Si quis igitur ad perfectionem tendit, ^a de illo primo timoris gradu, quem proprie diximus esse servilem, de quo dicitur: *Cum omnia feceritis, dicitur, quia servi inutiles sumus (Luc. xvii),^b ad altiore spei tramitem gradu proficiente conscendet, qui jam non servo, sed mercenario comparatur, quia mercedem retributionis exspectat, et quasi de peccatorum absolute et pœnali timore securus, ac bonorum sibi operum conscius, licet placiti præmium videatur expetere, tamen ad affectum illum filii qui de paternæ indulgentiæ liberalitate confidens, omnia quæ patris sunt sua esse non ambigit, pervenire non potuit. Ad quem etiam ille prodigus, qui cum substantia patris etiam filii nomen amiserat, aspirare non audet, dicens: *Jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis (Luc. xv).* Post illas enim porcorum siliquas, quarum ei satietas negabatur, id est, vitiorum sordidos cibos, qui in semetipsum reversus, et salutari timore compunctus, immunditiam porcorum horrere jam cœperat, ac diræ famis supplicia formidabat, velut jam servus effectus, etiam mercenarii statum de mercede jam cogitans, concupiscit ac dicit: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, et ego hic fame pereō! Revertar ergo ad patrem meum, et dicam illi: Pater, peccavi in cœlum et coram te, jam non sum dignus vocari* C*

CAPUT VIII.

Quantum excellant, qui per charitatis affectum declinant a vitiis.

Sed ad istam humilis pœnitentiæ vocem in occursum ejus pater prosiliens, majore quam emissa fuerat pietate suscepit, eumque non contentus minora c concedere, ^c utroque gradu sine dilatione transcurso, pristinæ filiorum restituit dignitati. Festinandum proinde nobis etiam est, ut ad tertium filiorum gradum, qui omnia quæ patris sunt sua esse credunt, per indissolubilem charitatis gratiam conscendentes, cœlestis illius Patris imaginem ac similitudinem recipere mereamur, et ad imitationem veri illius Filii B proclamare possimus: *Omnia quæ habet pater, mea sunt (Joan. xvi).* Quod etiam de nobis beatus Apostolus profitetur, dicens: *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, si ve mors, sive presentia, sive futura, omnia vestra sunt (I Cor. iii).* Ad quam similitudinem etiam Salvatoris præcepta nos provocant: ^d *Estote, inquit, et vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est (Matth. v).* In illis enim nonnumquam solet interrumpi bonitatis affectus, cum aliquo vel tepore, vel lætitia, vel oblectatione vigor animi relaxatus, aut metum ad præsens gehennæ, aut desiderium subtrahit futurorum. Et est quidem in illis gradus cujusdam profectus imbuens nos, ut dum vel pœnarum metu, vel præmiorum spe incipimus vitia declinare, ab charitatis gradum transire possimus, quia Timor,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Distinguuntur tres status sive gradus hominum in vita spirituali. Primus et infimus est status incipientium, qui timore servili trahuntur ad bonum, et a malo retrahuntur, juxta illud: *Oderunt peccare mali formidina pœnæ.* Secundus proficientium, qui spe et desiderio remunerationis ducuntur. Tertius, perfectorum, qui solo amore et charitate moventur, secundum illud: *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Atque hi tres status aliis vocibus dicuntur status servorum mercenariorum et filiorum.

^b A timore enim servili progrediendum est ad spem. Unde Augustinus exponens illud Davidicum: *Reneplicitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordiâ ejus (Psal. cxlvi).* Ecce, inquit, *timuit Judas traditor Christi, sed non speravit in misericordia ipsius. Postea enim pœnituit eum quod tradiderit Christum. Bene quidem timuisti, sed si sperares in misericordiâ ejus quem timuisti. Ille desperando abiit, et laqueo se suspendit. Ergo sic time Dominum, ut speres in misericordiâ ejus. Placabis enim eum, si speres in misericordiâ ejus.*

^c Servorum scilicet, et mercenariorum.

^d Sicut, non æqualitatem, sed qualitatum similitudinem denotat, et eam quidem similitudinem quæ inter Deum et hominem, non quæ inter hominem et hominem esse potest; non enim illam perfectionem quæ in Deo est assequi aut æquare possumus, sed possumus tamen imitari. Unde Patres annotarunt non unam esse, sed multiplicem perfectionis speciem in Scripturis designatam. Clemens Alexandrinus lib. iv Stromatum: *Inventio inquit, perfectum multis modis accipi, prout is est qui in unquamque virtute se recte gerit. Perficitur itaque et consummatur aliquis, ut et*

pius, et religiosus, et ut tolerans, et ut continens, et ut operarius, et ut martyr, et ut cognitione præditus. In omnibus autem perfectus nescio an ullus sit, nisi solum. is qui propter nos induit hominem. S. Ambrosius lib. iii Offic. (Cap. 2): *Ipsam Paulum, ait, lego perfectum et non perfectum. Nam cum dixisset: Non quod jam acceperim aut jam perfectus sim, sequar autem, si comprehendam, statim subjecit: Quicumque ergo perfecti sumus. Duplex enim est forma perfectionis, alia medius, alia plenus numeros habens; alia hic, alia ibi; alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuram. Deus autem justus per omnia, sapiens per omnia, perfectus per omnia. Idem fere habet D. Hieronymus lib. i adversus Pelagianos (Cap. 5) eundem Apostoli locum pertractans: *Ex quo, ait, perspicuum est duas in Scripturis sanctis esse perfectiones, duasque justitias, et duos timores. Primam perfectionem, et incomparabilem veritatem, perfectamque justitiam Dei virtutibus cooptandam. Secundam autem quæ competit nostræ fragilitati, juxta illud quod in Psalmis dicitur: Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii), ad eam justitiam, quæ non Dei comparatione, sed Dei scientia dicitur esse perfecta. Denique Cassianus infra ex sententia abbatis Chæremonis ita de perfectione scribit (Cap. 12): *Prostat utque mensura uniuscujusque mentis Scriptura divina ad diversos perfectionum gradus arbitrii nostri provocat libertatem; nec enim poterat uniformis omnibus perfectionis corona proponi; quia nec omnium una virtus, una voluntas, aut fervor est; et idcirco ipsarum quodam modo perfectionum diversos ordines, diversaque mensuras sermo divinus instituit. Quod ita esse Evangelicarum quoque beatitudinum varietas evidenter ostendit, etc. (Vide S. Thom. 2-2, q. 184, a. 2).***

inquit, non est in charitate, sed^a perfecta charitas A
foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet.
Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos
ergo diligimus, quia Deus prior dilexit nos (I Joan. IV).

^b Non ergo aliter ad illam veram perfectionem con-
scendere poterimus, nisi quemadmodum nullius alte-
rius nisi nostræ salutis gratia prior nos ille dilexit,
ita eum nos quoque nullius alterius rei nisi sui tan-
tum amoris dilexerimus obtentu. Quamobrem nobis
studendum est, ut de hoc timore ad spem, de spe
ad charitatem Dei, vel ipsarum virtutum amorem,
perfecto mentis conscendam ardore, ut transmi-
grantes in affectum boni ipsius, immobiliter, quantum
humanæ possibile est naturæ, quod bonum est, re-
tentemus.

CAPUT IX.

Quod charitas non solum de servis filios faciat, sed
etiam imaginem Dei ac similitudinem ferat.

Multum namque differt inter eum qui metu gehennæ,
vel spe retributionis futuræ, vitiorum in se ex-
tinguit incendia, et eum qui divinæ charitatis affe-
ctu ipsam malitiam et immunditiam perhorrescit, ac
puritatis possidet bonum amore tantum et desiderio
castitatis, nec jam remunerationem futuræ promissionis
aspiciens, sed presentis boni delectatus conscientia,
agit omnia, nec contemplatione pœnarum, sed
delectatione virtutum. Hic namque status nec, submotis
cunctorum hominum testimoniis, abuti occasione
peccati, nec occultis cogitationum violari oblectationibus
potest, dum affectum virtutis ipsius medullitus
retinens, quicquid illi contrarium est, non solum
corde non recipit, verum etiam summo detestatur

horrore. Aliud namque est, præsentī bono quempiam
delectatum, odio habere vitiorum carnisve contagia
aliud futuræ remunerationis intuitu illicitas concupi-
scentias refrenare; aliudque est præsens metuere
detrimentum, et aliud futurum formidare supplicium.
Postremo multo majus est propter bonum ipsum a
bono nolle discedere, quam propter metum mali
malis non præbere consensum. In illo enim volunta-
rium bonum est, in isto vero velut coactum et tam-
quam nolenti violenter extortum, vel metu supplicii
vel cupiditate præmiorum. Nam qui timoris obtentu
a vitiorum abstinet blandimentis, adempto timoris
obstaculo, rursus ad illud quod diligit revertetur,
et ob id nec stabilitatem boni jugiter obtinebit, sed
nec ab impugnatione quidem aliquando requiescet,

^B quia nec firmam ac perpetuam pacem castimonie
possidebit. Ubi est enim inquietudo bellorum, non
possunt non etiam vulnerum intervenire discrimina.
Necesse est enim quempiam in conflictu situm, quam-
vis bellator sit, ac fortiter dimicans lethalia adversariis
vulnera frequenter infligat, nonnumquam tamen
hostili mucrone prestringi. Qui vero superata impu-
gnatione vitiorum, pacis jam securitate perfruitur,
et transiit in ipsius virtutis affectum, jugem statum
illius boni, cujus jam totus est, retentabit, quia dam-
no intimæ castitatis nihil credit esse damnosius.
Nec enim charius ac pretiosius quidquam præsentī
judicat puritate, cui pœna gravis est, vel virtutum
perniciosa transgressio, vel ipsius vitii virulenta con-
tagio. Huic, inquam, nec reverentia humanæ præ-
sentie quidquam adjiciet honestatis, nec minuet soli-
tudo, sed ubique secum semperque circumferens
arbitram non solum actuum, sed etiam cogitationum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nempe servilem. De quo Augustinus tractatu 9
in Epistolam Joannis: Timor, inquit, quasi locum
preparat charitati. Cum autem coeperit charitas habi-
tare, pellitur timor, qui preparavit locum: quantum
enim illa crescit, tantum iste decrescit: et quantum
illa fit interior, timor pellitur foras. Major charitas,
minor timor; minor charitas, major timor. Si autem
nullus timor, non est qui intret charitas. Sicut videmus
per setam introduci limum, quando aliquid sulitur: seta
prius intrat, sed nisi exeat, non succedit limum; sic
timor primo occupat mentem, non autem ibi remanet
timor, quia ideo intravit, ut introduceret charitatem.
Jam facta securitate in animo, quale gaudium nobis
est, vel in hoc vel in futuro sæculo? Hæc Augustinus.
Porro D. Thomas (In commentario) distinguit hic
quaduplicem timorem Domini: Primus, inquit, est
timor servilis, qui est solius gehennæ; secundus initialis,
qui est timor gehennæ et offensæ divinæ; tertius
filialis, qui est timor solius offensæ divinæ; quartus est
reverentialis qui est solius reverentiæ erga majestatem
divinam. Primus non est in charitate, sed preparat te
locum, et eam tandem introducit sicut seta, vel acus
filium, ut dicit Augustinus. Secundus non est in per-
fecta charitate, de qua loquitur hic Apostolus. Tertius
major est in magis perfectis, quia magis perfecta chari-
tate, via, sed non patria. Quartus manet cum charitate
perfecta patris, de quo psalm. XVIII: Timor Domini
sanctus permanet in sæculum sæculi.

^b Explicat quæ sit et in quo consistat illa Dei
imago, et similitudo, seu potius imitatio, per quam
Deo similes, id est, perfecti evadimus. Unde titulus
huic collationi inditus, de Perfectione.

^c Quanta sit inculpata et innoxia conscientie
tranquillitas et felicitas qua justī et pii etiam in hæc
vita perfruuntur, quasi suarum actionum, immo et cogi-
tationum, testem fidelissimum, et intimum, ac sin-
cerissimum arbitrum secum ubique circumferentes,
declarat Salomon in Proverbiis, dicens: Secura
mens iuge convivium (Prov. xv). Et Apostolus: Glo-
ria nostra hæc est testimonium conscientie nostræ, quod
in simplicitate cordis et sinceritate Dei conversati sumus
in hoc mundo (I Cor. XII). Quibus accedunt Patres. S.
Martialis in epist. ad Tholosates: Nihil illis metuen-
dum quibus bona est conscientia Hieronymus epist. 47
de Vitando suspecto Contubernio: Bona conscientia
inquit, nullius oculos fugit. Augustinus in illud Psalmis-
tæ: Deus adjuvat me (Psalm. LIII). Omnes sancti ad-
juvantur a Deo, sed intus, ubi nemo videt. Quomoda
enim magna est pœna impiorum conscientia, sic mo-
gnum gaudium piorum, ipsorum conscientia; nam gloria
nostra hæc est, dixit Apostolus, testimonium con-
scientie nostræ. Bernardus lib. de Interiori Domo
(Cap. 22): Conscientia bona titulus est religionis, tem-
plum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum,
arcum reclinatorium; gaudium angelorum, arca fe-
deris, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus
sancti, liber signatus et clausus, et in die iudicis aperi-
endus. Nihil est jucundius, nihil tutius, nihil ditius
bona conscientia: premat corpus, trahat mundus, ter-
reat diabolus, illa erit secura. Bona conscientia secura
erit cum corpus morietur, secura cum anima coram Deo
presentabitur, secura cum utrumque in die iudicis ante
tribunal terrificum justī Judicis statuetur. Hactenus
SS. Patres. In eandem quoque sententiam conspi-

suarum conscientiam, illi potissimum studere contendit, quem etiam circumveniri, nec falli, nec subterfugere se posse cognoscit.

CAPUT X.

Quod perfectio charitatis sit pro inimicis orare, et quo iudicio anima necdum purgata noscatur.

Quem statum si quis de adiutorio Dei, non de studii sui labore præsumens, meruerit possidere, de conditione servili (in qua timor est) et mercenariae spei cupiditate (in qua non tam bonitas largientis quam præmium retributionis expeditur) in adoptionem incipiet transire filiorum, ubi jam non timor, non cupiditas, sed illa charitas, quæ numquam cadit, jugiter perseverat (I Cor. XIII). De quo timore et charitate quosdam increpans Dominus, quid cuique personæ conveniret, ostendit. ^a *Filius honorat patrem, et servus dominum suum timet. Et si Pater ego sum, ubi est honor meus? Et si Dominus ego sum, ubi est timor meus (Malach. I)?* Necesse est enim eum timere qui servus est; quia *sciens voluntatem domini sui, si non fecerit, digne vapulabit plagis multis (Luc. XII)*. Per hanc itaque charitatem quisquis ad imaginem Dei similitudinemque pervenerit, bono jam

propter boni ipsius delectabitur voluntatem; ac similem quodammodo possidens patientiæ ac lenitatis affectum, nullis deinceps peccantium vitis irascetur, sed veniam potius, infirmitatibus eorum condolens atque compatiens, implorabit, rimiscens se tamdiu similibus passionum stimulis impugnatum, donec miseratione Domini salvaretur, nec suo erutum studio ab impugnatione carnali, sed Dei protectione salvatum, ut non iracundiam, sed misericordiam errantibus intelligeret impendendam, illum versiculum ad Deum cum omni cordis tranquillitate decantans: Tu dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis (Ps. CXV). Et, *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulominus habitaverat in inferno anima mea (Psal. XCIII)*. Et in hac mentis humilitate consistens, poterit etiam ^b Evangelicum illud perfectionis ^c explere mandatum: *Diligite inimicos vestros, et benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos (Luc. VI)*; et ita ^c ad illud præmium quod subjungitur, poterit pervenire, per quod non solum imaginem Dei et similitudinem perferamus, verum etiam filii Dei nuncupemur: *Ut sitis, inquit, filii Patris vestri qui in caelis est, qui solem*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rant ethnici scriptores: Cicero lib. II Tusculanarum: *Nullum, ait, theatrum virtuti conscientia majus*. Et in Catone: *Conscientia bene actæ vitæ multorumque benefactorum jucundissima est*. Et in oratione pro Cluentio: *Si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita conscientia fuerit, sine ullo metu summa cum honestate vivemus*. Seneca ep. 43: *Quid prodest recorder se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciunt; si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum! si contemnis hanc testem*. Accedant et poetæ. Horatius in Epistolis (Epist. I).

His murus aeneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

At de mala conscientia Juvenalis satira 3:

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Dispicet auctori; prima est hæc ultio, quod se
Iudice, nemo nocens absolvitur.

Et Cicero pro Roscio Amerino: *Sua quemque fraus et suus error maxime vexat; suam quemque scelus agitat, amentiaque afficit; suæ male cogitationes conscientiaque animi errant: hæc sunt impiis assidue domesticæque furia*. Hæc illi de conscientia, bonarum et malarum actionum et cogitationum arbitra, teste et iudice, quæ Græcè συνείρησις dicitur; quæ, ut ait D. Hieronymus (In Ezech. cap. I), *Scintilla conscientia in Cain quoque pectore, postquam ejectus est de paradiso, non exstinguitur, et qua victi voluptatibus, vel furore, ipsaque interdum rationis decepti similitudine, nos peccare sentimus*. Cæterum conscientia, licet ipsa sui ipsius suarumque actionum arbitra et iudex, habet tamen superiorem iudicem et arbitrum, nec alium quam Deum ipsum, qui novit corda hominum, et intelligit omnes cogitationes eorum. Unde Apostolus I Corinth. IV: *Nil mihi, inquit, conscius sum; tamen in hoc justificatus non sum. Qui enim iudicat me, Dominus est*. Et Augustinus serm. 23 de Verbis Domini: *Fortasse, inquit, tu nihil invenis in conscientia tua; invenit ille qui melius videt*. Ex quibus intelligimus testimonium illud sive iudicium bonæ conscientia: magnam quidem afferre lætitiâ et animi tranquillitatem, sed non infallibilem certitudinem. Non enim solum lætamur et gloriamur de iis rebus quas certi sumus nos habere, vel habituros; sed etiam de iis quas vel nos habere confidimus, vel habituros esse speramus, quamvis non sine timore aut formidine de opposito, ut vulgo dicitur. Unde et psalmo secundo jubemur exsultare cum tremore. Vide plura apud D. Bernardum in libello illo vere aureo de Interiore Domo, et altero de Conscientia inscripto. Et concilium Tridentinum sess. 6 cap. 9.

tatem, sed non infallibilem certitudinem. Non enim solum lætamur et gloriamur de iis rebus quas certi sumus nos habere, vel habituros; sed etiam de iis quas vel nos habere confidimus, vel habituros esse speramus, quamvis non sine timore aut formidine de opposito, ut vulgo dicitur. Unde et psalmo secundo jubemur exsultare cum tremore. Vide plura apud D. Bernardum in libello illo vere aureo de Interiore Domo, et altero de Conscientia inscripto. Et concilium Tridentinum sess. 6 cap. 9.

^a D. Hieronymus in hunc locum Malachia post multa notatu digna: *Deus, inquit, sciens differentiam filii et servi, a filio gloriam, a servo timorem expetit. Principium enim sapientie timor Domini. Ut de timore servorum ad filiorum gloriam transeamus*.

^b Dilectio inimicorum alia generalis et communis, alia specialis; illa præcepti, hæc consilii et perfectionis, ut hic dicitur. Præcepti enim est, ne quem hominum quantumvis nobis inimicum odio habeamus, nulli malum pro malo reddamus, nulli quidquam optemus mali, ut omnes homines, præsertim vero Christianos, generali charitate complectamur, ut communibus orationibus, elemosynis, beneficiis, quæ in omnes fiunt, non excludamus, ut eis saltem in extrema necessitate succurramus. Consilii vero et perfectionis, ut eis extra necessitatem beneficiamus, ut eos nominatim salutemus, ut familiariter alloquamur, ut peculiariter pro eis oremus, ut modis omnibus quibus possumus eos juvemus.

^c D. Augustinus in sermone quinto de S. Stephano apposite ad hunc locum: *Grandis, inquit, labor est inimicos diligere, pro persecutoribus supplicare: nec nos negamus, fratres: non parvus quidem labor est in hoc sæculo, sed grande erit præmium in futuro. Per amorem enim hominis inimici, efficietis amicus Dei; immo non solum amicus, sed etiam filius, sicut ipse Dominus dicit: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est (Matth. V)*. *Si te aliquis homo dives in hoc sæculo vellet adoptivum filium facere, quomodo servires, quas ei dignitates impenderes; et servorum, ejusque servitia durissima, et aliquando etiam turpissima sustineres conicia, ut ad caducam et fragilem ejus hæreditatem pervenires? Quod ergo ille sustinet propter substantiam terrenam, tu sustine propter vitam æternam*.

suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (Matth. v). Quem affectum beatus Joannes assecutum se esse cognoscens, ait: *Ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut^a ille est, et nos sumus in hoc mundo* (I Joan. iv). In quo enim infirma et fragilis humana natura esse, sicut ille est, potest, nisi se in bonos et malos, justos et injustos, ad imitationem Dei, placida semper sui cordis extenderit charitate? Ut bonum propter boni ipsius operetur affectum, perveniens ad illam veram adoptionem filiorum Dei, de qua idem beatus Apostolus ita pronuntiat: *b* *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo est, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est* (I Joan. iii). Et iterum: *Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum* (I Joan. v). Quod intelligendum est non de omni genere peccatorum, sed^c de capitalibus tantum criminibus dici. A quibus se quisquis abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio

loco prædictus Apostolus ne orari quidem debere, pronuntiat: *Qui scit, inquit, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabitur ei vita peccanti non ad mortem.*^d *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis* (Ibid.). Cæterum de illis quæ pronuntiantur non esse ad mortem, a quibus etiam hi qui fideliter Christo deserviunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiant, immunes esse non possunt, ita dicitur: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i). Et iterum: *Si dixerimus quia non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum ejus non est in nobis* (Ibid.). Impossibile namque est quemlibet sanctorum non in istis minutis quæ per sermonem, per cogitationem, per ignorantiam, per oblivionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem admittuntur, incurrere. Quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem esse dicitur, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione carere non possunt. Cum ergo quis hunc quem prædiximus bonita-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a S. Thomas in Commentario: *Sicut ille est charitate plenus, sanctus et justus; ita et nos sumus, ut dicit Glossa interlinearis. Ubi sicut non æqualitatem, sed quamdam similitudinem dicit. Et per hanc fiduciam imitatur perfectionem dilectionis ejus in mundo, amando amicos et inimicos, sicut ille pluit super justos et injustos.*

^b Varia et multiplex expositio hujus sententiæ. Prima: *Omnis qui natus est Deo id est, per baptismum renatus ex aqua et Spiritu sancto, ut talis, et quatenus ex Deo natus est, peccatum non facit, et non potest peccare, scilicet lethaliter* (Hieron. l.) *in Jovin.* Secunda: *Non potest peccare, quamdiu semen Dei (id est, charitas per Spiritum sanctum infusa) manet in eo. Quamdiu enim quis charitatem habet, non peccat mortaliter, neque peccare potest: sed absolute potest, et charitatem amittere, immo et abjicere, et mortaliter peccare* (August. tract. 5 in Ep. Joan.). Tertia, D. Bernardi: (Serm. 1 de Septuag.) *Non peccat, inquit, qui natus est ex Deo, id est, prædestinatus non permanet in peccato, quia Deus præservat eum, ut perire non possit ea quæ falli non potest, generatio celestis, id est, prædestinatio Dei.*

^c Id est, mortalibus: quo modo D. Hieronymus et Augustinus sententiam illam Joannis exponunt. Porro peccata capitalia duobus modis dici, alibi notavimus ex S. Thoma (1-2, q. 85, a. 3). Dicitur enim capitale uno modo a capite proprie dicto, et secundum hoc, peccatum, seu crimen, capitale dicitur, quod pœna capitis, id est, morte punitur: quo modo peccatum omne mortiferum capitale intelligitur, ut hoc loco, quia mortem affert animæ; alio modo dicitur vitium capitale, a capite, prout metaphorice signat principium vel directivum aliorum; et sic dicitur vitium capitale, ex quo plura alia vitia oriuntur: quo modo D. Gregorius (xxxii Moral. c. 31) septem, Cassianus vero (Lib. v, et coll. 5) octo posuit vitia capitalia.

^d Distinguit Joannes apostolus duplex genus peccati: aliud scilicet peccatum ad mortem, aliud non ad mortem. Quodam vero sit peccatum ad mortem, et peccatum non ad mortem, varia est interpretum sententia. Quidam enim interpretantur peccatum ad mortem omne peccatum mortale; peccatum autem non ad mortem, quodcumque veniale. Sic quidem abbas Chæremone hoc loco, cui et Glossa ordinaria et alii auctores suffragantur. Verum huic expositioni repugnare videtur quod sequitur. *Qui scit fratrem*

suum peccare non ad mortem, petat, et dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Nam venialiter peccans non amittit vitam animæ, quæ in gratia et charitate consistit; non potest igitur ei reddi vita quam habet. Deinde Ecclesia assidue orat pro his qui lethaliter peccant, ut Christus pro crucifixoribus, Stephanus pro lapidantibus: et Dominus ipse præcepit: *Orate pro persequentibus et calumniantibus vos* (Matth. v). Non igitur idem est peccatum ad mortem ac peccatum mortale, ut distinguitur contra veniale; neque peccatum non ad mortem idem ac veniale: sed inter peccata mortalia quoddam genus peccati quaerendum est, quod Joannes vocat peccatum ad mortem, et distinguit a peccato non ad mortem. Quodnam vero illud sit, adhuc controvertitur. Græci peccatum ad mortem intelligunt *μνηστικόν* id est, injuriarum tenacem memoriam et obstinatam vindictæ cupiditatem. Ita Oëcumenius. Alii peccatum in Spiritum sanctum, præsertim agnitæ veritatis impugnationem, ac fraternæ charitatis invidiam. De quo Dominus, loquens in Evangelio, dixit: *Qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro* (Matth. xi). Alii maximum quodcumque peccatum mortale, ut homicidium, perjurium, sacrilegium. Alii denique peccatum ad mortem intelligunt finalem impenitentiam, seu peccatum mortale in quo quis ad mortem usque et finem vitæ perseverat. Ita Augustinus de Correct. et Grat. cap. 12, et Gregorius xvi Moral. cap. 31. Annotant porro interpretes Joannem illis verbis: *Non pro illo dico, ut roget quis, non interdiceret aut prohibere ne quis pro magis et gravibus peccatoribus preces fundat, sed tantum difficultatem exauditionis indicare, nec certam promittere ex parte Dei exauditionem et veniam; quasi diceret: Patior quidem, immo probe vos pro peccatoribus omnibus orare; sed non dico, id est, non jubeo pro peccantibus ad mortem, ut ullus oret, quasi certo exaudiendus. Proinde Ecclesia dum quotidie orat et sacrificium incrementum offert pro peccatoribus quomodocumque peccantibus, immo et pro infidelibus, Judæis, hæreticis, nihil contra hunc Joannis doctrinam facit. D. tamen Augustinus, et alii dicunt non orandum pro mortuis in peccato mortali, id est, pro damnatis. At hoc difficile est intellectu, cum nobis constare non possit de alterius conscientia, vel animæ statu, præsertim post mortem; Apostolus autem dicit: *Qui scit fratrem suum peccare, non ad mortem, etc.**

tis affectum et imitationem Dei fuerit assecutus, tunc visceribus Dominicæ longanimitatis indutus, pro persecutoribus quoque suis orabit similiter, dicens: *Pater, ignosce eis, non enim sciunt quid faciunt* (Luc. XXIII). Cæterum ^a evidens indicium est animæ necdum vitiorum fœcibus eliquatæ, in criminibus alienis affectu misericordiæ non condolere, sed rigidam perfectionem cordis poterit obtinere is qui non habet illud quod Apostolus plenitudinem legis consummare posse signavit? *Alterutrum* inquit, *onera vestra portate, et sic implebitis legem Christi* (Galat. VI). Sed nec illam virtutem possidet charitatis, quæ non irritatur, non inflatur, non cogitat malum; quæ omnia suffert, omnia sustinet (I Cor. XIII). ^b Justus enim miseretur animas pecorum [Lips. in marg. peccatorum] suorum; viscera autem impiorum sine misericordia (Prov. XII). Ideoque iisdem vitiis monachum subjacere certissimum est, quæ in alio, inclementi atque inhumana severitate, condemnat. Rex enim rigidus incurrit mala; ^c et *Qui obturat aures suas ne audiat infirmum, et ipse invocabit, et non erit qui exaudiat eum* (Prov. XXI).

CAPUT XI.

Interrogatio, cur affectum timoris et spei dixerit imperfectum.

Germanus: Potenter quidem atque magnifice de perfecta Dei charitate dissertum est; verumtamen illud nos permovet, quod cum eam tanta laude prætuleris, timorem Dei et spem retributionis æternæ

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sententia est D. Hieronymi mox citanda, eisdem fere verbis concepta.

^b Sic Cuyebius et Ciaconius cum aliis. Dionysius vero et alii: *Animabus peccatorum suorum*, mendose, ut puto. Alii denique: *Animarum pecorum suorum*, etc. Vulgata autem editio habet (Pro. XII): *Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia.*

^c Vulg. textus: *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur.* Ubi D. Hieronymus: *Generaliter, ait, hæc accipienda sententia, et non egeno tantum, vel corporaliter infirmo. Nam et qui criminibus alterius non affectu misericordiæ condolere, sed judicantis mavult tenere censuram, ostendit se necdum vitiorum fœcibus eliquatum, neque auditu divinæ miserationis existere dignum.*

^d D. Hieronymus ex Hebræo vertit: *Propter æternam retributionem.* Causa quidem prima per se et proprie, cur applicandus sit animus ad exsequenda Dei mandata, est ipse Deus, sive Dei voluntas et imperium, nempe qua sic vult et jubet; sicut primaria causa cur diligendus sit Deus, est ipse Deus, sive ipsius summa bonitas: unde et propter seipsum diligere jubetur. Secunda autem causa est retributio, sive spes retributionis æternæ, quam hic abbas vocat mercenariam, quia mercedem spectat et proprium commodum; non quod vitiosa sit, sed quia minus perfecta quam charitas, qua Deus propter se absque intuitu mercedis diligitur, ut declarat sequenti capite.

^e Verba sunt Apostolorum ad Hebr. XI. Porro Moysen a filia Pharaonis susceptum, adoptatum et educatum fuisse ex historia Exodi notum est. Quod et confirmat S. Stephanus Act. VII dicens: *Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutrit eum sibi in filium.* Quando autem et quomodo jam

imperfecta esse dixisti, cum utique multo aliud videatur de eis Propheta sensisse, dicens: *Timete Dominum, omnes sancti ejus, quia nihil deest timentibus eum* (Psalm. XXXIII). Et iterum in observandis justificationibus Dei, retributionis se contemplatione fateatur exercitatum: *Inclinavi, inquit, cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum* ^a *propter retributionem* (Psalm. CXVIII). Et Apostolus: *Fide, inquit, Moyses grandis factus, negavit se esse filium filie Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias existimans thesauris Ægyptiorum, improperium Christi* (Hebr. XI). Aspiciebat enim in remunerationem. Quomodo ergo imperfecta esse credenda est, cum et beatus David retributionis obtentu justificationes Domini se fecisse gloriatur, et legislator præmia futura prospiciens, sprevisse adoptionem regniæ dignitatis, et afflictionem dirissimam Ægyptiorum thesauris prætulisse dicatur?

CAPUT XII.

Responsio de diversitate perfectionum.

Chæremon: ^f Pro statu atque mensura uniuscujusque mentis Scriptura divina ad diversos perfectionum gradus arbitrii nostri provocat libertatem. Nec enim poterat uniformis omnibus perfectionis corona proponi, quia nec omnium unavirtus, aut voluntas aut fervor est, et idecirco ipsarum quodammodo perfectionum diversos ordines diversasque mensuras sermo divinus instituit. Quod ita esse ^g evangelicarum quoque beatitudinum varietas evidenter osten-

^c grandis factus, id est, adultus, et provecæ ætatis, negaverit, vel, ut in Græco est, horruerit, aversatus sit se dici filium filie Pharaonis, id neque in Exodo legimus, neque apud Josephum. Unde S. Thomas sic interpretatur: *Negavit se esse filium ejus, non quidem verbo, sed facto, quia contra voluntatem Pharaonis interfecit Ægyptium, qui percutiebat Hebræum; et Hebræorum populo se adjunxit.* Sic S. Thomas. Verum alii censent Moysen non solum facto, sed etiam verbis negasse, et se veri Dei cultorem et de gente et religione Hebræorum palam professum esse. Quomodo autem idem Moyses adhuc infans Pharaoni oblatus a filia, impositum sibi ab eo diadema abjecerit, pedibusque conculcarit, atque etiam hoc facto negaverit seu abnuerit se dici filium filie Pharaonis, regni que hæredem (quod non sine divino motu et instinctu factum credi par est), refert Josephus Antiquit. cap. 6.

^f Textus subobscurus: paraphrasis Dionysii paulo clarior, quæ sic habet: *Scriptura divina excitat et hortatur nostri arbitrii libertatem ad gradus perfectionum diversos juxta mensuram, dispositionem et statum cujuslibet mentis, etc.*

^g Tangit differentiam inter beatitudines evangelicas, sive in Evangelio commemoratas et prædicatas, et inter præmia eis repromissa inter se collata: quæ tamen differentia præmiorum non tam in re quam in verbis consistit. Sive enim hæc ad præsentem vitam referantur, sive ad futuram, omnia concurrunt et se mutuo complectuntur aut consequuntur. Sed si verborum vim seu emphasis spectes, majus præmium sonat regnum cælorum (quod duobus beatitudinibus, primæ et octavæ, repromittitur) quam possessio terræ, sive terrenæ, sive celestis, et sic de cæteris, prout hic declarat. Neque attinet inquirere cur sex tantummodo beatitudines et earum

dit. Licet enim beati dicantur quorum sunt regna cœlorum, et beati qui possidebunt terram, et beati qui consolationem recipient, et beati qui saturitate potentur (*Matth. v*); tamen multum credimus interesse inter habitationem regni cœlorum et possessionem illius quœcumque est terræ, et inter perceptionem consolationis et plenitudinem saturitatemque justitiæ, multumque distare inter illos qui misericordiam consequentur et illos qui gloriosissima visione Dei perfrui merebuntur. *Alia enim gloria solis, et alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in gloria, ita et resurrectio mortuorum* (*I Cor. xv*). Cum igitur juxta hunc modum Scriptura divina timentes Deum laudet et dicat: *Beati omnes qui timent Dominum* (*Psalm. cxxvii*), et plenam per hoc illis beatitudinem repromittat; iterum tamen dicit: *Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet non est perfectus in charitate* (*I Joan. iv*). Et rursus, cum servire Deo gloriosum sit, et dicatur: *Servite Domino in timore* (*Psalm. ii*). Et: *Magnum tibi est vocari servum meum* (*Isa. xlix*). Et: *Beatus servus ille, quem, cum venerit dominus suus invenerit sic facientem* (*Luc. xii*). Tamen ad apostolos dicitur: *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus suus. Vos autem dico amicos, quia omnia quœcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis* (*Joan. xv*). Et iterum: *Vos amici mei estis, si feceritis ea*

A *quæ præcipio vobis* (*Ibid.*). Videtis ergo perfectionum gradus esse diversos, et de excelsis ad excelsiora nos a Domino provocari, ut ita is qui in timore Dei beatus et perfectus exstiterit, ambulans, sicut scriptum est, *de virtute in virtutem* (*Psalm. lxxxiii*), et de perfectione ad aliam perfectionem, id est, de timore ad spem, mentis alacritate conscendens, ad beatiorum denuo statum, quod est charitas, inviteatur. Et qui fuerit fidelis servus ac prudens, ad amicitiam sodalitem et adoptionem transeat filiorum. ^b *Secundum ergo hunc sensum nostra quoque est intelligenda sententia, non quod contemplationem perpetuam illius pœnæ, vel beatissimæ retributionis, quæ repromittitur sanctis, nullius pronuntiemus esse momenti; sed quia cum sint utiles, et sectatores suos ad initia beatitudinis introducant, charitas rursus, in qua plenior fiducia perpetuumque jam gaudium est, assumens eos de timore servili et mercenaria spe, ad dilectionem Dei et adoptionem transfert filiorum, et quodammodo perfectiores facit de perfectis. Multæ enim, ait Salvator, mansiones sunt apud Patrem meum* (*Joan. xiv*). Et licet omnia astra esse videantur in cœlo, inter claritatem tamen solis et lunæ atque luciferi, cæterarumque stellarum multa distantia est. Et idcirco beatus Apostolus, non solum timori ac spei, sed etiam cunctis charismatibus, quæ magna ac mirifica habentur, eam præferens ^c *supra modum, excellentiorem omnibus charitatem*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

præmia hic enumeret Auctor, cum apud Matthæum octo commemorentur, quod satis habuerit his exemplis ostendere diversos et inæquales esse gradus perfectionum (qui scopus et argumentum hujus cap.), sicut diversi sunt gradus beatitudinum evangelicarum, et præmiorum eis repromissorum, prout in Evangelio exprimitur. Verum hic opportune D. Thomam audiemus plenius hæc et accuratius ex veterum Patrum sententia explicantem in hunc modum (1-2 q. 69, a. 2 et 4): *Dicendum, inquit, quod circa ista præmia, expositores sacre Scripturæ diversimode sunt locuti. Quidam enim omnia ista præmia ad futuram beatitudinem pertinere dicunt: sicut Ambrosius super Lucam (In cap. de Beatitud. tomo V). Augustinus vero (Lib. I de serm. Dom. in monte c. 9) dicit ea ad præsentem vitam pertinere. Chrysostomus autem (Homil. 6 in Matth.) in suis homiliis quædam eorum dicit pertinere ad futuram vitam, quædam autem ad præsentem. Ad cujus evidentiam considerandum est quod spes futuræ beatitudinis potest esse in nobis propter duo. Primo quidem propter aliquam præparationem vel dispositionem ad futuram beatitudinem quod est per modum meriti; alio modo per quamdam inchoationem imperfectam futuræ beatitudinis in viris sanctis, etiam in hac vita. Aliter enim habetur spes fructificationis arboris, cum vivescit frondibus; et aliter cum jam primordia fructuum incipiunt apparere. Sic igitur ea quæ in beatitudinibus tanguntur, tamquam merita, sunt quædam præparationes, vel dispositiones ad beatitudinem, vel perfectam, vel inchoatam; ea vero quæ ponuntur tamquam præmia, possunt esse vel ipsa beatitudo perfecta, et sic pertinent ad futuram vitam; vel aliqua inchoatio beatitudinis, sicut est in viris perfectis, et sic præmia pertinent ad præsentem vitam. Cum enim aliquis incipit proficere in actibus virtutum et donorum, potest sperari de eo quod perveniet ad perfectionem viæ, et ad perfectionem patriæ. Hæc S. Thomas. Addit vero in altero articulo, quod etiam ad*

C *hunc locum pertinet: Præmia secundum additionem se habent ad invicem. Nam plus est possidere terram regni cœlorum quam simpliciter habere. Multa enim habemus quæ non firmiter et pacifice possidemus. Plus est etiam consolari in regno quam habere et possidere; multa enim cum dolore possidemus. Plus est etiam saturari quam simpliciter consolari. Nam saturitas abundantiam consolationis importat; misericordia vero excedit saturitatem, ut plus scilicet homo accipiat quam meruerit vel desiderare potuerit. Adhuc autem majus est Deum videre; sicut major est, qui in curia regis non solum prandet, sed etiam faciem regis videt: summam autem dignitatem in domo regia filius regis habet. Hactenus Doctor Angelicus, innumo divinus: qui quidem illam beatitudinem et præmiorum varietatem et habitudinem ad se invicem aliter et subtilius consideravit et exposuit, quam hoc loco explicatur.*

^a *Agnoscit et hanc lectionem D. Hieronymus; vulgata autem lectio: Parum est, ut sis mihi servus* (*Isa. xlix*), etc.

^b *Solutio propositæ difficultatis, quomodo timoris et spei affectus dixerit imperfectos? Nimirum respectu charitatis, quamvis in suo genere et gradu suam habeant perfectionem: in qua tamen minime sistendum; sed gradatim a timore ad spem, et a spe ad charitatem progrediendum, quod etiam dixit cap. 7.*

^c *Cur Apostolus charitatem viam nominaverit, indicat S. Thomas paucis verbis (2-2. q. 24, art. 4): Ex hoc dicitur esse viatores, quod in Deum tendimus, qui est ultimus finis nostræ beatitudinis. In hac autem via tanto magis procedimus, quanto Deo magis propinquamus, cui non appropinquatur passibus corporis, sed affectibus mentis. Hanc autem propinquitatem facit charitas, quia per ipsam mens Deo unitur. Ideo Apostolus charitatem viam nominat, dicens primæ ad Corinth. xii: Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.*

virtutes acquisitæ perseveranter servantur; sed ita, A ut libertas captivitatem non sentiat. Sic etenim Deus universorum credendus est omnia in omnibus operari, ut incitet, protegat et confirmet, non ut auferat libertatem quam semel donavit. Porro, si quid humana argumentatione et ratione versutum collectum videatur his derogare, vitandum est potius quam ad destructionem fidei proponendum aut pro-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hucusque Dionysius, velut ex persona Chæremonis abbas, hanc collationem catholice prosecutus, hoc nomine certe magnopere commendandus, quod vel e stercore gemmas, vel ex luto aurum purum putum, hoc est, ex falsa et erronea veram et catholicam doctrinam elicerit expresseritque; quam et Joan. Lavardinus in sua Gallica translatione, cæteris omissis, solummodo retinendam et exprimendam provide prudenterque judicavit; merito et ipse

vocandum. Non enim meremur fidem ex intellectu, sed intellectum ex fide, quemadmodum scriptum est: *Nisi credideritis non intelligetis*; quia, ut arbitrator, plene comprehendi non potest ratione humana qualiter Deus omnia operetur in nobis, et nihilominus totum ascribatur libero arbitrio, cum Dominus loquitur: *Si volueritis et audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis (Isa. 1) ^a.*

laudandus quod dubiam aut periculosam doctrinam rudibus aut infirmis mentibus patrio sermone noluerit exhibere.

Tandem vero Cassianus hujus collationis ut cæterarum enarrator, in fine cap. 18 eam ita concludit: *Hoc nos B. Chæremon confirmatos cibo laborem fecit tam inviti itineris non sentire. Cibo nimirum spirituali, non corporali.*

COLLATIO DECIMA QUARTA,

Quæ est prima abbatis Nesterotis.

DE SPIRITALI SCIENTIA.

CAPUT PRIMUM.

Sponsionis ^a nostræ et itineris ordo compellit, ut abbas ^b Nesterotis præclari in omnibus summæque scientiæ viri institutio subsequatur. Qui cum sacramentorum Scripturarum nos aliqua memoriæ commendasse et eorum intelligentiam desiderare sensisset, talibus nos adorsus est verbis: Multi quidem scientiarum in hoc mundo sunt genera, tanta siquidem earum quanta et artium disciplinarumque varietas est. Sed cum omnes aut omnino inutiles sint, aut

B præsentis tantum vitæ commodis prosint, nulla est tamen quæ non habeat propriam doctrinæ suæ ordinem atque rationem, per quam ab expetentibus possit attingi. Si ergo illæ artes ad insinuationem sui certis ac propriis lineis diriguntur, quanto magis religionis nostræ disciplina atque professio, quæ ad contemplanda invisibilium sacramentorum tendit arcana, nec præsentis quæstus, sed æternorum retributionem expetit præmiorum, certo ordine ac ratione subsistit! ^c Cujus quidem duplex est scien-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Id est, promissionis nuper in procemio harum Collationum his verbis editæ (*Præfat. collat. 11*): *Nunc ut etiam itineris nostri ratio cognoscatur, triam in alia eremo consistentium, quos primos vidimus, Patrum septem collationes, pari conscriptas stylo, vobis credidi consecrandas; quibus ea quæ de perfectione in præteritis opusculis nostris obscurius forsitan sunt comprehensa vel prætermissa suppleantur.*

^b Hic secundus inter tres anachoretas, quos in solitudine juxta Panephyssim habitasse retulit Auctor collat. 11 cap. 3, eum quibus hæc septem collationes sequentes habitæ, quarum duæ huic Nesteroti attribuantur, prior hæc de spiritali scientia, posterior de charismatibus divinis. De Nesterone abbate (Nestero enim, vel Nesteron ibi vocatur, non Nesteros, ut hic) duo narrantur exempla virtutum in Vitis Patrum, unum lib. 14 cap. 8: *Abbas Nesteron major ambulabat in eremo cum aliquo fratre, et videntes draconem fugerunt. Et dicit ei frater ille: Et tu, Pater, times? Respondens senex, dixit: Non timeo, Fili, idcirco, sed expedit; idcirco enim draconem fugi quoniam habui effugere spiritum vanæ gloriæ. Alterum ejusdem libri cap. 15: Interrogavit senex (abbas Pastor) fratrem Nesteronem, dicens: Abba Nesteron, quomodo acquisisti virtutem hanc, ut quando emergit tribulatio [Al. turbatio] aliqua in monasterio, non loquaris, neque te medium facias? Ille autem nihil loquebatur. Et cum multum rogaretur a senex, dicit ei: Ignosce mihi, abba, quia quando intravi initio in congregationem, dixi animo meo, Tu et asinus unum estote. Sicut ergo asinus vapulat et non loquitur, injuriam patitur et non respondet; sic et tu, quemadmodum in*

psalmo legitur: Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum (Psal. LXXII). Hæc ibi.

^c Cujus, religiosæ scilicet disciplinæ et professionis antea memoratæ. Vulgaris autem est divisio scientiæ in speculativam et practicam ab Aristotele tradita (*Metaph. lib. 1 et 6*): ejus etiam consideratione distinguitur a Patribus duplex vita, activa et contemplativa (*Hieron. lib. 11 in Lam. Jerem.*). D. Gregorius lib. 6 Moral. cap. 28: *Dux, inquit, sunt vitæ, in quibus nos Deus Omnipotens per sacrum eloquium erudit, activa videlicet et contemplativa.* Siquidem vita hominis, ut docet S. Thomas (*S. Thom. 2-2, q. 179*), præcipue attenditur secundum operationem intellectus, quæ quidem operatio versatur aut circa inquisitionem et cognitionem veritatis, quod pertinet ad contemplationem, aut circa actiones exteriores, quæ dicitur vita activa. Unumquodque enim vivens ostenditur vivere ex operatione sibi maxime propria ad quam maxime inclinatur: sicut plantarum vita dicitur in hoc consistere quod nutriuntur et generantur: animalium vero in hoc quod sentiunt et moventur: hominum vero in hoc quod intelligunt et secundum rationem agunt. Quia ergo quidam homines intendunt præcipue contemplationi veritatis, quidam intendunt principaliter exterioribus actionibus, inde est quod vita hominis convenienter dividitur in activam et contemplativam. Hæc S. Thomas. Unde patet idem esse, sive dicatur duplex hominis vita, sive duplex scientia. Agitur autem in hæc collatione, non de quacumque scientia humana, sed, ut docet titulus, de spiritali scientia, i. e. scientiarum spiritualium cum pietate et charitate conjun-

tia. Prima practice, id est, actualis, quæ emendatione morum et vitiorum purgatione perficitur; altera theoretice, id est, quæ in contemplatione divinarum rerum et sacratissimorum sensuum cognitione consistit.

CAPUT II.

Quæ via sit ad theoreticam.

Quisquis igitur ^a ad theoreticam voluerit pervenire, ^b necesse est ut omni studio atque virtute actualem primum scientiam consequatur. Nam hæc practice absque theoretica possideri potest, theoretice vero sine actuali omnimodis apprehendi non potest. Gradus enim quidam ita ordinati atque distincti sunt, ut humana humilitas possit ad sublime conscendere: qui si invicem sibi ea qua diximus ratione succedant, potest ad altitudinem perveniri, ad quam sublato primo gradu non potest transvolari. Frustra igitur ad conspectum Dei tendit, qui vitiorum contagia non declinat: ^c *Spiritus namque Dei effugiet fictum, nec habitabit in corpore subdito peccatis* (Sap. 1).

CAPUT III.

Quod actualis perfectio duplici ratione subsistat.

Hæc autem ^d actualis perfectio duplici ratione subsistit. Nam primus ejus modus est, ut omnium natura vitiorum et curationis ratio cognoscatur. Secundus ut ita discernatur ordo virtutum, earumque perfectione mens nostra formetur, ut illis non jam velut coacta et quasi violento imperio subjecta famuletur, sed tamquam naturali bono delectetur atque pascatur, et arduam illam atque angustam

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

eta, ut ex sequentibus patebit: quæ et inter dona Spiritus sancti connumeratur: *Et hæc est scientia sanctorum*, ait S. Thomas (2-2, q. 10, art. 3), de qua dicitur Sapient. x: *Justum deduxit Dominus per vias rectas, et dedit illi scientiam sanctorum.*

^a Theoricam vocat D. Hieronymus in Lament. Hieremias. Una, inquit, et sola est theoretica, id est, contemplatio Dei, cui merito omnia justificationum merita, universa virtutum media postponuntur. Et Dionysius similiter theoreticam legit, non theoreticam. Et theoreticam etiam substantive accipit Hieronymus, ut hic theoreticam Cassianus (Col. 1, c. 2). At vide cætera quæ de theoretica et theoretica alias notavimus.

^b Gregorius ubi supra (vi Moral. cap. 28) exponens illa verba: *Ingredieris in abundantia sepulcrum* (Job. v). *Vir, inquit, perfectus in abundantia sepulcrum ingreditur; quia prius activæ vitæ opera congregat, et postmodum carnis sensum per contemplationem mortuum huic mundo funditus occultat. Unde et apte subditur: Sicut infertur acervus in tempore suo. Actionis namque tempus primum est, contemplationis extremum: unde necesse est ut perfectus quisque prius virtutibus mentem exerceat, atque hanc postmodum in horreum quietis condat. Et infra: Hinc est quod Jacob pro Rachel servavit, et Liam accepit, eique dicitur: Non est consuetudinis in terra nostra, ut minores ante tradamus ad nuptias quam majores (Gen. xxiii). Rachel namque visum principium. Lia autem laboriosa dicitur. Et quid per Rachel, nisi contemplativa; quid per Liam, nisi activa vita signatur? In contemplatione quippe principium, quod Deus est, quaeritur; in operatione autem sub gravi necessitate fasce laboratur. Unde et Rachel pulchra, sed sterilis; Lia autem hippa est, sed fecunda, quia nimirum mens cum contemplando otium appetit, plus videt, sed minus Deo filios generat: cum vero ad laborem predicationis se dirigit, minus videt, sed am-*

viam cum oblectatione conscendat. Quo enim modo, vel virtutum rationem, qui secundus in actuali disciplina gradus est; vel rerum spiritualium et celestium sacramenta, quæ in theoricæ gradu sublimiore consistunt, valebit attingere, qui naturam vitiorum suorum nec potuit intelligere, nec visus est extirpare? Consequenter enim pronuntiabitur progredi ad excelsiora non posse, qui non evicerit planiora: multoque minus ea quæ sunt extrinsecus apprehendet, quisquis intelligere ea quæ sibi sunt inserta non quiverit. Sciendum tamen est, duplici nobis laboris intentione sudandum, tam in expellendis vitiis quam in virtutibus acquirendis. Et hoc non nostra capimus conjectura, sed illius sententia perdoemur, qui solus officii (Lips. in marg. opificii) sui vires rationemque cognoscit: *Ece, inquit, constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas et disperdas et dissipes et edifices et plantas* (Jerem. 1). In expulsionem enim noxiarum rerum quatuor esse necessaria designavit, id est, evellere, destruere, disperdere, dissipare. In perficiendis vero virtutibus et his quæ ad justitiam pertinent acquirendis, ædificare tantummodo atque plantare. Unde liquido patet difficilius convelli atque eradicari inolitas corporis atque animæ passiones, quam spirituales exstrui plantarique virtutes.

CAPUT IV.

Quod actualis vita erga multas professiones ac studia derivetur.

Hæc igitur practice quæ duobus, ut dictum est,

COMMENTARIUS.

^c *plus patitur. Post Lie ergo amplexus ad Rachelem Jacob pervenit; quia perfectus quisque ante activæ vitæ ad fecunditatem jungitur, et post contemplativæ ad requiem copulatur.* Similia habet idem Gregorius homilia 14 in Ezechiel. et Isidorus lib. 111 de Summo Bono cap. 15. Vide etiam S. Thomam 2-2, q. 182, art. 1, et Cajetanum ibidem.

^d Invertit ordinem textus sacri, qui sic habet: *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus discipline effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Sap. 1). LXX Interpr. Spiritus sanctus disciplinæ fugiet dolum, et recedet a cogitationibus stultis.

^e Activæ vitæ duo sunt officia, sive activa vita in duobus consistit, nempe in expurgatione vitiorum et acquisitione virtutum: quod aliis verbis dixit Psalmista: *Declina a malo, et fac bonum* (Psal. xxxvi). Quæ sunt prima præcepta sive officia justitiæ Christianæ.

^f Notat div. Hieronymus illud, quod ex Hebraico addidit, *Dissipes, sive deponas*, in LXX non haberi: *Et considerandum, inquit, quod quatuor tristibus duo leta succedunt: neque enim edificari poterant bona, nisi destructa essent mala: nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima, etc.* Huc spectat illud Boethii carmen (Lib. 111 de Consol. Philosomet. 1):

Qui serere ingenium volet agrum,
Liberat arva prius fructibus,
Falce rubos filicemque resecat,
Ut nova fruge gravis Ceres eat.
Tu quoque falsa tuens bona, prius
Incepe colla iugo retrahere:
Vera dehinc animum subierint.

^g Activæ vitæ opera, quamvis multiplici, possunt ad tria genera revocari: quorum primum ea opera

subsistit modis, erga multas professiones studique dividitur. ^a Quidam enim summam intentionis suæ erga eremi secreta et cordis constituunt puritatem, ut in præteritis Heliam et Heliseum, nostrisque temporibus beatum Antonium aliosque ejusdem propositi scetatores, familiarissime Deo per silentium solitudinis cohæsisse cognoscimus. Quidam erga institutionem fratrum et pervigilem cœnobiorum curam, omnem studii sui sollicitudinem dede-

runr; ut nuper abbatem ^b Joannem, qui in vicinia ^c civitatis (*Lips. in marg. in vicina civitate*) cuinomen Thmuis grandi cœnobio præfuit, ac nonnullos ejusdem meriti viros apostolicis etiam signis claruisse meminimus. Quosdam ^d xenodochii et susceptionis pium delectat obsequium, per quod etiam in præteritis Abraham patriarcham et Loth Domino placuisse scimus, et nuper beatum ^e Macarium singularis mansuetudinis ac patientiæ virum, qui xenodochio

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

complectitur, quæ ad propriam emendationem perfectionemque pertinent, ut sunt opera pœnitentiæ, jejunia, vigiliæ, orationes, etc.; de quibus potissimum hic agitur. Secundum ea quæ non sine merito nostro ad animarum conversionem et proximorum salutem spectant, ut opera misericordiæ, quæ dicuntur spiritualia: de quibus div. Gregorius (*Uom. 14 in Ezech.*): Vita, inquit, activa est, errantem corrigere, ad humilitatis citum superbientem proximum revocare; quæ singulis quibuscum est expediunt, dispensare, etc. Tertium est eorum quæ cum proprio etiam profectu ad necessitates et usus temporales et corporales nostri aut aliorum diriguntur, quæ dicuntur opera misericordiæ corporalia: de quibus etiam intelligitur illud ejusdem Gregorii: Quæ singulis quibuscum est expediunt, dispensare; et commissis nobis, qualiter subsistere valeant, providere.

^a Hujus loci suffragio usus est div. Thomas ad comprobendam et confirmandam religionum seu religiosorum ordinum varietatem ac diversitatem. Ita enim scribit (2-2, q. 148, art. 2): Religionis status ordinatur ad perfectionem charitatis quæ se extendit ad dilectionem Dei et proximi. Ad dilectionem autem Dei directe pertinet contemplativa vita, quæ soli Deo vacare desiderat. Ad dilectionem autem proximi directe pertinet vita activa, quæ deservit necessitatibus proximorum. Et sicut ex charitate diligitur proximus propter Deum, ita etiam obsequium delatum in proximo rediundat in Deum, secundum illud Matth. XXV: Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Unde et hujusmodi obsequia proximis facta, in quantum ad Deum referuntur, dicuntur esse sacrificia quedam, secundum illud ad Hebræos ultimo: Beneficentiæ et communionis nobilitate oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. Et quia ad religionem proprie pertinet sacrificium Deo offerre, consequens est quod convenienter quædam religiones ad opera vitæ activæ ordinentur: unde in Collationibus Patrum, abbas Nestoros distinguens diversa religionum studia, dicit: Quidam summam intentionis suæ erga eremi secreta et cordis constituent puritatem: quidam erga institutionem fratrum et cœnobiorum curam: quosdam Xenodochii, id est, hospitalitatis, delectat obsequium.

^b De quo Cassianus lib. v. cap. 27 et 28 et alibi sæpius: cui etiam tribuenda videtur Collatio decima nona Joannis Abbatis nomine inscripta, quantum ex circumstantiis conjicere licet. Cæterum multi alii existerunt hujus nominis celebres Anachoretæ, ut videtur est in Vitis Patrum, et apud Palladium, et alios.

^c Ita hoc nomen urbis restituit Ciaconius, eum antea non solum in antiquis codicibus, verum etiam in editione Plantiniana corrupte legeretur Thmuis, vel Thymus. Fuit autem Θημοῦς; sive Thmuis, Ægypti oppidum, teste div. Hieronymo in Catalogo. Aristæus, inquit, de urbe Ægypti, quæ vocatur Thmuis. Rursus ibidem in Serapione: Serapion Θημοῦς episcopus, qui ob elegantem ingenii cognomen Scholastici meruit, etc. Ejusdem urbis mentio fit in oraculis Sibyllinis. Ab hircæ vero sic dictam tradit Hieronymus

^a Corrupte in quibusdam legi ur, abbas Nestor, vel Nestorius.

mus libro II in Jovinianum, his verbis: Urbes quoque apud Ægyptios ex animalium vocabulis nuncupantur, Leonto, Cyno, Lyco, Busiris, Thmuis, quod interpretatur hircus. Et in Esaia cap. XLVI: Pleraque oppida apud Ægyptios ex bestiis et jumentis habent nomina, κύνων a cane, λέων a leone, θημοῦς lingua Ægyptia ab hircæ, ἄρξων a lupæ. Hæc Hieronymus. De eadem civitate Baronius in notis ad Martyrologium (21 Martii) hæc annotavit: Posita hæc civitas erat in ea prævincia Ægypti, dicta Schethi, quæ a Schythis Orientalibus Schytai appellata sæpius reperitur. A Schythis enim Ægyptios fuisse debellatos auctor est Justinus Histor. lib. II. Quod dicta civitas Thmucos in Schethi fuerit, constat ex epistola S. Germani episcopi Capuani et aliorum legatorum ad Hovmisdam papam, quam habemus apud nos manuscr., in qua hæc leguntur de monachis Schethi seu Schythiæ: Isti de sua prævincia episcopos accusant, inter quos est Paternus Thmuitanæ civitatis antistes, etc. Hæc ex notis Baronii.

^d Xenodochium, id est, domus hospitalis seu hospitium publicum, quo hospites, id est peregrini, excipiuntur: quod genus Hierosolymis primum ab Hircæno exstructum fuisse auctores sunt Josephus et Hegeisippus (*Joseph. XIII Antiquit. cap. 16, Hegeisipp. lib. 1*). Constantinopoli vero Zoticus quidam presbyter Romanum xenodochium erexit tempore Constantini imperatoris (*Baron. 17 Martyrol. 31 Decemb.*). Sicut itidem Romæ S. Fabiola νοσοκομῆτον id est, infirmorum hospitium, et in portu Romano S. Pammachius xenodochium primi instituisse feruntur. Nam de Fabiola ita D. Hieronymus: Prima omnium νοσοκομῆτον instituit in quo agrotantes colligeret de plateis, et consumpta languoribus atque inedia miserorum membra foret. Et de xenodochio Pammachii ibidem: Xenodochium in portu Romano situm totus pariter mundus audit. Hæc Hieronymus. Meminit et Palladius (*Lausiac. VII*) xenodochii in monte Nitriæ siti, cui monachi præerant. Ex quibus antiqua xenodochiorum institutio observari potest; unde ordines hospitaliariorum nomen accepere.

^e Duos exstitisse Macarios Ægyptios sanctitatis laude et anachoreticæ vitæ studio celebres alibi notavimus; quorum alter Alexandrinus dictus est, eo quod, ut scribit Palladius (*Lausiac. XXIX*), in Ecclesia Alexandrina functus est presbyterio: alter vero simpliciter Ægyptius est appellatus. De priori autem, sive Alexandrino Macario, hic agi suadere videtur loci circumstantia hic designata, cum apud Alexandriam xenodochio præfuisse perhibetur: de cujus etiam charitate eximia erga ægros et mira absentia narrat Palladius hoc præclarum exemplum: Cum aliquando captisset vesci vis recentibus perbellisque ad se missis, ostendens continentiam eas misit ad alium fratrem laborantem, qui ipse quoque vis desiderabat. Qui cum eas accepisset, rursus hoc ipsum fecit, etsi ipse valde vesci cuperet. Postquam autem ad multos fratres deinde venerunt visæ, cum nullus eis vesci voluisset, postremus qui eas acceperat, eas rursus misit ad Macarium, tanquam magnum ei donum largiens. Qui, cum rem curiose inquisisset, admiratus, et Deo actis gratiis ob tantam eorum continentiam, ne

tantummodo pro admiratione proferre. Nam quidam A veniens ad prædictum senem habitu sæculari, cum ei quasdam frugum suarum primitias detulisset, ferocissimo quemdam daemonio arreptum ibidem reperit. Qui cum abbatis Joannis obtestationes ac præcepta despiciens, testaretur se numquam ad illius imperium de corpore, quod obsederat, migraturum, hujus adventu perterritus, cum reverentissima nominis illius inelamatione discessit. Cujus tam evidentem ^a gratiam senex non mediocriter admiratus, eoque amplius obstupescens quod eum sæculari cerneret habitu, cœpit ab eo vitæ ac professionis ejus ordinem diligenter inquirere. Cumque ille sæcularem se atque uxorio vinculo obligatum esse dixisset, beatus Joannes excellentiam virtutis ejus et gratiæ B mente pertractans, quænam illi esset conversatio attentius explorabat; ^b ille se rusticum et quotidiano manuum opere victum quærere, nec ullius boni esse se consciunt testabatur, nisi quod numquam ante ad ruris opera mane exercenda procederet, neque vespere domum reverteretur, nisi in Ecclesia pro quotidianæ vitæ comœtu largitori ejus Deo gratias retulisset, neque se umquam de fructibus suis aliquid usurpasse, nisi prius Deo primitias eorum ac decimas obtulisset, et numquam se boves suos per alienæ messis traduxisse confinium, nisi eorum prius ora clausisset, ne vel parum damni per incuriam ejus proximus sustineret. Et cum hæc quoque abbati Joanni, necdum ad comparisonem tantæ gratiæ, qua eum prælatum sibi esse cernebat, idonea viderentur, atque ab eo quidam esset illud quod C tantæ gratiæ meritis conferri posset, sciscitans ser-

taretur, ille reverentia tam sollicitæ inquisitionis astrictus, uxorem se parentum vi imperioque compalsum, cum profiteri monachum vellet, ante undecim annos accepisse confessus est, quam, nemine etiam nunc conscio, ^c sororis loco a se virginem custodiri testabatur. Quod factum cum audisset senex, tanta est admiratione permotus, ut coram ipso publice proclamaret: Non immerito daemonem qui se despexerat, illius non tolerasse præsentiam, cujus ipse virtutem non solum in juventutis ardore, sed ne nunc quidem sine discrimine castitatis auderet appetere. Quod factum abbas Joannes licet summa admiratione prætulerit [*Lips. in marg. protulerit*], tamen neminem monachorum, ut experiretur, hortatus est, sciens multa recte ab aliis gesta, magnam aliis imitantibus intulisse perniciem, nec usurpari ab omnibus posse, quod paucis Dominus speciali munere contulisset.

CAPUT VIII.

De spiritali scientia.

Sed ad expositionem scientiæ de qua sumptum est sermonis exordium revertamur. Itaque, sicut superius diximus, practice erga multas professiones ac studia derivatur. ^d Theoretice vero in duas dividitur partes, id est, in historicam interpretationem, et intelligentiam spiritalem. Unde etiam Salomon cum Ecclesiæ multiformem gratiam enumerasset, adjecit: ^e *Omnes enim quid apud eam sunt, vestiti sunt dupliciter* (*Prov. xxxi*). ^f Spiritalis autem scientiæ genera sunt, tropologia, allegoria, anagoge; de quibus in Proverbiis ita dicitur, ^g *Tu autem describe tibi ea tri-*

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Vide quanta sit virtus et gratia castitatis et continentie virginis: quam etiam in laico et rustico homine ferre daemnon non potuit.

^b Insigne et rarum pietatis exemplum in homine rustico. Similia narrat Palladius in Vita Paphnutii abbatis. Et de S. Antonio simile quippiam refert auctor anonymus in Vita Patrum lib. vii cap. 15 novæ editionis.

^c Hoc exemplo docent Patres licere conjugatis ex mutuo consensu continentiam vivere et servare. Cujus rei exstat apud Palladium simile exemplum Ammonis monachi, qui cum invitus uxorem duxisset, decem et octo annos ei cohabitans, sororis loco eam habuit; et se pariter ac illam virginem custodivit. Quod quantum Deo placuerit, inde manifeste innouit, quod ejus animam S. Antonius in cœlum ab angelis deferri cum summa gloria viderit, ut refert Athanasius in Vita S. Antonii. Alterum itidem simile apud Gregorium Turonensem de Gloria confessorum cap. 32, ubi refert, quod cum ex duobus conjugibus, qui perpetuam continentiam ex consensu servaverant, altera mortua esset, alter in hæc verba prorupit: *Gratias tibi ago, omnipotens Conditor, quod hanc puellam, sicut tradidisti mihi impollutam et ab omni voluptatis contagio puram, ita tibi restituo; illa vero, etiamsi mortua esset, subridens ait: Sile, vir Dei, quia non est necesse proloqui nostrum, nemine interrogante, secretum.*

^d Theoreticam, sive theoreticam scientiam, refert hic abbas potissimum ad cognitionem seu intelligentiam et interpretationem sacrarum Scripturarum, quam docet esse duplicem, nempe historicam sive litteralem, et mysticam sive spirituales. Historica intelli-

gentia, sive interpretatio, est quam verba Scripturæ primo et immediate præ se ferunt; mystica vero quæ alio respicit quam ad id quod verba immediate significant. Et hos duos sensus docet D. Hieronymus significatos esse per librum scriptum intus et foris. Ezech. 11 et Apoc. v. Vide collat. 8 cap. 3, et quæ ibi notata.

^e Variat nonnihil a Græcis codicibus, in quibus nunc ita legitur: Πάντες γὰρ οἱ παρ' ἐνδοξάμενοι εἶσι. Δίπλους χλαίνας ἐποίησαι. Id est, omnes qui apud eam sunt, vestiti sunt. *Duplices vestes fecit* (*Prov. xxxi*). Videtur autem Cassianus legisse δίπλους pro δίπλους, id est, *dupliciter* pro *duplices*. Porro Vulgata versio habet: *Omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus*. Cujus sententiæ D. Hieronymus aliam affert interpretationem ab ea quæ hic traditur multum diversam; per mulierem illam fortem, Ecclesiam catholicam intelligens.

^f Aliis verbis triplex Scripturarum sensus mysticus a theologis assignari solet, allegoricus, tropologicus, anagogicus (*S. Thom. 1 part. q. 1; Sicut Senen. lib. iii Biblioth.; Bellar. lib. iii de Verbo Dei cap. 3*). Allegoricus dicitur qui ad Christum vel Ecclesiam spectat; tropologicus qui ad mores, anagogicus qui ad futuram vitam seu Ecclesiam triumphantem. Ita quatuor in universum assignantur sensus Scripturæ, de quibus vulgares exstant versiculi:

Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

^g Magna versionum varietas circa hanc sententiam. Vulgata versio: *Eccet descripsi tibi eam tripliciter in*

orare Deum (I Cor. xi). Quæ ratio, ut dictum est, A etiam ad illam de qua angelus ad Daniele[m] ait pervenire possitis: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt, sicut splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* (Daniel. xi); et in alio propheta: *Illuminate vobis lumen scientiæ dum tempus est* (Ose. x). Tenentes itaque illam quam habere vos sentio diligentiam lectionis, omni studio festinate actua[m], id est, ethicam, quam primum ad integrum comprehendere disciplinam. Absque hac namque illa quam diximus theoretica puritas non potest apprehendi, quam hi tantum, qui non aliorum docentium verbis, sed propriorum actuum virtute perfecti sunt, post multa operum ac laborum stipendia, jam quasi in præmiis consequuntur. Non enim a meditatione legis intelligentiam, sed de fructu operis acquirentes, cum Psalmographo canunt: *A mandatis tuis intellexi* (Psalm. cxviii). Et excoctis passionibus universis, fiducialiter dicunt: *Psallam et intelligam in via immaculata* (Psalm. c). Ille enim psallens intelligit quæ canuntur, qui in via immaculata gressu puri cordis innititur. Et ideo si scientiæ spirituali sacrum in corde vestro vultis tabernaculum præparare, ab omnium vos vitiorum contagione purgate, et curis sæculi præsentis exuite. Impossibile namque est animam quæ mundanis vel tenuiter distractionibus occupatur, donum scientiæ promereri, vel generatricem spiritualium sensuum, aut tenacem sacrarum lectionum fieri. Observate igitur in primis, et maxime tu, ^b Joannes, cui magis ad custodienda hæc quæ dicturus sum, ætas adhuc adolescentior suffragatur, ne studium lectionis ac desiderii tui labor vana elatione cassetur, ^c ut indicas

CAPUT IX.

Quod de actuali scientia proficiatur ad spiritalem.

Quapropter si vobis cura est ad spiritualis scientiæ lumen, non inanis jactantiæ vitio, sed emundationis gratia pervenire, illius primum beatitudinis cupiditate flammamini, de qua dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v); ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vulgata versio: *Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ; innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos justitiam Dei.* Div. Hieronymus: *Pro eo, inquit, quod nos diximus: Metite in ore misericordiæ, LXX transtulerunt, Vindemiate fructum vitæ* (Ose. x).

^b Joannem Cassianum alloquitur, cui adhuc juveni, et in sacri studii et doctrinæ tirocinii agenti, atque ad rerum divinarum cognitionem anhelanti, taciturnitatem et silentium, ut maxime conveniens ac necessarium, studiose commendat. Quis vero crederet Cassianum id de seipso proditurum et scriptis mandatum fuisse, nisi ad ædificationem instructionemque juniorum monachorum judicasset expedire? quemadmodum div. Augustinum Ecclesiæ doctorem eximium delicta juventutis suæ et ignorantias suas in libris Confessionum, ad Dei gloriam, sui humiliationem et aliorum utilitatem, enarrare palamque deplorando profiteri non puduit. Porro eandem silentii legem Cassiano monacho (nostro, ut reor, Cassiano), utpote suo quondam apud Chrysostomum familiari collegæ et condiscipulo, gravissimus ille idemque sanctissimus Isidorus Pelusiotes serio commendavit (Lib. i, epist. 309 edit. Billianæ), dum nimiam ejus dicacitatem et linguæ intemperantiam, in ipso præsertim vitæ monasticæ tirocinio, notavit et coercuit his ad eum scriptis: *Te caducam et corruptioni obnoxiam vitam fugisse atque ad monasticum studium cursu contendisse audio, atque interim tamen procacem ac putulentem linguam habere ac temere loqui. Quod quidem nihil aliud est quam murum firmum atque hostibus inaccessum extruere, ipsisque portam ad ingressum apertam relinquere. Quod si et*

murum ab omni periculo liberum servare cupis, atque hostibus te firmum ac robustum ostendere, linguam, quam maxime poteris, in potestate tene, a qua et celes et ingentes ruinæ contingunt. Hæc Isidorus. Cujus salutari monitione Cassianum haud parum profecisse, ac linguam deinceps in sua potestate tenuisse, magnumque ori suo silentium indixisse, vel ex hoc colligimus, quod alias etiam notavimus, quod fere in omnibus his Collationibus solum Germanum socium suum cum illis Patribus collocutum commemorat, cum ipse interea præsens et taciturnus eos audiret, eorumque dicta et responsa memoriæ commendaret, quæ postea litterarum monumentis consignavit.

^c Locus peculiaris, de religioso silentio, monachis omnibus, maxime junioribus et sacræ doctrinæ candidatis, excolendo et observando, dignus certe qui nonnullis SS. Patrum sententiis et exemplis eodem spectantibus amplificetur et illustretur; cum præsertim alias occurrente ejus mentione et commendatione, eam tractationem in hunc locum retulerimus. Quod igitur ad sententias Patrum attinet, cum in hoc genere innumeræ afferri possent, nulla tamen huic loco accommodatior et cumulatior quam doctrina sanctiss. Patris nostri Benedicti, qui, descripta et præscripta monasticæ obedienciæ norma, nihil prius habuit quam ut discipulos suos, id est, cœnobitas, ad taciturnitatis et silentii studium et amorem invitaret, ita exhortans (Cap. 6 Regule): *Faciamus quod ait propheta: Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam: obmutui, et humiliatus sum, et sibi a bonis* (Psalm. xxxvii). *Hic ostendit Propheta, si a bonis eloquiis interdum propter taciturnitatem debet tacere monachus,*

summum ori tuo silentium. Hic est enim primus A
disciplinae actualis ingressus: *Omnis quippe labor
hominis in ore ipsius (Eccles. vi)*; et ut omnium sen-
iorum instituta atque sententias intento corde et
quasi muto ore suscipias; ac diligenter in pectore
tuo condens, ad perficienda ea potius quam ad do-
cenda festines. Ex hoc enim cenodoxiae pernicio-
sa praesumptio, ex illo autem fructus spiritalis scientiae
pullulabunt. Nihil itaque in collatione seniorum pro-
ferre audeas, nisi quod interrogare te aut ignoratio
nocitura, aut ratio necessariae cognitionis impulerit,
ut quidam vanae gloriae amore distenti, pro ostenta-
tione doctrinae, ea quae optime norunt interrogare
se simulant. Impossibile enim est cum qui proposito
acquirendae laudis humanae, studio lectionis insistit,
donum verae scientiae promereri. Nam qui hac pas-
sione devinctus [Lips. in marg. devinctus] est, ne-

esse est ut aliis quoque et maxime superbiae vitii
obligetur, et ita in actuali atque ethica congressione
prostratus, scientiam spiritalem quae ex ea nascitur
minime consequetur. Esto ergo per omnia citus ad
audiendum, tardus autem ad loquendum (Jac. i), ne
cadat in te illud quod notatur a Salomone: *Si vi-
deris virum velocem in verbis, scito quia spem habet
insipiens magis quam ille (Prov. xxix)*. Nec quem-
quam verbis docere praesumas, quod opere ante non
feceris. Hunc enim nos ordinem tenere debere, etiam
exemplis suis Dominus noster instituit, de quo ita
dicitur: *Quae capit Jesus facere et docere (Actor. i)*.
Cave ergo ne ante actum prosiliens ad docendum, in
illorum numero deputeris, de quibus in Evangelio
Dominus ad discipulos suos loquitur: *Quae dicunt
vobis servate et facite, secundum opera vero eorum no-
lite facere: dicunt enim et non faciunt. Alligant autem*

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

quanto magis a malis verbis propter panam peccati
debet cessare! In quae verba commentans Turrecre-
matus, decem rationes affert ob quas silentii et taci-
turnitatis gravitas religiosis praecipue amanda sit, e
quibus quatuor dumtaxat praecipuas et huic loco
quem tractamus maxime consentaneas annotasse
suffecerit: *Primo, inquit, quia per illam homo evitat
multa peccata, quae ex loquacitate oriri solent. Et hanc
causam inducit S. Pater Benedictus, cum ait: Quia
scriptum est: In multiloquio non effugies peccatum
(Prov. x). Climacus in libro de Scala Spirituali, gradu
11, qui est de loquacitate: Loquacitas, inquit, est igno-
rantiae certum argumentum, detractionis janua, scur-
rilitatis dur, mendacii opifex, compunctionis desolatio,
acediae auctor sive evocatrix, somni praecursor, intentae
fixaeque cogitationis dissipatio custodiae exterminatio,
et ideo bene dicitur Ecclesiastici x: Qui multis utitur
verbis, laedit animam suam. Secundum causa, quia taci-
turnitas multum conventui statui et conditioni discipulo-
rum; cuiusmodi sunt viri religiosi, qui in schola virtu-
tum continue se exercent. Nam ut dicit Sidonius in
epist. 21, Pythagoras adveniens discipulis prius
legitur tacendi patientiam quam loquendi monstrasse
doctrinam. Et ut ait Hieronymus in epist. ad Nepotianum:
Hippocrates adjuravit discipulos, antequam eos
doceret, et in verba sua jurare compulit, et juramenti
extorsit silentium. Et hanc rationem inducit B. P. Be-
nedictus dicens: Nam loqui et docere magistrum con-
debet, tacere et audire discipulo convenit. Tertia ratio,
quia hoc exposcere videtur ipsum religiosi nomen, quod
a religando originem trahit, teste beato Augustino (Lib.
de Vera Religione cap. 55, et lib. i Retract. c. 13),
ut illud in primis membrum religare studeas quod reli-
gatione maxime opus habet, nempe linguam. Unde Sa-
piens monet: Verbis tuis facito stateram, et frenos oris
tui rectos. Et religiosissimus David orat: Pone, Do-
mine, custodiam ori meo (Psal. cv), etc. Beatus vero
Jacobus peremptoriam fert sententiam: Si quis autem
putat se religiosum esse non refrinens linguam suam,
sed seducens cor suum, hujus vana est religio (Jac. i).
Hinc Arsenio ad perfectionem et religiosam vitam ten-
denti vox de caelo facta est dicens: Arseni, fuge, et tace,
et quiesce (In Vitis Patrum). Quarta, quia taciturnitas
maxime juvat, et disponit ad contemplationem et col-
locationem cum Deo. Climacus ubi supra (Gradu 11):
Studiosus silentii appropriat Deo, ipsique jugiter in
abscondito cordis assistens illustratur ab eo. Thren. III:
Bonum est praestolari cum silentio salutare Dei. Et se-
quitur: Sedebit solitarius, et tacebit, quia levabit se
supra se, id est, supra conditionem humanam. Quibus
verbis ad vitam depingi videtur verus religiosae vita
cultor, verusque monachus, id est, solitarius, ut notavit*

div. Hieronymus in epist. ad Eustochium (Epist. 22).
Hactenus sententiae et rationes a Turrecremato pro-
ductae de silentio monachorum. Jam ut ad exempla
Patrum veniamus, qui silentium arctissime in reli-
giosa vita eremitica vel cenobitica coluerunt, habes
imprimis in Vitis Patrum discipulum S. Antonii Pau-
lum Simplicem, qui, ob linguae lapsum, quia quiesce-
rat num Christus ante prophetas vixisset, triennii
silentium ori suo indixit; et Agathonem abbatem,
qui lapillo ori imposito tacere didicit, et ad annos
tres siluit. Pambo vel Pambus abbas, ut est in Historia
Tripartita (Lib. VIII c. 1), cum sine litteris esset, acces-
sit ad quemdam ut doceretur psalmum. Et cum audisset
primum versum psalmi trigesimi octavi: Dixi, cu-
stodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea,
secundum versum non passus est audire, dicens: Si
potuero opere hoc implere, hic versus tantummodo mihi
sufficiet. Multo deinde tempore post reversus, cum inter-
rogaretur, cur tamdiu ad magistrum redire distulisset,
nonnumquam se illud quod didicerat perfecisse dixit. Ammo-
nius, teste Palladio (Lausiac. 48), pater ter mille mo-
nachorum Tabennensium, tantum cum illis exercevit
silentium, ut viderentur esse in solitudine, unoquo-
que occulte peragente suam vitam institutum. Theonas
quoque abbas, teste eodem (Lausiac. 50), vir sanctus
in domuncula inclusus tempore tringinta annorum
silentium exercevit. Joannes Silentiarius ex episcopo
solitarius, teste Cyrillo monacho ejus synchrono,
totos 47 annos usque ad annum aetatis 104 siluit.
Seyerus Sulpitius, auctore B. Hieronymo in Catalogo
illustrium virorum, a Pelagianis deceptus, agnoscentes
loquacitatis culpam, silentium usque ad mortem tenuit,
ut peccatum quod loquendo contraxerat tacendo peni-
tus emendaret. S. Thomas Aquinas doctor Angelicus
in adolescentia silentium tantopere coluit, ut alias
notavimus, ut apud condiscipulos bovis muti nomen
obtinuerit. Albertus vero Magnus cum in disputatio-
nibus eximium ejus explorasset ingenium, deprehendit
etque quorsum tenderet istud silentium: Bos,
inquit, iste talem aliquando edet mugitum, ut sonum
ejus totus orbis exaudiat. Haec de silentio cursim an-
notata sufficiant, nam ad alia explicanda properamus.
Vulgata versio: Vidisti hominem velocem ad lo-
quendum? stultitia magis speranda est, quam illius
correctio (Prov. xxix). Ubi div. Hieronymus apposite
ad hunc locum: Graece quidem vitium stultitia, sed
non levius est verbositas. Nam saepe contingit ut idiota
aliquis, et ipsarum quoque inscius litterarum, citius
verba salutiferae correctionis accipiat quam is qui af-
fluentia praeditus sermonis, magis sua quae novit, vel
quae se nosse autumat, jactanter proferre quam dicta
sapientium audire contendit.

onera gravia et importabilia, et imponunt ea super humeros hominum; ipsi autem digito suo nolunt ea movere (Matth. xxii). Si enim ille ^a qui unum mandatum minimum solvens docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum (Matth. v); qui multa et majora negligens docere praesumpserit, consequens profecto est ut jam non minimus in regno caelorum, sed in gehennae supplicio maximus habeatur. Et ideo cavendum tibi est ne illorum ad docendum inciteris exemplis, qui peritiam disputandi ac sermonis affluentiam consecuti, quia possunt ea quae voluerint ornate copioseque disserere, scientiam spiritalem possidere creduntur ab his qui vim ejus et qualitatem discernere non noverunt. Aliud namque est facilitatem oris et nitorem habere sermonis, et aliud venas ac medullas caelestium intrare dictorum, ac profunda et abscondita sacramenta purissimo cordis oculo contemplari, quod nullatenus humana doctrina, nec eruditio saecularis, sed sola puritas mentis per illuminationem sancti Spiritus obtinebit.

CAPUT X.

De apprehendenda verae scientiae disciplina.

Festinandum igitur tibi est, si ad veram Scripturarum scientiam vis pervenire, ut humilitatem cordis immobilem primitus consequaris, quae te non ad illam quae inflat, sed ad eam quae illuminat scientiam charitatis consummatione perducat. ^b Impossibile namque est immundam mentem donum scientiae spiritualis adipisci. Et ideo omni cautione devita ne tibi per studium lectionis, non scientiae lumen, nec illa perpetua quae per illuminationem doctrinae promittitur gloria, sed instrumenta perditionis de arrogantiae vanitate nascentur. Deinde hoc tibi est omnimodis enitendum, ut, expulsa omni sollicitudine et cogitatione terrena, ^c assiduum te ac potius jugem sacrae praebes lectioni, donec continua meditatio imbuat mentem tuam et quasi in similitudinem sui formet, ^d arcam quodammodo ex ea faciens Testamenti, ha-

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Div. Gregorius homil. 12 in Evangelia: Mandatum, inquit, solvit et docet, qui non vult opere implere quod docet. Quomodo ergo in eo minimus vocabitur, qui ad hoc nullo modo intrare permittitur? Quid itaque per hanc sententiam, nisi praesens Ecclesia regnum caelorum dicitur? In qua doctor qui mandatum solverit, minimus vocatur; quia cujus vita despicitur, restat ut ejus praedicatio contemnatur.

^b Superiori cap. dixit: Impossibile namque animam quae mundanis vel tenuiter distentionibus occupatur, donum scientiae promereri, vel generatricem spirituum sensuum aut tenacem sacrarum lectionum fieri. Et iterum: Impossibile est eum qui proposito acquirendae laudis humanae, studio lectionis insistit, donum verae scientiae promereri. Rursus cap. 14: Impossibile est immundam animam, quantalibet desudaverit lectionis instantia, adipisci scientiam spiritalem. Et cap. 16: Nullus in quo adhuc carnalium passionum, et maxime fornicationis, dominatur affectus, spiritalem poterit scientiam possidere. Quomodo autem, et quo sensu verae sint hujusmodi sententiae, cum videas multos malos, immo pessimos, homines magna Scripturarum scientia pollere, alibi est utrumque explicatum, et infra plenius explicatur cap. 14. Libet tamen hic addere quae de hoc argumento tam diserte quam erudite scribit R. P. Pererius lib. xv suorum Commentariorum in Daniele: Possunt quidem, inquit, inquam improbi multa de rebus divinis intelligentia consequi: nam et in summis flagitiis saepe fidem divinam retinent, quae velut quaedam lux est humanae menti ad intelligendas aliquatenus res sacras; et scientia sacrarum litterarum inter gratias gratis datas numeratur: ideoque sceleratis etiam hominibus donari potest. Verum isti divinas quidem res intelligunt, sed non ut par est. Nuda enim est, et jejuna, ipsisque infructuosa ea cognitio, quippe principali effectu et fructu caret: hic autem est Dei amor, et obedientia, vitiorum curatio, emendatio vitae, recta morum institutio, studium juvandi quam plurimos, et ad salutem aeternam adducendi; ut uno verbo dicam, insentia et frequens in omnium virtutum cultu honestarumque rerum tractatione exercitatio. Hucusque Pererius.

^c Ita div. Hieronymus ad Nepotianum (Epist. 2 et 4): Divinas Scripturas saepius lege, immo nunquam de manibus tuis deponantur. Et ad Rusticum monachum: Nunquam de manu tua et oculis tuis recedat liber. Discatur psalterium ad verbum; ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis; scribantur libri,

ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturatur. Et ad Laetam de Institutione filiae (Epist. 7): Orationi lectio, lectioni succedat oratio. In Epistolam ad Ephes. v: Omni studio legendae nobis Scripturae sunt, et in lege Domini meditandum die ac nocte; ut probati trapezite sciamus quis nummus probus sit, quis adulter. D. item Benedictus pluribus in locis suae Regulae (Cap. 38, 42 et 43) lectionem sacram suis coenobitis commendat, jubetque certis horis in ea occupari, praesertim diebus dominicis, et in Quadragesima; et inter instrumenta bonorum operum ponit lectiones sanctas libenter audire. Ubi vide duodecim utilitates lectionis sacrae apud Turrecrematum fuse explicatas: quas Smaragdus abbas paucioribus verbis ita complexus est: Lectionis sacrae cognitio cultoribus suis sensus acumen ministrat, intellectum multiplicat, torporem excutit, otium amovet, vitam componit, mores corrigit, salubrem gemitum facit, et lacrymas compuncto corde producit, loquendi tribuit facundiam, aeterna laborantibus promittit praemia, spiritales divitias auget; vaniloquium vanitatesque compescit, et desiderium Christi patriaeque caelestis accendit. Quae semper orationi socia semperque debet esse connexa. Orationibus enim mundanur, lectionibus autem instruimur. Et ideo qui vult cum Deo semper esse, frequenter orare, frequenter debet legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur. Omnis ergo profectus ex lectione, oratione et meditatione procedit. Quae enim nescimus, lectione discimus; quae autem didicerimus, meditationibus conservamus; et ut conservata a nobis impleantur, oratione adipiscimur (Bernard. serm. 50 ad sororem).

^d Spectat illa verba Apostoli ad Hebraeos ix: Arcam Testamenti circumtectam ea omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quae fronduerat, et tabulae Testamenti. Quomodo dicat Apostolus urnam auream manna continentem et virgam Aaron fuisse in arca Testamenti asservatas, cum III Regum viii dicatur non fuisse aliud in arca nisi duas tabulas lapideas, quas posuit Moyses, non est hujus loci discutere. Sufficit ex sententia Apostoli haec tria fuisse aliquando in arca Testamenti, quae moraliter hic et tropologice ad mentem sive animam veri religiosi, sive hominis perfecti, referuntur, quemadmodum et Origenes eandem arcam retulit: Arca aurea, inquit (Homil. 14 super Numeros), in qua sunt tabulae Testamenti, ut opinor, non aliud quam mens nostra esse declaratur, in qua legem

quæ diversis modis humanum genus dilectionis societate connectunt. Quosdam enim præcedens commendatio primum notitiæ, post etiam amicitia fecit inire commercia. In quibusdam vero contractus quidam seu ^a dati acceptive depactio, charitatis fœdera copulavit. Quosdam negotiationis seu militiæ vel artis ac studii similitudo atque communio amicitiarum vinculis nexuerunt, per quam ita etiam effera sibi invicem corda mansuescunt, ut etiam hi qui in silvis ac montibus latrocinii gaudent, et effusione humani sanguinis delectantur, suorum scelerum participes amplectantur ac foveant. Est etiam dilectionis aliud genus, quod instinctu naturæ ipsius et consanguinitatis lege connectitur, quo vel contribules, vel conjuges, vel parentes, seu fratres ac filii naturaliter cæteris præferuntur, quod non solum humano generi, verum etiam omnibus alitibus atque animantibus inesse deprehenditur. Nam pullos vel catulos suos naturali affectu instigante sic protegunt ac defendunt, ut frequenter pro ipsis etiam objicere se

A periculis mortique non metuunt. Denique etiam illa bestiarum vel serpentium vel alitum genera, quæ intolerabilis feritas ac lethale virus ab omnibus separat et secernit, ut sunt ^b basilisci, vel monocerotes, vel gryphes, cum etiam visu ipso cunctis perniciososa esse dicantur, inter se tamen pro originis ipsius affectionisque consortio pacata et innoxia perseverant. Sed hæc omnia quæ diximus genera charitatis, sicut malis ac bonis, feris etiam atque serpentibus videmus esse communia, ita etiam usque in finem certum est perseverare non posse. Etenim interrupt ea frequenter ac dividit locorum discretio, et oblivio temporalis, et verbi vel causæ negotiorumque contractus. Ut enim ex diversis, vel lucri, vel libidinis, vel consanguinitatis ac necessitudinum B variarum societatibus acquiri solent, ita intercedente qualibet divortii occasione solvantur.

CAPUT III.

Unde indissolubilis amicitia sit.

In his igitur cunctis ^c unum genus est insolubile

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ex certa amicitia, quæ nec amicitia dicenda est, quam facit mala conscientia. Sunt enim homines qui pariter mala committunt, et ideo videntur sibi conjuncti. Excepta illa, est quædam amicitia carnalis, per consuetudinem cohabitandi, colloquendi, simul conversandi, ut contristetur homo, quando deseritur ab amico. Est ista amicitia et consuetudinis, non rationis. Habent illam et pecora. Est et alia superior amicitia, non consuetudinis, sed rationis, qua diligimus hominem propter fidem et mutuam benevolentiam. Eodem modo Cassiodorus, lib. de Amicitia, multas ejus species distinguit, ex causis a quibus ipsa procedit: Fons, inquit, et origo amicitia amor est, et quasi genus ad speciem. Nam cum amor sæpe sine amicitia, amicitia nunquam sine amore consistit. Amor itaque quandoque ex naturæ instinctu, quandoque ex motu carnali, quandoque ex officio causam recipit, quandoque vero ex ratione sola, plerumque etiam ex ratione et affectione procedit. Ita Cassiodorus, qui et hujus divisionis singula membra latius deinde explicat.

^a Paraphrasis Dionysii: *Pactio dati et accepti. Pactio sive pactum dicitur duorum plurimve in idem placitum, sive consensus, scilicet ad aliquid faciendum aut dandum, ut dixit textus in l. 1 ff. de Pactis. Unde omnis contractus generali nomine pactum dicitur. Pactio dati et accepti est contractus quidam inter dantem et accipientem, quo sibi mutuo obligantur, ut si minus ab accipiente expensum fuerit quam acceptum, datori restituatur; et contra, si plus expensum fuerit quam acceptum, acceptori restituatur. Unde et rario expensi atque accepti alias dicitur, de qua in fine l. Emptor ff. de Pact. Inde tabulæ et codices dati et accepti apud Ciceronem pro Roscio Comædo, Cœl. Rhodig. lib. XII cap. 21.*

^b Basiliscum alii regulum vocant, pari derivatione. Est vero serpentis genus quod, teste Plinio (Lib. VIII cap. 2), in solitudinibus Africae frequens, duodecim non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate insigne, sibi reliquos omnes fugat serpentes; nec ut reliqui serpentes corpus impellit, sed celsus et a medio erectus incedens frutices et herbas necat, nec contactu solum, sed et afflatu. Monoceros animal unicum cornu gerens; unde et unicornis appellatur (Isidor. Etym. lib. XII cap. 4). Differt tamen a rhinocerate, quod hic in mare, ille in fronte cornu gestet; quem Plinius ita depingit: *Asperrimam feram monocerotem, reliquo corpore equo similem, capite cervo, pedibus elephantis, cauda apro, mugitu gravi, uno cornu nigro*

media fronte cubitorum duum eminente. Hanc feram vivam negant capi. Sic ille. Verum Patres monocerotem cum rhinocerate plerumque confundunt (Commentarius Hieron. vel potius Bedæ in Job.; Isidor. ibidem, cap. 13). Nam ubi legimus in Vulgata editione Job. XXXIX: Numquid volet rhinoceros servire tibi? alii legunt: Numquid volet monoceros servire tibi? Hinc D. Gregorius XXXI Moralium: Rhinoceros iste, qui etiam monoceros in Græcis exemplaribus nominatur, tantæ esse fortitudinis dicitur, ut nulla venantium virtute capiatur, etc. Gryps, vel gryphus, unde gryphes, vel gryphi in plurali, animal pennatum et quadrupes. Genus hoc ferarum in Hyperboreis montibus nascitur, omni ex parte leo; alis tantum et facie aquilis simile, equis vehementer infestum (Plin. lib. X c. 40, Isidor. supra). Unde Virgilius (Ecloga 8):

Jungantur jam gryphes equis.

^c Descriptio veræ et perfectæ amicitia, quæ in sola charitate consistit, immo est ipsissima charitas Christiana, quatenus includit mutuam quamdam benevolentiam et communicationem, ut docet S. Thomas (2-2, q. 23, art. 5), quæ quidem indissolubilis et æterna dicitur, non quod amitti non possit, sed quia qui charitatem habet, sic erga Deum et proximum affectus est, ut nulla tentatione nullave occasione velit a Deo separari, nec amicum etiam in adversis deserere, licet propter mutabilitatem humanæ voluntatis in contrarium abduci possit. Hinc Salomon ait: *Omni tempore diligit, qui amicus est; et frater in angustiis comprobatur (Proverb. XVII, vide Delrium in Adag.)*. Et Ecclesiasticus ridet amicum temporarium. Est, inquit, *amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis (Eccl. VI)*. Et S. Hieronymi dictum est (Epist. 41): *Amicitia quæ desinere potest, vera nunquam fuit*. Et Chrysostomus (Homil. 61 in Matth.): *Qui caducus instabilibusque de causis amicitiam ineunt, eorum conjunctio perpetua esse non potest, sed vel contemptus, vel pecuniarum jactura, vel livor, vel gloriæ cupiditas, vel aliud hujusmodi amicitia dissoluta dissidium inducet; ubi si spiritualis esset radix, nulla res sæcularis eam evelleret. Ea certe charitas quæ Christi causa fundatur, firma, stabilis atque invicta est; nec ulla obreptione, non periculis, non morte, non alia re temporali conquassatur. Idcirco Paulus quoque dicebat: Charitas nunquam excidit (I Cor. I). Omnia enim quæ sæculares amicitias tollunt, spirituales amorem magis confirmant. Ita Chrysostomus.*

charitatis, quod nec commendationis gratia, nec officii vel munerum magnitudo contractusque cuiusquam ratio, vel naturæ necessitas jungit, sed sola similitudo virtutum. Hæc, inquam, est quæ in nullis umquam casibus scinditur, quam non solum dissociare vel delere locorum vel temporum intervalla non prævalent, sed ne mors quidem ipsa divellit. Hæc est vera et indurpta dilectio, quæ gemina amicorum perfectione ac virtute concrevit. Cujus semel initum fœdus, nec desideriorum varietas, nec contentiosa dirumpet contrarietas voluntatum. Cæterum multos novimus in hoc proposito constitutos, qui cum pro charitate Christi flagrantissima essent sodalitate devincti, non perpetuo eam nec indurpte servare potuerunt; quia licet bono societatis principio niterentur, non tamen uno nec pari studio arreptum propositum tenuerunt, fuitque inter eos

quædam temporalis affectio, quia non æquali utriusque virtute, sed unius patientia servabatur. Quæ quamvis ab uno magnanimitate atque infatigabiliter retentetur, necesse est tamen eam alterius pusillanimitate dirumpi. Infirmities namque eorum qui tepidius perfectionis expetunt sanitatem, quantalibet fortium tolerantia sustententur, ab ipsis tamen qui infirmi sunt non feruntur. Habent enim insitas sibi commotionum causas, quæ eos quietos esse non sinant: ut solent hi qui carnali ægritudine detinentur, stomachi sui infirmitatisque fastidia, coquorum vel ministrantium negligentis imputare, et quantalibet eis obsequentium sollicitudo deserviat, nihilominus tamen sanis causas suæ commotionis ascribere, quas sibi utique vitio valetudinis suæ inesse non sentiunt. Quamobrem hæc est amicitiae, ut

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Ut igitur firma sit, constans atque insolubilis amicitia, duo requiruntur: 1^o virtutis studium. Primum enim amicitiae fundamentum in virtute statuendum est. D. Ambrosius lib. III Offic. (Cap. 15 et 16): *Non potest homini amicus esse, qui Deo fuerit infidus. Pietatis custos amicitia est.* D. Hieronymus ad Paulinum (Epist. 103): *Vera illa necessitudo est, et Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non presentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor et divinarum Scripturarum studia conciliant.* S. Augustinus ad Macedonium (Epist. 52; vide plura infra c. 5): *Nemo potest veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis.* Neque hoc philosophi gentiles ignorarunt. Aristoteles enim in octavo Ethicorum (Cap. 3 et 8) tradit eam veri nominis et perfectam esse amicitiam, quæ non commodi aut voluptatis, sed virtutis causa tantum conciliatur. Lælius apud Ciceronem ita loquitur (Lib. de Amicitia): *Hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Bonos autem vocat qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas; nec in eis sit ulla cupiditas, vel libido, vel audacia.* Et paulo post: *Sine virtute amicitia nullo pacto esse potest.* Alterum in amicitia necessarium, virtutum quædam paritas, sive æqualitas. Si enim virtus in altero excellat, in altero deficiat, facile ex hac parte dissolvitur amicitia, ut hic abbas pluribus ostendit, cui et Patres et philosophi consentiunt. D. Ambrosius ubi supra: *Amicitia, inquit, æqualitatis magistra est, ut superior inferiori se præbeat æqualem, et inferior superiori. Inter dispares enim mores non potest esse amicitia.* D. Hieronymus in Michæam (Cap. VII): *Amicitia pares aut accipit aut facit. Ubi inæqualitas est, et alterius eminentia, alterius subjectio, ibi non tam amicitia quam adulatio est. Unde et alibi legitur: Sit amicus eadem anima.* Et Lyricus pro amico precans: *Serves, inquit, animæ dimidium meæ.* Aristoteles loco citato: *Perfecta, inquit, amicitia est, qua viri boni pari virtute præditi inter se conjuncti sunt et copulati.* Denique Tullius (cujus est de Amicitia liber, quem Lælium inscripsit): *Ut si, inquit, qui sunt in amicitia superiores æquare se cum inferioribus debent, sic inferiores docere non debent se a suis amicis, aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. Dispares enim mores dispaia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias; nec ob aliam causam boni improbis, improbi bonis, amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.* Hæc illi. Ex quibus sane non levis emergit scrupulus, cum ex iis sequi videatur ut neque inter nos et Deum, neque inter homines dispares et inæquales, hoc est, superiores et inferiores, ulla constare possit vera amici-

tia, quod certe tam rationi ac veritati repugnat, quam quod maxime. Ad hunc nodum dissolvendum hæc mihi occurrerunt annotanda (Vide Gregor. Valent.): Primum duo loci insignes D. Thomæ (In 2-2, disput. 3, q. 1), huic itidem loco elucidando aptissimi: ex quibus vera amicitiae ratio notioque cognoscatur. Prior hic est, qui ad charitatem erga Deum præcipue spectat, quæ inter omnes amicitias primum locum obtinet, et cæterarum regula ac norma censi debet: *Charitas, inquit (2-2, q. 65, art. 5), non solum significat amorem Dei, sed etiam amicitiam quamdam ad ipsum, quæ quidem super amorem addit mutuam redamationem cum quadam communicatione mutua, ut dicitur in VIII Ethicorum (Cap. 2 et 3). Et quod hoc ad charitatem pertineat, patet per id quod dicitur I Joan. IV: Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. Et I Corinth. I: Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus. Hæc autem societas hominis ad Deum, quæ est quadam familiaris conversatio cum Deo, inchoatur quidem hic in presenti per gratiam, perficitur autem in futuro per gloriam.* Alter locus hic notatus (2-2, q. 23, art. 1): *Secundum Philosophum, in VIII Ethic., non quilibet amor habet rationem amicitiae, sed amor qui est cum benevolentia; quando scilicet sic amamus aliquem ut ei bonum velimus. Si autem rebus amatis non bonum velimus, sed ipsum earum bonum nobis velimus, sicut dicimus amare vinum, aut equum, aut aliquid hujusmodi, non est amor amicitiae, sed cuiusdam concupiscentiae. Ridiculum enim est dicere quod aliquis habet amicitiam ad vinum vel ad equum. Sed nec benevolentia sola sufficit ad rationem amicitiae; sed requiritur quadam mutua amatio, quia amicus est amico amicus. Talis autem mutua benevolentia fundatur super aliqua communicatione. Cum ergo sit aliqua communicatio hominis ad Deum, secundum quod suam beatitudinem nobis communicat, super hanc communicationem oportet aliquam amicitiam fundari, de qua quidem communicatione dicitur I Corinth. I: Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus. Amor autem super hanc communicationem fundatus est charitas. Unde manifestum est quod charitas est amicitia quadam hominis ad Deum. Hæc S. Thomas. Ex quibus colligit Cajetanus amicitiae nomine importari; seu involvi tres conditiones, scilicet benevolentiam, redamationem, seu amorem reciprocum, et communicationem, id est, rei alicujus communionem, puta sanguinis, qualis inter consanguineos; vel militiæ, qualis inter commilitones; vel religionis aut professionis, qualis inter monachos, etc. Et has conditiones ostendit in charitatem præcipue reperiri. Secundo notandum, cum dicitur amicitiam inter pares et æquales virtute aut virtutis studio esse debere, non*

diximus, fida indissolubilisque conjunctio, quæ sola virtutum paritate fœderatur. Dominus enim inhabitare facit^a unius moris in domo (Psal. LXXII). Et

idecirco in his tantum indirupta potest dilectio permanere, in quibus unum propositum ac voluntas, unum velle ac nolle consistit. Quam si vos quoque

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

intelligi virtutum paritatem seu æqualitatem absolutam quam vocant arithmeticam, sed geometricam seu proportionatam pro ratione personarum, seu pro statu et conditione ejusque. Aliud enim virtutis studium, alia perfectio requiritur in superioribus, alia in inferioribus; alia in religiosis, alia in sæcularibus; alia in senibus, alia in juvenibus. Ut igitur firma sit et stabilis amicitia, requiritur ut quisque amicorum pari studio pro ratione et proportionem sui status suum præstet officium, quod est virtutem colere: nempe pater ut patrem decet, prælatus ut prælatus, monachus ut monachum, et sic de cæteris (Arist. l. VIII Ethic. c. 7). Et hoc est quod ait Ambrosius (Ubi supra) superiorem inferiori debere se præbere æqualem, et inferiori superiori: et hic abbas, vel Cassianus hoc loco, amicitiam fidam insolubilemque conjunctionem sola virtutum paritate fundari. Quo etiam spectat illud Apostoli, quo tam superiores quam inferiores admonet, ut honore se invicem preveniant, et mutuis inter se charitatis, beneficentia, humilitatis officiis certent, Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis et solliciti invicem, cum sint invicem membra (Rom. XI). Qua de re pulcherrime disserit toto cap. XII prioris ad Corinthios, et cap. itidem XII ad Romanos et alibi passim. Tertio notandum amicitiam veram, quemadmodum et pœnitentiam veram duobus modis accipi posse: uno modo, ut vera intelligatur amicitia in qua reperitur vera ratio amicitia, sicut dicimus Christum esse verum Deum et hominem; et verum aurum dicimus, quod non est adulterinum (Bonavent. in IV Sentent. dist. 14). Atque hoc modo accepta vera amicitia opponitur falsæ, in qua scilicet non est verus amor, et alia conditiones supra recensitæ. Alio modo vera dicitur amicitia quæ constans et perpetua, non interrupta, quæque finem suum assequitur, finem, inquam, æternæ salutis, quem spectare debet vera et sincera amicitia, quæ et perfecta et perfectorum amicitia dicitur. Quomodo dici solet quod verus amor nunquam perit. Et juxta Salomonem: *Omni tempore diligit, qui amicus est* (Prov. XVI). Quod de vero amico et vera amicitia prioris modi veritatem non habet. Eodem spectat illud D. Hieronymi: *Amicitia, quæ desinere potest, vera nunquam fuit*. Cui similis est sententia quæ ex Augustino citari solet lib. de Amicitia: *Charitas quæ deseri potest, nunquam vera fuit, id est perfecta: quamquam liber ille certum auctorem non habet, nec ab Augustino profectus creditur* (Bellarm. in lib. de Script. Eccles.) Ex his, puto, patet solutio difficultatis.

^a Μονοτρόπος verterunt LXX, id est homines unius modi et ritus, vel, ut alii interpretantur, solitarios. D. Hieronymus dicit haberi in Hebræo: *Dominus inhabitare facit monachos in domo*. Quod notasse debuerant qui monachorum nomen ut novitium aut novellum suggillant ac vellicant, monachomastiges et monachomachi sectarii, ab ejus antiquitate, νεογέννητοι καὶ νεόφυτοι, id est, remotissimi et novitii ipsi, recens nati, et tam novi quam novatores. Neque his repugnat quod scribit D. Augustinus tract. 97 in Joannem: *Xenodochia et monasteria postea sunt appellata novis nominibus: res tamen ipsæ et ante nomina sua erant, et religionis veritate firman- tur*. Loquitur enim Augustinus, ut ex verbis ejus præcedentibus constat, de primis Christianis (Vide notas Baron. in Martyrol. Octob. 19), et tempore apostolorum, quo primum Antiochiæ appellati sunt discipuli Christiani, sicut legitur in Actibus Apostolorum (Actor. XI), quo tempore nondum quidem monachorum et monasteriorum vocabula erant in usu, saltem

adeo frequenti: quamvis ipsi Apostoli et primi eorum discipuli Hierosolymis agentes re ipsa veri essent monachi, ut qui vitam monasticam sive cœnobiticam primi instituerint, ubi essent omnia communia, ut habetur Act. IV. Unde D. Hieronymus lib. de Viris Illustr. in Philone dicit talem primam Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse nituntur et cupiunt. Et Cassianus lib. II Instit. cap. 5 assertit a S. Marco evangelista Ægyptios monachos accepisse primam vivendi formam. Attamen ipsum monachorum et monasteriorum vocabulum etiam tempore apostolorum, vel paulo post, in Ecclesia notum et vulgatum fuisse, manifeste patet tum ex Dionysio Areopagita, qui et epistolam scripsit ad Demophitum monachum (Epist. 8), et lib. de Ecclesiastica Hierarchia proluxe explicat monasticæ professionis et institutionis formam; tum ex Philone, qui etiam Dionysio antiquior, in libro de Vita Contemplativa supplicum (Cap. 6), scribit, apud therapeutas illos Alexandrinos suum cuique fuisse sacrum domicilium, quod μοναστήριον vocabatur. Hoc igitur tempore verum est, quod ait Augustinus, xenodochia et monasteria novis appellata nominibus; rem tamen ipsam longe ante sua nomina existisse, cum etiam in Veteri Testamento filii prophetarum, et alii veri fuisse monachi, et monachorum duces ac principes a Patribus astruantur. At de his plura ad collat. 18, ubi ex professo de his agitur. Satis sit hoc loco ostendisse monachorum institutum non recens, sed ab initio nascentis Ecclesiæ viguisse; licet nomen ipsum non adeo vetus fuerit ac Christianorum, et illud tamen etiam apostolorum temporibus usurpatum, quod etiam in textu Hebræo prænuntiatum monuit D. Hieronymus.

^b Celebris sententia Sallustii (Conjur. Catilin.), multis auctoribus itidem usurpata. D. Hieronymus epist. ad Demetriadem (Epist. 8 de Serm. virginit.): *Sæcularis, inquit, sententia est: Eadem velle et eadem nolle, ea demum firma amicitia est*. Et in Apologia adversus Rufinum: *Si unam credimus, idem et volumus, et nolumus; ex quo firmas nasci amicitias etiam Catilina testatur*. S. Augustinus serm. 46 de Tempore: *Amicos conjunctio animorum facit; idem velle et nolle, sapiens hujus mundi ait, ea demum firma amicitia est*. Sidonius lib. V epist. 3: *Namque, ut Crispus noster affirmat, idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est*. Petrus Ven. lib. IV epist. 21: *Ut in te uno et pene solo illam veræ amicitia definitionem expertus sim, idem scilicet velle et idem nolle*. Hanc porro amicitia legem egregie præstabant primi Christiani, quorum, ut in Actis Apostolorum legitur, *Erat cor unum et anima una* (Actor. IV), quos imitati SS. Patres Basilius et Gregorius Nazianzenus, præclarum hujus rei exemplum præbuere. Sic enim scribit ipse Nazianzenus: *Una utrique anima videbatur, duo corpora ferens. Unum hoc ab utroque nostrum agebatur, ut virtutem coleremus, atque ad futuras spes, vitæ nostræ rationes, accommodaremus; uterque alteri norma atque amussis, qua rectum a pravo discernitur*. Eodemque exemplo et imitationis studio (sicut Cassianus cum sancto abbate Germano (sic enim eum nominat) eodem amicitia vinculo ac lege constrictus, sic ab ipso tirocinio ac rudimentis vitæ spiritualis (ut ipse scribit), id est, a primordiis vitæ monasticæ, individuum deinceps contubernium tam in cœnobio quam in eremo tenuit, ut cuncti ad significandam sodalitatibus ac propositi in utroque paritatem, promuntiarent unam mentem atque animam duobus inesse corporibus. Unde hic abbas Joseph percunctatus num fratres germani essent, audiensque quod non carnali, sed spiritali essent fraternitate devincti,

cupitis inviolabilem retentare, festinandum est vobis A
ut, expulsis primitus viliis, mortificetis proprias
voluntates, et ut, unito studio atque proposito, illud
quo Propheta admodum delectatur, gnauiter impleatis :
Ecce quam bonum et quam jucundum habitare
fratres in unum (Psal. cxxxii). Quod non localiter,
sed spiritualiter oportet intelligi. Nihil enim prodest
si moribus ac proposito dissidentes una habitatione
jungantur, nec obest parili virtute fundatis, per loco-
rum intervalla disjungi. Apud Deum namque morum
cohabitatio, non locorum, unita fratres habitatione
conjungit; nec potest umquam pacis integritas cus-
todiri, ubi voluntatum diversitas invenitur.

CAPUT IV.

Interrogatio, utrum utile aliquid etiam contra votum
fratris effici debeat.

Germanus : ^a Quid ergo, si uno volente perficere
aliquid quod secundum Deum commodum et salubre
perspexerit, alius non præstet assensum, exsequen-
dumne etiam contra votum fratris est, an pro ejus
arbitrio negligendum?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

occasionem et ansam arripuit in hac collatione de
amicitia disserendi.

^a Affinis est quæstio apud Ciceronem (Lib. de
Amicitia), et Aulum Gellium (Noct. Attic. lib. I
cap. 3), Num amici gratia aliquando delinquendum
sit? At hæc quæstio inter Christianos, nedum inter
monachos et religiosos, locum non habet, quibus
illud constat quod ab Apostolis est traditum, Deo
obediendum esse magis quam hominibus (Actor. v); et
dissipari a Deo ossa eorum, qui hominibus placent, quoniam
Deus spreuit eos (Psal. LII). Quod et Cicero satis
intellexit, dum ait : Nulla est excusatio peccati, si amici
causa peccaveris. Et rursus (Ubi supra) : Hæc igitur
prima lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res
turpes, neque faciamus rogati; turpis enim excusatio
est, cum in cæteris peccatis, tum si quis contra rempub-
se amici causa fecisse fateatur. Et post multa : In ta-
libus stabilitas amicitia confirmari potest, cum homi-
nes benevolentia conjuncti primum cupiditatibus iis
quibus cæteri serviunt imperabunt, deinde æquitate
justitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero susci-
piet; neque quidquam unquam, nisi honestum et rectum,
alter ab altero postulabit. Itaque in iis perniciosus est
error, qui existimant libidinum peccatorumque om-
nivium patere in amicitia licentiam : virtutum enim
amicitia adiutrix a natura data est, non vitiorum
comes.

^b Commendat rursus et inculcat hanc seniorum
sententiam, verbis nonnihil immutatis, cap. 24 :
Charitas stabilitas atque indurpta non poterit perdurare,
nisi inter viros ejusdem virtutis atque propositi. Ea-
demque rursus hanc collationem ita concludit : Cer-
tissima ergo est prudentissimorum virorum illa sen-
tentia : veram concordiam et individuum societatem
nisi inter emendatos mores ejusdemque virtutis ac pro-
positi viros stare non posse. Porro huc pertinet ami-
citiæ definitio a Cicerone tradita, et a D. Augustino
magnopere commendata, cum ad Marcellinum quem-
dam veterem amicum et e gentili catechumenum
factum ita scribit (Epist. 155) : Nosti ut definitur
amicitia Romani (ita ait quidam [Lucan. l. VIII]),
maximus auctor Tullius eloqui. Dixit enim, et sanctis-
sime ac verissime dixit : Amicitia est rerum humana-
rum et divinarum cum benevolentia et charitate summa
consensio. Tu autem, mi charissime, aliquando mihi
consentiebas in rebus humanis : porro in divinis, qua-
rum mihi illo tempore nulla hæverat virtus, utique in
majore illius definitionis parte, nostra amicitia claudi-

CAPUT V.

Responsio quod perpetua amicitia nisi inter perfectos
stare non possit.

Joseph : Idcirco diximus ^b plenam atque perfectam
amicitiæ gratiam nisi inter perfectos viros ejusdem-
que virtutis perseverare non posse, quos eadem
voluntas unumque propositum aut numquam aut
certe raro diversa sentire, aut in his quæ ad pro-
fectum spiritualis pertinent vitæ patitur dissidere.
Quod si animosis coeperint contentionibus æstuarè,
liquet utique eos numquam secundum regulam quam
prædiximus fuisse concordēs. Sed quia nemo potest
a perfectione habere principium, nisi qui ab ejus
coeperit fundamento, et vos non quanta ejus sit ma-
gnitudo, sed quemadmodum ad eam perveniri possit,
inquiritis, necessarium reor ut paucis regulam vobis
ejus ac tramitem quemdam, per quem gressus vestri
dirigantur, aperiam, ut patientiæ ac pacis bonum
facilius obtinere possitis.

cabat. Erat enim rerum tantummodo humanarum, non
etiam divinarum, quamvis cum benevolentia et charitate
consensio, etc. Nunc vero quantum de te gaudeo, qui-
bus explicem verbis, quando eum, quem quodammodo
habui diu amicum, habeo jam verum amicum? Acces-
sit enim etiam rerum consensus divinarum; quoniam
qui mecum temporalem vitam quondam benignissima
jucunditate durasti, nunc spe vitæ æternæ mecum esse
cepisti. Ita fit ut inter quos amicos non est rerum
consensio divinarum, nec humanarum plena esse possit
ac vera. Necesse est enim ut aliter quam oportet hu-
mana æstimet, qui divina contemnit; nec hominem
recte diligere noverit, quisquis eum non diligit qui
hominem fecit. Proinde non dico, Nunc mihi plenius
amicus es, qui eras ex parte; sed quantum ratio indi-
cat, nec ex parte eras, quando nec in rebus humanis
mecum amicitiam veram tenebas. Rerum quippe divi-
narum, ex quibus recte humana pensantur, socius mihi
nondum eras, sive quando nec ipse in eis eram, sive
posteaquam eas sapere cepi, a quibus tu longe abhor-
rebas. Nolo autem succenseas, nec tibi videatur absur-
dum, quod illo tempore, cum in vana mundi hujus
æstuarè, quamvis me multum anare videreris, non-
dum eras amicus meus, quando nec ipse mihi amicus
eram, sed potius inimicus; diligebam quippe iniquita-
tem, et reverè, quia divina sententia est, quia scriptum
est in sanctis libris : Qui diligit iniquitatem, odit ani-
mam suam. Cum ergo odissen animam meam, verum
amicum quomodo habere poteram, ea mihi optantem,
in quibus ipse me ipsum patiebar inimicum? Gratias
itaque Deo, quod te mihi amicum facere tandem ali-
quando dignatur; nunc enim nobis est rerum huma-
rum cum benevolentia et charitate consensus in Christo
Jesu Domino nostro, verissima pace nostra, qui duo-
bus præceptis cuncta præconia divina conclusit dicens :
Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex
tota anima tua, et ex tota mente tua; et diliges prox-
imum tuum tamquam teipsum. In his duobus præceptis
tota lex pendet et prophetæ (Matth. xxii). Hæc duo,
si mecum firmissime teneas, amicitia nostra vera ac
sempiterna erit, et nos non solum invicem, sed etiam
ipsi Domino sociabit. Hæc de vera amicitia definitio
non minus eleganter quam subtiliter D. Augu-
stinus; quæ licet prolixè dicta, tamen ad hujus loci,
immo ad totius hujus collationis et disputationis de
vera amicitia intelligentiam elucidationemque existi-
mavi omnino recitanda.

CAPUT VI.

Quibus modis inviolabilis possit societas retentari.

Prima ^a igitur sunt veræ amicitiae in contemptu substantiae mundialis et omnium quas habemus rerum despectione fundamina. Perquam enim injustum atque impium est, si post abrenuntiatam mundi et omnium quæ in eo sunt vanitatem, pretiosissimæ fratris dilectioni supellex vilissima quæ superfluit [*Lips. in marg. superfluit*], præferatur: secundum est ut ita suas unusquisque resecat voluntates, ne se sapientem atque consultum esse iudicans, suis malitiam quam proximi definitionibus obedire. Tertium est ut sciat omnia, etiam quæ utilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis ac pacis; quartum ut credat nec justis nec injustis de causis penitus irascendum; quintum ut adversus se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eodem modo quo suam curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam alterius esse tristitiam, ac si adversus alium ipse movëatur, nisi eam, quantum in se est, etiam de fratris mente depulerit. Postremum illud est, quod generale vitiorum omnium preceptorium esse non dubium est, ut se de hoc mundo credat quotidie migraturum. Quæ persuasio non solum nullam in corde tristitiam residere permittit, verum etiam universos concupiscentiarum ac peccatorum omnium comprimet motus. Hæc igitur quicumque tenuerit, amaritudinem iræ atque discordiæ nec pati poterit nec inferre. His autem cessantibus, cum primum ^b ille æmulus charitatis in cordibus amicorum tristitiæ sensim venena suffuderit, necesse est ut frequentibus jurgiis paulatim dilectione tepefacta, amantium corda diu exulcerata quandoque dissociet. Nam qui per callem prædictæ directionis ingreditur, in quo ab amico umquam suo poterit dissidere, qui primam litium causam quæ ex parvulis rebus vilissimisque materiis generari solet, nihil suum vindicans, radicitus amputaverit, illud quod in Actibus Apostolorum legimus de unitate credentium omni virtute custodiens? *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis om-*

nia communia (Act. iv). Deinde quemadmodum ab eo seminarium dissensionis exsurget, qui non suæ, sed fratris serviens voluntati, Domini atque auctoris sui fuerit imitator effectus, qui loquens ex persona hominis quem gerebat, *Non veni, inquit, ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit* (Joan. v)? Quo autem modo ullum contentionis fomitem suscitabit, qui de intelligentia ac sensu suo, non tam proprio judicio quam fratris cedere [*Lips. in marg. credere*] decrevit examini, pro ejus scilicet arbitrio, vel probans sua inventa, vel improbens, et Evangelicum illud pii cordis humilitate consummans, *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (Matth. xxvi)? Aut qua ratione aliquid quo frater mœstificetur, admittet, qui bono pacis nihil iudicat esse pretiosius, Dominicæ illius sententiæ memoriam non amittens, *In hoc cognoscent omnes quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. xiii), per quam velut spiritali signaculo gregem ovium suarum in hoc mundo voluit Christus agnosci, atque hoc a cæteris, ut ita dixerim, caractere discerni? Qua vero ex causa vel in se recipere vel in alio residere rancorem tristitiæ sustinebit, cui summa definitio est, ^c iracundiæ, quæ perniciosa et illicita est, justas causas esse non posse, eodemque se modo, succensente sibi fratre, orare non posse, cum quasi fratri suo ipse succenseat, irrogatam illam Domini Salvatoris humili semper retinens corde sententiam, *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius renonciari fratri tuo, et sic veniens offer munus tuum* (Matth. v). Nihil enim proderit si te quidem asseras non irasci, et credas te implere illud mandatum quo dicitur, *Sol non occidat super iracundiam vestram*, et, *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*; alterius vero tristitiam quam delinire tua mansuetudine potuisti, contumaci corde despicias. Eodem namque modo præcepti Domini prævaricatione plecteris. Qui enim te irasci adversus alterum non debere dixit, nec alterius contemni tristitiam debere dixit; quia non interest apud Deum, qui omnes ho-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Traduntur hic octo media quibus vera et perfecta inter monachos amicitia ineuratur, conservetur et augeatur: quæ memoriæ juvandæ causa breviter ita colligi possunt: 1^o ut firmum et solidum jacent fundamentum in religiosa paupertate, contemptu et abdicatione rerum temporalium; 2^o ut suas quisque resecat voluntates, nec tam suis quam proximi definitionibus malitiam obedire; 3^o ut sciat omnia, etiam quæ necessaria aut utilia æstimat, postponenda bono charitatis et pacis; 4^o ut caveat iracundiam, quæ mater est discordiæ; 5^o ut iram fratris contra se, etiam sine ratione conceptam, curare ac mitigare, æque ac suam desideret; 6^o ut se de hoc mundo credat quotidie migraturum, quod est generale vitiorum omnium preceptorium; 7^o ut etiam in opinionibus ad intellectum pertinentibus, fugiat contentiones; 8^o ut nunquam suo, sed magis alieno iudicio fidat.

^b Diabolus, vel radix omnium malorum cupiditas, charitatis æmula, et inimica, quam inferius vocat

primam causam litium: de qua Cassiodorus (*De Amicitia cap. 1*) apte in hunc locum: *Amicitia quam mundana cupiditas introducit fraudulenta est: nihil verum, nihil securum, nihil stabile habet; bona hominis amat, non hominem; amorem metitur ex quæstu; fortunam votis amplectitur, non personam; juxta illud:*

Non est personæ, sed prosperitatis amicus,
Quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat

Et infra: *Audi B. Ambrosium (Lib. III Off. cap. ult.): Non est, inquit, amicitia vectigalis, sed liberatis: virtus enim est, et non quæstus; non pecunia conciliatur, sed gratia; non litigatione prætorum, sed concertatione mutua benevolentia gignitur et fovetur, etc.*

^c Hæc, et quæ sequuntur, quo sensu intelligenda sunt, vide in annotationibus ad lib. VIII Institutionum. Prudenter autem dixit iracundiæ, non iræ. Nam ira sæpe justa est, et justas causas habet; non iracundia, ut suo loco dictum est.

mines vult salvos fieri, utrum te an alium quempiam A perdas. ^a Unum siquidem eujuslibet interitu ei nascitur detrimentum; itidemque illi cui grata omnium perditio est, unum lucrum, vel tua vel fratris morte conquiritur. Quemadmodum postremo poterit vel tenuem contra fratrem retinere tristitiam, qui se credit quotidie, immo continuo ab hoc sæculo migraturum?

CAPUT VII.

Quod nihil charitati præponendum sit, nec iracundiæ postponendum.

Sicut ergo nihil præponendum est charitati, ita furori vel iracundiæ nihil est contrario postponendum. Omnia namque quamvis utilia ac necessaria videantur, spernenda tamen sunt, ut iræ perturbatio devitetur; et omnia etiam quæ putantur adversa, suscipienda atque toleranda sunt, ^b ut dilectionis pacisque tranquillitas illibata servetur; quia nec ira atque tristitia periculosius quidquam, nec charitate utilius credendum est.

CAPUT VIII.

Quibus de causis inter spirituales nascatur dissensio?

Nam quemadmodum carnales adhuc et imbecilles fratres ob vilem terrenamque substantiam cito inimicus ille disjungit, ita ^c etiam inter spirituales gignit pro intellectuum diversitate discordiam. Ex

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

^a Sic Cassianus lib. VIII Institut. cap. 13: *Non enim ita nostris obsequiis communis omnium Dominus delectatur, ut quod in uno acquirat, perdat in altero, dominante tristitia. In eujuslibet namque dispendio unum patitur detrimentum, qui eodem modo omnium famulorum suorum salutem desiderat et expectat.*

^b S. Augustinus de Civitate Dei: *Tantum est pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil solet gratius audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremo possit melius inveniri. Idem, seu quis auctor ad fratres in eremo: Scire, inquit, debetis, fratres, quod quædam sunt bona, quæ non sunt commoda; quædam jucunda, quæ non sunt bona: v. g. bona sunt jejunia, vigilia, macerationes, et similia. Hæc enim bona sunt, sed non jucunda, quia caro in his non jucundatur, sed læditur. Jucunda autem sunt comessationes, ebrietates, sed non bona. O monache, vitæ poteris invenire in presenti unum quod sit bonum et jucundum. Cupis tamen illud invente? persequere pacem, et amplectere eam. Hæc est enim sola virtus, quæ habet bonum et jucundum. Hæc est illa bonitas quæ nos habitare facit unius moris in domo, ut simul vivere simulque mori semper optemus. O pax, tu mentis serenitas, animi tranquillitas, amoris vinculum, charitatis consortium. Hæc est illa summa felicitas, quæ bella compescit, iras comprimit, discordes sedat, inimicos concordat, cunctis placet, a cunctis optatur. Beatus qui te habet, maledictus qui te odit, et frangit inter homines, quoniam Antichristus est, et filius perditionis.*

^c Ad hos spectat illa D. Gregorii salutaris admonitio: *Discordes, inquit, admonendi sunt, ut certissime sciant quia, quantislibet virtutibus polleant, spirituales nullatenus fieri possunt, si uniri per concordiam proximis negligant. Scriptum quippe est: Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, et pax (Galat. v). Qui ergo servare pacem non curat, ferre fructum spiritus recusat. Hinc Paulus ait: Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis (I Cor. III)? Hinc iterum dicit: Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam (Heb. XII). Hinc rursus admonens, ait*

qua sine dubio contentiones rixæque verborum, quas Apostolus damnat (Galat. v), plerumque consurgunt; unde consequenter divortia inter unanimes fratres hostis invidus ac malignus interserit. Vera est namque sapientissimi Salomonis illa sententia, ^d *Odium suscitât contentio; universos vero qui non contendunt, protegit amicitia (Prov. x).*

CAPUT IX.

De amputandis etiam spiritualibus causis discordiarum.

Quapropter ad conservandam perpetuam et individuam charitatem, ^e nihil prodest primam causam amputasse dissidii, quæ nasci solet de rebus caducis atque terrenis, et universa despexisse carnalia, atque omnium quibus noster usus indiget rerum indiscretam communionem fratribus permisisse, nisi etiam secundam quæ sub specie spiritualium sensuum nasci solet similiter abscondentes, acquisierimus in omnibus humilem sensum et consonas voluntates.

CAPUT X.

De optimo examine veritatis.

Memini namque cum me adhuc adhærere consortio fratrum ætas junior hortaretur, hujusmodi nobis intelligentiam vel in moralibus disciplinis vel in Scripturis sacris frequenter insertam, ut nihil ea verius nihilque rationabilius crederemus. Sed ^f cum in unum convenientes sententias nostras promere

(Ephes. III): *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis (Greg. Pastoral. part. III, admon. 2).*

^d Græce *μῖσος ἐγείρει νεῖκος*. Quod utroque modo C verti potuit. Nam odium suscitât contentio, ut hic citatur, ubi *μῖσος* est accusativi casus, et *νεῖκος* nominativi; et odium suscitât contentionem, si contrarii sint casus; quomodo Latinus interpret vertit: *Odium suscitât rixas, et universa delicta operit charitas (Prov. x).*

^e Causæ dissidiorum et discordiarum inter fratres sunt in duplici genere: carnales aliæ, cum de meo et tuo, hoc est, de rebus externis, quas hic abbas vocat utilissimas (ut sunt revera comparatione spiritualium et celestium), puta de vestibus, alimentis, loco digniore, præfectura, domicilio, utensilibus, juribus, aliisque commoditatibus contenditur; aliæ spirituales, cum de variis quæstionibus, sensibus Scripturæ, aliisque rebus controversis ad intellectum, ut hic dicitur, pertinentibus disceptatur, propriis opinionibus ultra quam par est inhærendo. Hinc D. Gregorius Nazianzenus præclaram habuit orationem *de moderatione in disputationibus servanda*, ubi hæc inter alia (Orat. 26): *Quidnam in doctrina præstantissimum est? Pax. Addam etiam utilissimum. Contra, quid turpissimum et perniciosissimum? voluntatum disjunctio. S. Ambrosius Officiorum libro primo (Cap. 22): Sermo dividitur in colloquium familiare et in tractatum disceptationemque fidei atque justitiæ. In utroque servandum ne sit aliqua perturbatio; sed tantum mitis, et placidus, et benevolentis plenus, et gratiæ, sine ulla sermo ducatur contumelia. Absit pertinax in familiari sermone contentio; quæstiones enim excitare inanes subtilitatis magis quam utilitatis afferre aliquid solet. Disceptatio sine ira, suavitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate, hortatio sine offensione.*

^f Collationum sive colloctionum spiritualium fructum, simulque earumdem ritum ac modum apud antiquos monachos servari solitum, habes hic expressum. De quo etiam vide annotationem nostram ad collat. 2 cap. 2.

ceppissemus, quædam communi examinatione discussa primum ab altero falsa ac noxia notabantur, mox deinde ut perniciose communi pronuntiata iudicio damnabantur, quæ in tantum prius infusa a diabolo velut luce fulgebant, ut facile potuissent generare discordiam, nisi præceptum seniorum velut divinum quoddam oraculum custoditum ab omni nos contentione revocasset, quo ab illis legali quadam sanctione præscriptum est, ut neuter nostrum plus iudicio suo quam fratris crederet, si numquam vellet diaboli calliditate deludi.

CAPUT XI.

Quod impossibile sit quemquam qui proprio fudit iudicio, diaboli illusionem non decipi.

Etenim sæpe illud quod Apostolus dicit probatum est evenire: ^a Ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis (II Cor. XI), ut obscuram ac tetram caliginem sensuum pro vero lumine scientiæ fraudulentè effundat [Lips. in marg. offundat]. Qui nisi humili et mansueto corde suscepti, maturissimi fratris vel probatissimi senioris reserventur examini, et eorum iudicio diligenter excussi, aut abjiciantur, aut recipiantur a nobis, sine dubio venerantes in cogitationibus nostris pro angelo lucis angelum tenebrarum, gravissimo feriemur interitu. ^b Quam perniciem impossibile est evadere quempiam iudicio proprio confidentem, nisi, humilitatis veræ amator et exsecutor effectus, illud quod Apostolus magnopere deprecatur, omni contritione

cordis implevit. Si qua ergo, inquit, consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua viscera misericordiationis, implete gaudium meum ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes idipsum sentientes; nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores vobismetipsis alterutrum arbitantes (Philip. II); et illud, Honore alterutrum prævenientes (Rom. XII), ut plus unusquisque consorti suo scientiæ et sanctitatis ascribens, summam discretionis veræ in alterius magis quam in suo credat stare iudicio.

CAPUT XII.

Quam ob causam non debeant inferiores in collatione contemnî.

Sæpe autem accidit, sive illusionem diaboli, sive intercessu erroris humani, quo nullus est in hac carne qui falli velut homo non possit, ut et ^c ille interdum qui acrioris ingenii scientiæque majoris est, aliquid falsum mente concipiat; et ille qui tardioris ingenii ac minoris est meriti, rectius aliquid veriusque persentiat. Et ideo nullus ^d sibi, quamvis [Al. quavis] scientia præditus, inani tumore persuadeat quod possit collatione alterius non egere. Nam etiam si iudicium ejus diabolica non fallat illusio, elationis tamen et superbiæ graviores laqueos non evadet. Quis enim hoc sibi absque ingenti poterit usurpare perniciem, cum Vas electionis in quo Christus, ut ipse professus est (II Cor. XIII), loquebatur, ob hoc so-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Gregorius xxxiii Moralium (Cap. 22) ad illud Job xli: Quis revelabit faciem indumenti ejus? Leviathan, inquit, iste (id est, diabolus) aliter religiosas hominum mentes, aliter vero huic mundo deditas tentat. Nam pravus mala quæ desiderant aperte objicit; bonis autem latenter insidians, sub speciè sanctitatis illudit. Illis, velut familiaribus suis, iniquum se manifestius insinuat; istis vero, velut extraneis, cujusdam quasi honestatis prætextu se palliat, ut mala quæ eis publice non valet, tecta bonæ actionis velamine subintromittat.

^b Perniciem vocat diaboli illusionem. Sic abbas Moyses collat. 2 cap. 10: Vera, ait, discretio, non nisi vera humilitate acquiritur. Cujus humilitatis hæc erit prima probatio, si universa non solum quæ agenda sunt, sed etiam quæ cogitantur, seniorum reserventur examini, ut nihil quis suo iudicio credens, illorum per omnia definitionibus acquiescat, et quid bonum vel malum debeat judicare eorum traditione cognoscat. Et cap. sequenti: Nullo namque alio vitio tam præcipientem diabolus monachum pertrahit ac perducit ad mortem, quam cum eum neglectis consiliis seniorum in suo iudicio persuaserit ac definitione doctrinæ confidere. Hæc ille, qui et eadem collatione complura refert exempla monachorum et anachoretarum qui suo nimium iudicio confisi, in gravissimos et stupendos errores prolapsi sunt. S. Dorotheus serm. 19: Cum simus, inquit, subjecti multis passionibus pravisque affectibus, nostro iudicio non debemus omnino fidere. Quando enim norma vel regula curva est et inflexa, nunquam quod secundum eam dirigitur rectum efficitur, sed distortum: S. Benedictus cap. 3 Regulæ. Nullus in monasterio proprii sequatur cordis voluntatem. D. Bernardus serm. 2 et 3 de Resurrectione: Quæ major superbia esse potest quam si unus suum iudicium præferat universæ congregationis iudicio, quasi solus haberet Spiritum Dei? Et iterum: In corde duplex est lepra, propria voluntas, et proprium consilium; lepra utraque

^c nimis pessima, eoque perniciosior, quo magis interior.

^d Ob eandem causam quam et titulus hujus cap. præfert D. Benedictus (Cap. 3) statuit, ut quoties aliqua præcipua agenda sunt in monasterio, convocet abbas omnem congregationem, et dicat ipse underagitur; et audiens consilium fratrum, tractet apud se, et quod utilius judicaverit faciat. Ideo autem, inquit, omnes ad consilium vocari diximus, quia sæpe juniori Dominus relevat quod melius est. Ubi respicere videtur illud Evangelium: Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis (Matth. XI); et illud Apostoli (I Cor. XIV): Si juniori revelatum fuerit, senior taceat. Hinc Smaragdus abbas in eundem locum Regulæ: Sæpe, inquit, propter humilitatis gratiam, juniori Dominus revelat quod seniore melius est. Non enim personarum acceptor est Deus; sed in omni ætate, conditione, sexu, gente, is qui timet eum acceptus est illi (Actor. X); et in quibus vult, spirat (Joan. III), et gratiam sapientiæ benignis ministrat. Non enim in Daniel et Samuel ætatem discrevit, sed gratiam ministravit (Daniel XIII, I Reg. II). Cui enim sunt, dicit Scriptura, sensus hominis, et astas senectutis vita immaculata (Sap. II).

^e Scribit Metaphrastes, S. Arsenium eremitam, licet doctissimum, tamen majoris humilitatis exercendæ causa consuesse etiam in rebus levioribus juniorum consilia exquirere et sequi. S. item Augustinus, tantus Ecclesiæ doctor, tanta fuit humilitate, ut vel a minimo quoque doceri ac moneri se paratum significet his ad S. Hieronymum scriptis (Epist. 15): Identidem rogo ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quamquam enim, secundum honorum vocabula quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit, tamen multis in rebus Augustinus Hieronymo minor est, licet etiam a minore quolibet non sit refugienda vel dedignanda correctio.

lummmodo se asserat Jerosolymam conscendisse, ut A cum suis coapostolis Evangelium, quod gentibus, revelante et cooperante Domino, prædicabat, secreta examinatione conferret (Galat. II)? Per quod ostenditur non solum unanimitatem atque concordiam per hæc præcepta servari, verum etiam cunctas diaboli adversantis insidias et illusionum ejus laqueos non timeri.

CAPUT XIII.

Quod charitas non solum res Dei, sed etiam Deus sit.

Denique in tantum virtus charitatis extollitur, ut eam beatus Joannes Apostolus ^a non solum rem Dei, sed etiam Deum esse pronuntiet, dicens: *Deus charitas est; et qui manet in charitate, in Deo manet et Deus in eo* (I Joan. IV). Nam usque adeo illam divinam esse perspiciamus, ut illud Apostoli manifestissime vigere sentiamus in nobis, *quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui habitat in nobis* (Rom. V). Quod tale est, ac si

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Quomodo charitas et res Dei, id est, donum Dei, et Deus esse dicatur, ut sane intelligas, adverte primo secundum sacras Scripturas non eam solum dilectionem qua nos Deum diligimus, sed illam etiam qua nos diligit Deus, appellari charitatem: *Commendat*, ait Apostolus, *charitatem suam Deus in nobis seu erga nos*. Rom. V, et: *Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Deus*. Ephes. II. Illud etiam quod Paulus ait Rom. VIII: *Quis nos separabil a charitate Dei?* a quibusdam de charitate qua nos dilexit Deus, ab aliis de charitate qua nos Deum diligimus, accipitur. Utraque enim Dei charitas rectissime appellatur; illa, quia ipsi Deo intima, immo ipse Deus; hæc, quia ab ipso donata et collata. Unde et res et donum Dei. Rursum autem ipsa charitas qua diligitur a nobis Deus, duplex a theologis distinguitur: increata, quæ Deus est, de qua Joannes: *Deus charitas est; et creata, de qua Paulus loquitur, cum eam dicit in cordibus nostris diffusam per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (I Joan. IV). Necesse est enim alia sit a Spiritu sancto, quam ipse Spiritus in corda nostra diffundit. Porro Magister Sententiarum (Lib. I Sentent. dist. 17), eo quod persuasum haberet e Scripturis Spiritum sanctum præsentem adesse, et substantialiter eorum corda inhabitare quos sanctificat, non existimavit necessarium esse ullum charitatis habitum; immo vero nullam esse censuit creatam charitatem, in quam competere posset ea dignitatis commendatio quæ passim tribuitur charitati, ut quod manens in charitate in Deo maneat, et Deum habeat in se manentem: quod charitas transferat de morte ad vitam; quod Dei filios, quod templum Dei, quod Christi membra constituat, quod hominem arctissime Deo conjungat, unumque cum illo spiritum efficiat. Hæc, inquam, atque his similia cum longe transcendere arbitraretur creatæ charitatis vim, dignitatem, creatam sustulit charitatem, docuitque ipsam charitatem esse Spiritum sanctum, non autem habitum aliquem creatum, quales sunt habitus fidei, spei cæterarumque virtutum. At hæc Magistri sententia jam e scholis explosa est (S. Thom. 2-2 q. 23, art. 2; Bellarm. lib. I de Gratia cap. 9), illudque certe definitum, charitatem qua Deus nobis diligitur esse qualitatem seu habitum quemdam creatum et infusum, qui et virtus sit, et mater virtutum, et res sive donum Dei verissime appelletur. Siquidem D. Augustinus in epist. ad Hieronymum charitatem docet veram magnamque esse virtutem. Et lib. de Natura et Gratia (Cap. 70), dicit charitatem inchoatam esse

dicat: Quoniam ^b Deus diffusus est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui habitat in nobis. Qui etiam, cum ignoremus quid debeamus orare, ^c *interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis* (Rom. VIII).

CAPUT XIV.

De gradibus charitatis.

Illam igitur ^d charitatem quæ dicitur ἀγάπη possibile est omnibus exhibere, de qua beatus Apostolus: *Ergo dum tempus habemus, inquit, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei* (Galat. VI). Quæ in tantum omnibus est generaliter exhibenda, ut eam etiam inimicis nostris a Domino jubeamur impendere. Nam *Diligite*, inquit, *inimicos vestros* (Matth. V). ^e ἀγάπης autem, id est, affectio, paucis admodum, et his qui vel paritate morum vel virtutum societate connexi sunt, exhibetur, licet etiam ipsa diathesis multam in se differentiam ha-

inchoatam in nobis justitiam, charitatem provectam esse provectam justitiam, charitatem perfectam esse perfectam justitiam. Atqui hæc incrementa non cadunt in charitatem increatam, ut notum est, neque ea justitia nostra est, qua justii proprie et formaliter nominemur et simus. Aptissime itaque D. Bernardus epist. 11 et in fine libri de diligendo Deo: *Recte, inquit, dicitur charitas et Deus et Dei domum; charitas enim dat charitatem, substantiva accidentalē.*

^b Parum absuam ut dicam: *Durus est hic sermo, et quis potest eum sustinere* (Joan. VI)? Improprie enim admodum, ne dicam incongrue, *καταχρηστικώς*, exponit illam sententiam Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, de charitate increata*. Quis enim vel ita loquatur, vel libenter illud audiat, charitatem increatam, id est, Spiritum sanctum, diffundi in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis? ubi manifesta est et crassa tautologia. Melius itaque D. Augustinus lib. de Spiritu et Littera (Cap. 32): *Charitas, inquit, Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos; sicut justitia Dei dicta est qua justii ejus manere efficiamur, et Domini salus qua nos salvos fecit, et fides Christi qua nos fideles facit.*

^c Spiritus sanctus postulat sive interpellat pro nobis, id est, postulare nos docet, ut exponit D. Augustinus (Tract. 6 in Joan. et epist. 21). Quo modo dixit Christus apostolis: *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in nobis* (Matth. X). Et Apostolus: *Misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba, Pater* (Galat. IV), id est, clamare nos facientem.

^d ἀγάπη, Græcis amor, dilectio et charitas dicitur. Hinc Tertullianus (In Apologetico cap. 3): *Vocatur, inquit, agape, id quod dilectio penes Latinos est*. Et D. Cyprianus lib. III ad Quirinum: *Agapen, et dilectionem fraternam religiose et firmiter exercendam*. Apud veteres Christianos agape dicebatur cœna quædam, sive convivium, quo pauperes diebus dominicis et festivis excipiebantur. De qua vide collat. 24 cap. 12.

^e Diathesis plura habet significata, quorum hæc præcipua, affectus, sive affectio, morbus, conditio, ratio, testamentum, quod et diatheca dicitur. Sumitur autem hic pro affectu, propensione, seu peculiari dilectione, qua conjunctiones præ cæteris magis complectimur, in qua tot sunt gradus quot conjunctionum et necessitudinum species et differentia, ut hic declaratur.

bere videatur. Aliter enim parentes, aliter conjuges, aliter fratres, aliter filii diliguntur, et in ipsa quoque horum affectuum necessitudine magna distantia est, nec uniformis parentum dilectio erga filios invenitur. Quod etiam Jacob patriarchæ probatur exemplo, qui cum esset duodecim filiorum pater, omnesque paternam charitate diligeret, tamen propensiore Joseph dilexit affectu, ut de eo aperte Scriptura commemoret: *Invidebant autem ei fratres sui, eo quod diligeret eum pater suus (Genes. xxxvii)*, scilicet, non quod vir justus et pater non valde diligeret etiam cæteram prolem, sed quod hujus, quia typum Domini præferbat, affectui dulcius quodammodo atque indulgentius inhæreret. ^a Hoc etiam de Joanne evangelista legimus evidentissime designari, cum de ipso dicitur: *Discipulus ille quem diligebat Jesus (Joan. xiii)*, cum utique etiam reliquos undecim similiter electos ita præcipua dilectione complexus sit, ut hoc etiam evangelica attestatio designet, dicens: *Sicut dilexisti vos, et vos diligite invicem (Joan. xiii)*. De quibus et alibi dicitur: *Diligens suos qui erant in mundo, usque in finem dilexit eos (Ibid.)*. Sed hæc unius dilectio non erga reliquos discipulos teporem charitatis, sed ^b largiorem erga hunc superabundantiam amoris expressit, quam ei virginitatis privilegium et carnis incorruptio conferebat. Quæ idecirco velut sublimior cum quadam exceptione signatur, quia non eam odii comparatio, sed affluentior gratia exuberantisissimi amoris extollit. Tale quid etiam ex persona sponsæ legimus in Cantico canticorum, dicentis: *Ordinate in me charitatem (Cantic. ii)*. Hæc enim est vere charitas ordinata, quæ odio habens neminem, quosdam meritorum jure plus diligit; quæque cum generaliter diligit cunctos, excipit tamen sibi ex his quos debeat peculiari affectione complecti; et rursum inter ipsos qui in dilectione summi at-

A que præcipui sunt, aliquos sibi qui cæterorum affectui superextollantur excerptit.

CAPUT XV.

De his qui vel suam vel fratrum commotionem dissimulatione corroborant.

Econtra novimus, quod utinam nesciremus! nonnullos fratrum tantæ esse obstinationis atque duritiæ, ut ^d cum vel suos adversus fratrem vel fratris adversum se senserint animos excitatos, ad dissimulandam mentis suæ tristitiam, quæ ex indignatione alterutræ commotionis exorta est, secedentes ab eis quos humili satisfactione atque colloquio lenire debuerant, aliquos psalmorum incipiunt decantare versiculos. Qui dum conceptam cordis amaritudinem delinire se putant, insultando augent, quod statim extinguere potuerunt si magis anxii atque humiles esse voluissent, ut opportuna compunctio et ipsorum cordibus mederetur, et fratrum animos deliniret. Nam illo utique modo pusillanimitatis, immo superbiæ suæ vitium palpant, et nutriunt potius quam extirpant fomitem jurgiorum, Dominicæ illius præceptionis immemores, qua ait: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v)*: Et, *Si recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ad altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum (Ibid.)*.

CAPUT XVI.

Quod fratre adversum nos aliquid habente simultatis, munera orationum nostrarum a Domino respiciantur.

In tantum igitur non vult nos Deus noster alterius respectui habere tristitiam, ^e ut si aliquid adversum nos frater habuerit, nec munera nostra suscipiat, id est, nec orationes sibi a nobis permittat offerri, donec de animo ejus tristitiam juste injuste conceptam, eeleri satisfactione tollamus. ^f Neque enim ait, *Si habet veram querelam adversum te frater-*

ALARDI GAZELI COMMENTARIUS.

^a D. Hieronymus lib. primo adversus Jovinianum: *Joannes, inquit, unus ex discipulis, qui minimus traditur fuisse inter apostolos, et quem fides Christi virginitatem repererat, virgo permansit, et ideo plus amatur a Domino, et recumbit super pectus Jesu; et quod Petrus, qui uxorem habuerat, interrogare non audeat, illum rogat ut interroget, etc.*

^b Non quod alios apostolos, vel non dilexerit, vel minus dilexerit; sed quia certæ significationis causa, vel castimoniam ac virginitatis intuitu, suum erga Joannem amorem, signis externis et familiari consuetudine, magis quam erga alios exhibuerit.

^c Ita Græci interpretes: *Τάχα τὸ ἐν: ἐμὲ ἀγάπησεν*, ut legit etiam D. Hieronymus in Ezechielis cap. XLII. At Vulgata versio est: *Ordinavit in me charitatem*. Quo modo a Patribus communiter citatur. Vide D. Bernardum serm. 50 in Cantica.

^d Huic itidem morbo contrarium D. Benedictus instituit ac præscripsit antidotum his verbis: *Si quis frater pro quavis minima causa ab abbate vel a quocumque priore suo corripitur quolibet modo, vel si leviter senserit animum prioris cujuscumque contra se iratum vel commotum, quamvis modice; mox, sine mora, tamdiu prostratus in terra ante pedes ejus jaceat satisfaciens, usque dum benedictione sanetur illa commotio.*

^e D. Gregorius in Pastoralis (III part. admon. 23): *Admonendi, inquit, sunt dissidentes, ut noverint quod*

tamdiu nullum boni operis sacrificium immolant, quam diu proximorum charitate discordant. Scriptum namque est: Si offers munus tuum ad altare, etc. Ex qua præceptione pensandum est, quorum hostia repellitur, quam intolerabilis culpa monstratur. Nam cum mala cuncta bonis sequentibus diluantur, pensemus quanta sint mala discordiæ, quæ nisi extincta funditus fuerint, bonum subsequi non permittunt. Vide eundem lib. iv Dialog. cap. ultimo.

^f Eodem fere modo D. Hieronymus: *Non dixit: Si tu habes aliquid adversum fratrem tuum, sed: Si frater tuus habet aliquid adversum te, ut durior reconciliationis tibi imponatur necessitas. Clarius idem explicat et asserit Cassianus lib. viii cap. 13: Quia, inquit, plerumque seu læsos fratres et contristatos contemnimus, aut certe non vitio nostro dicentes eos offensos, despiciamus; animarum medicus et occultorum conscius, occasiones iracundiæ volens radicibus a cordibus nostris evellere, non solum si læsi fuerimus, jubet nos remittere, et reconciliari fratribus nostris, nullamque adversus eos injuriæ seu læsionis memoriam retinere; sed etiam si illos adversum nos, seu juste, seu injuste, habere aliquid noverimus, similiter præcipit ut munus nostrum relinquentes, etc. Cæterum quomodo hæc accipienda sint, et quatenus fratri qui nos offenderit reconciliari debeamus, antequam munus nostrum offeramus vide ibidem annotatum.*

tuus, relinque ibi munus tuum ad altare, et vade prius A
reconciliari fratri tuo; sed, Si recordatus fueris, inquit,
quia frater tuus habet aliquid adversum te (Matth. v),
id est, etiam si leve aliquid ac vile sit quo fratris in
te fuerit excitata commotio, et hoc memoriam tuam
subita recordatione pulsaverit, scias te offerre pre-
cum tuarum spiritalia munera non debere, nisi prius
qualibet ex causa ortam tristitiam de corde fratris
benigna satisfactione depuleris. Si igitur evangelicus
sermo etiam pro præterita et minima simultate, ac
de exiguis oborta causis, satisfacere nos irascentibus
jubet, quid de nobis miseris fiet, qui recentes et
maximas causas nostroque errore commissas, perti-
naci dissimulatione contemnimus, et inflati tumore
diabolico, dum humiliari erubescimus, auctores nos
fraternæ tristitiæ denegamus, ac rebeli spiritu sub-
jici præceptis Domini dedignantes, nequaquam ea
vel observari debere, vel impleri posse contendimus?
Eoque fit ut judicantes eum impossibilia vel incon-
grua præcepisse, efficiamur, secundum Apostolum,
non factores, sed iudices legis (Jac. iv).

CAPUT XVII.

De his qui patientiam sæcularibus magis putant
impedendam esse quam fratribus.

Illud quoque quibus lacrymis est deflendum, quod
nonnulli fratrum cum fuerint contumelia cujuslibet
sermonis accensi, si alterius eujuspiam, qui eam le-
nire desiderat, precibus fatigentur, cum audierint
nequaquam debere adversus fratrem concipi retine-
rive tristitiam, secundum illud quod scriptum est :
a Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v); C
et, Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes.
iv), proclamant illico : Si paganus aliquis, si sæcu-
laris, hoc fecisset, aut ista dixisset, recte debuit
sustineri. Quis autem ferat fratrem tam gravis con-
scium culpæ aut tam insolens de ore convicium
proferentem ! Quasi vero patientia infidelibus tantum
atque sacrilegis et non omnibus sit generaliter exhi-
benda, aut iracundia contra gentilem noxia contra
fratrem utilis æstimanda, cum utique perturbatæ
mentis obstinata commotio non dissimile, contra
quemvis fuerit excitata, sibi inferat detrimentum.
Quantæ autem obstinationis, immo vecordiæ est, ut

nec ipsam verborum proprietatem brutæ mentis stu-
pore discernat. Quia non dicitur, Omnis qui irascitur
alienigenæ, reus erit iudicio, quod fortasse poterat
secundum illorum sensum contra consortes nostræ
fidei et conversionis excipere, sed significanter ex-
pressit evangelicus sermo dicens : Omnis qui irascitur
fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v). Licet itaque
b secundum regulam veritatis omnem hominem fra-
trem debeamus accipere, tamen hoc in loco magis
fidelis ac nostræ conversationis particeps quam
ethnicus fratris vocabulo designatur.

CAPUT XVIII.

De his qui patientiam mentientes ad iracundiam fratres
siletio accendant.

Illud vero quale est, quod interdum patientes esse
nos credimus, quia respondere contemnimus laces-
siti; sed ita commotos fratres amara taciturnitate
vel motu gestuque irrisorio subsannamus, ut eos
magis ad iracundiam vultu tacito provocemus, quam
tumida potuissent incitare convicia, in eo nos æsti-
mantes minime apud Deum reos, quia nihil ore pro-
tulimus, quod nos notare hominum iudicio aut con-
demnare potuisset? quasi vero apud Deum verba
tantummodo, et non præcipue voluntas vocetur in
culpam, et opus solum peccati, et non etiam votum
ac propositum habeatur in crimine, aut hoc tantum
quod unusquisque fecerit per loquelam, et non quod
etiam per taciturnitatem facere studuerit, in iudicio
sit quaerendum. Non enim sola commotionis illatæ
qualitas, sed etiam propositum irritantis in noxa
est. Et ideo non quemadmodum jurgium fuerit
excitatum, sed cujus conflagraverit vitio, verum
iudicis nostri perquiret examen. c Affectus enim
peccati, non ordo considerandus est admissi. Quid
enim differt utrum quis gladio ipse peremerit fra-
trem, an aliqua ad mortem fraude compulerit, cum
ipsius eum dolo vel crimine constet extinctum?
quasi vero cæcum in præceps manu propria non im-
pegisse sufficiat, cum similiter reus sit qui pronum
et imminentem jam foveæ, cum potuerit revocare,
contempserit; aut ille solus in crimine sit qui manu
sua quempiam laqueaverit, et non etiam is qui vel
paraverit vel ingesserit laqueum, vel certe eum po-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Has sententias videre licet alibi explicatas (Lib. D
VIII Instit. cap. 8 et 19).

b Regulam veritatis dicit ipsam rei veritatem, vel
illam sententiam evangelicam : Omnes vos fratres
estis (Matth. xxii), etc. Notat vero D. Hieronymus
(Adversus Helvid. c. 8) quatuor modis in Scripturis
divinis fratres appellari, natura, gente, cognatione,
affectu; et rursus affectu duobus modis fratres nomi-
nari, spiritaliter (forte specialiter) et communiter. Ne
longum, inquit, faciam, ad extremam divisionis par-
tem revertar, id est, et affectu fratres dici, quod in duo
scinditur, in spiritale et in commune. In spiritale [Al.
speciale], quia omnes Christiani fratres vocamur, ut
ibi : Ecce quam bonum et quam jucundum habitare
fratres in unum ! Et in alio psalmo Salvator : Narrabo,
inquit, nomen tuum fratribus meis, etc. Porro in com-
mune, quia omnes homines ex uno patre nati pari inter
nos germanitate conjungimur : Dicite, ait, iis qui ode-

rumt vos, fratres nostri estis, etc. (Joan. xx). Hæc
Hieronymus.

c Ita emendatum in hac editione; quamvis Diony-
sius cum mss. legat (Vide col. 6 cap. 9). Effectus
enim peccati. Magis enim congruit præcedentibus,
ubi ait : Quasi vero apud Deum verba tantummodo, et
non præcipue voluntas vocetur in culpam; et opus so-
lum peccati, et non etiam votum ac propositum habeatur
in crimine. Quid enim est affectus peccati nisi
voluntas, votum ac propositum peccantis? Sensus
est, quem verba aperte sonant, apud Deum magis
spectari affectum seu voluntatem peccantis, quam
modum et ordinem peccandi : Deus enim cor intue-
tur (I Reg. xvi). Cui potius contraria videtur hæc
Dionysiana paraphrasis : Effectus enim peccati pen-
sandus est, non solum ordo admissi, vide cap. 11 et
12 coll. 17.

tuerit, auferre noluerit. Ita igitur tacere nihil prod-
est, si idcirco nobis indicamus silentium, ut quod
agendum convicio fuerat, hoc taciturnitate faciamus,
assimilantes quosdam gestus, quibus et ille quem
curare nos oportuit, vehementiori inardescat ira-
cundia, et nos super hæc omnia damno illius ac
perditione laudemur; quasi vero non etiam ex hoc
ipso quis criminiosior sit, quod gloriam sibi de fratris
voluerit perditione conquirere. Utrique enim a tale
silentium erit æqualiter noxium: quia sicut exagge-
rat in alterius corde tristitiam, ita in suo non per-
mittit exstingui. Contra quos illa prophetæ satis
proprie est directa maledictio: *Væ qui potat amicum
suum, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nu-
ditatem ejus, repletus est ignominia pro gloria* (Aba-
cuc. II). Illud quoque quod per alium de talibus di-
citur: *Quia omnis frater supplantans supplantabit, et
omnis amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem suum
irridebit, et veritatem non loquetur; extenderunt enim
linguam suam quasi arcum mendacii et non veritatis*
(Jerem. IX). Sæpe autem ficta patientia etiam acrius
ad iracundiam quam sermo succendit, et atrocissimas
verborum transcendit injurias maligna taciturnitas;
leviusque tolerantur inimicorum vulnera,
quam irridendum subdola blandimenta. De quibus
proprie dicitur per prophetam: *Molliti sunt sermones
ejus super oleum, et ipsi sunt jacula* (Psal. LIV). Et
alibi: *Verba callidorum mollia, hæc autem ferient
in penetralia ventris* (Prov. XXVI). Quibus etiam illud
potest eleganter aptari: *In ore pacem cum amico suo
loquitur, et occulte ponit ei insidias* (Jerem. IX), qui-
bus tamen magis decipitur ipse qui decipit. Nam
*Qui præparat ante faciem amici sui rete, circumdat
illud pedibus suis; et qui fodit foveam proximo suo,
incidit in eam ipse* (Prov. XXVI). Denique cum magna
ad comprehendendum Dominum cum gladiis et fus-

A tibus multitudo venisset, nemo in auctorem vitæ
nostræ illo cruentior exstitit parricida quam qui,
cunctos ficto salutationis honore præveniens, oscu-
lum subdolæ charitatis ingessit. Cui Dominus, *Juda,*
inquit, osculo Filium hominis tradis (Lucæ XXII)? id
est, amaritudo persecutionis atque odii tui hoc teg-
men assumpsit quo dulcedo veri amoris exprimitur?
Apertius quoque ac vehementius per prophetam
^d vim hujus doloris exaggerat: *Quoniam si inimicus
meus, inquit, maledixisset mihi, sustinuissem utique;
et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset,
abscondissem me utique ab eo. Tu vero homo unani-
mis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces
capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu* (Psal. LIV).

CAPUT XIX.

De his qui ex indignatione jejunant.

B Aliud quoque profanum tristitiæ genus est, quod
dignum commemoratione non fuerat, nisi id a non-
nullis fratribus scissemus admitti, qui cum tristifi-
cati fuerint vel irati, ab ipso etiam pertinaciter abs-
tinent cibo, ita ut, quod etiam dicere absque pu-
dore non possumus, illi qui dum placidi sunt,
refectionem cibi usque ad horam sextam vel, ut
multum, nonam negant se posse differre, cum fue-
rint ^e tristitia vel furore suppleti, jejunia etiam
biduana non sentiant, tantamque inediæ defectio-
nem iracundiæ satietate sustentent. In quo plane
^f sacrilegii crimen evidenter incurrunt, jejunia scilicet,
quæ soli Deo pro humiliatione cordis et pur-
gatione vitiorum sunt specialiter offerenda, pro
diabolico tumore tolerantibus. Quod tale est ac si
orationes atque sacrificia non Deo, sed dæmoniis de-
ferant, illamque Mosaicam increpationem mereantur
audire, *Sacrificaverunt dæmoniis, et non Deo, diis
quos ignorabant* (Deut. XXXII).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Silentium hoc pravum et perversum, cum quis
ex amaritudine animi, vel ex contemptu aut desin-
one proximi, tacet, nec dignatur ipsum alloqui, aut ei
respondere, quo magis eum irriat et provocet. De
tali silentio loquitur D. Gregorius lib. V Moralium
(Cap. XXXI), ubi ait: *Aliquando ira perturbato animo,
quasi ex judicio, silentium indicit, et quo se foras per
linguam non exprimit, intus deterius ignescit; ut iratus
quisque colloquutionem suam proximo subtrahat, et
nihil dicendo, quam sit aversus dicat. Et nonnumquam
hæc silentii severitas per disciplinæ dispensationem
geritur, si tamen sollicitè in intimis discretionis forma
teneatur; nonnumquam vero, dum accensus animus a
consueta locutione restringitur, per accessum temporis
penitus a proximi dilectione separatur; et aciores
stimuli ad mentem veniunt, causeque, quæ gravius ex-
asperant, oriuntur, atque in irati oculo festuca in tra-
bem vertitur, dum ira in odium permutatur. Plerumque
ira per silentium clausa intra mentem vehementius
æstuat, et clamoras tacita voces format; verba sibi qui-
bus exasperetur objicit, et quasi in causæ examine po-
sita durius exasperata respondet; sicque fit ut pertur-
batus animus majorem strepitum sui silentii sentiat,
eumque gravius clausa iræ flamma consumat.* Hæc
Gregorius. Porro silentium alias optimum esse re-
medium ad comprimendam et mitigandam tum suam,
tum proximi iram, infra dicitur.

PATROL. XLIX.

^b D. Hieronymus vertit: *Verba susurronis quasi
simplicia, et ipsa perveniunt ad intima cordis* (Prov.
XXVI). Cui similis sententia Proverb. XVIII: *Verba
bilinguis quasi simplicia, et ipsa perveniunt usque ad
interiora ventris.*

^c Vulg. textus: *Homo qui blandis fictisque sermo-
nibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus*
(Prov. XXIX). Ubi D. Hieronymus notat utrumque
exponi posse, et gressibus ejus, et gressibus suis, ex
ambiguo verbo Græco, quod est περιβάλλει, quod tam
expandere quam circumdare significat, et tam ad
ipsum fraudatum referri potest: *Nam qui fodit fo-
veam proximo suo, incidet in eam. Ita fit ut retia frau-
dulenta non tam eum cujus gressibus expanduntur, quam
illum aquo expanduntur, involvant.* Sic D. Hieronymus.

^d Minorem enim dolorem mala ingerunt, quæ ab
extraneis inferuntur. Plus vero in nobis ea tormenta
sæviunt, quæ ab illis patimur de quorum mentibus
præsumebamus, quia cum damno corporis mala nos
cruciant amissæ charitatis, ait B. Gregorius (Homil.
35 in Evang.).

^e Phrasis Cassiano familiaris, ut sæpe notavimus.
^f Cum sacrilegium generali notionem sit omnis
abusus rei sacræ, et ad Dei cultum destinatæ, sacri-
legium quoddam committere videtur qui ex iracun-
dia vel indignatione a cibis abstinet aut jejunat, quia
in quo Deum colere debuit, eum offendit.

CAPUT XX.

De quorundam simulata patientia qua maxillam verberandam alteram ingerunt.

Non ignoramus etiam aliud dementiæ genus, quod sub colore fucatae patientiæ in nonnullis fratribus invenitur, quibus parum est jurgia commovisse, nisi etiam instigatoriis verbis ut feriantur irriterent; cum utique [Lips. in marg. itaque] vel levi fuerint impulsione contacti, aliam quoque partem corporis ingerunt verberandam, quasi per hoc perfectionem mandati illius impleturi quod dicitur: ^a *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram* (Matth. v), Scripturæ vim ac propositum penitus ignorantes; evangelicam namque patientiam per iracundiæ vitium exercere se putant. Ob quod radicatus excidendum, non solum vicissitudo talionis et concertandi irritatio prohibetur, sed etiam furorem verberantis geminata jubemur injuriæ tolerantia mitigare.

CAPUT XXI.

Interrogatio, quemadmodum Christi mandatis obtemperantes evangelica perfectione fraudentur.

Germanus: Quomodo reprehendendus est is qui præcepto satisfaciens evangelico, non solum non intulit talionem, sed etiam paratus est ut sibi geminetur injuria?

CAPUT XXII.

Responsio, quod Christus non solum facti, sed etiam voluntatis inspector sit.

Joseph: Sicut paulo ante dictum est (Cap. 18),

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Diximus superius hanc sententiam non absolutum continere præceptum; sed aliquid præcepti, et aliquid consilii. Præcepti illud est, ut potius alteram maxillam verberemus, id est, alteram accipiamus injuriam, quam acceptam ulciscamur, vel, ut hic dicitur, ne talionem, id est, parem aut similem injuriam referamus, vel malum pro malo reddamus; et animo parati simus ad tolerandas injurias, quoadcumque id charitas et Dei gloria videbitur postulare. Consilii autem est, ut quamvis neque charitas, neque Dei gloria id a nobis exigat, mortificationis tamen nostræ causa hæc omnia ad litteram exsequamur, non quidem irritantes aut provocantes proximum ad inferendam nobis injuriam, quod hic merito reprehenditur, sed nos ipsos ad excipiendam et sustinendam, si inferatur, excitantes et confirmantes.

^b Moralis expositio, quæ et D. Hieronymo (In commentario) placuit: *Secundum mysticos, ait, intellectus, percussa dextera non jubemur sinistram præbere, sed alteram, hoc est, alteram dexteram; justus enim sinistram non habet.*

^c Id est, animi promptitudo sive præparatio ad excipiendas et tolerandas injurias, de qua D. Augustinus (Ubi supra) sententiam illam evangelicam de præbenda maxilla docet intelligendam (Vide S. Thom. in cap. XII Epist. ad Rom.).

^d Exterior, dextera scilicet maxilla. Hujus rei duo præclara succurrunt exempla huic loco perquam consentanea, et lectoribus, ut spero, profutura. Primum Spiridionis episcopi Cypri, qui, ut in Vita ejus legitur (Apud Surium 14 Decemb.), aliquando ad imperatorem Constantium, a quo evocatus erat, profectus est. Vili autem erat habitu, manu virgam ex palma tenens. Pendebat ex collo vas fictile, et, ut verbo dicam, contempti hominis speciem præ se ferebat.

A non solum res ipsa quæ geritur, sed etiam qualitas mentis et propositum facientis est intuendum. Et ideo si id quod ab unoquoque perficitur, quo animo fiat, vel quo procedat affectu, intimo perpendicularis cordis examine, videbitis patientiæ lenitatisque virtutem nequaquam posse contrario spiritu, id est, impatientiæ ac furoris impleri. Siquidem Dominus noster atque Salvator ad profundam nos instruens patientiæ lenitatisque virtutem, id est, non ut labiis eam tantummodo præferamus, sed ut intimis animæ nostræ abditis recondamus, istam nobis perfectionis evangelicæ formulam dedit, dicens: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram* (Matth. v), subauditur sine dubio, dexteram. Quæ alia dextera, nisi ^e interioris hominis, ut ita dixerim, facies potest accipi. Per hoc omnem penitus iracundiæ fomitem de profundis cupiens animæ penetralibus extirpare, id est, ut si ^d exterior dextera tua impetum ferientis exceperit, interior quoque homo per humilitatis assensum dexteram suam præbeat verberandam, compatiens exterioris hominis passioni, et quodammodo succumbens atque subjiciens suum corpus ferientis injuriæ, ne exterioris hominis cæde vel tacitus intra moveatur interior. Videtis ergo longe eos ab evangelica perfectione distare, quæ patientiam docet, non verbis, sed interiore cordis tranquillitate servandam; camque a nobis, cum quid adversi evenerit, ita præcipit custodiri, ut non solum nosmetipsos alienos ab iracundiæ perturbatione servemus, sed etiam illos qui suo commoti sunt vitio, ^e succumbentes injuriis eorum,

COMMENTARIUS.

Itaque regiam ingredientem quidam indecorum ratus tam abjecta specie virum intrare palatium regium, sacræ ejus maxillæ impudenter colaphum infregit. Tulit id non modo patienter vir sanctus, sed et alteram prompto patiendi animo percussori exhibuit. Quæ res insolentem illum tanto pudore affectu, ut repente ei supplex fieret et inconsideratæ audaciæ veniam peteret; quam libens concessit, et hominem paterne instruxit ut ab inferenda injuria se contineret. Quo factum est ut a viris principibus in honore haberetur, qui eum summa reverentia ad imperatorem deduxerunt. Alterum D. Bernardi (Lib. III Vitæ ejus cap. 6), ad quem veniens aliquando Claramvallem clericus quidam regularis, importune satis instabat ut in monachum reciperetur. Suadente Patre sancto ut ad suam reverteretur ecclesiam, nec acquiescente eum recipere, ille velut insanus impetum faciens in eum, percussit maxillam ejus, idque tam graviter, ut succederet statim rubor iclui, tumor rubori. Jam qui aderant, in sacrilegum involabant; sed prævenit eos servus Domini, clamans et adjurans per nomen Christi ne eum tangerent, sed educerent caute et curam ejus haberent, ne ab aliquo ei noceretur.

^e Id est, cedentes eorum injuriis easque patienter sustinentes; vel, ut ait Apostolus: *Locum dantes iræ*; vel, ut noster paraphrastes: *Humiliantes et subdentes nos illis qui commoti sunt, cogamus eorum injurias ad placiditatem reverti, expleta satietate percussione eorum, vincendo nostram mititate furorem ipsorum*, etc. Alluditur autem hic, sed obscurius, ad locum illum Matthæi: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi et alteram* (Matth. v). Docet enim ex hac Christi sententia Christianæ et religiosæ patientiæ perfectionem eo pertingere, ut percussus

ad placiditatem expleta cædis satietate cogamus, A
furorem eorum nostra lenitate vincentes. Et ita
etiam illud Apostolicum implebimus: *Noli^a vinci a
malo, sed vince in bono malo* (Rom. XII). Quod ab
illis impleri non posse certissimum est, qui illo spi-
ritu ac tumore verba lenitatis atque humilitatis
emittunt, ut non solum non mitigent conceptum fu-
roris incendium, sed magis illud tam in suo quam
in fratris commoti sensu faciant conflagrare, qui
tamen etiam si possent aliquo modo ipsi mites ac
placidi permanere, nec sic quidem aliquos justitiæ
fructus caperent, cum damno proximi patientiæ sibi
gloriam vindicantes, et per hoc ab illa Apostolica
charitate omnimodis alieni, quæ non quærit quæ sua
sunt (I Cor. XIII), sed ea quæ aliorum, non etiam ita
divitias concupiscit, ut lucrum sibi de proximi faciat
detrimento, nec acquirere quidquam cum alterius
desiderat nuditate.

CAPUT XXIII.

*Quod ille sit fortis et sanus qui succumbit alterius
voluntati.*

Sciendum sane generaliter illum partes agere forti-
ores qui voluntati fratris suam subijcit voluntatem,
quam eum qui in defendendis suis definitionibus ac
tenendis pertinacior invenitur. Ille enim sustentans
ac tolerans proximum, sani ac validi, hic autem infir-
mi et quodammodo ægrotantis obtinet locum, quem
ita palpari necesse est ac foveri interdum, ut etiam
a rebus necessariis pro ejus quiete ac pace salubre
sit aliquid relaxari. In quo quidem non se eredit
quis aliquid de sua perfectione minuisse, tametsi C
quiddam de proposita districtione condescendendo
summiserit, sed econtrario multo amplius se pro
longauimitatis et patientiæ bono noverit acquisisse.
Apostolicum namque præceptum est: ^b *Vos qui fortes*

estis, imbecillitates infirmorum sustinete (Rom. XV);
et: *Alterutrum onera vestra portate, et sic adimple-
bitis legem Christi* (Galat. VI). Numquam enim infir-
mus sustentat infirmum, nec tolerare poterit aut
curare languentem is qui similiter ægrotat; sed ille
medelam tribuit imbecillo, qui imbecillitati ipse non
subjacet. Merito enim ei dicitur: *Medice, cura te-
ipsum* (Luce IV).

CAPUT XXIV.

Quod infirmi injuriosi sint, et injurias ferre non possint.

Notandum etiam illud est, infirmorum naturam
esse semper ejusmodi, ut prompti quidem ac faciles
sint ad contumelias ingerendas et jurgia couserenda,
ipsi vero ne minima quidem injuriæ velint suspi-
cione contingi: cumque inferentes proterva convicia,
B
inconsiderata superequitent libertate, ne parva qui-
dem atque levissima sustinere contenti sunt. Ideo-
que, ^c secundum prædictam seniorum sententiam,
charitas stabilis atque indrupta non poterit perdu-
rare, nisi inter viros ejusdem virtutis atque propo-
siti. ^d Sciendi etenim necesse est eam quocumque
tempore, quantalibet fuerit cautione ab altero cus-
todita.

CAPUT XXV.

*Interrogatio, quomodo fortis sit qui non semper
sustentat infirmum.*

Germanus: In quo ergo laudabilis perfecti viri
potest esse patientia, si tolerare non prævalet sem-
per infirmum?

CAPUT XXVI.

Responsio, quod infirmus se non sinat sustentari.

Joseph: Nec ego dixi quod illius qui fortis est ac
robustus virtus tolerantiaque vincenda sit; sed quod
infirmi pessima valetudo, illius qui sanus est susten-
tatione nutrita, atque in deterius ^e quotidie prola-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quispiam, aut alapis vel pugnis cæsus, tamdiu pa-
tienter sustineat, donec alter tandem percutiendo
satietur et mitigetur, sicque in bono malum vincat-
ur, ut hic subijcitur.

^a Quid sit vinci a malo, aut vincere malum, D.
Thomas egregie explicat: *Naturale, inquit, est ho-
mini ut velit adversarium vincere, et non vinci ab eo.*
Illud autem ab aliquo vincitur, quod ad illud trahitur:
sicut aqua vincitur ab igne, quando trahitur ad calo-
rem ignis. Si ergo vir bonus propter malum quod sibi
ab aliquo infertur, trahitur ad hoc quod ei malefaciat,
bonus a malo vincitur. Si autem econtrario, propter
beneficium quod bonus persecutori exhibet, eum ad
suum amorem trahat, bonus malum vincit.

^b Verba Apostoli ad Romanos XV: *Debemus autem
nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, et
non nobis placere, ubi Græce βαρᾶζω, id est, por-
tare, aut collo gestare more bajulorum, qui Græcis
βαρᾶζοντες dicuntur; quod aliis verbis expressit Apo-
stolus dicens: Alter alterius onera portate* (Galat. VI).

^c Supra e. 3: *Hæc est amicitie fide insolubilisque con-
junctio, quæ sola virtutum paritate fundatur.* Et e. 5:
*Plena atque perfecta amicitie gratia, nisi inter per-
fectos viros ejus demque virtutis perseverare non potest.*

^d Ita superius (Cap. 3): *Multos, inquit, novimus
in hoc proposito (id est vitæ instituto), constitutos,
qui cum pro charitate Christi flagrantissima essent
sodahitate devincti, non perpetuo eam nec indrupte ser-
vare poterunt; quia hæc bono societatis principio ni-*

*terentur, non tamen uno nec pari studio arreptum pro-
positum tenuerunt; fuitque inter eos quedam temporalis
affectio, quia non æquali utriusque virtute, sed unius
patientia servabatur.*

^e De his causis Cassiodorus (Lib. de Amicitia cap.
6): *Sunt, inquit, quatuor vitia quibus præclarus honor
amicitiæ sæpius obfuscatur: iracundia, instabilitas,
suspicio, garrulitas.* Et alibi (Cap. 17 et 28): *Sunt
autem quatuor ex quibus amici disjunctio causam habet:
dilectio, affectio, securitas, atque jucunditas.* Dilectio-
nis est consulere, providere, et amico beneficia exhibere.
Ad affectionem vero spectat quedam jucunda et suavis-
sima delectatio. Ad securitatem pertinet quorumlibet
secretorum sine omni timore et suspitione communicatio.
Ad jucunditatem vero de prosperis et adversis, de uti-
libus et nocivis, atque de omnibus quibus humana mens
affectur, amica et familiaris, dulcis et blanda collatio.
In his itaque amicitia patitur sectionem; quia licet di-
lectio in aliquo statu permaneat, subtrahitur tamen illa
suavissima dilectionis affectio; perit securitas per quam
sua revelabat arcana; turbatur jucunditas quam blanda
confabulatio seminabat. Manet itaque dilectio; sed gra-
tia familiaritatis aufertur. Cicero, vel Lælius apud
Ciceronem, ubi supra: *Est, inquit, quedam quasi
calamitas in amicitis dimittendis nonnunquam neces-
saria: erumpunt sæpe vitia amicorum tum in ipsos
amicos, tum in alienos, quorum tamen ad amicos re-
dundet infamia. Tales igitur amicitie sunt remissione
usus eluendæ, et (ut Catonem dicere audivi) dissuendæ*

bens, generatura sit causas ob quas vel ipse ultra non debeat sustineri; vel certe patientiam proximi notam ac deformationem impatientiae suae esse con-
 jiciens, abire quandoque mavult quam semper magnanimitate alterius sustineri. Haec ergo ab his qui sodalitates affectum cupiunt inviolabilem custodire, prae omnibus observanda censemus, ut primum quibuslibet injuriis laecessitus, non solum labia, sed etiam profunda pectoris sui monachus tranquilla custodiat; quae tamen si senserit vel tenuiter fuisse turbata, omni semetipsum taciturnitate contineat, et illud quod Psalmista commemorat diligenter observet: *Turbatus sum et non sum locutus* (Psalm. LXXVI). Et: *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea, posui ori meo custodiam, dum consisteret peccator adversum me; obmutui, et humiliatus sum, et sicut a bonis* (Psalm. XXXIII); nec praesentem considerans statum, ea proferat quae ad horam turbulentus suggerit furor, dictatque animus exasperatus, sed vel recolat gratiam praeteritae charitatis, vel reformandae pacis redintegrationem mente prospiciat, eamque, velut continuo reversuram, etiam in ipso commotio-

ALARDI GAZAEI

magis quam discindenda sunt; nisi quaedam admodum intolerabilis exarserit injuria, ut neque rectum neque honestum sit, neque fieri possit ut non statim alienatio disjunctioque facienda sit. Sin autem aut morum aut studiorum commutatio quaedam (ut fieri solet) facta erit, cavendum ne non solum amicitiae depositae, sed inimicitiae etiam susceptae videantur; nihil enim turpius quam cum eo bellum gerere quocum familiariter vixeris. Cavendum vero est ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiae, e quibus jurgia, maledicta, contumeliae pignuntur; quae tamen si tolerabiles erunt, ferendae sunt; et hic honos veteri amicitiae tribuendus est, ut is in culpa sit qui faciat, non qui patitur injuriam. Haec ille: quae, in perisque saltem, a Christiana philosophia non dissident.

* Optimum sane consilium a SS. Patribus itidem commendatum, ut convicio vel alia injuria laecessiti linguam contineamus, et taciti patientiam animo retineamus; quemadmodum de SS. martyribus canit Ecclesia:

Caeluntur gladii more bidentium;
 Non murmur resonat, non querimonia
 Sed corde tacito mens bene conscia
 Conservat patientiam.

S. Ambrosius lib. II de Officiis (Cap. 2 et seq.): Quando, inquit, aliquis nobis conviciatur, laecessit, ad violentiam provocat, ad jurgium vocat, tunc silentium exerceamus, tunc muti fieri non erubescamus. Peccator enim est, qui nos provocat, qui injuriam facit, et nos similes sui fieri desiderat. Denique si taceas, si dissimules, solet dicere: Quid taces? loquere, si audes. Sed non audes, mutus es, elinguem te feci. Si ergo taceas, plus rumpitur: victum se reputat, irrisum, posthabitem atque illum. Si respondeas, superiorem se factum arbitratur, quia parem invenit. Si enim taceas, dicitur: Ille conviciatus est huic, contempsit iste. Si referas contumeliam, dicitur: Ambo conviciati sunt. Uterque condemnatur, neuter absolvitur. Ergo illius est studium, ut irretit, ut similia illi loquar, ut similia agam. Justus autem est dissimulare, nihil loqui, tenere fructum bonae conscientiae, plus committere bonorum iudicio, quam criminantis insolentiae, etc. Hoc eodem remedio usam fuisse in aliorum jurgiis Paulam Romanam tradit D. Hieronymus in epistola ad Eustochium: Si quando, ait, prociacior fuisset inimicus, et usque ad verborum jurgia prosiliisset, illud psal-

nis tempore contempletur. Dumque se ad dulcedinem servat concordiae mox futurae, amaritudinem praesentium non sentiet jurgiorum, et ita ea potissimum respondebit, e quibus vel a semetipso reus fieri vel ab alio reprehendi, restituta charitate, non possit; sicque adimplebit propheticum illud eloquium: *In ira, misericordiae memor eris* (Abacuc. III).

CAPUT XXVII.

Quemadmodum sit iracundia comprimenda.

Cohibere ergo nos oportet omnes iracundiae motus, et gubernatrice discretionem moderari, ne in illud quod a Salomone damnatur, praecipiti furore raptemur: *Totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat per partes* (Prov. XXIX): id est, stultus quidem ad ultionem sui, irae perturbatione succenditur, sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit. Tale est et illud quod ab Apostolo dicitur, *Non vosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum irae* (Rom. XII): id est, nequaquam ad vindictam iracundia cogente tendatis, sed date locum irae: hoc est,

COMMENTARIUS.

terii decantabat: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui, et sicut a bonis*, etc. (Psalm. XXXVIII).

^b Ita correxerat Ciaconius ex Graeco et Dionysio paraphraste, cum in antiquis codicibus legeretur: *Totam iram suam profert impius*. Cui correctioni favet vulgata lectio, quae sic habet, *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt, et reservat in posterum* (Prov. XXIX). Cujus sententiae explicationem, quam affert hic abbas, etiam a D. Hieronymo est mutuata. Sic enim D. Hieronymus: *Totum spiritum suum profert stultus: impatientia impellente agitur, ut totus foris spiritus proferatur. Quem ideo citius perturbatio ejicit, quia nulla citius disciplina sapientiae circumcludit. Sapiens autem differt, etc. Laesus enim in praesens se ulcisci non desiderat, quia etiam tolerans parci optat; sed tamen vindicari omnia extremo iudicio non ignorat. Hunc locum antiqua translatio sic habet: Totam iram suam profert impius: sapiens autem dispensat per partes: quia nimirum stultus ad ultionem sui, irae perturbatione succenditur; sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit.*

^c Graece ἐκδικουντες, id est, ulciscetes, scilicet propria auctoritate. Pro quo noster interpretes vertit, *defendentes*, nec male. Solet enim in Scripturis et usu Ecclesiae defendere poni pro ulcisci. Psalm. VIII: *Ut destruas inimicum et ultorem*, pro quo Augustinus legit, *defensorem*. Et pro eo quod Apocalypsis VI dicitur: *Usquequo, Domine, non iudicas, et vindicas sanguinem nostrum?* Ecclesia canit: *Usquequo non defendis sanguinem nostrum?* etc.

^d Sicut in inferenda injuria tria considerari possunt, ira inferentis, ira ejus qui patitur, et ira Dei qui offenditur; ita tripliciter haec sententia exponitur a Patribus. De ira propria, ut sensus sit, *Locum date irae*, id est, ira vestra facile transeat et evanescat, sicut fumus protinus evanescit. De aliena: *Locum date irae*, id est, libenter cedite homini irato, et ejus infirmitatem sustinete, ut alibi ait Apostolus (Rom. XV). Duplicem hunc sensum tradit hic abbas Joseph. At Chrysostomus et alii ad iram Dei referunt et sic exponunt: *Locum date irae*, scilicet divinae, id est, relinquit Deo ultionem et vindictam. Nam qui se ulciscitur, non permittit, nec dat locum irae divinae, sed praecipit et anteverit. Unde subdit Apostolus: *Scriptum est enim: Mihi vindicta*, etc.; quod de Deo intelligitur.

non sint corda vestra sic impatientiæ ac pusillanimitatis angustiis coarctata, ut violentam commotionis procellam, cum irruerit, sustinere non possint; sed dilatamini in cordibus vestris, suscipientes adversos iracundiæ fluctus in illis extentis sinibus charitatis, quæ omnia suffert, omnia sustinet (I Cor. XIII): et ita mens vestra amplitudine longanimitatis ac patientiæ dilatata, habeat in se consiliorum salutare recessus, in quibus receptus quodammodo atque diffusus terribimus iracundiæ fumus protinus evanescat. Vel certe ita intelligendum est: Damus locum iræ, quotiens commotioni alterius humili atque tranquilla mente succumbimus, et quodammodo dignos nos qualibet injuria profitentes, impatientiæ sævienti obsequimur. Cæterum hi qui ita sensum apostolicæ perfectionis inclinant, ut locum iræ illos dare existiment, qui ab irascente discedunt, videntur mihi dissensionum fomitem non abscindere, sed nutrire. Nisi enim iracundia proximi humili statim satisfactione vineatur, provocat eam fugiens potius quam declinat. Illud quoque huic simile est quod Salomon ait: ^a *Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu insipientum requiescit* (Eccle. VII); et: ^b *Noli procurrare in iram cito, ne pœniteat te in novis, sino* (Prov. XXV). ^c Neque enim ita festinationem iræ vel iracundiæ culpatur, ut earundem approbet tarditatem. Similiter et illud suscipiendum est: ^d *Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam, occultat au-*

tem ignominiam suam astutus (Prov. XII). Non enim ignominiosam iracundiæ passionem ita a sapientibus occultari debere decernit, ut iracundiæ velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem: quam utique, si per necessitatem humanæ infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam, ut dum ad præsens sapienter obtegitur, in perpetuum deleatur. Hæc enim natura est iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. Dilatanda ergo atque amplianda sunt pectora, ne angustiis pusillanimitatis aretata, iracundiæ turbulentis æstibus oppleantur, et recipere secundum prophetam illud nimis latum mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum propheta: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum* (Psal. CXVII). Nam quia longanimitas sapientia sit, evidentissimis Scripturæ testimoniis edocemur: ^e *Longanimis enim vir nimis in prudentia, pusillanimis autem valde insipiens est* (Prov. XXIV). Et ideo de illo qui sapientiæ donum laudabiliter a Domino postulavit Scriptura commemorat: *Et dedit Dominus Salomoni sapientiam prudentiamque multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam maris innumerabilem* (III Reg. IV).

CAPUT XXXVIII.

Amicitias conjuratione initas firmas esse non posse.

Illud quoque multis est experimentis sæpissime comprobatum, nullo modo eos ^f qui amicitiarum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vulgatus textus: *Ne sis velocis ad irascendum; quia ira in sinu stulti requiescit*. Quibus verbis non prohibemur omnino irasci; sed ne ad irascendum veloces simus, hoc est, juxta Olympiodori explanationem, *ne malum concipiamus iracundiæ habitum, ita ut transeat in affectum cordis*. Qua etiam discretione D. Jacobus apostolus ait: *Sit autem omnis homo velocis ad audiendum: tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram* (Jac. I).

^b Vulgata versio: *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio cito: ne postea emendare non possit, cum dehonestaveris amicum tuum*. In Bibliis regis desunt illa verba: *Quæ viderunt oculi tui*.

^c Et hoc ad imitationem D. Hieronymi, qui ad illum locum Ecclesiastæ ita scribit: *Non quod concedat tardius irascendum, ideo nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci: sed quod cum furens et recens fuerit ira dilata, facilius sedatam possit auferre. Et quia ira semper juncta superbiæ desiderat ultionem, etc.* Ubi manifeste loquitur D. Hieronymus de ira mala et culpabili, quam dicit Sapiens requiescere in sinu stulti, hoc est, de appetitu propriæ vindictæ, aut ira immoderata et furiosa, vel de rixa et iracundia, ut hic habetur: *cujusmodi iras constat semper esse vitiosas, nec earum tarditatem approbari, cum festinatio culpatur*.

^d Vulgata lectio: *Fatrus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam, callidus est*.

^e Vulgata: *Qui patiens est, multa gubernatur sapientia; qui autem impatiens, exaltat insipientiam suam*.

^f Dionysii paraphrasis: *Qui interunt amicitia fœdus cum juramento: Quod sequentibus satis congruit, ubi dicitur: Eos prævaricatores sui faciat sacramenti, id est, juramenti, vel, ut idem Dionysius exponit, in iuramento pacti. Apparet ex hoc loco quosdam monachos id temporis solere inter se privatas quasdam et particulares inire societates et amicitias, adhibito etiam*

juramento, quo mutuam fidem arctioremque consuetudinem ac necessitudinem paciscebantur. Unde conjuratores et conspiratores dicebantur. Cujusmodi amicitiarum genus, ut religioni perniciosum et multis periculis obnoxium, vehementer etiam damnat: e detestatur D. Basilius, nec uno in loco (Serm. I et 2 de Instit. monach.): In communi, inquit, contubernio (scilicet monachorum) neutiquam patitur charitatis lex coiri seorsum aut amicitias aut sodalitates. Siquidem nullo modo fieri potest quin affectiones istæ quæ in hac magis quam in illam propendent partem, plurimum incommodent communi omnium concordia. Quamobrem æqualiter se diligere inter se omnes debent, idemque adversus universum fratrum cælum charitatis tenendus est modus. Quod si quis inventus fuerit quæ majore quadam animi propensione monachum fratrem, vel propinquum, vel alium quemvis, quavis de causa videatur diligere, hunc castigare oportet, ut injuriam publicæ charitati. Siquidem in eo, quod quis aliquem unum plus diligit, facile indicat reliquos se in amore inferiores habere. Item alio in loco (Orat. I de Amore Dei et proximi): Qui in conventu unum præ aliis charum habet, is seipsum reum facit, cum perfecta charitate non sit præditus. Quapropter ab omni societate et congressu procul arceatur singularis ista affectio, perinde ac pugna quædam indecens. Nam ut hæc manifestos producit inimicitias, sic illa invidias et similitates generat. Rursus in Constitut. monasticis (Cap. 30): Charitatem quidem mutuam habere inter se fratres debent; non ita tamen ut duo tresve seorsum a cæteris sodalitatibus inter se coeant; quandoquidem hoc non charitas est, sed seditio et divisio, et eorum qui sic coeunt improbitatis indicium. Si enim communis disciplinæ decus verum haberent qui tales sunt, procul dubio communem æqualemque erga omnes charitatem tenerent. Si vero ipsis cæteris sua sponte disjuncti cœtum efficiant, vitiosa hujusmodi amicitia conciliatio est, et diversam quamdam a communibus institutis rem

Theodore, credidi deputandas. Posterior siquidem A vestrum illam cœnobiorum sanctam atque egregiam disciplinam in provinciis Gallicanis antiquarum virtutum districtione fundavit; cæteri vero non solum cœnobialem professionem apprimè monachos expectere, verum etiam anachoreticam sitire sublimitatem vestris institutionibus provocastis. Ea namque collationes istæ summorum Patrum disputatione contextæ sunt, et ita in omnibus temperatæ, ut utrique professioni, qua non solum occiduas regiones, verum etiam ^a insulas, maximis fratrum catervis fecistis florere, convenient; id est, ut non solum hi qui adhuc in congregatione laudabili subiectione perdurant, sed etiam illi qui haud longe a vestris cœnobiis secedentes anachoretarum sectari gestiunt disciplinam,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Insulas nempe Stœchadas in mari Gallico sitas et tam Lerino quam aliis vicinas, et magna monachorum frequentia et sanctitate florentes, quibus hanc tertiam collationum classem Auctor destinavit, ut ipse testatur in sua præfatione ad collationem undecimam, ita Honoratum episcopum et Eucherium alloquens: *Si vero sanctam studii vestri sitim hæc satiare non quiverint, septem aliæ collationes, quæ ad sanctos qui in Stœchadibus consistunt insulis emittendæ sunt, fratres, desiderium, ut arbitror, vestri ardoris explebunt.*

^b Pia monitio et hortatio meo itidem voto consen-

pro conditione locorum ac status sui mensura plenius instruuntur. Quibus hoc præcipuum contulit præcedens vestri laboris industria, ut parati jam atque in iisdem exercitiis deprehensi, facilius præcepta seniorum atque instituta suscipiant, ^b ipsosque in cellulas suas auctores collationum cum ipsis collationum voluminibus recipientes, et quotidianis quodammodo cum eis interrogationibus ac responsis colloquentes, non propriis adinventionibus arduam istam et incongnitam ferme in hac regione appetant viam, sed periculosam etiam illic, ubi jam tritissimi calles et innumera præcedentium exempla non desunt, anachoreseos disciplinam illorum potius præceptis capere consuescant, quos in omnibus et antiqua traditio et longæ experientiæ instruxit industria.

B tanea, ut monachi omnes has collationes cum eorum auctoribus, sanctis videlicet patribus et anachoretis, in suas cellulas libenter et avidè excipiant et apud se retineant: quotidie cum illis colloquantur et confabulentur, eos interrogent et eorum responsa accipiant; ut ab eis edocti, perfectionis viam ab eis monstratam et calcatam propensius, securius incedant. Nam collationes Patrum, et instituta, et vita eorum (ait noster D. Benedictus eorum æmulator et imitator eximius), quid aliud sunt, nisi bene viventium et obedientium monachorum exempla et instrumenta virtutum (Reg. cap. ult.).

COLLATIO DECIMA OCTAVA,

Quæ est Piammonis abbatis.

DE TRIBUS ANTIQUIS GENERIBUS MONACHORUM, ET QUARTO NUPER EXORTO.

CAPUT PRIMUM.

Quemadmodum Diolcon venientes ab abbate Piammone recepti fuerimus.

Post conspectum atque colloquium trium illorum senum, quorum Collationes, sancto fratre nostro Eucherio compellente, utcumque digessimus, cum etiam ulterioris Egypti partes, in quibus amplior atque perfectior sanctorum numerus commeabat, majore flagrantia desideraremus expectere, ^a ad vicum cui nomen est Diolcos, uni ex septem Nili flu-

C minis ostiis imminentem, non tam itineris necessitate quam desiderio sanctorum illic commorantium compellente, pervenimus. Cum enim velut cupidissimi mercatores plurima illic celeberrimaque cœnobia ab antiquis audissemus patribus instituta, continuo quasi navigationem inquisitionis incertæ, spe majoris lucri persuadente, suscepimus. Ubi cum diutissime fluctuantes ad illos virtutum sublimitate conspicuos montes undique oculos tenderemus, abbatem ^b Piammonem omnium anachoretarum illic inhabitantium

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De hoc vico vel oppido alias dictum est (Lib. v Inst. c. 36); in quo Piammonem abbatem claruisse Sozomenus et Nicephorus testantur.

^b Piammon, non Piamon, legendum esse admonet Cæconius, ex Græcis auctoribus. Est autem hic Piammon, de quo superius habita mentio, ubi ejus humilitas et studium tegendæ propriæ perfectionis et austeritatis refertur. De eodem Sozomenus hæc habet (Lib. vi c. 29; Niceph. l. xi c. 35): *Piammon et Joannes id tempore quoque circiter Διοκόβον Egypti, celeberrimis præfuerunt monasteriis; exquisitissime autem sacerdotio (presbyteri enim erant) et summa cum reverentia perfungebantur. Traditum vero est Piammonem quodam tempore, cum sacrum faciebat, vidisse circa sacram mensam stantem angelum Dei, et monachos præsentem in libro scripsisse, absentes vero inde delivisse. Sic ille. At hoc idem exemplum in Vitis Patrum paulo plenius et accuratius enarratur in hunc modum (Lib. ii c. 32): *Vidimus admirabilem presbyterum,**

nomine Piammonem, totius humilitatis et benignitatis virum, habentem etiam revelationum gratiam. Denique quodam tempore, cum Domino sacrificium offerret, vidit angelum Dei stantem juxta altare, et uniuscujusque monachorum accedentium ad altare scribentem nomina in libro quem tenebat in manibus, quorundam tamen non scribentem. Cumque diligenter observasset senior, qui essent quorum nomina non scripsisset, postquam sunt completa mysteria, unumquemque eorum seorsum vocans, percunctatur quid ab eis in occulto peccati fuisset commissum; et invenit ex confessione unumquemque eorum peccati mortalis obnoxium. Tunc hortatur eos penitentiam agere, et semetipsum cum eis ante Dominum prosternens, die ac nocte, tamquam ipse in eorum peccatis esset obnoxius, flebat et tandiu permansit cum eis in penitentia et lacrymis, donec iterum videret eundem angelum stantem et scribentem accedentium nomina, et posteaquam omnium scripsit, tunc etiam illos ex nominibus evocantem et ad reconciliatio-

tatis intrabit quisquis a discussione cœperit erudiri, A quia videns eum inimicus suo potius quam patrum iudicio confidentem, facile in id usque propellit, ut etiã illa quæ maxime utilia atque saluberrima sunt, superflua ei videantur et noxia. Atque ita præsumptioni ejus callidus hostis illudit, ut irrationabilibus definitionibus suis pertinaciter inhærendo, hoc solummodo sibi sanctum esse persuadeat, quod rectum atque justissimum suæ tantum obstinationis errore censuerit.

CAPUT IV.

De tribus generibus monachorum quæ intra Ægyptum sunt.

Quamobrem ordo atque principium professionis nostræ, quemadmodum vel unde descenderit, primum debetis agnoscere. Tunc enim poterit quis desideratæ artis efficacius assequi disciplinam, et ad exercendam eam ardentius incitari, cum auctorum et fundatorum ejus agnoverit dignitatem. ^a Tria sunt in Ægypto genera monachorum, quorum duo sunt

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tria dumtaxat antiquiora in hoc cap. recenset; quartum vero addit his recentius, infra, cap. 8, quod tamen non nominat. Ita quatuor genera monachorum constituit. Unde et titulus huic collationi præfixus: *De tribus antiquis generibus monachorum, et quarto nuper exorto.* At D. Hieronymus in epist. ad Eustochium (Epist. 22), tria tantum monachorum genera in Ægypto fuisse commemorat; unde apparet quartum eo tempore nondum fuisse exortum, aut non ita cognitum: *Tria sunt, inquit, in Ægypto genera monachorum: primum cœnobitæ, quod illi sauses gentili lingua vocant, nos in communi viventes possumus appellare; secundum anachoretæ, qui soli habitant per deserta, et ab eo quod procul ab hominibus recesserunt nuncupantur; tertium genus est quod remotior dicitur, deterrimam atque neglectam, et quod in nostra provincia aut solum aut primum est.* Ita D. Hieronymus. D. Benedictus, Cassianum, ut solet, imitatus cap. 1 suæ Regulæ, quadruplex itidem genus monachorum designat, primum cœnobitarum, secundum anachoretarum, tertium sarabaitarum, quartum gyrovagorum, et singulorum mores et instituta summatim describit. Porro D. Augustinus, libro de Moribus Ecclesiæ, duos tantum ordines sive genera monachorum vere et proprie dicta agnoscit, unum anachoretarum sive eremitarum, alterum cœnobitarum, de quibus etiã Cassianus lib. v Inst. cap. 36. Quæ quidem sententia est verissima. Nam tertium illud genus a D. Hieronymo, et tertium ac quartum hic a Piammone et a D. Benedicto commemoratum, non sunt vere genera monachorum, sed potius monstra aut larvæ monachorum; nec veri ordines, sed confusiones, eversiones et corruptiones religionum, ut notavit Bellarminus (Lib. II de Monachis cap. 3). Nam tertium genus vocat eorum qui in cœnobiis vivunt, sed adhuc aliquas proprias retinent facultates, nec in omnibus obtemperant superioribus; quæ sine dubio est corruptela vitæ cœnobiticæ. Quartum genus vocat eorum qui ex monasteriis ad eremum transeunt, non ut sanctius, sed ut liberius vivant, nimirum excusso jugo superiorum et legum cœnobitarum; quæ est corruptela vitæ eremiticæ: quare merito dicuntur ista duo deterrima genera monachorum. Fallitur autem Isidorus lib. II de Divinis Officiis (Cap. 15), ubi sex enumerat genera monachorum, cœnobitas, eremitas, anachoretas, gyrovagos, circumcelliones et sarabaitas. Nam iidem sunt anachoretæ et eremitæ, sicut iidem etiã circumcelliones et gyrovagi, ut ex sequentibus patebit.

optima, tertium tepidum atque omnimodis evitandum: primum est cœnobitarum, qui scilicet in congregatione pariter consistentes, unius senioris iudicio gubernantur, cujus generis maximus numerus monachorum per universam commoratur Ægyptum; secundum anachoretarum, qui prius in cœnobiis instituti, jamque in actuali conversatione perfecti, solitudinis elegere secreta, cujus professionis nos quoque optamus esse participes; tertium reprehensibile sarabaitarum est; de quibus sigillatim per ordinem plenius disseremus. Harum igitur trium professionum fundatores primum, ut diximus, debetis agnoscere. Nam profecto ex hoc ipso vel odium professionis illius nasci poterit quæ vitanda est, vel ejus desiderium quæ sequenda; quia necesse est unamquamque viam ad illum finem suum pertrahere sectatorem, ad quem auctor ipsius inventorque pervenerit.

CAPUT V.

Quibus auctoribus cœnobitarum sit instituta professio.

Itaque ^b cœnobitarum disciplina a tempore præ-

Distinguit quidem Isidorus eremitas ab anachoretis (Bellarm. lib. II de Monachis cap. 3), *Quod illi procul ab hominibus recedentes, deserta et vastas solitudines inhabitent, ad imitationem, inquit, Eliæ et Joannis Baptistæ, qui eremi recessus penetrarunt; hi vero jam cœnobiali conversatione perfecti includant semetipsos in cellis procul ab hominum conspectu remotis, nulli præbentes accessum; sed in sola contemplatione divina, id est, theorica, viventes perseverent.* Verum hæc distinctio, quæ non tam in re quam in verbis consistit, non tanti est ut mutet speciem aut genus monachatus. Gyrovagos tamen Isidorus non nominat, sed eorum tantummodo mores et studia depingit, qualia D. Benedictus et alii Patres gyrovagis ascribit.

^b Idem astruunt cæteri Patres. Basilus in Const. Monast. cap. 19, de cœnobiis agens: *Hi, inquit, Liberatoris nostri ejusque vitæ, dum inter nos versantur, institutorum veri perfectique imitatores existunt. Quemadmodum enim ille coacto discipulorum choro communia cuncta seque ipsum communem apostolis præbuit: ita hi quoque antistiti suo obtemperantes (qui modo vitæ suæ præscripta recte conservant) genus vivendi apostolorum ac Domini imitantur.* Chrysostomus, homil. II in Acta, dicit monachos sic vivere, ut olim initio Ecclesiæ vivebant omnes fideles in Jerusalem. Et lib. III contra vituperatores vitæ monasticæ asserit ea ab Apostolis impleta, quæ nunc a monachis implentur. Hieron. in Catalogo: *Philo, inquit, natione Alexandrinus, librum de prima Marci evangelista apud Alexandriam scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse videntur et cupiunt, ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper: patrimonia egentibus dividantur, orationi vacent et psalmis, doctrinæ quoque et continentie: quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes (Act. IV).* Cassianus lib. II Inst. cap. 5 testatur in primordiis Ecclesiæ monachos apud Alexandriam a B. Marco evangelista normam suscepisse vivendi, et non solum illa magnifica retinuisse, quæ primitus Ecclesiam, vel credentium turbas in Actibus Apostolorum legitur celebrasse: *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una, etc.,* verum etiã multo sublimiora cumulasse. Idem Augustinus (Serm. 1 et 2 de Vitu communi cleric.), Isidorus (Etymolog. lib. VII cap. ult.) et alii. Cate-

tatis intrabit quisquis a discussione cœperit erudiri, A quia videns eum inimicus suo potius quam patrum iudicio confidentem, facile in id usque propellit, ut etiam illa quæ maxime utilia atque saluberrima sunt, superflua ei videantur et noxia. Atque ita præsumptioni ejus callidus hostis illudit, ut irrationabilibus definitionibus suis pertinaciter inhærendum lummodo sibi sanetum esse persuadeat, quodque atque justissimum suæ tantum obstinationi censuerit.

CAPUT IV.

De tribus generibus monachorum quæ intra hæc sunt.

Quamobrem ordo atque principium prole nostræ, quemadmodum vel unde descenderit, per vos debetis agnoscere. Tunc enim poterit quisque rationatæ artis efficacius assequi disciplinam, et ad commendam eam ardentius incitari, cum auctorem fundatorum ejus agnoverit dignitatem. ^a Tria sunt in Ægypto genera monachorum, quorum duo

ALARDI G.

^a Tria dumtaxat antiquiora in hoc cap. recensentur, quartum vero addit his recentius, infra, cap. 8, quod tamen non nominat. Ita quatuor genera monachorum constituit. Unde et titulus huic collationi prefixus: *De tribus antiquis generibus monachorum quarto nuper exorto.* At D. Hieronymus in epistola ad Eustochium (*Epist.* 22), tria tantum monachorum genera in Ægypto fuisse commemorat; unde apparet quartum eo tempore nondum fuisse exortum, quod non ita cognitum: *Tria sunt, inquit, in Ægypto genera monachorum: primum cœnobia, quod illi sæculi gentili lingua vocant, nos in communi viventes possimus appellare; secundum anachoretæ, qui soli habitant per desertum, et ab eo quod procul ab hominibus recesserunt nuncupantur; tertium genus est quod remota dicunt, deterrimum atque neglectum, et quod in nostra provincia aut solum aut primum est.* Ita D. Hieronymus. D. Benedictus, Cassianum, ut solet, imitatus cap. 1 suæ Regulæ, quadruplex itidem genus monachorum designat, primum cœnobitarum, secundum anachoretarum, tertium sarabaitarum, quartum gyrovagorum, et singulorum mores et instituta summam describit. Porro D. Augustinus, libro de Moribus Ecclesiæ, duos tantum ordines sive genera monachorum vere et proprie dicta agnoscit, unum anachoretarum sive eremitarum, alterum cœnobitarum, de quibus etiam Cassianus lib. v Inst. cap. 36. Quæ quidem sententia est verissima. Nam tertium illud genus a D. Hieronymo, et tertium ac quartum hic a Piammone et a D. Benedicto commemoratum, non sunt vere genera monachorum, sed potius monstra aut larvæ monachorum; nec veri ordines, sed confusiones, eversiones et corruptiones religionum, ut notavit Bellarminus (*Lib. II de Monachis cap. 3*). Nam tertium genus vocant eorum qui in cœnobiis vivunt, sed adhuc aliquas proprias retinent facultates, nec in omnibus obtemperant superioribus; quæ sine dubio est corruptio vitæ cœnobiticæ. Quartum genus vocant eorum qui ex monasteriis ad eremum transeunt, non ut sanctius, sed ut liberius vivant, nimirum excusso jugo superiorum et legum cœnobiticarum; quæ est corruptela vitæ eremiticæ: quare merito dicuntur ista duo deterrima genera monachorum. Fallitur autem Isidorus lib. II de Divinis Officiis (*Cap. 15*), ubi sex enumerat genera monachorum, cœnobitas, eremitas, anachoretas, gyrovagos, circumcelliones et sarabaitas. Nam iidem sunt anachoretæ et eremitæ, sicut iidem etiam circumcelliones et gyrovagi, ut ex sequentibus patebit.

optima, tertium tepidum atque omnimodis evitandum: primum est cœnobitarum, qui scilicet in congregatione pariter consistentes, unius senioris iudicio gubernantur, cujus generis maximus numerus monachorum per universam commo-



...vivebant omnes fideles in Jerusalem. Et lib. III contra vituperatores vitæ monasticæ assertit ea ab Apostolis impleta, quæ nunc a monachis implentur. Hieron. in Catalogo: *Philo, inquit, natione Alexandrinus, librum de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam scribens Ecclesiæ nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitaculorum dicens monasteria. Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiæ, quales nunc monachi esse nituntur et cupiunt, ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper: patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur et psalmis, doctrinæ quoque et continentie: quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes (Act. IV).* Cassianus lib. II Inst. cap. 5 testatur in primordiis Ecclesiæ monachos apud Alexandriam a B. Marco evangelistæ normam suscepisse vivendi, et non solum illa magnifica retinuisse, quæ primitus Ecclesiæ, vel credentium turbis in Actibus Apostolorum legimus celebrasse: *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una, etc., verum etiam multo sublimiora cumulasse.* Idem Augustinus (*Serm. I et 2 de Vita communi cleric.*), Isidorus (*Etymolog. lib. VII cap. ult.*) et alii. Cate-

tatis intrabit quisquis a discussione cœperit erudiri, A quia videns eum inimicus suo potius quam patrum iudicio confidentem, facile in id usque propellit, ut etiam illa quæ maxime utilia atque saluberrima sunt, superflua ei videantur et noxia. Atque ita ptoni ejus callidus hostis illudit, ut irratione definitionibus suis pertinaciter inhærendo lummodo sibi sanctum esse persuadeat, quæ atque justissimum suæ tantum obstinatione censuerit.

CAPUT IV.

De tribus generibus monachorum quæ intra sunt.

Quamobrem ordo atque principium præ nostræ, quemadmodum vel unde descenderit debetis agnoscere. Tunc enim poterit quæ rata artis efficacius assequi disciplinam, eandem eam ardentius incitari, cum auctoritatem fundatorum ejus agnoverit dignitatem. ^a Tria in Ægypto genera monachorum, quorum

ALAR

^a Tria dumtaxat antiquiora in hoc cap. quartum vero addit his recentius, infra, caetera tamen non nominat. Ita quatuor generum constituit. Unde et titulus huic collationis fixus: *De tribus antiquis generibus monachorum quarto nuper exorto.* At D. Hieronymus in Eustochium (*Epist.* 22), tria tantum genera in Ægypto fuisse commemorat; unum quartum eo tempore nondum fuisse exortum non ita cognitum: *Tria sunt, inquit, in Ægypto genera monachorum: primum cœnobitarum, quod gentili lingua vocant, nos in communi vivimus appellare; secundum anachoretarum, qui per desertum, et ab eo quod procul ab hominibus nuncupantur; tertium genus est quod dicunt, deterrimum atque neglectum, et quod provincia aut solum aut primum est.* Ita D. Hieronymus. D. Benedictus, Cassianus, ut solebat cap. 1 suæ Regulæ, quadruplex item generum designat, primum cœnobitarum, anachoretarum, tertium sarabaitarum, quærovagorum, et singulorum mores et instituta describit. Porro D. Augustinus Moribus Ecclesiæ, duos tantum ordines:

monachorum vere et proprie dicta agnoscit, unum anachoretarum sive eremitarum, alterum cœnobitarum, de quibus etiam Cassianus lib. v *Inst.* cap. 36. Quæ quidem sententia est verissima. Nam tertium illud genus a D. Hieronymo, et tertium ac quartum hic a Plammone et a D. Benedicto commemoratum, non sunt vere genera monachorum, sed potius monstra aut larvæ monachorum; nec veri ordines, sed confusiones, eversiones et corruptiones religionum, ut notavit Bellarminus (*Lib. ii de Monachis cap. 3*). Nam tertium genus vocant eorum qui in cœnobis vivunt, sed adhuc aliquas proprias retinent facultates, nec in omnibus obtemperant superioribus; quæ sine dubio est corruptio vitæ cœnobiticæ. Quartum genus vocant eorum qui ex monasteriis ad eremum transiunt, non ut sanctius, sed ut liberius vivant, nimirum excusso jugo superiorum et legum cœnobiticarum; quæ est corruptela vitæ eremiticæ: quare merito dicuntur ista duo deterrima genera monachorum. Fallitur autem Isidorus lib. ii de Divinis Officiis (*Cap. 15*), ubi sex enumerat genera monachorum, cœnobitas, eremitas, anachoretas, gyrovagos, circumcelliones et sarabaitas. Nam iidem sunt anachoretæ et eremitæ, sicut iidem etiam circumcelliones et gyrovagi, ut ex sequentibus patebit.

optima, tertium tepidum atque omnimodis evitandum: primum est cœnobitarum, qui scilicet in congregatione pariter consistentes, unius senioris iudicio gubernantur, cujus generis maximus numerus monachorum

The Mountain

comes to

the Monk

with the rules of

Kent and Helan Hoop

Christians 1961

mus, homil. 11 in Acta, dicit monachos sic vivere, ut olim initio Ecclesiæ vivebant omnes fideles in Jerusalem. Et lib. iii contra vituperatores vitæ monasticæ asserit ea ab Apostolis impleta, quæ nunc a monachis implentur. Hieron. in Catalogo: *Philosophe, inquit, natione Alexandrinus, librum de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse videntur et cupiunt, ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper: patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur et psalmis, doctrinæ quoque et continentie: quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes (Act. iv). Cassianus lib. ii *Inst.* cap. 5 testatur in primordiis Ecclesiæ monachos apud Alexandriam a B. Marco evangelistâ normam suscepisse vivendi, et non solum illa magnifica retinuisse, quæ primitus Ecclesiam, vel credentium turbas in Actibus Apostolorum legimus celebrasse: Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una, etc., verum etiam multo sublimiora cumulasse. Idem Augustinus (*Serm. 1 et 2 de Vita communi cleric.*), Isidorus (*Etymolog. lib. vii cap. ult.*) et alii. Cate-*

professionis principes hos quos paulo ante memoravimus, sanctorum videlicet Paulum vel Antonium, novimus exstitisse. Qui non, ut quidam, pusillanimitatis causa nec impatientiae morbo, sed desiderio sublimioris perfectus contemplationisque divinae, solitudinis secreta sectati sunt, licet prior ^a, eorum necessitatis obtentu, dum tempore persecutionis affinium suorum devitat insidias, eremum penetrasse dicatur. Ita ergo processit ex illa, quam diximus, disciplina aliud perfectionis genus, cujus sectatores anachoretæ, id est, secessores merito nuncupantur, eo quod nequaquam contenti hac victoria qua inter homines occultas insidias diaboli calcaverunt, aperto certamine ac manifesto conflictu dæmonibus congregari cupientes, vastos eremi recessus penetrare non timeant, ^b ad imitationem scilicet Joannis Baptistæ qui in eremo tota permansit ætate: Eliæ quoque et Elisæi, atque illorum de quibus Apostolus ita commemorat: *Circumierunt in melotis, in pellibus caprini, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ* (Hebr. xi). De quibus etiam Dominius figuratiter ad Job: ^c *Quis, ait [Lips. in marg. autem], est qui dimisit onagram liberum, et*

vincula ejus resolvit? Posuit habitaculum ejus desertum, et tabernacula ejus salsuginem? Irridens multitudinem civitatis, et querelam exactoris non audiens. Consideravit montes pascuæ suæ, et post omne viridè quærit (Job. xxxix). In Psalmis quoque: *Dixit nunc qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici* (Psal. cvi). Et post pauca: *Erraverunt in solitudine, in iniquo [Lips. in marg. siccitate], viam civitatis habitaculi non invenerunt. Esurientes et sitientes; anima eorum in ipsis defecit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos* (Ibid.). Quos etiam Jeremias ita describit: *Beatus qui tollit jugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius et tacebit, quia levavit se super se* (Thren. iii). Quique illud Psalmistæ affectu et opere concinunt: *Similis factus sum pellicano solitudinis. Vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (Psal. ci).

CAPUT VII.

De Sarabaitarum principio et conversatione.

Cumque his duabus professionibus monachorum religio Christiana gauderet, cœpisset autem in deterius paulatim hic quoque ordo recidere, emersit post hæc illud ^d deterrimum et infidele monachorum ge-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Paulo incepta, ab Antonio vero introducta est et exulta, certisque regulis et institutionibus illustrata, atque in certum ordinem monasticum redacta. Etsi enim Paulus primus omnium in eremo vixerit, tamen non habuit ipse discipulos; nec fuit notus nisi paulo ante mortem, ut dictum est. Antonius vero tam anachoretas quam cœnobitas discipulos habuit. Unde sicut vitæ cœnobiticæ restitutor, ita et anachoreticæ institutor et auctor dici meruit; non tam quod ipse omnes præcesserit quam quod ab ipso omnium incitata sint studia, ut ait D. Hieronymus. Quocirca uterque dici potest primus et princeps vitæ eremiticæ: Paulus quidem tempore, Antonius autem magisterio, ut scite Bellarminus (*Lib. ii de Monachis cap. 5*).

^a Scilicet Paulus, qui qua occasione aut cujus necessitatis obtentu eremum petierit, refert D. Hieronymus in hunc modum: *Sub Decio et Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ et Cyprianus Carthagine felici cruore damnati sunt, multas apud Ægyptum et Thebaida Ecclesias tempestas sæva populata est. Voti tunc Christianis erat pro Christi nomine gladio percuti: verum hostis callidus tarda ad mortem supplicia conquirens, animas cupiebat jugulare, non corpora; et ut ipse, qui ab eo passus est, Cyprianus ait, volentibus mori, non permittebatur occidi. Et infra: Per idem ergo tempus, quo talia gerebantur apud inferiorem Thebaida, cum sorore jam viro tradita post mortem amorum parentum, in hæreditate locupleti, Paulus relictus est, annorum circiter quindecim, litteris tam Græcis quam Ægyptiacis apprime eruditus, mansueti animi. Deum valde amans; et cum persecutionis procella detonaret, in villam remotiorem et secretiorem secessit. Verum,*

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames!

Sororis maritus cœpit prodere velle quem celare debuerat; non illum uxoris lacrymæ, non communitio sanguinis, non spectans cuncta ex alto Deus ab scelere revocavit; ad hæc instabat crudelitas, quæ pietatem videbatur imitari. Quod ubi prudentissimus adolescens intellexit, ad montium deserta confugiens, dum perse-

cutiois finem præstolaretur, necessitatem in voluntatem vertit, ac paulatim progrediens, rursusque subsistens, atque hoc idem sæpius faciens, tandem reperit saxeam montem, ad cujus radicem haud procul erat grandis spelunca, quæ lapide claudebatur: quo remoto, ut est cupiditas hominum occulta cognoscere, avidius explorans, animadvertit intus grande vestibulum, quod aperto desuper calo, patulis diffusa ramis vetus palma contexerat, fontem lucidissimum ostendens, cujus rivum tantummodo foras erumpentem, statim modico foramine, eadem quæ genuerat aquis, terra sorbebat. Igitur adamato, quasi quod a Deo sibi offerretur, habitaculo, omnem ibidem in orationibus et solitudine duxit ætatem; cibum et vestimentum ei palma præbebat. Hactenus S. Hieronymus.

^b Eliam, Elizæum et Joannem Baptistam eremitas et principes eremitarum nuncupant SS. Patres, Basilius in epist. ad Chilonem, Nazianzenus in Apologia postquam ex fuga rediisset, Chrysostomus homil. 69 in Matthæum, Hieronymus epist. 13 ad Paulinum et epist. 22 ad Eustochium, Sozomenus lib. i Histor. cap. 12, Isidorus lib. ii cap. 5 de Officiis Eccles.

^c Gregorius xxxi Moralium cap. 22: *Onager, inquit, qui in solitudine commoratur, non incongrue vitam eorum significat, qui remoti a turbis sæcularibus conversantur. Qui apte etiam liber dicitur, quia magna est servitus sæcularium negotiorum, quibus mens vehementer alteritur, quamvis in eis sponte desudet. Cujus servitutis conditione carere, est in mundo jam nihil concupiscere. Quasi enim quodam jugo servitutis premunt prospera, dum appetuntur; premunt adversa, dum formidantur. At si quis semel a dominatione desideriorum temporalium colla mentis excusserit, quædam jam etiam in hac vita libertate perfruitur, dum nullo desiderio felicitatis afficitur, nullo adversitatis terrore coarctatur. Hæc S. Gregorius et quæ sequuntur.*

^d Primum genus non monachorum, sed pseudo-monachorum; de quo similiter D. Hieronymus (Epist. 22): *Tertium, inquit, genus est, quod Remboth dicunt, teterrimum atque neglectum, et quod in nostra provincia aut solum aut primum est. Hi bini vel*

nus, vel potius noxia illa plantatio rediviva concrevit, ^a quæ per Ananiam et Sapphiram exordio Ecclesiæ pullulans, apostoli Petri severitate succisa est (Act. v), quæ inter monachos tamdiu detestabilis execrandaque judicata est, nec a quoquam ulterius usurpata, quæmdu illius tam districtæ formido sententiæ memoriæ fidelium inserta duravit, qua beatus apostolus prædictos novi facinoris principes, non pœnitentia, non ulla passus est satisfactione curari, sed perniciosissimum germen celeri morte succidit. Illo igitur exemplo quod in Ananiam et Sapphiram apostolica districtione punitum est, a nonnullorum contemplatione paulatim longa incuria et temporis obliuione subtracto, emersit istud Sarabaitarum genus, qui ab eo quod semetipsos a cœnobiorum congregationibus sequestrarent, ac sigillatim suas

A curarent necessitates, ^b Ægyptiæ linguæ proprietate, Sarabaitæ nuncupati sunt, de illorum quos prædiximus numero procedentes, qui evangelicam perfectionem simulare potius quam in veritate arripere maluerunt, æmulatione scilicet eorum vel laudibus provocati, qui universis divitiis mundi perfectam Christi præferunt nuditatem. Hi igitur dum imbecillo animo rem summæ virtutis affectant, vel necessitate ad hanc professionem venire compulsi, dum censi tantummodo nomine monachorum absque ulla studiorum æmulatione festinant, cœnobiorum nullatenus expetunt disciplinam, nec seniorum subjiciuntur arbitrio, aut eorum traditionibus instituti, suas discunt vincere voluntates, nec ullam sanæ discretionis regulam legitima eruditione suscipiunt, sed ad publicam tantummodo, id est, ad hominum faciem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitratu ad ditione viventes; et de eo, quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia, etc. Et D. Benedictus (Regulæ c. 1): *Tertium vero monachorum terribilissimum genus est, Sarabaitarum, quibus nulla regula approbata, experientia magistra, sicut aurum fornacis; sed in plumbi naturam molli, adhuc operibus servantes sæculo fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur. Qui bini, aut terni, aut certe singuli sine pastore, non Dominicus, sed suis inclusi oculibus. Pro lege eis est desideriorum voluptas, cum quidquid putaverint vel elegerint, hoc dicunt sanctum, et quod noluerint, hoc putant non licere.*

^a Ita venerab. Beda in Acta Apostolorum scribens dicit ab Ananiæ et Sapphiræ exemplo (Act. v) natum esse deterrimum illud monachorum genus, quod Sarabaitarum dicitur, qui sub vita et professione monastica aliquid proprii retinere volunt. D. Hieronymus in epist. 8 ad Demetriadem: *Ananias, inquit, et Sapphira dispensatores timidi, immo corde duplici, et ideo condemnati quia post votum obtulerunt quasi sua, et non ejus cui semel ea voverant, partemque sibi jam alienæ substantiæ reservaverunt.* Cassianus lib. vii Institut. cap. 14: *Ananias et Sapphira reservantes partem quamdam ex his quæ possidebant, apostolico ore morte mulctantur. Vide ibi notata de Ananiæ et Sapphiræ interitum.*

^b D. Hieronymus tertium illud genus Romoboth vel Remoboth vocatum dicit, quod vocabulum suspicatur Marianus (In scholis) esse Hebraicum (non Ægyptiacum), idque a superbo incessu dictum putat. Fieri itaque potuit ut Romoboth Hebraicæ, Sarabaitæ vero Ægyptiæ linguæ proprietate nuncupati sint. Mariano favere videntur hæc D. Hieronymi verba (Epist. 22): *Apud hos (Remoboth nempe) affectata sunt omnia, luxuæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum, etc.* Isidorus de iisdem agens (Lib. ii de Offic. Eccles. c. 15), aliud eis nomen appingit, et his coloribus eos depingit: *Sæxtum genus est monachorum, et ipsum terribilissimum atque neglectum, quod per Ananiam et Sapphiram in exordio Ecclesiæ pullulavit, et apostoli Petri severitate excisum est; quique ab eo quod semetipsos a cœnobiali disciplina sequestrant, suasque appetunt liberi voluntates Ægyptiorum lingua Sarabaitæ, sive Remuitæ nuncupantur. Constitunt enim sibi cellas, easque falso nomine monasterii nuncupant; liberique ab imperio seniorum, arbitrio suo vivunt, certatim in operibus laborantes, non ut indigentibus distribuant, sed ut acquirant pecunias quas recondant, et sicut ait de ipsis S. Hieronymus, quasi ars sit sancta, non vita.* Hæc Isidorus partim ex D. Hieronymo, partim ex suo sensu et opinione illa de sex generibus monachorum; de qua supra. Ex qui-

B bus habemus eosdem esse Remoboth apud D. Hieronymum, et Sarabaitas apud D. Benedictum, et Remuitas apud Isidorum. Porro Remuitæ a renuendo dicti videntur, quasi renuentes seu abnuentes jugum monasticæ disciplinæ. Ita interpretatur S. Odo Cluniacensis abbas, dum se sui que temporis monachos deplorans ait (Collat. 3): *Nos miseri, non sumus monachi, ut falso nominamur; sed Sarabaitæ, id est, Remuitæ, qui jugum regularis disciplinæ renuimus.* Ita vir sanctus humiliter admodum de se sentiens. Sarabaitas vero non male etiam quis dixerit ita appellatos a voce Hebræa Saravim, quæ significat rebelles, ut sunt hujusmodi pseudomonachi, qui neque regulæ neque superioribus subjici volunt, vel a Græco σαραβος, pudendo vocabulo, de quo vide, si lubet, Suidam: qua ratione forsitan etiam hic Colator deterrimum; D. Hieronymus et Benedictus magis proprie, terribilissimum, id est, foedissimum ac turpissimum hoc vocant genus monachorum; vel denique a Sara Abraham uxore, ut et Saraceni; sed perperam et falso usurpata origine, quam non a Sara domina et libera, sed ab Agar ancilla et serva traxisse eos constat: ideoque non Saraceni, sed Agareni et Ismaelitæ, id est, servi et servæ filii vere appellandi. Quo etiam modo Sarabaitæ nulla, ait D. Benedictus, *regula experientia magistra approbati.* Monachorum nomen falso sibi usurpant, et mentiri Deo per tonsuram noscuntur, quasi liberi, immo quasi velamen habentes militiæ libertatem (I Petr. ii), interim suarum cupiditatum, servi miserissimi et vilissima mancipia; quibus etiam illud congruit, quod de Saracenis tradit D. Hieronymus (In Vita Hilarionis), quod Venerem colunt ob Luciferum (sidus nempe Veneris) *cujus cultui, inquit, Saracenorum natio dedita est:* sicut de Sarabaitis D. Benedictus: *In plumbi naturam molli, id est, molles et effeminati, quibus pro lege est desideriorum voluptas.* At ne his minutiis plus æquo immoremur, claudat demum hanc notam Cælius Rhodig. qui de Sarabaitis apud Turcas sub specie Religionis agentibus hæc habet (Antic. Lect. lib. xxvii c. 6): *Sarabaitæ sunt eo nomine in Ægypto sacerdotes, in saxorum cavitatibus fere habitantes, suillis ac bubulis circumamietati exuviis, funibus zonarum præcincti loco, pedibus nudis, cruore conspersi; ubi scenopegiorum ingruit celebritas, e cavernis se promentes Hierosolymam petunt, ac templum adeunt inopiam et abstinentiam ostentui habent, inerunt omnibus, barbam sibi etiamnum acriter vellentes, ut spectent ista universi, et velut cælitus demissos homines opinentur, suspiciantque, etiamsi intercutibus nunquam non vitis mædeant. Propterea non esse imitandos præcipit Augustinus, et commemorat facundus scriptor Hieronymus. Sic ille.*

renuntiantes, aut in suis domiciliis sub privilegio hujus nominis iisdem obstricti occupationibus perseverant, aut construentes sibi cellulas, easque monasteria nuncupantes, suo in eis jure ac libertate consistunt, nequam evangelicis præceptionibus succumbentes, ut nulla scilicet quotidiani victus sollicitudine, nullis rei familiaris distentionibus occupentur. Quod illi soli absque infideli dubitatione consummant, qui cunctis mundi hujus facultatibus absoluti, ita se cœnobiorum præpositis subdiderunt, ut ne sui quidem ipsius fateantur esse se dominos, Illi autem qui districtionem, ut diximus, cœnobii declinantes, biui vel terni in cellulis commorantur, non contenti abbatis cura atque imperio gubernari, sed hoc præcipue procurantes, ut absoluti a seniorum jugo, exercendi voluntates suas, et procedendi vel quo placuerit evagandi, agendive quod libitum fuerit habeant libertatem, etiam amplius in operibus diurnis quam hi qui in cœnobiis degunt, diebus ac noctibus consumuntur, sed non ea fide eodemque proposito. Hoc enim isti faciunt, non ut fructum sui operis subjiciant dispensatoris arbitrio, sed ut acquirant pecunias quas recondant. Inter quos quantum intersit advertite. Illi nihil de crastino cogitantes, gratissimos Deo sudoris sui offerunt fructus. Isti vero non solum in erastinum, sed etiam in multorum annorum spatia infidelem sollicitudinem prorogantes, aut mendacem Deum aut inopem credunt, qui promissam quotidiani victus atque indumentorem sufficientiam præbere eis aut non possit, aut nolit. Illi hoc omnibus expetunt votis, ut ^a ἀκτημοσύνην, id est, nuditatem

A omnium rerum paupertatemque possideant, isti ut omnium copiarum affluentiam consequantur. Illi ob hoc certatim statutum transcendere canonem diurnis operibus elaborant, ut quidquid monasterii sanctis usibus redundarit, vel carceribus, vel ^b xenodochio, vel nosocomio, vel indigentibus pro abbatis dispenseretur arbitrio. Isti ut quidquid quotidianæ superfuerit gulæ, aut profusiori proficiat voluptati, aut certe philargyriæ vitio recondatur. Postremo ut concedamus ab istis hæc quoque quæ non optimo proposito congeruntur, melius quam diximus posse distribui, nec sic quidem ad meritum virtutis illorum ac perfectionis aspirant. Illi enim tantos monasterio redditus conferentes, eisque quotidie renuntiantes, in tanta subjectionis humilitate perdurant, ut quemadmodum sui, ita etiam eorum quæ proprio sudore conquirunt potestate priventur, abrenuntiationis primæ fervorem, dum quotidie semetipsos laboris sui fructibus nudant, jugiter innovantes. Isti autem in eo ipso quod aliquid pauperibus largiuntur elati, in præceptis quotidie collabuntur. Illos patientia atque districtio, qua tam devote in hac quam semel arripuerunt professione perdurant, ut numquam suas expleant voluntates, ^c crucifixos huic modo quotidie vivosque martyres facit; hos arbitrii sui tepor vivos ad inferna demergit. Hæc igitur duo genera monachorum in hac quidem provincia æquali propemodum numerositate inter se contendunt. Cæterum per alias regiones quas me necessitas catholicæ fidei compulit peragrare, istud tertium Sarabaitarum genus abundare ac prope solum esse cognovimus. ^d Temporibus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ἀκτημοσύνη, ut notat Ciaconius, aliquid magis est quam penuria et egestas: nam Ἀκτημων is dicitur qui nihil omnino possidet, ut illi anachoretæ Ægypti: contra κτήσις rei alicujus possessio est, quam abbas Joannes in solitario maxime improbat, collat. 19 cap. 6: quamvis, inquit, Ciaconius, in hucusque excusis codicibus ἀκτῆς κτήσις corrupte legitur, pro κτήσις. Sic ille.

^b De xenodochio superiorum actum est (Collat. 14 cap. 4). Porro sicut xenodochium peregrinorum, ita nosocomium, græce νοσοκομείον, dicitur hospitium ægrotantium seu infirmorum, seu locus quo recipiuntur et curantur ægroti. D. Hieronymus in epist. ad Oceanum (Epist. 30): Censum quem habere poterat distribuit, dilapidavit ac vendidit, et in pecuniam congregatum usibus pauperum præparavit. Et primo omnium nosocomion, id est, languentium vilam instituit, in quo ægrotantes et consumpta languoribus atque inedia miserorum membra refoveret. Utitur et Justinianus l. illud 16 et l. Sancimus 18, de sacros. Eccl. In monasteriis vulgato vocabulo dicitur infirmaria, vel infirmarium, de quo plura alibi notavimus (Ad Reg. 5 Pachomii). Ejusdem meminere summi pontifices Innocentius III cap. Cum ad monasterium de stat. monast., et Benedictus XII in sua constitutione cap. 26, qui tamen infirmatorium vocant. Huic affine vocabulum et domicilium quod græce dicitur γερωνοκομείον, locus senibus deputatus, cujus meminit D. Gregorius in Registro lib. XI cap. 16.

^c Vita monastica (cui conjuncta est mortificatio propriæ voluntatis et carnalium cupiditatum) spiritualis est crucifixio (de qua Cassianus lib. IV Instit. cap. 34) et genus quoddam martyrii. Hinc D. Hieronymus in epitaphio Paulæ ad Eustochium (Epist.

27): Pars tua Dominus; et quo magis gaudeas, mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur, sed devotæ quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est. Et rursus alibi (Epist. 8): Assume scutum fidei, loriceam justitiæ, galeam salutis, procede ad prælium. Habet et pudicitia servata martyrium suum. D. Augustinus in sermonibus de tempore (Serm. 50): Nemo dicat quod temporibus nostris martyrum certamina esse non possint; habet enim et pax nostra martyres suos. Nam, sicut frequenter suggestimus, iracundiam mitigare, libidinem fugere, justitiam custodire, avaritiam contemnere, superbiam humiliare, pars magna martyrii est. D. Gregorius homil. 36 (In Evang.): Martyres sine ferro esse possumus, si patientiam veraciter in animo custodimus.

^d Lucius post sanctum Athanasium Arianae partis episcopus, usque ad Theodosium principem, a quo est expulsus, Alexandrinam Ecclesiam tenuit. Cujus immania scelera atque facilliora in orthodoxos, præsertim monachos, perpetrata fuse enarrantur in epistola Petri episcopi Alexandrini apud Theodoretum, ubi hæc inter alia habentur: Ut primum vero athletæ Christi, quod diximus, appulere Heliopolim, ubi omnes erant superstitioni dediti; hi præ divino zelo strenui Ecclesiæ propugnatores arrepti primum in custodiam conjiciebantur. Deinde verberibus cæsi, lacerati, et tormentis affecti, ad metalla in Pheno et Proconneso amandabantur: inter quos complures erant monachi, etc. Rufinus ejusdem tragœdiæ testis oculatus, ut qui tum in Ægypto agebat, hæc de Lucio scriptis tradidit (Lib. II c. 3 et 4): Inde post fugas civium et exilia, post cædes et tormenta, fluminaque quibus innumeros confecerat, ad monasteria furoris sui arma convertit, vastat eremum, et bella quiescen-

ego operor illud, sed quod habitat in membris meis peccatum. Vel quod sequitur: Condelector enim lege Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis (Rom. VII); e contrario evidenter ostendunt peccatorum personæ hæc non posse omnimodis convenire, sed ad solos quæ dicta sunt attinere perfectos; et eorum tantum qui apostolorum merita subsequuntur, congruere sanctitati. Cæterum quo pacto personæ peccatorum hoc poterit convenire quod dicit: Non enim quod volo bonum, facio; sed quod odi malum, hoc ago? Sed nec illud quidem: Si autem quod nolo hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum? Quis enim delinquentium nolens se adulteriis fornicationibusque contamine? Quis iuvitus proximo tendat insidias? Quis inevitabili necessitate cogatur, ut falso testimonio hominem opprimat, furtive decipiat, aut alterius spolia concupiscat, vel sanguinem fundat? Quinimmo, ut scriptum est, ^a humanum genus diligenter intentum est ad nequitiam a juventute sua (Gen. VII sec LXX). In tantum enim omnes vitiorum

amore flagrant desiderant implere quæ cupiunt, ut etiam pervigili cura opportunitatem committendi sceleris aucupentur, ac de ignominia sua et criminum cumulo gloriantes, secundum sententiam objugantis Apostoli (Philip. III) laudem sibi quamdam de confusione conquirant. Quos etiam Jeremias propheta non solum non nolentes, nec cum reque cordis et corporis flagitiorum eos crimina perpetrare, verum etiam in tantum eos asserit laboriosis conatibus, ut ad affectum eorum perveniant, desudare, ut a lethali scelerum appetitu nec obsistentibus arduis difficultatibus revocentur; dicens: Ut iniqua agerent laboraverunt (Jerem. IX). Illud quoque quis dixerit peccatoribus convenire: ^b Itaque ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati (Rom. VII), quos nec mente nec carne Deo servire manifestum est? aut quemadmodum hi qui peccant corpore, mente serviunt Deo, cum vitiorum fomitem caro ex corde concipiat; et ipse auctor utriusque naturæ, fontem atque originem peccatorum ex eo pronuntiet emanare? De corde, inquit (Matth. XV), procedunt cogitationes malæ, adulteria, fornicationes, furta, et cætera hujusmodi. Quamobrem evidenter

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lactus et alii in eum locum, et ipse Augustinus l. I ad Simplicianum c. 1, qui existimant Apostolum non loqui de se sui que similibus justis, sed induisse personam hominum impiorum, qui carnis concupiscentia ducuntur, et pertrahuntur in multa flagitia; seu, quod idem est, voluisse statum humani generis sub peccato constitui nec per gratiam reparati in seipso exprimere. Unde ait: Scio quia lex spiritualis est; ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato (Rom. VII). Cui sententiæ suffragari etiam videtur D. Hieronymus in cap. III Danielis, ubi ait: Quomodo illi tres pueri in fornace constituti ex persona populi ita loquebantur: Peccavimus, et inique egimus recedentes a te, etc.; sic illud Apostoli intelligendum esse: Non enim quod volo, hoc ago; sed quod nolo, illud operor. Et cætera quæ in eodem loco scripta sunt. Verum altera expositio eidem Augustino postea magis placuit l. II Retr. c. 1, et passim in libris adversus Pelagianos: quam etiam D. Anselmus, Thomas et alii posteriores interpretes magis approbaverunt, ut et noster hic Theonas; cui proinde satius est nos inhærere. Verum ut lectori utcumque satisfiat, et hæc sententia magis elucidetur, respondendum est argumentis superius a Germano in contrarium objectis (Collat. præced. cap. penult.): Quomodo, inquit, beato Apostolo, quem ad summum totius perfectionis culmen certum est pervenisse, illud poterit convenire quod dicit: Non enim quod volo, facio bonum; sed quod odi malum, hoc ago. Illud etiam quod subjungitur: Si autem quod nolo, hoc ago, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Nec non etiam hoc: Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in legem peccati, quæ est in membris meis. In quo igitur hæc personæ apostolicæ poterunt coaptari? Quid enim est boni, quod ille non potuerit adimplere? Et e contrario, quid illud est mali, quod nolens et odians, tamen cogente natura iuvitus admisit? Ad quam vero peccati legem electionis vas, in quo Christus Dominus loquebatur, potuit captivus abduci? Hactenus Germanus. Ut autem his argumentis breviter respondeatur (nam plenior eorum discussio et explicatio ab interpretibus petenda est), notandum est Apostolum eo loci agere de motibus

concupiscentiæ involuntariis, ex peccato Adæ in natura corrupta et vitiosa pullulantibus, quos etiam viri sancti et perfecti in hac vita experiuntur inviti. Hoc enim est quod ait Apostolus: Non quod volo bonum, hoc ago; quia volo non concupiscere, non sentire motus concupiscentiæ, quod tamen assequi nequeo. Sed quod odi malum (scilicet concupiscere), hoc facio. Ubi facere se dixit, inquit Augustinus (Lib. contra duas epist. Pelagian. cap. 10), non affectu consentiendi, sed ipso motu concupiscendi. Hoc igitur est bonum, quod Apostolus non potuit in hac vita adimplere, nullum scilicet concupiscentiæ motum experiri; et hoc malum, quod se etiam nolentem et odientem facere affirmat, nempe concupiscere: quod etsi malum sit, quia est quidam morbus et defectus naturæ corruptæ, non tamen est proprii nominis peccatum, si absit consensus rationis; quamvis subinde ab Apostolo vocetur peccatum; quia est causa et fomes peccati, ut docet, et explicat synodus Tridentina (Sess. 5, in decret. de peccato origin.). Proinde quod ab Apostolo subjungitur: Si autem quod volo, hoc ago, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum, id est, si secundum carnem concupisco, quod tamen mente detestor, non est opus meum, sed opus peccati, id est, concupiscentiæ, quæ ex peccato est et ad peccatum inclinat. At id quod tertio loco objecit Germanus, de lege membrorum captivante, seu captivum ducente in legem peccati, quod Apostolo non videtur convenire, respondet D. Augustinus captivantem dici, id est, captivare eonantem, vel captivantem secundum carnem, non secundum mentem (Lib. de Nup. et Concupisc. c. 30). Verum hæc plenius explicabuntur c. 11 et sequentibus.

^a Vulgatus textus: Cuncta cogitatio cordis (humani) intenta ad malum omni tempore (Genes. VI). Ex Hebræo autem: Figmentum cordis humani tantum malum. Est autem hyperbolica locutio, ad solos sceleratos illius temporis referenda, ut et illa Psalmistæ: Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, etc. (Psal. XIII). Nam certum est ibi Noëmum, ut et hic Davidem et alios justos et probos excipi oportere.

^b De multiplici lege quam eo loco distinxit Apostolus vide infra ad cap. 11 hujus collationis.

ostenditur hoc nullo modo de peccatorum posse A
intelligi personis, qui non solum non oderunt, sed
etiam diligunt mala; et in tantum Deo nec mente
nec carne deserviunt, ut ante delinquant mente
quam corpore, et priusquam carnis expleant volu-
ptatem, præveniantur mentis cogitationumque pec-
cato.

CAPUT II.

*Docet in Apostolis multa quidem fuisse bona, sed boni
ipsius complementum solo voto ac desiderio, ipsos
habuisse.*

Superest igitur ut virtutem sensus ex intimo di-
centis metiamur affectu, et quid beatus Apostolus
dixerit bonum, quidve comparatione ejus pronun-
tiaverit malum, non nuda significatione verborum,
sed eodem quo ille discutiamus intuitu: intellectum B
quoque ejus secundum dignitatem pronuntiantes ac
meritum perscrutemur. Tunc enim sententias Deo
inspirante prolatas, secundum propositum ac volun-
tatem ejus comprehendere poterimus, cum eorum a
quibus promulgatæ sunt statum ac meritum perpen-
dentes, non verbo, sed experimentis parem indue-
rimus affectum, pro cuius qualitate sine dubio vel
conciipiuntur universi sensus, vel sententiæ profe-
runtur. Quamobrem, quid sit principaliter bonum,
quod Apostolus non potuerit perficere cum vellet,
diligentius indagemus. ^a Multa enim novimus bona,
quæ beatum Apostolum, omnesque illius meriti viros,
et habuisse per naturam, et acquisisse per gratiam,
negare non possumus. Est enim bona castitas, lau-
dabilis continentia, miranda prudentia, larga huma-
nitas [humilitas], circumspecta sobrietas, modesta
temperantia, pia misericordia, sancta justitia; quæ
omnia in apostolo Paulo ejusque consortibus ita
plena atque perfecta fuisse dubium non est, ut vir-
tutum potius quam verborum magisterio ab eis reli-
gio doceretur. Quid quod jugi Ecclesiarum omnium
cura (II Cor. II) ac pervigili sollicitudine semper
exusti sunt? Quantum hoc misericordiæ bonum,

quanta perfectio est, pro scandalizantibus uri, cum
infirmantibus infirmari? Cum ergo tantis Apostolus
abundaverit donis, quid illud est boni cuius per-
fectione caruerit, non poterimus agnoscere, nisi in
illum quo ipse locutus est profecerimus affectum.
Omnes itaque quas eum diximus habuisse virtutes,
quamvis velut gemmæ splendidissimæ atque pretiosæ
sint, tamen si præclaro illi atque ^b præcipuo marga-
rito, quod ille evangelicus negotiator inquirens, uni-
versis quæ possedit, venditis (Matth. XIII), compa-
rare desiderat, conferantur, ita eorum meritum revile-
scit atque contemnitur, ut eis sine cunctatione
distractis unius tantum boni possessio locupletet
bonorum innumerabilium venditorem.

CAPUT III.

B *Quod sit vere bonum quod Apostolus se perficere non
posse testatur.*

Quid ergo est unum quod illis tantis tamque innu-
meris bonis tam incomparabiliter præponatur, ut
spretis abjectisque omnibus solum debeat possideri,
nimirum illa pars optima cuius magnificentiam ac
perpetuitatem cum relicto susceptionis atque huma-
nitas officio, Maria præelegisset, ita prædicatur a
Domino: *Martha, Martha, sollicita es et turbaris
circa multa; ^c paucis vero opus est, aut etiam uno.
Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab
ea (Lucæ X).* ^d Una ergo et sola est theoria, id est,
contemplatio Dei, cui merito omnia justificationum
merita, universa virtutum studia postponuntur; et
illa quidem omnia quæ in apostolo Paulo fulsisse
C prædiximus, non solum bona et utilia, verum etiam
magna atque præclara sunt. ^e Sed sicut, verbi gra-
tia, stanni metallum, quod alicujus utilitatis et gratiæ
putabatur, fit argenti contemplatione vilissimum, et
rursus auri comparatione meritum evanescit ar-
genti: aurum quoque ipsum gemmarum collatione
contemnitur, et ipsarum nihilominus quamvis insi-
gnium multitudo gemmarum unius margaritæ can-
dore superatur; ita et illa omnia merita sanctitatis,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ad hunc lucum elucidandum, præter ea quæ
Dom. Cuychius annotavit, joverit etiam notasse
quod secundum Augustinum triplicia sunt bona in
homine, quæ vocat maxima, media et minima (Lib. II
de Libero Arb. c. 19). Minima bona sunt, sine qui-
bus recte vivitur, ut sanitas, robor, forma corporis,
eloquentia, scientia, et hujusmodi; media, sine qui-
bus non potest recte vivi, ut potentiæ, et facultates
animæ, præsertim voluntas et intellectus. Magna et
maxima, quibus recte vivitur, et nemo male utitur,
ut sunt virtutes animi, dona Spiritus sancti; his enim
nemo male uti potest, ut principiis agendi, quamvis
possit male uti, ut objectis, velut si quis de virtute
superbiat, ut superius ex D. Thoma annotatum. Si
de primo et secundo genere bonorum loquatur hic
abbas, cum dicit beatum Apostolum et alios justos
multa bona per naturam habuisse, nulla est difficul-
tas. Nam ejusmodi bona naturalia sunt, et naturæ
vires non superant. Si vero de tertio genere, ut ap-
paret ex verbis consequentibus, quatenus id verum
aut falsum censi debeat, explicatur a Cuychio.

^b Respicit parabolam evangelicam (Matth. XIII),
ubi bonus negotiator omnes vendere dicitur marga-
ritas, ut de pretio earum unam emat pretiosissimam

margaritam. Dicitur autem margarita, et margaritum
in neutro genere. Unde Tertullianus, lib. de Pallio
(Cap. V); *Margarita vel ipso nomine pretiosa dehausit.*
Et alibi (Ad Martyres c. 4), hoc proverbii loco
usurpat: *Tanti vitrum? Quanti verum margaritum?*
Quod D. Hieronymus imitatus (Epist. ad Paulinum):
D *Si tanti, ait, vitrum, quanti pretiosum margaritum?*
Quo dicto summa inæqualitas significatur: margari-
tarum enim, alias unionum summum inter gemmas
pretium; vitrum autem vilissimum, quod tamen
margaritas mentiri potest, et imperitos fallere.

^c Vide hæc explicata collat. 1 cap. 8; et S. Tho-
mam 2-2, quæst. 182, art. 1.

^d Sunt hæc ipsa verba D. Hieronymi lib. VIII in
Lamentationes Jeremiæ c. 3, unde hic auctor est
mutuatus. Est autem huic similis locus collat. 1,
cap. 8, ubi abbas Moyses ita concludit: *Videtur ergo
principale bonum in theoria sola, id est, in contem-
platione divina Dominum posuisse: unde cæteras vir-
tutes, licet utiles et necessarias pronuntiemus, secundo
tamen gradu censendas esse decernimus; quia universæ
hujus unius parantur obtentu, etc.*

^e Hæc eadem verba cum præcedentibus leguntur
apud S. Augustinum serm. 43 de Tempore.

quamvis non solum ad præsens bona et utilia sint, A
verum etiam donum æternitatis acquirant, tamen si
divinæ contemplationis meritis censeantur, vilia
atque, ut ita dixerim, venilibilia censebuntur. Et ut
hanc eandem comparationem etiam Scripturarum
confirmet auctoritas, nonne de universis quæ a Deo
creata sunt, generaliter Scriptura pronuntiat, di-
cens: *Et ecce omnia quæ fecit Deus, erant bona valde*
(Genes. 1)? Et iterum: *Universa quæ fecit Deus, bona*
in tempore suo (Eccl. xxxix)? Hæc igitur quæ in
præsenti non solum bona simpliciter, verum etiam
cum additamento valde bona pronuntiantur; sunt
enim revera in hoc mundo commorantibus nobis ad
usum vitæ, aut ad corporis medicinam, aut ad ali-
quam causam ignotæ nobis utilitatis accommoda,
vel certe in eo etiam valde bona, quod faciunt nos
invisiblem Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt
intellecta conspiceri, sempiternam quoque virtutem
jus, ac divinitatem (Rom. 1), ex tanta tamque ordi-
nata molitione fabricæ mundialis et omnium quæ in
ea sunt subsistentia, contemplari; hæc tamen omnia
nec boni nomen tenebunt, si futuro illi sæculo com-
parentur, ubi honorum nulla immutatio, nulla est veræ
beatitudinis formidanda corruptio. Cujus mundi beati-
tudo ita describitur: *Erit lux lunæ sicut lux solis, et lux*
solis septemplex, sicut lux septem dierum (Isaia III).
Magna igitur hæc et præclara intuitu atque mirifica,
si futuris ex fide repromissionibus conferantur, con-
tinuo vanitas apparebunt, dicente David: *Omnia*
sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mu-
tabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni
tui non deficient (Ps. ci). Ergo quia nihil est per

semetipsum stabile, nihil immutabile, nihil bonum
nisi deitas sola, omnes vero creaturæ ut beatitudi-
nem æternitatis vel immutabilitatis obtineant, non
hoc per suam naturam, sed per creatoris sui parti-
cipationem et gratiam consequuntur, tenere hoc
meritum bonitatis creatori suo collatæ non possunt.

CAPUT IV.

Bonitatem humanam atque justitiam non esse bonam,
si divinæ bonitati ac justitiæ conferatur.

Quod si etiam manifestioribus adhuc testimoniis
hujus sententiæ rationem voluerimus astruere, nonne
cum multa pronuntiari bona in Evangelio legerimus,
et arborem bonam, et thesaurum bonum, et bonum
hominem et bonum servum, quia non potest, inquit,
B *arbor bona malos fructus facere, et bonus homo de*
bono thesauro cordis sui profert bona; et, Euge, serve
bone et fidelis (Matth. vii, xii, xv, Lucæ xviii); et
utique hos omnes secundum se bonos esse non du-
bium sit: si respiciamus ad bonitatem Dei, nullus
eorum pronuntiabitur bonus, dicente Domino, *Nemo*
bonus nisi solus Deus (Marc. x). Cujus intuitu etiam
ipsi apostoli, qui electionis merito bonitatem generis
humani multis excesserant modis, mali esse di-
cuntur, Domino ita ad eos loquente: *Si ergo vos cum*
sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto
magis Pater vester qui in cælis est, dabit bonum spiri-
tum petentibus se (Matth. vii)! Denique sicut, b *boni-*
tas nostra supernæ bonitatis intuitu in malitiam ver-
titur, ita etiam justitia nostra divinæ, collata justitiæ
panno menstruatæ similis deputatur, dicente Isaia
propheta: c Sicut pannus menstruatæ, universæ justi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Per naturam scilicet, ut superius dictum est
(Cap. 3). Nam ipsius essentia est ipsissima bonitas.
Alia autem omnia a Deo bona sunt per participati-
onem, ut docet B. Dionysius Areopag. de Divin.
Nom. cap. 4: *Nam quemadmodum, inquit, sol iste*
non cogitatione, aut electione, sed eo ipso quod est
illuminat omnia, quæ pro modo suo participationem
lucis admittunt; ita et summum illud bonum solem
superans (non secus ac obtusam imaginem primitiva
excellente forma) ipsa sua substantia omnibus quæ
sunt, pro captu cujusque, totius bonitatis injicit radios.
Ita Dionysius. Vide ibi insigne commentarium D.
Thomæ Aquinatis.

^b Dure id dictum, et grano salis condiendum. Non
enim desinit esse vera bonitas, et justitia in homine
justo, et multo minus in malitiam convertitur, si
cum Deo conferatur; sed quia tanta est puritas et
sublimitas bonitatis et justitiæ divinæ, ut omnis
hominum et angelorum bonitas et justitia ei compa-
rata injustitia potius, et malitia videatur. Sicut
stellæ clarissimæ sunt in se, tamen coram sole conti-
nuo tenebescunt. Et hoc est quod Psalmista ait
(Psalm. cxlii): *Non justificatur in conspectu tuo*
omnis vivens; et Job. cap. ix: Vere scio quod ita sit,
et quod non justificabitur homo compositus Deo.

^c Satis improprie accommodat suo proposito hæc
verba Isaia. Non enim loquitur Isaias in sua, sed
in persona populi, nec de operibus justorum, præ-
sertim Christianorum; sed de operibus impiorum
Judæorum, ut patet ex textu, nec de quibusvis eo-
rundem operibus, quasi omnia essent peccata, sed
tantum de operibus illis quæ ipsi justitias reputa-
bant: puta de sacrificiis, neomeniis, aliisque cære-

moniis Judaicis, in quibus confidebant, quas e con-
trario dicit propheta similes esse panno mulieris
menstruatæ, quo nihil immundius, eo quod non
recta intentione, nec sicut oportebat, ab illis fie-
rent; unde et Isaia dicit Dominus: *Ne offeratis ultra*
sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi.
Calendas vestras et solemnitates vestras odidit anima mea.
Ex his patet quam non solum impie, sed et inepte
ex hoc loco colligant Lutherani omne opus hominis
Christiani, etiam justis, esse peccatum. Quod si ali-
quando verba illa per accommodationem de justis et
eorum operibus dicuntur, non ita accipienda sunt,
quasi omnia opera justorum sint immunda, et pec-
cata, ut isti blaterones volunt, sed vel ex compara-
tione ad divinam justitiam, cui humana justitia col-
lata, panno menstruatæ similis deputatur, ut hic ex-
ponitur; vel quia bonis operibus miscentur subinde
opera quædam mala, et multi defectus, et negligenti-
æ interveniunt, quæ sunt peccata levia et quoti-
diana, quæ licet justitiæ laudem et meritum non
tollant; minuunt tamen, et nonnihil commaculant,
atque ita aliquatenus panno menstruatæ assimilant.
Bellarminus ad argumentum hæreticorum ex eodem
loco objectum, respondet in hunc modum (Lib. 11 de
Monachis cap. 13): *Ad tertium dico cum Hieronymo*
ibidem, prophetam loqui in persona gravissimorum
peccatorum, qui si qua opera bona faciebant, saltem
moraliter, ea inquinabant admixtione multorum crimi-
num: nos autem non de peccatoribus, sed de justis
loquimur, cum dicimus homines posse legem servare
(et sic esse justos) et etiam amplius facere; nec tamen
admittimus omnia opera peccatoris necessario esse pec-
cata. Nam Isaias non comparat opera peccatorum

tiae nostrae (Isaiaë LXIV). Et ut aliquid adhuc evidentius inferamus, a legis quoque ipsius præcepta vitæ, quæ dicitur ordinata per angelos in manu mediatoris (Galat. III), et de qua idem Apostolus, Itaque lex, inquit, sancta et mandatum sanctum et justum et bonum (Rom. VII), si perfectioni evangelicæ conferrantur, minime bona divino pronuntiantur oraculo, ait enim: Et^b dedi eis præcepta non bona, et justitias in quibus non vivent in eis (Ezech. XX). Apostolus quoque ita novi lumine Testamenti gloriam legis affirmat obtundi, ut eam evangelicæ comparatione fulgoris nec glorificatam esse pronuntiet, dicens: ^c Nam nec gloriosum est id quod glorificatum est, propter excellentem gloriam (II Cor. III). ^d Quam comparationem etiam in parte contraria, id est, in peccatorum meritis compensandis Scriptura conservat, ut eos qui multo minus impii sunt, peccatorum colla-

tionem justificet, dicens: *Justificata est Sodoma ex te.* Et iterum: *Quid enim peccavit soror tua Sodoma? Et justificavit animam suam aversatrix Israel, comparatione prævaricatricis Judæ (Ezech. XVI).* Ita igitur et universarum merita virtutum, quæ superius comprehendendi, cum per se bona atque pretiosa sint, tamen theoricæ claritatis comparatione fuscantur. Multos etenim sanctos quamvis bonorum operum, terrenis tamen studiis occupatis, a contemplatione summi illius boni retrahunt ac retardant.

CAPUT V.

Neminem summo illi bono intentum esse jugiter posse.

^e Nam quis eripiens inopem de manu fortiorum ejus, et egenum et pauperem a diripientibus eum; ^B quis conterens molas iniquorum, et de medio dentium eorum rapinas extorquens, in ipso intercessio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sordibus, sed panno sordido, in quo sunt partes nitidæ, et partes maculatæ. Hæc ipse, quæ ad intelligentiam illius sententiæ non parum lucis afferunt.

^a Id est, salutaria quidem, et sancta, sed non per se ad salutem et vitam efficaciam, nisi mediante gratia. Illustrat hunc locum D. Hieronymus eisdem et aliis insuper Scripturæ sententiis: *Considerandum, inquit (in Is. c. LXIV), quod justitia quæ in lege est, ad comparationem Evangelicæ puritatis, immunditia nominetur. Etenim non est glorificatum quod prius glorificatum fuit, propter excellentem gloriam. Unde et Apostolus, qui secundum justitiam quæ in lege est, universa compleverat, dicit se omnia duxisse pro damno, ut Christum lucrifaceret, et propter eminentem scientiam Domini nostri Jesu Christi, propter quem cuncta arbitratur quasi stercora, ut Christum lucrifaciat, et inveniantur non habens suam justitiam, quæ in lege est, sed per fidem Christi, quæ est ex Deo justitia (I Cor. III; Phil. III).* Et infra: *Si quis igitur post evangelium Christi, et adventum Filii Dei, pædagogæ legis observat caeremonias, audiat populum confitentem quod omnis illa justitia panno sordidissimo comparetur, cui et Esther diadema suum, quod erat regis potestatis insigne, comparat, quod nequaquam voluntate, sed necessitate portabat dicens: Tu scis necessitatem meam, quoniam detestor signum superbiæ meæ, quod est super caput meum, in diebus ostensionis meæ abominor illud, sicut pannum menstruum, nec porto in diebus quilibet meæ (Esther, XIV).*

^b Habes hanc sententiam alibi nonnihil explicatam (Co'lat. 21, cap. 33).

^c Verba Apostoli in vulgata versione subobscura: *Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam (II Cor. III).* Sensus est: quod claruit, id est, lex quæ glorificata est in hac parte, id est, comparatione legis evangelicæ, propter excellentem ejus gloriam.

^d Similis plane locus est huic consentiens idemque luculentus apud D. Hieronymum l. I adversus Pelagianos (Cap. 6): *Quid mirum, inquit, in collatione sanctorum alios esse meliores, alios inferiores, cum e contrario in collatione peccatorum hoc intelligi possit? Ad Hierusalem dicitur, quæ multis peccatorum erat confossa vulneribus: Justificata est Sodoma ex te. Non quod Sodoma per se justa sit, quæ in æternos collapsa cineres audivit per Ezechielem: Sodoma restituetur in antiquum (Ezech. XVI). Sed quod comparatione sceleratoris Hierusalem hæc justa videatur. Illa enim Dei Filium trucidavit; hæc propter abundantiam panis et per luxuriæ magnitudinem excessit modum libidinis. Publicanus in Evangelio, qui percutiebat pectus (Luca XVIII), quasi thesaurum cogitationum pessimarum, et*

conscientia delictorum oculos non audebat attollere, superbientis Pharisæi collatione fit justior. Et Thamar sub specie meretricis fallit Judam, et ipsius sententiam qui deceptus est, meretur audire: *Justificata est Thamar magis quam ego (Genes. XXXVIII).* Ex quibus omnibus approbatur non solum ad comparationem divinæ majestatis homines nequaquam esse perfectos, sed ne angelorum quidem et cæterorum hominum qui virtutum culmina conscenderunt, etc.

^e In summa: quis exercens opera vitæ activæ potest simul vacare contemplationi? Eodem fere modo pereunctatus est Germanus col. 1, c. 12: *Quis potest fragili carne circumdatus, ita esse huic theoriæ semper affixus, ut nunquam cogitet de fratris adventu, de visitatione infirmi, de opere manuum, vel certe de humanitate peregrinis vel adventibus exhibenda? Postremo quis non interpelletur corporis ipsius provisione, vel cura? Cui abbas Moses ita respondit (Cap. 13, collat. 1): Inhærere quidem Deo jugiter, et contemplationi ejus, quemadmodum dicitis, inseparabiliter copulari, impossibile est homini istius carnis fragilitate circumdato. Verum oportet nos scire ubi nostræ mentis intentionem debeamus habere defixam, et ad quam destinationem semper animæ nostræ revocemus intuitum, etc.* Porro ad ampliorem hujus loci claritatem necessaria omnino videtur D. Thomæ doctrina (2-2, q. 182, art. 3), qua quaerit, et explicat utrum vita contemplativa impediatur per vitam activam? quod est hujus capitis argumentum. Dicendum, inquit, quod vita activa potest considerari quantum ad duo. Uno modo quantum ad ipsum studium et exercitium exteriorum actionum; et sic manifestum est quod vita activa impedit contemplativam, in quantum impossibile est quod aliquis simul occupetur circa exteriores actiones et divinæ contemplationi vacet. Alio modo potest considerari vita activa quantum ad hoc, quod interiores animæ passiones componit et ordinat. Et quantum ad hoc, vita activa adjuvat ad contemplationem, quæ impeditur per inordinationem interiorum passionum. Unde Gregorius dicit in sexto Moralium (Cap. 27): *Cum contemplationis arcem aliqui tenere desiderant, prius se in campo per exercitium operis probent, ut sollicite scient, si nulla jam mala proximis irrogant, si irrogata a proximis æquanimiter portant, si oblati bonis temporalibus nequaquam mens letitia solvitur, si subtractis non nimio mœrore sauciat. Ac deinde pendunt si cum ad semetipsos introrsum redeunt, in eo quod spiritualia rimantur, nequaquam secum rerum temporalium umbrastrahant, vel fortasse tractas manu discretionis abigant. Ex hoc ergo exercitium vitæ activæ confert ad contemplativam, quod quietat interiores passiones, ex quibus phantasmata proveniunt, per quæ contemplatio impeditur. Ita S. Thomas.*

nis opere, divinæ majestatis gloriam quieta mente suspiciat [*Lips. in marg. suscipiat*]? Quis alimoniam pauperibus administrans, aut advenientium turbas benevola humanitate suscipiens, in eo temporis puncto quo pro necessitatibus fratrum sollicita mente distenditur, immensitatem supernæ beatitudinis speculetur; et cum præsentis vitæ angoribus curisque conculitur, futuri sæculi statum elevato a terrenis contagiis corde prospiciat? Unde beatus David solum hoc bonum homini esse definiens, Deo jugiter inhærere desiderat, dicens: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam* (Psal. LXXII). Quod etiam Ecclesiastes a nemine justorum sine querela perfici posse pronuntians: *Quia non est homo justus, ait, in terra qui faciat bonum, et non peccet* (Eccles. VII). Quis enim umquam quamvis præcipuus omnium justorum atque sanctorum, hujus corporis vinculis colligatus, summum hoc bonum ita possidere potuisse credendus est, ut nunquam a divina contemplatione discedens, ne parvo quidem tempore ab eo qui solus bonus est, terrenis cogitationibus putetur affectus; qui nunquam ullam cibi, ullam indumenti, aliarumve carnalium rerum gesserit curam; nunquam de fratrum susceptione, de loci commutatione, de cellulæ structione sollicitus, aut opem aliquam humani concupierit adjumenti, aut inopiæ sterilitate vexatus illam sententiam Dominicæ increpationis incurrit: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini* (Matth. VI)? Denique ipsum illum apostolum Paulum, qui omnium sanctorum laborem passionum numerositate transcendit, nequaquam hoc implere potuisse confidenter astruimus, ipso in Actibus Apostolorum discipulis attestante: *Ipsi scitis*

quoniam ad ea quæ mihi opus erant et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ (Actor. XX). Vel cum Thessalonicensibus scribens, *In labore et fatione nocte et die operatum se fuisse testatur* (II Thess. III). Quibus licet magna eidem meritorum stipendia pararentur, tamen mens ejus quamvis sancta atque sublimis, non poterat non ab illa cœlesti theoria intentione terreni operis aliquando divelli. Denique cum se tantis ac talibus ditari fructibus carneret, et econtrario theoriæ bonum corde pensaret, ac velut in una lance tantorum laborum profectum, in altera delectationem divinæ contemplationis appenderet, diu examine pectoris sui quodammodo castigato, dum illum hinc laborum stipendia immensa delectant, illinc desiderium unitatis et inseparabilis Christi societas etiam ad resolutionem carnis invitat, anxius tandem proclamat et dicit: *Quid eligam ignoro, coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi et cum Christo esse, multo enim melius; permanere autem in carne necessarium magis propter vos* (Philip. I).

CAPUT VI.

Quantopere Apostolus fratrum salutem sitiverit.

Cum igitur multis modis boni hujus excellentiam, cunctis etiam prædicationis suæ fructibus prætulisset, tamen charitatis, sine qua nemo Dominum promeretur, contemplatione submittitur: ac propter illos quibus adhuc lac, velut nutricula, uberibus evangelicis immulgebat, divulsionem a Christo sibi quidem noxiam, sed cæteris necessariam non recusat. Etenim ad electionem hujus potissimum rei illa nimia pietatis virtute compellitur, qua pro salute fratrum suorum, si esset possibile, etiam ultimum anathematis malum optasset incurrrere. *Optarem*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Pulchre huic loco quadrat hæc D. Augustini sententia (Lib. XIX, de Civit. c. 19): *Otium sanctum quærit charitas veritatis, negotium justum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem. Sed nec sic omnino veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur illa suavitas, et opprimat ista necessitas. Hæc Augustinus* (Vide S. Th. 2-2, q. 182, art. 1). Eodem spectat insignis textus Innocentii tertii in Jure Canonico his verbis expressus (*Extra de Regular. cap. Licet*): *Ille semper regula inviolabiliter observetur, ut nullus absque licentia Romani pontificis præsumat occasione quacumque deserere præsulatum* (id est, episcopatum); *quoniam sicut majus bonum minori bono præponitur, ita communis utilitas speciali utilitati præfertur. Et in hoc casu recte præponitur doctrina silentio, sollicitudo contemplationi, et labor quieti. Ad quod utique designandum unigenitus Dei filius Jesus Christus non de Rachele secundum carnem natus est, sed de Lia* (Genes. XXIX); *nec legitur eum in domum suam Maria recepisse, sed Martha* (Matth. I). Hæc pontifex.

† Id est, ancipiti desiderio utrimque impellor; et utrum de duobus malim, ignoro, una ex parte cupiens per mortem dissolvi et esse cum Christo, quod (si mea tantum commoda spectem) multo mihi melius est; alia autem ex parte, permanere in carne necessarium propter vos, id est, vitam et præsentiam meam vobis necessariam puto, ad profectum

vestrum et gaudium fidei.

‡ Quia multo melius, inquit (id est, jucundius et optabilius mihi) dissolvi et esse cum Christo; permanere autem in carne, necessarium propter vos (Philip. I). Est autem jure admirandus divinus Apostolus (ait Theodoretus) quod vitam cum multis laboribus et periculis conjunctam hominum salutis causa prætulit.

§ Præterea quæ alibi in hanc Apostoli sententiam scripsimus (Collat. 9, cap. 18), notandum ex D. Thoma (2-2, q. 182, art. 2) vitam contemplativam secundum se et simpliciter esse majoris meriti quam activam. Unde Gregorius homil. 3 super Ezechielem dicit: *Contemplativa est major merito quam activa: quia hæc in usu præsentis operis laborat, in quo necesse est proximis subvenire; illa vero sapore intimo venturam jam requiem degustat, scilicet in contemplatione Dei. Potest tamen contingere quod aliquis in operibus vitæ activæ plus mereatur quam alius in operibus vitæ contemplativæ: puta si propter abundantiam divini amoris, ut ejus voluntas impleatur, propter ipsius gloriam interdum sustinet a dulcedine divinæ contemplationis ad tempus separari; sicut Apostolus dicebat ad Rom. IX: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis*. Quod exponens Chrysostomus in lib. de Cumpunctione, dicit (Lib. I): *Ita totam mentem ejus demerserat amor Christi, ut etiam quod ei præ cæteris omnibus amabilis erat, esse cum Christo, rursus id ipsum, quia ita placeret Christo, contemneret.**

enim, inquit, ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ (Rom. ix); hoc est, vellem ego non solum temporalibus, verum etiam perpetuis addici pœnis, dummodo omnes, si fieri posset, homines Christi consortio fruerentur. Certus etenim sum utiliorem Christo et mihi omnium salutem esse, quam meam.

CAPUT VII.

Quod lippis similes sunt, qui se credunt ab omni peccato immunes esse.

Bonum ergo hoc summum (id est, Dei conspectu frui, et Christo jugiter inhærere) ut perfecte Apostolus possit adipisci, dissolvi optat a corpore (Philip. i), quod caducum et multis fragilitatis suæ necessitatibus impeditum non potest a Christi consortio non avelli.^a Impossibile est enim etiam menti quæ tam crebris curis distenditur, tam molestis, tam variis angoribus præpeditur, divino frui semper intuitu. Quod enim tam pertinax sanctorum studium, quod tam arduum potest esse propositum, cui non aliquando ille versutus insidiator illudat? Quis ita solitudinis secreta sectatus, universorum mortalium consortia declinavit, ut numquam cogitationibus superfluis laberetur, et intuitu rerum vel occupatione actuum terrenorum ab illa quæ vere sola et bona est Dei contemplatione deciderit? Quis tantum spiritus umquam potuit retinere fervorem, ut non interdum lubricis cogitationibus in ipsa quoque orationis intentione translatus, repente de cœlestibus ad terrena corruerit? Quis nostrum, ut cætera pervagationum tempora prætermittam, non illo etiam momento quo Deo supplicans ad sublimia erigit mentem, quodam stupore collapsus, etiam per id vel invitus offendat, per quod sperabat veniam delictorum? Quis, inquam, tam

A exercitus [Lips. in marg. exertus] ac vigilans est, ut dum psalmum Deo canit, numquam a Scripturæ sensu ejus animus abducatur? Quis tam familiaris Deo tamque conjunctus, qui Apostolicum illud imperium, quo sine intermissione orare nos præcipit (I Thess. v), vel uno die se gandeat exsecutum? Quæ licet omnia nonnullis qui sunt crassioribus vitis involuti, levia atque a peccato pene aliena videantur, scientibus tamen perfectionis bonum, etiam minimarum rerum multitudo gravissima est. Velut si in aliquam magnam domum multis instrumentis, vasculis, sarcinis impeditam, unum integra visuum acie perspicacem, alterum cui oculorum lumen obtulerit lippitudo, pariter ponamus ingressos, nonne cum [Lips. in marg. et] ille cui ad videnda omnia B hebes erit obtutus, nihil illic aliud esse æstimet nisi armaria, lectos, scamna, præsepia, et quidquid non tam oculis speculantis, quam manibus palpantis occurrerit: econtra hic qui clarissimo luminum vigore etiam occulta rimatus est, multa illic minutissima, et quæ vix possint etiam numero comprehendere, inesse pronuntiet, quæ si aliquando in unum cumulum congregentur, paucorum quæ ille palparat magnitudinem numerositate compensent, aut etiam fortasse transcendant? Ita igitur^b sancti atque (ut ita dicam) videntes, quibus perfectionis est studium, etiam illa quæ velut tenebrosus animi nostri non intuetur aspectus, in semetipsis sagaciter deprehendunt, acerrimeque condemnant, usque adeo ut qui, sicut nostræ videtur incuriæ ne C tuis quidem peccati nãvo, puræ candorem conscientiæ fuscaverunt, multis sibi maculis videantur aspergi, si non dicam vanæ cogitationis improbitas in atria mentis irrepserit, sed vel psalmi qui dicendus est recordatio orationis tempore intentionem supplicantis averterit: ^c Si enim, inquit,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Bernardus serm. 5 de Assumptione B. Mariæ tria impedimenta contemplationis enumerat his verbis: *Tria sunt, inquit, quæ oculum intelligentiæ confundunt, atque a contemplatione veri luminis excludunt, tenebræ scilicet peccatorum, recordatio eorumdem, et cura terrenorum actuum. Primo illo modo turbatum se plangebatur propheta cum diceret: Dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum et ipsum non est mecum (Psalm. xxxvii). Cum enim luce justitiæ destituimur, nil aliud quam peccatorum nostrorum tenebras invenimus. Item secundo se gravari sentiebat, cum diceret: Conversus sum in arumna mea, dum configitur spina (Psalm. xxxi), peccatorum scilicet recordatio. Tertio occupari se conqueritur, cum dicit: Quia cinerem tanquam panem manducabam (Psalm. ci), cinerem scilicet actionis pro pane contemplationis. Quicumque ergo mentis oculum divinæ contemplationi vult intendere, profecto necesse est ut eum prius ab hoc triplici impedimento studeat purgare, Quod si quis facere contendat, noverit contra triplicem morbum triplex quoque fore remedium. Nam primus quidem per confessionem, secundus per orationem, tertius curatur per quietem. Ita Bernardus. Aliud porro impedimentum profert S. Thomas (2-2, q. 180, art. 2), vehementiam passionum: Duo sunt, inquit, quæ impediunt actum contemplationis: vehementia passionis, per quam abstrahitur intentio animæ ab intelligibilibus ad sensibilia; et tumultus exteriores*

occupationum.

^b Propheta olim Videntes appellati. I Reg. ix: *Olim in Israel sic loquebatur unusquisque vadens consulere Deum. Venite, et eamus ad Videntem. Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns. Sic ibi. Rationem ejus nomenclaturæ reddit S. Hieronymus his verbis (Epist. 103, ad Paulinum): Prophetæ appellabantur Videntes, quia videbant eum quem cæteri non videbant. Abraham vidit diem ejus, et latatus est (Joan. viii). Aperiebantur cæli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant, etc. (Ezech. i). Ad hanc nomenclaturam alluisse videtur Auctor, dum hic viros sanctos et perfectos quasi per antonomasiam Videntes nuncupat, quia minimos et levissimos etiam defectus in seipsis observant et discutiunt, quos rudes et imperfecti prætereunt et non animadvertunt. Ita D. Gregorius (Greg. in I Reg. c. ix): *Videns, inquit, est, qui interna etiam respicit, quæ mens carnalium non attendit. Unde et de sanctis animalibus dicitur: In circuitu et intus plena erant oculis (Ezech. i). Qui in exterioribus circumspicit, et intrinsecus providi sunt; quo contra carnalium doctorum præsumptionem in Evangelio Dominus arguens ait: Si cæcus cæco ducatum præstat, ambo in foveam cadunt.**

^c Similiter ratiocinatur D. Benedictus de reverentia orationis agens (Cap. 20 Regulæ): *Si cum hominibus potentibus volumus aliqua suggerere, non præsumimus, nisi cum humilitate et reverentia: quanto*

ipsius virtutem penitus ignorantes, existimamus nullam omnino culpam ex istis otiosis ac lubricis cogitationum excursibus nos posse contrahere, sed hebetudine stupefacti et velut oculorum cæcitate percussi, nihil in nobis nisi crimina capitalia contemplantur, eaque tantummodo credimus evitanda, quæ legum quoque sæcularium severitate damnantur, a quibus si nos immunes vel paululum senserimus, nihil nobis inesse peccati protinus arbitramur. Proinde ab illo videntium numero segregati, quia minutias multarum sordium quæ intra nos aggestæ sunt non videmus, nequaquam salubri compunctione mordermur, si sensum nostrum interpellaverit ægritudo tristitiæ, nec dolemus vanæ gloriæ subtili suggestionem pulsati, nec de emissâ tardius vel tepidius oratione deflemus, nec reputamus ad culpam curpsallentibus vel orantibus nobis aliquid aliud quam ipsa oratio vel psalmus occurrerit; nec illud horremus, quod multa quæ vel loqui vel agere coram hominibus pudet, non erubescimus vel ad horam corde concipere, quod divino patere novimus conspectui, nec pollutionem turpium somniorum larga fletuum ablutione purgamus; nec lugemus quod in ipsa eleemosynæ pietate, cum vel fratrum necessitatibus subvenimus, vel alimoniam pauperibus ministramus, serenitatem nostræ hilaritatis obnubilat avara cunctatio; nec feriri nos ullo credimus detrimento, eum, derelicta memoria Dei, ea quæ sunt temporalia atque corporea cogitamus, ita ut nobis Salomonis illud aptetur eloquium: ** Ferierunt me, sed non dolui; et deluserunt me, ego autem nescivi* (Prov. XXIII).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

pter arbitrii libertatem a bono deflectere, etc. Porro manifestum est etiam non hic agi de iis qui se impeccabiles jactarent, sed qui se sanctos et perfectos putarent, eo quod graviora, seu capitalia, ut vocat, crimina non admittent, minima interim non curantes: quos ideo dicit virtutem ἀναμαρτησίας, seu ἀναμαρτητού, id est impeccantiæ, ignorare. Denique et Cassianus ipse τὸ ἀναμαρτητού non aliter interpretatur, quam impeccantiæ, non autem impeccabilitatem, ut videre est c. 20 et 21 hujus coll. Esto igitur ut ἀναμαρτητός ex vi vocis non male fortasse verti possit impeccabilis, id est, qui non solum non peccavit, sed qui non peccare quidem potest, ut Christus Dominus, non tamen hoc loco, neque apud D. Hieronymum, ut ei falso tribuit Lexicon Græcum. Sed de his satis, in quibus elucidandis id incommode accidit, quod nihil nobis adjuvamenti a mss. et antiquioribus exeusis accesserit, quod illi Græca vel penitus omittant, ut et Dionysius Paraphrastes; vel ita mendose et corrupte expriment, ut nihil certi hæc in parte inde haberi queat.

* Textus Vulgatus: *Verberaverunt me, sed non dolui; traxerunt me; et ego non sensi* (Prov. XXIII). *Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?* Vide quæ supra annotavimus ex commentario D. Hieronymi sive Bedæ. Eadem fere habet D. Gregorius in Pastoralibus (Part. III cap. 33).

ᵇ Cum in moribus extrema sunt vitia, et virtus in medio consistat, priori extremo, quod superiori capite exposuit, quo scilicet nonnulli de sua sanctitate et perfectione confidentes, leviora peccata vitare et

CAPUT VIII.

Peccatorum fœditatem et magnitudinem perpauci cognoscunt.

Econtra^b hi qui summam totius voluptatis et gaudii et beatitudinis suæ, in divinarum ac spiritalium rerum tantum contemplatione constituunt, cum ab ea inviti vel paululum violentis cogitationibus abstrahuntur, velut quoddam in se sacrilegii genus præsentis peccitudo puniunt ultione; ac vilissimam creaturam, ad quam sit detortus mentis intuitus, Creatori suo se prætulisse lugentes, pene dixerim impietatis sibi crimen ascribunt; et licet ad conspiciendam divinæ gloriæ claritatem, oculos sui cordis summa alacritate convertant, tamen etiam brevissimas carnalium cogitationum tenebras non ferentes, quidquid ab illo vero lumine mentis aspectum retrahit, exsecrantur. Denique cum hunc beatus apostolus Joannes affectum cunctis vellet infundere: *Filioli, inquit, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt: si quis diligit mundum, non est charitas Dei in ipso; quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ est; quæ non est ex Patre, sed ex mundo est, et mundus perit et concupiscentia ejus; qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum* (I Joan. II). Fastidiant ergo sancti universa in quibus mundus iste versatur, sed impossibile est ut non ad ea vel brevi cogitationum rapiantur excessu, nullusque etiam nunc hominum (excepto Domino et Salvatore nostro) naturalem pervagationem mentis, ita defixus semper in Dei contemplatione continuit, ut numquam ab ea raptus mundanæ cujusquam rei delectatione peccaret, dicente Scriptura: ** Sidera ipsa non sunt munda in conspectu ejus* (Job. XXV). Et iterum: ** Si in san-*

curare negligunt, alterum nunc extremum opponit, quo quidam nimis scrupulosi et anxii de culice elephantum faciunt, hoc est, de minimis et levissimis defectibus supra modum anguntur et mœrore conficiuntur; et si vel minimum a contemplationis et spiritalis dulcedinis gustu avocentur, animo despondent et se a Deo desertos putant.

ᵇ Excepta etiam ejus matre sanctissima virgine Maria: magno tamen utriusque discrimine. Nam Christus Dominus natura impeccabilis, ut Deus, et unione hypostatica, ut homo; Maria vero ex speciali gratia et singulari beneficio ab omni peccato sic communita et præservata, ut nullius rei mundanæ dilectione umquam peccarit, ut superius probatum (Collat. 22 cap. 13).

* Vulgata lectio (Job. XXV): *Ecce luna etiam non splendet, et stellæ non sunt munda in conspectu ejus: quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis!* In conspectu ejus, id est, in comparatione ejus, ait Augustinus (In annot. in Job).

* Ita Græci interpretes: *Εἰ κατὰ ἄγλιον οὐ πιστεύει, οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐναντίον αὐτοῦ.* Similiter D. Augustinus: *Si in sanctis suis non est fides, vel, ut alii legunt, non est fidens, et celum non est mundum ante eam.* Vulgata editio, quam etiam hic Auctor fatetur emendatiorem: *Ecce, inter sanctos nemo immutabilis; et cæli non sunt mundi in conspectu ejus, etc.* Cui similis sententia legitur Job. IV: *Numquid homo Dei comparatione justificabitur, aut factore suo purior erit vir? Ecce, qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem.* Ubi Græca ita sonant:

clis suis non confidit, et in angelis suis reperit pravitatem; sive, ut emendatior translatio habet: Ecce inter sanctos ejus nemo immutabilis, et cæli non sunt mundi in conspectu ejus (Job. xv).

CAPUT XI.

Recedere a Deo, perniciosum et præsens exitium est.

Recte igitur sanctos, qui memoriam Dei stabiliter retinentes, quasi per extensas in sublimi lineas suspensos feruntur incesso, a schœnobatis, quos vulgo funambulos vocant, dixerim comparandos, qui summam suæ salutis ac vitæ in angustissimo funiculi illius tramite collocantes, atrocissimam se mortem protinus incursuros esse non ambigunt, si vel exigua pes eorum titubatione deviaverit, aut modum illius salutaris directionis excesserit. Qui dum arte mirifica aereos gressus per inania moliuntur, si illam angustiore vestigio semitam, non cauta atque sollicita moderatione servaverint, terra quæ omnibus velut naturalis est basis, et solidissimum cunctis ac firmissimum fundamentum, fit illis præsens ac manifesta perniciosa, non quia illius natura mutetur, sed quia illi in eam præcipiti carnis pondere dilabuntur. Ita etiam indefessa illa Dei bonitas, immutabilisque substantia ipsa quidem neminem lædit, sed nos declinando a summis atque ad ima tendendo, nobis ipsis consciscimus mortem, immo ipsa declinatio mors efficitur declinanti. *Væ enim, inquit, eis, quoniam recesserunt a me. Vastabuntur, quoniam prævaricati sunt in me (Osee vii).* Et iterum: *Væ eis cum recesserint ab eis (Osee ix).* Arguet namque te malitia tua, et aversio tua increpabit te. Scito et vide, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum (Jerem. ii).^b Funiculis namque suorum peccatorum unusquisque constringitur (Prov. v). Ad quos satis competenter a Domino increpatio ista dirigi-

tur: *Ecce, inquit, omnes vos accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis (Isaie l).* Et iterum: *Qui incendit, inquit, malitiam, peribit ab ea (Prov. v).*

CAPUT X.

Quod hi qui ad perfectionem tendunt in veritate humiliantur, et Dei gratia semper se sentiant indigere.

^d Cum ergo semetipsos quotidie sentiant sancti terrenæ cogitationis pondere prægravatos, ab illa mentis sublimitate decidere, et invitos, immo vero etiam nescientes in legem peccati mortisque traduci, atque, ut cætera prætermittam, illis saltem quæ superius comprehendendi, bonis quidem ac justis, sed tamen terrenis, a conspectu Dei operibus avocari, habent profecto pro quibus ad Deum jugiter ingemiscant, habent pro quibus in veritate humiliati atque compuncti, non verbis tantummodo, sed affectu semetipsos pronuntiant peccatores, et veniam veraciter pro omnibus quæ quotidie superati fragilitate carnis incurrunt, ac gratiam Domini jugiter postulant, veras pœnitentiæ lacrymas indesinenter effundant. Quippe qui videant iisdem ipsis se, pro quibus continuo dolore vexati sunt, etiam usque ad ultimum vitæ suæ finem æstibus involutos, etiam ipsas supplicationes suas offerre se sine cogitationum anxietate non posse. Experti igitur se humanis viribus desideratum finem, obsistente carnis sarcina, non posse contingere, neque illi præcipuo summoque bono secundum cordis sui desiderium posse conjungi, sed ab ejus intuitu captivos ad mundana traduci, ad gratiam Dei qui impios justificat convolantes, cum Apostolo protestantur: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. vii).* Sentiant enim se bonum istud quod volunt, non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Si contra pueros suos non credit; contra autem angelos suos obliquum quid excogitavit. Pro quo D. Hieronymus legit: *Et contra angelos suos perversum quid cogitavit.* Augustinus vero: *Si contra servos suos non credit, et adversus angelos pravum quid reperit.* Videtur autem hic abbas duo illa loca confudisse, et e duobus unam confluxisse sententiam.

^a Σχοινοβάτης; Latine funambulus, qui per funes extensos (quos hic extensas in sublimi lineas vocat) ludendo discurret aut graditur: quasi funiambulo, σχολινοσ, enim, id est, funis; βάτω, ambulo. Primus autem Latinorum Messala Corvinus funambulorum dixit, quem Græci σχολινοβάτης vocant, ut notat Ciaconius. Juvenalis satira 3 hæc de Nerone ejusque artibus:

Augur, Schœnobates, medicus, magus, omnia novit.

Cælius epist. ad Ciceronem lib. viii, schœnobaticam facere dixit, id est, artem illam exercere. De elephantibus funambulis Plinius lib. viii Natur. Histor. c. 2, de quibus etiam exstat faceta admodum epistola Lipsii, quam a multis annis me legisse memini.

^b Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur, habet vulgata versio (Prov. v). D. Hieronymus in Fzechielis c. iv, ad illud: *Ecce circumdedit te vinculis: Alia, inquit, sunt Domini vincula, quibus in salutem ligamur; alia dic-*

^c boli, quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio; unde et funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. Quæ solvit Dominus per typum Lazari suscitati, qui fasciis et institis vinctus jacuerat in sepulchro (Luc. xiiii). Vide eundem in cap. v Isaia.

^e Ita ex Græco textu LXX. Vulgatus autem: *Qui loquitur mendacia, non effugiet (Prov. xix).*

^d Quod strictè annotatum a Ciaconio, paulo expressius annotare visum est, quatuor capita consequentia (hoc comprehenso) usque ad extremam partem capitis 13, totidem verbis et uno contextu haberi nomine D. Augustini inter ejus sermones de Tempore, sermone 47. Aut igitur Augustinus a Cassiano, aut, quod verius puto, Cassianus ab Augustino mutuatus, aut ex operibus alterutrius hic vel illic ab aliquo insertum; e quibus quid verosimillimum sit, aliis judicandum relinquo. Certe Cassianum Augustino synchronon, aut ætate vicinum fuisse constat, tum ex libro D. Prosperii adversus Collatorem, et aliis ejus scriptis ad Augustinum, tum ex ratione temporum et chronologia.

^e Quomodo viri sancti et perfecti non tantum verbis, sed etiam affectu, id est, sincere et ex animo et sine fictione seipsos pronuntiant peccatores, immo et gravissimos peccatores, ut S. Franciscus de se dicere solebat, dictum est ad lib. xii Institut. cap. 15.

terra in operibus tuis; spinas et tribulos germinabit tibi, et in sudore vultus tui edes panem tuum (Genes. III). Hæc, inquam, est lex membris omnium inserta mortalium, quæ repugnat legi mentis nostræ, eamque a divino arcet intuitu; quæ maledicta terra in operibus nostris, post agnitionem boni et mali cogitationum spinas cœpit ac tribulos germinare, quarum aculei natalia virtutum semina præfocant, ne illum panem nostrum, qui de cælo descendit, quique confortat cor hominis, edere absque vultus nostri sudore possimus.

CAPUT XII.

Expositio illius, Scimus autem quoniam lex spiritalis est, et reliqua.

Omne igitur humanum genus huic generaliter

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sudore vultus tui vesceris pane tuo, non de communi pane, sed de pane cœlesti debeat intelligi: Quia, inquit, pane illo communi divites, ut videmus, sine ullo vultus sui sudore vescuntur. Verum hoc argumentum plus habet subtilitatis quam soliditatis. Nam verba illa non referuntur ad singulos quosque homines, sed ad multos, et præcipue ad ipsum Adamum, vel ad ipsum genus humanum in communi.

^a Ambiguum videtur num de pane sacramentali et eucharistico, hoc est, de corpore Christi in Sacramento, intelligat, de quo ipse ait: Panis enim Dei est, qui de cælo descendit, et dat vitam mundo (Joan. VI). De cuius etiam digna et frequenti perceptione et communionem tam in hac quam in præcedenti collatione agit (Collat. 22, c. 7, et infra c. 21); an vero de pane spiritali, hoc est, de doctrina sacra, quæ est cibus animæ, de cuius assidua meditatione ac memoria, quæ est quedam spiritalis mæducatio et refectio, passim in hac collatione disseritur. Nam et de utroque isto pane agit in illo sermone Joan. VI, secundum Augustini sententiam (Lib. III de Doct. Christiana c. 16), et de eodem proprie intelligitur illud: Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam (Joan. VI). Uterque etiam panis cœlestis, et uterque in sudore vultus, hoc est sollicita cordis intentione, ut Auctor exponit, percipiendus. Nam ille quidem in agno paschali præfiguratus (Exod. XII), cum lactucis agrestibus manducari iubetur. Lactucæ vero agrestes valde amaræ sunt, ait D. Gregorius (Hom. 22 in Evang.). Carnes ergo agni cum lactucis agrestibus sunt edendæ; ut cum corpus Redemptoris accipimus, nos pro peccatis nostris in fletibus affligamus, quatenus ipsa amaritudo pœnitentiæ abstergat a mentis stomacho perversæ humoris vitæ. Ita Gregorius de pane sacramentali. Panis vero sacræ doctrinæ et cœlestium mysteriorum intelligentia non sine magno labore, studio et difficultate percipitur: de quo etiam D. Augustinus sententiam illam Domini interpretatur in psalmum LXXVII commentans: Ita, inquit, obteata et clausa sunt omnia, ut etiamsi ad aliquid, ipso adjuvante, unde salubriter pascamur, pervenire possimus, in sudore tamen vultus nostri panem edamus, et pœnam diffinitionis antiquæ, non corporis tantum, sed et cordis labore pendamus.

^b Quæ scilicet iubet ut in sudore vultus nostri, id est, sollicita cordis intentione comedamus panem illum verum, sive sacramentalem, sive spirituales. Quia quidem interpretatione parum apta et probabili confundit verba Apostoli cum verbis Geneseos, ut ad suum sensum et scopum utraque accommodet.

A legi sine ulla exceptione subijcitur. Nullus enim est, quamvis sanctus, qui supra dictum panem non cum sudore vultus sui et sollicita cordis intentione percipiat. Cæterum communi isto pane multi, ut videmus, divites sine ullo vultus sui sudore vescuntur. Quam etiam legem beatus Apostolus spiritalem asserit, dicens: Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato (Rom. VII). Spiritalis enim est lex hæc quæ iubet nobis ut in sudore vultus nostri comedamus illum panem verum qui de cælo descendit; sed nos carnales fecit verumdatio illa peccati. Quod ergo istud, cuiusve peccatum est? Sine dubio Adæ, cuius prævaricatione et (ut ita dicam) negotiatione damnosa fraudulentoque commercio venditi sumus. Omnem enim prolem

B Non enim loquitur Apostolus de sententia illa divina, multo minus de lege peccati et membrorum, cum dicit: Scimus enim quia lex spiritalis est (Rom. VII); sed peculiariter de illa lege Dei et præcepto Decalogi: Non concupisces. Vel de lege mentis, quæ legi divinæ congruit et concordat, ut dictum est.

^c De qua Apostolus in persona humani generis in Adamo lapsi: Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato, id est, sub tyrannide peccati redactus, servus sum, tamquam servus emptitius peccati; quia qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. VIII). Vel si ad personam ipsius Apostoli et justorum referatur, ut superius dictum est posse referri: Ego carnalis sum, id est, secundum naturam in Adamo corruptam, proclivis ad concupiscendum ea quæ carnis sunt. Venundatus sub peccato, id est, venditus ab Adamo dulcedine voluptatis temporalis, tamquam pretio, sub servitute et jugum peccati, id est, concupiscentiæ, quæ, me licet invito, ebullire facit in me motus iniquos et vitiosos. Non enim se carnalem vocat Apostolus, quod secundum carnem ambulet, nam id paulo infra aperte negat; sed quod non sit totus spiritalis, qualis post resurrectionem futurus sit, et qualis esse optabat. Quod pulcherrime explicat D. Augustinus his verbis (Serm. 5 de Verb. Apost.): Erga carnalis Apostolus, qui aliis dicebat: Vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis (Galat. VI); alios tamquam spirituales alloquitur, et ipse carnalis est? Et infra ita respondet: Et si non ex mente, utique ex carne. Spiritalis enim, quia secundum spiritum vivit; adhuc autem ex parte mortalis carnis, idem spiritalis, idemque carnalis. Ecce spiritalis: Mente servio legi Dei. Ecce carnalis: Carne autem legi peccati. Idem ergo ipse et spiritalis et carnalis? Idem plane, quamdiu hic vivit, ita est. Noti mirari, quisquis es, quicumque carnalibus concupiscentiis cedis et consentis, qui eas vel bonas putas ad explendum libidinis saturitatem; vel certe sic jam vides malas, ut eis tamen cedendo consentias, et quo ducunt sequaris, et ea quæ male suggerunt perpetres, totus carnalis es tu, quisquis talis es, totus carnalis es. Si autem concupisces quidem quod lex vetat, cum dicit: Non concupisces, servas tamen aliud quod item lex iubet: Post concupiscentias tuas non eas (Eccles. XVIII), mente spiritalis es, carne carnalis. Aliud est enim non concupiscere, aliud post concupiscentias suas non ire. Non concupiscere omnino perfecti est; post concupiscentias suas non ire, pugnantis est, lutentantis est, laborantis est. Quando erit victoria? Quando absorbebitur mors in victoria (I Cor. XV). tunc enim vox erit triumphantis, non sudor pugnantis. Quando futura est vox illa triumphantis? Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. Hæc et alia D. Augustinus eodem spectantia.

acceptæ privilegium assequi non sisset, cujus salutem in futura tunc sæcula reservavit, ut recto ordine completeretur statuti temporis plenitudo. Oportebat enim ejus sobolem tamdiu sub habita conditione durare, quousque eandem originalibus vinculis liberatam in antiquum libertatis statum prioris Domini gratia pretio sui sanguinis reformaret, quam pietatis instinctu potuit etiam tunc salvare, sed noluit, quia eum decreti sui irrumpere sanctionem æquitas non sinebat. Vis nosse causam venditionis tuæ? Audi ipsum Redemptorem tuum per Isaiam prophetam apertissime proclamantem: *Quis est iste liber repudiæ matris vestræ quo dimisi eam? Aut quis est creditor meus cui vendidi vos? Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram (Isaiæ 1).* Vis etiam evidenter agnoscere cur te jugo servitutis addictum redimere potentia suæ virtute noluerit? Audi quid ad superiora, quibus eisdem famulis peccatorum causam voluntariæ venditionis exprobrat, adjecerit: *Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea, ut non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum (Ibid.)?* Sed quid huic potentissimæ misericordiae ejus semper obstiterit, idem propheta demonstrat: *Ecce, inquit, non est abbreviata manus Domini ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus ut non exaudiat, sed iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconde-*

runt faciem ejus a vobis ne exaudiret (Isaiæ LIX).

CAPUT XIII.

Expositio illius: Scio autem quod non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum.

Quia ergo carnales nos fecit, et spinis ac tribulis condemnavit illa Dei prima maledictio, nosque ita iniquo Pater noster venundedit commercio, ut bonum quod volumus agere nequeamus, dum divulsi a memoria summi Dei, ea quæ fragilitatis humanæ sunt, cogitare compellimur; dum puritatis amore [natura] flagrantis, incentivis naturalibus, quæ penitus ignorare velimus, etiam inviti plerumque compungimur, ^b *Scimus quia non habitat in carne nostra bonum (Rom. VII),* id est, hujus quam diximus theoriae atque puritatis perpetua jugisque tranquillitas. Sed factum est in nobis istud pessimum ac lugubre divortium, ut cum mente legi Dei servire velimus, numquam scilicet volentes a claritate divina divovere conspectum, tamen carnalibus tenebris circumfusi, quadam lege peccati ab eo quod bonum esse novimus, cogamur avelli, scilicet ad curas cogitationesque terrenas, ab illas mentis celsitudine decedentes, ad quas nos lex peccati, id est, illa sententia Dei non immerito condemnavit, quam primus peccator excepit, et inde est quod beatus Apostolus, cum apertissime fateatur inevitabili se vel omnes sanctos peccati hujus necessitate constringi, tamen neminem eorum ob hoc esse damnandum audenter

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Symmachi 27, lib. VII. Congruit ergo his omnibus, ut pontifex a posse facere, et pontificium ab agendi facultate jus ipsum sit appellatum. Transit autem cum proprietate sui sensus utrumque nomen in usum Christianæ religionis, ut episcopi sint dicti pontifices, jusque ipsum divinitus concessum pontificium appelletur.
^a Illius nempe decreti quo Deus ab æterno statuerat hominem liberare per viam justitiæ et satisfactionis, non per viam solius potentia et misericordiae: hoc enim decreto supposito intelliguntur illæ sententiæ Scripturæ: *Oportebat Christum pati, et ita intrare in gloriam suam (Luc. XXIV). Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet (Joan. XII). Si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua (Matth. XXVI).* Et Petrus apostolus ait (Act. II), *Christum definito consilio et præsentia Dei traditum, etc.* At secluso hoc decreto, qua potentia Deus hominem creavit justum et liberum, eadem vel solo mox nutu lapsus et deformatum in integrum restituere poterat, diabolo ejus hoste procul depulso; et cum supremus esset Dominus, nulliusque superioris legibus teneretur astrictus, poterat, prætermissa justitiæ severitate, solius misericordiae suæ consilium amplecti: in iis præsertim peccatis abolendis, quæ in ipsius erant commissa majestatem: quippe hoc quisque in sua potestate habet, ut ea peccata remittat, quæ proprie in ipsum designata sunt; qua de re vide S. Thomam (part. III q. 46, art. 6). Verum fixo illo decreto, quo justitiæ volebat esse satisfactum, alterum erat necesse, ut vel homo reus damnaretur, vel æquivalens pretium, aut pena pro eo liberando solveretur; et quemadmodum ait D. Ambrosius (lib. IV in Luc. c. 14), *quia non queunt divina decreta solvi, persona magis quam sententia mutaretur. Hujus ergo decreti divini sanctionem irrumpere æquitas non sinebat, id est, decretum justitiæ de pœna ob peccatum subeunda solvi non poterat; sed potuerat Deus decretum facere,*

non secundum justitiam, sed secundum misericordiam. Neque tamen solius justitiæ rationem habuit in opere redemptionis humanæ; sed utramque pariter, et justitiam et misericordiam mirabiliter conciliavit: justitiam quidem, eo quod peccatum non reliquit impunitum; misericordiam, ex eo quod judex ipse peccati pœnam a reo transtulit in seipsum, sicque pulcherrimo congressu misericordiam et veritas, ut scriptum est, obviaverunt sibi; justitia et pax osculate sunt (Psalm. LXXXIV). Pœnam enim infligit per justitiam, sed personam mutavit per misericordiam. *Justitia dixit: Ego supplicium pro peccato requiro; misericordia dixit: Ego pœnam non abnuo, sed muto personam, et pœnam in me suscipio.* Ita factum est, ut in opere redemptionis et reconciliationis humanæ misericordia et veritas, sive (quod idem est) justitia et pax, quæ contrariæ primo aspectu videri possunt, cum una ignoscat, altera puniat, mirabiliter conciliatæ concurrerint, sibi quodammodo obviarent, et velut mutuis sese oculis salutarint. Qua de re pulcherrime disserit D. Bernardus serm. I de Annuntiatione. Vide locum.

^b *Scio, inquit Apostolus, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum (Rom. VII).* Ubi carnem accepit, non pro altera parte hominis, quam corpus vel carnem dicere solemus, quæque ab anima distinguitur, sed accipit carnem pro anima carnali, sive pro toto homine, quatenus carnalis est, id est, quatenus ab Adamo propagatus et peccati contagio aspersus: et est similis sententia cum illa Geneseos: *Sensus et cogitatio cordis humani ad malum prona sunt (Genes. VI).*

^c Peccatum hic accipit pro fomite peccati, id est, concupiscentia, vel, ut superius dixit, pro lege peccati vel incentivis naturalibus, quibus a contemplatione ad curas et cogitationes terrenas abstrahimur inviti.

vel immunda vel horrenda judicantur, quia nihil in A
hominum conversatione sordidius neque impurius
potuit reperire, panno menstruatæ eas comparare
maluit?

CAPUT XVIII.

Etiā justos et sanctos sine peccato non esse.

Frustra ergo manifestissimæ veritati spinosæ ob-
jectionis acumen opponitur, sicut paulo ante dixi-
stis: Si nemo sine peccato, nullus est sanctus; et si
nemo sanctus, nullus ergo salvabitur. Hoc enim
prophetæ testimonio potest nodus hujus quæstionis
absolvi. *Ece, inquit, tu iratus es, et nos peccavimus*
(Isaia LXIV), id est, cum elatione nostri cordis vel
negligentia adversatus tuo nos auxilio denudasti,
confestim nos vorago absorbit peccatorum; velut B
si quis splendidissimo solis diceret elemento, *Ece tu*
occubuisti, et nos illico tenebrosa contextit obscuri-
tas. Et tamen hic cum sanctus peccasse se dicat, et
non solum peccasse, sed etiam in ipsis semper per-
mansisse peccatis, non desperat penitus de salute,
sed subjicit: *In ipsis fuimus semper et salvabimur.*
Hanc ego sententiam, *Ece tu iratus es et nos pecca-*
vimus, illi Apostolicæ comparabo: Infelix ego homo,
quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. VII)?
Rursum id quod propheta subjungit, *In ipsis fuimus*
semper et salvabimur, consequentibus Apostoli con-
gruit verbis, Gratia Dei per Jesum Christum Domi-
num nostrum. Similiter etiam illud ejusdem prophæ-
tæ: *Væ mihi, quia vir pollutus labiis ego sum, et in*
medio populi polluta labia habentis ego habito (Isaia
VI), videtur supra dictos sapere sermones, *Infelix*
ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?
Itemque quod sequitur in propheta, *Et ecce volavit ad*
me unus de seraphim, et in manu ejus carbunculus
sive calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit
os meum, et dixit: Ecce hoc tetigi labia tua, et aufe-
retur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur
(Ibid.); tale est ut Pauli videatur ore prolatum, qui
ait, *Gratia Dei per Jesum Christum Dominum no-*
strum. Videtis ergo quemadmodum omnes sancti
non tam ex persona populi quam ex sua, et peccatores
se veraciter fateantur, et tamen nequaquam de sua
salute desperent, sed justificationis plenitudinem,
quam pro conditione fragilitatis humanæ consequi
se posse diffidunt, de gratia Domini et miseratione D
præsument.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Intellige cum exceptione supradicta, videlicet
Christi Salvatoris et Deiparæ Virginis, quam sicuti
Patres excipiunt a generalibus sententiis, Scripturæ,
quæ negant hominem vivere sine peccato, ita etiam
exceptam fuisse dicendum est ab obligatione recitan-
di illa Dominicæ orationis verba in propria persona;
sed ea recitasse pro toto fidelium cœtu, in quo
multi, immo, præter illam, omnes erant peccatores,
atque hoc fuisse singulare ejus privilegium.

^b Ex illa petitione orationis Dominicæ duo a Pa-
tribus colliguntur dogmata ecclesiastica huic loco
consentanea. Primum est omnes homines quan-
tumvis justos et sanctos in hac vita non carere pec-

CAPUT XIX.

*Ex Dominicæ precatōnis formula ostendit neminem
sine peccato vivere.*

Neminem ^a vero in hac vita, quamvis sanctum, im-
munem esse a debitis peccatorum, etiam magisterium
nos docet Salvatoris, qui discipulis suis perfectæ
orationis formulam tradens, inter reliqua illa subli-
mia sacratissimæ mandata quæ, quoniam non nisi
sanctis perfectisque sunt tradita, malis et infide-
libus convenire non possunt, hoc jussit interseri:
Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus
debitoribus nostris (Matth. VI). ^b Si ergo vera hæc et
a sanctis profertur oratio, sicut indubitanter credere
nos oportet, quis tam contumax et præsumptor, tam
superbia diabolici furoris elatus poterit inveniri, qui
sine peccato se esse pronuntians, non solum majo-
rem se apostolis credat, verum etiam ipsum quasi
ignorantiæ aut vanitatis arguat Salvatorem, ut sci-
licet aut nescierit esse posse aliquos immunes a de-
bitis, aut frustra docuerit eos quos scierit orationis
istius remedio non egere? Sed cum regis sui præ-
cepta servantes, omnes omnino sancti quotidie dicant:
Dimitte nobis debita nostra; si verum dicunt,
vere nemo est immunis a culpa; si autem fallunt,
æque verum est eos mendacii non carere peccato.
Unde etiam ille sapientissimus Ecclesiastes univer-
sos actus et humana studia mente percurrens, sine
ulla exceptione pronuntiat, *Quia non est justus homo*
in terra qui faciat bonum et non peccet (Eccl. VII);
id est, nemo in hac terra tam sanctus, tam diligens,
tam intentus, vel potuit umquam vel poterit inve-
niri, qui vero illi ac singulari bono ita jugiter valeat
inhærere, ut non quotidie ab eo distractus sentiat delin-
quere. Qui tamen cum pronuntietur immunis a noxa
esse non posse, justus esse nihilominus non negatur.

CAPUT XX.

*Quod in ipso quoque orationis tempore peccatum decli-
nari vix possit.*

Quisquis itaque ^c τὸ ἀνεκάρητον, id est, impeccan-
tiam naturæ ascribit humanæ, non inanibus ver-
bis, sed conscientiæ suæ testimonio nobiscum ac pro-
batione confligat, et tunc demum se absque peccato
esse pronuntiet, cum se ab hoc summo bono sense-
rit non avulsum: immo vero quisquis considerans
conscientiam suam, ut non dicam amplius, ^d unam
saltem synaxim sine ulla verbi, vel facti, vel cogita-

catis; cum omnes quotidie dicere habeant Deo:
Dimitte nobis debita nostra. Ita præter cæteros Ter-
tullianus et Cyprianus lib. de Oratione. Secundum,
quod ex priore sequitur, esse quædam peccata veni-
nialia, quæ natura sua non faciant hominem inimi-
cum Dei, et cum gratia, charitate et justitia consistere
possint: a quibus proinde justis, licet non sint immu-
nes, justis esse nihilominus non negantur, ut in fine
hujus capitis dicitur.

^e Impeccantiam dixit, non impeccabilitatem, ut
Ciaconius supra exposuit (Cap. 7).

^d Id est, conventum, orationem, communionem,
ut alias notatum.

tionis interpellatione se deprehenderit celebrasse, A absque peccato se esse pronuntiet. Proinde quia his omnibus otiosis ac superfluis rebus ^a volucem humanæ mentis excursus fatemur carere non posse, per hoc utique consequenter sine peccato nos non esse veraciter confitemur. Nam quantavis circumspectione unusquisque cor suum servare contendat, numquam id secundum desiderium spiritus sui, repugnante carnis conditione, custodiet. Quanto enim magis profecerit mens humana, et ad sinceriores contemplationis pervenerit puritatem, tanto se immundiores quasi per speculum suæ puritatis inspiciet, quia necessè est ut dum animus ad sublimiorem se extendit intuitum, et majora quam agit prospiciens concupiscit, illa in quibus est ut inferiora semper ac viliora despiciat.

CAPUT XXI.

Quod licet agnoscamus nos sine peccato non esse, non debeamus tamen nos a Dominica communione suspendere.

Plurima siquidem denotat sincerior obtutus, paritque sibi majorem reprehensionis dolorem irreprehensibilis vita, et multiplicat gemitus atque suspiria emendatio morum et æmulatio attentata virtutum. Nemo enim illo in quo profecerit gradu po-

test esse contentus; et quanto quis fuerit mente purgator, tanto, se sordidiorem videns, magis humilitatis quam elationis invenit causas; quantoque perniciosius ad sublimiora contenderit, tanto amplius prævidet sibi superesse quo tendat. Denique ille apostolorum eximius, quem diligebat Jesus, recumbens supra pectus ejus, hanc quasi ex Dominico protulit corde sententiam: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* (1 Joan. 1). Itaque dicentes nos non habere peccatum, veritatem, id est, Christum non habentes in nobis, quid aliud proficimus, nisi ut nos hac ipsa professione ex peccatoribus sceleratos atque impios approbemus? Postremo si cordi est verius explorare utrum possibile sit humanæ substantiæ τὸ ἀναρρέτητον, id est, impeccantiam possidere, a quibus manifestius discere poterimus, quam ab his qui carnem suam crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis, et quibus vere crucifixus est mundus (Galat. v, vi)? Qui cum de cordibus suis non solum radicatus vitia universa convulserint, verum etiam peccatorum memoriam ac cogitationes conentur excludere, nihilominus tamen quotidie fideliter profitentur, ne una quidem hora macula se carere peccati. ^b Nec tamen ex eo debemus nos a Dominica communione suspendere,

B

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vide collationem septimam quæ est de mobilitate animæ quam hic vocat volucem humanæ mentis excursus. *Alibi* (Collat. 24 cap. 24) *multivolam animi vanitatem et lubricos discursus*; de quibus D. Bernardus de interiori domo cap. 54 et seq.

^b Ex hoc loco et iis quæ sequuntur aperte discimus veteres monachos etiam in desertis agentes, et laicos, id est, sacris ordinibus minime initiatos, ut erant plerique ejus temporis, ut sæpe dictum est, singulis, ut minimum, dominicis communicare solitos. Quod ex multis aliis Cassiani locis colligitur (Lib. III Instit. c. 2, collat. 7 cap. ult., collat. 18 cap. 15, collat. 22 cap. 15), quibus illi diebus sabbatinis et dominicis more Orientalium ad ecclesiam convenisse, et sacra mysteria peregrisse et consummasse, uno ex illis sacerdote celebrante, et aliis ministrante, leguntur. Sed et Palladius in Pachomio (Lausia. 38), inter alia Tabennensium monachorum instituta, ab angelo dictata, etiam hoc præscriptum refert: *Ingredientes ad Christi communionem sabbato et dominica zonas solvant, et pellem ovillum deponant, et cum sola cuculla ingredientur*. Quod et Sozomenus (Lib. III cap. 13) et Nicephorus (Lib. IX c. 14) attestantur. Regula ejusdem Pachonii a D. Hieronymo Latinitate donata art. 5 sic habet: *In die dominica in collecta, in qua offerenda est oblatio. Ubi collecta dicitur conventus ad orandum et sacrificandum in ecclesia, alias synaxis. Item apud Palladium (Lausia. 59): Accessit aliquando abbas Helles, vel Hellen, ad quosdam monachos, cum esset dies dominicus, et dixit eis: Cur hodie non egistis synaxim? Ii autem responderunt: Eo quod non venerit presbyter, etc. Unde colligitur præter morem consuetum id eis contigisse: adeo quidem, ut ea re offensus Helles magnum flumen a crocodilo vectus magno miraculo transmearet, ut ex alia regione sacerdotem accerseret (Sozom. I, vi cap. 28, Cassiodor. Histor. Trip. lib. VIII cap. 1, Nicephor. lib. XI cap. 34). Solere tamen subinde anachoretas seu monachos in solitudine et seorsim ab aliis agentes, cum ad ecclesiam convenire non possent, absente sacerdote aut ministro, in privatis cellulis sacram eucharistiam certis diebus propria*

manu sumendam apud se servare (quod et aliis Christianis etiam laicis permissum fuisse, tempore persecutionum maxime, quod non esset liberum, cum vellent, ad Ecclesiam convenire, ac synaxim celebrare, ex Tertulliano (Lib. I ad Uxorem), Cypriano (Ubi de lapsis) aliisque, constat (Greg. Naz. orat. in laude Gorgoniæ; Hieronym. in Apologia pro libris adversus Jovinian.) : immo etiam reddita Ecclesiæ pace sub Christianis et catholicis imperatoribus eundem usum aliquamdiu permansisse a SS. Patribus traditum est) testatur D. Basilius ad hujus rei fidem faciendam a Baronio citatus (In Martyrol. 15 Augusti), in epist. ad Cæsaream Patriciam de perceptione Sacramentorum, his verbis: *Omnes qui per solitudines monasticam vitam agunt, cum non adest sacerdos, cum domi communionem habeant, per seipsos accipiunt*, etc. Et suppetunt de eadem re complura exempla tum in Vitis Patrum, tum in Prato Spirituali Sophronii. Sed quod ad monachos cœnobitas attinet, D. etiam Benedictus in Regula (Cap. 38) haud obscure significat eos singulis diebus dominicis sacram communionem percipere consuevisse, dum de lectore hebdomadario agens: *Lecturus, inquit, tota hebdomada ingrediatur* (scilicet ad legendum). *Qui ingrediens post Missas et communionem, petat ab omnibus pro se orari*, etc. Post communionem scilicet fratrum, ait Turrecrematus (Ibid.), quæ communiter fiebat post Missam, sive ad Missam majorem (Vide etiam declarationem Cassinens.). Et infra addit D. Benedictus: *Prater autem hebdomadarius accipiat matutinum* (id est, panem cum potu, ut idem Turrecrematus exponit) priusquam incipiat legere, propter communionem sanctam. Ubi Smaragdus interpres: *Propter communionem sanctam dicit, ne aliquid inde sumptum excreans projiciat in sputo*. Sic ipse. Ubi magna elucet cautela et providentia pii Patris Benedicti, ob reverentiam nimirum sanctissimi Sacramenti eo die, nempe dominico, percepti; ne quid forte ex eo, ut ait Smaragdus, per excreationem et sputationem, quæ jejuno stomacho crebrior esse solet, inter legendum expuatur. Sed jam ulterius videndum quid posterioribus sæculis de hac Missarum celebratione et com-

quia nos agnoscimus peccatores; sed ad eam magis ac magis est, et propter animæ medicinam et purificationem spiritus, avide festinandum: verumtamen ea humilitate mentis ac fide, ut indignos nos perceptione tantæ gratiæ judicantes, remedia potius nostris vulneribus expetamus. Alioquin nec anniversaria quidem digne est præsumenda communio ut quidam faciunt qui in monasteriis consistentes, ita sacramentorum cœlestium dignitatem et sanctificationem ac meritum metiuntur, ut æstiment ea non nisi sanctos atque immaculatos debere præsumere, et non potius ut sanctos mundosque nos sua participatione perficiant. Qui profecto majorem arrogantiam præsumptionem, quam declinare sibi videntur, incurrunt; quia vel tunc cum ea percipiunt, dignos se ejus perceptione dijudicant. Multo enim justius

est ut cum hac cordis humilitate, qua credimus et fatemur illa sacrosancta mysteria numquam pro merito nos posse contingere, singulis ea dominicis diebus ob remedium nostrarum ægritudinum præsumamus, quam ut vana persuasione cordis elati, vel post annum dignos eorum^a participio nos esse credamus. Quapropter ut hæc intelligere et fructuose tenere possimus, misericordiam Domini, ut nos ad perficienda hæc adjuvet, attentius imploremus, quæ nequaquam ita ut cæteræ humanæ artes, præcedente quadam ratione verborum, sed actu potius et experientia præeunte discuntur; quæque rursum, nisi tam collationibus spiritualium virorum frequenter examinata fuerint et polita, quam documentis et quotidiana experientia sollicitè ventilata, aut obsolescunt incuria, aut otiosa oblivione depereunt.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

munione monachorum a summis pontificibus decretum sit. In primis Clemens V, in concilio Viennensi, solemniter sanxit (*Clement. Ne in agro, de statu monach.*), ut singulis mensibus, tam in monasteriis quam extra, sublata occasione quacumque, ad confessionem semel saltem accedant omnes et singuli monachi, et in prima dominica mensis cujuslibet in monasteriis semper communicent; nisi ex causa forte, quam abbat, priori aut pœnitentiariis monasteriorum non differant intimare; eorumque judicio vel abstineant, vel accedant. Hæc Clemens pontifex, cujus vestigiis insistens successor Benedictus XII, eandem constitutionem quod Benedictinos, tam sacerdotes quam non sacerdotes, ioboravit et ampliavit his verbis (*Constitutio Benedictina cap. 27*): *Monemus insuper universos priores, administratores et monachos ipsius ordinis, seu religionis, in sacerdotio constitutos, intra ecclesias, monasteria et alia loca eorum conventualia residentes, ut eorum quilibet bis vel ter; qui vero in prioratibus, vel aliis locis non conventualibus, aut in scholis, sive alibi fuerint, si non frequentius, saltem semel in septimana (salva honestate et debita devotione) Missas studeant celebrare: et nihilominus, qui locis conventualibus præsidebunt, in festis solemnibus Missas majores conventuales celebrent in eisdem. Alii vero non sacerdotes, et si non sæpius, saltem singulis septimanis confiteantur, et singulis mensibus, juxta constitutionem sæpe dicti Clementis prædecessoris editam in præfato concilio Viennensi, ad communionem accedant: illi videlicet, qui infra ecclesias, monasteria, seu alia loca conventualia erunt in altari majori; qui vero extra illa fuerint, ubi magis visum fuerit honestum eisdem; nisi abstineant ex causa rationabili et de licentia superioris aut confessorum suorum. Quod si negligentè omiserint, per eosdem superiores suos graviter arguantur, et nihilominus debite puniantur. Per hoc autem statutis vel consuetudinibus Ecclesiarum, monasteriorum, seu locorum prædictorum, in quibus observaretur, ut confiteri, vel celebrare, seu communicare frequentius habeant, non intendimus in aliquo derogare* (*Vide conc. Trident. sess. 25, c. 10, de Regularibus*). Hæc pontifex. Quibus etsi non nisi menstruam communionem, nempe in

prima dominica cujuslibet mensis, monachis non sacerdotibus præseribat; tamen satis aperte insinuat optare se et hortari ad frequentiore communionem, sicut ad confessionem, utpote hebdomadariam in plerisque monasteriis bene institutis consuetam, et ordinariam; tum illis verbis *si non sæpius, aut frequentius*, tum illa præmissæ constitutionis clausula, qua declarat se statutis et consuetudinibus monasteriorum, in quibus scilicet solent monachi non sacerdotes singulis dominicis communicare, nolle in aliquo derogare. Unde consequenter intelligitur ea omnino approbare, et in suo robore ac firmitate relinquere. His demum accedit sacri concilii Tridentini auctoritas (*Sess. 23, c. 13 de Reform.*) qua subdiaconos et diaconos admonet ut saltem diebus dominicis et solemnibus, cum altari ministraverint, sacram communionem percipiant. Quod si a clericis sæcularibus, multo magis a regularibus et religiosis observandum.

^a Participio, id est, participatione, ut supra. Porro tales, qui se dignius et devotius communicaturos putabant si in annum differrent, notasse videtur D. Ambrosius illis verbis (*Lib. LI de Sacrament. cap. 4*): *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis? quemadmodum Græci in Oriente facere consueverunt. Accipe quotidie, quod quotidie tibi prosit. Sic vive, ut quotidie merearis accipere.* Quæ verba si ad alios fideles, multo maxime ad religiosos, sacerdotes aut prælatos spectant; quibus nihil decentius et congruentius esse potest, quam quotidianum Deo offerre sacrificium. Quod ex D. Gregorio discere licet, qui homil. 37, et lib. IV Dialog. capite 56, inter laudes episcopi ejusdem, Cassii nomine, hoc præcipue commendat, quod quotidianas Deo hostias offerret; ita ut pene nullus dies vitæ ejus abscederet, quo non omnipotenti Deo hostiam placationis immolaret. Ubi deinde subdit quanta animi præparatione et devotione id ab eo factum fuerit. Fertur etiam S. Thomas Aquinas, memorando posteris exemplo, quotidie missam celebrasse, et celebranti astitisse (*Garzon. in ejus Vita*). Alia exempla vide apud Anton. Democharem in lib. de Sacrificio missæ.

COLLATIO VIGESIMA QUARTA,

Quæ est tertia abbatis Abrahamæ.

DE MORTIFICATIONE.

CAPUT PRIMUM.

Quarta atque vicesima ista collatio ^a abbatis Ab-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hunc illum abbatem Abraham esse existimo,

rahæ, Christo favente, producit, omnium seniorum traditiones concludens, qua vestris orationibus con-

ejus insigne encomium habetur collatione 15 cap.

desideriorum nascebatur occasio, quod tanta religione atque pietate parentes nostros præditos recordabamur, ut eis nequaquam nostrum propositum præponeremus, hoc jugiter mente volentes, quod profectum magis ex illorum essemus assiduitate capturi, nullaque nos corporalium rerum sollicitudine nullisque prospiciendi victus distentionibus occupandos, ^a illis affatim omnem cum gaudio præbitionem nostræ necessitatis explentibus. Insuper etiam spe inanium gaudiorum animum pascēbamus, credentes fructum nos maximum percepturos de conversione multorum, qui velut nostro essent ad viam salutis exemplo ac monitis dirigendi; tum præterea ipsorum locorum situs, in quibus erat majoribus nostris habita [Lips. in marg. avita] possessio, ipsarumque amœnitas regionum jucunda ante oculos pingebatur, quam gratæ et congruæ solitudinis spatii tenderetur, ita ut non solum delectare monachum possint secreta silvarum, sed etiam magna victus præbere compendia. Quæ omnia prædicto seni cum secundum fidem conscientiæ nostræ simpliciter panderemus, nec jam

A impugnationum vim tolerare nos posse, nisi nobis per illius medicinam Dei gratia subvenisset, profusis lacrymis testaremur, tacitus ille diuque cunctatus, atque ad extremum graviter ingemiscens, ita respondit.

CAPUT II.

Quomodo nostros senex patefecerit errores.

Necdum vos desiderijs renuntiastis mundanis, ^b nec mortificasse concupiscentias pristinas, cogitationum vestrarum prodit infirmitas. Nam sicut desideriam cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protestatur, hanc peregrinationem ac parentum absentiam, quam mente potius suscipere debuistis, carne tantummodo sustinetis. Sepulta enim hæc omnia ac de cordibus vestris evulsa penitus jam fuissent, si vel rationem ipsius abrenuntiationis, vel principalem solitudinis causam, in qua consistimus, cepissetis. Ideoque vos illa otii ægritudine sentio laborare quæ in Proverbijs ita notatur, ^c In desiderijs est omnis otiosus, et iterum: Deside-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

procederent, Regula sic præcipiente: *Nullus solus mittatur foras ad aliquod negotium, nisi juncto ei altero. Idemque suis clericis regularibus præscripsit D. Augustinus in sua Regula his verbis (Cap. 28 et 29 Regula): Nec eant quocumque ire necesse fuerit, minus quam duo vel tres. Et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus præpositus jusserit ire debet.* 4^o Pior sorori ita se visendum præbet, ut tamen eam non aspiciat, alienum a monacho judicans vel parentum aspectu oblectari; et oratione facta statim inde discedit: tantum abest ut paternam decum ingressus paululum conquiesceret et vel corpus saltem refocillaret. Porro his addere etiam libet illud D. Hieronymi scite dictum, et his consentaneum (Epist. 1. ad Heliodorum): *In patria sua neminem prophetam acceptum (Luc. IV), nec monachum posse esse perfectum; perfectum autem esse nolle, delinquere est.*

^a Id est, omnia nobis necessaria suppeditantibus, Vide infra cap. 11 et seq.

^b Ex his verbis elicitur ratio cur hanc collationem de mortificatione Cassianus inscripserit, quod nimirum de mortificandis affectibus et desiderijs, quibus adhuc se teneri et vehementer laborare superius patefecerant, arrepta hac occasione sermonem instituerit abbas Abraham, et hanc eis mortificationem passionum, seu affectuum, præsertim erga parentes, et propinquos carnales, et mundanos, gravi oratione commendavit. De qua mortificatione egregie inter alios tractat Joann. Buzæus societatis Jesu theologus in suo Panario, et vitiorum Antidoto lectissimo et utilissimo; ex quo hæc pauca depromere visum est lectori commodum, et huic loco necessarium: *Primo, inquit (Verbo Inmortificatio), considera quid sit propriè mortificare passiones animi, et facile intelliges quid sit immortificatio earum. Mortificas siquidem illas, cum perturbationes animi, v. g. iræ, vel odii, simul atque exortæ fuerint domas; cum carnis cupiditatem ad cibum vel potum immoderatam pronæ coerces; cum judicium voluntatemque propriam sponte subjicis aliæ. Nam sicut homo occisus, vel mortuus, etiamsi contumelijs laudibusve afficiatur, nullum mæroris vel gaudij judicium præbet; ita homo vere mortificatus, etiamsi multis incommodis injurijsve afficiatur, nullum signum iræ vel impatientiæ prodit, immo magnam aliquando ex illis capit voluptatem. Perfectissime autem mortificabis passiones illas, si non modo cupiditates carnis et sensuum coerces in illicitis, hoc est, in iis*

quæ lege divina vel humana sunt vetita, sed etiam in licitis; ut si a licitis cibus, potu, somno, lecto, recreatione, aliisque corporis commotis, quod est omnium religiosorum aliorumque Dei servorum proprium, aliquid tibi subtraxeris. De quibus B. Fulgentius in libro de Fide ad Petrum ita scripsit (Cap. 3, 14, 42): *Humiles servi Christi, qui cupiunt Domino suo sine impedimento absque animi noxia cogitatione servire, conjugia omnino non appetunt, et a carnibus et vino abstinent, in quantum corporis valetudo permittit; non quia peccatum est aut conjugem habere aut vinum carnesve percipere, sed quia mundioris vitæ instituta sectantur, et corpora castigare volunt. Et S. Gregorius in quarto Dialog. (Cap. 11) agens de sancto quodam presbytero, qui ad tuendum castitatem etiam pijs et religiosis feminis aditum ad se negabat: Habent quippe, inquit, sancti viri hoc proprium, quo semper ab illicitis longe sint, a se plerumque etiam licita abscindant. Immortificationis itaque morbo laborat qui suis passionibus animi cupiditatibusque carnis, sive in illicitis, sive licitis, facile obsequitur et indulget. Hæc ille. Cætera, si mihi credit plus lector, apud ipsum viderit, et vidisse non pigebit. Porro de mortificatione affectuum carnalium erga parentes et consanguineos, de qua proprie ac peculiariter agitur in hac collatione, habes insigne exemplum apud Cassianum lib. v Institut. cap. 29, in Machete sene monacho, cui cum aliquando epistolæ patris ejus ac matris, amicorumque multorum de provincia Ponti transmissæ fuissent, accipiens grandem fasciculum litterarum, diuque apud semetipsum volvens, dixit: *Quantarum cogitationum causa erit mihi istarum lectio, quæ me vel ad inane gaudium, vel ad tristitias infructuosas impellent! Quantis diebus horum recordatione, qui scripserunt, intentionem pectoris mei a proposita contemplatione revocabunt! et hæc volvens in suo pectore, non solum nullam resolvere epistolam definiit, sed ne ipsum quidem fasciculum resignare: ne scilicet eorum qui scripserant, vel nomina recensendo, vel vultus recordando, a spiritus sui intentione cessaret. Itaque ut eum constrictum acceperat, igni tradidit cremandum: Ille, inquit, cogitationes patriæ, pariter concremavit, nec me ulterius ad ea quæ fugi revocare tentetis. Hæc ibi.**

^c Citatur eadem sententia ex versione LXX lib. x Instit. cap. 21. Pro qua in Vulgata editione habemus: *Vult, et non vult piger (Prov. xxiii).* Ubi D. Hieronymus, vel Beda, apposite ad hunc locum: *Recte pigri*

ria occidunt pigrum (Proverb. XXI). Nam et nobis poterant hæc quæ commendastis carnalium commodorum non deesse compendia, si credidissemus ea nostro convenire proposito, aut talem ex illis amœnitatum voluptatibus fructum nobis judicassetur posse conferri, qualis iste est qui de hoc locorum squalore et corporis contritione conquiritur. Nec sumus ita parentum solatio destituti, ut desint qui de suis substantiis sustentare nos gaudeant, nisi nobis illa sententia Salvatoris occurrens, quidquid ad fotum hujus pertinet carnis excluderet, qua dicitur, *Qui non reliquerit sive oderit patrem, et matrem, et filios, et fratres, non potest meus esse discipulus Lucæ XIV.* Quod si parentum quoque essemus præsidio destituti, certe vel potentum mundi istius obsequia deesse non possent, qui promptissima largitate necessitatibus nostris cum omni gratiarum actione subministrare gauderent, quorum munificentia sustentati, parandi victus sollicitudine caremus, nisi nos vehementer illa prophetica maledictio deterreret: nam *Maledictus, inquit, homo qui*

ponit spem suam in homine (Jerem. XVII); et, Nolite confidere in principibus (Psal. CXLV). Potuimus etiam cellulas saltem nostras super Nili fluminis alveum collocantes, aquam habere pro foribus^a, ne eam a quatuor millibus passuum nostris cogereur deferre cervicibus, nisi nos ad tolerantiam laboris istius indefessos beatus Apostolus reddens, hoc jugiter animaret eloquio: Unusquisque, inquit, propriam mercedem accipiet secundum suum laborem (I Cor. III). Nec ignoramus esse nonnulla in regionibus nostris amœna secreta, in quibus pomorum copia, et hortorum gratia, vel ubertate, necessitatem victus nostri minimo labore corporis expedirent; nisi impingendam nobis illam exprobrationem quæ ad illum in Evangelio directa est divitem, vereremur: *Quia recepisti consolationem tuam in vita tua (Lucæ XVI).*^b Sed despectis illis omnibus et cum universa mundi hujus voluptate contemptis, his tantum squaloribus delectamur, universisque deliciis horrendam solitudinis istius præferimus vastitatem, neque huic arenarum amaritudini quantasvis uberis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

vocabulo denotatur qui vult regnare cum domino, et non pati cum eo: delectant præmia, cum pollicentur, derident certamina cum jubentur. De quo Jacobus ait: *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis (Jac. I).* Et filius Sirach: *Væ peccatori terram ingredienti duabus viis (Eccles. II).*

^a Ita illi sancti eremitæ et monachi Ægyptii, cum possent vel ad Nili ripas, vel aliis in locis commodioribus sedes figere, ubi e proximo aquam suis usibus necessariam haurirent; tamen macerandi et castigandi corporis studio, loca potius arida, in aquosa et a fluminibus remotiora sibi ad habitandum deligebant, unde aquam longius petere et suis humeris ad suas cellulas aut monasteria deferre cogebantur. Sic Palladius inter alias abbatis Moysis austeritates: *Post hæc, inquit, aliam sibi suggestit rationem asperæ vitæ agendæ. Egre diens hic pugil Satanæ (varie enim cum eo decertavit) noctibus abibat ad cellas monachorum qui se exercendo consenuerant in laboribus, et per se aquam non poterant amplius importare; et accipiens hydrias, eis nescientibus, illas aqua implebat. Habent enim in illis locis aquam certa distantem longitudine; alii quidem ad duos lapides, alii vero ad quinque, alii vero ad dimidium. Sozomenus idem narrans hæc postrema verba sic exponit (Lib. VI cap. 29): Res erat valde laboriosa; nam locus unde aquam hauriebant ab aliis decem stadia, viginti ab aliis, ab aliis amplius triginta absuit. Cassianus denique lib. V Institut. cap. 36: Tanta, inquit, ipsius aque penuria constringuntur, ut tali eam diligentia scrupuloque dispensent, quali nemo frugalissimorum speciem pretiosissimi vini conservat et parcat. Tribus namque millibus, vel eo amplius, eam de prædicti fluminis alveo necessariis usibus advehunt; quod tantum intervalum arenosis divinis montibus, laboris difficultate gravissima duplicatur.* Sic ipse. Quantum vero meriti ac mercedis apud Deum hoc labore spontaneo sibi compararint, in Vitis Patrum hoc exemplo declaratur (Lib. V libello 7): *Senex quidam sedebat in eremo, qui longe habebat aquam a cella sua per duodecim millia; ubi dum semel iret haurire aquam, defecit, et dixit: Quid necesse est ut hunc laborem patiar? Venio, et habito circa aquam hanc. Et cum hoc dixisset, conversus vidit quemdam sequentem se et numerantem vestigia sua. Interrogavit autem eum, dicens: Quis es tu? Et ille dixit: Angelus Domini sum, et missus sum numerare vestigia tua, et dare tibi mer-*

cedem. Quod cum audisset senex, forti animo factus promptior, et adhuc longius posuit cellam suam ab aqua illa. Hæc ibi.

^b Sic D. Hieronymus lib. II in Jovinianum (Cap. 7), postquam multis ostendit solitudinem contemplationis magis consentaneam et necessariam: *His, inquit, rationibus invitati multi philosophorum reliquerunt frequentias urbium, et hortulos suburbanos, ubi ager irriguus et arborum comæ, et susurrus avium, fontis speculum, rivus immurmurans, et multæ oculorum auriumque illecebræ; ne per luxum et abundantiam copiarum animæ fortitudo mollesceret, et ejus pudicitia constupraretur. Inutile quippe est crebro videre per quæ aliquando captus sis, et eorum te experimento committere quibus difficulter careas. Nam et Pythagoræ hujuscemodi frequentiam declinantes, in solitudine et desertis locis habitare consueverunt. Platonici quoque et Stoici in templorum locis et porticibus versabantur, ut admoniti augustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud quam de virtutibus cogitarent. Sed et ipse Plato cum esset dives, et thoros ejus Diogenes lutatis pedibus conculcavit, ut posset vacare philosophiæ, elegit Academiam villam ab urbe procul non solem desertam, sed et pestilentem; ut cura et assiduitate morborum libidinis impetus frangeretur, discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum quas discerent. Quosdam legimus effodisse sibi oculos, ne per eorum visum a contemplatione philosophiæ avocarentur. Unde et Crates ille Thebanus projecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inquit, pessum, malæ cupiditates: ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Quod si quis existimat et abundantia ciborum, potionumque se perfrui, et vacare posse sapientiæ, hoc est, et versari in deliciis, et deliciarum vitis non teneri, seipsum decipit; cum enim ab his remoti sæpe capiamur naturæ illecebris, et cogamur ea cupere quorum copiam non habemus, quanto magis si circumdati rebus voluptatum esse nos liberos arbitremur! Sensus noster illud cogitat quod videt, audit, odoratur, gustat, attrahit; et ad ejus rei trahitur appetitum, cujus capitur voluptate: quod mens videat, et mens audiat, et quod nec audire quidpiam, nec videre possimus, nisi sensus in ea quæ cernimus et audimus fuerit intentus. Hæc elegantior et aptissime D. Hieronymus, religiosis omnibus et contemplativis apprime consideranda.*

glebæ divitias comparamus, non temporalia hujus corporis luera, sed æterna spiritus emolumenta sectantes. Parum est enim renuntiasse monachum semel, id est, in primordio conversionis suæ contempsisse præsentia, nisi eis quotidie renuntiare perstiterit. Usque in finem namque hujus vitæ illud nobis dicendum est cum propheta, *Et diem hominis non desideravi, tu scis (Jerem. xvii).* Unde et Dominus in Evangelio: *Si quis vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me (Lucæ ix).*

CAPUT III.

De qualitate locorum quæ ab anachoretis expeti debeant.

Et ideo ei qui de interioris hominis puritate pervigilem sollicitudinem gerit, ^a expetenda sunt loca quæ mentem ejus nulla ad culturæ distentionem ubertatis suæ fecunditate sollicitent, nec de cellulæ fixa atque immobili statione perturbent, atque ad aliquod ^b subdivale opus prodire compellant, et ita, velut in apertum effusis cogitationibus, omnem mentis directionem ac subtilissimum certe illius destinationis intuitum per diversa dispergat, quæ a nemine prorsus, quamvis sollicito ac vigilantissimo, vel caveri poterunt, vel videri, nisi qui animum suum atque cor-

pus jugiter intra parietum septa concluderit; ut ita quis, velut piscator egregius, victum sibi apostolica arte prospiciens in tranquillissimi cordis sui profundo, agmina cogitationum natantia intentus atque immobilis captet; et tamquam de prominenti scopulo curiose profunda prospectans, quas ad se homo atrahere debeat, salutari, quas vero tamquam malos ac noxios pisces negligat ac refutet, sagaci discretionem dijudicet.

CAPUT IV.

Quæ a solitariis operationum genera debeant eligi.

In hac ergo unusquisque custodia jugiter perseverans, efficaciter illud implebit, quod per Habacuc prophetam satis evidenter exprimitur: *Super custodiam meam, inquit, stabo, et ascendam super petram et speculabor ut videam quid loquatur in me, et quid respondeam ad arguentem me (Habacuc ii).* Quod quanti laboris ac difficultatis sit, experimentis illorum qui ^d in illa Calami sive Porphyriionis eremo commemorantur manifestissime comprobatur. Nam cum longiore solitudinis intervallo ab universis urbibus et habitaculis hominum, quam eremus Seythi, dividantur (septem ^e siquidem vel octo mansionibus vastissimæ solitudinis deserta penetrantes vix ad cellularum suarum secreta perveniunt), tamen quia illi agriculturæ dediti, ^f claustris minime cohibentur, cum ad

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Docet cujusmodi loca solitariis et contemplativis sint deligenda, nempe solitaria et ab hominum frequentatione remota (*Vide Bell. l. ii de Monachis cap. 39*). Cum enim finis solitariæ vitæ sit contemplatio Dei rerumque cælestium, ut patet collat. 10, quæ est de fine vitæ anachoreticæ et cœnobiticæ; medium autem ad contemplationem omnium optimum sit habere animum collectum et quietum; certe huic potissimum deservit solitudo, quæ strepitum omnem rerum, quibus animus distrahi possit, procul arceat. Hinc Dominus et Salvator noster oraturus in montes et desertum secedere solebat, teste evangelista (*Luc. v*). Moysi quoque cum Deus loqui vellet, jussit ut solus ascenderet in montis verticem et caliginem intraret (*Exod. xxiv*), nimirum ut nihil videre posset quod animum ejus a Deo avocaret. Immo hoc adeo verum esse scribit. D. Hieronymus ubi supra, ut ea de causa multi philosophi naturæ ductu loca deserta, inculta, immo et corporibus noxia et insalubria sibi ad philosophandum et contemplandum delegerint, et nonnulli etiam oculos sibi effoderint. Et alibi scribit (*In locis Hebr.*) cellulas eremitarum in planis vallium arduis et præruptis montibus vallatarum collocari solitas; ut quo corpora deprimerentur humiliora, eo altius animi attollerentur. Huc etiam spectat illud Poetæ:

Carmina secessum scribentis et ofia quærunt.

Quod de omni studio et theoria dici potest.

^b Id est, quod sub dio, vel, ut infra exponit, sub ærea inanis fieri debeat. Sic collat. 19 (*Cap. 1*) atrium dixit subdivale, id est, sine tecto, nudoque sub ære.

^c Vulgata versio: *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem, et contemplanor, ut videam quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me.*

^d Calamus, sive Porphyrio locus fuit solitudinis in Ægypto, in quo Paulus Eremita habitavit. Meminit ejusdem Cassianus lib. x Institut. cap. 24. Rursus collat. 3 cap. 5, et collat. 7 cap. 26.

^e Id est, itinere septem vel octo dierum, ut alibi explicatum (*Ad lib. x Institut. c. 24*). Sic Athanasius in Vita S. Antonii (*Cap. 54*): *Ad primam, inquit, mansionem Alexandriæ, quæ appellatur Chæreum.*

^c Quo magis agnoscant religiosi claustrales, sui claustrum et clausuræ monasticæ antiquitatem et sanctitatem, visum est operæ pretium et nostro instituto perquam consentaneum ex hujus loci occasione nonnulla scitu digna de his annotare. Primum: utuntur Patres Latini (præter Cassianum hoc loco) necnon concilia frequentissime his vocibus claustrum et clausuræ in eadem significatione et usu qui nunc est monachorum, e quibus selectiora quædam et ad morum instructionem spectantia breviter attingam. Eugenius, puto, secundus hujus nominis pontifex a Gratiano citatur (*16, q. 1, cap. Placuit, 2*): *Placuit nostro communi concilio ut nullus monachorum pro loco terreno de monasterio exire ausu nefandissimo præsumat. Sit monachus claustrum suo contentus, et cætera inferius citanda. Alexander secundus itidem apud Gratianum (*Ibid., c. Juxta*): *Juxta Chalcedonensis tenorem optimi concilii, monachis ad normam S. Benedicti (*Cap. 8*) intra claustrum morari præcipimus; vicos, castella, civitates peragrare prohibemus, et a populorum prædicatione omnino cessare decernimus; nisi forte quis de salute animæ suæ sollicitus, ut eorum habitum assumat, eos intra claustrum consulere voluerit (*Vide notata ad collat. 24, cap. 14*). Innocentius III, in solemni illo decreto (*Lib., III Decretal. tit. 10*), *Cum ad monasterium, de statu monachorum: In oratorio, inquit, refectorio et dormitorio continuo semper silentium observetur. In claustrum quoque certis horis et locis, secundum antiquam consuetudinem monasterii laudabiliter observatam. Meminit et Clemens quintus in sua Clementina: Ne in agro. Concilium Moguntiacum cap. 20: Monasterium ita debet constitui, ut omnia necessaria intra monasterium exerceantur, non sit necessitas monachis, vel clericis, vel puellis, vagandi foras, quia omnino non expedit animabus eorum. Similiter quoque edificia monasteriorum supra dicti, missi (id est, delegati vel visitatores), et cum eis episcopi***

^d Id est, itinere septem vel octo dierum, ut alibi explicatum (*Ad lib. x Institut. c. 24*). Sic Athanasius in Vita S. Antonii (*Cap. 54*): *Ad primam, inquit, mansionem Alexandriæ, quæ appellatur Chæreum.*

hæc squalida in quibus degimus, vel ad illa Scythi-
tica^a, venerint loca, tantis cogitationum æstibus, tanta
animi anxietate vexantur, ut quasi rudes et qui soli-
tudinis exercitia ne leviter quidem aliquando conti-
gerint, commorationem cellæ et quietis silentia tole-
rare non possint; atque ex eis statim excussi, tam-
quam expertes et novitii perturbentur. Non enim
sedare interioris hominis motus et cogitationum sua-
rum tempestatibus obviare, jugi sollicitudine ac per-
severanti intentione didicerunt, qui subdivalibus quo-
tidie operibus desudantes, tota die sub aerea inanitate,
non solum corpore, verum etiam mente pervo-
litant, et cogitationes suas cum mobilitate corporea
passim in aperta diffundunt. Et idcirco multivolum
animi sui sentiunt vanitatem, nec ejus lubricos pos-
sunt coercere discursus; nec contritionem spiritus
ferentes, intolerabilem sibi ipsam silentii sui æsti-
mant jugitatem, ac laboriosis ruris operibus inde-
fessi, vincuntur otio, et quietis suæ diuturnitate las-
santur.

CAPUT V.

*Quod evagatione corporis gravetur magis quam releve-
tur cordis anxietas.*

Nec mirum si in cella quis residens quasi intra
arctissimum claustrum, cogitationibus congregatis,
anxietatum multitudine suffocetur, quæ de carceri-
bus habitaculi cum homine prorumpentes, continuo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

piendus, inquit, in oratorio coram omnibus promittat
de stabilitate sua, sciens lege constitutum, quod ei ex
illa die non liceat de monasterio egredi, nec collum ex-
cutere de sub jugo Regulæ, etc. Quamvis enim clau-
sura in ratione stabilitatis non necessario includatur,
ut dictum est, tamen ad eam redeitur, quatenus
sub obedientia religiosa continetur, sive quatenus
legitime et secundum Regulam imponitur ac præ-
scribitur. Unde D. Bernardus epist. 7: Sic te stabi-
lem, inquit, in loco exhibeas, ut abbati subiecti non
contemnas: sic obedias subditus abbati, ut stabilitatem
loci non amittas. Et Turrecrematus in eum locum
Regulæ: Per stabilitatem, inquit, astringi intelligitur
monachus, quod nullo modo deserat monachatum, nec
sine necessitate et superioris auctoritate exeat monaste-
rium. Secundo, dum de ostiario sive portario mona-
sterii ita sollicite disponit cap. 67: Ad portam mona-
sterii ponatur senex sapiens, qui sciat accipere respon-
sum et reddere. Qui cellam debet habere juxta portam,
ut venientes semper præsentem inveniant, etc. Tertio,
dum ibidem subdit, imitatus haud dubie Isidorum
illum, de quo supra: Monasterium autem, si fieri pos-
sit, ita debet construi, ut omnia necessaria, id est,
aqua, molendinum, hortus, pistrinum, vel artes diversæ
intra monasterium exerceantur, ut non sit necessitas
monachis vagandi foras, quia omnino non expedit ani-
mabus eorum. Quarto, dum capite sequenti de fratri-
bus aliquo profecturis agens: Dirigendi, inquit, fra-
tres in viam, omnium fratrum vel abbatis se orationi
commendent. Et infra: Nec præsumat quisquam aliis
referre quæcumque foris monasterium viderit vel au-
dierit, quia plurima destructio est. Quod si quis præ-
sumperit, vindictæ regulari subiaceat. Similiter et qui
presumperit claustra monasterii egredi, vel quocum-
que ire, vel quidpiam (quamvis parum) sine jussione
abbatis facere. Eodem spectat et illud, quod c. 51
Regulæ statuitur de fratribus qui non satis longe pro-
fiscuntur: Fratres, qui pro quovis responso profici-
sunt, et ea die se sperant reverti ad monasterium,
non præsumant foris manducare, etiamsi omnino a

A velut equi effrenes in diversa pervolitant. Sed cum
ad præsens de suis velut stabulis evagentur, capitur
statim aliquod vel breve vel triste solatium. Cum
vero, corpore ad cellam propriam remeante, rursus
quasi ad sedem suam cuncta cogitationum caterva
recurrerit, graviores excitat stimulos ipsa invetera-
tæ licentiæ consuetudo. Hi ergo qui necdum possunt
vel nolunt voluntatum suarum instigationibus relu-
ctari, cum, aecidia pectus insolitum vehementius im-
pugnante, intra cellam fuerint anxii, si progre-
diendi sæpius libertatem sibi remissa distractionis
lege concesserint, acriorum adversum se pestem hoc
ut putant, remedio suscitabunt, sicut gelidissimæ
aquæ haustu vim internarum febrium quidam restin-
guere posse se credunt, cum utique accendi ex hoc,
B ignem illum constet potius quam sedari, siquidem
momentaneam illam relevationem multo gravior
consequetur afflictio.

CAPUT VI.

*Quo pacto monachus cogitationes custodire debeat,
similitudine demonstrat.*

Quamobrem ita monachi omnis intentio in unum
semper est defigenda, cunctarumque cogitationum
ejus ortus ac circumitus in idipsum, id est, ad me-
moriæ Dei strenue revocandi; velut si quis^b absi-
dis cameram volens in sublime concludere, subtilis-

quovis rogentur, nisi forte ab abbate suo eis præcipiatur,
etc. His accedit D. Bernardus D. Benedicti æmulator
egregius, cujus est illud præclarum elogium: Merito
comparantur stagnis monasteria, ubi quodammodo in-
carcerati pisces evagandi non habeant libertatem (Serm.
de S. Andrea). Postrema denique Regula S. Fran-
cisci ab Honorio III confirmata, et inter approbatas
annumerata hanc clausuræ legem et præscriptum
non prætermisit, dum etiam prædicandi et ad infide-
les convertendos exeundi licentiam a ministris et
superioribus petendam decernit (Cap. 9, 12). Sed
hactenus de claustris et clausura monachorum satis
dictum videtur. De clausura autem monialium vide
Navarrum ubi supra.

^a Designantur hic tres celebriores eremi sive so-
litudines ab anachoretis illis frequentate, Calamus,
alio nomine Porphyrio; Thebais, sive Thebaida; et
Sceti, sive Scetica, vel Scythiotta, ut hic vocatur,
et in his varia anachoretarum et monachorum insti-
tuta et vivendi rationes diversæ. Nam alii intra cel-
lulas suas fere assidui et inclusi, exceptis diebus
quibus ad synaxim vel ad Ecclesiam procedendum
erat, perpetuum silentium servabant, orationi, me-
ditationi, lectioni et operi manuum statis horis et
temporibus privatim vacantes. Alii licet in desertis
et abditis locis degentes, tamen non ita stricte et
assidue suis claustris et cellulis cohibebantur, ut hic
dicitur, quin sæpius etiam ad urbes et alia loca ex-
currerent, immo et agriculturæ, et colligendis fru-
ctibus, ac metendis frugibus suo tempore operam
dabant, quo tum sibi, tum aliis, victum pararent,
utpote laici plerique, et non aliis functionibus occu-
pati, ut alias dictum est, et patet tum ex hoc loco,
tum ex aliis sæpe notatis.

^b De abside seu apside mihi placet Ciaconii anno-
tatio, quam nec suo honore fraudare velim, nec lec-
tori invidere, additurus tamen si quid præterea
aliunde occurrerit. Absis, inquit, ἀψίς Græce formi-
cem, sive arcum significat. Dio: ἀψίς τριπαιφόρος
ὑποδομή, id est, fornix, sive arcus triumphalis erectus

simi illius centri lineam jugiter circumducatur, ac secundum certissimam normam omnem rotunditatis parilitatem et structuræ colligat disciplinam. Qui vero eam absque illius medietatis examine consummare, quamvis summa artis aut ingenii præsumptione, tentaverit, impossibile est ut æqualitatem circumitus illius sine errore custodiat; aut quantum veræ rotunditatis pulchritudini errando subtraxerit, solo deprehendat aspectu, nisi ad illum indicem veritatis semper recurrens, atque ejus arbitrio interiorum operis sui ambitum exteriorumque castigans, tam excelsæ magnitudinis molem unius puncti lege concludat. Ita etiam mens nostra nisi solam Domini charitatem, velut centrum immobiliter fixum, per universa operum molitionumque nostrarum momenta circumagens, probabili (ut ita dixerim) circino B charitatis omnium cogitationum vel aptaverit vel repulerit qualitatem, nequaquam structuram illius artificii spiritualis, a cujus Paulus est architectus (I Cor. III), probabili arte molietur, nec pulchritudinem domus illius possidebit, quam beatus David in corde suo Domino cupiens exhibere, Domine, inquit, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ (Psalm. XXV); sed indecoram in corde suo atque indignam Spiritu sancto domum, continuoque lapsuram, imprudenter attollet, non glorificandus beati cohabitatoris hospitio, sed ruina constructionis suæ lugubriter opprimendus.

CAPUT VII.

Interrogatio cur obesse nobis parentum vicina habitatio putaretur, quæ in Ægypto consistentibus non obesset?

Germanus: Satis utili ac necessario præcipitur instituto hoc operum genus quod intra cellam exerceri potest. Etenim non solum exemplo beatitudinis vestræ apostolicarum virtutum imitatione fundata, verum etiam experientiæ nostræ testimoniis commoditas hujus rei nobis sæpe comperta est. Sed parentum vicinia quam nec vos nimium respuistis, cur tantopere a nobis debeat vitari, non satis claret. Cum enim vos in omni perfectionis via irreprehen-

sibiliter incedentes, non solum propriis residere regionibus, sed nec longe a viculis suis quosdam recessisse cernamus; cur id quod vobis noxium non est, nobis putetur adversum?

CAPUT VIII.

Responsio quomodo non omnibus convenient omnia.

Abraham: Nonnumquam mala ex bonis rebus sumi videmus exempla. Nam si eadem quis agere non eodem affectu atque proposito aut dissimili virtute præsumpserit, profecto exinde laqueum deceptionis et mortis incurrit, unde aliis æternæ vitæ fructus acquiritur. Quod ille quoque manu fortis puer, bellicosissimo illi giganti in certamine comparatus, haud dubie pertulisset, si virilibus [Lips. in marg. viribus] atque fortissimis Saulis armis fuisset indutus: et quibus ætas robustior innumerabiles catervas hostium prostravisset, hæc indubitata primævo potuerunt inferre perniciem, nisi prudenti discretionem congrua adolescentiæ suæ armorum genera delegisset, et ^b adversus hostem teterrimum non lorica et clypeo, quibus cæteros videbat instructos, sed illis quibus ipse dimicare poterat, telis fuisset armatus (I Reg. XVII). Quamobrem mensuram virium suarum convenit unumquemque nostrum diligentius ante pensare, atque ad ejus modulum arripere quam libuerit disciplinam; quia quamvis omnes utiles sint, tamen aptæ cunctis cunctæ esse non possunt. Non enim quia bona est ἀναχώρησις, universis eam congruam comprobamus. A multis enim non solum infructuosa, sed etiam perniciosa sentitur. Nec quia institutionem cœnobiorum vel curam fratrum sanctam atque laudabilem merito profitemur, ideo ab universis eam expetendam esse censemus. Ita etiam xenodochii uberrimus fructus est, sed ab omnibus expeti sine patientiæ non potest detrimento. Proinde primum regionis vestræ atque hujus inter se pensanda sunt instituta; deinde vires hominum jugi vel virtutum vel vitiorum assiduitate collectæ, diversa invicem lance trutinandæ. Fieri etenim potest ut quod alterius gentis homini arduum atque impossi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

fuit. D. Hieronymus in epist. ad Ephes. lib. II: Numquid cælorum circulos, quos philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcendens stetit in summo cæli fornice, et ut ipso verbo utar, apside? Significat etiam testudinem, aut cameram in hemisphaerii formam constructam. Hesichius namque et Suidas ἀψίδα esse καμάρας tradunt. Plinius pro planetarum orbibus aliquoties usurpat lib. II. Porro ita Cassianus hoc loco absidis cameram dixit, ut alibi (Lib. V Inst. cap. 24, et collat. 21 cap. 29) stationem jejuniæ, cum statio idem sit quod jejuniæ, ut absis et camera. Hæc Ciaconius. Isidorus absidam vocat (Etym. lib. XV cap. 8): Absida, inquit, Græco sermone, Latine interpretatur lucida, eo quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absidam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidam doctorum existimant. Cælius Rhodig. lib. XXVIII: Absidas Græci dicunt, quos Latini arcus surrigi imperatoribus solitos. Sed et pontium fornices eodem censentur nomine. Onuphrius (Antiq. Lect. cap. 10) in interpretatione vocum eccles. : Absis, inquit, sive apsis est curvatura rotæ, id est, lignum super rotas tenens scalas, vel in quo figuratur radius, vel ligneus rotæ circulus; quo significatu alii

primam aspirant, sic, hapsis ab ἄπτερον, id est, a tangendo, quod ea pars, cum rota volvitur, terram contingat. Hoc etiam nomine significatur fornix curvatura, et aliquando integra fornix. Hinc ecclesiastici scriptores, quam nos ecclesiarum tribunam vocamus, hapsidem vocant. Ita Onuphrius.

D. ^a Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui, ait Apostolus. Vide S. Thomam in Commentario.

^b Verba historiæ sacræ (I Reg. XVII): Induit Saul David vestimentis suis, et imposuit galeam æream super caput ejus, et vestivit eum lorica. Accinctus ergo David gladio ejus super vestem suam, cepit tentare si armatus posset incedere, non enim habebat consuetudinem. Dixitque David ad Saul: Non possum sic incedere, quia non usum habeo. Et deposuit ea, et tulit baculum suum, quem semper habebat in manibus, etc. Hoc exemplo, aliisque rationibus et comparationibus pulcherrimis docet hic Auctor non omnia omnibus convenire, et unicuique metiendas suas vires, ne quid temere et inconsulto aggrediatur quod præstare non valeat.

in illo mille annorum tempore carnaliter sanctis A restituenda confirmant, cum utique illud sæculum, quod post resurrectionem futurum dicunt, præsens intelligi non posse fateantur. Multo ergo credibilis multoque manifestus est eum qui aliquid sæcularium vel affectuum vel bonorum Christo suadente contempserit, a fratribus atque consortibus propositi sui, qui ei spiritali glutino colligantur, centuplo gratiorem etiam in hac vita recipere charitatem. Hanc siquidem quam inter parentes ac filios atque germanos, conjuges vel propinquos, sive societas copulæ seu consanguinitatis necessitudo conjungit, satis brevem esse constat ac fragilem. Denique etiam boni ac pii cum adoleverint filii, a parentum domibus nonnumquam ac substantiis excluduntur, communio quoque consortii conjugalis interdum etiam honesta causa interveniente divellitur, fratrum dirimit charitatem contentiosa divisio. Monachi soli perpetuæ conjunctionis retinent unitatem, atque indiscere possident universa, qui omnia sua esse quæ fratrum, omnia fratrum credunt esse quæ sua sunt. Si ergo istis quibus carnalis charitas copulatur affectibus, dilectionis nostræ gratia conferatur, profecto centuplo hæc dulcior atque sublimior est. ^a Recipitur sane etiam de continentia conjugali major centuplo suavitas ab illa quæ eis invicem per commixtionem sexuum præbebatur. Pro lætitia quoque illa quam in unius agri ac domus possessione quis habuit, centuplo majore divitiarum gaudio perfruitur, qui in adoptionem transiens filiorum Dei, universa quæ æterni sunt Patris, ut propria possidebit, et affectu atque virtute ad imitationem veri illius Filii proclamabit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*

(Joan. xv): nec jam cum illa pœnali distentionis ac sollicitudinis cura, sed securus ac lætus velut in propriis ubique succedet, audiens quotidie sibimet ab Apostolo prædicari, *Omnia vestra sunt, sive mundus, sive presentia, sive futura* (II Cor. 11). Et a Salomone: ^b *Fidelis viri totus mundus divitiarum* (Prov. 1 sec. LXX). Habes ergo istam centupli retributionem, in magnitudine meriti et in discretionem tam incomparabilis qualitatis expressam. Neque enim si pro æris, aut ferri, aut vilioris cujusquam metalli certo pondere, tantumdem ponderis, sed auri quispiam reddidisset, non etiam amplius quam centuplum restituisse videretur; ita cum pro contemptu voluptatum atque affectuum terrenorum, spirituale gaudium et pretiosissimæ charitatis jucunditas repensatur, etiamsi ipse sit numerus, centuplo tamen hæc major atque præclarior est. Et ut hoc evidentius crebra repetitione reddatur, uxorem antea in passione fragilis desiderii possidebam; hanc eandem in honore sanctificationis et vera Christi dilectione possideo. Una est mulier, sed centuplum crevit meritum charitatis. Si autem et pro iræ et furoris perturbatione jugem lenitatem patientiæ, pro sollicitudinis ac distentionis angore securitatis quietem, pro infructuosa hujus sæculi pœnalique tristitia salutaris tristitiæ fructum, pro vanitate lætitiæ temporalis gaudii spiritalis appenderis ubertatem; retributionem in horum affectuum commutatione [*Lips. in marg. ad horum affectuum comparationem*] centuplam pervidebis. Et si uniuscujusque vitii brevi ac lubricæ voluptati contrariorum virtutum merita conferantur, centuplo hæc esse meliora multiplicata jucunditas approbabit. ^c Centenarius enim numerus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Accipiet in hoc sæculo centuplum; quod exponens quodammodo Apostolus ait: Quasi nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor. vi); quia et ante jam dictum erat: Fidelis hominis totus mundus divitiarum est; quanto magis mille pro universitate ponuntur, ubi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Unde nec illud melius intelligitur, quod in psalmo legitur: Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi, quod mandavit in mille generationes (Psalm. c1v), id est, in omnes. Hactenus Augustinus.

^a Continentia conjugalis non hic accipitur pro castitate conjugali, prout distinguitur a castitate virginali et viduali, qua nimirum se continent conjuges intra limites et leges matrimonii; sed pro abstinentia conjugum ab actu conjugii, quod ex verbis sequentibus patet (opponitur enim hæc continentia commixtioni sexuum) quales multi conjuges sive ante, sive post consummationem matrimonii. Priorum exempla (qui scilicet continentiam voverint et servaverint post contractum matrimonium) vide apud Bellarminum lib. 11 de Monachis cap. 38. Posteriorum (qui post consummationem matrimonii continentiam ex consensu voverint) apud eundem cap. 37, ut illud omittam quod Apostolus monet conjugatos (I Cor. vii), ut ad tempus saltem abstineant ex consensu, ut vacent orationi et jejuniis. Sensus igitur istorum verborum est, majorem animi suavitatem et voluptatem percepturos conjuges abstinentes ab actu conjugii, quam eodem fruentes. Hoc enim distare, inquit D. Gregorius (Homil. 36 in Evang.), inter delicias corporis et cordis solet, quod corporales deliciae cum non habentur, grave in se desiderium accendunt;

cum vero avidè eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spirituales deliciae cum non habentur, in fastidium sunt; cum vero habentur, in desiderio; tantoque a comedente amplius esuriunt, quanto et ab esuriente amplius comeduntur.

^b Ita Græci: Τοῦ πιστοῦ ἄλλο δὲ κόσμος τῶν χρημάτων. D. Hieronymus ad Paulinum (Epist. 105): *Credenti totus mundus divitiarum est*. Citatur eadem sententia frequenter a Patribus, ex c. xvii Proverbiorum, ubi tamen in Vulgata editione modo non habetur.

^c Verba sunt D. Hieronymi lib. 1 in Jovinianum (Cap. 1), ubi virginitatem cum nuptiis et viduitate componens, simulque evangelicam illam sententiam de triplici fructu explanans: *Centesimus, inquit, et sexagesimus, et tricesimus fructus quamdam de una terra et de una semine nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referuntur ad nuptias, nam et ipsa digitorum conjunctio, quasi molli se complexans consortio et federans, maritum pingit et conjugem; sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sint positæ; unde et superiori digito deprimuntur. Porro centesimus numerus (diligenter, queso, lector, attende) de sinistra transfertur ad dextram, et eisdem quidem digitis, sed non eadem manu, quibus in læva nuptiæ significantur et viduæ, circum faciens exprimit virginitatis coronam. Hæc Hieronymus alludens ad consuetudinem veterum, qui vario digitorum flexu numerabant et numeros exprimebant, quod etiam ex Plutarcho in Problematibus constat. Unde supputatorios digitorum gesticulos appellat Tertullianus. Porro huic expositioni apte respondet quod in hymno ecclesiastico de S. Joanne Baptista canitur, ubi tres*

de sinistra transferitur in dexteram; et licet eandem in supputatione digitorum figuram tenere videatur, nimium tamen quantitatis magnitudin supercrescit. Fiet enim ut qui hædi formam genere videbamur in læva, ovis meritum translati consequamur ad dexteram. Nunc ad quantitatem earum rerum quas pro contemptu mundi et aliorum commodorum nobis in hoc sæculo Christus restituit, transeamus. præcipue secundum Evangelium Marci ita dicentis: *Nemo est qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, et propter Evangelium, qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc, domos, fratres et sorores, et matres, et filios, et agros a cum persecutionibus, et in sæculo futuro vitam æternam* (Marc. x). Centuplam namque fratrum parentumve recipiet quantitatem quisquis patris unius, vel matris, seu filii, pro Christi nomine, charitate contempta, in omnium qui Christo deserviunt dilectionem sincerissimam transit, pro uno scilicet tot inveniens patres, fratresque, ferventiore ac præstantiore sibi affectione devinctos. Multiplicata etiam

domorum atque agrorum possessione ditabitur, quisquis una domo pro Christi dilectione rejecta, innumera monachorum habitacula tamquam propria possidebit, in quacumque orbis parte velut in suæ domus jure succedens. Quomodo enim non centuplum, et, si Domini nostri sententiæ superadjici aliquid fas est, plus quam centuplum recipit, qui decem vel viginti servorum ministeria infida et coacticia derelinquens, tot ingenuorum ac nobilium spontaneo fulcitur obsequio? Quod ita esse etiam vestris experimentis probare potuistis, qui singulis patribus matribusque ac domibus derelictis, quamlibet mundi partem fueritis ingressi, patres, matres, fratresque innumeros, domos quoque et agros, servosque fidelissimos, absque ullo sollicitudinis labore conquiritis, qui vos ut proprios dominos submisce suscipiunt, amplectuntur, fovent, venerantur officiis. Sed hoc, inquam, sancti ministerio merito ac fiducialiter perfruentur, qui prius in servitute fraternitatis semetipsos suaque omnia voluntaria devotione subdiderint. Recipient enim secundum sententiam Domini libere

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

coronæ, et tres fructus evangelici tribus hominum generibus, sive gradibus, jam expositis aptantur his verbis:

Serta ter denis alios coronant
Aucta crementis.

Alios, nempe conjugatos, caste viventes. Nam prima corona, et primus fructus evangelicus, nempe trigessimus, est castitatis conjugalis. Sequitur eodem versu:

Duplicata quosdam:

Serta nempe duplicata, quosdam, scilicet viduos, et viduas continentes coronant: quia secunda corona, et secundus fructus, nempe sexagesimus, ex trigesimo duplicato, castitati viduali assignatus. Mox subjicitur:

Trina centeno cumulata fructu
Te, sacer, ornant.

Te, o Joannes Baptista, et virgo, tuique similes virgines, ornant: quia tertia et suprema corona, et fructus centesimus, castitati virginali retribuitur. Sed neque prætereunda hic D. Gregorii commentatio (Apologet. cap. 19), qui parabolam illam seminantis aliter interpretans, eadem tamen allusione et similitudine qua D. Hieronymus (Hom. 17 super Ezech.) usus est in hunc modum: *Quoniam Deus homini peccatori legem dedit, quæ in decem præceptis scripta est, et sexdecies ducta in sexagenarium surgunt, recte per sexaginta cubitos bonorum operum perfectio designatur. Quod aperte etiam Dominus in Evangelio designat, qui cum parabolam seminantis exponeret, dixit: Aliud cecidit in terram bonam, et dabit fructum ascendentem, et exerescentem; et afferebat unum triginta, et unum sexaginta, et unum centum* (Marci iv). Fructus enim terræ bonæ triginta affert, cum mens perfectionem fidei quæ est in Trinitate conceperit. Sexaginta affert, cum bonæ vitæ opera perfecte protulerit. Centum vero affert, cum ad æternæ vitæ contemplationem profecerit. Sinistra enim nostra est vita præsens; dextera vero est vita ventura. Et recte per centenarium numerum æternæ vitæ contemplatio designatur, quia cum post triginta ac sexaginta ad centesimum numerum computandum pervenimus, idem centenarius numerus in dexteram transit. Fides atque operatio adhuc in sinistra est: quia hic adhuc positi et credimus quod non videmus et operamur ut videamus. Cum vero jam se animus in contemplationem æternæ vitæ suspenderit, quasi ad

dexteram manum computus pervenit. Ita D. Gregorius. Porro totam hanc artem supputandi per digitos inter Venerabilis Bedæ opera complectitur libellus qui *De computo vel loquela per gestum digitorum* inscribitur: ex quo hæc tantum notasse suffecerit, quæ ad hujus loci et eorum quæ dicta sunt intelligentiam proprie spectant: sic igitur Beda suum computum a sinistra exorsus usque ad decem, subdit: *Cum dicis decem, unguem indicis in medio figes actu pollicis; cum dicis triginta, unguis indicis et pollicis blandè conjunges amplexu; cum sexaginta, pollicem curvatum indice circumflexo diligenter a fronte præcinges.* Deinde postquam cæteros numeros cardinales, qui in sinistra varie exprimebantur, usque ad nonaginta exposuit; deinceps conversus ad dexteram subjicit: *Cum centum significas, eodem utaris gestu, quo in læva decem monstrabas.* Ex quibus verbis colligi debet, qua ratione centenarius numerus sive centesimus de sinistra aut læva transferretur in dexteram: quia nimirum lævæ digitis usque ad centum numerabant: in centesimo ad dextram transibant: qua item ratione, triginta, ut ait Hieronymus, *referuntur ad nuptias; sexaginta ad viduas; centum* (qui numerus primus est in dextra) *ad virginitatem.* Nam matrimonium ideo per triginta significari dicitur, quod eo numero, levi, mollique contactu pollicis, indicisque, conjuges velut exosculantes se conjungantur: sicut viduitas viduarumque afflictio exprimitur ex indicis supra pollicem deflexione: virginitatem autem corona, quæ centenario numero significatur, ex circulo, qui indicis ungue in medio pollicis defixo in dextra exprimitur, instar coronæ. Centum vero et qui deinceps sequuntur numeri in dextra numerari solitos docet etiam illa poetæ satirici carmina (Juvenal. Satir. 10), ubi de Nestore, quem trecentos annos, hoc est, tria hominum sæcula vixisse Homerus prodit, ita canit:

Felix nimirum, qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

Quem imitatus Sidonius Fausto applaudens, et grandævum significans, velut centenarium: *Quandoquidem, ait, tuos annos jam dextera numeraverit* (Libr. ix, epist. 9).

Ita apud Marcum in verbis supra citatis. Ex quibus etiam intelligitur illam centupli retributionem ad præsens sæculum esse referendam; non ad futurum, in quo nulla erit persecutio.

id quod ipsi aliis dependerunt. Qui enim hæc humilitate sincera consortibus suis ante non detulerit, quomodo deferri sibi ab aliis patienter admittet, cum gravari se eorum obsequiis intelligat potius quam foveri, qui accipere mavult fratrum quam deferre famulatum? Hæc tamen omnia non cum remissa securitate nec cum inerti oblectatione percipiet, sed, secundum verbum Domini, cum persecutionibus, id est, cum pressuris sæculi hujus ac summis angoribus passionum, quia sicut ille sapientissimus contestatur: ^a *Qui suavis, et sine dolore est, in egestate erit* (Prov. XIV sec. LXX). Regnum etenim cælorum non desides, non remissi, non delicati, non teneri, sed violenti diripiunt. Qui ergo hi violenti sunt? Nempe illi qui non aliis, sed voluntatibus [*Lips. in marg. voluptatibus*] suis præclaram inferunt violentiam, qui direptione laudabili omni se præsentium rerum voluptate fraudantes, voce Dominica egregii direptores pronuntiantur, et per hujuscemodi rapinam regnum cælorum violenter invadunt. Regnum enim cælorum, secundum sententiam Domini, *vim patitur, et violenti diripiunt illud* (Matth. XI). Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ. ^b *Homo enim, ut scriptum est, in doloribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ* (Prov. XVI). Perditio nostra est oblectatio vitæ presentis, et ut expressius dicam) exsecutio desideriorum voluntatumque nostrarum: quas si quis ab anima sua subtraxerit ac mortificaverit, gloriosam profecto et utilem perditioni suæ vim facit, abnegans dumtaxat ei jucundissimas voluntates, quas per prophetam sermo divinus frequenter incusat, dicens: *Quia in diebus jejunii vestri invenitur voluntas vestra* (Isaia LVIII). Et iterum: *Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et glorificaveris eum dum non facis vias tuas, et non invenitur voluntas tua ut loquaris sermonem* (Ibid.). Cui etiam quanta beatitudo promittatur, confestim Propheta subjungit: *Tunc, inquit, delectaberis super Dominum, et sustollam te super altitudinem terræ, et citabo te hereditate Jacob patris tui: os enim Domini locutum est* (Ibid.). Et idcirco Dominus noster atque Salvator, ut nobis amputandarum voluntatum nostrarum formam traderet. *Non veni, inquit, facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me* (Joan. VI). Et iterum: *Non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. XVI). Quam virtutem illi specialiter exercent, qui in cœnobis commorantes, senioris reguntur imperio, qui nihil omnino arbitrio suo agunt, sed voluntas eorum ex voluntate pendet abbatis. Postremo

A ut jam disputationis hujus sermo claudatur, nonne, obsecro, etiam in hoc centuplum gratiam evidentissime qui fideliter Christo deserviunt consequuntur, dum pro nomine ejus a summis principibus honorantur; ac licet ipsi humanam gloriam non requirant, venerabiles tamen etiam in persecutionum angustiis iudicibus cunctis ac potestatibus sunt, quorum vilitas etiam mediocribus forsitan despicibilis esse potuisset, vel pro obscuritate natalium, vel pro conditione servili, si in sæculari conversatione mansissent? Per Christi autem militiam nobilitatis, nemo status contumeliam commovere, nemo obscuritatem generis audebit opponere: quin potius illis ipsis vilissimæ conditionis opprobriis quibus confundi et dehonestari cæteri solent Christi famuli gloriosius nobilitantur. ^c Quod evidentius in abbate Joanne, qui in illa eremo quæ Lyeo oppido adjacet, commoratur, possumus approbare. Qui per obscuris majoribus natus ita pro Christi nomine universo pene humano generi admirabilis factus est, ut eum ipsi quoque rerum præsentium domini, qui mundi hujus atque imperii gubernacula retinentes, etiam potentibus cunctis regibusque terrori sunt, velut dominum venerarentur, et oracula ejus de tam longinquis regionibus expetentes, imperii sui apicem et statum salutis, bellorumque preventus, illius orationibus meritisque committerent. Talia beatus Abraham de illusionis nostræ vel origine, vel medela, disputatione disseruit; atque oculis quodammodo nostris cogitationum quas diabolus auctor ingesserat propalavit insidias, nosque ad desiderium veræ mortificationis accendit, quo etiam multos, licet incompto hæc omnia sermone digesta sint, credimus inflammandos. Nam licet summorum patrum flagrantissimos sensus tepida eloquii nostri favilla contexerit, plurimorum tamen algorem, qui remotis verborum cineribus vivacitate latentium sensuum suscitare voluerint, calefaciendum putamus. Sed ad vos, o sancti fratres, non utique hunc ignem quem Dominus venit mittere in terram, et quem nimium ardere desiderat (Lac. XII), ita spiritu præsumptionis elatus emisi, ut quasi ferventissimum propositum vestrum caloris hujus adjectione succenderem, sed ut vobis major apud filios esset auctoritas, si id, quod ipsi non mortuo verborum sono sed vivo docetis exemplo, etiam summorum atque antiquissimorum patrum præcepta confirmant. Superest ut me periculosissima hæctenus tempestate jactatum, ^d nunc ad tutissimum silentii portum spiritalis orationum vestrarum aura comitetur.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Integra sententia apud LXX ita Latine redditur: *In omni sollicito inest abundantia: at dulcis et carens dolore in egestate erit. Pro qua vulgata versio habet: In omni opere erit abundantia: ubi autem sunt verba plurima, ibi frequenter egestas* (Proverb. XIV).

^b Vide Collat. 7 cap. 6, et Collat. 12 cap. 5.

^c Conferenda sunt hæc cum iis quæ de hoc Joanne ^d consentaneæ scribit Cassianus libr. IV Institution. cap. 23, ubi inter alios anachoretas et seniores, quorum virtutes commemorat et commendat, primum hunc ponit abbatem Joannem, qui, ut ait, *commoratus est juxta Lycon (quod est oppidum Thebaidis),*

quique propter obedientiam virtutem ad prophetiam gratiam sublimatus sic universo orbi claruit, ut etiam regibus mundi hujus meritosuo redderetur illustris. Nam cum in extremis ut diximus, Thebaidis partibus commaneret, non ante præsumebat imperator ad præpotionem tyrannorum bella procedere, quam oraculis illius animaretur, atque responsis. Quibus confidens velut cælitus sibi delatis, tropæa de bellis desperatis atque hostibus reportabat. Hæc ibi.

^d Alii codices habent: *Nunc in tutissimo silentii portu orationum vestrarum tutela conservet. Quod utinam et mihi contingat. Amen.*

B. N. Huc afferuntur in editione Lipsiensi opuscula quædam ad Collationes Cassiani pertinentia: liber scilicet. Prospero contra Collatorem, ejusdem epistola ad Augustinum, Cælestini papæ epistola pro Prospero, Canones secundi concilii Arausiaci circa tempora Leonis Magni. Cum autem in nostra universali Bibliotheca laudatorum scriptorum quodque proprii loco producendum sit, satis erit te, benevole lector, admonere, ut Prospero Aquitanici, Cælestini et Leonis Magni opera infra cudenta, si libuerit, adeas. EDD.

